T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2003 IRAK KRİZİ SONRASI BASRA KÖRFEZİ GÜVENLİĞİ

Abdulkadir GERÇEKSEVER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

GEBZE
2005

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2003 IRAK KRİZİ SONRASI BASRA KÖRFEZİ GÜVENLİĞİ

Abdulkadir GERÇEKSEVER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Abdulkadir AKÇİN

GEBZE
2005

KABUL VE ONAY

Abdulkadir GERÇEKSEVER'in tez çalışması, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .....……. tarih ve ..... sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından Strateji Bilimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı) :

(Tez Danışmanı) :

(Tez Danışmanı) :

O N A Y

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... tarih ve ..... sayılı kararı.

ÖZET

Basra Körfezinde modern devletlerin ortaya çıkarılmasında takip edilen yoldan ve keyfi çizilen sınırlardan dolayı birçok olayda kabile ve aile sadakatleri ile dinsel, dilsel ve etnik kimlikler vatandaşlıktan daha önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla etnik, mezhep ve ideolojik farklılıklar ile dış güçler tarafından çeşitli nedenlerle yaratılan kaos ortamında devam eden sınır ve toprak sorunları bölge ülkeleri arasındaki kuşku ve güvensizliğin yerini tam bir işbirliğinin almasını engellemektedir.

Basra Körfezi; Ortadoğu'yu Afrika, Hindistan ve Çin'e bağlayan önemli bir ticaret yolu olmanın yanı sıra belirgin bir kültürel kimliğe de sahiptir. Körfezin modern stratejik önemi ise 19. yüzyılın ortalarında, üç büyük Devletin; İngiltere, Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı'nın bölgede karşı karşıya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. İngilizler, Körfez üzerindeki politik kontrolü 1800'lerin başında tesis etmişler ve bölgeyi yaklaşık 150 yıl korumuşlardır. İngiltere'nin 1971'de bölgeden tamamen çekilmesi ile boşluğu ABD doldurmuştur. 7000 km uzakta da olsa ABD bütün varlığıyla bölgede etkindir. Gerek bölge devletlerinin gerekse ABD'nin tek endişesi bölgedeki güç dengesinin bozulmaması olup politikalar bu dengenin nasıl korunması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

ABD'nin bugün 'Basra Körfezi Güvenlik Sistemi' anlayışını oluşturan başlıca unsurlar ise;

- Enerji havzalarının ve kaynaklarının kontrolü ve güvenliği,
- Bölgenin Batı ile ekonomik entegrasyonu, bölge ülkelerinin 'dolar alanı' içinde tutulması ve bunu güvence altına alacak istikrar ve dengenin oluşturulması,
- İsrail'in güvenliğini sağlayabilmektir.

SUMMARY

Because of the followed way to break out the modern countries and the drawing borders; in most of the events, tribe and family loyalties, with religional, linguistic and ethical identities in Persian Gulf, got more important than civilization today. Thus, ethical, sect and ideological differences going on issues on border and land, creating by exterieur powers, picvants the full cooperation in place of wonder and unsafety between the Gulf states.

The Persian Gulf, connects the Middle East to Africa, India and Chine. In addition, it has a distinctive cultural identity. The modern strategic importance of Gulf, broke out in the mid 19th, of three powerful states, England, Russia and Ottoman Empire in the region. British made up the politic control over Gulf in the beginning of 18th and kept the region up to 150 years. In 1971, by withdrawing of England, USA had fulfilled the emptiness in the region. Although far away 7000 km from the region, USA is completely effective there. Either of Gulf states or USA; the only wonder, is not to change the balance of power (strength) in the region. Thus, the politics intensify on how to keep in balance.

The fundamental items, consisting of America's 'Persian Gulf Security System' are;

- Control and safety of energy fields and sources,

- Economical Integrity of region with West, keeping the Gulf states in dollar spectrum and consisting of balance for ensuring this,

- Keeping Israel in safe.

TEŞEKKÜR

Uzun ve yorucu bir süreç sonunda tez çalışmamı bitirirken, bir kez daha tecrübe ettim ki sıkıntı çekmeden, terin hakkını vermeden kazanılan başarıların hepsi suni...

Bu yorucu fakat sonucu itibariyle huzur verici çalışmalarım esnasında ufkumu açan; başta danışman hocam sayın Prof.Dr. Abdulkadir Akçin olmak üzere emeği geçen tüm akademik sıfatlı hocalarım ve arkadaşlarıma, beni ülkemin tüm dahili ve harici düşmanlarına karşı savunma ülküsüyle, ideal bir 21.yüzyıl subayı olmam için yetiştiren, destekleyen, her biri ayrı ayrı değerli sayın Komutanlarıma, aileme, yeni bir birlikteliğe başlarken dahi yoğun geçen çalışma saatlerimdeki anlayışı ve eşsiz varlığıyla eşim Tuğba Hanımefendi'ye ve en önemlisi Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası ve huzurunu korumak için uykuları kaçan herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Abdulkadir GERÇEKSEVER
28 Mayıs 2005, Ege Denizi

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

SAYFA

ÖZET
IV

SUMMARY
V

TEŞEKKÜR
VI

İÇİNDEKİLER DİZİNİ
VII

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ
XV

ŞEKİLLER DİZİNİ
XX

GİRİŞ
1

1. ARKA BAHÇE ORTADOĞU VE STRATEJİK MERKEZ; KÖRFEZ
10

1.1. Jeopolitik ve Ortadoğu
13

1.2. Ortadoğu'da Varlık Çatışmaları
21

1.2.1. Ortadoğu'da Rusya Varlığı
22

1.2.2. Ortadoğu'da İsrail Varlığı
23

1.2.3. Ortadoğu'da ABD Varlığı
26

1.2.3.1. ABD'nin Orta Asya ve Ortadoğu'da Kesişen Yolu
32

1.2.3.2. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Model! Türkiye
35

1.3. Ortadoğu Merkezli Petropolitik
42

1.4. Ortadoğu Merkezli Hidropolitik
51

1.5. Ortadoğu'nun Diğer Kriz Kaynakları
58

1.5.1.Terörizm
59

1.5.2. Organize Suç ve Para Aklama
69

1.5.3. Kitle İmha Silahları
72

1.6. Ortadoğu'nun Kalpgahı Basra Körfezi
78

1.6.1. Basra Körfezi'nin Stratejik Önemi
80

2. TARİHSEL PERSPEKTİFTE BASRA KÖRFEZİ VE ÇEVRESİ
88

2.1. İlk ve Ortaçağlarda Hint Okyanusu ve Basra Körfezi
88

2.2. Portekiz Egemenliği ve Baharat Yolu'nun Yön Değiştirmesi
93

2.3. Türk Denizciliğinin Gelişim Süreci
97

2.4. 16.Yüzyıl Türk Denizciliği ve Basra Körfezi'ne Etkisi
102

2.4.1. Burak Reis Savaşı
108

2.4.2. Şaol Deniz Savaşı
110

2.4.3. Diu Savaşı
111

2.4.4. Yelken Devrinde Bir Filomuzun Sumatra Seferi
113

2.5. 17. ve 18. Yüzyılda Basra Körfezi
117

2.6. 19. ve 20. Yüzyılda Basra Körfezi
126

2.6.1. Kuveyt, Katar ve Bahreyn'in Hazin Kaybı
128

2.6.2. Haydarpaşa-Bağdat Demiryolu
135

3. IRAK
139

3.1. Coğrafi Konum
139

3.2. Ulaşım
142

3.3. Tarih
142

3.4. Nüfus ve Etnik Yapı
153

3.4.1. Irak'ta Türk Varlığı
158

3.5. Ekonomi
161

3.6. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Irak ve İlişkileri
164

3.6.1. Irak-ABD İlişkileri
167

3.6.1.1. I. ve II. Körfez Savaşları ve Sonuçları
171

3.6.1.2. 2003 Irak- ABD Krizi
181

3.6.1.3. ABD'nin Irak Operasyonunun Sonuçları
185

3.6.2. Irak- İran İlişkileri
192

3.6.3. Irak- Suriye İlişkileri
193

3.6.4. Irak- İsrail İlişkileri
194

3.6.5. Irak- Rusya İlişkileri
197

3.6.6. Irak- Türkiye İlişkileri
202

4. İRAN
208

4.1. Coğrafi Konum
208

4.2. Ulaşım
209

4.3. Yerleşim
210

4.4. Tarih
211

4.5. Nüfus ve Etnik Yapı
215

4.6. Siyasi Yapı
216

4.7. Ekonomi
218

4.8. Askeri Yetenekler
223

4.9. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde İran ve İlişkileri
227

4.9.1. İran- ABD İlişkileri
232

4.9.2. İran- Bahreyn İlişkileri
235

4.9.3. İran- Suriye İlişkileri
236

4.9.4. İran- İsrail İlişkileri
237

4.9.5. İran- Türkiye İlişkileri
238

5. SUUDİ ARABİSTAN
240

5.1. Coğrafi Konum
240

5.2. Tarih
242

5.3. Nüfus ve Etnik Yapı
244

5.4. Siyasi Yapı
244

5.5. Ekonomi
245

5.6. Askeri Yetenekler
247

5.7. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde S. Arabistan ve İlişkileri
253

6. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
259

6.1. Coğrafi Konum
259

6.2. Ulaşım
259

6.3. Tarih
260

6.4. Nüfus ve Etnik Yapı
261

6.5. Siyasi Yapı
262

6.6. Ekonomi
264

6.7. Askeri Yetenekler
266

6.8. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde BAE ve İlişkileri
269

7. KUVEYT
271

7.1. Coğrafi Konum
271

7.2. Tarih
272

7.3. Nüfus ve Etnik Yapı
275

7.4. Siyasi Yapı
275

7.5. Ekonomi
276

7.6. Askeri Yetenekler
280

7.7. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Kuveyt ve İlişkileri
283

8. BAHREYN
286

8.1. Coğrafi Konum
286

8.2. Tarih
286

8.3. Nüfus ve Etnik Yapı
287

8.4. Siyasi Yapı
287

8.5. Ekonomi
288

8.6. Askeri Yetenekler
289

8.7. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Bahreyn ve İlişkileri
290

9. KATAR
292

9.1. Coğrafi Konum
292

9.2. Tarih
292

9.3. Nüfus ve Etnik Yapı
292

9.4. Siyasi Yapı
293

9.5. Ekonomi
294

9.6. Askeri Yetenekler
295

9.7. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Katar ve İlişkileri
298

10. UMMAN
301

10.1. Coğrafi Konum
301

10.2. Nüfus ve Etnik Yapı
301

10.3. Siyasi Yapı
303

10.4. Ekonomi
303

10.5. Askeri Yetenekler
304

10.6. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Umman ve İlişkileri
311

11. BASRA KÖRFEZİ'NDE GÜVENLİK POLİTİKALARI
314

11.1. ABD'nin Körfez Güvenlik Stratejileri ve Doktrinler Zinciri
317

11.1.1. Truman Doktrini
318

11.1.2. Eisenhower Doktrini
321

11.1.3. Nixon Doktrini
325

11.1.4. Carter Doktrini
327

11.1.5. Hızlı Konuşlandırma Birliği
328

11.1.6. Çifte Kuşatma
332

11.1.7. İşbirliği Savunma İnisiyatifi
336

11.2. ABD'nin Günümüz Körfez Politikaları
336

11.2.1. Bush Doktrini
345

11.3. Körfez İşbirliği Konseyi'nin Stratejik Güvenlik Anlayışındaki Yeri
349

11.4. Basra Körfezi Güvenliğinin Son Durumu
349

12. BASRA KÖRFEZİ GÜVENLİK SİSTEMİ
361

12.1. Körfez Güvenlik Sistemi Oluşturmada Önceki Denemeler
362

12.2. Saddam Sonrası Seçenekler
364

12.3. Körfez Güvenlik Sistemine Avrupa Yaklaşımı
369

12.4. Körfez Güvenlik Sistemine Türkiye Yaklaşımı
372

13. GÜVENLİK BOYUTUNDA GÜÇ DENGESİ TEORİLERİ VE DEĞİŞMEZ TEMELLER
380

13.1. Strateji ve Stratejik Öngörü
380

13.1.1. Strateji ve Taktik
388

13.1.2. Milli Strateji
388

13.2. Güç ve Güç Denklemi
392

13.2.1. Milli Güç
394

13.2.2. Uluslar arası İlişkilerde Güçler Dengesi Sistemi
396

13.2.2.1. Güçler Dengesi Sisteminin Temel Kuralları
400

13.2.2.2. Güçler Dengesinde Milli Menfaatin Yeri
401

13.2.3. Güç Kullanımında Ekonomik Maliyet
402

13.3. Devlet ve Denge Faktörü
404

13.3.1. İç Denge
407

13.3.2. Dış Denge
409

13.3.3. Dış Dengenin Vasıtaları
409

13.3.3.1. Devletler arası Kuruluşlar
409

13.3.3.1.1. BM Teşkilatı
410

13.3.3.1.2. İttifaklar
411

13.3.3.1.3. Ekonomik İşbirliği Toplulukları
413

13.3.3.2. Sivil Toplum Örgütleri ve ‘Project Democracy’
413

13.3.3.3. Strateji Belirleme/Düşünce Kuruluşları (Think Tanks)
424

13.4. Jeostrateji
427

13.5. Jeopolitik
429

14. BASRA KÖRFEZİ GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN SENARYOLAR
433

14.1. İyimser Senaryolar
434

14.1.1. Kısa Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2007)
434

14.1.2. Orta Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2010)
437

14.1.3. Uzun Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2020)
438

14.2. Kötümser Senaryolar
441

14.2.1. Kısa Vadede Kötümser Senaryolar (Kesit 2007)
441

14.2.2. Orta Vadede Kötümser Senaryolar (Kesit 2010)
445

14.2.3. Uzun Vadede Kötümser Senaryolar (Kesit 2020)
446

14.3. Senaryoların Değerlendirmesi
447

15. SONUÇ VE ÖNERİLER
449

KAYNAKLAR
466

EK-A: Küresel Hakimiyet Teorileri
498

EK-B: Tarih ve Strateji
508

EK-C: Deniz Güvenliği Konferansı Sonuç Raporu
512

EK-D: Gertrude Bell
522

EK-E: Irak'ta Etkili Bir ABD Stratejisi
529

EK-F: Bazı Ülkelerin Günlük Petrol Tüketimindeki Payları
541

EK-G: Dünyanın İlk Kırk Ekonomisinin Petrol Ve Doğalgaz Payları
542

EK-H: Çeşitli Ülkelerin 1960- 2000 Dönemi Günlük Petrol Üretimi Payları
543

ÖZGEÇMİŞ 544

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler	Açıklama
AAD	Askeri Alanda Devrim
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AKKA	Avrupa Konvansiyonel Silâhlı Kuvvetler Antlaşması
APEC	Asya Pasifik Ekonomik Birliği
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AWACS	Havadan Uyarı ve Denetim Sistemi
BAB	Batı Avrupa Birliği
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BEO	Babıali Evrak Odası
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BP	İngiliz Petrol Şirketi
BİO	Barış İçin Ortaklık
CAIR	Council on American Islamic Relations
CCF	Kültürel Özgürlük Kongresi
CENTCOM	U.S. Central Command
CENTO	Ortak Savunma ve Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
CHC	Çin Halk Cumhuriyeti

CIA	Merkezi Haber Alma Teşkilatı
CMCU	Center Muslim Christian Understanding Georgetown University
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ECSC	Avrupa Kömür ve Çelik Birliği
EUCOM	US European Command
FAO	BM Gıda ve Tarım Örgütü
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GYTE	Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü
IEA	Uluslar arası Ekonomi Derneği
IAEA	Uluslar arası Atom Enerjisi Ajansı
IKDP	Irak Kürdistan Demokrat Partisi
IKYB	Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği,
IMF	Uluslararası Para Fonu
IPC	Irak Petrol Şirketi
IRFC	International Religious Freedom Committee

ISNA	Islamic Society of North America
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KFOR	Kosova Gücü
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
MOU	BM Petrol Karşılığı, İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması
NED	Ulusal Demokrasi Fonu
NGO	Sivil Toplum Örgütleri
NSA	Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Ajansı
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği
OECD	Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu
PACOM	US Pacific Command
PKK/KONGRA-GEL	Kürdistan İşçi Partisi

RDJTF	Hızlı Konuşlandırma Birliği
REDCOM	U.S Readiness Command
RF	Rusya Federasyonu
SALT	Stratejik Silahları Sınırlama Müzakereleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STRICOM	U.S Strike Command
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UNICEF	BM Uluslararası Çocuk Örgütü
UNSCOM	BM Silah Denetim Komisyonu
UNMOVIC	BM İzleme, Değerlendirme ve Araştırma Komisyonu
USIP	United States Institute For Peace
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
WTC	Dünya Ticaret Merkezi
YDD	Yeni Dünya Düzeni
YEE	Yıldız Esas Evrakı

ŞEKİLLER DİZİNİ

Resim	**SAYFA**
Resim-1 Ortadoğu	11
Resim-2 Büyük Ortadoğu Projesi İçindeki Ülkeler	36
Resim-3 Basra Körfezi	79
Resim-4 Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Basra Körfezi	90
Resim-5 Türk Donanması'nın savaşlarından birini gösteren temsili resim	97
Resim-6 Haliç Manzarası	99
Resim-7 Sarayburnu Manzarası ve Topkapı Önünde Donanma- 1790	100
Resim-8 Göke Kalyonu	101

Resim-9 Bir Osmanlı kadırgası kürekle seyrederken... 104

Resim-10 Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u alması 106

Resim-11 Barbaros Hayrettin Paşa ve Sancağı 107

Resim-12 Burak Reis Savaşı 109

Resim-13 Burak Reis Savaşı'nı anlatan (orjinal) resim 110

Resim-14 Donanma-yı Hümayun ve Bey Kadırgaları 112

Resim-15 Türk filosunun Sumatra Seferi'nde izlediği tahmin edilen rota 113

Resim-16 Portekiz barçası 114

Resim-17 Sumatra'dan bir görüntü 117

Resim-18 Irak 141

Resim-19 İran 209

Resim-20 Suudi Arabistan 241

Resim-21 Birleşik Arap Emirlikleri 260

Resim-22 Umman, Katar, Bahreyn (Başkenti Manama) 302

Resim-23 Stratejinin Oluşumu 383

Resim-24 Öngörü Konisi 385

Resim-25 Kapsamlı İhtimal Konisi 387

GİRİŞ

''Amerikan kapitalizmi'nin temel hedefi, bütün zayıf ülkelerin hammaddeleri ve ulusal pazarlarını kendisi için açık birer kapı olarak tutmaktır. Bunun için diplomasi ve gerekirse zor kullanılmalıdır.''[1]

Wilson

Basra Körfezi, Arap yarımadasını İran'dan ayıran, Hint Okyanusu'nun 970km. (600 deniz mili) uzunluğundaki koludur. 230.000 km^2 (88.800 deniz mili)'lik alan kaplar. Maksimum derinliği 102 m.'dir.[2] 1960'dan bu yana bazı Arap devletleri bu su kütlesinden 'Arap/İran Körfezi' olarak söz etmişlerdir. Bu körfez, Hürmüz Boğazı'ndan Fırat ve Dicle nehrinin karışmasıyla oluşan Şatt-ül Arap nehri deltasına dek uzanır. Hürmüz Boğazı ise 34 mil ile körfezin en dar yeri olup, dünya ekonomisinin yakıtı olan petrolü taşıyan tankerlerin tıkanma noktasıdır. Ortadoğu'nun hassas açılımı olan Körfez; nüfus olarak bölgedeki en baskın ülke olan İran ile diğer yedi Arap devleti; Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman tarafından çevrilmiş durumdadır. Bu ülkelerle beraber ele alındığında ise Basra Körfezi bölgesi yaklaşık 5 milyon km'lik bir alanı kaplar ki bu alanda da 118 milyon civarında nüfusun yaşadığı bilinmektedir.[3]

Basra Körfezi, Amerikan çıkarları için stratejik öneme haiz bir bölgedir. Ortadoğu dünya adasının tam merkezinde bir menteşe durumundadır. Sahip olduğu stratejik özellikleri nedeniyle yüzyıllardır olduğu gibi bugün de dünyada mevcut güç odaklarının ve özellikle Soğuk Savaşın sona ermesi ile 'Dünya Jandarmalığı'na soyunan ABD'nin ilgi ve menfaat alanıdır.[4] Dünya petrol rezervinin yaklaşık %65'i Körfez bölgesinde bulunmaktadır. Eğer bu kaynaklar zarara uğrarsa, ABD'nin ekonomik ve stratejik çıkarları ve güvenliği de tehlikeye girecektir. ABD'ye petrol

---

[1] Metin Aydoğan, Bitmeyen Oyun, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, Mart 2003, s:119.
[2] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
[3] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, Alfa Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 1999, s:3.
[4] Bölgenin güç odakları ve jeostratejik/jeopolitik açısından değerlendirmesi için bkz: Doğanay, M.Zekai ve A.Fikret Atun, Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Değerlendirilmesi, Körfez Harbi ve Alınan Dersler, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1994, s:19-23.

taşıyan tankerlerin, petrol nakillerini engelleyebilecek herhangi bir gelişme, ABD ekonomisinde büyük etkilere neden olabilecektir. Ancak, özellikle Batı Avrupa ve Japonya'ya petrol transferinin engellenmesi çok daha kötü sonuçlar doğuracaktır. Çünkü Avrupa Birliği ve Japonya'nın Körfez petrollerine bağımlılığı ABD'nin bağımlılığından çok daha fazladır. Avrupa'nın petrol ithalatının %30'u, Japonya'nın petrol ithalatının %80'i Körfez'den sağlanmaktadır. ABD petrol akışını kontrol etmekle bu ülkeler üzerinde oldukça önemli bir nüfuz da kullanmaktadır.[5]

Son yıllarda ekonomik gelişimine paralel olarak Çin'in de petrol talebi iç pazardaki üretiminden daha hızlı artmıştır. 1990'da günlük petrol tüketimi 2.1 milyon varil iken bu değer 1997 yılında 3.5 milyon varile, 2001'de ise 4.6 milyon varile çıkmıştır. Bu tüketim miktarıyla Çin, ABD ve Japonya'dan sonra üçüncü sıraya yerleşmiştir. 1993 yılında Çin'in bariz bir petrol ithalatçısı statüsüne geçmesi, Komünist partinin 30 yıllık kendi kaynaklarıyla yetinme politikasından ayrılmak zorunda kalmasına yol açmıştır. Son zamanlarda petrol güvenliği ile ilgili konular, Çin'in diplomatik ve stratejik hesaplarını artan bir şekilde ilgilendirmeye başlamıştır.[6] 21. yüzyılın yeni ekonomik süper güçlerinden biri olarak görülen Çin'in giderek Ortadoğu petrolüne bağımlı hale geldiği bilinmektedir. 2005 yılı sonu itibariyle Çin'in bu bağımlılığı %92 oranında olacaktır.[7]

Bölgenin jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı ABD, Basra Körfezi'nin koruma altına alınmasını vazgeçilmez hayati bir zorunluluk olarak görmektedir. ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını ekonomik, ticari, siyasi ve stratejik faktörler belirlemektedir. Bölgedeki ABD hedefleri dört farklı yönden ele alınabilir:

- Silahlanmanın kontrol altında tutulması: Biyolojik, kimyasal ve uzun-menzilli balistik füzelerle birlikte nükleer silahların yayılması, bölgedeki Amerikan çıkarlarını tehdit etmekte ve Amerikan politikasının odak noktasını teşkil etmektedir.
- Serbest petrol akışının ve denizlerin serbestliğinin güvence altına alınması: 1987 yılından bu yana Basra Körfesi'ndaki deniz taşımacılığının koruma

[5] 'US Oil Policy in The Middle East', Washington: Foreign Policy in Focus, January 1997.
[6] R.Kutay Karaca, Dünyadaki Yeni Güç- Çin, IQ Yayınları, İstanbul, Nisan 2003, s:176.
[7] R.Kutay Karaca, a.g.e., s:142.

altına alınması bölgedeki Amerikan varlığının temel amaçlarından biri olmuştur.

- İsrail'in güvenliğinin sağlanması: İsrail'in güvenliğinin sağlanmasına yönelik Amerikan taahhütü 1948'de İsrail'in kurulması ile başlamıştır.
- Ekonomik ve siyasi liberalleşmeyi sağlamak; bölgede çok az ülke batı-tipi demokrasi deneyimine ve bunu geliştirme isteğine sahip bulunmaktadır.[8]

İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin komünist emperyalizme hız vermesi ve bundan doğan gelişmeler üzerine ABD komünizmin ortaya çıkardığı evrensel tehlike karşısında, uluslararası politikanın global yapısı içerisinde yeni, hür bir dünya düzeni oluşturmaya yönelmiştir. Bu bağlamda geleneksel ABD dış politikasındaki bu radikal değişmenin başlangıcını Truman Doktrini oluşturmaktadır.

1946 yılında Sovyet Rusya, İran üzerinden Ortadoğu petrollerine ve Basra Körfezi'nden Hint Okyanusu'na, öte yandan Karadeniz'den geçerek Boğazlar yoluyla Ege ve Doğu Akdeniz'e yayılma çabalarına girişmiştir. Her üç bölgede 19. yüzyılın başlarından itibaren uzun süre elinde tuttuğu dünyanın en stratejik noktaları olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nda gücünü kaybeden İngiltere, savaştan galip çıkan ve batı dünyasının önderliğini üstlenen ABD'yi SSCB'nin stratejik yayılma tehlikesine karşı özellikle iki önemli köprü başı ülkeye (Türkiye ve Yunanistan) ekonomik ve askeri yardım yapılması konusunda uyarmıştır.

Bu kapsamda dönemin ABD Başkanı Truman, Avrupa ve Pasifik ekseninde aktif bir dış politika stratejisi uygulamıştır. 12 Mart 1947 günü ABD kongresine gönderdiği mesajında Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini isteyen Truman, bu mesajında Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Ortadoğu'nun geleceği için son derece önemli olduğunu belirtmiştir.

---

[8] 'Greater Middle East Managing Change in Troubled Times, Washington: Institute for National Strategic Studies, Chapter 7, 1999, s:115.

Almanya ve Japonya'nın da batı sistemine dahil edilmesi ile bir dünya devleti sıfatına kavuşan Amerika Birleşik Devletleri Avrupa'da Almanya topraklarında, Kafkasya, Ortadoğu petrolleri ve Sovyet Karadeniz Filosu'nu kontrol eden Türk Boğazları'nı korumak için Türkiye topraklarında, Uzakdoğu da ise Kore ve Japonya topraklarında geniş bir yelpazede kurduğu ittifaklar vasıtası ile Soğuk Savaş tertiplenmesini tamamlamıştır.

Bu dönemde Sovyetler Birliği değişik vesilelerle Türkiye'den toprak taleplerinde bulunmuştur. Bu durum başlangıçta Amerika Birleşik Devletleri'ni fazla rahatsız etmese de SSCB'nin Boğazlardan toprak talebinde bulunması ABD'de tepki uyandırmış, ABD güvenlik çevreleri ABD'nin Ortadoğu'ya yerleşmesini istemişlerdir. Bu çerçevede, ABD dış politikasında büyük bir değişim yaşanmıştır. ABD Başkanı Truman 12 Mart 1947 tarihinde Amerikan Kongresi'nde bir konuşma yapmıştır. Başkan Truman bu konuşmasında belirli konular üzerinde durmasına rağmen, konuşmasının temel öğesi artık ABD'nin dünyanın gerektirdiği şartlara göre bir hegemon devlet olarak davranması gerektiğidir. ABD bu politika değişimiyle İngiltere'nin boşalttığı koltuğu doldurmakla kalmamış aynı zamanda Soğuk Savaşı da resmen başlatmıştır. Doktrin; bölge devletlerinin ekonomik sıkıntılarını gidermek yoluyla bu ülkeleri güçlendirmeyi öngörmektedir. Truman Doktrini[9] ile ABD kendisine yeni nüfuz alanları oluşturarak Ortadoğu bölgesine de girmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'daki askeri varlığını azaltmış fakat Balkanlar'daki kriz, Afganistan Operasyonu ve son Irak Savaşı bu geri çekilmenin kısa sürdüğünü göstermiştir. Bu operasyonlar ABD'nin Avrupa ve Asya'ya geri dönmesine vesile olmuştur.

1989'da Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile sona eren Soğuk Savaş sonrasında dünyada tek süper güç olarak kalan ABD, bu durumdan yararlanarak kendi konumunu daha da güçlendirmek için (kurucusu olduğu düzeni yıkmayı da öngören) yeni stratejiler geliştirmeye başlamıştır.[10] ABD Başkanı Bush o tarihte; ''Şimdi artık dikkatlerimizi dünyanın geriye kalan bölgelerine çevirebiliriz...'' sözüyle bu

[9] Ali İhsan Gürler, 'ABD'nin Yeni Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini', GYTE, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze, Ocak 2005, s:176.
[10] Henry Kissinger, Diplomasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Mart 2000, s:753.

stratejinin ilk işaretini vermiştir. Stratejinin başında; dünya enerji kaynaklarına hakim olmak ve giderek azalan ve/veya maliyeti yükselen kendi enerji kaynakları yerine yeni ve ucuz olanları ikame etmek, ayrıca enerjiye bağımlı ve kendisine rakip olabilecek güçlü devletleri (örneğin Fransa, Almanya, Rusya, Çin vb.) bu yolla da kontrol etmek gelmektedir. Salt ABD çıkarlarını gözeten bu stratejiyi "Nerede bir enerji vanası varsa, orada bir Amerikan eli olmalıdır" şeklinde özetleyebiliriz.

1979 İran devrimi ardından bu iki ülkenin çatışan çıkarları nedeniyle patlayan İran-Irak Savaşı, Ortadoğu bölgesinin zaten tarihsel[11] olan istikrarsızlığını artırmış, 1990'daki Körfez Krizi ile ise istikrarsızlık en üst noktaya çıkarak Irak'ın Kuveyt'i işgali ve çok-uluslu koalisyonun bölgeye askeri müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Körfez bölgesinin zengin petrol yatakları ve bu yataklarının önemli bir kısmının ABD'ye dost olmayan unsurların elinde bulunması, ABD'nin bölgeye daha ciddi eğilmesini gerektirmiştir.

ABD, fikir babalığını Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Martin Indyk'in yaptığı "İkili Çevreleme" adı verilen politikayı ise İran ve Irak'ın bölgenin istikrarına zarar vermelerini önlemek, Ortadoğu'da Amerikan politikalarını daha rahat uygulayabilmek ve bu iki ülkenin Ortadoğu Barış Süreci'ne muhtemel zararlarını önleyebilmek maksadıyla; 1993 yılında yürürlüğe sokmuştur.[12] Aslında bu, 1979 İran devriminden sonra İran'a karşı uygulanan ABD tecridiyet politikasının genişletilerek, Irak'ı da kapsar hale getirilmesinden ibaretti. Ancak bu ülkelere karşı uygulanan politikaların niteliksel farklılığı mevcuttu. Böylece ABD Ortadoğu Politikası'nın merkezine 1991'de Madrid Konferansı ile başlayan "Ortadoğu Barış Süreci" ve 1993 yılında ilan ettiği "İkili Çevreleme" politikasını yerleştirmiştir.

Bölgesel aktörler bu toplu süreç içinde devamlı olarak pasif kalmışlardır; diğer bir ifade ile kendi inisiyatifleri ile gelişmeleri yönlendirememişlerdir. Hareket serbestisini ise hiç elde edememişlerdir. İsrail'in durumu ise, özellikle

---

[11] Veli Yılmaz, Siyasi Tarih, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1998, s:500.

[12] 'İkili Çevreleme' politikası, ilk kez Clinton'ın özel danışmanlığını yapan Martin Indyk'in Washington Stratejik Araştırma Enstitüsü' tarafından düzenlenen "Clinton Yönetiminin Ortadoğu'ya Yaklaşımı" adlı sempozyumda 18 Mayıs 1993 tarihinde yaptığı konuşma ile gündeme geldi. Bkz: Ayşegül Sever, "ABD'nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye", Özcan Gencer ve Şule Kut, En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s:345. Ayrıca, Martin Indyk'in konuşma metni için bkz: Martin Indyk, "The Clinton Administration's Approach to the Middle East". Washington: National Security Council Soref Symposium, 1993.

bölgesel kaynaklara nüfuzu bakımından, dıştan içe yöneliş genel süreci içinde kendi özel amaçları doğrultusunda üzerine düşen rolü oynamaktadır.

Tüm bunlara rağmen Körfez'de mevcut terörizm, toprak ve sınır sorunları, milliyetçilik ve etnik sorunlar, radikal dini hareketler ve liderlik çekişmeleri gibi konular bir birleşik kriz süreci için en uygun veriler olmuştur.[13] Buna göre (aralarında başka açılardan anlaşmazlıklar olsa bile) belirli sorunlar etrafında sınırlı amaçlarla birleşebilecek alt koalisyonlar söz-konusu olacaktır. Bunun uzaktan da olsa göze çarpan bir örneği, aralarında birçok konularda görüş ayrılıkları olmasına rağmen, Türkiye'ye karşı politikaları nedeniyle, belirli konularda Suriye, Irak ve hatta İran arasında göze çarpan durumdur. Bunlar arasında, çoğu kez somut anlaşmalara ve ortak kararlara dayanmasa da, Türkiye'ye karşı belirli konulardaki olağan davranışları sırasında kendiliğinden ortaya çıkan adeta bir doğal birlik göze çarpmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren başta su ve terörizm olmak üzere çeşitli konularda üç devletin Ortadoğu'da bir kuzey hattı oluşturduğu bilinmektedir.[14]

Bu anlamda Basra Körfezi'nde ABD'nin karşı karşıya geldiği iki önemli bölgesel güç bulunmaktaydı. Bu güçler, aynı zamanda, çıkarları birbirleriyle de çatışan İran ve Irak'tı. Irak 2003 operasyonuyla ABD tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Çünkü henüz ABD'nin sözünü ettiği demokrasi ve barış atmosferinden çok uzak bir Irak vardır ortada...

Dünya sistemi ister iki-kutuplu, ister çok-kutuplu olsun, stratejik bir coğrafyaya sahip olan bölge üzerindeki güç mücadelesi sürecektir. Doğu Bloku'nun yıkılmasından sonra ortaya çıktığı iddia edilen "Yeni Dünya Düzeni", bugün SSCB'nin bıraktığı güç boşluğunu doldurmaya çalışan ABD'nin başı çektiği bir düzen görüntüsündedir.

Ancak, 1945 sonrasında Vietnam Savaşı'nın yükünün, uluslararası piyasalarda giderek artan rekabet zorunluluğunun ve global askeri girişimlerin ABD bütçesinde yarattığı önemli ölçüdeki açıklar yüzünden, ABD'nin sistemdeki başat rolünün giderek azaldığını iddia eden yazarlara göre, 1986 sonrası gelişmeler

[13] Cengiz Okman, 'Su Sorunu ve Ortadoğu'da Stratejik Durum', (Der.)Sabahattin, Şen: Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 1993, s:418.
[14] Cengiz Okman, a.g.m., s:419.

AT, Çin, Japonya ve Almanya'nın çok-kutuplu sistemin kutupları olarak belirmeye başlamalarına yol açmıştır.

Söz konusu gelişmelere Ortadoğu perspektifinden baktığımızda, bu devletlerin zaman içinde Ortadoğu güç mücadelesindeki yerlerini alacakları açıkça görülmektedir. Ancak bugün dünyanın en büyük petrol sektörüne sahip olan ABD varlığının kısa dönemde Ortadoğu'da dolayısıyla Körfez'de rakipsiz olacağı da açıktır.[15]

Başkan Clinton, sorunlarla mücadele edebilmek için, ABD'nin dünya liderliğini kabul etmesi gerektiğine inanıyordu ve o dönemin ABD stratejisi, ABD'nin liderliğine dayandırılan 'Angajman Stratejisi' olarak benimsenmişti. Bu strateji, ABD'nin küresel ulusal çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacı ile diplomatik, ekonomik, bilimsel, teknolojik, kültürel ve eğitim girişimlerinin yanı sıra bir dizi askeri yeteneği de kapsıyordu. Deniz aşırı askeri gücün güçlendirilmesi, krizlere hızla müdahale, stratejik intikal, nükleer silahlar dahil caydırma, deniz ve hava sahalarının serbestçe kullanılması, uzayda liderliğin sürdürülmesi, bilgi üstünlüğü ve enerji kaynaklarının güvenliği, Başkan Clinton döneminin askeri konseptlerini teşkil ediyordu.[16] Bu stratejide Bill Clinton yeni tehlikelere ve yeni fırsatlara dikkatleri toplarken, ana hedefleri de şu şekilde açıklamıştır:

- Savaşa ve dışarıda etkin temsile hazır askeri kuvvetlerle ABD'nin güvenliğini artırmak,
- Amerikan ekonomisinin canlandırılmasını desteklemek,
- Dışarıda demokrasiyi özendirmek.[17]

Başkan W. Bush ise, 17 Eylül 2002 tarihinde, yeni 'ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni açıklamıştır. Bush'un açıkladığı bu yeni stratejinin ana hatları;

---

[15] Şükrü S. Gürel, Özlem G. Ergün, 'İkinci petrol krizi sonrasında Ortadoğu Petrolleri ve OPEC', (Der. Sabahattin, Şen): Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 1993, s:125.

[16] Nejat Eslen, 'ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi Nasıl Değişti?', M5 Savunma ve Strateji Dergisi, Kasım 2002, Sayı:113, s:32.

[17] Tunç Nafi, 'ABD Milli Güvenlik Stratejisi', Türk Tarih Dergisi, Şubat 1998, s:106.

- ABD benzeri görülmemiş ve eşi olmayan bir güce, ekonomik, politik nüfuza sahiptir. Dünyadaki güç dengelerini oluşturmak, bu büyük gücün sorumluluğudur.
- Küresel terör ve kitle imha silahlarının yayılması, ABD'nin olduğu kadar müttefik ve dostlarının da güvenliğini tehdit etmektedir.
- ABD'nin yeni güvenlik stratejisinde, dünyada güvenlik ve refahın sağlanması için, aşağıda sıralanan hususlarda mücadele edeceği açıklanmaktadır.

ABD'nin 'Yeni Güvenlik Stratejisi'ne göre düşman, herhangi bir politik rejim, şahıs, din veya ideoloji değildir. Düşman (terörizm), önyargılı, masumlara karşı kullanılan, politik güdümlü şiddettir. Terörle mücadelede, teröristlerle birlikte onlara yataklık yapan, yardım edenlerle de savaşılacaktır ve ABD gerektiğinde tek başına hareket etmekte tereddüt etmeyecektir.[18] 11 Eylül terörist saldırısından sonra Bush yönetimi, ABD ulusal güvenliğini olumsuz yönde etkileyen uluslararası terörün ve kitle imha silahlarının yayılması fenomenini öncelikli tehdit olarak tanımlayarak yeni güvenlik stratejisinde bazı yeni düzenlemeleri hayata geçirmeyi planladığını uluslararası kamuoyuna açıklamıştır.[19]

Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli bir uluslararası güç olarak dünya politikasında sahne aldığı dönemden bu yana sürekliliğini muhafaza eden temel stratejik ilkeler bu başat gücün küresel ve bölgesel önceliklerini de ortaya koymaktadır: ABD'nin bölgesel öncelikleri sırasıyla;

- Savaşların Amerika kıtasının uzağında tutulması ve zorunlu olduğu hallerde mümkün olan en uzak hatta kabullenilmesi,
- Eski dünya kıtaları politikasında etkin olacak stratejik ve diplomatik araçların oluşturulması,
- Amerika kıtası dışındaki güç dengelerine ve stratejik risk unsurlarına müdahil olabilecek bir deniz gücünün sürekli devrede tutulmasıdır.[20]

[18] Nejat Eslen, a.g.m., s:32-33.
[19] 'The National Security Strategy of the United States of America', White House, Washington, September 2002.
[20] Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2002, s:341.

ABD ne her ne kadar serseri devletleri baskı altında tutma stratejisi ile askeri hegemonyasını güçlendirmeye çalışsa da 21. yüzyıldaki mücadelesinin öncelikle Çin ve Rusya ile olacağını hesaplamış durumdadır. ABD, Avrupa ve Japonya arasındaki bağlar bazı gerilimlere rağmen kuvvetlenirken öteki büyük güçler, Rusya ve Çin, uzun vadeli ABD niyetlerinden giderek kuşkulanmaktadır. Her ikisi de ekonomik kalkınmayı tehlikeye atmaktan korktukları için, sıcak çatışmadan kaçınmak istemektedirler. Çin ve Rusya'nın önümüzdeki on yıl içinde ABD'ye doğrudan karşı çıkmaktansa kendi özel nüfuz alanları olarak gördükleri bölgelerde ABD nüfuzunu azaltmak ya da kırmak için ABD'yle düşük yoğunluklu bir stratejik rekabete girmeleri daha mümkün görünmektedir.[21]

11 Eylül 2001'deki terörist saldırı; ABD'ye Doğu Hazar bölgesine Pakistan-Afganistan üzerinden uzanmak ve Rusya'nın etkinliğini kırmak için uygun bir fırsat yaratmıştır. ABD açısından Hazar'ın kaynaklarının batıya Rusya üzerinden, doğuya Çin üzerinden ve güneye İran üzerinden taşınmasının engellenmesi önemlidir. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden geçecek hattın uzunluğu ise petrol şirketleri açısından bir engel olarak görülmekte ve gelecekte Tahran'la ilişkilerin geliştirilerek İran üzerinden yeni bir hat yapılması düşünülmektedir. Bakü-Ceyhan dışında Afganistan-Pakistan üzerinden yapılabilecek hattın geçeceği coğrafyada ise siyasi istikrar sorunu vardır.[22]

Afganistan'ı önemli kılan faktörlerden birisi uyuşturucu ticaretinin büyük bir kısmının bu ülkeden kaynaklanması, bir diğeri ise Güney Asya ve hatta Çin ile ilgili sorunlarda jeostratejik konumudur. Bilindiği üzere Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları 26 Nisan 1996'da Çin'in Şhangay kentinde sınır bölgelerde askeri alanlarda karşılıklı güvenin kurulmasıyla ilgili Şhangay İşbirliği Andlaşmasını imzaladılar.[23] Bu tarihte yalnızca beş ülkenin güvenlik ihtiyacı için kurulan Şangay Beşlisi, her yıl düzenli görüşmeler ve gittikçe genişleyen ve artık amacının yalnızca güvenlik olmadığı bir cephe örgütü durumuna gelmiştir.[24] Şanghay İşbirliği ile Orta Asya'da yaratılan ve ABD'yi dışarıda bırakan Asya oluşumu ABD'nin Asya denkleminde güçsüz bir hale getirmesine neden

[21] G.Achar, "Stratejik Üçlü: ABD, Çin ve Rusya", Evrenin Efendileri, OM Yayınevi, 2001, s:166-167.
[22] Emin Gürses, 'Afganistan'ın Coğrafi Önemi', Cumhuriyet, 03.11.2001.
[23] R.Kutay Karaca, a.g.e., s:105.
[24] R.Kutay Karaca, a.g.e., s:108.

olmuştur. ABD bu durumu Hindistan ile ilişkilerini geliştirerek dengelemeye çalışmaktadır.[25]

1. ARKA BAHÇE ORTADOĞU VE STRATEJİK MERKEZ; KÖRFEZ

Ortadoğu kavramı ilk defa Amiral Alfred Thayer Mahan tarafından Arabistan ile Hind yarımadaları arasında kalan ve deniz stratejisi için büyük önem taşıyan bölge için kullanılmıştır. Bugünkü İran (Basra) Körfezi merkezli olan bu bölge tanımlaması da fizikî özelliklerden çok stratejik özelliklere dayandırılmıştır.[26]

İkinci Dünya Savaşı'na kadar, "Yakındoğu" olarak tanımlanan Doğu Akdeniz toprakları, bu savaşta bölgede konuşlandırılan "İngiliz Ortadoğu Komutanlığı"nın bir istihbarat ve harekât merkezi haline gelmesiyle, "Ortadoğu" adı, dünya çapında tanınmaya ve anılmaya başlanmıştır.[27]

Mekân tanımlaması bakımından Orta Asya, Batı Avrupa ve Doğu Afrika gibi objektif nitelikler taşımayan Ortadoğu kavramı fizikî coğrafya olarak kendi içinde tutarlı ve kullanım itibariyle farklı bakış açıları için geçerli bir kriterler bütününe sahip değildir. Bu kavram, kültürel, siyasî, stratejik ve ekonomik çerçevelere göre değişen dönemlere ilişkin özellikler taşımaktadır. Bu nedenledir ki, Ortadoğu'yu anlamlı bir bütünlük içinde tanımlayabilmek için öncelikle jeokültürel, jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik yaklaşım biçiminin belirlenmesi gerekmektedir.[28] Dolayısıyla bu kavramın tanımlanması kavramın içeriğini belirleyen jeokültürel, jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik çerçevelerin ortaya konabilmesi ile

[25] Serhat Erkmen, '11Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı', Stratejik Analiz, Ekim 2001.
[26] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:129.
[27] Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan Ortadoğu, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Eylül 2002, s:3.
[28] Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan Ortadoğu, s:5.

mümkündür ve Ortadoğu politikası bu özelliklerin tümünü içeren bir çeşitlilik taşımaktadır.[29]

"Ortadoğu" deyiminin yaygın olarak kullanılması, yukarıda da ifade edildiği gibi İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce (özellikle 19. yüzyılda) daha çok Osmanlı imparatorluğu'nun Balkanlar'daki toprakları ile Doğu Akdeniz topraklarını anlatan "Yakındoğu" unutulmaya başlamış ve bu deyimin yerini "Ortadoğu" terimi almıştır. Dünyanın coğrafi, siyasi ve ekonomik alanlarında iyice yerleşen "Ortadoğu" tabiri böylece, askerî bir komutanlık karargâhından kaynaklanarak yaygınlaşmıştır.[30]

Ortadoğu'nun jeokültürel açıdan tanımlanması ve bu çerçevede bir yakın kara havzası olarak ele alınması bu bölgenin kültür tarihi ile doğrudan ilişkilidir. Bugün Ortadoğu olarak isimlendirilen bölge, tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana bir yandan insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetlerin beşiği olmuş, diğer taraftan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktası teşkil etmiştir. Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi Doğu ile Batı arasında sadece ticarî malların değil, aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin transferlerinin de bu bölge içinde gerçekleşmesini sağlamıştır.[31]

[29] Bernard Lewis, The Shaping of the Modern Middle East, Oxford University Press, Oxford, 1994, s:3-23.
[30] Muzaffer Erendil, Çağdaş Ortadoğu Olayları, Ankara, 1992, s:5-6.
[31] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:131.

Resim-1 Ortadoğu

Günümüzde, geçmiş dönemlerin fetih ve istilâ hareketleri yavaşlamış olmakla beraber, ticarî faaliyetler bütün hızıyla devam etmektedir. Avrupa'nın sanayi ürünleri Balkanlar'dan Karadeniz'e ve Boğazlar üzerinden Anadolu'ya, oradan da Ortadoğu ve Asya ülkelerine ulaşmaktadır. Batıdan Ortadoğu'ya gelen bu ulaştırmayı, ters yöndeki ulaştırma faaliyetleri bütünlemektedir.[32]

Bu çok yönlü alışveriş Ortadoğu'yu -Sanayi Devrimi hariç tutulacak olursa- dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişmelerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur. Ortadoğu, özellikle de Anadolu, bu devletler için sembolik şekliyle Frigya

[32] Ekrem Memiş, a.g.e., s:9.

kördüğümü gibidir. Afroavrasya anakıtasına yönelik hakimiyet stratejisi geliştiren her güç, Büyük İskender gibi bu kördüğümü çözmek zorundadır. Bu zorunluluğun meydana getirdiği göçler ve gerek sıcak gerekse soğuk savaşler ile yukarda belirttiğimiz çok yönlü gelişme ve değişmeler sadece dünya tarihini ve uluslararası ilişkileri değil, aynı zamanda bu bölgedeki toplumların objektif şartlarını da etkilemiştir. Böylece Ortadoğu'da bütün tarih boyunca iç gelişmelerle dış müdahalelerin karşılıklı etkileşimleriyle oluşan çok yönlü, dinamik bir yapı varlığını sürdüregelmiştir.[33]

Ortadoğu, bu son derece önemli stratejik konumu sebebiyle insanlık tarihinin maddî ve ruhî planda ana çizgilerini üzerinde taşımaktadır. İlk yerleşim merkezleri ve köylerin kurulmasıyla maddî ve ekonomik alandaki ilk yapısal değişiklikler bu bölgede gerçekleşmiş; insanlık tarihinin en köklü dinî gelenekleri de bu bölgeden dünya sathına yayılmıştır. Avrupa damgasını taşıyan 19. yüzyıl ile çokmerkezliliğin arttığı 20. yüzyıl hariç tutulacak olursa, Ortadoğu'nun tarih boyunca sürekli merkez konumunda olduğunu iddia etmek mümkündür.[34]

Bu bölge göçler, savaşlar ve ticarî ilişkilerin yoğunluğu sebebiyle her devirde çeşitli kültürlerin kimi zaman çatışmasına, kimi zaman birleşmesine tanık olmuştur. Bölge kimi zaman Haçlı Seferlerinde olduğu gibi iki ayrı inanç sisteminin kıyasıya mücadelesini ve varoluş savaşını yaşamış, kimi zaman da bütün Asya'yı kasıp kavuran Moğol istilasında olduğu gibi dış tesirleri uzun vadede kendi bünyesinde eritmiş, muzaffer ordulara bile kendi inanç ve kültürüyle birlikte kimliğini de vermiştir.[35]

1.1. Jeopolitik ve Ortadoğu

Tarih boyunca büyük medeniyetlere ve önemli olaylara sahne olan Ortadoğu, kıtalar arası durumu ve coğrafi konumu ile dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Coğrafya ve Jeopolitik otoritelerinin "Dünya Adası"[36] olarak

[33] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:131.
[34] Oral Sander, Türkiye'nin Dış Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, Eylül 2000, s:221.
[35] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:131.
[36] Jeopolitik uzmanları tarafından ortaya atılmış olan "Dünya Adası" (World Island) kavramı, coğrafi olarak Avrupa - Asya (Avrasya) ve Afrika kıtalarını ihtiva eder. Dünyanın en büyük kara parçası

nitelendirdikleri Asya-Avrupa ve Afrika'dan oluşan ve zaman zaman "Eski Dünya" olarak da anılan bu kıtalar topluluğu, birbirleriyle Ortadoğu'da kesişirler. Avrupa kıtası, Anadolu Yarımadası üzerinden Ortadoğu'ya uzanır. Asya'dan, İran-Anadolu istikametini takibederek, Avrupa'ya atlamak mümkündür. Bunun gibi yine doğudan Mezopotamya üzerinden gelen yollar, Doğu Akdeniz'e ve Sina Yarımadası üzerinden Mısır'a ve Afrika kıtasına ulaşır. Bundan başka, Doğu Akdeniz kıyılarındaki belli başlı yolların Anadolu ve Irak-İran üzerinden Asya kıtası içerilerine doğru uzanan konumları, Ortadoğu'nun değerini daha da artırmaktadır.[37]

Ortadoğu, genelde dramatik gündelik olayları, renkli karakterleri ve tutkuyla bağlanılan ideolojilerinden dolayı ilginç özelliklere sahiptir. Arap-İsrail çatışması ya da radikal İslam ve buna bağlı olarak farklı yapıdaki tarikatlar ve aşiretler gibi kendine özgü olgular bu diğer bölgelerden ayıran ve farklı kılan bir oluşum sergilemektedir. Ortadoğu'ya yönelik politikaların reel politik ve jeopolitik açıdan özellikle gözden kaçan yönü, bölgenin kendine özgü özelliklerinin net olarak algılanmaması olmuştur. Ortadoğu terimi içerisinde bahsedilen çok yönlü ve hızlı değişim gösteren parametrelerin stratejik analizi, Ortadoğu'nun gelecekteki yapılanması konusunda olası tahminler yürütülmesine imkân tanıyacaktır.

Birçok Batılı uzman, gazeteci ve politikacı Ortadoğu politikalarının ideolojiler tarafından şekillendiği görüşündedir. İronik bir şekilde bu görüş, pan-Arap milliyetçiliğinin (ya da radikal İslamcı grupların) birleşme isteklerini ve politikalarını Filistin sorunu ve Araplar arasındaki (ya da Müslümanlar arasında) dayanışmanın devamlılık arzedeceğini ifade etmiş olsa da bölgenin yakın tarihinde denenmiş olan bu birleşme istekleri farklı aşiretlerin menfaat kavgalarından öteye gidememektedir.[38] Bu durumda Batılı devletlerin görevi ise, Araplara onların amaçlarına karşı olmadığını göstermektir. Bu hedefe ulaşmak için, Batılı devletlerin uygulayacağı

---

kompleksini oluşturan bu ada, eski medeniyetlerin de beşiğidir. Bu nedenle, "Eski Dünya" olarak da anılır. Buna karşılık sonradan keşfedilen Amerikan kıtası da "Yeni Dünya" olarak tanımlanır.

[37] Ekrem Memiş, a.g.e., s:9.

[38] Barry Rubin, 'Jeopolitik ve Ortadoğu', Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, 2002, Cilt:8, Sayı:4, s:41.

politikalar önemlidir Bu ise, bu genel olarak bölgedeki birçok devleti yöneten diktatörleri yatıştırma stratejisi yaratmak anlamına gelmektedir.[39]

Ortadoğu, her devirde güç mücadelelerine sahne olduğu gibi aynı zamanda kültürlerin ve dinlerin de kesişme noktasında bulunmaktadır. En dar şekliyle Mısır'dan İran'a uzanan Nil ve Mezopotamya havzalarının arası için, en geniş şekliyle de Fas'tan Pakistan'a kadar yayılan (Afganistan'a yapılan müdahale ve ABD'nin Orta Asya enerji kaynaklarına yönelik izlediği politikalar[40] bölgenin bugün geniş anlamıyla uluslararası politikanın odak noktasında yer aldığını göstermektedir) bölge için kullanılan bu kavram kadim insanlık birikimi, medeniyet aidiyeti ve jeokültürel havza olarak İslam kimliğini, jeoekonomik kaynak alanı olarak petrolü, fiziki coğrafya olarak kurak bozkır ve çöl iklimini, stratejik olarak Avrasya'yı çevreleyen Rimland (Kenar Kuşak/Deniz Hakimiyet Teorisi) kuşağının merkezi hattını çağrıştıracak unsurlarla anıla gelmiştir. Brzezinski yukarıda belirtilen geniş anlamına yakın şekilde Ortadoğu için Avrasya Balkanları tabirini kullanırken Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın lideri olması (askeri/ekonomik/ kültürel gücün tüm yoğunluğu ile nüfuzu) için bölgeye hakim olmasının gerekliliğinin altını çizmektedir. Bölgenin bilinen en bariz özelliği eski dünya (Afroavrasya) kıtalarının kesişim alanının ortasında bulunmasıdır.[41]

Kara jeopolitiğini çevreleyen kenar güçleri açısından bakıldığında da bu bölge bir merkez oluşturmakta ve Avrasya'ya yönelik her türlü müdahalenin üs potansiyellerini kapsamaktadır. Avrasya'yı çevreleyen Kore-Çin-Hind-Arap-Anadolu-Balkanlar-İtalya-İber-İskandinav Yarımadalarından oluşan kenar kuşağın merkezinden iki önemli yarımadayı (Arap ve Anadolu) tümüyle, iki yarımadayı (Hind ve Balkanlar) doğrudan, İki yarımadayı da (İtalya ve İber) deniz kıyı komşuluğu ile etkileme potansiyeline sahip Ortadoğu, kara jeopolitiğinin Soğuk Savaş dengelerine de yansıyan iç mantığında, vazgeçilmez bir öneme sahiptir.[42]

---

[39] Erhan Akça, ABD'nin Türkiye Ve Komşu Ülkeler Üzerindeki Stratejileri, GYTE, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze 2004, s:143.
[40] Gamze G. Kona, Ortadoğu, Orta Asya ve Keşişen Yollar, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2003.
[41] Adem Ayten, 'Ortadoğu Jeopolitiği', Jeopolitik Dergisi, Kış 2003, Sayı-5, s:84-85.
[42] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:325.

Bir sis perdesi birtakım gerçekleri gizlemeye ya da meşrulaştırmaya çalışsa da bölgenin tarihi neredeyse tamamıyla (zamanla daha da artan) kendi çıkarlarını düşünen rejimler ve devletler tarafından şekillendirilmiştir. Her devletin de birden çok lider tarafından devam ettirilen kendine özgü ittifakları ve davranışları bulunmaktadır.[43] Yıllarca, Arap devletleri Filistin sorununda aktif bir rol oynamaktan çekinmişlerdir.

Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin devlet başkanları süresiz ve rakipsiz tek liderlik kompozisyonu çizmektedirler. Bu bağlamda, bir petrol denizinin ortasında yer alan bu devletler küresel güç odaklarının hedefi haline gelmişlerdir. İşgal edilen, tehdit edilen, sindirilen ve koloni haline getirilen bu devletlerin yeniden yapılanmasının mimarı; dünya jandarmalığına soyunan ABD olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkması, Irak'ın Kuveyt'teki mağlubiyetinde ve Arap-İsrail barışındaki kırılma noktalarında görüldüğü gibi radikal güçleri büyük ölçüde zayıflatmıştır. Arap-İsrail anlaşmazlığının radikal Arap milliyetçiliğinde yarattığı cazibe büyük ölçüde azalmıştır. Serbest girişim ve ekonomik gelişme mücadelesi büyük bir öncelik kazanmıştır.[44]

İçinde bulunduğumuz dönemde, güvenlik eksenli bir dünya politikası benimseyen ABD ile ekonomik dinamikleri ön plânda tutmayı amaçlayan AB arasındaki siyasi farklılıklar Ortadoğu jeopolitiğine[45] yansımakta ve ülkemizi de yakından ilgilendirmektedir.

Ortadoğu bölgesindeki kökten dinci akımların güç kazanması, terör örgütlerinin faaliyetlerini artırmaları ve kitle imha silâhlarının yayılması bölgesel güvenlik ve istikrar açısından önde gelen riskleri oluşturmaktadır. Diğer taraftan, Irak'taki belirsizlik ortamı ve Filistin sorunu Ortadoğu bölgesindeki güvenliği etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.[46]

---

[43] Oral Sander, a.g.e., 232.
[44] Barry Rubin, a.g.m., s:41.
[45] Erhan Akça, a.g.e., s:140.
[46] 'Güvenlik Boyutunda Ortadoğu'nun Geleceği ve Türkiye' Konulu Beyin Fırtınası, SAREM, Ankara, 30 Ekim 2002.

Bu gelişmeler, Ortadoğu'daki uluslararası ilişkileri anlamak için gereken kavramsal çerçevenin eksikliğini daha açık ortaya koymaktadır. Bölgenin siyasal gidişatının anlamlandırılması ya da tahmin edilmesi için jeopolitiğe ve reel politiğe dayalı bazı temel prensiplerin ortaya koyulması gerekmektedir.

Bölgenin Soğuk Savaş dönemindeki jeopolitik anlamı, Amerikan çevreleme (containment) doktrinin de temelini oluşturan Spykman'ın Rimland (çevre kuşak) tanımlaması çerçevesinde ele alınmıştır. Step devi SSCB'nin sıcak denizlere inme politikası ile ABD'nin çevreleme doktrininin en yoğun çatışma oluşturduğu alan Ortadoğu olmuştur.[47] ABD yönetimi Türkiye'nin kuzeydoğusundan başlayan İran ve Pakistan'ın kuzeyinden Afganistan'a uzanan bir hattı iki bloğun en hassas jeopolitik kuşağı ve bir anlamda ABD çıkarlarını koruyucu kalkanın stratejik mihveri olarak görürken, SSCB aynı yıllarda tarihi jeopolitik stratejisinin doğrultusunda bir taraftan Basra Körfezini çevreleyen Afganistan-Suriye-Güney Yemen-Etiyopya hattında sağlam bir jeopolitik zemin kurmayı planlamakta, diğer taraftan Türkiye, İran ve Irak'taki iç politika dengelerinin zorlayarak Kafkasya'dan Basra'ya kolay iniş yollarını aramaktaydı. Küresel ölçekli bu jeopolitik kutuplaşma, İsrail'in kurulması ve hızlı bir yayılma stratejisi takip etmesiyle birlikte ortaya çıkan bölge içi jeokültürel ve jeopolitik gerilime paralel bir seyir takip etmiştir.[48]

Bölgenin bu dönemdeki ekonomik anlamı ise, kapitalist Batı Bloğu'nun ekonomik varlığı ve üstünlüğü için hayati önemi bulunan doğal kaynakların jeoekonomik alanı konumunda olmasıydı. Ortadoğu'da kontrolü kaybetmek hem jeopolitik hem de eko-politik açıdan küresel dengenin karşı kutup lehine değişmesi anlamına gelmekteydi. İki süper gücün bu dönemdeki en çetin ve en sürekli yüzleşmelerinin bu bölgede cereyan etmiş olması bu açıdan dikkat çekicidir.

Yeni dönem yeni stratejiler denilse de eski dünyanın kalbinin (Heartland) attığı bu coğrafya yeni dönemde de eski düzenini, 20. yüzyıldaki yapılanmasını korumaya devam etmektedir. Tarihsel özelliklerin yanında, mevcut jeopolitik tezlerin 21'inci yüzyıldaki bölgeye ilişkin gelişmeleri açıklamakta yetersiz kaldığı da artık

[47] Serhat Erkmen, Hasan Yılmaz, "Ortadoğu Denklemi ve Dünden Bugüne ABD'nin Irak Politikası" Stratejik Analiz, Cilt:1, Sayı:12, Nisan 2001.
[48] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:135.

görülmektedir. Günümüzde bölgenin yeni dünya düzeni yapılanması çerçevesinde jeostratejik konumu, Soğuk Savaş dönemine göre oldukça farklılaşmış durumdadır.[49]

Son elli yıldır Ortadoğu bölgesel hegemonyanın hem kamuoyunda hem de devletlerin amaçlarında, tavırlarında ve ilişkilerinde önemli bir rol oynadığı bir dünyanın parçasıdır. Bununla birlikte, şekillenen Arap milliyetçisi ve devrimci İslamcılar devlet iktidarını ele geçirmek ve bölge ile birleşmek için mücadele eder görünümünde olsa da, çoğunlukla emperyalist fikirli devletlerin sponsorluğunda kalmışlardır. Arap dayanışmasının odağı ve mirasçısı olması beklenen Filistin sorunu ise bu rekabetin sonucu olarak Filistinlilerin acı çekmesine ve bir çözümün engellenmesine neden olmuştur. Körfez Arap Devletlerine 150 milyar dolardan daha fazlasına mal olan ve Irak'ın kendisine de ciddi zarar veren Irak'ın Kuveyt'i işgalinin tekniği ve tarzı bu hegemon olma dürtüsünü açıkça ortaya koymaktadır.[50] Sonuç olarak, ABD bölgeden çıkartılmamış, İsrail de yok edilmemiştir. Hegemonya adayları çoğunlukla Mısır, Suriye ve Irak'tır. Bu ülkeler doğal kaynakların (Nil Vadisi-Mısır ve Verimli Hilal[51]-Suriye ve Irak) verimli olduğu alanlarda kurulmuştur.[52]

Bölgenin jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik değerleri, dünyanın ideolojik uçlarını temsil eden büyük devletleri de bu bölgeden el çekmemeye zorlarken, değişik nitelikli olaylar, Ortadoğu'da zaman zaman bunalımların patlak vermesine neden olmaktadır.[53]

Ülkelerin birbirlerinin içişlerine karışma hevesi, bu tür müdahaleleri haklı gösterme yetenekleri ve Arap monarşilerinin zayıf meşruiyetleri ulus-devlet oluşumunda ve ekonomik gelişimde yaşanan sorunlarla birlikte, bölgenin ünlü, kimi zaman da abartılı istikrarsızlığına katkıda bulunmuştur. Ortadoğu kara havzası açısından Asya'nın batısını, Afrika'nın kuzeyini, Avrupa'nın doğu sınırlarını barındırmaktadır. Deniz havzaları açısından ele alındığında da, Akdeniz'in güneyi ve

[49] Erhan Akça, a.g.e., s:144.
[50] Barry Rubin, a.g.m, s:43.
[51] Yavuz Gökalp Yıldız, Global Stratejide Ortadoğu, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s:30.
[52] Barry Rubin, a.g.m., s:42.
[53] Ekrem Memiş, a.g.e., s:3.

doğusu, Karadeniz ve Hazar'ın güney kıyıları bu bölgenin deniz hat sınırlarını oluşturmaktadır. Kızıldeniz ve Basra Körfezi tamamen bu bölgede yer almaktadır.[54]

Bölgede Basra Körfezi petrol üretiminin yüzde 40'ına rezervlerin yüzde 60'ına ve yüksek miktarda doğal gaz kaynağına sahiptir.[55] Stratejik terimlerle bu bölge bir üçgendir. Nüfusu yüksek iki güçlü devlet (İran ve Irak) bölgede antik dönemlerden beri, bu bölgedeki imparatorlukların yaptığı gibi hegemonya için çekişmektedir. Bu üçgenin üçüncü ayağı, Körfezdeki Arap monarşileri çok daha zayıf konumdadır. Zenginliklerine rağmen, daha az nüfusları ve daha düşük seviyedeki gelişmişlik düzeyleri bu devletleri Tahran ve Bağdat'ın egemenliği altında bırakmaktadır. Bağımsızlıklarını yitirmemek için, Körfezdeki Arap monarşileri üç temel strateji geliştirmişlerdir; ödün vermek (sözlü destek ya da maddi yardımlar aracılığı ile), daha tehditkar olan devlete karşı İran'la ya da Irak'la ittifak yapmak ya da yabancı bir koruyucu aramaktır. Yoğun silah alımlarına ve bir savunma ittifakı olarak Körfez İşbirliği Konseyi'nin oluşturulmasına rağmen, bu monarşiler kendilerini asla savunamamışlardır. Dolayısıyla, bu devletler kendi sallantılı egemenliklerini zorlaştıracak her gelişmeyi savmak için çok ihtiyatlı davranmaktadırlar. Örneğin, 1958'de Irak'taki, 1979'da İran'daki devrimler arasında Körfez Arap Devletleri pan-Arabist milliyetçi akımı desteklerken ve Irak'a para yardımı yaparken, kendilerini savunması için İran Şahı'na bağlı kalmışlardır. 1979'dan 1990'a kadar, kendilerini radikal İslamcı İran'dan korumak için Irak'ı kullanmışlardır.

Körfezin geniş ölçekteki Arap ve Sünni Müslüman oluşumuna yabancı olan Fars ve Şii Müslüman İran'ın alt bölgedeki rolü için bazı tercihleri vardır. Bu tercih, Şah döneminde radikal rejimlere karşı ılımlı rejimlerin dayanışması olmuştur, İslamcı rejimle birlikte devrimci Müslüman birliği oluşturma biçimine dönüşse de, bu hareket Arap Devletlerindeki Şiilere karşı özel bir ilgi içermiştir. Bu rejimin Arap monarşileri yıkma hedefi, bu monarşilerin 1980'lerde Irak ve ABD'ye yakınlaşmasına neden olmuştur.[56]

---

[54] Adem Ayten, 'Ortadoğu Jeopolitiği', Jeopolitik Dergisi, Kış 2003, Sayı-5, s:85.
[55] Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2003, s:122.
[56] Barry Rubin, a.g.m, s:45.

Bilindiği üzere ABD'nin Ortadoğu politikaları; değişim/devamlılık, kısa/uzun vadeli ekonomik/siyasi çıkarlar, iç politika/dış politika, Araplar/İsrail, demokrasi-insan hakları/reelpolitik, silah/petrol/finans/, Yahudi lobileri, liberaller/ muhafazakarlar/Dışişleri/Pentagon (ABD Savunma Bakanlığı), diplomasi/güç kullanma, müttefiklerle ortak hareket/tek taraflı politikalar, kişisel/bürokratik tercihler ve çatışmalar, kamuoyu yoklamaları ve seçim baskıları gibi baz gerilimler içinde oluşmakta ve uygulanmaktadır.[57]

Washington, bugün bölgede esas olarak, petrolün kontrol ve güvenliğini sağlamayı,[58] milli güçler tarafından Amerikan şirketleri aleyhine millileştirilme yapılmasını engellemeyi, dost olmayan bölgesel (Irak veya İran) ya da bölge dışı bir hegemonun (Rusya, Avrupa Birliği veya belki Çin) ortaya çıkmasını önlemeyi, terörizmi kontrol etmeyi, Petrole ilişkin politikaları açısından selefi İngiltere gibi Basra Körfezi'ni kontrol altında tutmayı istemektedir.[59]

1990'da Irak Kuveyt'i işgal etmiştir ve bu oyun çok tehlikeli bir noktaya gelmiştir. İran-lrak savaşı sırasında Bağdat'a verilen yoğun destek ve milyarlarca dolarlık yardımla şekillenen yoğun tavizler dahi Saddam Hüseyin'i şiddet uygulamaktan vazgeçirmemiştir. Saddam Arap milliyetçiliğinden bahsetmekteyken asıl ideolojisi Irak emperyalizmiydi.[60] Saddam'ın Körfez'deki hegemonyasını; İran'ı yenerek ulaşmak amacıyla giriştiği maliyeti yüksek savaş için Kuveyt'in petrol parasına ihtiyacı vardır. Ayrıca ülkenin Sünni Şii ve Kürt gruplarını birleştirmek için Irak milliyetçiliğini kurmakta ve savaş ganimeti aramaktaydı. Bu kriz pan-Arabizm'in geçerliliği için gerçek bir test olmuştur. Arap Birliği, İslam Kardeşliği ya da Filistin sorununun aciliyeti üzerine yapılan hiçbir tartışma Suudi Arabistan ve Kuveyt'in çıkarlarının İran ve Irak'ınkilerle önemli ölçüde çeliştiği gerçeğini maskelememiştir.[61]

Amerika için ana jeopolitik ödülün Avrasya olduğu bilinmektedir. Mevcut küresel koşullarda, Avrasya'nın yeni jeopolitik haritasında kilit önemdeki en az beş

---

[57] Erhan Akça, a.g.e., s:145.
[58] Carter Doktrini: Herhangi bir dış güç tarafından Körfez petrolünü kontrol etmeye yönelik girişimi Birleşik Devletlerin hayati çıkarlarına saldırı olarak kabul edilecek ve askeri güç dahil her türlü araçla savuşturulacaktır.
[59] Adem Ayten, a.g.m., s:85-86.
[60] Hulki Cevizoğlu, Amerika'nın Körfez Savaşı, Ceviz Kabuğu Yayınları, 2.Baskı, Ankara, Mart 2003, s:237.
[61] Barry Rubin, a.g.m, s:46.

jeopolitik mihver belirlenebilir. Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan büyük ve etkin oyunculardır… Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran jeopolitik mihver rolünü oynarlarken Türkiye ve İran'ın her ikisi de aynı zamanda jeostratejik olarak da etkindirler.[62]

Körfezdeki Arap monarşilerinin ABD korumasına duydukları istek artmıştır ve Irak'ın ABD tarafından işgalini kendi yönetimlerinin devamı için arzu eder hale gelmişlerdir. Öte yandan monarşilerin bu isteği, uzun vadede şu amacı gütmekteydi: ABD'nin askeri ekipmanlarını satın almak, ABD'nin deniz kuvvetlerinin tankerlere eşlik etmesini ve İran saldırısından korumasını istemek. Söz konusu olan bu ülkelerin varlıklarını devam ettirmeleri olduğu için ABD-İsrail ilişkileri bu işbirliğinde önemli rol oynamaktadır. Bu ülkeler 1980'lerde ABD'nin İran'a daha sert davranmasını isterken, 1990'larda Irak'a karşı daha etkili davranmasını istemekteydiler. Ancak 1991 Şam Deklerasyonu ardından, son Irak krizine kadar, Körfez Arap Devletleri kendisini daha ılımlı ve Saddam'ın devam eden tehdidine karşı bir kalkan olarak gösteren İran'a geri dönmüşlerdir. İran ile ilişkilerini tekrar kurmaya en meyilli Körfez Ülkeleri (Bahreyn, Umman, Katar, ve Birleşik Arap Emirlikleri) aynı zamanda İran'ı caydırmak ve Suudi kontrolünden uzaklaşmak için İsrail ile bağlantılarını da açık tutmaktadırlar. Suudi Arabistan dışında bütün Körfez Arap Devletleri'nin Irak'a düzenlenen bir Amerikan saldırısını desteklemeleri ve aktif bir şekilde yardım etmeleri görülmesi gereken bir gerçektir.[63]

ABD Körfez Krizi sonrası, bir daha çıkmamak üzere bölgeye yerleşmiştir. Amerika, Körfezdeki ihtilaflardan istifade ederek bölgedeki potansiyeli değerlendirmek, enerji kaynaklarına ulaşmak için potansiyel tehlike gördüğü devletlerin silahlanmasını kontrol etmek için bölgedeki askeri varlığını sürdürmektedir.[64]

---

[62] Zbigniew Brzezinski (Çeviri: Ertuğrul Dikbaş, Ergün Kocabıyık), Büyük Satranç Tahtası, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s:41.
[63] Barry Rubin, a.g.m, s:47.
[64] Deniz Akşin, 'ABD'nin Ortadoğu Enerji Politikaları', Stratejik Analiz, Cilt:3, Sayı:26, Haziran 2002.

Amerika'nın Körfezdeki varlığının en önemli sebebi petrol kaynaklarına makul fiyatlarda engelsiz şekilde ulaşmaktır.[65] Hazar petrollerinin devreye girmesine rağmen dünya petrol rezervlerinin %65'i bölgede bulunmaktadır. Amerika'nın %19, Batı Avrupa'nın %24 ve Japonya'nın %70 gereksinimi buradan karşılanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda da bu oranın en az %5 ile 10 arasında artacağı tahmin edilmektedir. Bu durum ABD stratejisinin belirlenmesinde önemli bir faktördür. Mahan'dan beri denizlerin serbestliği ilkesini uygulamaya çalışan ABD için petrolün akışının yapıldığı Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı önemli stratejik ulaştırma hatlarıdır. Bu maksatla ABD Körfez'deki müttefikleriyle risksiz, maliyetsiz bir şekilde caydırıcılıkta bulunmakta ve varlığını sürdürmektedir.[66]

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile birlikte ABD karmaşık ve riskli bir ortamla karşı karşıya kalmıştır. Bölgedeki amaçlarına ulaşmak için kuvvetli ve istikrarlı müttefiklere ihtiyacı vardır. ABD açısından Arap-İsrail çatışmalarının bölgedeki dengeleri göz önüne alarak çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu ihtilafın çözümü için gerektiğinde askeri yükümlülükler altına girmeyi ve bölgeye askeri yardımların yapılabilmesini ABD yönetimi 1993 Oslo görüşmelerinden bu tarafa dile getirmektedir. Bu çalışmaların maksadı enerji kaynaklarının emin ellerde bulundurulmasını ve çevre emniyetinin sağlanmasına yöneliktir. Böylece Doğu Akdeniz ve Körfez'in Kuzey uç bölgeleri (periferisi) kontrol altına alınabilecektir.[67] ABD Ortadoğu barış süreci ve Ortadoğu-Kuzey Afrika bölgesini içeren ekonomik işbirliği ve ticaret alanı güvenlik ve ticari yaklaşım mekanizmaları bu hegemonik gücün işletim unsurlarıdır.

1.2. Ortadoğu'da Varlık Çatışmaları

Ortadoğu; insanlık tarihinin hemen her döneminde taşıdığı önemi nedeniyle sıcak bir çatışma bölgesi olmuştur. Bölge geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin

[65] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:5.
[66] Anthony H. Cordesman, 'Living With Saddam: Reshaping US Strategy in the Middle East', CSIS Middle East Studies Program Testimony to the Senate Armed Services Committee, March 25, 1998.
[67] Zbigniew Brzezinski, a.g.e., s:112.

kesişme noktası olmasıyla beraber, sahip olduğu petrol zenginliği nedeniyle özellikle son yüzyılda egemenlik mücadelelerine sahne olmuştur. Bu nedenle dünyanın en istikrarsız bölgeleri arasında yer almıştır. Petrolün önemiyle beraber artan etkinlik kurma çabaları giderek farklı parametreleri de içine almış, bölge kendi doğal sosyo-politik ve sosyo–ekonomik gelişim sürecinin ötesinde, süper güçlerin kontrol planları içinde yapay denek tahtalarına yönlendirilmiştir. Bu nedenledir ki, Ortadoğu hala dünyanın demokratikleşme sorunu yaşayan en önemli bölgesi niteliğini korumaktadır. Güç mücadelesine yönelik ittifak ilişkileri bölge sınırlarını aşmış, tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.[68]

İleride ayrıntılarına değinilecek olan tarihsel perspektif, Ortadoğu'da dengelerin kalıcı olarak kurulamadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla küresel ve bölgesel düzeyde devam eden egemenlik mücadeleleri Ortadoğu'nun sürekli şekillenmesini zorunlu kılmaktadır.[69]

1.2.1. Ortadoğu'da Rusya Varlığı

Putin'in, Moskova açısından Ortadoğu'daki önemli stratejik ülkeler Irak, İran ve Türkiye olmuştur. Putin'in bu ülkeler üzerindeki politikasını analiz ederken bazı ortak faktörden söz edilebilir. Birinci faktör, petrol sahalarını geliştirme (Irak), nükleer reaktör satışları (İran) ve doğal gaz satışları (Türkiye)'dir. İkinci faktör, yasal (İran ve Türkiye) veya yasal olmayan (Irak) silah sistemleri satışı gerçekleştirmektir.[70] Üçüncü faktör, Rusya seçimleri yaklaşırken 11 Eylül olayları sonrası ABD'ni kucaklama duruşundan vazgeçme faktörüdür ki bu Putin için yararlı bir siyasi hamle olmuştur. Irak'taki krizin uzaması ise petrol fiyatlarının yüksek düzeyde seyretmesine neden olmuştur. Petrol fiyatlarının yükselmesi; petrol üreticisi durumunda olan Rusya'nın ekonomisine önemli oranda katkıda bulunmuştur. Dördüncü faktör, Putin açısından Çeçenistan'ın başlıca endişe kaynağı olmaya devam etmesidir. Ancak Türkiye ile ilişkilerin daha da yakınlaşması, silah ve nükleer reaktör satışı konusunda İran ile sürekli işbirliği hem Türkiye'nin hem de İran'ın daha sessiz bir Çeçenistan

[68] İdris Bal, 'Ortadoğu'da Savaş, ABD ve Türkiye', Stradigma Dergisi, Mart 2002, s:2.
[69] Suat Parlar, Ortadoğu, Vaat Edilmiş Topraklar, Bibliotek Yayınları, İstanbul, Aralık 1997, s:61.
[70] Araş, O.N.: 'Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi', 2023 Dergisi, Kasım, 2001, Sayı:7.

politikası benimsemesine katkıda bulunmuştur. Son faktör ise, İran'ın Orta Asya ve Gürcistan'da ABD-Rusya işbirliğine olumsuz bakmasına ve Irak'ın savaş öncesi dönemde yaptırımlara ve 1441 Sayılı BM kararı konusundaki artan ABD-Rusya işbirliğine karşı çıkmasına karşın (en azından ABD'nin Irak işgaline kadar), 11 Eylül olaylarının, Rusya-Amerika ilişkilerinin gelişmesine yardım etmiş olmasıdır.[71]

Mayıs 2002'de ABD ile RF arasında yapılan görüşmeler sonunda varılan 'Stratejik Silahların Azaltılması'na yönelik anlaşma yapılmış ve buna paralel olarak ekonomik alanda ABD'nin RF'ye yönelik yardımları devam etmiştir. ABD ile varılan anlaşmanın hemen ardından NATO ile olan ilişkisi de değişmiştir. Bilindiği üzere RF ile NATO arasında varılan mutabakat neticesinde RF-NATO ilişkilerinde 19+1 formatından 20'li formata geçilmiştir. Bu duruma göre RF NATO'nun karar sürecinde yer alacak, ancak karar verme ve veto hakkı olmayacaktır. Bu formatın, karşılıklı güven arttırıcı bir durum yaratmış olmasına rağmen RF, Irak'ın tek başına ABD tarafından şekillendirilmesinde kendisinin ve diğer büyük güçlerin görüşlerinin dikkate alınmasını istemiş ve bu noktada etkin olmak için kendisi gibi düşünen Almanya, Fransa ve bir anlamda Çin ile beraber hareket etmiştir.[72]

Sonuç olarak diyebiliriz ki, günümüzde Rusya'nın Soğuk Savaş dönemine göre Ortadoğu'daki etkinliği erozyona uğramıştır. Özellikle İran'la imzaladığı nükleer işbirliği anlaşması[73] hem bölge hem de uluslararası güvenlik açısından dikkatle izlenmelidir. 11 Eylül saldırılarından sonra global terörizme karşı mücadeleye, özellikle Çeçenistan'la yaşadığı kargaşayı uluslararası platformda yasal kılmak için destek vermiştir. Fakat son Irak operasyonunda pasif bir tutum sergilemiştir. Her ne kadar Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir süper güç değilse de kendisi için Ortadoğu'nun önemi halen devam etmektedir ve bölgeyi ABD'nin tek başına şekillendirmesini istememektedir.[74]

---

[71] 'Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu', (Der.:Bülent Aras),TASAM Yayınları, İstanbul, 2004, s:80.
[72] 'Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu', s:81.
[73] 'İran'ın Nükleer Hırsı', IISS Strategic Comments, Vol. 9 Issue 2, Mart 2003.
[74] Gamze G. Kona, Ortadoğu, Orta Asya ve Keşişen Yollar, s:128.

1.2.2. Ortadoğu'da İsrail Varlığı

İsrail, Ortadoğu'da Müslüman denizinin ortasındaki bir ada gibi yaşamaktadır. Varlığını devam ettirebilmesi; kendisini kuşatan bu denizin zayıflığına bağlıdır. Yahudi Devleti, bir Müslüman denizi konumundaki Ortadoğu'da hayatta kalabilmek için çok geniş kapsamlı bir "bekâ stratejisi" geliştirmiştir.[75] İsrail Dışişleri görevlisi Oded Yinon' un 1982 yılında hazırladığı, "1980'lerde İsrail için Strateji" başlığını taşıyan bir rapor, tüm Ortadoğu'nun İsrail'in "hayat sahası" hâline getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yinon' un raporunun temelini Ortadoğu ülkelerinin demografik yapısı oluşturmaktadır. Yinon'a göre, Ortadoğu ülkelerinin hiç biri tek bir milletten oluşan sabit ve köklü devletler değillerdir. Aksine yapay biçimde birbirine tutturulmuş birer mozaiktirler. Dahası bu devletlerin sınırları içinde birbirlerine pek de dostça bakmayan farklı dini ve etnik gruplar vardır. Böylesine karışık bir Ortadoğu' da İsrail'in stratejisi ise "böl ve yönet" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bölünen parçalar birbirleri ile güç mücadelesine gireceğinden zayıflayacak, dış müdahalelere açık hale geleceklerdir.

ABD Başkanı Bush, 26 Şubat 2003 tarihinde Washington Hilton Otelinde yaptığı konuşmasında "Irak'ta elde edilecek başarı Ortadoğu barışı için yeni bir sayfa açacak, aynı zamanda kalıcı demokratik bir Filistin devletinin kurulmasına da imkan sağlayacaktır. Saddam rejiminin devrilmesi, teröristlere ve intihar bombacılarına yapılan desteğin kesilmesini sağlayacak, aynı zamanda başka rejimlere de terörist hareketleri desteklemenin hoş karşılanmayacağını açıkça gösterecektir." demiştir. Bush'un bu konuşması ABD'nin, İsrail'in planları ile paralel hareket ettiğini göstermektedir. İsrail, stratejik ortağı ABD'nin, Irak'a müdahale etmesi sonucunda kendi amaçlarının da gerçekleşeceğini umut etmektedir.[76]

İsrail, Irak konusunda bölgesel planda en önemli aktör konumundadır ve ABD'nin Irak politikasının oluşumunda resmi ve resmi olmayan gücü ile ön plana çıkmaktadır. İktidarda kalan Saddam ve sahip olduğu imkanlar ile Irak'ın,

[75] Süleyman Özmen, Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002.
[76] M.Kerem Döksat, 'ABD'nin Irak ve Yeni Dünya Düzeni Politikası', s:3.

Ortadoğu'da İsrail için en önemli tehdit olduğunu algılamış, bu nedenle değişimi desteklemiştir.[77] Ancak kabul etmek gerekir ki, İsrail'in ABD'ye olan ihtiyacı ABD'nin Yahudi devletine olan ihtiyacından çok daha fazladır.[78]

SSCB'nin dağılma sürecinden sonra, 1990'da Saddam'ın Kuveyt'i işgali ile beraber ABD Irak'a müdahale etmiş ve bu dönem Soğuk Savaş sonrası ilk sıcak savaşın başlangıcını teşkil etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası ikinci sıcak savaş ise yine ABD'nin 11 Eylül 2001 olayları ardından Afganistan'a müdahalesiyle yaşanmıştır. 11 Eylül'ü küresel terörizmin miladı olarak kabul eden ABD, Afganistan'daki Taliban yönetiminin terör kaynağı, radikal bir İslam modeli olduğunu vurgulamış ve terör örgütü El-Kaide ile sıcak ilişkisi olduğu gerekçesiyle ülkeye operasyon düzenlemiştir.

Bu operasyon ardından ABD yönetimi, Irak'ın da El-Kaide örgütü lideri Üsame Bin Ladin'i desteklediğini ifade etmiştir. Böylece gerek medya gerekse politika aracılığıyla Irak'ı baskı altında tutmaya başlayan Bush yönetimi, Saddam yönetimindeki Irak'ta kitle imha ve biyolojik silahlar üretiminin yapıldığını iddia etmiştir. Bu iddiaların CIA tarafından da doğrulandığını ifade etmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi'nden tarafından bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet Irak'taki iddia edilen kitle imha silahlarının varlığını incelemiştir. İnceleme sonucu silahların üretildiğine dair herhangi bir bulguya rastlanmadığı raporunu hazırlayan BM'e rağmen, ABD ilk olarak yanına aldığı İngiltere ve diğer bir takım küçük ülkeler ile 'Irak'a barış ve demokrasi getireceğiz.' söylevlerini sürdürerek Irak'a silahlı operasyonu başlatmıştır. ABD, Türkiye Cumhuriyeti'nden de Irak'a müdahale esnasında kuzeyden desteğini ve Türkiye'deki üslerin kullanımını istemiş ancak TBMM Genel Kurulu'nda alınan kararla ABD'nin bu istekleri reddedilmiştir.

Yaklaşık iki ay süren savaş sonunda Saddam ve yönetimi devrilmiş ve geçici bir hükümet kurdurulmuştur. Ancak Irak'ta barış ve demokrasi yerine her geçen gün

---

[77] Armağan Kuloğlu, '11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye'nin Irak Politikası', Stratejik Analiz, Cilt:2, Sayı:23, Mart 2002, s:9.

[78] ABD'nin dış politikaya, Ortadoğu'ya ve İsrail'e bakışında İsrail aleyhine gerçekleşebilecek radikal değişikliklere karşı dünyadaki 'stratejik desteğini' çeşitlendirme ve genişletme ihtiyacı için bkz. Martin Sherman, "Diversifying Strategic Reliance: Broadening the Base of Israel's Sources of Strategic Support", Strategic Assessment, Jaffee Center for Strategic Studies, Ocak 1999.

artan kaos ve iç savaş devam etmektedir. Ayrıca savaş sonrasında BM Irak'ta kitle imha silahları üretildiğine dair bulguya rastlanmadığını yinelemiş ve CIA yetkilileri silahların varlığına dair bilgiyi ABD hükümetine vermediğini itiraf etmiştir.

Tüm bu olaylar değerlendirildiğinde; Ortadoğu'daki Amerikan politikalarının geçmişte ve muhtemelen gelecekte de en önemli değişmezinin İsrail'in varlığı ve güvenliğine olan taahhüdü olduğu görülebilir. Barış sürecinin müspet bir sonuca ulaşamaması halinde bölgenin çatışmaya olan yatkınlığı artacak, bunun da bölgedeki müttefik rejimlere, bu rejimlerin Amerika'ya duydukları güvene olumsuz etkisi olacaktır. Bu durumun istikrarsızlığı artıracağını ve terör üreten faktörlerin güçlendireceği söylenebilir. Barış sürecinin müspet bir sonuca ulaşmaması caydırıcılık ve güç kullanımına duyulan ihtiyacı arttıracaktır. ABD, Irak'a Ortadoğu'da radikal İslamcı, Anti-Amerikancı politikalara bir son vermek, ABD'nin ve İsrail'in güvenliğini sağlayacak bir süreci başlatmak amacı taşımaktadır.[79]

Saddam Hüseyin, olası Amerikan saldırısı öncesinde ya da ABD askeri müdahalesi sırasında, İsrail'e saldırarak Arap dünyasından destek sağlamaya çalışabilirdi. Saddam, İsrail'e veya Yahudi hedeflere teröristler göndererek Filistin sorununa karşı destek verebilir veya İsrail'de nüfusun yoğun olduğu yerlere füze saldırısında bulunabilirdi. Ancak Saddam'ın yapabileceği bütün saldırı türlerini İsrail etkisiz hale getirebilecek güce sahiptir. Ayrıca İsrail doğudan gelecek çoğu füzeyi engelleyebilecek iki Arrow füzesi bataryasını konuşlandırmıştır. Hava Kuvvetleri, füze rampalarını etkisiz hale getiren doktrinini geçen yıllar içinde üst seviyeye çıkarmıştır. İsrail'in şu anki uydu kapasitesi ki 1991'de mevcut değildi, savunma ve saldırı anlamında Irak füzelerine karşılık verebilmede ek bir faktör oluşturmaktadır.[80]

1.2.3. Ortadoğu'da ABD Varlığı

[79] Serhat Erkmen–Hasan Yılmaz , "Ortadoğu Denklemi ve Dünden Bugüne ABD'nin Irak Politikası" Stratejik Analiz, Cilt:1, Sayı:12, Nisan 2001, s:66.
[80] Efraim Inbar, a.g.m., s:210-211.

Nazi Almanya'sının çöküşü ve bunun sonucunda ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması, savaş süresince devam eden ortaklığın sürmesini güçleştirmişti. Müttefiklerin amaçları çok farklıydı. Aslında müttefik devletler neyin yanında olduklarından çok neye karşı olduklarında birleşiyorlardı. Ortak düşmanın ortadan kaldırılmasıyla çatışmaların başlaması kaçınılmazdı. Churchill, Sovyetler Birliği'nin Orta Avrupa'yı hegemonyası altına almasını önlemek peşinde idi. Stalin, Sovyetlerin çektiği acıların ancak toprak kazanımlarıyla ödeneceğini düşünüyordu. Başkan Truman için Roosevelt'in mirasına sahip çıkmak zor görünüyordu. Dünyanın iki ucundaki iki dev ABD ve Sovyetler Birliği, Avrupa'nın ortasında karşı karşıya geldiler.[81]

Truman, komünist rejimin kara tablosunu çizerken, ABD'nin yeni global rolünü ilan etmiş ve bu yeni strateji için gereken bütçenin sağlanması talebinde bulunmuştu.[82] Artık ABD'nin stratejik sınırları Kuzey Amerika'nın anakarasal sularını aşıp Güney ve Güneydoğu Asya'ya ve Uzakdoğu' ya ulaşmış ve ABD tüm dünya politikasıyla ilgilenmeye başlamıştır. Diğer uçta Sovyetler Birliği uluslararası politikanın genel görüntüsü içinde sivrilmeye başlamış ve uluslararası politika iki kutupluluk dönemine girmişti.[83]

Soğuk Savaş döneminin kendine özgü siyasal ve askeri dokusu da göz önüne alınırsa 2.Dünya Savaşından alınan derslerle, petrolün ekonomideki öneminin giderek artması, bölgesel kaynaklar üzerinde (Körfez gibi) denetimin artırılması Süper Güçler için kaçınılmaz olmuştur. Bu noktada petrol artık merkezi bir enerji kaynağı olarak dış politikada öncü role yükselmiştir.

Soğuk savaşta ilk büyük doğu-batı çatışması, İran üzerinde Sovyetlerin etki kurma çabası olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği İran'ın kuzeyindeki petrollere ortak olmak istemiş,[84] aynı nedenle Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Kuzey İran'daki Sovyet çabaları sürmüş ve bu durum İran'ın Sovyet bloğu içine kayma endişelerini arttırmıştır. Sovyetler'in bu girişimi karşılıksız kalmamış ve

[81] Henry Kissinger, Diplomasi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Mart 2000, s:394.
[82] Joyce And Gabriel Kolko, The Limits of Power, The World And United States Foreign Policy, 1945-1954, Harper Row Publishers, Evanston, San Francisco, London, 1972, s:341.
[83] Şükrü Sina Gürel, Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, Ankara 1975, s:38.
[84] Türkkaya Ataöv, Amerika NATO ve Türkiye, Aydınlık Yayınevi, 1969, s:93

İngiliz'lerin İran'daki varlığı olan Anglo-İranian ile iki Amerikalı petrol şirketi, Jersey ve Socony arasında 1947 Eylülünde 20 yıl süreli bir kontrat imzalamıştır.[85] Böylece savaş sonu düzeninde çekim merkezi Ortadoğu'ya kaymaya başlamıştır.

ABD giderek petrole daha bağımlı bir ülke olma yolundaydı. Yerli üretim gereksinimi karşılayamıyordu. II. Dünya Savaşı Birleşik Devletlere milli güç açısından petrolün ne kadar önemli ve yaşamsal olduğunu kanıtlamıştı. Milli güvenlik kavramının konsepti değiştiriliyordu. ABD'nin, Sovyetler Birliği ile Soğuk Savaş etrafında seyreden stratejik rejim çatışmaları daha da netleşmiş ve II. Dünya savaşı öncesine kadar dünyanın siyasetini Hindistan ve Ortadoğu gibi en zengin ve kritik bölgelerini kontrol eden İngiltere'den dünyanın süper gücü olma yolu ABD'ye geçmişti. O tarihe kadar dünya üzerinde baskın bir rolü olan İngiltere'nin savaştan büyük yara alarak çıkması dengelerin büyük oranda değişmesine vesile olmuştur.[86]

Sovyetlerin yayılmacı politikası, petrolle birlikte Ortadoğu'yu politik arenanın merkezi yaptı. Batı Avrupa'nın bağımsızlığı ne derece önemliyse, Ortadoğu petrollerinin ekonomik geleceğinin Batı lehinde garantiye alınması da o derece önemliydi. Nitekim ABD için bunun gerekliliği ithalat-ihracat dengesinde çok açık görülüyordu. ABD, tarihinde ilk kez, dünyanın öteki yerlerine petrol ithal eden ülke konumundan çıkmıştır ve yabancı petrol deyimi daha sık kullanılmaya başlanmıştır.[87]

ABD'nin, Ortadoğu'da devam eden stratejik çıkarları mevcuttur. Bu yüzden son 20 yılda, dünyanın diğer bölgelerine nazaran bu bölgede daha fazla çatışmaya girmek zorunda kalmıştır. 1975'den bu yana Ortadoğu'daki ABD askeri varlığı, diğer bölgelerin aksine giderek artmıştır. ABD, bölgede güçlü bir kara, hava ve deniz kuvveti bulundurmaya devam etmektedir. Bu kuvvetin, ABD'den süratle takviye edilmesi göz önünde bulundurulmaktadır.[88]

---

[85] Daniel Yergin, Petrol- Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Mayıs 2003, s:375.
[86] Douglas Little, American Orientalism, The University of North Carolina Press, Chapel Hill And London, 2002, s:118.
[87] Daniel Yergin, a.g.e., s:472-495.
[88] İ.Yaşar Hacısalihoğlu, ABD'nin Kalıcı Egemenlik Anlayışı, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:19, s:7.

ABD, bu çerçevede Ortadoğu'da konuşlandırılmış silahlı kuvvetlerinin mevcudiyetini idame etmekte ve gerektiğinde süratle reaksiyon kabiliyetini elinde bulundurmakta, ayrıca bölgede güvenlik konusunda ortaklıklar kurmaya, ekonomik ve kültürel bağları geliştirmeye ve bölgedeki ihtilafların, daha fazla genişlemeden, halledilmesine çalışmaktadır.

ABD, Arap-İsrail ihtilafında müzakereler yoluyla barışa varılmasını, güven yaratılması için dış yardımlarda bulunulmasını, silahlanmanın kontrolünü, İsrail ve Arap dünyası ile aktif ikili ilişkiler kurulmasını desteklemekte, bu istikamette önderlik yapmakta ve önemli bir rol oynamaktadır. ABD, Ortadoğu sorununda, İsrail'in güvenlik ihtiyaçları ile Filistin'e verilecek daimi statü konularının dengede tutulması görüşündedir. ABD, ayrıca terörizm ve şiddet hareketlerine başvurulmaması gerektiğini ileri sürmekte ve barış sürecini hızlandırmak üzere bir katalizör rolü oynamaya çalışmaktadır. ABD'nin Ortadoğu'daki en büyük menfaati, Basra Körfezi'nden petrolün, dünya pazarlarına istikrarlı fiyatlarla, kesintisiz akışının sağlanmasıdır.[89] Sadece Suudi Arabistan'daki petrol rezervi ABD'deki petrol rezervinin 10 katından daha fazladır. ABD ve belli başlı ortakları, Körfez dışındaki kaynakların azalması nedeniyle, giderek Körfez petrolüne bağımlı duruma gelmektedirler. Avrupa ve Japonya'daki ekonomik büyüme, Avrupa ve Avrasya'daki eski komünist ülkelerin ekonomilerini düzeltmeleri, Basra Körfezi'nden sağlanmakta olan petrole yönelik talebi daha da artırmaktadır.

ABD'nin Ortadoğu politikasında, Körfez petrolüne giderek artan bağımlılık, İsrail'e karşı tarihi, politik ve ahlaki sebeplerden ötürü verilen güvenlik taahhüdü ve bu ülkenin bekası önemli rol oynamaktadır.[90] Ortadoğu'da barışın sağlanmasının, ortaya radikal devletlerin veya radikal politik hareketlerin çıkmasını önleyeceği düşünülmektedir. ABD'nin Ortadoğu politikasında, Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan da önemli yer tutmaktadır.

Ticaret ve askeri güç intikali açılarından Ortadoğu ve Akdeniz'deki beş Deniz Ulaştırma Odak Noktası (Maritime Choke Points), ABD açısından önemli

[89] Hikmet Uluğbay, Yirmibirinci Yüzyılın Petropolitiği ve Türkiye, Petropolitik Satranç, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-3, s:6.
[90] Suat Parlar, Ortadoğu –Vaat Edilmiş Topraklar, s:217.

görülmektedir. Bunlar, Cebelitarık Boğazı, Messina Boğazı, Süveyş Kanalı, Aden Körfezi ve Hürmüz Boğazıdır. Bu ulaştırma yollarının açık bulundurulması, ABD stratejisi bakımından hayati görülmektedir.[91]

ABD, Ortadoğu'daki gelişmelerin Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni bağımsız ülkeleri de politik, sosyal ve ekonomik açılardan etkileyeceği görüşündedir. ABD, İran'ın Basra Körfezi'nde hakimiyet sağlama ve radikal İslami güçler üzerindeki nüfuzunu genişletme ihtirası içinde olduğunu kıymetlendirmektedir. Bu maksatla, İran'ın elinde mevcut, yeraltı faaliyetleri ve terörizm dahil bütün imkan ve vasıtaları kullandığı bu tehditlerin, sadece Körfez bölgesinde değil, Mısır, Sudan, Cezayır, Lübnan, eski Yugoslavya, yeni bağımsızlıklarını kazanan Kafkasya ve Orta Asya gibi uzak ülkelerde de geçerli olduğu ileri sürülmektedir. İran'ın, Ortadoğu Barış Sürecine de karşı çıktığı ve barışa muhalif şiddet taraftarı gruplara her türlü desteği sağladığı iddia edilmektedir.

ABD kıymetlendirmelerine göre, İran'ın konvansiyonel imkan ve kabiliyetlerindeki tehditler, önümüzdeki yıllarda da sürecektir.[92] Ancak İran'ın son zamanlarda denizaltılar, taarruzi rolde kullanılan uçaklar ve gemilere karşı kullanılan füzeler satın alması, Hürmüz Boğazı civarındaki durumu, ihtilaflı adalara kuvvet yerleştirmesi, bu ülkenin Körfeze giren ve çıkan ticari gemilere tehdit oluşturma kabiliyetini artırmayı öngördüğü şeklinde yorumlanmaktadır. İran'ın ayrıca uzun vadede kimyevi, biyolojik ve nükleer kitle imha silahlarını ve atma vasıtalarını geliştirme gayreti içinde olduğu,[93] bunun da bölgedeki istikrarı bozacağı ve muhtemelen ABD'nin, bölgedeki çıkarlarını kuvvet kullanma suretiyle korumasına yol açacağı belirtilmektedir. Bu yüzden ABD, İran'a gelişmiş silahların veya teknolojilerin transfer edilmesine karşı çıkmaktadır. ABD, İran'a ticari, mali ve askeri yönden destek verilmemesi, petrol ve doğal gaz boru hatlarının bu ülkeden geçirilmemesi yolunda uluslar arası ortama çağrıda bulunmaya devam etmektedir.[94]

ABD, İran ile ilişkilerinin geliştirilmesini, İran'ın terörist gruplara desteğini kesmesine, Ortadoğu Barış Sürecine muhalefetini durdurmasına ve kitle imha

[91] H.Miray Umay, Ortadoğu'nun Terör Çıkmazı, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-32, s:11.
[92] Nejat Eslen, ABD'nin Vazgeçilmez Hedefi: İran, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-24, s:15.
[93] Mustafa Kibaroğlu, 'İran Nükleer Bir Güç mü Olmak İstiyor?', Avrasya Dosyası, İran Özel, s:271.
[94] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:108.

silahları geliştirme faaliyetlerine son vermesine irtibatlamıştır. Körfez ülkelerinin yukarıda belirtilen tehditlere karşı caydırıcı gücünün, demografik ve diğer tahditler dolayısıyla kısıtlı olduğu, bu bakımdan bölgenin güvenliği açısından karşılıklı bir iş birliğine ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir.

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik endişe kaynaklarından birini de, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, radikal İslami hareketlerin Batı demokratik dünyası için başlıca tehlikeyi oluşturduğu inancı teşkil etmektedir. ABD, bunun medeniyetlerin çatışması olduğu iddialarını reddetmekte, gerçek çatışmanın medeniyetlerin kendi içinde, aşırı ve ılımlı gruplar arasında olduğuna inanmaktadır. ABD, Ortadoğu'da İran, Irak, Libya ve Suriye'yi terörizmi destekleyen ülkeler listesine dahil etmekte, İran'ı, ayrıca, radikal İslam politikasına sahip bir ülke olarak göstermektedir.

ABD, 2003 Körfez Savaşı sonrasında Irak'ı işgal etmiştir. ABD'nin Irak'a yönelik politikası, Irak'ta bir rejim değişikliğini öngörmektedir. ABD, Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini ifade etmekte ve Irak'ta çoğulcu bir yönetim sistemi oluşturmaya çalışmaktadır.[95]

ABD, Suriye'yi Ortadoğu'da kapsamlı bir barışın anahtarı olarak görmekte ve Suriye ile olan ilişkilerini Ortadoğu Barış Süreci paralelinde yönlendirmeyi tercih etmektedir.[96] Suriye, ABD'nin terörü destekleyen ülkeler listesinde bulunmaktadır. İkinci Körfez Savaşı'nda Irak'a destek sağladığını ileri sürerek Suriye'ye sert yaptırımlar uygulayabileceğini gündeme getirmektedir.

ABD'nin Suriye'ye ekonomik ve siyasi ambargo kararı almasına karşı, İran'ın Suriye'ye açık olarak destek vereceğini açıklaması, Ortadoğu'da ABD ve İsrail'e karşı oluşacak bir ittifakta Suriye ve İran'ın başrol oynayacağının emarelerini vermektedir. Türkiye'yi de kendi yanlarına çekmek için somut adımlar atan Suriye ve İran yönetimi ile Türkiye'nin ilişkilerinin gelişmesi ABD ve İsrail tarafından hoş

[95] Hicran Kazancı, Irak'ta Seçim Bilmecesi, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-24, s:18.
[96] Yavuz Gökalp Yıldız, Oyun İçinde Oyun- Büyük Ortadoğu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, Nisan 2004, s:260.

karşılanmamaktadır ve ilerleyen süreçte Türkiye'ye tavrını netleştirmesi için iki farklı kutuptan da baskı geleceği öngörülmektedir.

Bugün ABD, Suriye'ye, barış sürecinde bu aşamada devre dışı bırakıldığı intibaı verilmesini istemekte ve Suriye'ye karşı Türk-İsrail stratejik iş birliğini teşvik ve desteklemektedir.[97]

1.2.3.1. ABD'nin Orta Asya ve Ortadoğu'da Kesişen Yolu

Ortadoğu bölgesi uzun yıllardır dünya politikalarında güvenlik alanındaki istikrarsız yapısıyla varolmuştur. Dünya tarihinde birçok çatışmaya ve soruna sahne olan Ortadoğu günümüzde de bu yapısını sürdürmektedir. Orta Asya ve Kafkasya bölgesi ise, SSCB'nin dağılmasıyla bir anda kendisini bir boşluk içinde bulmuştur. Ancak, zaman içinde dünya politik ve stratejik sisteminin en önemli alt sistemlerinden biri haline geldiği ortadadır. Bu bölge bir anda geçiş süreciyle yüzleşmek zorunda kalmıştır.[98] İki bölge birçok alanda farklılık gösterse de özellikle yaşadıkları istikrarsız ve kırılgan güvenlik ortamının oluşmasındaki iç faktörlerin benzerliği açısından çok uzak uçlarda değillerdir.[99]

Günümüzde her iki bölgede de güvenlik sorunlarının temelinde, etnik farklılıklara dayanan çatışmalar yer almaktadır. Bunun yanı sıra etnik halkları birbirinden ayırarak ve etnik dağılımı göz önüne almayarak uygulanan politikalar her iki bölgenin geçmişinde gözlemlenebilen ortak unsurdur; ayrıca bu politikaları uygulayan eski sömürgeci-egemen idareler her iki bölge içindeki sınırları çizerken de bu tutumlarını sürdürmüşler ve günümüz sorunlarının tohumlarını atmışlardır.

Öncelikle, günümüzde Ortadoğu'da etnik farklılıklar dışında din-mezhep temelli ve sınır anlaşmazlıklarına dayanan güvenlik sorunları,[100] Orta Asya ve Kafkasya'ya göre daha çok gündemdedir. Bunun yanında iki bölgede de birçok iç dinamik nedeniyle oluşan sıcak çatışmalara ve bunların meydana gelme sıklığına

[97] Süleyman Özmen, Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002.
[98] Erhan Büyükkakıncı, "Patterns of Integration in Central Asia'.
[99] Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s:166.
[100] Ekrem Memiş, a.g.e., s:8.

bakarsak, tarihsel süreci de göz önüne aldığımızda, Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya'ya göre daha şanssız bir durumdadır. Son olarak, Ortadoğu bölgesindeki etnik farklılıkların yoğunluğunun daha çok bölgenin kuzeyine toplanmış olması ve bölgedeki Arap nüfusun çokluğu, sadece etnik farklılıklardan kaynaklanan çatışmaların sayısını azaltmıştır. Ancak sınır anlaşmazlıkları, din (Musevi-Müslüman) ve mezhep (Şii-Sünni) farklılığı gibi nedenlerle güvenlik birçok kez zedelenmiştir.

Sonuç olarak, İslamiyet ve radikalleşme her iki bölge için de önemlerini sürdürmektedir. Günümüz itibariyle her iki bölge içinde de radikal İslami unsurlar potansiyel güvenlik tehdidi olma özelliklerini korumaktadırlar.[101]

Tarihsel süreç içinde bu iç dinamiklerle daha önce karşılaşan Ortadoğu'da, bölge genelinde gelişmiş (batılı anlamda) bir siyasi kültürden bahsedilemez. Arap ülkelerinde sömürge idarelerinden sonra kurulan ve Soğuk Savaş süresince bölge politikasında iki tür liderlik yapılanması öne çıkmıştır: Modern ideolojik çerçevelerle yeni bir siyasi meşruiyet çevresi oluşturmaya çalışan totaliter/bürokratik diktatörlükler ve geleneksel meşruiyet kalıplarını kullanmaya çalışan krallıklar. Totaliter/bürokratik liderlik yapılanmalarının en çarpıcı örnekleri Arap toplumunu tepeden tabana doğru seküler, milliyetçi ve sosyalist ilkeler etrafında yeniden şekillendiren ülkeler olmuştur. Buna örnek olarak liderlerin ve totaliter partilerin idare ettiği Mısır, Suriye, Irak, Cezayır, Libya, Tunus gibi ülkeler verilebilir. İlk öncülerini Suudi Arabistan, Fas ve Ürdün'de bulan geleneksel meşruiyet kalıplarına dayalı liderlik yapılanması ise daha sonra Basra körfezinde kurulan küçük devletlere ve petrol şeyhliklerine yayılmıştır.[102]

Orta Asya ve Kafkasya bu iç dinamiğin ışığında, Ortadoğu'nun bir kopyası gibidir. Aynen Ortadoğu örneğinde olduğu gibi, otoriter liderler bölge genelinde gelişmeyen siyasal kültürün de yardımıyla bağımsızlık sonrası dönemde egemenliklerini sürdürmektedirler. Böylelikle, gelişmemiş siyasal kültür ve otoriter liderlik faktörlerinin Ortadoğu'da yarattığı ortamın bir benzerine gelecekte Orta

[101] Leslie Lipson, Uygarlığın Ahlaki Bunalımları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Ağustos 2000, s:285.
[102] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:368.

Asya ve Kafkaslar'da rastlanabileceği öngörülebilir. Bundan da öte, günümüzde her iki bölgede de bu iç faktörler sonucu demokratik gelişim ve kurumların oturması süreci sekteye uğramış, bu durum Ortadoğu'da daha ileriye giderek tüm siyasi girişimleri engeller hale gelmiştir. Sonuç olarak siyasi anlamda gelişimin ortaya çıkmaması ve halk tarafından oluşturulması gereken yönetim biçimlerinin yerine her alana etki eden otoriter liderlerin karar verici rolü üstlenmeleri her iki bölgenin de sağlam temellere dayanan, toplumun desteğini almış güvenlik ve istikrar ortamlarına ulaşmalarını engellemektedir.[103]

Sovyetler Birliğinin çöküşü Batının (özellikle ABD) değerlerinin (demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi) Varşova Paktı'na karşı kazandığı bir zaferdir. Soğuk Savaş'in sona ermesiyle birlikte ABD bu yeni düzende uluslararası arenada tek süper güç olarak yerini almıştır. Tek süper güç olmasının doğal bir sonucu olarak da kendi önceliklerine ve çıkarlarına göre uluslararası ilişkiler arenasını düzenlemeye çalışmaktadır. Bunun en somut örneğini 1991 Körfez Savaşı'yla sergilemiştir.[104]

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin Ortadoğu politikalarının dayandığı temelleri; Soğuk Savaş döneminden devralınan petrol kaynakları üzerinde denetimin sağlanması ve bunun dünya pazarlarına kesintisiz ulaştırılması, radikal İslam'ın etkisinin azaltılması, İran ve Irak'ın çevrelenmesi (ikili çevreleme politikası), bölge ülkelerinin kitle imha silahlarına sahip olmalarının engellenmesi,[105] barış sürecinin başarıya ulaşarak İsrail'in güvenliğinin garanti altına alınması[106] şeklinde özetleyebiliriz.

Bu politikalardan İran ve Irak'ın güçsüz bırakılması ve bölgesel barışın sağlanması arasında önemli bir ilişki vardır. İran ve Irak'ın güçsüz bırakılmasıyla bölgesel barışın sağlanması önündeki en büyük engellerden biri kalkmış olacaktı.[107] Bu bağlamda, ABD'nin bölgeye yönelik ekonomik ve güvenlik politikalarının bir sonucu olarak; Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinin İran

[103] Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s:172.
[104] Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s:124.
[105] Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası, Cilt II, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, 2001, s:254.
[106] Zbigniew Brzezinski, "Differentiated Containment: Policy Toward İran And Iraq", Foreign Affairs, Cilt:76, Sayı:3, s:20.
[107] Ramazan Kılınç, "Soğuk Savaş Sonrası Basra Körfezi", Avrasya Dosyası, İlkbahar, Cilt:6, Sayı:1, s:16.

ve Irak tehditlerine karşı silahlanmaları desteklenerek, bölgede oluşabilecek olası bir tehlike karşısında müdahale edebilme kapasitesinin arttırılmasıdır.[108]

Sonuç olarak, Körfez savaşı sonrasında ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları ABD'nin beklediği sonucu vermemiştir. Irak meselesi özelinde ABD Ortadoğu'daki hegemonyasını yitirmeye başlamıştır. Bu durum 11 Eylül saldırılarından sonra şekillenen yeni tehdit algılamalarıyla birleşince ABD özelde kendi güvenliği ve çıkarlarını sağlamlaştırmak genelde ise bölge güvenliğini ve daha kapsamlı biçimde global barışı sağlamak amacıyla mevcut politikalarında değişime gitmiştir. Kesinliği daha da vurgulanan unsur ise Ortadoğu'nun ABD için vazgeçilmez olduğu ve bu bölgede düzenin sağlanmasında kendisini yetkili gördüğüdür.[109]

1.2.3.2. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve ve Model! Türkiye

Baskın ülkelerin çıkarlarına göre 1950'den beri "Ortadoğu" bölgesinin sınırları değişkenlik göstermektedir. Şimdi ise gündemde, Amerika'nın çıkarlarını yansıtan "Büyük Ortadoğu" kavramı vardır.[110]

"Büyük Ortadoğu" kavramıyla, Kuzey Afrika ülkeleri, Türkiye ve Filistin'i kapsayacak şekilde Levanten bölgesi, Basra Körfezi, Arap Yarımadası, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerini kapsayan bölge kast edilmektedir.

Kesin sınırları tartışmalı olan BOP içerisinde kalan bölgede 650 milyon insan yaşamakta, bölge 12 milyon km^2'lik bir alanı kapsamaktadır. Projeye dahil olan ülkeler başlıca beş gruptan oluşmaktadır.

- Kuzey Afrika Grubu : Fas, Cezayır, Tunus, Mısır, Libya
- Akdeniz Ülkeleri : Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin (Arap-İsrail anlaşmazlığının iki devlet şeklinde çözümünü öngörmektedir)

[108] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:17.
[109] Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s:129.
[110] Yavuz Gökalp Yıldız, Oyun İçinde Oyun-Büyük Ortadoğu, s:18.

Resim-2 Büyük Ortadoğu Projesi İçindeki Ülkeler

- Kafkas Ülkeleri : Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan.
- Körfez Ülkeleri : Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Umman, Yemen.
- Asya Ülkeleri : İran, Irak, Afganistan, Pakistan, Bangladeş.
- Avrasya Ülkeleri : Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Doğu Türkistan.

Bölgenin sergilediği tablo; yoksulluk, geri kalmışlık, hızlı nüfus artışı, göç, antidemokratik yönetimler, teröre kaynaklık etme, anlaşmazlık ve çatışmalardır.[111]

ABD'nin 1990'ların başında uygulamaya koyduğu "Büyük Ortadoğu" stratejisinin temel dayanaklarını ise;

- Yeni askeri teknolojiler ve stratejilerin oluşturulması,

- Güvenliğin ekonomik boyutunu kapsayan bölgesel jeopolitiği oluşturulması,

[111] Erhan Akça, a.g.e., s:232.

- Bölgesel güvenliğin geleneksel yapısının değiştiğinin dikkate alınması,

- Sınırların değişmesi olasılığı ve çözülmeyen bölgesel sürtüşmelere göre politikaların tespiti,

- Bölge dışı güçlerin faaliyetlerinin kontrolü oluşturmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde jeostratejik tanımlamalar, bu tanımlamayı yapan güçlerin stratejik hedeflerinin de ipuçlarını verir. Dolayısıyla 1991'den beri ABD'nin askeri operasyonları ve krizlere çözüm dayatmaları büyük planın parçalarıdır.[112]

ABD'nin dönemde dünya hakimiyetine dönük ataklar yapmaktadır. Bu yolda başarı temin etmek için de, devamlı olarak değişik hareket modellerini yürürlüğe koymaktadır. Bu modellerden sonuncusu olan Büyük Ortadoğu Projesi'nde ise Amerika'nın hedefleri şunlardır:

- Uygulamaya konan bu modelin birinci gayesi ekonomiktir. Yani ABD'nin dış gücünü kullanarak ve süper devlet olarak, bünyesindeki (sanayisine, silah tüccarlarına, kimya ve ilaç imalatçıları vb.) tüm büyük ekonomik ve teknolojik firmalara yeni pazarlar açmak. Bölge ülkelerinin "liberal ekonomi (serbest piyasa)"ya geçmeleri ile kendi pazar şansını artırmak.[113]

- İkinci gayesi ise stratejik maddelere dönüktür. Amerika Birleşik Devletleri, dünyadaki dengelerin daha henüz aleyhlerine dönüşmeden, tüm yeraltı ve yerüstü zenginliklere ve stratejik maddelere el koymak suretiyle, gelecek için ABD'nin gücünü ve hakimiyetini garantiye almak ve Amerikan dış politikasının değişmez stratejisi olan petrol ve enerji kaynaklarını kontrol altına almak istemektedir. Bölgedeki petrol rezervleri dünya petrol rezervlerinin yüzde 70'ini oluşturmaktadır. Bölgeye sahip olan güç ve güçler, OPEC'in gücünü zayıflatabilir, petrol pazarını denetim altına alabilir, boru hatlarının yönlerini değiştirebilir. Böylece Rusya'nın enerjisini uluslararası

[112] Yavuz Gökalp Yıldız, a.g.e., s:19-20.
[113] Erhan Akça, a.g.e., s:234.

pazara satması, fiyatları belirlemesi engellenebilecek ve petrole önemli ölçüde ihtiyaç duyan Çin, Hindistan ve Avrupa ülkelerinin taleplerine karşı kontrol elde tutulacaktır. Batı'nın can damarını enerji havzaları oluşturmaktadır. NATO'ya temel oluşturan Kuzey Atlantik düşüncesinin temelinde ise enerji havzalarını kontrol altında tutma stratejisi yatmaktadır.[114] Başka bir deyişle proje batılı sanayileşmiş ülkelerin az gelişmiş güney ülkeleri ile aralarındaki eşitsiz ilişkileri koruyabilecekleri yeni bir ilişki modeli olarak ortaya çıkmaktadır.[115]

- Üçüncü gayesi de, ABD'nin mutlak güvenliğidir! Kendi çoğalttığı ve adeta ektiği "Dünya Terörünü" kontrol altına almak ve kendisine karşı olan terörü yok etmek istemektedir, fakat kendisine karşı olmayana ise dokunmamaktadır.

- Dördüncü gayesi bölge ülkelerin demokrasiye geçmeleri ve ABD'nin her yıl 2 milyar dolar yardımda bulunduğu öne sürülen İsrail'in güvenliğinin sağlanmasıdır.[116]

- Büyük Ortadoğu Avrasya'nın merkezini hedeflemektedir. Bölgeye sahip olan bir güç, jeopolitik bakımdan doğuda Çin, kuzeyde Rusya, güneyde Hindistan ve batıda Avrupa'nın bölgedeki etkisini tasfiye edebilmektedir.[117]

- Altıncı gayesi ise Irak Savaşı sonrası dünya kamuoyunda yükselen Anti-Amerikancı söylemleri demokrasi söylemi ile bertaraf etmektir.[118]

Büyük Ortadoğu Projesi öncelikle Türkiye, İran ve Suriye gibi ulus devletlerin yıkılmasını öngörmektedir. Irak'ta kurulacak kukla bir devletin, Türkiye'nin Güneydoğusu'nu da kapsayacak şekilde genişletilmesi projenin ikinci

[114] Y. Gökalp Yıldız, 'Enerji Havzaları ABD'nin', Akşam, 17 Mart 2004.
[115] Bülent Sarper Ağır, 'Büyük Ortadoğu Projesi Dayatması', Radikal, 25 Nisan 2004.
[116] Erhan Akça, a.g.e., s:234.
[117] Erkin Ekrem, 'Büyük Ortadoğu Projesi ve Çin', Stratejik Analiz Dergisi, Nisan 2004.
[118] Erhan Akça, a.g.e., s:235.

büyük hedefidir.[119]

Proje'nin arkasında ise dinsel kodlar saklıdır. Amerika'daki nüfusun % 30'unun inancına göre erken kıyamet alametlerinde kurtuluşları adına, İsa Mesih'in tekrar dünyaya dönmesi için önce Ortadoğu'da büyük bir kaos olması ve Büyük İsrail'in kurulması şarttır. Bu nedenledir ki Yahudi Dünyasının, Büyük İsrail planlarına destek olması lazımdır ve proje de Amerikan Başkanı'nın etrafındaki Yahudi çoğunluğun oluşturduğu ekip tarafından hazırlanmıştır.[120]

ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığını artırmasındaki ana hedefinin, İsrail'in önünü açmak ve İsrail merkezli büyük bir yapı oluşturmaktır. Kudüs'ün başkent olduğu, İsrail'in Ortadoğu'nun merkezinde yer aldığı bu büyük proje, "Büyük Ortadoğu" olarak adlandırılmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında Büyük Ortadoğu; Asya, Kafkasya, Orta Asya, Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerini kapsamakta olup dünya petrol coğrafyasının %88'ine sahiptir. Bu proje Kuzey Atlantik İttifakı'nın yani Amerika ve İngiltere'den meydana gelen Anglo-Saksonlar ile Yahudiler'in ortaklığından oluşan ittifakın ve daha ileri etapta, bugün New York'ta üslenmiş olan "dünya devleti"nin, hakimiyeti alanına sokma projesidir. Günümüze kadar dolaylı yollardan gerçekleştirilmeye çalışılan Büyük Ortadoğu Projesi, günümüz koşullarında olayların hızlanması ve bir çok yönünün açığa çıkmasından dolayı Amerikan kaynakları tarafından bütün dünyaya açıklanmıştır.[121]

Bölgedeki azınlık hareketlerinin desteklenmesi Arap, Fars ve Türk dış politikası açısından rasyonel bir tutum olmayacaktır. Bölgedeki ulus devletleri, halklara bölmek İsrail'in dış politikasına uygun olacaktır. Bu üç ulus içindeki etnik kimlik bölünmüşlüğünü ön plana çıkartmak ve bunu ulusal çıkarları ile izah etmek İsrail'in işine gelmektedir. Başta ABD olmak üzere birtakım güçlerin bölgenin etnik yapısı üzerinde durmasının ardında İsrail'i aramak bu bakımdan doğal olacaktır.

Irak Kuzeyi'nde yaşayan Yahudi Kürtler bir devlet kurma hazırlığı içindedir. Buna göre Yahudi Kürtler'in; Irak-Türkiye, Suriye-Türkiye sınırına planlı bir şekilde

---

[119] Tarık Tavadoğlu, 'Türkiye'ye kurulan Tuzak', Ortadoğu, 01 Mart 2004.
[120] Güler Kömürcü'nün Vamık Konak ile Yaptığı Röportaj, Akşam, 27 Nisan 2004.
[121] Anıl Çeçen, 'Büyük Ortadoğu mu? Yeni Bizans mı?', 2023 Dergisi, Mart 2004.

iskan edildikleri, toplam nüfuslarının 100-150 bin civarında olduğu, 1996'da ABD'nin Guam Adası'na eğitilmek üzere götürülen yaklaşık 3-5 Bin Irak'lı Kürt'ün büyük bir bölümünün Yahudi Kürtler olduğu, bölgeye dönen bu Yahudi Kürtler'in büyük harcamalarla arazi aldıkları, banka açtıkları, kredi verdikleri, batılı bazı büyük firmaların baş bayiliklerini üstlendikleri, Irak'ın imarı için verilecek projelerin ihale inisiyatifini ellerinde tuttukları ifade edilmektedir.[122] Ayrıca Proje kapsamında Kerkük-Yumurtalık boru Hattı'nın yerine Kerkük-Hayfa Hattı'nın onarılarak, yeni güzergahın Suriye veya Lübnan üzerinden geçeceği düşünülmektedir.

Bu arada daha önce İsrail'e göç etmiş Irak Kürtleri Irak parçalanmaya başlayınca tekrar Irak'a gelip bu bölgeleri mesken edinmişlerdir. Şimdiye kadar dünyadaki birçok Yahudi İsrail'in bugünkü topraklarına yerleşirken, Yahudi Kürtler'in Irak'ın bu bölgesine yerleştirilmesi suretiyle ilk defa İsrail'in dışarıya göç vermiş olmasıdır ki bu durum, bölgenin İsrail tarafından İsrail'in bir parçası olarak düşünülmüş olduğu anlamına gelmektedir. İsrail'li yetkililer tarafından 2010 yılına kadar Büyük İsrail'in vaat edilen topraklar üzerinde kurulacağı, yıllar önce açıklanmış ve bu adeta dini bir vecibe olarak görülmektedir.[123]

Yüzyıllık jeopolitik tezlerden yeni büyük oyun yaklaşımlarının ortaya konduğu günümüze uzanan geniş zaman diliminde Avrasya coğrafyasının bir çatışma ve mücadele alanı olarak ortaya çıkacağı beklentisi sürekli canlı tutulmuştur. Dünya siyasetinde egemen güç olmanın bu coğrafya üzerinde hakimiyetten geçtiği farklı dönemlerde ortaya çıkan tezlerin merkezinde yer almıştır. Bu bölgede devam eden karışıklıklar egemen gücün/güçlerin meşruiyetini ortaya koyması ve kendini dönemin şartlarına göre yeniden yapılandırması için kullanılmaya başlanmıştır.

Sovyetlerin çözülüşünden sonra ortaya çıkan yeni cumhuriyetler Ortadoğu'nun kuzey sınırını genişletmiştir. Ortadoğu'nun yeni ortaya çıkan kuzeyi ile geleneksel Ortadoğu arasında bir dizi sorun üzerinden güvenlik bağlamında yoğun ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Öncelikle sınır aşan silah ve uyuşturucu ticareti ile kaçak göçmen akımı ciddi sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Körfez petrolleri ve Hazar petrol kaynakları birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır.

[122] Suat Parlar, Ortadoğu –Vaat Edilmiş Topraklar, s:308.
[123] Yaşar Kalafat, Büyük Ortadoğu Projesi; İsrail "Özne" Türkiye "Nesne", 2023 Dergisi, Mart 2004.

Bunların yanı sıra İsrail, genişleyen Ortadoğu'da Arap nüfusunun dengelenmesi ve yeni müttefikler bulma girişimlerini Soğuk Savaş sonrası stratejisine yerleştirmiştir.[124]

11 Eylül sonrası ortamda Amerikan yönetimi kendilerine yönelik asıl tehlikenin bu bölgeden geldiği algılamasını tüm dünyaya duyurmuştur. Kuzey Afrika'dan Afganistan'a, Suudi Arabistan'dan Kafkaslar ve Orta Asya'ya uzanan coğrafyanın ciddi anlamda "elden geçirilmesi", Amerika ve müttefikleri açısından dünyanın güvenle yaşanabilir bir alan olması yönündeki en ciddi adım olarak ortaya konmuştur. Afganistan ve Irak müdahalelerinin bu açıdan önceden belirlenmiş hedefler oldukları her iki ülkenin anahtar coğrafik konumları dikkate alındığında anlaşılacaktır. Amerika'nın bölgede egemenlik planlarının 11 Eylül öncesine dayandığı ve bu saldırıların süreci hızlandırdığı gün geçtikçe daha fazla kabul gören bir yaklaşım olmaktadır.[125]

1950'li yılların Bağdat Paktı, 1970'lerin Helsinki süreci, 1990'lı yılların Ortadoğu Barış Süreci ve günümüzdeki Büyük Ortadoğu Projesi ABD'nin uluslararası sistemin "çevresini" düzenleme stratejileri olmuştur. Bu politikaların büyük bir kısmı kısa sürede unutulmuştur. Çevredeki ülkeler bu politikaları kendi iç ve bölgesel bağlamlarında üreterek, kısa süreli jeopolitik yanılgılara girmişlerdir.[126]

1.3. Ortadoğu Merkezli Petropolitik

Uluslar arası ilişkileri ve dünya politikalarını oluşturan birçok etkenin yanında petrole dayalı politika ve stratejilerde oldukça önem kazanmıştır. Çünkü ülkeleri yönetenlerin yükümlülüklerinin en başında ulusların refah düzeyini yükseltmek gelmektedir. Bunu yapabilmenin temel şartı da kıt ekonomik kaynaklardan en iyi biçimde faydalanmak ve ister ülke içinde olsun ister ülke dışında bulunsun doğal kaynakları ulusal ekonominin emrine ve denetimine sokarak çağdaş tekniklerle işlemektir. Bu açıdan dünyanın belirli bölge ve

[124] Erhan Akça, a.g.e., s:237.
[125] Mahir Kaynak, Amerika-11 Eylül-Afganistan-Irak, İlk Yayınları, İstanbul, Ekim 2003, s:71.
[126] Bülent Aras, 'Büyük Ortadoğu, Türkiye ve AB', 2023 Dergisi, Mart 2004.

ülkelerinde toplanmış olan petrolün nasıl ve hangi yöntemlerle denetleneceği önem kazanmaktadır.[127]

19. yüzyıldaki sanayi devrimiyle birlikte enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elde tutmak, taşıma güzergâhlarını denetim altında bulundurmak ve bu uğurda uluslararası mücadelede başarılı olmak devletlerin temel araçları arasında yer almıştır. Bu bakımdan tarihi süreçte önemli birçok sosyopolitik olayın arkasında enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının yattığı görülmektedir. Günümüzde "yeni büyük oyun" diye adlandırılan uluslararası mücadelenin arka planında da yine enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının olduğu görülmektedir.[128]

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, dünyanın dört büyük devleti, İngiltere, Almanya, Rusya ve Fransa bu doğal kaynaklar için aralarında korkunç bir mücadeleye atılmışlardır. Tarih kitaplarının «Şark Siyaseti» adını verdikleri bu mücadelenin ana kolunu petrol teşkil etmektedir. 1854 Yılında ilk önce Galiçya'da bulunan petrolden sonra, Avrupanın gözleri bu yeni ve kirli renkli toprak altı servetine takılıvermiştir. Zoraki vasıtalarla açılmak istenen petrol kuyuları için büyük mücadeleler gerçekleşmektedir. Bu dört devlet yeraltından fışkıran petrolün değerini anlamış ve onu elde etmek için durmadan dinlenmeden biribirleriyle mücadele etmişlerdir. İngiltere yine o dönemde Hollanda Hindistan'ında (Endonezya) bir Hollanda şirketi ile müştereken petrol aramalarına başlamıştır. Bunun yanında birtakım şirketler de Uzakdoğu ve Ortadoğu'da aynı hedef için gayret göstermişlerdir.[129]

İnsanlık bilim ve teknolojide ilerledikçe, enerji sorunu da bu ilerlemeyle birlikte kendini daha çok hissettirmektedir. Hızla artan dünya nüfusunu çağın gerektirdiği imkânlardan faydalandırmak, insanlığın doğal gelişim sürecini kesintisiz sürdürebilmek ancak ve ancak yeterli enerji sağlamak ile mümkündür. Diğer taraftan milletlerin kendi aralarındaki var olma ve egemen

[127] Turgut Ketken, 'Türkiye'deki Enerji Dar Boğazının Üstesinden Gelinebilmesi İçin Önümüzdeki 20 Yıllık Perspektifte Alternatif Çözümleri', Deniz Harp Akademisi Bitirme Tezi, 2001-2002.
[128] O.N. Araş, 'Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi', 2023 Dergisi, Kasım, 2001, Sayı:7, s:34.
[129] Raif Karadağ, Petrol Fırtınası, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1969, s:23.

olma yolundaki mücadeleleri enerji kaynaklarının kontrolünü ve enerjiyi en etkin ve ekonomik şekilde kullanma gayretlerini bir yarış hatta bazen bir savaş haline getirmektedir.[130]

Uluslararası ekonomi politik dengenin sanayi devrimiyle birlikte Asya'dan Avrupa'ya kayması sürecinde enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması petrolü stratejik bir araca, petrolü coğrafyasında bulunduran bölgeleri ise bu stratejik aracın stratejik bir rekabet alanı haline dönüştürmüştür.

Petrol kullanılmaya başlandığı dönemlerden itibaren uluslararası ilişkilerin her döneminde ve her aşamasında tartışmasız bir şekilde etkisini göstermiştir. 20. yüzyılın hızlı teknolojik gelişmesinde de petrol en önemli rolü oynamıştır.[131]

Savaş ve barış genellikle ham madde kaynakları ile bunların bulunduğu bölgeler üzerinde ve civarında cereyan eden açık-gizli, korkunç mücadelelerin sonucudur. Petrol yeryüzünün rakipsiz ham maddesi hâline geldikten sonra, var olduğu her yerde, iç karışıklıklar birbirlerini izlemiş, petrole sahip olan ülkelerin halkları hiçbir zaman huzur içinde yaşayamamışlardır. Ham madde ve enerji kaynaklarına sahip olmak ve dünyaya bu yoldan hâkimiyetini kabul ettirmek isteyen sömürgecilerin gözünde petrol, insan hayatından hep daha değerli olmuştur. ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki petrol çıkarları tehlikeye girdiği için savaştıklarını itiraf ettikleri gibi Körfez Savaşı'nda en son teknolojik silâhlarla Irak'ı ve onun Kuveyt'teki güçlerini vurmaktan geri kalmamış ve ambargoya maruz bırakmaktan da çekinmemişlerdir.[132] Günümüzde petrol, insanoğlunun en çok ihtiyaç duyduğu doğal kaynak olması sebebiyle savaşta ve barışta tüm uluslararası ilişkilerde; milletlerin ve devletlerin birbirine yaklaşmasında veya çıkar çatışmaları yaşamalarında başrolü oynamaktadır.[133]

---

[130] K. Ütük, 'Avrasya Ekseninde Enerji İpek Yolu', 2023 Dergisi, Haziran 2001, Sayı:2, s:32.
[131] Sinan Ogan, 'Azerbaycan, Petrol ve Politika', ASAM, 26 Mayıs 2005.
[132] R. Kutay KARACA, 'Petrol ve Petrolün Stratejik Önemi', Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:1, SAREM Yayınları, Ankara, 2003, s:113.
[133] 'Türkiye, Hazar ve Afganistan Ekseninde Petro-Politik', 2023 Dergisi, Kasım, 2001.

20. yüzyılın ekonomik, siyasî, askerî ve çevre problemlerinde hep başrolü oynayan petrolün birçok ürünün ham maddesi veya kaynağı olması, birçok sanayi dalının petrole bağımlı olması, dünyadaki her ülkenin imkân ve gücü dâhilinde petrol için oynanan oyunların içinde olma stratejisini kamçılamıştır. Dünya nüfusu arttıkça enerji ihtiyacı ve petrole olan ihtiyaç da petrol kaynakları tükeninceye veya onun cazibesini gölgeleyecek yeni bir madde bulununcaya kadar artmaya devam edecektir. Tabi petrol kavgası da durmayacaktır. Petrol sektörü, yoğun ve büyük ölçekli sermaye gerektirdiğinden bu endüstride çalışan şirketler büyük bir ekonomik güç oluşturmakta, ulusal ve uluslararası düzeyde strateji uygulayabilme imkânına sahip olabilmekte, strateji uygulayabilme gücündeki firmalar da piyasalarda belirleyici rol oynamaktadırlar. Bu tür firmalar kendi ülkeleri dışındaki diğer birçok ülkede de üretimden aramaya, arıtmadan dağıtıma kadar bütün faaliyetleri kendi kontrollerine almış, bulundukları ülkelerin iç ve dış siyasetlerine müdahale etmekten de çekinmemişlerdir.[134]

Petrolün uluslararası ekonomi politik güçler açısından taşıdığı hayatî önem petrole dayalı stratejik plânların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Petrol uluslararasındaki jeopolitik ve ekonomi politik çatışmaların kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Daha önce çorak ve önemsiz alanlar olarak görülen coğrafî alanlar petrolün bulunmasından sonra klâsik jeopolitik yaklaşımları dönüştüren merkezi bir jeostratejik önem kazanmışlardır.[135]

Petrolün 19. yüzyıldan itibaren vazgeçilmez sanayi ham maddesi olarak kullanılmaya başlamasıyla, dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmını coğrafyasında bulunduran Hazar ve Ortadoğu, birçok çatışma ve savaşlara sahne olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Hazar ve Ortadoğu, bulunduğu coğrafyanın stratejik önemi itibarıyla sınaî ve teknolojik olarak gelişmiş bütün ülkelerin önemini bulunduğumuz yüzyılda da koruyacak petrolün bağımlısı olarak, bu bölgelerdeki oyunlarına devam edecekleri ve kontrol etmek isteyecekleri bölgelerdir. Dünyada soğuk savaşın bitmesiyle iki kutuplu

---

[134] R. Kutay KARACA, a.g.m., s:114.
[135] K.Ütük; 'Enerji Ekoloji, Strateji İdeoloji', 2023 Dergisi, Kasım, 2001, Sayı:7, s:32.

sistemden tek kutuplu sisteme geçilmesi, ilerleyen yıllarda dünya üzerinde tek hâkim güç gözüken Amerika Birleşik Devletleri ile ikinci ve üçüncü kutup olma yolunda ilerleyen Avrupa Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında büyük enerji mücadelesine sahne olacaktır.[136]

Petrole sahip olan bölgelerin ekonomik ve politik olarak güçlü olmaları beklenirken durum bunun tam tersidir. Çünkü geçmişte sanayi ile başlayıp günümüzde yaşandımızın her parçasına giren ve gelecekte de bilgi çağının vazgeçilmez unsurlarından biri olacağını her geçen gün daha çok kanıtlayan enerji ve enerjinin verimli kullanımı, hızlı bir küreselleşme sürecinde bulunan dünyada, arz kaynağı ülkelerle talep merkezlerinin birbirlerine boru hatlarıyla bağlanmasını zorunlu kılmıştır.[137] Esas önemli olan petrole sahip olmak değil petrolü en ekonomik şekilde uluslararası pazarlara ulaştırmak ve petrol ulaşım yollarını kontrol altında bulundurmaktır. Bu açıdan bakıldığında boru hatları dışında petrolünü uluslararası pazarlara ulaştıramayan Hazar bölgesinin jeopolitik önemi, petrolünü uluslararası pazarlara ulaştırdığında daha da artacaktır. Ancak buna dünya üzerinde kendi güçlerinin egemen olmasını isteyen büyük oyuncuların ne derecede müsaade edeceği de ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Büyük oyuncular için artık petrolün bulunduğu coğrafya kadar petrolün geçtiği ve pazara ulaştığı bölgeler de önem kazanmaktadır.[138] Bu nedenle artık petrol mücadeleleri yalnızca askerî yaptırımlarla değil ekonomik ve siyasî yaptırımlarla da sonuca ulaşacaktır.

Petrol ve doğal gazın çok zengin biçimde bulunduğu Ortadoğu bölgesinin ve Hazar havzasının önemli ülkelerinden biri olan Türkiye'nin ekonomik verileri iyi bir görüntü vermemekle birlikte dinamik ve genç nüfusu, diğer bölge ülkelerine göre yetişmiş insan kaynağı ve dünyada çok az ülkede bulunan güçlü ordusu ile kendisi için gerekli olan ekonomik gelişmeye ulaşabilme yolunda ihtiyaç duyduğu en önemli girdilerden birinin enerji olduğuna şüphe yoktur. Türkiye birincil enerji kaynakları bakımından büyük oranda dışa bağımlı bir ülkedir. Türkiye'de petrol üretimi son derece düşük bir

---

[136] R. Kutay KARACA, a.g.m., s:115.
[137] C. Serkehni, 'Petrol ve Doğalgaz Boru Hatlarının Millî Güce Etkileri', Stratejik İstihbarat Bülteni, SAREM Yayınları, Eylül 2000, s:65.
[138] Sinan Ogan, 'Azerbaycan, Petrol ve Politika', ASAM, 26 Mayıs 2005.

düzeydedir. Isınmadan ulaştırmaya ve elektrik üretimine kadar pek çok alanda kullanılan petrol açısından ülkemizin fakir olması, en azından şimdiye kadar işletilen petrol kuyularından elde edilen üretimin çok düşük düzeyde olması, ekonomik kalkınmada ciddî bir dezavantaj meydana getirmektedir. Diğer birincil enerji kaynaklarından olan doğal gaz açısından da durum pek farklı değildir.[139] Coğrafî olarak üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin petrol ve doğal gaz rezervleri açısından durumu da coğrafî yapısına benzemektedir. Türkiye'nin etrafı petrol ve doğal gaz zengini ülkelerle çevrilidir. Doğu ve batı arasında, petrolün iletimi ve dağıtımı alanında Türkiye önemli bir kavşak noktasındadır. Bunun doğal sonucu olarak da petrol ile ilgili her türlü oyunun ortasında yer almaktadır.[140]

Dünyada ekonomik kalkınmayı destekleyecek yeni bir enerji kaynağı bulunmadığı sürece, uluslararası ilişkilerde stratejik önemi ile bu ilişkileri belirlemede etkin bir rolü olan petrole ve bu ana kaynağa sahip olan petrol ulaşım yollarını kontrol eden ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik olarak önemlerini korumaya devam edecekleri ve oynanan oyunun büyük oyuncuları olacakları şüphesizdir. Enerji kaynağına sahip olan ülkelerle birlikte enerjinin geçiş güzergâhında bulunan ülkeler, kendi ekonomik yapılarına büyük katkılar sağlamışlardır. Günümüzde güç kavramı önceliğinin askerî güçten ekonomik güce geçtiği düşünülürse enerji kaynaklarının ve geçiş noktalarının önemi daha iyi anlaşılacaktır.[141]

Son yıllarda doğal gaz da gözde bir enerji kaynağı olarak tüm dünyanın ilgi odağı olmuş ve politik oyunlarda "kilit taş" konumuna gelmeye başlamıştır. Petrol gibi doğal gaz da kendisine sahip az gelişmiş ülkeler için hem bir güç sembolü hem de siyasî mücadelenin habercisi olmuştur. Ortadoğu petrolleri üzerinde politikalar geliştirilirken Türkiye Cumhuriyeti henüz kurulma aşamasında olduğundan gereken etki gösterilememiş, doğal gaz ve petrol üretme ve taşıma projelerinde herhangi bir rol alınamamıştır. Orta Asya-Hazar denizi havzası 21. yüzyılın enerji üretiminin odak noktası olarak görülmektedir. Gerek

---

[139] 'Türkiye, Hazar ve Afganistan Ekseninde Petro-Politik', 2023 Dergisi, Kasım 2001, s:10.
[140] R. Kutay KARACA, a.g.m., s:115.
[141] R. Kutay KARACA, a.g.m., s:116.

Batı Avrupa devletlerinin gerekse ABD ve Japonya gibi ekonomik devlerin enerjiye olan ihtiyaçlarının gelecekte de bugünkünden daha az olmayacağı hesaplanmaktadır. Bu açıdan yukarıda bahsedilen üretim bölgelerine komşu olan ve bir köprü üstlenmiş olan ülkemizin boru hattı taşımacılığı konusunda geliştireceği politikaların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.[142]

Ekonomik gelişimine paralel olarak Çin'in de petrol talebi iç pazardaki üretiminden daha hızlı artmıştır. 1990'da günlük petrol tüketimi 2.1 milyon varil iken bu değer 1997 yılında 3.5 milyon varile, 2001'de ise 4.6 milyon varile çıkmıştır. Bu tüketim miktarıyla Çin, ABD ve Japonya'dan sonra üçüncü sıraya yerleşmiştir. 1993 yılında Çin'in bariz bir petrol ithalatçısı statüsüne geçmesi, Komünist partinin 30 yıllık kendi kaynaklarıyla yetinme politikasından ayrılmak zorunda kalmasına yol açmıştır. Son zamanlarda petrol güvenliği ile ilgili konular, Çin'in diplomatik ve stratejik hesaplarını artan bir şekilde ilgilendirmeye başlamıştır.[143]

Almanya'nın ise Hitler döneminde tek petrol ikmal deposu Ortadoğu idi. Ancak ilerleyen zaman içinde, bölgenin değerini ölçemeyen Hitler Romanya'nın Ploeşti bölgesi petrollerinin yeteceğini sandı. Hitler'in strateji kültürü yoktu. Olsaydı, ne yapar eder Ortadoğu'yu ele geçirirdi. Hatta Harp Tarihi kültürü olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Ortadoğu topraklarını kaybettikten sonra yıkıldığını anlardı. Birinci Dünya Savaşı, İngiltere'nin Hindistan yolunu kapatmak çabasıyla geçti. Türkiye'nin Süveyş Kanalı seferi, Irak (Basra, Bağdat, Kütül Ammare muharebeleri) savunması, hep İngiltere'yi Ortadoğu'dan kovmak içindir.[144]

Hitler'in ikinci Dünya Savaşı'ndaki nihaî hedefinin Bakü olduğunu düşünürsek petrolün bir ülkenin geleceğini tayin eden önemli bir ekonomik faktör olduğu anlaşılır.

---

[142] C. Serkehni, a.g.m., s:65.
[143] R.Kutay Karaca, Dünyadaki Yeni Güç- Çin, s:176.
[144] Christophe Schoen (Çeviren: Nurettin Türsan), 'Yine Petrol Savaşı', Seconde Guerre Mondiale, Sayı:7, Mart/Nisan 2003.

Petrol etrafındaki korkunç mücadele zaman zaman İngiltere ile Rusya'yı, Almanya'yı ve Amerika'yı karşı karşıya getirmiştir. Fakat bu mücadelede özellikle Basra Körfezi'nde İngiltere'nin karşısından hiç eksilmeyen devlet, Amerika Birleşik Devletleri olmuştur.[145]

İngiltere'nin petrole olan ilgisi Churchill dönemi ile başlar. Churchill konuyla ilgili 17 Temmuz 1913'te Avam Kamarası'nda da bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma ile Donanma Bakanlığı'nın donanma için gerekli petrolü makul fiyatlarla ve yeterli miktarda sağlamak amacıyla aktif bir politika izleyeceğini açıklamıştır. Böylelikle Donanma Bakanlığı'nın uzun vadeli petrol politikasını da vurgulamıştır. Konuşmanın bazı ilginç cümleleri aşağıya alınmıştır.[146]

"1907 yılında tamamen petrole dayanan ilk açık deniz destroyer filosu inşa edilmiştir. O günden bu yana her izleyen yıl 'yalnız petrolle çalışan' yeni bir filo inşa edilmiştir. Halen inşa edilmiş ve inşa edilmekte olan 100'den fazla (kıyı destroyerleri de dahil) sadece petrolle çalışan destroyer vardır. Aynı şekilde son beş yıl zarfında kömürle çalışan zırhlı ve kruvazörler de kritik zamanlarda tüm güçlerini kullanabilmek için petrollü hale getirilmektedir...

"Bizim nihai politik amacımız, Donanma'nın akaryakıt ihtiyacını karşılamada, bu maddenin bağımsız üreticisi ve petrol sahalarının sahibi olmaktır. Bunun için ilk olarak savaşta kendimizi güvenli hissettirecek ve banşta fiyat dalgalanmalarından koruyacak düzeyde stok oluşturmalıyız. İkinci aşamada, piyasaya ucuz petrol geldikçe satın alacak mali güce sahip olmalıyız. Ve nihayet kaynağında petrolün sahibi veya gereksinim duyduğumuz petrolün bir bölümünü en azından kontrol eder durumda olmalıyız."

---

[145] Raif Karadağ, a.g.e., s:12.

[146] Great Britain, Parliamentary Debates, Commons, V. Seri, Cilt 55, Sayfa 1465-66 ve 1474-75'den alan Hikmet Uluğbay, Petropolitik, Ayraç Yayınları, Ankara, 2003, s:174.

Görüldüğü üzere, Churchill'in inandığı yaklaşım "petrole kaynağında sahip olmak"tır.[147] Aynı şekilde bugün de ABD aynı yaklaşımı benimsemiş ve 'enerji Kaynaklarının Güvenliğini' ulusal güvenlik stratejisi olarak belirlemiştir.

Bilindiği gibi dünya petrol rezervinin % 66'sı Ortadoğu'dadır. Bir yandan özellikle soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkabilecek çok farklı güç merkezlerinin küresel sistemin enerji politikalarını tehdit edebilecek endişeleri, ABD tarafından çok farklı alanlarda değerlendirilmektedir. Bu çerçeveden bakınca, dünya petrol rezervinin % 66'sının bulunduğu bu bölge tabi ki küresel bir oyuncunun, küresel bir aktörün temel ilgi merkezini de oluşturmaktadır. Şimdi bu anlamda küresel enerji politikaları çerçevesinde ve ekonomilerin karşılıklı bağımlılığı da dikkate alınacak olursa ABD özellikle 11 Eylül 2001 tarihinden sonra da küresel sistemdeki diğer oyuncuların kendisine biçtikleri rol çerçevesinde kendisini küresel sistemi düzenlemeye yükümlü olarak görmekte ve bu konuda hakkı olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede enerjinin dünya piyasasına kesintiye uğramadan akışının devamını sağlayabilmek amacıyla bu alanlarda bazı projelerin hayata geçirildiğine dair bazı ipuçları görülmektedir. Bu bağlamda ABD hem kendi gücünün devamı açısından, hem de küresel sistemde kesintiye uğramaması açısından üç temel noktada hareket etmektedir. Birincisi; petrol alanlarında kendisine dost olarak tanımlanabilen aktörleri görme ihtiyacı (özellikle Irak'ta rejimi değiştirme konusunda bu kadar ısrarlı olmasının sebebi ne diye baktığımızda bunu görebiliyoruz), ikincisi; gerekirse siyasal sınırları yeniden düzenleme, bu kadar ciddî boyutta veya etnik temelde veya daha zayıf, denetlenebilir, itaatkâr ve iş birliğine açık yönetimler kurulması, üçüncüsü ise; kaynakların çeşitlendirilmesi çerçevesinde Bakü - Ceyhan, Batı Afrika petrolünün sisteme sokulması ve doğrudan RF ile enerji ilişkisine girmesi olarak değerlendirilebilir. Uluslar arası sistemi kontrol açısından önümüzdeki 20-25 yıl içinde Uzak Doğu'daki önemli aktörlerden ÇHC ve Japonya'nın sürekli artan petrol ve doğal gaz ihtiyaçlarında Ortadoğu'ya bağımlılıklarının % 90'a çıkacağını bilinmektedir. Bu çerçevede, Ortadoğu petrolleri eğer küresel oyuncu

[147] Churchill ve dolayısıyla İngiltere bu düşüncedeyken, dönemin Osmanlı yönetim stratejilerindeki öngörüsüzlüğü ifade eden Sadrazamı Mahmut Şevket Paşa'nın 17 Temmuz 1913'teki şu sözleri ibret vericidir; "Kuveyt ve Katar gibi çölden ibaret iki kaza yüzünden İngiltere ile ihtilâf çıkaramayız. Bu ehemmiyetsiz topraklardan ne gibi faydamız olabilir? Kuveyt ve Katar'ı İngiltere'ye bırakmaya ve zengin Irak vilâyetimizle uğraşmaya karar verdim." (Necdet Pamir, Bakü Ceyhan Boru Hattı, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, s:13.)

tarafından denetim altına alınabilirse, bu gelecekte Uzak Doğu'daki muhtemel rakiplerin de kontrol altına alınması anlamına gelecektir.[148]

Petrol ve doğalgaza yüksek düzeyli bağımlılık, petropolitik sahnede yer alan gelişmelere aşırı duyarlı olma sonucunu doğurmaktadır. Diğer bir deyişle, fiyatlardaki yükselişler, pazara sunumdaki dalgalanmalar veya kesintiler dünyanın birçok ekonomisini kaosa sürükleme olasılığı taşımaktadır. 1980-2000 döneminde çeşitli ülkelerin günlük tüketimdeki payları enerji yanında sanayi ham maddesi olarak petrole olan talebi arttırmaktadır. 1980-2000 döneminde dünyada petrol tüketimi yüzde 20 dolayında artış göstermiştir. Ayrıca ABD en büyük tüketici konumundadır ve dünyanın günlük petrol tüketiminin dörtte birinden fazlasını kullanmaktadır.[149]

ABD uzun yıllar üretim düzeyi düşmesine rağmen petrol piyasalarındaki fiyat ve miktar dalgalanmalarına karşı, "stratejik rezervleri"ni devreye sokarak, Suudi Arabistan ve Kuveyt'le birlikte bu dalgalanmaları yumuşatan bir rol oynamıştır. Bu politikalara zaman zaman Rusya da katkıda bulunmuştur. Rusya ise, SSCB'nin dağılmasından sonra, dünya petrol üretimine yüzde 9.5 düzeyinde katkıda bulunmaktadır. Rusya da, son zamanlarda biraz önce değinildiği üzere, piyasadaki sunum sapmalarını dengeleyici rol oynamıştır.[150] Rusya'nın 2000 yılındaki günlük ham petrol üretimi 6.5 milyon ve tüketimi de 2.5 milyon varildir. Bu durum Rusya'yı net ihracatçı konumda tutmaktadır. Rus ekonomisinde petrol ihracından elde edilen döviz kazancı önemli rol oynamaktadır.[151] Bu nedenle petrol fiyatlarındaki düşüşe karşı duyarlı bir ekonomi konumundadır. Bununla birlikte, Rus ekonomisinin gelişme ivmesi yükseldikçe günlük petrol tüketimi artacak, bunun için de ya üretimi daha arttıracak veya ihracatını kısmak durumunda kalacaktır.

Çin'in dünya petrol üretimindeki payı önemli bir gelişme göstermişse de, tüketimindeki hızlı artış nedeni ile uzunca bir süredir petrol ihraç eden bir ülke

---

[148] 'Güvenlik Boyutunda Ortadoğu'nun Geleceği ve Türkiye' Konulu Beyin Fırtınası, SAREM, Ankara, 30 Ekim 2002, s:19.
[149] Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:472.
[150] Mert Bilgin, Avrasya Enerji Savaşları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2005, s:38.
[151] Bülent Aras, Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu, s:61.

olmayıp ithal eden konuma gelmiştir. Çin, 1980 yılında günde 2.1 milyon varil ham petrol üretirken, 1.8 milyon varile yakın tükettiği için ihracatçı konumunda idi. 2000 yılına gelindiğinde, 3.3 milyon varil üretim yapmasına karşılık, yaklaşık 4.8 milyon varil tüketir konuma gelmiştir. Üretimin tüketimi karşılama oranı yüzde 69 oranı dolayındadır. Diğer bir deyişle ithalatın tüketimdeki payı yüzde 31'dir. Bu ülkenin günlük ham petrol tüketiminin 2020 yılında 10.5 milyon varile ulaşacağı tahmin edilmektedir.[152] Çin'in 2030 yılındaki günlük ham petrol tüketiminin ise, 12 milyon varile yükselmesi beklenmektedir.[153]

Yirmibirinci yüzyılın başlarında, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin petrol varlıklarına yönelik, ticari ve siyasi rekabetin ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya arasında geçeceği anlaşılmaktadır. Bu rekabete başta Japonya olmak üzere diğer ülkelerin ne ölçüde katılabileceğini de zaman ve olaylar gösterecektir. Güvenlik Konseyi görüşmeleri siyasi rekabetin şimdilik iki safta toplandığını görüntüsü vermektedir. ABD ve İngiltere bir grubu oluştururken, diğer grubun üyelerinin Fransa, Almanya, Rusya ve Çin olduğu görülmektedir. İlk grubun çıkarlarını uzlaştırma becerileri eskilere dayanmaktadır. İkinci grubun ise bu konuda birlikte fazla deneyimli olduklarını söylemek zordur. Bu gruplar arasındaki strateji oyunlarına bölgenin petrol üreten ülkelerinden de katılım olma olasılığı vardır. Özellikle, İran'ın olası hedefler arasında gösterilmesi, bu ülkeyi oyunda taraf olmaya zorlayabilir.[154]

1.4. Ortadoğu Merkezli Hidropolitik

Su, Ortadoğu'da tarihin en eski çağlarından beri insanlar için hayati öneme haiz bir unsur olmuştur. Bölgede su kaynakları azdır ve bu nedenle de çok kıymetlidir. Bölgenin büyük bir bölümü sürekli akan sulardan mahrumdur. Yıllık toplam yağışın en az % 80'i buharlaşarak kaybolmakta, toprağa işleyen su miktarı insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Mevcut kaynaklan da nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, çölün ve çorak arazilerin tarıma açılması ve israfa kaçan sulama yüzünden hızla daralmaktadır. Bu nedenle su Ortadoğu ülkelerinin

[152] Energy Information Administration, International Database.
[153] M.Öğütçü, "China's Energy Security, Geopolitical Implications for Asia And Beyond", Fifth Asian Security Conference, 26-29 Şubat 2003, s:7.
[154] Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:482.

en önemli ve hayati bir meselesini oluşturmakta, su kıtlığından zarar görecek hassas bölgelerin en başında yer almasına sebep olmaktadır. Sahip olanlar için su, bir güç öğesi, yeterli suyu olmayanlar için ise milli güvenliği sağlayacak en önemli unsur olarak görülmektedir.[155]

Strateji terminolojisi "su faktörünü" bir manevra unsuru olarak almaktadır. Petrol ve diğer tip doğal kaynaklar gibi su da stratejik etkileşim sürecinin maddi faktörlerinden biridir. Ancak tarihin dönemlerinde belirli bölgelerdeki stratejik durumlar sadece bu maddi faktörlerin etkileri ile oluşmazlar. Bunların etkilerinden daha önemli olan bir de "mekan" faktörü; bunun karakteri ve oluşumu meselesi vardır; stratejik tutum diye ifade edilen sentez bu faktörün üzerinde odaklanır. Maddi faktörler de bu mekan faktörüne (ve bunun üzerinde oluşan senteze) bağlı olarak değişik görünümler arz ederler ve etkiler yaratırlar.[156]

Ortadoğu bölgesinin, su kaynakları bakımından zengin olması ve su kaynaklarının bazı ülkelerin elinde toplanması bölgede bir su meselesini gündeme getirmiştir.[157]

Su faktörünün Ortadoğu gibi bir bölgede bu durumun yaratabileceği muhtemel sonuçlar yukarıdaki şekilde petrole referansla belirtilen durumlardan aşağıdaki nedenlerle farklı olacaktır:

- Bu şekilde talepler, başlangıçta özetle ifade etmeye çalıştığımız boyutları olan sorunlara sahip istikrarsız bir bölgeden dışarıya doğru olacaktır. Talep eden durumda böyle bir bölgenin varlığı, aynı zamanda çeşitli krizlerin de zeminini oluşturabilecektir.

- Muhtemel durumlarda, çatışan iradelerin temsilcileri, coğrafi engellerle ayrılmış birbirlerinden uzak ülkeler değil, tam tersine coğrafi bakımdan bitişik konumda ülkeler olacaklardır. Sorun (burada su) diğer bazı

[155] Vedat Durmazuçar, Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2002, s:113.
[156] Cengiz Okman, a.g.m., s:416.
[157] Cemal Zehir, Mehtap Özşahin, 'Türkiye'nin Uluslar arası Su Politikaları ve Sınıraşan Sular', 2023 Dergisi, Sayı:25, Ankara, 15 Mayıs 2003, s:16.

bölgesel konularla kolayca birleşebilecektir. Bu görünümü ile su sorununu pazarlık amacıyla bile basite indirgemek (diğer sorunlardan soyutlamak) kolay olmayacaktır.[158]

Çekişme konusu olacak faktör dış güçlerin çıkarlarını direkt olarak ilgilendirmeyecektir. Bu durumda bu faktörün (burada suyun) dış güçler üzerindeki psikolojik etkisi petrol etrafında odaklanan görüşlerden çok farklı olacaktır. Böyle bir etki bölge dışında (birinci şekilde olduğu gibi dış çember üzerinde) değil, aksine bölge içinde, özellikle bölgenin kuzey kesimi üzerinde yoğunlaşacaktır. Bunun sonucu olarak, bu kesimdeki ülkeler arasında (Suriye-Irak özellikle) sınırlı işbirliği durumları ortaya çıkarabileceklerdir.

Bölge ülkelerinde su hesapsız ve israf ölçülerinde kullanılmaya devam edildikçe, önümüzdeki 25-30 yıl içerisinde ciddi su krizlerinin yaşanacağı tahmin edilmektedir. Ortadoğu'daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulamalara daha fazla yönelme, yeraltı kaynaklarının uzun süre kullanımdan dolayı tükenmeye yüz tutması, bölgedeki birçok ülkeyi yakın gelecekte su yoksulu ülkeler safına sokacağı hesap edilmektedir. Nitekim Körfez savaşının sona ermesiyle bölgede su krizi ortaya çıkmıştır. Ortadoğu su krizi hiçbir ülkenin ve uluslararası kuruluşun içinden çıkamadığı stratejik bir oyun haline gelmiştir. Çözüm için sürdürülebilir istikrar politikaları ile yeni bürokratik yapılar gerekmektedir.[159]

Dünya bankasına göre; su arzının en pahalı olduğu yer Ortadoğu'dur. 1985 yılında bu fiyat 300$ olmuştur ki, bu Amerika'nın iki katı olup, Güney Asya'ya kıyasla 5 kat daha fazladır. Bu fiyatta bile, su arzının artışı sağlanamamıştır.[160]

Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda tarım hala en önemli faaliyettir. Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE gibi bazı petrol zengini ülkeler, besin bakımından kendi kendine yeterli olmak çabası ile topraklarının çoraklığına rağmen tarımsal amaçlı sulama için çok büyük yatırımlar yapmakta, dolayısıyla bölgelerindeki yeraltı su kaynaklarının giderek azalmasına neden olmaktadırlar. Bölgedeki suyun % 83'ü

---

[158] Cengiz Okman, a.g.m., s:416.
[159] Joyce Starr, ‘’Foreign Policy ‘Water Wars’’, Spring, 1991, s:2-6.
[160] Joyce Starr, ‘’Foreign Policy ‘Water Wars’’, s:1-2.

halihazırda tarıma harcanmakta olup bu oranın 2030 yılında %55'e düşeceği ifade edilmektedir. Dünya fiyatının dört katına mal ettiği buğdayı dünya fiyatından pazarlayarak en büyük altı buğday ihracatçısı arasına giren Suudi Arabistan'in bu üretim için yıllık 8 milyar m3 su tükettiği dikkate alınırsa, bu bölgedeki su israfının boyutları kendiliğinden ortaya çıkar. Bugün, petrol zengini ülkelerin birçoğu, sadece petrole bağımlı kalmamak için, çöl ve çorak arazilerin büyük kısmına tarımsal amaçlı sulama için büyük yatırımlar yapmışlardır. Dolayısıyla bölgedeki su kaynakları giderek tükenmeye yüz tutmaktadır.[161]

Suudi Arabistan'ın su arzı çok önem taşımaktadır. Suudi Arabistan'ın tuzdan arındırılmış su arzı, dünya üretiminin %30'unu aşmakta, dünya arındırılmış su arz kapasitesinin %60'ını körfez ülkeleri oluşturmaktadır. Kuveyt ve körfez ülkeleri kendi ürettikleri bu suya muhtaç durumdadır.[162] Körfez ülkeleri, su arıtımının yapıldığı küçük şehirlere ve üretim yerlerine yapılacak olan sabotaj ihtimalinden korkmakta; bölgede su güvenliği, savunma için askeri gücü daha önemli hale getirmektedir.[163]

Ortadoğu'ya hayat veren beş su kaynağı vardır. Bunlar; Mısır ve diğer komşu Kuzey Afrika devletleri olan Etopya, Sudan, Kenya, Uganda, Tanzanya, Burundi, Ruanda ve Zaire tarafından kullanılan Nil nehrinin suları; İsrail, Ürdün ve Filistinliler tarafından kullanılan Şeria nehrinin suları: Lübnan, Suriye ve Türkiye tarafından kullanılan Asi nehrinin suları; Türkiye, Irak ve Suriye tarafından kullanılan Fırat ve Dicle nehirlerinin sularıdır.

Ortadoğu bölgesinde su kaynakları hayatî bir öneme sahiptir. Bölgede su yetersizliğinin artma nedenlerinin başında yılda ortalama 2,8'lik bir hızla artan ve 2002 yılında 430 milyon civarında olacağı tahmin edilen nüfus gelmektedir. Bu durum orta ve uzun vadede krizin çıkacağını göstermektedir. Bölge ülkeleri arasında varolan millî çıkarlar, geleneksel çekişmeler, kentleşme ve sanayileşme krizin daha

[161] Vedat Durmazuçar, a.g.e., s:114.
[162] Vedat Durmazuçar, a.g.e., s:114.
[163] Joyce Star, ‘’Foreign Policy ‘Water Wars’’, s:2-4.

önce çıkmasına yol açabilir. Bu genel değerlendirme Ortadoğu'da bir istikrarsızlığın olduğunu göstermektedir.[164]

Su bakımından fakir olan ülkeler, kendilerine oranla su zengini saydıkları ülkelerin su kaynaklarına göz dikmektedirler. Sınır aşan nehirlerle ilgili ülkeler arasında da su kullanımı konusunda büyük ihtilâflar doğmaktadır. Bu sebeple de sık sık "su savaşları" senaryoları üretilmektedir.[165]

Ortadoğu'da su, petrol kadar Batılılar'ın gündemindedir. ABD yönetimine hizmet veren "Stratejik Araştırmalar Merkezi"nin bir yayınında şu görüşler ifade edilmektedir: "Ortadoğu'daki jeopolitik ilgilerimiz, bugüne kadar petrol ağırlıklıydı. Şimdi su da, bölgede en önemli bir politik silâh hâline gelmektedir." Batılılar'ın Körfez petrollerine olan bağımlılığı sürekli bir şekilde artmakla beraber, emniyetle iddia edebiliriz ki, bu yüzyılın sonuna kadar, bu bölgenin politik durumunu su şekillendirecektir. "Ortadoğu'daki su kaynaklarının geliştirilmesi, Amerika için en kritik dış politika konusudur."

Ortadoğu ülkelerinde, büyük oranda su sıkıntısı çekilmektedir. Türkiye, Suriye, Irak ve Lübnan su bakımından diğer ülkelere kıyasla daha iyi durumdadırlar. Buna karşılık, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan ve Körfez Emirlikleri'nde ise çok büyük bir su sıkıntısı yaşanmaktadır. Fırat ve Dicle nehirleriyle, nispeten daha küçük bazı çaylar ve dereler bu bölgeden doğmaktadır. Su sıkıntısı çeken Ortadoğu ülkelerinin gözü bu yüzden Türkiye'nin su kaynaklarının üzerindedir.[166]

Tabiatın bize sunduğu kaynaklar içerisinde, bugün kendisini ekonomik bir keyfiyet olarak hissettiren su; AB, Amerika ve İsrail'in, Ortadoğu bölgesine sürdüğü yeni politika aracıdır. Nitekim Şimon Peres bir röportajda,[167] Türkiye'nin su kaynaklarından bahisle, "Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumu ve zengin su kaynaklarına sahip oluşu bizim için büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin, siyasal denge unsuru olabileceği gibi, bölgedeki su sorununun çözümünde anahtar bir ülke

---

[164] John Bulloch-Adel Danvish; Su Savaşları, Çev.: M. Harmanas, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, s:15-25.
[165] P.Gleick (Ed.); Water in Crisis: A Guide to the World's Fresh Water Resources, Oxford University Pres, NewYork, 1993.
[166] Cemal Zehir, Mehtap Özşahin, a.g.m., s:17.
[167] Şimon Peres ile röportaj, Nokta, Kasım 1993.

olabileceği" ifadesine yer vermiş ve su meselesinde İsrail'in belli bir yeri olduğunu hissettirmiştir.[168] Su üzerine düzenlenen milletlerarası senaryolar, mesnetsiz komplo teorilerine dayanmamaktadır. Bu yüzden çok yakın bir gelecekte, Ortadoğu'da cereyan eden hâdiselerde suyun en önemli stratejik madde olarak etkili bir rol üstleneceği beklenmektedir.

Ortadoğu bölgesindeki çok değişik jeostratejik ve politik menfaat çekişmelerinden dolayı su savaşları senaryolarını dile getirenlerden birisi de, John Bullock ile Adel Denvish'dir. Bu yazarların yazmış olduğu ve Türkçe'ye de çevrilmiş bulunan "Su Savaşları-Ortadoğu'da Beklenen Çatışma" adlı kitap, su savaşı senaryolarını çığırtkanlığını yapar gibidir.

Türkiye'nin Fırat Nehrinin kullanımıyla ilgili her projesini engellemeye çalışan Suriye ve Irak, bu konuyu her fırsatta uluslararası platforma çekme çabası içerisinde olmuştur. Kendilerinin de içinde yer aldığı Arap Birliği teşkilatını bu amaçları için kullanmakta ve konuyu sık sık gündeme getirerek, Türkiye aleyhine kararlar çıkarmaya çalışmaktadırlar. Arap ülkelerinin tamamına yakını genellikle sınır aşan suları kullanan ülke durumundadırlar. Bu durum, Arap ülkelerinin, sınır aşan sular konusunda, kaynak ülkelere karşı ortak tavır almalarını kolaylaştırmaktadır. Suriye ve Irak kendilerine tahsis edilen suyun Türkiye tarafından kısıtlandığını ve tesis etmiş olduğu barajlar sebebiyle de kirletildiğini, bu suretle sağlıklarını tehdit edebileceği gibi gerçeği yansıtmayan sebepleri ileri sürerek uluslar arası hukuk ve sağlık kuruluşlarını harekete geçirmek, daha ötesi de, BM örgütüne götürmek çabası içindedirler.[169]

Amerikan araştırma kuruluşu RAND, Pentagon'a verdiği raporda ‘Irak, İran ve Suriye'nin Türkiye'ye ortak saldırı senaryosu üzerinde durmuştur.[170] Arap Ülkeleri Dışişleri Bakanları, Suriye'nin ve Irak'ın haklarının korunmasını amaçlayan komiteler kurmuştur. Aynı yıl içerisinde Cidde Kralı Abdülaziz Üniversitesi'nde ABD'li uzmanlar ilginç bir konferans düzenlemişlerdir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın destek ve organizasyonuyla yapılan toplandıda konuşmacı Dr. Clores,

[168] Efraim Inbar, Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s:26.
[169] Vedat Durmazuçar, a.g.e., s:115.
[170] Sabah gazetesi, 18 Eylül 1992.

Ortadoğu'daki gıda ve suyun, petrol de dahil her şeyden kıymetli olacağını ifâde ederek, GAP vasıtasıyla Fırat'ın sularının bol miktarda tasarruf hakkını ele geçirmesi muhtemel Türkiye'nin böyle bir ayrıcalığa sahip olmasının ileride savaş sebebi olacağını savunmuştur.[171] Yine, Butros Gali'nin yakın ilgi ve teşviki ile kaleme alınan "Su Savaşları" isimli kitapta "Yıllardır düşman olan Suriye ile Irak, (Atatürk Barajı'nda su toplanması sırasında olduğu gibi) Türkiye'nin tutumu karşısında bir ittifaka zorlanabilirler" görüşüne yer verilmiştir.

Irak, Dicle nehri meselesinin Türkiye, Suriye ve Irak'ın ortak görüşme konusu yapılmasına karşı çıkmaktadır. Yine Irak, Fırat ve Dicle nehri meselelerinin ayrı ayrı görüşülmesini ve Suriye'nin Dicle nehri konusunda söz sahibi olmamasını istemektedir.[172] Çünkü Irak'a göre, Fırat ve Dicle nehri iki ayrı havzadır. Irak, Dicle üzerinde tarihten gelen ön kullanım hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Türkiye'nin bölgede su kaynakları bakımından en zengin ülke olduğu bugüne kadar çeşitli vesilelerle söylenmekte ve maksatlı olarak Türkiye'nin su potansiyeli mevcut olandan fazla gösterilmeye çalışılmaktadır. Oysa durum hiçte böyle değildir. Çünkü Türkiye gerçekte aşırı su kaynaklarına sahip bir ülke değildir. Mevcut su kaynaklarının coğrafi dağılımındaki dengesizlik nedeniyle yakın bir gelecekte bu kaynakların artan su ihtiyaçlarını karşılayamaması durumuyla karşı karşıya kalacaktır. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinin su ihtiyaçlarına ayırabileceği veya ayırması gereken su kaynaklarına sahip olduğu görüşünün gerçekçi bir yönü bulunmamaktadır.[173]

Türkiye şu anda diğer komşularına nazaran yeterli su kaynaklarına sahip görünmesine rağmen, yakın bir gelecekte kendisini su sıkıntısı içerisinde bulabilecektir. Ülkenin batı kesimlerinde ve büyük şehirlerde özellikle yaz aylarında belirgin bir susuzluk problemi baş göstermekte ve yaz aylarında bu merkezlerde susuz günler yaşanmaktadır.

---

[171] Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1992.
[172] Gün Kut, Ortadoğu Sorunları ve Türkiye, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, (Editör: Haluk Ulman), İstanbul, Aralık 1991, s:109.
[173] Vedat Durmazuçar, a.g.e., s:116.

Yapılan araştırmalara göre küresel ısınma ile birlikte ülkemizde ki yer altı sularındaki azalma artış göstermiştir. 75 yıl önce özellikle kar yağışının çok fazla olduğu, bölgelerimiz, şu an mevsimsel değişim sonucu yılda sadece bir veya iki defa yağış alabilmektedir. Özellikle Ege, Marmara, İç ve Güney Anadolu'nun bir kısmı, zaman zaman da Doğu Anadolu bölgesinin bu değişimden etkilendiği anlaşılmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda Batı ve İç Anadolu'da yer altı suları 5-6 m. civarında mevcut iken, bugün 50-70 m.civarında elde edilebilmektedir. Kar yağışı bakımından en fazla yağış alan bölgemiz olan Doğu Anadolu bile geçen kış yağışların az olması nedeniyle kuraklıklarla karşı karşıya kalmıştır. Barajlarımızın doluluk oranı istenen seviyeye ulaşmamıştır. Bu kuraklığın geçici olduğunu düşünmek ve ısınmayı göz ardı etmek açıkça büyük bir gaflet içerisine düşmek demektir.[174]

Sonuç olarak Ortadoğu, artan nüfus ve azalan kaynaklar sebebiyle su kıtlığından zarar görecek tüm bölgelerin en duyarlılarından birisidir. Sıcak savaş ortamının eksik olmadığı Ortadoğu bölgesinde su savaşları tezlerini eleştirsek bile, geleceğin bütün çatışmalarında etkili olacak faktörlerin önemlilerinden birisi de su meselesi olacaktır.[175] Su yoksulu bir bölge olan Ortadoğu'da kıt olan su kaynakları hesapsız ve hoyratça kullanılmaktadır. Bu şekilde devam edildiği taktirde 21. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren iki ya da üç ülkenin dışında tüm Ortadoğu, çok ciddi bir su krizi yaşayabilecektir. Böyle bir durumda da diğer bölgelere nazaran çok daha fazla şiddet potansiyeline sahip olduğu değerlendirilen Ortadoğu'da "su savaşlarının" çıkacağı ve bu savaşların çok yakın bir zaman diliminde olacağı iddia edilmektedir.[176] Sıcak savaş ortamının eksik olmadığı Ortadoğu bölgesinde su savaşları geleceğin bütün çatışmalarında etkili olacak faktörlerin önemlilerinden birisi olacaktır.[177]

1.5. Ortadoğu'nun Diğer Kriz Kaynakları

Ortadoğu bölgesindeki kökten dinci akımların güç kazanması, terör örgütlerinin faaliyetlerini artırmaları ve kitle imha silâhlarının yayılması bölgesel güvenlik ve istikrar açısından önde gelen riskleri oluşturmaktadır. Diğer taraftan,

[174] Vedat Durmazuçar, a.g.e., s:117.
[175] Cemal Zehir, Mehtap Özşahin, a.g.m., s:25.
[176] Orhan Tiryaki, "Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu", HAK Yayını, İstanbul, 1994, s:156-157.
[177] Vedat Durmazuçar, a.g.e., s:153.

Irak'taki belirsizlik ortamı ve Filistin sorunu Ortadoğu bölgesindeki güvenliği etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.[178]

Kriz kaynakları odağında Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun güvenlik ortamı, soğuk savaş sonrasına ilişkin güçler arası mücadelenin duyarlılık alanı hâline gelmiştir. Soğuk savaş sonrasının en sorunlu "jeopolitik boşluğu" olarak Ortadoğu; klâsik Basra körfezi odaklı sınırlılığından, Kuzey Afrika'yı da içine alan çok daha geniş bir coğrafyanın iktisadf siyasetinin "sinir merkezi" durumundadır. Özellikle doğal enerji kaynakları bakımından zengin havzalar ve bu havza kaynaklarının erişim hatlarının geçtiği coğrafyalar, siyasal, iktisadi ve güvenlik açısından etkileşimli hâle gelmiştir. Artık Hazar havzasını, Basra Körfezi'nden, Basra Körfezi'ni Doğu Akdeniz'den, Doğu Akdeniz'i Karadeniz havzasından, Orta Asya'dan, Kafkasya'dan ayırarak algılamak olanaksızlaşmıştır. Bu durum, doğal kaynaklar, pazar ve piyasa öğelerinin eklemlenmesiyle yaratılarak, "Büyük Ortadoğu" vurgusunun dayanağını oluşturmaktadır. Böylece ortaya çıkan bu genişliğin içerdiği coğrafyalar, özellikle iktisadî - siyasî ve güvenlik açısından "bileşik kaplar düzeneğinde" çalışmaya başlamıştır. Aslında bu durum bilimsel bir gerçekliği ortaya koymaktadır. Toplumsal olgular bütünlüklüdür, etkileşimlidir. Bütünü oluşturma gayreti göstermeden, sadece parçalar özeliyle yetinilen bir kavrayış, gerçeği yakalamada yetersizliği yansıtır. Ortadoğu'da istikrarsızlığı yaratan unsurlar ele alınırken de aynı yöntem kaçınılmazdır. Örneğin İsrail - Filistin sorununu, su sorunundan, kitle imha silâhlarının varlığından veya kökten dincilikten ve diğer kriz kaynaklarından (sınır sorunları, etnik ve mezhepsel sorunlar, enerji kaynakları, totaliter rejimler vs.) soyutlayarak ele almak yanıltıcı olur. Bu çerçeve, kriz kaynaklarının niteliğine bağlı olarak yerel ve küresel etkiler bağlamında da gözetilmelidir.[179]

1.5.1. Terörizm

[178] 'Güvenlik Boyutunda Ortadoğu'nun Geleceği ve Türkiye' Konulu Beyin Fırtınası, SAREM, Ankara, 30 Ekim 2002.

[179] İ. Yaşar Hacısalihoğulları, 'Ortadoğu'daki Kriz Kaynakları ve Kriz Bölgelerinin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri', 'Türkiye, NATO, ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri' konulu II.Uluslararası Sempozyum Bildirisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s:90.

Bireysel ve kitlesel iletişim araçları geliştikçe psikolojik savaş stratejileri ve taktikleri de o ölçüde gelişmiş, çok karmaşık düzeylerde bir bilim ve sanat dalı haline gelmiştir. Bu yönden, içinde bulunduğumuz iletişim çağı "psikolojik savaşlar çağı" olarak da nitelendirilmektedir. Değişen dünya dengeleri ve uluslar arası ilişkilerdeki farklılaşmalar sonucunda, sıcak savaşlar yerini soğuk savaş metotlarına bırakmıştır. Soğuk savaşın gereği olarak ortaya çıkan psikolojik savaş türü ve bu savaşın vazgeçilmez unsuru düşük yoğunluktaki çatışmalar (Low Indensity Conflict), terör kavramını da beraberinde getirmiştir.[180]

İngiliz uzman Wardlaw, "terörün" tarif ve tanımının önemini; "Terörizmin kontrol altına alınmasındaki en önemli sorun bu olgunun tanımlanmasıdır" değerlendirmesiyle dile getirirken; İtalyan akademisyen Prof. Ferracuti, "terörizmin nisbiliği ve ex post facto tabiatı yüzünden bir tanım yapılamamaktadır" der. "...Alex Schimid'in belirttiği gibi terörizm (1936 ile 1981 arasında) 109 ayrı "tanımda" ifadesini bulmuştur.

Terörizm bir suçtur, bir savaştır, bir ideolojidir. Terörizm, genellikle faillerinin davalarını normal yollardan sunabilecek politik ve askeri güce erişmeyi başaramamalarından kaynaklanan bir olgudur.[181]

Psikolojik savaşın bir unsuru olan terörizm, genel olarak, zaten var olan ya da suni olarak oluşması sağlanan ihtilalci fikir ve hareketlerin, belirli bir amaç için harekete geçirilmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Terörizm gelişen ve değişen dünya koşulları ile birlikte, değişiklik göstermekte, gelişen teknolojiye bağlı olarak elde ettiği yeni imkan ve kabiliyetleri ile etkisini ve gücünü her geçen gün artırmaktadır. Demokratikleşme alanında atılan adımlar terörü nicelik olarak azaltmakla birlikte, demokratik ortamlarda terör eylemlerinin etkinliği, özellikle kitle iletişim araçlarının etkisiyle daha da artmaktadır.[182]

Terörizm, dünyadaki halihazır askeri ve politik dengeler nedeni ile devletlerin birbirine doğrudan güç kullanmalarını güçleştirmekte hatta imkansız

[180] Atilla Ateş, 'Terör ve Eğitim', Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Mart 2002, s:1.
[181] Mehmet Ali Bal, Savaş Stratejilerinde Terör, IQ Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2003, s:29.
[182] Atilla Ateş, 'Terör ve Eğitim', s:1.

hale getirmektedir. Bu nedenle hasım devletler tarafından hedef devletleri yıpratmak, gelişmesini ve güçlenmesini önlemek, uygun ortam yaratıldığında da taviz koparmak maksadıyla, terörizmin kullanılması tercih edilen bir vasıta haline gelmiştir. Terörizmin, devletler arasında örtülü olarak kullanılabilen bir güç aracı olarak giderek yaygınlaşması, terörizme uluslar arası bir nitelik kazandırmakta, yeni dünya düzeninde devletlerin karşılaşacakları tehlikelerden önde gelenini oluşturmaktadır.[183]

Ortadoğu'daki siyasî anlaşmazlığın uluslararası boyut kazanmasının en açık kanıtı terörizmin büyük artış göstermesidir. Öncelikle şu bilinmelidir ki terörizm ne bir hareket ne de bir felsefedir. Terörizm bir yöntem, bir stratejidir. Küçük gruplar ve büyük hareketler, sağa ve sola mensup insanlar, dinî devrimciler ve hayvan hakları savunucuları tarafından kullanılmaktadır. Terörizmin en öncelikli hedefi dengeyi bozmak, belki de şantaj ve baskı yapmaktır. Ancak uzun vadede maksadı temelden toplumsal bir değişim gerçekleştirmektir. Terörizm neredeyse her zaman bir değişim gerçekleştirir; fakat bu değişim her zaman arzuladığı değişim değildir. Polonya asıllı İngiliz Yazar Joseph Conrad, 1907 yılında yazdığı Gizli Ajan adlı romanında, genelde bombacının (terörist) sadece daha büyük bir baskı rejiminin ortaya çıkmasında başarılı olacağını göstermiştir. Bu ifade kesinlikle 1882 yılında II nci Çar Alexander'ı düzenledikleri bir suikastle öldüren Narodnaya Volya adlı terörist grubun hareketleri sonucu söylenmiştir.[184]

Terörizmde kullanılan yöntem, "kolay hedefler (siviller)"e yönelik bombalama gibi önceden tahmin edilemeyen bir yıkım rejimi meydana getirerek genel bir korku yaratmaktır. Bu bağlamda halkta meydana getirilen endişenin, hükümetleri suçluların taleplerini kabul ederek terörü sona erdirmek amacıyla zorlayacak yaygın bir görüş oluşturacağı umulmaktadır. Terörizm hükümetin veya basının ne sebeple olursa olsun, görmezden geldiği, reddettiği ve ihmal ettiği şikâyetlere (hukukî ya da diğer) dikkat çekilmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra terörizm, hareketin evrelerinde hareketin görüşlerinin

[183] Hüseyin Yüksek, Ortadoğu Terörü, Harp Akademileri Bitirme Tezi, Haziran 2001, s:4.
[184] Andrew Horn, 'Ortadoğu'daki Kriz Kaynakları ve Kriz Bölgeleri', 'Türkiye, NATO, ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri' başlıklı II.Uluslararası Sempozyum Bildirisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s:30.

doğruluğundan, taleplerinden ve terörizmin yöntemlerinin tarihte vermiş olduğu sonuçlardan etkilenmiş yeni destekçilerin katılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Şüphesiz, bu durumun bir bölümü gerçekten de Ortadoğu'da işe yaramıştır. El Kaide'nin ABD'ye düzenlemiş olduğu saldırı, ABD'nin dokunulmazlığının ortadan kalkmasına sebep olmuş ve Müslüman dünyaya "küçük adam"ın çok az teknoloji ve azamî istihbaratla dağları yerinden oynatabileceğini göstermiştir. Her zaman hatırlanması gereken, 11 Eylül 2001 saldırıları esnasında uçakları kaçırmada kullanılan silâhlar, daha önce de belirtildiği gibi, ABD'de herhangi bir mahalle marketinden alınabilecek maket bıçaklarıydı.[185]

Ortadoğu, emperyalist güçlerin tarihsel süreç içinde hakimiyet kurmak için dini, etnik ve mezhep gibi faklılıkları tahrik ederek üzerinde etkili olmak için çalıştıkları, ama sınırları kesin olarak belirlenmeyen, her emperyalist gücün kendi çıkarına göre sınırlandırılan, emperyalist çıkarlar için birbirilerine kırdırılan etnik açıdan genellikle Türkler başta olmak üzere, Araplar, Persler, Yahudiler ve Ermenilerin yaşadığı Asya ve Afrika' daki yerleri içine alan bir bölgeyi kapsamaktadır. Ortadoğu olarak adlandırılan bölge sadece Türkiye, İran ve Mısır üçgeni arasında kalan dar bölge olmayıp, Balkanlardan Pakistan ve Afganistan sınırına, Kafkasya'dan Kızıldeniz ve Basra Körfezi çevresindeki ülkeleri de kapsayarak Kuzey Afrika'da Fas sınırına kadar uzanan bir bölgedir. 20'den fazla bağımsız devleti ve çeşitli farklılıklar içeren birçok toplumu kapsar.[186] Dolayısıyla terörizm bu ortamda kendisine kolayca yer bulabilmektedir.

Terörizmle mücadelenin öncelikli koşulu terörizmin tanımının yapılmasıdır. Tanımın oluşturacağı çerçeve mücadele süreci içerisinde hem bir başlangıç noktası, hem de sürekli atıfta bulunulacak bir referans kaynağı olacaktır.[187] Bunun da ötesinde tanımlama çabaları terörizmin değişen niteliğini ve dinamizmini anlamaya da yardımcı olacaktır. İlk kez Fransız İhtilali sırasında Jakobenlerce kendilerinin

[185] Andrew Horn, a.g.b., s:30.
[186] Muzaffer Erendil, Çağdaş Ortadoğu Olayları, 1992.
[187] Ümit Özdağ, Metin Öztürk, Terörizm İncelemeleri, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s:1.

siyasal ve sosyal eylemlerini tanımlamak üzere olumlu anlamda kullandıkları[188] terörizm sözcüğü daha sonra bugünkü anlamını kazanmıştır.[189] Yukarıda belirtilen nedenler sebebiyle uluslararası bir uzlaşı çabasının en azından yakın vadede bir sonuç vermeyeceği görülmekte ancak kavramsallaştırma çabaları hem teorik hem de pratik düzeyde devam etmektedir. Birey, devlet ve uluslararası örgütler düzeyindeki çabalarda terörizmin sadece devlet dışındaki kişi ve gruplara ait bir kavram olduğu yönündeki kısıtlamalardan kurtulunması ve kavramsallaştırma çabalarında "sivilleri hedef alan" önermesinden yola çıkılması ile mümkün olan en fazla kabulün sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu sayede terörizm olgusunun tarafları için "mücadele" veya "karşılık" gerektiren sebepler ortadan kalkmayacak ancak mücadele, siyaset yapma veya karşılık verme olarak tanımlanan tepkilerin ve politikaların sınırları çizilmiş olacaktır.

Uluslararası terörizmi durdurmanın ilk şartı, devletlerin yeni anlaşmalarla uluslararası alanda terörizmi önlemek konusunda geniş bir yetki ağı yaratmalarıdır.[190] Önceki dönemlerde yapılan uçak kaçırmaları önleme anlaşmaları, diplomatlara karşı yapılan saldırıları önleme' anlaşmaları, bu konulardaki terörist eylemleri önemli bir ölçüde önlemiştir. Gelişmesi gereken anti-terör hukukunun yanı sıra olayları önlemenin diğer bir yanı, şiddet olaylarını çatışma başlamadan önce caydırmaktır.[191] Terörizm değişip dönüşüme uğrayarak uzun zamandan beri dünya barışını ve insanlığı tehdit etmektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de terörizm dış politikanın bir aracı olarak kullanılmaktadır.[192]

Ancak, yukarıda belirttiğimiz gibi, devletlerin karşısında bir çok potansiyel kriz ve patlamaya hazır bir çok örgüt vardır. Bu yüzden caydırıcı stratejiler; hem cezalandırma tehdidine, hem de iyi ve olumlu yaklaşımı mükafatlandırmaya yönelik olmalıdır. Devletler terörizme karşı özel güçlerini geliştirirken, öte yandan terörizmin yeşerdiği alanlarda siyasal ve ekonomik reformların yapılmasını desteklemeli;

---

[188] Rengin Gün, '11 Eylül Sonrasında Başat Tehdidin Yeni Adı: Uluslar arası Terörizm Olgusu', Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:24, Nisan 2002, s:113.
[189] Server Tanilli, Dünyayı Değiştiren On Yıl: Fransız Devrimi Üzerine (1789-1799), Say Yayınları, Ankara, 1990, s:118-138.
[190] 'Countering The New Terrorism', Washington, RAND, 1999, s:42.
[191] Hasan Köni, 'Makro Terörizmin Yayılışı ve Alınacak Önlemler', Savunma ve Havacılık Dergisi, 2002.
[192] Rengin Gün, a.g.m., s:119.

demokrasinin, insan haklarının, eğitimin geliştirilmesine çalışmalıdırlar. Tanınmış stratejist Liddell Hart'ın belirttiği gibi bir çatışmada hesaplanmayan faktör insan zihni olmaktadır. İnsan zihni kendini bir direnç olarak ortaya koymaktadır. Sorun bu direnişi çözebilmektir.[193]

Amerika'nın dünya hakimiyeti projesine zemin hazırlayan yeni yüzyılın, yeni savaş stratejisi olan "terör" başta ABD'nin kendisi olmak üzere tüm dünyayı tehdit eden ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde kendi içinde bir dönüşüm geçirerek günümüze gelen "terör" aslında sistemin kendi içerisinde ürettiği bir bumerangtır. Psikolojik, ekonomik, etnik, sosyolojik ve ideolojik bir çok temeli olan "terör" öç alma güdüsünün şiddetli bir dışa vurumu olabileceği gibi ötekileştirme temelinde üretilen bir olgu da olabilir. Sebebi ne olursa olsun hedefe güdülenmiş terörist bilincin fanatik işleyişinin intikam ile pekişmesi sonucunu doğurmakta olan ve hali hazırda mevcut olan "şiddet"i körükleyen "terör" modern insanın en büyük kabusu haline gelmiştir. Sonuç olarak 11 Eylül ve sonrasında anlaşılmıştır ki; yaşamakta olduğumuz yüzyıl klişeleşmiş "ilan" edilen savaşların değil; ne zaman, nasıl ve nereden vuracağı belli olmayan; tahrip gücü çok daha derin olan "örtülü" ve "psikolojik" savaşların yani "terörizmin" yüzyılı olacaktır. Demek istediğimiz, artık şu veya bu şekilde, terörün bir uluslararası gerçek ve tehdit olduğudur.[194]

Modern devlet öncesi siyasal amaçlı mücadelelerin kavimler arası mücadeleler, taht kavgaları, feodal yapının yansımaları çerçevelerinde değerlendirilmesi ve doğal kabul edilmesi, bunun yanı sıra toplumsal güvenlik olgusunun, insan hayatının değerli olduğu fikrinin ve bunların korunmasında devletin sorumluluğunun bulunduğu düşüncesinin yerleşmemiş olması nedeniyle, o dönemdeki siyasal şiddet hareketlerinin terörizmin bu günkü tanımları ışığında açıklanamayacağını göstermektedir. Bu bağlamda kavramın evrensel bir tanımını gerçekleştirmek mümkün olmasa da, genel kabul gören şekliyle terörizm; siyasal

[193] Hasan Köni, a.g.m., Savunma ve Havacılık Dergisi, 2002.
[194] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:225.

amaçlar için sistemli ve örgütlenmiş şiddet kullanımını benimseyen bir stratejidir.[195]

Zira terörizmin adi suçlardan ve küçük çaplı savaş olarak adlandırılan çatışmalardan ayırt edilebilmesi, ancak her insanın siyasal ve sosyal birtakım hakları olduğunun, bunların devlet ve hukuk tarafından korunması gerekliliğinin kabul edilerek, siyasal mücadelede kullanılabilecek araçların sınırlandırılması ve dolayısıyla "Haklı Savaş" doktrinlerinin geçerliliğini yitirmesi gibi bir takım çağdaş değerlerin benimsenmesi ile söz konusu olmuştur.[196]

Ortadoğu'nun stratejik kavşağı Türkiye ise soğuk savaş içinde ve sonrasında uluslararası terörizmden[197] dolayı çok acı çekmiş bir ülkedir. Soğuk savaş içerisinde aşırı sol eylemlerden, diplomatların Ermeni Örgütlerin terörüne[198] maruz kalmalarına kadar geniş bir terör yapılanmasıyla mücadele edilmiştir. 6 Nisan 1980'de PKK Terör Örgütü ile Ermeni Terör Örgütü ASALA arasında Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkarak bölgede Ermenistan Devleti kurulması yönünde, Lübnan'ın Sidon kentinde bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmanın gereği olarak taşeronluğu PKK devralmıştır.[199]

Ermeni cinayet örgütü ASALA ile Ermeniler, 1984'ten itibaren bölücü terör örgütü PKK'yı kendi amaçları doğrultusunda bir maşa olarak kullanmaktadır. Daha önce Ermeni terör örgütü ASALA'nın hakimiyetinde olan silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı bugün PKK'nın eline geçmiş görünmektedir.[200]

Bu arada Ermeni lobisi de boş durmamakta ve Türkiye aleyhinde olan bütün faaliyetlerin içinde yer almaktadır. Yurt dışında faaliyet gösteren bölücü örgüt üyeleri ile de temas sağlamaktalar ve siyasi olarak destek vermektedirler. Bu arada dedeleri özellikle Lübnan'dan ABD ve Kanada gibi ülkelere göç etmiş

---

[195] Bkz.; Walter Laqueur, The Age of Terrorism, Boston, Little Brown&Co., 1987.
[196] Bkz.; Deniz Ülke Arıboğan, Uluslar arası Terörizmin Yeni Yüzü.
[197] Ahmet Çeşme, PKK, Psikolojik Harekat ve Kansız Mücadelenin Kanlı Yüzü, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart 2005, s:37.
[198] Ahmet Çeşme, a.g.e., s:70.
[199] İrfan Yılmaz, Güneydoğu ve Şer İttifakı, Kamer Yayınları, İstanbul, 1997, s:6.
[200] Faruk Sükan, İhanetler Karşısında Türkiye, Kültür Ofset, Ankara, 1994, s:82.

Ermeni akademisyenler ve bu ülkelerdeki destekleyicileri PKK ile yakın ilişki kurmak için her yolu denemekteydiler. Genellikle tarihçi olan bu akademisyenler, Kürdistan kurulduğunda Van-Diyarbakır hattının kendilerine verilmesi gerektiğini çünkü buraların tarihi olarak Ermeni vatanı olduğunu toplantılarda PKK'lılara espirili bir şekilde söylemekten geri kalmıyorlardı.[201]

Türkiye soğuk savaş içinde başlayan ve günümüze kadar gelen PKK terörü ile halen mücadele etmektedir. 11 Eylül'e kadar bazı Batılı dostlarının anlayışsızlığı veya yanlış anlamaları Türkiye'nin ızdırabını arttırmıştır. 11 Eylül Dünya'ya terörün ne olduğunu anlatmıştır.[202]

Bu kapsamda Türkiye'nin büyük sıkıntılarını çektiği PKK terör örgütünün son durumunu incelemekte fayda bulunmaktadır.

PKK terör örgütü, güvenlik kuvvetlerimizin terörle mücadele konseptine uygun olarak yürüttüğü karşı mücadele sonucu gerileme aşamasma girmiş ve son çırpınış olarak ceza evlerinde açlık grevlerine ve intihar saldırılarına yönelmiştir. Fakat bu faaliyetlerinden de beklediği sonucu alamayacaktır. Terörist başı Abdullah Ocalan'ın yakalanması ile beraber PKK terör örgütü silahlı mücadele yöntemlerini bırakarak siyasi mücadeleye ağırlık verecektir. Silahlı mücadeleyi bırakması silahı bıraktı anlamına gelmemektedir. Nitekim yurt dışında PKK'nın tahminen 5000 civarında silahlı militanı bekletilmektedir.[203]

Beş bin civarında güvenlik görevlisi ve beşbin beşyüz civarında sivil halk olmak üzere on bini aşkın insanımızın canına mal olan PKK terörünün başı Abdullah Öcalan, Suriye'de güven içinde yaşamını sürdürürken, Türkiye bu batağın kurutulması için düğmeye bastı. Konu önce Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel' in başkanlığında Çankaya Köşkünde toplanan Milli Güvenlik Kurulunda ele alındı. Bu toplantıdaki Milli Güvenlik Siyaset Belgesi, güvenlik

---

[201] Emin Gürses, Ayrılıkçı Terörün Anatomisi IRA-ETA-PKK, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s:151.
[202] Hasan Köni'den aktaran Emin Demirel, 2002 Stratejik Dosyalar, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart 2003, s:149.
[203] Ahmet Çeşme, a.g.e., s:158.

konseptinin değiştiğini gösteriyordu. Türkiye, artık PKK'ya destek veren ve Öcalan'a kucak açan Suriye'ye karşı ilk kez güç kullanma kararlılığındaydı.[204]

Türkiye terör belasından kurtulmak için savaşı bile göze almıştı. Türk savaş uçakları Suriye sınırında denetim uçuşları yapıyor, TSK, Suriye sınırının sıfır noktasına kadar 35 bin asker ve gerçek mermilerle yapılacak olan tatbikata hazırlanıyordu.[205]

Suriye'ye yapılan bu baskılar olumlu sonuç verecek ve Öcalan'ı sınır dışı etmiştir. 9 Ekim 1998 günü Suriye'den ayrılan Abdullah Öcalan'ın yolculuğu, Yunanistan, İtalya Ve Rusya'da devam edecek, 15 Şubat 1999'da Kenya'da son bulmuştur. Terörist başı Abdullah Öcalan, 16.02.1999 tarihinde, yurtdışında gerçekleştirilen özel bir operasyonla yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir.

Bugünkü gelinen noktada PKK, başı Öcalan'ın yakalanması ile birlikte hedef ve stratejisini değiştirmiştir. Ancak terör örgütü PKK'nın silâhı tamamen bıraktığı söylenemez. Nitekim Kuzey Irak Bölgesi'nde 4-5 bin militanını eğitmeye devam ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla terör örgütü PKK, Türkiye'nin en önemli tehdit unsurlarından biri olmaya devam etmektedir.[206]

Bu olay ardından PKK terör örgütü Ocak-Şubat 1999 tarihlerinde İran'ın Kandil dağı bölgesinde 6.Kongresini yapmıştır. Bu kongrede, Eyalet yapılanmasından saha yapılanmasına geçilmesi, Fedailik eylemlerine başvurulması, Kuzey Irak'ta Kürt gruplar üzerinde etkinlik sağlayabilmek için PKK yapılanmasına gidilmesi, ülkemizdeki diğer sol terör örgütleriyle birlikte hareketin sağlanması için AHKO (Anadolu Halk Kurtuluş Ordusu) oluşumunun hayata geçirilmesi, kadın kollarındaki faaliyetlerin partileşerek etkinleştirilmesi kararları alınmıştır.[207]

---

[204] Ahmet Çeşme, a.g.e., s:158-159.
[205] Oktay Pirim, Süha Örtülü, Ömerli Köyünden İmralı'ya PKK'nın 20 Yıllık Öyküsü, Boyut Kitapları, İstanbul, Ağustos 1999, s:79-80.
[206] Necati Alkan, Gençlik ve Terörizm, TEMÜH Yayınları, Ankara 2002, s:65.
[207] Mehmet Ali Bal, a.g.e., s:180.

Terör örgütü başının yakalanması sonrası yeni bir döneme giren PKK, geçmişte silahlı faaliyetlerin yandaşlarını dinamik tuttuğundan bahisle, örgütün bu dönemde dağılmasını engellemek, yandaşlarını dinamik ve morali yüksek tutmak amacıyla militanlarına ve yandaşlarına bundan önceki dönemde yürütülen aktif silahlı faaliyetlerin sonucu olarak barış ortamının oluşturulduğu ve bundan sonra yürütülecek siyasi faaliyetlerle de bir takım kazanımların elde edileceği propagandasını yapmaktadır.[208]

PKK terör örgütü propaganda yaparken karşısındaki hedef kitlenin durumuna göre strateji geliştirmektedir. Marksist-Leninist ideolojiye sahip olan örgüt;[209] bölge halkının yapısı gereği bu yönünü yansıtmadan ya etnik kökene dayalı propaganda yapmakta, ya da dini söylemleri kullanarak propaganda faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca bölgenin iktisâdi koşullarını da propaganda malzemesi haline getirmektedir. Fakat elman kazanımını gerçekleştirdikten sonra gerçek yüzünü göstermekte ve militanlarını Marksist-Leninist ideoloji doğrultusunda eğitime tabi tutmaktadır. Dolayısıyla PKK terör örgütünün yapmış olduğu propaganda tamamen aldatmacaya dayalı olup, kitleleri kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirebilmek için her yolu mübah görmektedir. Terör örgütü PKK'nın uygulamış olduğu propaganda yöntemlerini ideolojik, etnik ve iktisadi olmak üzere üç ana başlık altında toplayabiliriz.[210]

Öcalan'ın yakalanması sonrası yaptığı açıklamalar ve örgüt üst yönetiminin bu açıklamaları tamamen kabul etmesi akabinde, örgütte belirli bir şekilde strateji değişikliğine gidilmiştir.[211]

Bu çerçevede, A.Öcalan tarafından örgüt yönetimine verilen talimat doğrultusunda, (bir zamanların ‘Kürdistan Devrimcileri’ olarak bilinen ismini ‘Kürdistan İşçi Partisi’ olarak benimsetilmesine devam eden örgütü)[212] PKK sözde ateşkes ve barış söylemleriyle militanlarını Türkiye sınırları dışına çekme kararı almıştır.

---

[208] Mehmet Ali Bal, a.g.e., s:182.
[209] Ahmet Çeşme, a.g.e., s:176.
[210] Ahmet Çeşme, a.g.e., s:176-193.
[211] Mehmet Ali Bal, a.g.e., s:183.
[212] Nihat Ali Özcan, PKK (Kürdistan İşçi Partisi), Tarihi İdeolojisi ve Yöntemi, ASAM Yayınları, Ankara 1999, s:42.

Sözde barış projesinin Türkiye'nin tüm sorunlarının demokratik yöntemlerle çözüme kavuşturacak bir demokratik dönüşümü içerdiği savunulmakta olup bunun için başta siyasi partiler ve kitle örgütleri olmak üzere tüm demokratik oluşumlarla diyalog ve çalışma ortamı oluşturulması istenmektedir.[213]

Türkiye 11 Eylül'den beri, ABD'nin ve NATO'nun başı çektiği Anti-terör koalisyonuna önemli askeri destek vermiştir. Türkiye, Birleşmiş Milletler Şartı 51. Maddesinde yer verilen kişisel ve kollektif meşru müdafaa hakkına göre davranmaktadır. Güvenlik Konseyinin 1368 ve 1373 sayılı kararları bu hakkı tastik etmektedir. Türkiye, aynı zamanda, Afgan halkının insancıl ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışacağını belirtimiştir. Kara Kuvvetlerimiz koalisyon ortaklarıyla birlikte çalışacaktır Türk Silahlı Kuvvetleri, Kore savaşından sonra en büyük dış gücünü koalisyon kuvvetlerinin yanma göndermiştir. Türkiye'nin bu katkısı, onun uluslararası terörizme karşı mücadeledeki kararlılığının bir göstergesi olmuştur.[214] Tüm bunlara rağmen Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinde AİHM kararlarıyla binlerce insanın katili Öcalan'ın yeniden yargılanması gereği gündeme taşınmıştır.

Sonuç olarak Ortadoğu'nun doğasında bulunan, demografik yapı, sosyal huzursuzluklar, dini ve ideolojik aşırılıklar, mevcut rejimlere ve bu rejimlerin Batı desteğine yönelik terörizm nedeniyle gelecekte de bölgede olumlu yönde değişimin eğilimi zayıf görülmektedir.[215]

1.5.2. Organize Suç ve Para Aklama

Geçmişte, uluslararası ilişkilerin içeriğinde "organize suç" terimi kullanıldığında, çoğunlukla uyuşturucu, silâh kaçakçılığı ve bu ticaret sonucunda paranın yasa dışı hareketi gibi konular akla geliyordu. Günümüzde ise bu terimin içeriğine yeni ve daha korkunç ürünler eklenmiştir.

---

[213] Mehmet Ali Bal, a.g.e., s:184.
[214] Emin Demirel, 2002 Stratejik Dosyalar, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2003, s:149.
[215] Andrew Horn, a.g.b., s:31.

Bunlar, kitle imha silâhları, yasa dışı insan ticareti (seks köleleri, işçi köleler, yasa dışı göçmenler) ve organ kaçakçılığıdır.

Bugün organize suç örgütleri, suçları işlerken silaha ihtiyaç duymaktadır. Bu örgütlere karşı yapılan operasyonların neredeyse hepsinde silah ele geçirilmektedir. Zaten silah, örgüt içinde vazgeçilmez bir unsurdur. Daha çok genç insanların bu örgütlerin ağına düştüğü bilinmektedir.[216]

Önceleri oldukça yerel olan organize suç olgusu, günümüzde yoğun bir şekilde karmaşık uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bireylerin, yasa dışı ürünlerin ve paranın ulusal sınırları geçişi şaşırtıcı bir şekilde kolaylaşmıştır. Organize suç şebekeleri; iletişim teknolojilerindeki bu gelişmelerden günümüzde azami düzeyde faydalanarak eylemlerini büyük ölçüde değiştirmişlerdir. Her ne kadar ülkemizde sık olarak görülmese de dünyada organize suç örgütleri tarafından internet bankacılığı ve dijital transfer ile kara para aklama yoluna gidildiğine dair pek çok örnek olay bulunmaktadır.

Ayrıca organize suç örgütlerinin yurtiçi veya uluslararası bağlantıları ile internet tabanlı elektronik muhabere ortamlarında yapılan şifreli görüşmeleri de bulunmaktadır.[217]

Bu durum Burma afyonunu Asya'ya, Ortadoğu'ya, Afrika'ya, Avrupa'ya, Lâtin Amerika'ya, Karayiplere ve Kuzey Amerika'ya taşıyan uyuşturucu endüstrisi için her zaman geçerli olmuştur. Uyuşturucudan kazanılan paralar karmaşık yapılı banka zincirleri ve yasal şirketler tarafından aklanmaktadır. Yakın zamanda Avrupa, Kanada ve ABD'deki araştırmacı gazetecilik sayesinde, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir hattı içerdiği görünen, uluslararası boyutta benzer bir insan kaçakçılığı ticareti ortaya çıkarılmıştır.[218] Eski Sovyet Cumhuriyetlerinden gelen kadınlar seks ve iş köleliği tuzağına

---

[216] Hüseyin Keten, 'Bireysel Suç Out, Organize Suç In', Tempo Dergisi, 07 Temmuz 2004.
[217] Sadettin Tantan, 'Bilişim Ve İnternet Teknolojilerinin Ceza Hukuku Açısından Doğurduğu Yeni Sorunlar', konulu İçişleri Bakanlığı'nın Düzenlediği Panelde Yaptığı Açış Konuşması, 24 Mart 2001.
[218] "Asya, Ortadoğu ve Avrupa'nın kesiştiği noktada ve 5000 millik sahil şeridiyle Türkiye, yakın yıllar içinde insan kaçakçılığı yapılan bir ülke hâline gelmiştir.", Hakan Tekin, Birleşmiş Milletler Türkiye Temsilcisi, Birleşmiş Milletler Üçüncü Komitesi Toplantısı, Ekim 2003 (İnsan Kaçakçılığı).

düşürülerek, seri bir şekilde Batı, Orta ve Doğu Avrupa ile bazı Ortadoğu ülkelerine ve ABD'ye götürülmektedir.[219]

Görünüşe göre Ortadoğu'daki organize suç genelde sağlıklı ve başarılı bir şekilde sürdürülmekle birlikte genel olarak kontrol edilememektedir. Bu durum kadın ve çocukların uluslararası erkek, kadın ve çocuk fuhuşu ile "organ nakli" trafiği amacıyla kaçırılmasını ve doğrudan güvenlikle bağlandılı olarak siyasî gerillâ hareketlerine para sağlayan, uyuşturucu kaçakçılığı ve para aklama gibi faaliyetleri de içermektedir.

Her ne kadar uygulamanın sonuçları henüz belirginleşmemişse de bölgeler arası anlaşmalar üzerinde pazarlıklar devam etmektedir. Örneğin, 2004 Şubat ayında Kazakistan ve İran uyuşturucu trafiğinin ve "Hazar denizindeki yasa dışı organize havyar avcılığının kontrolü konularında görüşmeler yapmışlardır.[220]

Associated Press için çalışan Scheherezade Faramarzi'nin bildirdiğine göre, daha da kuramsal olan Basra (Irak)'da bir Anda ortaya çıkan "150 küçük, siyasî ve dinî grubun" faaliyetleri arasında taciz, "adam kaçırma ve hareketleri İslâm'a uygun olmadığı düşünülen kadınların öldürülmesi" ve kaçakçılık gibi malî kazanç sağlayan suçlar sayılabilir.[221]

Bunların hepsi, suç ve siyasî yapılar arasında bir ayrım yapmanın zorluğunu, bu ikisi arasında gizli ve sıkı bir ilişkinin mevcudiyetini canlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda suça ve militan davranışa ilham veren ortamlara canlılık kazandırmaktadır. Bir tarafta Afganistan, Somali, Irak ve Filistin'de görülen fiilî anarşinin ve gelir farklılığının çok olduğu baskıcı rejimler mevcuttur.

---

[219] Anna Gallagher; "Human Rights And New UN Protocols on Trafficking And Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis", Human Rights Quarterly, 23 Nisan 2004.
[220] "Kazakh Minister, Iranian Envoy Discuss Combating Drugs, Organized Crime", BBC Monitoring International Reports, 16 Şubat 2004. LexisNexis, Harvard Üniversitesi, 02 Mart 2004.
[221] Scheherezade Faramarzi; "Vigilande Religious Groups Terrorize Basra Residents", Associated Press, 28 Şubat 2004. LexisNexis, Harvard Üniversitesi; 02 Mart 2004.

Günümüzde organize suç matrisi, hukukî uluslararası sınırlardan rahatsız olmaktadır. Para, insan ve silâh hareketi, suç örgütlerini ve bir takım "yasal" işletmeleri birbirlerine kenetlemektedir.[222]

Bütün bunlar dünyanın her yerinde resmî sınır ve gümrük kontrolörlerinin pasif ya da aktif katılımıyla meydana gelmektedir. Uyuşturucu, silâh ticaretinin büyük ölçekte yapılması sonucu, inanılmaz kârlar ortaya çıkmakta ve uluslararası para aklama mekanizması içinde insanlar ortadan kaybolmaktadır. Bu da sadece sessiz Zürih bankalarının esrarlı sır saklayıcılığıyla değil; her yerde bulunan, bir takım malî şirketler aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Birleşik Devletler Para Aklama ile Mücadele Malî Harekât Uygulama Gücü, İş Birliği Yapmayan Devletler ve Bölgeler olarak değerlendirdiği bir grup ülkeyi tespit etmiştir ve ne gariptir ki hiçbir Ortadoğu devleti organize suç örgütleri içerisine dâhil edilmemiştir.[223] Bu birim şubat ayının sonlarında Paris'te kapalı kapılar ardında "malî akış üzerindeki dünya kontrol sistemini güçlendireceği ve dünyadaki terörizme bağışta bulunan kuruluşları erken aşamalarda ortaya çıkaracağı" umulan bir konferans gerçekleştirmiştir. Bu forum, "terörizmi destekleyen yapıların ortaya çıkarılması ve çözülmesinde karşılaşılan sorunlar"ı tartışmak üzere 2004 Eylül ayında Dubai'de gerçekleştirilen G-8 (ABD, Kanada, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Rusya Federasyonu) üyesi ülkelerin ekonomi bakanlarının özel oturumunu takiben düzenlenmiştir.[224]

Bu yasa dışı para transferi hatları arasında en anlaşılmaz olanı, Ortadoğu hatta bütün dünya genelinde iz bırakmayan, malî aracıların karmaşık havale ağıdır. Çünkü uzun vadede giden ve gelen miktarlar dengelendiği sürece bir ülkeden diğerine aslında para gitmemektedir ve ne kurumlardan para aktarımı ne de fiziksel olarak para geçişi gerekmektedir.

---

[222] Andrew Horn, a.g.b., s:32.

[223] Egypt Removed From Us Blacklist Of Money-Laundering Nations"; MENA Business Reports/Financial Times Information, 02 Mart 2004. LexisNexis, Harvard Üniversitesi; 02 Mart 2004.

[224] "FATF Begins Dialogue with Middle East, Asian States"; ITAR-TASS News Agency, 24 Şubat 2004. LexisNexis; Harvard Üniversitesi, 02 Mart 2004.

Bunların hepsi, etkili bir şekilde eğitilmiş profesyonellerden oluşan güçlerin yetersizliğini, birçok bölgede polis ve sınır kuvvetlerinde meydana gelen çöküşü, tespit ve önlem almada görülen başarısızlığın nedenini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.[225]

1.5.3. Kitle İmha Silahları

İnsanoğlu, yok etme gücünün ve kabiliyetinin doruk noktasına nükleer silahlar ile ulaşmıştır. Nükleer silahlar ile öldürücülük yerini yok etmeye bırakmıştır ve politik bir araç olarak da ilk kullanıldığı andan günümüze kadar önemini en üst düzeyde devam ettirmiştir. Yüzlerce uçak ve binlerce bombayla verilebilecek zararlar tek bir uçak ve/veya birkaç bombayla mümkün hale gelmiştir. Bu devrim, nükleer silahlar ve onların uzun menzilli, yüksek hızlı gönderme araçlarının geliştirilmesini kapsar. Yıkıcı etkisinin çok büyük boyutlara ulaşması, karşılıklı nükleer silah kullanımının yalnızca savaşan tarafların değil; doğrudan medeniyetin kendi varlığını tehdit eder duruma getirmiştir.[226] İlk ve son kez olarak Japonya üzerinde kullanılan atom silahı Soğuk Savaş sırasında sürekli olarak geliştirilmiştir. 1945 yazında iki Japon kentinin -Hiroşima ve Nagazaki- üzerine atılan bombalar daha sonraki yıllarda geliştirilen modellerine göre oldukça zayıf silahlardı. Sovyetler Soğuk Savaş yıllarında 58 Megaton'luk (58 Milyon ton TNT'ye eşit güçte) bir termo-nükleer bomba denemesi yapmıştır.[227]

Kitle imha silahlarını, nükleer ve nükleer olmayan silahlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. 2004 Şubat ayında New York Times, "İran, yurt dışına nükleer yakıt satmaya hazır olduğunu söyledi." haberini duyurmuştur. Makalede "İran'ın uranyum zenginleştirmek amacıyla Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Kurumuna bildirdiğinden daha gelişmiş, yüksek hızlı bir santrifüj dizaynı arayışında olduğunu açıkladığı" yazmaktaydı.[228] Sadece birkaç hafta

---

[225] Andrew Horn, a.g.b., s:33.
[226] Michael Geyer, 'German Strategy in the Age of Amchine Warfare, 1914-1945', Der. Peter Paret, Makers of Modern Strategy -from Machiavelli to the NuclearAge, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1986, s:528.
[227] Darryl Howlett, 'Nuclear Proliferation', Der. John Baylis And Steve Smith, The Globalization of World Politics Oxford University Press, New York, 2001, s:419.
[228] "Senior Iranian Security Official Comments on Nuclear Activities, P2 Centrifuge"; BBC Monitoring International Reports, 27 Şubat 2004. LexisNexis; Harvard Üniversitesi, 02 Mart 2004.

öncesinde Albay Muammer Kaddafi'nin, Libya'nın nükleer silâh geliştirme programını bıraktığını açıklaması giderek gerginleşen bir dünyada çok az da olsa bir rahatlama sağlamıştır.[229]

Kitle imha silâhları konusundaki endişenin nedeni dünyada önceki yıllara göre daha fazla karşıt grup olması değildir. Bu ihtiyacın bir nedeni İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk yarım yüzyıldaki milliyetçi ve ayrılıkçı bir tutum sergileyen devletlerin potansiyel olarak kitleleri imha edebilecek güçlere ulaşma olanaklarının demokratik hâle getirilmiş olmasıdır. Hükümetler ve bu hükümetlerin silâh uzmanları, serbest pazara girmiş ve yeteneklerini, hükümet ve özel alıcılara teklif etmektedirler. CNN muhabiri Christiane Amanpour'a göre, Pakistan'ın saygı duyulan nükleer fizikçisi, "Nükleer bombalarının babası", Dr. Abdul Kadir Han, "nükleer teknolojiyi İran, Libya ve Kuzey Kore'ye nasıl gönderdiğinin yazılı bir ifadesini vermiştir."[230]

Kitle imha silahların yayılması iki aşamalı olarak devam etmiştir. Birincisi dikine yayılma, ikincisi de yatay yayılma olarak tabir edilir. 1945'te Amerika Birleşik Devletleri'nin (ilk ve son olduğu umulan) nükleer silahları geliştirmesinin ve 1949'da Sovyetler Birliği'nin ilk nükleer denemeleri yapmasının ardından hızlı bir silahlanma yarışı başladı. ABD ve SSCB nükleer silah stoklarını çok kısa sürede hızla artırdılar. Her iki ülke nükleer silah stoklarının artışıyla birlikte aynı dönemde hem biyolojik hem de kimyasal silahların üretiminde de bir yarış içinde girmişlerdir. Yatay yayılma ise, 1952'de İngiltere'nin, 1960'ta Fransa'nın, 1964'te Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk nükleer denemeleri yapmaları ile başlamıştır. Bu beş ülke aynı zamanda da BM Daimi Üyesi sıfatını taşımaktadırlar. 1960'lı yılların başında Kennedy yönetimi, eğer uluslararası önlemler alınmazsa 20 yıl içinde, yani 1980'lere gelindiğinde yaklaşık

[229] Andon La Guardia; "Western Experts Arrive to Begin Disarming Libya", Daily Telegraph, London, 20 Ocak 2004. LexisNexis; Harvard Üniversitesi, 15 Nisan 2004. Patrick E. Tyler - James Risen; "Libyan Pledge on Arms", NewYork Times, 21 Aralık 2003, A1. "Libya Ends Programme to Develop WMD", Deutsche Presse -Agentur, 19 Aralık 2003. LexisNexis; Harvard Üniversitesi, 15 Nisan 2004.
[230] Andrew Horn, a.g.b., s:34.

40 kadar ülkenin nükleer silah sahibi olabileceğini düşünüyordu. Bu yönde özellikle dönemin savunma bakanı McNamara'nın yaptığı çalışmalar vardı.[231]

Nükleer silâhlanma potansiyeli karşısında ve bu silâhların sadece devletler tarafından olası kullanımı değil; fakat siyasî hareketler ve hatta tamamen kişisel plânları olan bireyler tarafından kullanılma olasılığı karşısında dünya çapındaki korku artmıştır. Bireysel şikâyetleri ya da suç işleme niyeti olan insanlar, kolaylıkla popüler olarak desteklenen siyasî hareketlerin verebileceği zararlara yol açabilirler. Bu da Ian Fleming'in 1960'lardaki casusluk senaryolarını akla getirmektedir.[232]

İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin nükleer denemeler yapmaya başlamasından sonra bunun önüne bir engel konması gereği hasıl oldu. 1968 yılında, Sovyetler Birliği ve ABD aralarında bulunan anlaşmazlıklarını gidererek, "Nükleer Silahların Yayılması'nın Önlenmesi Anlaşması"nı imzaladılar ve 1970'te bu anlaşma yürürlüğe girdi. Bu anlaşmaya göre, 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer silah denemesi yapmayan bir ülke anlaşmaya taraf olduğu takdirde nükleer silah yapmayacağı konusunda bir taahhüt altına girmiş bulunmaktadır. Bu tarihten önce nükleer deneme yapan ve anlaşmaya taraf olan ülkelerin ise nükleer silahlara sahip olma ve yenilerini üretme hakları saklı kalmıştır. Türkiye bu anlaşmaya 1969 yılında imza koymuş, 1980 yılında da anlaşmanın onaylanması Meclis'ten geçmiştir. Fakat Anlaşmanın Meclis'ten geçirilmek için 11 yıl beklenmesi ise dikkat çekici bir konudur. Bunun en önemli sebebi Türkiye'nin 70'li yıllardaki anarşik durumu ve başka birtakım önceliklerinin olmasıdır ve bu durum anlaşmanın öncelikli olarak gündeme gelmesini engellemiş olmasıdır.[233]

Birleşmiş Milletler Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed El Baradei, Uluslararası Silâhsızlanma Anlaşması'nın geçersiz hâle getirilmesini değerlendirerek yaklaşık 40 devletin nükleer silâh yapma bilgisini ele geçirmiş ve nükleer silâh yapım yöntemleri arayışında olduğu iddiasını ortaya

---

[231] Mustafa Kibaroğlu, 'Kitle İmha Silahlarının Gelişim Süreci, Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Yapılan Çalışmalar Ve Geleceğin Güvenlik Tehditleri', Stradigma, Eylül 2003.
[232] Andrew Horn, a.g.b., s:34.
[233] Mustafa Kibaroğlu, a.g.m., Stradigma, Eylül 2003.

koymuştur. El Baradei, "Silâhlarda kullanılabilecek malzemenin alım satımını kontrol edemediğiniz sürece, silahlanmayı kontrol edemezsiniz" görüşünde ısrar etmektedir.[234]

En temel soru, potansiyel olarak gittikçe artan nükleer silâh üretiminin nasıl kontrol altına alınacağıdır ve cevabın anlaşılması da çok zordur. Sadece yasal olan nükleer güçlerin değil; fakat kesinlikle irili ufaklı tüm hükümetlerin olağanüstü bir gayret göstermesini gerekmektedir. Eğer Libya'nın nükleer araştırma programı satın alımları için ana kanal Malezya ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden geçiyorsa, bir sonraki yer neresidir?[235]

Gerçekten de silâh üretimi Blix'in devletler listesinin bile çok ötesine gitmektedir. İyi teçhizata sahip bir lise lâboratuvarı biyolojik maddeler üretebilir ve en alt seviyede kimya bilgisine sahip biri kimyasal gübrelerden ve kolaylıkla elde edilen diğer maddelerden patlayıcılar üretebilir. Nükleer silâhlardan daha öncelikli bir tehdit, her yerde bulunan ve Londra'da yayımlanan Independent gazetesinin bildirdiğine göre "endüstriyel patlayıcılar üretmek için kullanılan temel kimyasal madde" olan amonyum nitrat (NH_4NO_3) bileşimidir. Amonyum nitrat durağan bir bileşim olduğu için genelde dinamitin yerini almıştır ve çoğunlukla madencilik ve yıkım endüstrilerinde kullanılmaktadır. Genellikle deney bile yapılmadan, internet üzerinden çok basit bir şekilde elde edilebilir. Düzinelerce uluslararası üretici reklâmı yayımlanmakta ve bazıları 40 günde dağıtım sözü vermektedir. Aynı zamanda internet siteleri basit bir kimyevî bombanın nasıl yapılacağını adım adım gösteren rehberler bulundurmaktadırlar.[236]

Eski bir İngiliz ordusu görevlisi, silâh uzmanı Mike Yardley, amonyum nitrat için; "İdeal patlayıcıdır, basit, etkili ve ucuzdur. Çok etkili bir bombadır. Tüm dünyada, yüzlerce terörist saldırıda kullanılmıştır. Teröristler ve militanlar, amonyum nitrat kullanırlar; çünkü aşırı derecede durağandır.

---

[234] Andrew Horn, a.g.b., s:35.
[235] Andrew Horn, a.g.b., s:36.
[236] Andrew Clennell-Robert Verkaik; 'Terror Raids: Explosive Can Be Bought Online", Independent, London, 31 Mart 2004, s:4.

Teröristlerin amonyum nitratı taşırken kendilerini yaralama riski diğer patlayıcılara kıyasla çok daha düşüktür." demiştir.[237]

Oklahoma City'de 168, Bali'de 200 kişiyi öldüren ve Suudî Arabistan'da patlayan bombaların ana malzemesidir. İrlanda Kurtuluş Örgütünün İngiltere'de yaptığı saldırılar için silâh depolarında bulundurduğu ana maddedir. Aynı zamanda 2003 Kasım ayında[238] İstanbul'da İngiliz Konsolosluğu, bir İngiliz bankası ve iki sinagogda 62 kişiyi öldüren kamyon bombaların ve 2004 Mart ayında İstanbul'daki Mason locasındaki patlamaların temelini yine amonyum nitrat oluşturmaktadır.[239]

Scotsman'nın savunma muhabiri Gethin Chamberlain'in bildirdiğine göre: 'İngiltere ve Avrupa Birliği içinde, teröristlerin zenginleştirilebilir seviyedeki amonyum nitratı bomba hâline dönüştürmelerini zorlaştırmak için, zenginleştirici olarak satılan her malzemenin, patlayıcı testinden geçmesine ilişkin düzenlemeler sunulmuştur. Avrupa Birliğinin ürettiği amonyum nitrat patlayıcı türünden daha yüksek standartlarda üretilmektedir; ancak ABD ve Kanada'da maliyet göstergeleri üretimin büyük oranda serbest olduğuna işaret etmektedir. Bilim adamları maddenin patlayıcı potansiyelini sınırlamak için yeni yöntemler üzerinde çalışmaktadırlar; ancak farklı sonuçlara ulaşılmıştır. İleri sürülen çözümlerden biri gübre granüllerini (bomba yapımı için gereken) akaryakıt ile uyuşmayan suda çözünebilir bir polimerle kaplamaktır. Ancak Avrupa Birliğinde üretilen amonyum nitrat bile tahrip edici patlamalara sebep olabilir. 2001 Eylül ayında Fransa'nın Tulus şehrinde 300 tondan fazla amonyum nitrat içeren bir depo Richter ölçeğiyle 3,4 olarak ölçülen bir şiddetle patladı. Yerin dibine gömülen binayla birlikte, çevredeki bitkiler ve diğer binalar da tahrip oldu. 30 kişi öldü ve 2200 kişi de yaralandı.'[240]

---

[237] Nic. Fleming; "The Cheap And Easy Recipe For Bombs", Daily Telegraph, London, 31 Mart 2004, s:4.
[238] Craig S.Smith, "Turkey Says Foreign Terrorists May Be Behind Suicide Blasts", New York Times, 17 Kasım 2003. LexisNexis; Harvard Üniversitesi, 01 Nisan 2004.
[239] James C. Helicke; "İstanbul Suicide Attack Leaves Two Dead, 5 Hurt", Boston Globe, 10 Mart 2004, s:9.
[240] Gethin Chamberlain; "Bombers' Lethal Ingredients Available Over The Counter", Scotsman, Edinburgh, 31 Mart 2004, s:9.

Bilinmeyen bir kişi tarafından bilinmeyen sebeplerle Birleşik Devletler Posta Servisi aracılığıyla öldürücü şarbon sporlarının gönderildiği; aynı şekilde anlaşılmaz sebeplerden ötürü Tokyo metro sistemine Aum Shinrikyo tarikatınca sarin gazı verildiği,[241] Oklahoma'daki çok büyük bir resmî binanın Timothy Mcveigh ve Terry Nichols tarafından çökertildiği dikkate alınırsa, sorunun çok çeşitli olduğu hemen görülebilir. Bu olaylardan hiçbiri Washington ve Londra'nın son derece belirsiz bir biçimde "Terörle Mücadele" tanımının bir parçası olarak değerlendirilmemiştir. Bu olaylar El Kaide, Taliban, Filistin grupları ya da Irak ile bağlantılı değildir. Olaylar, çok sayıda insanın ölümüne ve sakatlanmasına yol açabilecek silâhlara, isteğe ve öfkeye sahip herkes tarafından erişilebileceğini göstermektedir.[242]

11 Eylül 2001 'İkiz Kuleler' saldırısının ardından ABD'nin üzerinde durduğu terörizm kavramı denizde de farklı boyutlarda değerlendirilmeye ve dolayısıyla 'Deniz Güvenliği' stratejilerini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu maksatla Kopenhag'da 11 Ocak 2005 tarihinde 'Deniz Güvenlik Durumu'nu inceleyen bir konferans icra edilmiştir. Deniz Güvenliği ile ilgili konuların ayrıntılı olarak masaya yatırıldığı konferansa ait sonuç raporu Ek-C'de verilmiştir.

1.6. Ortadoğu'nun Kalpgahı Basra Körfezi

Basra Körfezi, Arap yarımadasını İran'dan ayıran, Hint Okyanusu'nun 970km. (600 deniz mili) uzunluğundaki koludur. El-Khalij El-Farisi olarak da bilinir. 230.000 km^2 (88.800 deniz mili)'lik alan kaplar. Maksimum derinliği 102 m.'dir.[243] 1960'dan bu yana bazı Arap devletleri bu su kütlesinden 'Arap Körfezi' olarak söz etmişlerdir. Bu körfez, Hürmüz Boğazı'ndan Fırat ve Tigris nehrinin karışmasıyla oluşan Şatt-ül Arap nehri deltasına dek uzanır. Hürmüz Boğazı; 34 mil ile körfezin en dar yeri olup, dünya ekonomisinin yakıtı olan petrolü taşıyan tankerlerin tıkanma

[241] Marshall Billingslea,'Teknoloji Vasıtasıyla Terörizmle mücadele', NATO Rewiev, Sonbahar 2004.
[242] Andrew Horn, a.g.b., s:43.
[243] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

noktasıdır. 47 km'den 370 km'ye (29 mil-230 mil) kadar değişen genişliği[244] ile Ortadoğu'nun hassas açılımı olan Körfez; nüfus olarak bölgedeki en baskın ülke olan İran ile diğer yedi Arap devleti; Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman tarafından çevrilmiş durumdadır. Bu ülkelerle beraber ele alındığında ise Basra Körfezi bölgesi yaklaşık 5 milyon km'lik bir alanı kaplar ki bu alanda da 118 milyon civarında nüfusun yaşadığı bilinmektedir.[245]

Dicle ve Fırat nehirleri, Şatt-ül Arap'a doğru büyük miktarda alüvyon bırakır, o da kuzeybatıda Körfez'e boşaltır. Bölge yüksek sıcaklık, yoğun nem ve düşük yağışları ile bilinmektedir.[246] Bölgenin sanayileşme açısından da çok ileri olduğu söylenemez.

Kuveyt, El Başrah, Ad Dammam ve Manama'yı da içeren, Basra Körfezi'ndeki birçok limanın adı petrol endüstrisi ile beraber anılmaktadır. Rutin tanker olaylarında olduğu gibi büyük oranda petrol 1983 yılında İran-Irak savaşı sırasında dökülmüş ve 1991'de Körfez Savaşı süresince Körfez çevresini tehlikeye sokmuştur.[247]

[244] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
[245] Ana Britannica 2003.
[246] Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.
[247] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

Resim-3[248] Basra Körfezi

Basra Körfezi; Ortadoğu'yu Afrika, Hindistan ve Çin'e bağlayan önemli bir ticaret yolu olmanın yanı sıra belirgin bir kültürel kimliğe sahiptir. Körfez; insani, ticari ve dinsel hareketlerin değişimi ile karakterize edilebilecek, tarihsel olarak kaynaşmış bir bölgedir. Modern çağdan önce, bölge insanlarının inci avcılığı, balıkçılık ve uzak yol ticareti üzerine kurulmuş bir denizcilik kültürünü paylaştığı ve birçok kabilenin ileri-geri serbestçe hareket edebildiği bilinmektedir. Tarihsel süreçte Körfez'in yönlendirmesinin dışa doğru olduğu ve bölge denizcilerinin Doğu Afrika ve Hindistan ile sıkı bağlar kurduğu bilinmektedir. Ortadoğu'nun birçok yerinde olduğu gibi bölgedeki toplum da kabilesel olarak organize olmuştur ve kabileler modern devletin ortaya çıkmasında anahtar rolü üstlenmektedir.

Körfez devletlerinin altı tanesi 20. yüzyılda meydana çıkmıştır ve sadece İran ile Umman'ın bağımsız olarak eski bir tarihi vardır. Yukarıda da değinildiği üzere, Körfez ülkeleri bugün etnik, dinsel, dilbilim açısından ve politik halklar olarak

[248] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

farklılık gösteren yaklaşık 118 milyon insana sahiptir. Aradaki en büyük bölünme Araplar ve İranlılar arasındadır. Arapça, Irak'ta ve yarımada devletlerinde konuşulan yerli bir dil iken, İran bir Ari mirasına sahiptir ve anadili olan Farsça, bir Hint-Avrupa dilidir. Şii Müslümanlar; İran, Irak ve Bahreyn'de çoğunlukta olup diğer Körfez ülkelerinin çoğunluğu Sünnidir.[249]

1.6.1. Basra Körfezi'nin Stratejik Önemi

Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan, 1902 yılında, National Review'de yayınlanan Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı "The Persian Gulf And International Relations" başlıklı makalesinde yüzyılın başlarında, Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman Devleti, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışmıştır.[250] Mahan'dan sonra, İngiliz gazetesi 'The Times'in dış politika editörü Valentine Chirol'un da, Tahran muhabiri imzasıyla Basra Körfezi'nin stratejik önemini, Almanya'nın inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasının İngiltere'nin bölgede ve Asya'daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç makalesi bulunmaktadır. Ayrıca, hem Mahan'ın hem de Chirol'ün Basra Körfezi bölgesinin tanımlanması konusundaki çalışmalar; Körfez ile beraber 'Ortadoğu' kavramının da benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.[251]

Basra Körfezi konusunda 1900'lü yıllarda çalışma yapan Türk yazar ve bilim adamları da mevcuttur. Kaynaklar incelendiğinde bölgeye ait çalışmaların Hint yolu ve Hint Okyanusu'nda, özellikle Portekiz-Türk mücadelesi perspektifinde incelendiği görülmüştür. Yani aslında tam anlamıyla Körfez'e ait bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yine de inceleme sonucunda yapılan çalışmaların bölgenin stratejik önemini aydınlatması açısından yararlı olduğu anlaşılmıştır.[252]

Körfezin modern stratejik önemi 19. yüzyılın ortalarında, üç büyük Devletin;

---

[249] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
[250] Marwan R. Buheiry, The Formation And Perception of the Modern Arab World, The Darwin Press, Princeton, New Jersey, 1989, s:160-162.
[251] Davut Dursun, Ortadoğu Neresi?- Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi, Stradigma, Kasım 2003, s:1.
[252] Bu çalışmaları yapanlar arasında; Deniz Lisesi ve Deniz Savaş Okulu eski öğretmeni Fevzi Kurtoğlu, Deniz Kaymakamı Sait Talat, Nejat Kosal gibi isimler vardır. Yazarların ayrıntılı çalışmalarına Beşiktaş/İstanbul Deniz Müzesi'nde ulaşılabilir.

İngiltere, Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı Devleti'nin bölgede karşı karşıya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. İngilizler, Körfez üzerindeki politik kontrolü 1800'lerin başında tesis etmişler ve bölgeyi yaklaşık 150 yıl korumuşlardır. İngiltere burada Mısır örneğinde olduğu gibi resmi olarak, güçlü bir devletin koruması altındaki bir bölge yaratmamış ama yerel reislere kendi dış politikalarını kontrol için tekliflerde bulunarak anlaşmalar yapmıştır. 1899'da Osmanlı devletine tabi olan Kuveyt bu sisteme en iyi örneklerden birini teşkil eder. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'nun büyük bölümünün siyasi haritası batılı devletlerin Osmanlı'nın yerini alması sonucu Türkiye, Irak ve Suudi Arabistan'ı içerecek şekilde yeniden çizilmiştir. Körfezin batı kıyılarındaki küçük Arap şeyhlikleri de 1971'e kadar İngiliz koruması altında kalmışlardır.

İngiltere'nin 1971'de bölgeden tamamen çekilmesi[253] ile beraber İran, Irak ve Suudi Arabistan hemen hemen eşit güce sahip devletler olarak sistemin temel aktörleri durumuna geldiler. Bu devletler özellikle 1970'lerde petrol fiyatlarındaki hızlı artıştan sağladıkları gelirlerle kapasitelerini önemli ölçüde arttırdılar. Bu arada, İran ve Irak arasındaki sorunların 1975'te bir savaşa dönüşmesi beklenirken taraflar anlaşmayı tercih ederek savaştan kaçındılar. 1980'de İran'ın zayıf olduğu varsayımından hareket eden Irak, kapasitesini arttırma fırsatını kaçırmaktansa savaşa başvurmayı tercih etti. Fakat gerek bölge devletleri gerekse ABD ve Sovyetler Birliği savaş boyunca zayıf olan tarafı destekleyerek sistemde dengenin bozulmasına izin vermediler. Diğer taraftan Irak, gerek savaş sırasında gerekse savaştan sonra aşırı ölçülere varan silahlanmasıyla bölgeyi egemenliği altına alma düşüncesinden vazgeçmedi ve görüşmelerle vakit kaybetmek yerine Kuveyt'le arasındaki sorunları güç yoluyla çözümlemek istedi. Ancak aynı şekilde hem bölge devletleri hem de ABD ve Batılı devletler buna karşı çıkarak sistemde dengenin bozulmasını önlemek için müdahale gereğini duydular.[254]

Ve son Körfez çatışması olan ABD-Irak (2003) savaşının temelinde yatan nedenlerin arasında en etkin olarak; ABD'nin bölgede güç dengesinin iplerini elinden kaçırma korkusu yattığını değerlendiren görüşler mevcuttur. Bu görüşlere

[253] İngiltere'nin Körfez'den çekilmesi ile ilgili ayrıntılar için bkz. The Gulf Implications of British Withdrawal, The Center for Strategic And International Studies Georgetown University, Washington D.C., Special Report Series No.8., February 1969.
[254] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:6.

göre; ABD'nin bu korkusu, Ortadoğu'da İsrail-Filistin arası çözümsüzlükten doğan Arap düşmanlığını karşısına almama eğiliminin önüne geçmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terörist saldırının krizdeki hareket tarzında etkisi olduğu bilinmektedir.[255] Daha öncekilerden farklı olarak bu krizde dikkat çeken bir nokta da; İngiltere dışındaki bir kısım batı ülkeleri ile ABD'nin yollarının ayrılmış olması, dolayısıyla başta Fransa ve Almanya'nın fikir birlikteliğinin başlangıcı gibi görünen Frans-Almanya ve bunun yanında AB şemsiyesinin dünya gündeminde kendini hissettirmesidir.

Körfezin genel tanıtımında da bahsedildiği üzere; bugün bölgede modern devletlerin ortaya çıkarılmasında takip edilen yoldan ve keyfi çizilen sınırlardan dolayı birçok olayda kabile ve aile sadakatleri ile dinsel, dilsel ve etnik kimlikler vatandaşlıktan daha önemli hale gelmiştir. Bölgede yaşayan halkın çoğunluğunun Müslüman olması, dini halk arasında dayanışmayı sağlamak ve halkın yönetime sadakatini devam ettirmek amacıyla kullanılan bir araç haline dönüştürmektedir. Böylece iktidarlar din aracılığıyla hem siyasal iktidarı sağlama hem de kendi anti-demokratik yönetim anlayışlarını sürdürme çabası içinde görünmektedirler.[256] Dolayısıyla bu faktörler bölgedeki geleneksel otoriter rejimlere karşı sık sık ayaklanmaların olmayışının ve göreceli siyasal istikrarın devamlılığının önemli bir nedeni sayılmaktadır.[257]

Geçen yüzyıl boyunca Körfez devletlerindeki geleneksel yaşam tarzı, İngilizlerin bölgeye yıllardır müdahalesi ve petrol endüstrisinin yükselmesiyle geri dönülemez şekilde değişmiştir. Ekonomik gelişme ve bununla birlikte gelen çağdaşlaşma, siyasi istikrar açısından bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Körfez halklarının birbirlerine olan genel bağlılıkları da yeni devletlerin aralarındaki siyasi ayrılıklardan dolayı gölgelenmiştir. Bu sonuçları doğuran neden olarak da; batıda yüzyıllarca süregelen modernizasyon çabasının bölgedeki geleneksel toplumlara büyük bir stres katarak on yıllara sıkıştırılmış olması görülmektedir.[258]

---

[255] Serhat Erkmen,'11Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı', Stratejik Analiz, Ekim 2001.
[256] Tayyar Arı, a.g.e., s:13.
[257] Tayyar Arı, a.g.e., s:14.
[258] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

Bugün, Basra Körfezi'nde bulunan devletler arasında aslında eşit bir güç dağılımının bulunduğunu söylemek ve bu devletlerden İran, Irak ve Suudi Arabistan'ı ayrı, diğerlerini ayrı düşünmek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Dolayısıyla bölge devletlerini iki kategoride ele almak ve bu üç ülkeyi dikkate alarak güç dengesi sisteminin varlığını ileri sürmek mümkündür. Geri kalan beş devletin güçlerinde de çok ciddi bir fark olmadığı ileri sürülebilir. Çünkü bu ülkelerden bazıları toprak büyüklüğü, bazıları nüfus büyüklüğü olarak, bazıları ise ekonomik gelişmişlik bakımından diğerinden farklı görünse de, genelde birbirlerini tek başlarına ortadan kaldıracak bir kapasiteye sahip olmadıkları için belirgin bir güç farkı olmadığı kabul edilebilir.[259]

Soğuk Savaş sonrası iki kutupluluktan tek kutupluluğa geçildiği iddialarının[260] yoğunlaştığı günümüz uluslararası sisteminde ekonomik çıkarların stratejik hesapların önüne geçmesiyle uluslararası sistem açısından Körfez Bölgesi, ekonomik çıkarlarıyla önemli olma konumunu sürdürmektedir. Tabii ki Körfez bölgesini uluslararası sistem içinde sadece ekonomik anlamıyla değerlendirmek objektif bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak küresel anlamda düşündüğümüzde bölgenin petrol rezervleri yadsınamayacak derecede öneme haizdir. Dolayısıyla bölgenin uluslararası sistem açısından öneminden bahsederken enerji ve ekonomi merkezli bir yorum tarzı çok da yanlış olmayacaktır.[261]

Bir zamanların Sovyetler Birliği'ne oldukça yakın olan Körfez bölgesinin, bu devlet için her türlü tehlikenin gelebileceği 'güney kanat' olarak düşünüldüğü bilinmektedir. ABD'ye 7000 km uzaklıkta olan bölge, o dönem için Sovyetler'in başka bir benzetmeyle 'arka bahçe'si durumunda olduğundan, bu devlet ABD'ye göre daha avantajlı konumda bulunmaktaydı.[262] Bugünkü durum ise tamamen farklıdır. 7000 km uzakta da olsa ABD bütün varlığıyla bölgede etkindir. Uluslararası sistemin iki kutupluluğu 1991'de Soğuk Savaşın sona ermesiyle bitmiş olsa da, Basra Körfezi'nde güç dengesi sistemi özelliklerini yitirmemiştir. Bugün de gerek bölge devletlerinin gerekse ABD'nin tek endişesi bölgedeki güç dengesinin

[259] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:61.
[260] Bkz.Francis Fukuyama, Tarihin Sonu...
[261] Ramazan Kılınç, 'Soğuk Savaş Sonrasında Basra Körfezi'nde Güvenlik', Arap Dünyası Özel-Avrasya Dosyası, s:9.
[262] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:11.

bozulmaması olup politikalar bu dengenin nasıl korunması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır.[263] Örneğin II. Körfez Krizi'nde ABD savaşı birkaç saat veya birkaç gün daha sürdürerek Saddam rejimini devirip bölgede yeni belirsizlikleri ve güç dengesinin bozulmasına varacak bir girişimden kaçınmıştır. Bu yöndeki politikasını, destekler göründüğü Irak'taki muhalefet hareketini Irak hükümetinin askeri gücüyle başbaşa bırakarak onları hayal kırıklığına uğratmasıyla da bırakmamış bu tavır ile binlerce Irak Kürdünün hayatını kaybetmesine veya komşu İran ve Türkiye topraklarına sığınarak evsiz kalmasına yol açmıştır. Öte yandan güç dengesinin bozulmasına yol açacak oluşumlara karşı olduklarını ifade etmişlerdir.[264]

Son Körfez krizinde ise güç dengesi Saddam aleyhine dönmüş, kimyasal silahlar, küresel terör vb. gibi sahne önündeki nedenler Irak'ın yeni bir konum alması gereğini ortaya çıkarmıştır. ABD, Irak'ın kitle imha silahlarından arınma konusundaki isteksizliği ve silahlanmaya devam etmesini bölgesel güç dengesi açısından tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirmiş, Saddam'ın iktidardan uzaklaştırılması ve Irak'ın yasaklı silahlardan arındırılmasının normal barışçıl yollardan gerçekleştirilmesi sürecini işletmek yerine bu ülkeyi doğrudan işgal ederek amaçladığı politik yapılanmayı sağlamayı düşünmüştür.[265] Irak'ın işgaliyle ABD'nin rolü de değişmiş, bölgede bazı ülkelerin ve İngiltere dahil birtakım dünya ülkelerinin desteği alınmış, Irak muhalefet hareketi desteklenmiş, BM dahi olayların gelişimine müdahale edememiş ve satranç tahtasında bir hamle daha gerçekleşmiştir. Kaldı ki işgal sonrasında Irak'ta iddia edildiği gibi yasaklı silahların bulunduğuna ilişkin bir kanıta ulaşılamamıştır. Diğer taraftan, Irak'ın işgalinde en az bu kadar rol oynayan bir başka gelişme de şüphesiz, Irak'ın ekonomik kaynaklarının giderek Çin, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin eline geçme tehlikesi ve bunun meydana getireceği küresel güç dengesinde ABD aleyhine olası değişiklikler hesap edilmiştir. ABD böyle bir sürecin hem küresel güç dengesi (kendi üstünlüğü anlamında) için, hem de bölgesel güç dengesi için riskli bir gelişme olarak değerlendirerek 2003 Martında tek başına hareket etmekte bir sakınca görmemiştir.[266]

---

[263] Aslı Gökçora, ABD'nin BM Karşıtlığı, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:25.
[264] Tayyar Arı, a.g.e., s:7.
[265] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:63.
[266] Tayyar Arı, a.g.e., s:63.

Körfez bölgesi sisteminde yer alan bölge ülkeleri arasında ekonomik, siyasal, güvenlik veya diğer alanlarda bölgesel işbirliğini öngören örgütlenmeler bulunmaktadır. Bu tür örgütlenmeler söz konusu ülkeler arasındaki ilişkileri ve etkileşimi sürekli kılmaktadır. Bu anlamda OPEC ve OAPEC özellikle bu bölgedeki petrol üreticisi ülkelerin öncülüğünde kurulmuş örgütlenmelerdir.[267]

Ayrıca 1981 Mayısında, İran ve Irak dışındaki altı ülkeyi bir araya getiren, ekonomik ve güvenlik konularında işbirliğini öngören Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) her ne kadar bölgesel konularda fazla işlevsel olamasa da, karşılıklı ilişkilerin sürekliliğini sağlaması bakımından bir ortak mekanizma olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, tüm bölge ülkeleri İslam Konferansı toplantılarında ve İran dışındaki diğer bölge ülkeleri Arap Birliği[268] örgütü çerçevesindeki toplantılarda bir araya gelmektedir. Bununla beraber etnik, mezhep ve ideolojik farklılıklar ile halen devam eden sınır ve toprak sorunları bölge ülkeleri arasındaki kuşku ve güvensizliğin yerini tam bir işbirliğinin almasını engellemektedir. Her bir devlet kendi güvenliğini bir dış desteğe dayanarak sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle küçük devletlerin İran karşısında zayıf askerî yapılara sahip olmaları, ABD ile güvenlik temelinde askeri ilişkiler içinde olmalarına yol açmaktadır.[269]

Basra Körfezi'ndeki devletlerin istikrarsız olmaları ve her zaman risk taşımaları Amerika'nın strateji geliştirmesini zorlasalar dahi Amerika bu bölgenin hegemonik gücü olmaya devam etmektedir ve orta vadede (10-20 yıl) bu konumunu muhafaza edeceği tahmin edilmektedir.[270]

Bu faktörlerle beraber büyük devletlerin suni yaptırımları, hem bölge hem de dünya bazında ekonomik farklılıklar, petrol fiyatlarının düşüp yükselmesi, siyasal İslam ve Irak'ın bölücü politikalarının doğurduğu krizler olduğu kadar, İran devrimi örneğinde olduğu gibi politikaları etkileyen yönetim değişikleri, Şii-Sünni ayrımcılığı, Kürt sorunu ve Arap-İsrail barış sürecinin bir bilinmezlik içinde devam etmesi bölgenin bugünkü stratejik öneme sahip olmasında etken unsurlar olmuştur.

---

[267] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:334.
[268] Oral Sander, Siyasi Tarih (1918-1994), İmge Kitabevi, İstanbul, Nisan 2002, s:79.
[269] Tayyar Arı, a.g.e., s:61-62.
[270] Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998, s:112.

Körfezde karşılaşılan karışıklık sonuçlanmakta olan bir güvenlik sisteminin mimarı olabilir. İlk olarak üç potansiyel kutup bulunmaktadır; Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri, İran ve Irak. Suudi Arabistan stratejik ve politik statüko tercih ederken,[271] İran ve Irak etmemişlerdir. Hiçbirinin mevcut güç dengesi veya Amerika'nın Demokles kılıcı (her an tehdit eden tehlike) ile memnun olduğu söylenemez. İran'ın kendi doğal hakkı olarak gördüğü Körfez'de güç yönetimi reddedilmiştir. Irak; hem Arap dünyasında baş aktör olma isteğinde, hem de mevcut ve potansiyel düşmanlarının petrol ithal güzergahı çevresinde yerleşmiş olmasından kaynaklanan derin emniyetsizlik hisleri taşımaktadır.

Basra körfezinin güvenliği ve petrol kaynakları açısından baktığımızda Irak dünya petrol rezervinin % 11'ini kontrol etmektedir. Bu nedenle ABD'nin, Suudî Arabistan'ın ortaya çıkaracağı problemlere önlem almak amacıyla, öncelikle Irak'ta bir rejim değişikliğine gitmeyi ve buradaki petrol kaynaklarını kontrol altına aldıktan sonra, daha sonraki aşamada Suudî Arabistan'daki gelişmeleri rahatlıkla karşılayabileceğini ve ardından da İran'a dönebileceği noktasında petrolün çok önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.[272]

İkinci olarak kutuplar arasında simetri bulunmamaktadır. İran'ın coğrafyası ve nüfusu ona doğal bir baskın pozisyon ve stratejik derinlik vermektedir. Irak 1970'ler ve 1980'lerde İran'ın gücüyle yarışabilmiş, fakat bunu sadece ekonomisinin ve topluluğunun muhafaza edilemeyen ve zulmedici silahlanması ile gerçekleştirmiştir. Körfez İşbirliği ülkeleri çok büyük kalıcı ve finansal güce sahiptir, fakat bu gücü İran ve Irak'ı dengeleyecek stratejik ağırlığa çevirememiştir.

Bu dinamik, bölgenin reel politik prensiplere göre işlediği anlamına gelir, fakat başarı ön hazırlıkları olmadan, statükonun genel kabulü ve dengesini bulma yeterliliği olarak adlandırılabilir. Netice itibariyle, her ne kadar diğer bölgeler daha güvenli hale gelse de, bu bölge kendi halkına ve dünyanın geri kalanına tehlike oluşturmaktadır. Global düzeyde, yeni güvenlik düşüncesi; Gorbaçov ve Reagan

[271] 20.yüzyılın ilk on yıllarının aksine...
[272] 'Güvenlik Boyutunda Ortadoğu'nun Geleceği ve Türkiye' Konulu Beyin Fırtınası, SAREM, Ankara, 30 Ekim 2002, s:19.

tarafından 1980'lerde ekonomik ve politik uygunluk ekleme düşüncesinin daha geniş bir güvenlik tanımı ile uyuşmasını destekler niteliktedir. Uluslar arası ilişkilerdeki geleneksel realist anlayış ve ulusal güvenlikteki zero-sum (kazan ya da kaybet) bilgilerinin reddi, işbirlikçi güvenlik[273] için daha fazla imkan sağlamıştır. 1990'larda işbirlikçi güvenlik konsepti Avrupa, Doğu Asya ve Latin Amerika'da yer edinmiştir. Bu bölgelerde yeni şekillenen güvenlik sistemleri, mantıksal reformlara dayanan (dolayısıyla bu reformlardan beslenen), mevcut dengeyi sağlayan ve Körfez'de olmayan politik değişimlerle desteklenmiştir.

1990'ların ortasında Körfez işbirlikçi güvenlik rejiminden bahsedilse de, bu konseptler çok az çekiciliğe sahip olmuştur. Geleneksel anlamda bile güç dengesi değişken olarak kalmıştır. Üç kutuptan hiçbiri, hatta Körfez İşbirliği üyeleri bile gerçek işbirlikçi güvenlik sistemi yerine diğer körfez güçlerine karşı savunmaya dayalı bir strateji oluşturmuş, diğer ikisi ile işbirliğine ilgi göstermemiştir. Hatta Birleşik Devletler bile Avrupa, Batı Asya ve Latin Amerika'da güvenliği sağlamak için kendisini daha fazla bölgesel organik proseslere ve daha az askeri güce güvenebilir bulmuş, böyle bir rahatlama Körfez'de meydana gelmemiştir.[274]

Körfezden petrol ikmali kesilirse veya fiyatlar büyük çapta artarsa bunun etkileri, derhal uluslar arası pazarlarda hissedilecek ve enerji maliyetleri artacaktır. Bu durumun dünya ekonomilerinde yaratacağı durgunluğun, enflasyonist etkilerin, ABD mal/hizmetlerinin deniz aşırı arzında güçlükler yaratacağı ve ABD ekonomisini zarara uğratacağı değerlendirilmektedir. ABD'nin, Körfez'deki petrol sahalarının kontrolünün hasım bir ülkeye geçmesine müsaade etmeyeceği açıktır. Zira böyle bir durumda, petrol kaynaklarından elde edilecek mali imkanların mütecaviz bir devlete kitle imha silahları ve diğer tehlikeli programları geliştirmede, sınırsız bir imkan ve kabiliyet sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle ABD'nin, gelecekte Körfez'de hegemonya sağlamak üzere girişimlerini artıracağı değerlendirilmektedir.[275]

---

[273] Bkz.; B. Buzan, States And Fear: An Agenda For International Security Studies In The Post-Cold War Era, 2.Baskı, Boulder, Co., 1991.
[274] Andrew Rathmell, Thedore Karasik And David Gompert, 'A New Persian Gulf Security System', Issue Paper, s:4.
[275] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:106.

2. TARİHSEL VE STRATEJİK PERSPEKTİFTE BASRA KÖRFEZİ VE ÇEVRESİ

"Eski Dünya" veya ünlü İngiliz Jeopolitikçisi Mac-Kinder'in deyimiyle; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan "Büyük Dünya Adası"nın doğusu ile batısı arasında, kuzeyden güneye doğru, Urallar, Kafkaslar, Doğu Anadolu ve Mezopotamya başlıca bağlantı ve geçit bölgeleridir. Bunlardan Doğu Anadolu ve Mezopotamya tarihin ilkçağlarından itibaren uygarlık, askerlik, siyaset ve ticaret bakımından daima büyük önem taşımışlar ve uluslararası rekabetin odakları, çoğu zaman da çatışma alanları olmuşlardır. Bu önemli bölgelerin başlıca su kaynakları ise Dicle ve Fırat nehirleridir.[276]

Dicle ve Fırat nehirleri, Doğu Anadolu'dan doğan ve bu bölgenin tamamına yakınının suyunu toplayan, aynı zamanda akarsularını oluşturan iki büyük su kaynağıdır. Akış yönlerinde Türkiye'den sonra Irak ve Suriye'nin başlıca akarsularını oluştururlar. Dicle Nehri 1.900 km, Fırat Nehri 2.800 km. uzunluğundadır. Günümüzde, Dicle'nin 523 km.lik, Fırat'ın da 971 km.lik bölümü Türkiye'dedir. Bu iki nehir (Fırat Suriye'den geçtikten sonra) Irak topraklarında birleşerek Şattülarap adını alır ve 200 km. sonra Basra Körfezi'ne dökülür. Bu yönleriyle Dicle ile Fırat, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Irak ve Suriye'yi su kaynakları ve suyolu bakımlarından birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Basra Körfezi, dolayısıyla Hint Okyanusu arasında ilişki kurulmasını sağlayan niteliklere sahiptirler.[277]

2.1. İlk Ve Ortaçağlarda Basra Körfezi

Yazının MÖ. 4. binde bulunmasıyla ortaya çıkan yazılı tarihe göre, Dicle ve Fırat nehirlerinin yataklarını esas alan bölgeye ardı ardına bir çok uygarlık gelerek yerleşmiştir.[278] Uygarlığın ilk doğup geliştiği bölgelerden biri olan Anadolu ve

---

[276] Rıfat Uçarol, 'Tarihte; Dicle-Fırat Nehirleri Basra Körfezi Ve Çevresinde Önemli Gelişmeler', Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s:361.
[277] 'Dicle ve Fırat Nehirleri ve GAP', Stradigma, 26 Haziran 2005.
[278] Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, Derin Yayınları, İstanbul 2002, s:7.

Mezopotamya'da bulunan Dicle ve Fırat nehirleri ilkçağlarda, M.Ö. 3000 yıllarında Sümerler'den başlayarak, bölge insanlarının su kaynağı ve ulaşım yolları olmuşlardır.[279]

Nitekim tarihin en eski dönemlerinden itibaren bu iki nehir, Mezopotamya'da büyük bir kanal şebekesiyle birbirine bağlanarak daha geniş şekilde yararlanılacak hale getirilmiştir. Bu arada, Abbasi Devleti (750-1258) döneminde de, bu su şebekesi hükümet merkezi olan Samarra civarında başlamaktaydı.[280] Dicle ile Fırat'tan ayrılan ve karışık bir şebeke oluşturan kanallar, bu şebekenin yukarı kısmında Fırat'ın sularını Dicle'ye, aşağı kısımda ise, bunun aksine Dicle'nin sularını Fırat'a götürüyordu. İki nehir arasındaki bu kanallar yüzyıllar içerisinde bazı değişikliklerle varlığını sürdürmüştür. Diğer yandan Fırat ve özellikle de Dicle Nehri'nden ilk çağlardan itibaren ulaşım yönünden de yararlanılmıştır. Ulaşıma aracı olarak genelde, Asurlular (M.Ö. 2000-612)'da da görülen "kelek"[281] adı verilen şişirilmiş tulumlar üzerine konulmuş sallar kullanılmıştır.[282]

Bölgede Portekizlilerden önceki faaliyetlere bakıldığında görülür ki; Nil'den Kızıldeniz'e giden çöl yolunun başındaki Kuptos şehri çevresinde Hamamat Vadisi'ndeki kayalar üzerindeki kitabelerde Milattan 2800 yıl önce Kızıldeniz'de yapılan bir deniz seferinin hikayesi anlatılmaktadır. Bu kitabede kırmızı toprak ve kutsal toprak[283] benzetmesi yapılan Punt ülkesinin yeri kesinlikle tespit edilememişse de "Oradan Firavun için güzel kokulu baharat getirmek için gönderildim." demesi daha o çağlarda bile baharat ülkesi olan Malezya Adaları ile Mısır kıyıları arasında bir irtibat olduğunu göstermektedir.[284] II.Tutmosis'in eşi Hachepsut'nun emriyle Milattan önce 1600'de yapılan diğer bir Punt seferinin hikayesi de Mısır kitabelerinde görülmektedir. Fenikelilerin, Süleyman zamanı yaptıkları seferler ise Tevrat'ta yazılıdır. Dara'nın ve Makedonyalı Aleksandr'ın İndus ağzından Basra Körfezi'ne yaptıkları seferler tarihin en bilinen hikayelerindendir. Mısır'da hükümet

---

[279] Suat Parlar, Ortadoğu- Vaat Edilmiş Topraklar, s:10.
[280] Milliyet Gazetesi, 13 Ekim 2004.
[281] Bkz.; Erdinç Sancar, Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21.Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi, GYTE, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze, 2004, s:319.
[282] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:362.
[283] William Mc.H.Neill (Çev.Alaaddin Şenel), Dünya Tarihi, İmge Kitabevi, 1998.
[284] Fevzi Kurtoğlu (Güncel Türkçe'ye çeviren ve derleyen: Abdülkadir Gerçeksever), XVI.Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler, II.Türk Tarih Kongresi Bildirisi, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s:10.

kuran Pitoleme'ler zamanında Hindistan ile Mısır arasında büyük miktarda ticaret seferleri yapılıyordu. Romalılar Mısır'a hakim olduktan sonra da bu ticaret tüm parlaklığını korumuştu. İslamiyet'in ortaya çıkmasından sonra Hint Okyanusu ticareti daha geniş bir alan işgal ediyordu. Bu dönemin sonlarına doğru dünyanın pek çok bölgesini dolaştığı gibi Hint Okyanusu'nu da gezen Fas'lı gezgin İbn-i Batuta, Müslüman gemicilerin Madagaskar'ın güneyindeki Mozambik, Zengibar vs. limanlar ile Aden arasında yaptıkları ticaret hakkında pek çok bilgi vermektedir.[285] İbn-i Batuta, Hint Okyanusu'nda gezmekle kalmamış; Basra'dan Hürmüz yoluyla Malabar kıyılarına sefer düzenlediği gibi, buradan da bir Çin gemisi ile Malezya adalarına ve Malaka'ya uğrayarak Çin limanlarına kadar gidip geldiğini anlatmaktadır.[286]

Resim-4 Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Basra Körfezi[287]

Güney Arabistan limanlarının, Hint Okyanusu'na açılış kapılarından en önemlileri Aden ile Hürmüz boğazlarıdır. Batı Hindistan sahilleri ile bu şehirler ve

[285] Seyahatname-i İbn-i Batuta, (Çev. Mehmed Şerif Paşa), Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333-1337(Rumi), 1917-1921(Miladi).
[286] Fevzi Kurtoğlu a.g.e., s:10.
[287] Microsoft Encarta Interactive World Atlas 2001.

Batı Hindistan limanları arasında önemli deniz ticareti yapılıyordu. Hindistan'ın ilk medeni insanları olan Dravitler, Orta Asya'dan yapılan Arya, Saka, Yueşi, Akhun vs. istilaları sonucu Dekan yaylasına ve buradan daha güneye çekilmekle beraber varlıklarını korumuşlar hatta yüksek bir medeniyet ve edebiyata sahip olmuşlardır.

M.Ö. 4. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar süren Pandiya hükümeti, 66 hükümdar değiştiren Şola hükümeti, Talkat şehrini merkez yapan Şeda hükümetleri, Tamol denilen bu kavimlere mensupturlar. Fakat bu hükümetler 12.yüzyılda önemlerini kaybederek onların yerine Narsinha denilen diğer bir Tamol devleti meydana gelmişti. Bu hükümet 17.yüzyılda konumunu kaybetmekle beraber Malabar sahillerinde Koşin, Kananor, Kalikut da bir takım Racalar (Emirlik-Sultanlık) Mısır, Arabistan, İran, Malezya ve Çin ile yapılan deniz seferleri nedeniyle büyük zenginliğe sahip bulunuyorlardı.[288]

Nitekim, Bizans Devleti'nin en parlak dönemi sayılan İmparator Justinian (527-565) zamanında, bu devletin Çin ile ticaret yaptığı ve Çin mallarının Basra Körfezi, Dicle ve Fırat nehirleri yoluyla İstanbul'a getirildiği bilinmektedir.[289] Diğer yandan, Çin'in T'ang sülalesinin (627-961) hükümran olduğu dönemde Arap Devleti'nin da parlak dönemini yaşaması, Batı Asya ile Çin arasında sıkı ilişkiler meydana gelmesine yol açmış ve bu arada iki ülke arasında ticaret büyük gelişme göstermiştir. Araplar ticaret için Hindistan'a özellikle deniz yoluyla gitmişler; buna karşılık Hint ve Çin gemileri de Basra Körfezi'ndeki Hira ve Hürmüz'e gelmişlerdir. Bu bakımdan Ortaçağ kaynaklarında Hürmüz'den Basra-Çin yolu üzerinde önemli bir uğrak yeri olarak söz edilmiştir. Böylece Hürmüz limanı ve kalesi 15. Yüzyılın sonlarına kadar dünya ticaretinin önemli bir merkezi olma niteliğini korumuştur. Ancak Portekizlilerin bölgede görünmesiyle durum değişmeye başlamıştır.

15. yüzyıl; coğrafya bilgisinin arttığı, uzun deniz yolculuklarının yapılarak şimdiye kadar bilinmeyen yeni yeni ülkelerin keşfedildiği yüzyıl olarak bilinmektedir. 15. yüzyılda; Türk denizcileri ile Venedik, Ceneviz ve onlarla genelde müttefik olan Saint Jan şövalyeleri ve Papa'nın yolladığı haçlı filoları arasında Adalar Denizi (Ege) adalarına ve kıyılarına egemen olmak için yapılan mücadeleler

[288] Fevzi Kurtoğlu,a.g.e., s:11.
[289] A.A.Vasıllev, (Çev. A.Müfit Mansel), Bizans İmparatorluğu Tarihi, Ankara, 1943, s:206-207.

16.yüzyılda yerini genel itibariyle Türkler ile Portekizliler arasında geçen mücadelelere bırakmıştır.[290]

16. yüzyılın başında Portekiz Afrika'nın güneyinden Hint Okyanusuna ulaşarak Hint Okyanusu üzerinde dünya deniz gücünü ele geçirmiş yaklaşık bir yüzyıl boyunca Afrika ve Brezilya'yı sömüren, Japonya ve Çin'le iyi ilişkiler kuran, Asya içi ticareti monopollaştıran Portekiz deniz alanlarının kullanımı ve aşılmasıyla ilk global sistemin taşlarını atmıştır.[291]

1488'de iki gemi ile denize çıkan Bartolemeo Diaz 25 derece güneye ulaştığı sırada sert bir fırtınayla sürüklenerek Ümit Burnu'nu dolaşıp Algoa limanına ulaştı. 1422'de Kristof Kolomb'un Amerika'ya yaptığı ilk yolculuktan cesaret alan Portekizliler 1497'de üç gemi ile Vasko de Gama'yı yolladılar. Ümit Burnu'nu dolaşarak Hint Okyanusu'na giren Vasko de Gama, Mozambik kıyılarındaki Melinda Limanı'na geldi. Şimdiye kadar kıyı boyunca giden Portekizliler buradan edindikleri bir Arap rehber ile Hint Okyanusu enginliklerine açılarak 23 günlük bir yolculuk sonucu Malabar kıyılarında Kalikut limanına geldi (20 Mayıs 1498)[292]. Lizbon'dan hareket edeli 14 ay olmuştu. Artık Hindistan deniz yolu bulunmuştu. Kalikut Racası (Emir-Sultan), ilk önce iyi davrandıysa da Arap tüccarları Portekizliler hakkında Raca'ya bilgi verdikten sonra onlara düşman gibi davrandı. Vasko De Gama, limandan dövüşerek ayrılıp Lizbon'a döndü.

Bundan sonra Kabral, Vasko de Gama, Alfons Albukerke, Loposuares, Fransisko de Almayda komutalarında gönderilen Portekiz filoları Hint Okyanusu'nda buldukları Hintli ve Müslüman gemilerine saldırarak imha ettikleri gibi Kalikut, Diyo, Daman vs. gibi ticaret merkezlerini de topa tutmaları nedeniyle Malabar kıyılarıyla Aden ve Hürmüz arasındaki ticaret durma noktasına geldi.[293]

Bu genel çerçevede yine ilk çağlardan itibaren 'eski dünya'nın doğusu ile batısı yani Asya ve Avrupa arasında ticaret, "Baharat Yolu" ve "İpek Yolu" olmak

---

[290] Fevzi Kurtoğlu,a.g.e., s:4.
[291] George Modelski, "Portuguese Sea Power and The Evolution of Global Politics.", Academia de Marinha, s:44-45.
[292] Veli Yılmaz, Siyasi Tarih, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1998, s:50.
[293] Fevzi Kurtoğlu,a.g.e., s:12.

üzere iki ana yoldan yapılmıştır. Diğer bir deyimle doğu ve batı ülkeleri arasında başta ticaret olmak üzere, karşılıklı her türlü alışveriş bu kanallardan gerçekleştirilmiştir. "İpek Yolu", Çin'den başlayarak Orta Asya'yı geçip, Hazar Denizi'nin kuzeyinden Azak ve Kırım limanlarıyla Trabzon'da sona ermekteydi.[294] "Baharat Yolu" ise, genelde Hindistan'dan hatta daha doğudan Çin'den başlayıp bir kolu Kızıldeniz'e oradan Akdeniz limanlarına; diğer kolu da, Basra Körfezi'nin kuzeyindeki Basra limanına oradan Şattülarap'tan yukarı doğru çıkarak Bağdat'a ulaşırdı.[295] Buradan ise yol ikiye ayrılırdı. Biri, Dicle Nehri'ni izleyerek Musul'a ve Anadolu ile İran'a, diğeri Fırat Nehri'ni izleyerek Suriye limanlarına yani Akdeniz'e veya Anadolu üzerinden İstanbul'a uzanırdı, "İpek Yolu" ve "Baharat Yolu"nun ulaştığı Karadeniz ile Akdeniz limanlarından da doğudan gelen mallar genelde İtalyan denizcileri tarafından Avrupa'ya taşınırdı. Bu bakımdan dünya ticaretinin büyük kısmının yapıldığı "Baharat Yolu" üzerindeki Basra Körfezi, Basra limanı, Dicle ve Fırat nehirlerinin geçit ve ulaşım yönlerinden ayrı bir önemi vardı. Bunların giriş kapısı yani Basra Körfezi (İran Körfezi)'nin Hint Okyanusu'na açıldığı yerdeki Hürmüz Limanı ise, ortaçağdan beri Batı Asya ile Hint ve Çin arasında bir ticaret merkezi olduğu gibi, aynı zamanda körfeze giriş-çıkışı kontrol edecek bir konumdaydı.[296]

2.2. Portekiz Egemenliği Ve Baharat Yolu'nun Yön Değiştirmesi

Osmanlıların Doğu Akdeniz ticaretine el koyması sonucu; Asya yolu ile gelen hammaddelere ihtiyacı olan batılı tüccarların yüksek vergiler dolayısı ile zorda kalmaları onları başka ticaret yolları aramaya itmiş, bunun sonucunda 1492 yılında Kristo Kolomb Amerika kıtası yakınındaki adalara ulaşmıştır.[297]

Her ne kadar bu adalar Batı Hint Adaları zannedilmişse de, batının Hindistan'a ulaşması bundan ancak 6 yıl sonra, 1498'de, bir Portekizli olan Vasko De Gama'nın Ümit Burnu'nu dolaşıp, Mozambik'ten aldığı bir Arap kılavuz

[294] Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1991, s:85.
[295] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:363.
[296] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:363.
[297] Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, Cilt:1, Nisan 1992, s:46.

eşliğinde Kaliküt Limanına ulaşmasıyla mümkün olabilmiştir.[298] Vasko de Gama' nın Ümit Burnu'nu dolaşarak Hint Okyanusu'na geçmesi ve böylece Avrupa ile Hindistan arasında deniz yoluyla ulaşımın başlaması üzerine Portekizlilerin Malezya ve Hindistan ile Mısır ve Basra Körfezi yollarıyla yapılan transit ticarete engel olarak bütün Hint Okyanusu ticaretini kontrolleri altına almış, bu okyanusta Türk ve Portekiz denizcileri arasında çekişmeler başlamıştır.[299] 1510 yılında Portekizliler Kaliküt kuzeyindeki Goa Limanını ele geçirip bir deniz üssü kurmuş, bunun ardından da Hindistan'ın batı sahillerindeki limanların birçoğunu ele geçirerek Basra Körfezi ve Kızıldeniz'in ağızlarını tutmuş ve Umman Denizi'nin de güvenliğini kendi menfaatleri için sağlamışlardır.[300] Kızıldeniz'in ağzındaki Sokotra adasıyla, Basra Körfezi'nin girişindeki Hürmüz'ü işgal ederek, 1515 yılında Doğu mallarının Akdeniz'e taşındığı ticaret yollarının kapılarını Müslüman gemicilere kapamışlardır.[301] Bunun arkasından da "Baharat Yolu"nun yönünü Akdeniz yerine, Güney Afrika'dan geçerek Avrupa'ya ulaşacak şekilde değiştirmişlerdir. Bu da, Doğu Akdeniz'le birlikte Basra, Dicle ve Fırat yolu ile bunların bulunduğu bölgenin ticaret bakımından öneminin kaybolmasına ve büyük maddi zararlara uğramasına neden olmuştur. Bu sıralarda Osmanlı Devleti ise bölgede siyasi bir varlık olarak belirmeye başlamıştır.

Portekizlilerin Hint Okyanusu ve çevresinde, bu arada Basra Körfezi girişinde egemenlik kurduğu sıralarda; Osmanlı Devleti, 1516 yılında Mercidabık, 1517 yılında Ridaniye zaferlerini kazanıp Suriye, Mısır ve Hicaz'ı sınırları içerisine katarak Doğu Akdeniz ile Kızıldeniz'e, Irakeyn seferi sonucunda da 1534 yılında Irak'a ve dolayısıyla Basra Körfezi'nin kuzeyi ile batı kıyılarına hakim olmuştur. Böylece de, Hint Okyanusu'na çıkarak bu denize kıyıdar bir devlet haline gelmiştir. Bu da, Hint Okyanusu egemenliğinden dolayı bölgede Osmanlı-Portekiz mücadelesinin başlamasına yol açmıştır.

Çünkü Portekizlilerin Basra Körfezi ile Kızıldeniz'in girişlerine yerleşmeleri ve buralara giriş çıkışları kontrolleri altına almaları; Yemen, Hicaz, Mısır, Basra ve

---

[298] Abdullah Köktürk, Osmanlı Donanmasının 16. Yüzyılda Hint Okyanusu Faaliyetleri konulu bildiri metni, II.Deniz Harp Tarihi Semineri, Gölcük, 2003, s:1.
[299] Fevzi Kurtoğlu, XVI. Asırda Hint Okyanusunda Türkler ve Portekizliler, s:7.
[300] Abdullah Köktürk, a.g.b., s:1.
[301] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.II., İstanbul, 1949, s:379.

Bağdat çevresine sahip olan Osmanlılara karşı siyasi ve ekonomik bir darbe olmuştur. Aynı zamanda bu durum onun için büyük bir tehdit ve tehlike kaynağıydı. Diğer yandan Portekizliler, bölgede bir kuvvet haline geldikten hemen sonra, Hindistan'la ticaret yapan Müslüman tüccarlara ve gemicilerine büyük zararlar vermeye, Hacca gidip gelen Müslüman gemilerini batırmaya ve Hindistan'da bulunan Müslüman devletlerle mücadeleye başlamışlardı. Bunlar da, İslam dünyasının en büyük devleti haline gelen Osmanlı Devleti için katlanılması mümkün olmayan bir durum meydana getirmişti. Portekizliler de, yeni yerleşmeye başladıkları Hint Okyanusu çevresinde, güçlü bir Osmanlı İmparatorluğu'nun gittikçe büyüyen etkinliğini kendileri için büyük bir tehlike sayıyorlardı.

Osmanlı Devleti, Portekizlilerin Hint Okyanusu ve çevresindeki yukarıda belirtilen etkinliklerine son vermek, bu arada Portekizlilere karşı kendisinden yardım isteyen Hindistan'daki Gücerat İslam hükümdarını desteklemek üzere, Hindistan sularına kuvvetli bir donanma göndermeye karar vermiş ve bu amaçla Süveyş tersanesinde yetmişaltı gemi inşa ettirmiştir. Bundan sonra da 1538-1553 yılları arasında Hindistan'a dört sefer düzenlemiştir.[302]

Osmanlıların birinci Hint seferi, 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa komutasında yapılmıştır. Bu sefer sırasında Kızıldeniz'in kapısı sayılan Aden alınmış ve Hindistan'da Diyu kalesi kuşatılmıştır. Fakat yeni Gücerat hükümdarı Portekizlilerle işbirliği yaptığından kale alınamamış ve donanma Mısır'a dönmüştür. Portekiz baskısı altında ezilen Hintli Müslüman tacirler ilk seferde Osmanlılara yardım etmiştir. Hadım Süleyman Paşadan sonra Hint kaptanlığına Piri Reis getirildi.[303]

İkinci Hint seferi 1551 yılında ünlü kaptan Piri Reis komutasındaki donanmayla yapılmıştır. Piri Reis, Süveyş'ten hareket ederek yolda bir Portekiz donanmasını yendikten sonra Basra Körfezi'nin kontrolünü sağlayacak bir konumda olan ve Portekizlilerin elinde bulunan Hürmüz adasını kuşatmıştır.[304] Ancak, bir

---

[302] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:365.
[303] Erdinç Sancar, a.g.e., s:130.
[304] 20.yüzyıl başlarına kadar Basra Körfezinin en güney ucuyla dahi yakından ilgilenen Osmanlı Devleti, bu dönemde Hürmüz adasının kendi toprakları arasında olduğunu iddia ediyordu. Nitekim II. Abdülhamid, 29 Safer 1317 (9 Temmuz 1899) tarihli iradesinde bir süreden beri İranlılar idaresinde

Portekiz donanmasının Basra Körfezi ağzında görünmesi üzerine, körfezde tıkanıp kalmamak için donanmayı Basra'da bırakarak üç gemi ile Süveyş'e dönmüştür. Bu hareketinden dolayı da idam edilmiştir.[305]

Bu olaydan bir yıl sonra (1552'de) divan Murat Reis'i Hint kaptanlığına getirdi ve Piri Reis'in Basra'da bulunan donanmasını onartarak Kızıldeniz'e götürmesi emrini verdi. Murat Reis 26 parça gemiyi onarttı. Bunlardan sekizini harekat için Basra'da bırakarak geri kalan 18 parça gemiyle Şattülarap'tan yola çıktı. Basra körfezini geçerek Hürmüz boğazından Aden körfezine çıktı, Umman kıyısında seyretmeye başladı. Burada 25 gemiden kurulu Portekiz donanmasıyla karşılaştı. Yapılan savaşta her iki taraf da kesin bir sonuç alamadı. Birkaç Portekiz gemisi batırıldı. Murat Reis iki gemisini kaybetti. Savaştan ümidini kesen Portekizliler Hindistan'a doğru çekildiler.[306]

1553 yılında da dördüncü ve son Hint deniz seferi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Portekiz donanmasıyla girdiği deniz savaşını kaybeden Murat Reis'in yerine Hint kaptanlığına atanan Seydi Ali Reis komutasında yapıldı.[307] Seydi Ali Reis Basra'daki donanmayı Süveyş'e getirmekle görevlendirildi. 15 gemiyi derhal tamir ettirerek uygun deniz mevsimi için beş ay bekledi ve donanması ile Basra'dan ayrıldı (1554). Basra'dan aldığı 15 kadırga ile Süveyş'e doğu yol alırken Horfakan şehri açılarında 25 parçalık Portekiz donanmasıyla karşılaştı. Yapılan çarpışmada Portekizliler bir gemi kaybedip geri çekilince yoluna devam etti.[308]

Bu sefer sırasında Osmanlı donanması Portekizlileri yenerek Hindistan'a ulaşmıştır. Ne var ki savaş ve fırtınadan yıpranan donanma harap olduğundan,

---

bulunan Hürmüz adasının aslında Osmanlı mülkü olduğunu ve bu hususu teyit edecek vesikaların Divân-ı Hümâyun Kaleminde araştırılmasını emretti. Ancak yapılan tedkiklerde istenilen kayıtlara rastlanamadı. Sadece İran ile yapılan antlaşmalarda ve ilgili haritalarda ismine tesadüf edildiği görüldüğünden haritaların uzmanlar tarafından tetkik edilmesi gerektiği düşünüldü.

Hürmüz adası üzerindeki Osmanlı iddiası bu kadarla kalmamıştır. Yaklaşık beş sene sonra (1322/1904), İran'ın Hürmüz ve civarındaki Sellâme, Ebû Musa adalarına bayrak diktiğinden bahsediliyordu. Halbuki vaktiyle İran, Hürmüz'de bir karantinahâne açmak ve oraya bayrak çekmek teşebbüsünde bulunduğunda Osmanlı Devleti'nin müdahalesi karşısında bundan vazgeçmiştir. Dolayısıyla bu konuda hak iddia etmesi mümkün değildir. (İdris Bostan, 'Basra Körfezi'nin Güney Kesimi ve Osmanlılar')

[305] Abdullah Köktürk, a.g.b., s:2.
[306] Erdinç Sancar, a.g.e., s:130.
[307] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:365.
[308] Tevfik İnci, Kadırgalar Devrinin Derya Kaptanları İstanbul, 1974, s:363.

elde kalan gemiler Hint Müslüman devletlerine bırakılmış ve Seydi Ali Reis ile adamları karadan İstanbul'a dönmüştür.[309]

2.3. Türk Denizciliğinin Gelişim Süreci

Türklerin Anadolu kıyılarına ulaşmalarıyla yoğunlaşıp geliştiği belirtilen denizcilikleri denize kıyısı olan Türk beyliklerinde ve daha çok münferit olarak yetişmiş denizci komutanlar (Reisler ve Beyler) önderliğinde başlayarak, (Umur Bey, Çaka Bey gibi) sonraları Selçuklular ve Osmanlı Devleti (Batı Türk Devleti) dönemlerinde yıllar süren bir olgunlaşma süreci yaşamıştır. Böylelikle, büyük çabalarla olgunlaşan ve kurumsallaşan Türk denizciliği, günümüze kadar gelmiş ve güçlü adımlarla geleceğe doğru ilerlemektedir. Bugünkü Türk denizciliği; Türklerin Anadolu kıyılarına ulaşmalarıyla yoğunlaşan ve gelişen denizcilik etkinliklerinin yeni bir parlak halkasıdır.[310]

Resim-5 Türk Donanması'nın savaşlarından birini gösteren temsili resim[311]

[309] Hint Deniz Seferleriyle ilgili bkz.; İsmail Hakkı Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.II, İstanbul, 1971.
[310] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, Yelken ve Kürek Dönemi Türk Denizciliği, Deniz Harp Okulu Lisans Bitirme Tezi, 2000-2001, s:2.
[311] Ertuğrul Zekai Ökte'nin 'Ben Bir Türküm' adlı kitabından alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin güçlü bir deniz kuvvetine sahip olmasının geçmişten gelen nedenlerinden biri de Türk denizciliğinin zaman içinde kendine özel ilkeler taşıyan sürekli bir gelişme göstermesidir. Doğal olarak, gelenek ve görenek olarak da adlandırabileceğimiz bu ilkelerin bir kısmı yaşandığı günlerin koşulları ve teknolojisine paralel olarak oluşmuş, zamanla koşullar ve teknolojide yeni gelişmeler ortaya çıktıkça, bazıları bir yana bırakılarak, yenileri ortaya konmuştur. Ancak önemli olan; geçmişte kalan ilke ve uygulamaların da, bir ulusun varlığı için, bir binanın temel taşları gibi yeni gelişmelere dayanak olduğunun bilinmesidir.[312]

Deniz, kendinden yararlanmasını bilen uluslara sağladığı sonsuz nimetler ve çıkarlarla uygarlıkların doğuşu ve gelişimine en büyük desteği oluşturduğu gibi bunların yayılmalarına ve kaynaşmalarına da yol açmıştır. Bu bakımdan rahatlıkla diyebiliriz ki, çağlar boyunca deniz yolu ile ulaştırılan değerlerin en büyükleri bilim, kültür ve uygarlık olmuştur. Tarih boyunca en büyük uygarlıklar deniz kıyılarında kurulmuş ve oralardan yayılmıştır.[313]

Denizcilik; ilhamlarını denizden alan bir sanattır. İyi bir sanat eseri ise, yetişmiş, deneyimli ve yaratıcı sanatçılar tarafından planlı, programlı ve bilinçli çalışmalarla ortaya konulabilir. Ayrıca sanatçı, eserini yaratırken gerekli araç, gereç ve kaynakları da sağlamak zorundadır. Denizcilikte yaratılacak sanat eseri ise; görkemli ve başarılı bir denizcilik etkinliğidir. Bunun için de öncelikle, izlenmesi gereken denizcilik politikalarının saptanması ve bu politikalara uygun deniz araç-gereçlerinin sağlanması gerekir: Bunların başında; iyi yetişmiş nitelikli personel, gemi yapımcılığının destek unsurları (ağaç işleme, demircilik, yelken bezi üretimi vb.), teknolojiye uygun tersaneler gelmektedir.[314]

Denizcilik gücü, "Bir ulusun, denize ve denizciliğe ilişkin olanak ve yeteneklerinin ulus yararına kullanılması, değerlendirilmesi, korunması ve evrimleştirilmesi amacıyla harcanan düşüncel, duygusal, bilimsel, fiziksel, ekonomik, askeri ve politik çabaların toplam verimliliği" olarak tanımlanmaktadır.[315]

---

[312] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:2.
[313] Erdinç Sancar, a.g.e., s:370.
[314] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:2.
[315] William E. Livezey (Çev.Fidan İlyas), Mahan'a Göre Deniz Gücü, HAK Yayınları, s:21.

Bunlar ve bunlara benzer öteki nedenlerle, değinilen konularda yıllar boyu çaba göstermemiş ve dolayısıyla politika ve ilkeler oluşturmamış bir ulusun, görkemli bir denizcilik geçmişinden söz etmek olasılığı yoktur. Ayrıca sanatçı olabilmek için yeteneğin de rolünü inkar etmemek gerekir. Bu yönüyle de Türk denizcilik tarihinin parlak geçmişi ve zaferleri ile oluşturdukları politika ve ilkeler onların doğal yeteneklerinin, Türk denizcilik sanatını oluşturmada birer temel taşı olduğunun ayrı bir kanıtıdır.

Türk ulusunun görkemli denizcilik geçmişine hakkıyla sahip olduğu kolayca iddia edilebilir. Sözü edilen gelişmeler bir anda ortaya koyulmamıştır. Çünkü Malazgirt Zaferi'ne kadar Türklerin yaşam biçimleri genellikle tarım ve hayvancılığa dayanmakta idi.[316] Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu kuran Oğuz Türkleri Selenge Irmağı boylarında yaşayan, hayvan sürüleri peşinde göçebe bir hayat süren ve bu sayede çok geniş bir sahayı hükümleri altında tutan savaşçı bir milletti.[317] Türkler, Anadolu'ya yerleştiklerinde, yeni vatanlarını ellerinden almak isteyen yabancı güçlere karşı, yıllar süren büyük savaşlara katlanmak zorunda kaldılar. Bu nedenle Anadolu savunmasının, kıyılara erişmek ve düşmanı, Anadolu'ya ayak basmadan, denizlerde karşılamaktan geçtiğini gördüler ve anladılar.[318]

Resim-6 Haliç Manzarası (Leiden Üniversitesi Ktp.)

[316] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:3.
[317] Erol Güngör, Tarihte Türkler, s:15.
[318] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:3.

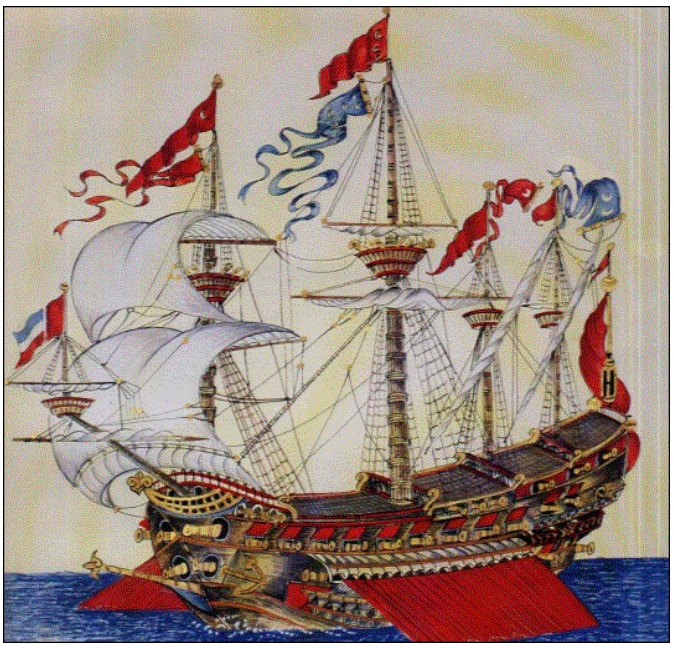
Bu görüş Sun-Tzu, Carl Von Clausewitz gibi savaş stratejistlerinin de ortaya koyduğu gibi gayet mantıklı bir stratejiydi.[319] Başka bir ifadeyle ülke toprağı bir karışından bile vazgeçilmeyecek kadar kutsaldı ve düşman, topraklarımıza ayak basmadan kendi topraklarında yenilmeliydi. Bu politikanın uygulanmasında bugün olduğu gibi geçmişte de Türk deniz gücüne büyük görevler düşmekteydi.

Ülke savunmasının yanı sıra, deniz ulaşımı, deniz ticareti gibi sivil denizcilik etkinlikleri de Türklerin bilinçli olarak kıyılara yönelmelerini zorunlu kılıyordu. Ancak Türkler, sivil denizcilik yönünden kıyılardan uzak deniz etkinliklerine fazlasıyla girişmediler. Bunun başlıca nedeni; tarım ve hayvancılığın bugün de olduğu gibi o günlerin koşullarında beslenme yönünden, büyük önem taşımasıydı. Dolayısıyla, Türkler, savaşlar nedeniyle ticaretten ziyade temel ihtiyaç maddelerinin üretimine yani tarım ve hayvancılığa hız verdiler. Çünkü bu durumda karşılaşılacak ekonomik ve sosyal sorunlar, ticaretten kaybedilecek çıkardan daha tehlikeli olacaktı. Bu görüşlerin sonucu olarak açık denizlerdeki ticari etkinlikler Venedikliler, Cenevizliler gibi uluslara bırakıldı. Ancak onlardan harç ve vergi alınarak ekonomik dengeler korunmaya çalışıldı. Bu ve bunun gibi nedenlerle ticari ve ekonomik Türk denizciliği geçmişte daha çok kıyı denizciliğine yöneltilmiştir denilebilir.[320]

Resim-7 Sarayburnu Manzarası ve Topkapı Önünde Donanma- 1790[321]

[319] Bkz.: Sun Tzu, Savaş Sanatı, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996 ve Carl Von Clausewıtz, Vom Krige.
[320] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:4.
[321] Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.

Resim-8 Göke Kalyonu[322] (15-16.yy.)

[322] Göke'ler ticari tip kadırgaların daha büyük ve genişini oluşturan mavnalar ile üç direkli yelkenli büyük harp gemisi kalyonların bütün özelliklerini taşımaktadır. Ama asıl önemlisi, o günün koşulları ve teknik olanakları gözönünde tutulursa, Göke'lerin boyutlarındaki inanılmaz büyüklüklerdir. Göke' lerin boyu yetmiş zira (75.7x70=52.99 m); eni otuz zira (75.7x30=22.70 m) ve sereninin çapı da dört zira (75.7x4=3.038 m) olmaktadır. Ayrıca Fevzi Kurtoğlu da "Türklerin Deniz Muharebeleri" adlı eserinde Göke'lerin en büyük yelkenini taşıyan orta direğinin 70 arşın, teknelerin yüksekliğinin de 20 zira olduğunu yazar. Buna göre Göke'lerin yüksekliği 75.7x20=15.14 m, seren yüksekliği de 75.7x70=52.99 metredir.

Göke'lerin diğer özellikleri de şunlardır: Herbirinin dört direği vardır. Pruva ve grAntileri kabasorta, mizana ve kontrmizanaları subya donanımdır. GrAntilerin üzerinde bulunan çanaklılar, otuz kişinin oturup, ok ve taş atmasına elverişli büyüklüktedir. Yelkenleri karakalarda olduğu gibi dört köşeliydi. Göke'lerin herbirinde kUmmanyaları ile birlikte savaşçı ve kürekçiler dahil 2000 personel bulunmaktaydı. Venedik Cocca'ların da 1000 er personel bulunduğuna göre kapasiteleri onların iki misli idi. Üç kat güverteli olup, üst kat güvertesi kafes biçimindedir (Bu nedenle İtalyanca Kuka'dan bunlara Göke, Küke dendiği ileri sürülür). Savaşçıların oturacağı yerler kapalıdır. Alt katta, sadece biri 9 kişi tarafından çekilen 25 çift kürek ve bunların kürekçileri bulunurdu. Kıç tarafta iki büyük kayık konulmuştu. Büyük çaplı ve ağır toplarla teçhiz edilmiş olup; yandaki lumbar kapakları açılarak, buradaki toplarla ateş edilirdi. Herbirinin iki kayalığı vardı. Birine *kalyon kayalığı* diğerine de *mavna kayalığı* denirdi. Hem kürek hem de yelkenle yürütülür sınıftan olmasına rağmen kürekle hareketi çok zordu. Nitekim Moton seferine gidilirken uygun ve yeterli rüzgarların olmayışı yüzünden çok zaman kaybına neden olmuşlardır. Katip Çelebi küreklerin gemiyi yürütmekten çok limanlık havalarda baş kaldırmak için kullanıldığını belirtir. Bu yüzden bazı yazarlar Göke'leri yelkenle seyreden gemiler sınıfına da koyarlar.

Çok pahalıya mal olan bu gemiler ilk ve son olarak Burak Reis Savaşı'nda kullanılmış, daha sonra da bir daha da üretilmemişlerdir. Esasen hAndallıkları ve yapılış amaçlarının gününün teknolojisinin üstünde olması gibi nedenlerle başta İtalyanlar olmak üzere bu tip gemileri üreten devletler de bu tarihlerde, Göke tipi gemi üretimlerine son vermişlerdir. (Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar (Katip Çelebi) 'dan alınmıştır.)

2.4. 16.Yüzyıl Türk Denizciliği Ve Basra Körfezi'ne Etkisi

Hint Okyanusu'nda Türk ve Portekiz denizcileri arasında seyreden ilişkileri daha iyi incelemek için 16. yüzyılda Hint Okyanusu'nda Türk denizciliğinin genişliğini ve önemini bildiren yazma eserlerden; İbn-i Ayas ile Diyarbakırlı Abdüssamet'in 'Mısır Tarihi' ile Hazine-i Evrak (Osmanlı Arşivi)'da ve Topkapı Sarayı'nda bulunan resmi belgelere başvurmak gerekmektedir.[323]

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın ortalarında Basra (1546) ve Lahsa (1555) eyaletlerinin kurulması ve Bahreyn'in ilhakıyla Basra Körfezi'nde varlık göstermeye başladı. Hicaz'ın Osmanlı hakimiyetine girmesi, Ceziretü'l-Arap'ın batı ve güney sahillerinin alınması ile yarımada kontrol altına alınmaya çalışıldı. Basra'da kurulan tersane ile de körfezdeki Portekiz hakimiyeti engellenmek istendi. Böylece Körfezin batı sahillerinde bulunan Arap şeyhlikleri birkaç asır doğrudan veya dolaylı olarak Osmanlılarla ilişki kurmuş oldular. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti Bağdat ve Basra'da birtakım ıslahat hareketlerine giriştiği sırada Katar, yeni teşkil edilen Necid sancağına bağlandı. Umman sahillerinde ise idari bir bağlılık olmamakla birlikte Osmanlı hilâfetinin nüfuzu bulunuyordu. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ise Osmanlı Devletinin Körfezin güney kısımları ile çok daha ciddi ilgilendiği görülmektedir.[324]

Amerika kıtasının keşfi özellikle Avrupa'nın altın stoklarında büyük artışlara yol açmıştır. 1500 ile 1557 yılları arasında Avrupa'da altın stokları 57 kat artmıştır.[325] Bu olay Avrupa'da ekonomik hareketliliğe büyük katkı yaptığı gibi, Avrupalı tüccarların Osmanlı hammaddelerine yüksek fiyatlar vermesi Osmanlı Devleti'nde enflasyona ve para değerinin düşmesine yol açmıştır. Örnek olarak 1 flori altının değeri 1584 de 60 akçe iken, 14 sene sonra 1598 de 220 akçe olmuştur.[326]

Çeşitli madde fiyatlarında da 1550 ile 1600 yılları arasında ortalama 10 kat

[323] Fevzi Kurtoğlu, XVI. Asırda Hint Okyanusunda Türkler ve Portekizliler, s:9.
[324] İdris Bostan, 'Basra Körfezi'nin Güney Kesimi ve Osmanlılar', s:1.
[325] İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, s:150.
[326] Stefonos Yaresimos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, s:407.

artışlar yaşanmıştır.[327] Bu durum ülkedeki zanaatkarların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Batılı tüccarlar sahip oldukları altın miktarından dolayı fiyatları yükseltebilirlerse de imalat ve satış fiyatı şartları ile bağlı olan Türk zanaatkarlarının aynı yolu izleyemedikleri, 1567 yılında devletin Ege bölgesi dokumacılarına 150 000 parça civarında yelken bezi ısmarladığı zaman, zanaatkarların Avrupalı tüccarların ipliği toptan satın almış olmaları yüzünden bu miktar malı teslim etmelerinin imkansız olduğu cevabını verdikleri görülmüştür.[328]

Bunlarla beraber o dönemde Hint Okyanusu'na açılan Umman Denizi, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nden, "Süveyş Kaptanı" veya "Mısır Kaptanı" da denilen Hint Kaptanlığı'nın sorumlu olduğu bilinmektedir. Bu kaptanlığın gemileri genellikle Süveyş'teki tersanede yapılır ve donanma kışın buralarda kışlardı. Mısır'ın ve Kızıldeniz sahillerinin ele geçirilmesinden sonra buraların korunmasına ve Hint yolunun güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak kullanılacak donanmanın oluşturulması için Memlüklüler zamanında mevcut olan Süveyş Tersanesi'nden yararlanılmıştır.[329]

Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 yılında başlayan Hint Seferi ile Osmanlıların Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'ndaki deniz faaliyetleri giderek arttı ve ihtiyaç olan Donanma Süveyş Tersanesi'nde inşa edildi. Burada daimi bir donanma bulundurulmaya başlandı. Nitekim, 1561 yılında 25 gemi, 1567 yılında 5 Kadırga, 1577 yılında 4 Kalyata, 1586 yılında 20 Kadırga inşa, 1637-1638'de mevcut gemiler tamir edildi, 1699-1700 yıllarında Haremeyn'e zahire nakli için 3 Kalyon inşasına başlandı.

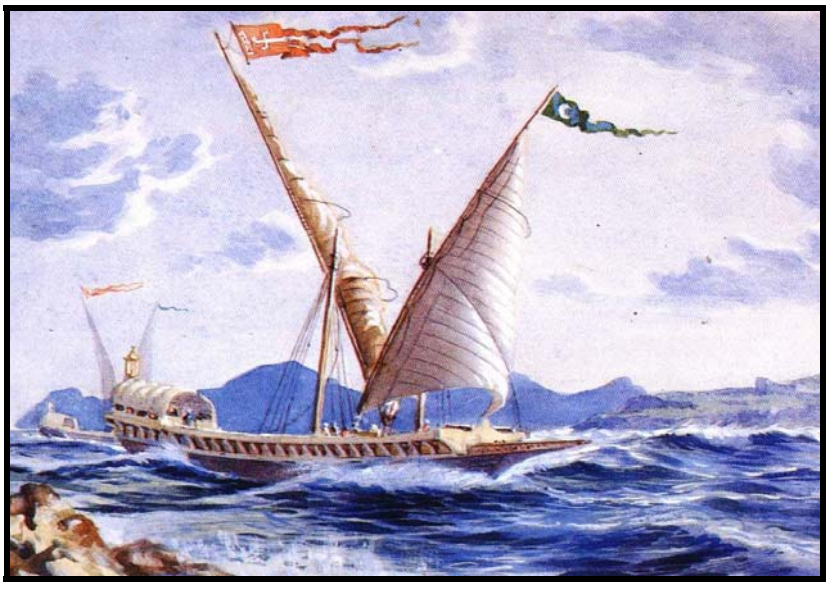
Süveyş Tersanesi'nde inşa olunacak gemiler için lüzumlu kereste, demir, çivi, çuka, yelken bezi vs. malzemeler Tersane-i Amire mahzenlerinden veya o civardan temin ediliyordu. Tersanede çalıştırılacak ustalar da İstanbul'dan gönderilmekteydi.[330]

Süveyş Tersanesi'ni Memluk Devleti'nden alan Osmanlılar, burada Akdeniz

[327] Stefonos Yaresimos, a.g.e.,s:442.
[328] Stefonos Yaresimos,a.g.e.,s:410.
[329] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:10.
[330] Erdinç Sancar, a.g.e., s:298.

tipi gemiler inşa ettiler. Bu tersanedeki gemi inşa faaliyetleri, sefer seneleriyle alakalı olarak bazen artmakta, bazen ise bir tersane mevcudiyetinden şüphe ettirecek derecede azalmakta idi. Bu bağlamda tersane geliştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Bu bölgede özellikle ayrı bir tersaneye ihtiyaç duyulmasının bir başka nedeni o zamanlar Süveyş Kanalı'nın henüz açılmamış olmamasıdır. Ama asıl neden Portekizliler ile olan güç çatışmasıdır. O günlerde Portekizliler, Hint Okyanusu ve Umman Denizi'nde sömürgecilik faaliyetlerine başlamışlardı. Birçok ülke Osmanlı Devleti'nden Portekizlilere karşı koymak için yardım istediği gibi Hint Okyanusu ve Umman Denizi iki ülkenin egemen olmak istediği ilgi sahasını oluşturmaktaydı. Donanmanın muhtemel bir Portekiz saldırısında zarar görebileceği göz önünde bulundurulduğundan sadece tersanenin var olması yeterli görülmemiş ve yukarıda bahsedildiği gibi Süveyş veya Mısır Kaptanlığı adıyla ayrı bir kaptanlık oluşturulmuştur.[331]

Süveyş'teki tersanede inşa edilen gemilerden, Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa tarafından yeni bir donanma oluşturulmuştur. Bu donanmanın gemi sayısı seksen kadar olup, bunlardan otuz kadarı kadırga tipindeydi. [332]

Resim- 9 Bir Osmanlı kadırgası kürekle seyrederken... (Hüsnü TENGÜZ imzalı)

[331] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:10.
[332] Erdinç Sancar, a.g.e., s:298.

Osmanlı Donanmasının Hint Okyanusu faaliyetleri esas olarak Kanuni dönemine rastlarsa da; Hint yollarının açılmasının, Suriye, Filistin, Mısır, Sudan ve Hicaz'ın alınmasının I. Selim (Yavuz) döneminde gerçekleştiği bilinmektedir.[333] Sultan II. Selim, Osmanlı İmparatorluğu'nun 11 nci sultanıdır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sancak beyliği yaptıktan sonra tahta oturan II. Selim, 1566–1574 yılları arasında padişahlık yaptı.[334]

Yavuz Sultan Selim, devletin genişlemesini doğu ve güneyde arayan tek Osmanlı padişahıdır. Onun zamanında Kızıldeniz kıyıları her iki taraftan fethedilerek Yemen sınırlarına ulaşılmıştır.[335]

Yavuz Sultan Selim, Mısır dönüşü özellikle donanma ile ilgilenmiş ancak hükümdarlığını Umman sahillerine kadar uzatarak doğu deniz ticaret yollarına hakim olma isteğini devlet büyüklerinden bile gizlemiştir. Vezirler, Mısır-İstanbul nakliyatındaki öneminden dolayı Rodos'un alınmasını arzuluyorlar ve hazırlıkların amacının bu olduğunu zannediyorlardı. Aslında Yavuz Sultan Selim'in Akdeniz için 'Bu acun o kadar küçük ki, yalnız bana yetmez'[336] derken içinde taşıdığı sonsuz hırs anlaşılmaktaydı.

Yavuz Sultan Selim, Kızıldeniz'in güvenliği ve ardından Hint yolu egemenliğini düşündüğünden Memlüklülerden kalan Süveyş tersanesini canlandırdığı gibi Süveyş kanalını açtırıp Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirmek ve donanmasını bu yoldan Hint sularına indirmek düşüncesini taşıyordu ki, bu düşünce çeşitli nedenlerden dolayı o dönemde gerçekleştirilemedi.[337] Yavuz Sultan Selim'i bu düşünceden vazgeçiren nedenlerden birisi olarak; ordunun bu bölgede savaşmak istememesi, Avrupa'da savaşmayı arzulaması olduğu bazı tarihçilerce belirtilmektedir. Doğu'da Safeviler ile yapılan savaşta büyük zaferler kazanıldığı halde asker İran'ın çorak ve fakir topraklarında kılıç sallamaktan bir şey anlamamıştı. Mısır'da da aynı arzu, aynı ruh daha ileri gidişi durduruyordu. Asker verimli Macar ovalarında, zengin Hıristiyan şehirlerinde dövüşmek istiyordu. Hoca

---

[333] Abdullah Köktürk, a.g.b., s:1.
[334] Reşad Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları, s:429.
[335] Abdullah Köktürk, a.g.b., s:2.
[336] Nejat Kosal, Hint Yolu ve Osmanlı İmparatorluğu, Deniz Matbaası, İstanbul, 1936, s:8.
[337] Abdullah Köktürk, a.g.b., s:2.

Sadettin Efendinin Selimnamesinde dertli bir sipahinin Nil hurmalıklarında söylediği şu koşma ordunun duygularını anlatmaktadır.[338]

‘‘Nemiz kaldı bizim mülkü Arapta
Cihan halkı kamu işi tarapta
Nice biz dururuz Şam ve Halepte
Gel ahi biz gidelim Rum ellerine’’

Yavuz Selim Şah’ın 23 Ağustos 1514 Çaldıran zaferi ile Doğu Anadolu’ya ve 24 Ağustos 1516 Mercidabık zaferi ile Suriye’ye ve 2 Ocak 1517 Ridaniye zaferi ile Mısır’a hakim olması üzerine Doğu Akdeniz kıyıları ele geçmiş bulunuyordu.[339]

Resim- 10 Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u alması [340]

Sonunda Kuzey Afrika kıyılarında Cerbe Adası’nı, Tunus ve Bizarta’yı harekat üssü yapan Türk korsanlarını bir araya toplayan Barbaros Kardeşler, Cezayir’de bir hükümet kurarak[341] Şarlken’in donanmasıyla başarıyla savaştılar.

[338] Nejat Kosal, a.g.e., s:9.
[339] Abdullah Köktürk, a.g.b., s:3.
[340] A.Ülker Erke, Hasan Ali Göksoy, Minyatürlerde Gemiler, T.C.Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997, s:30.
[341] M.Ertuğrul Düzdağ, Barbaros Hayrettin Paşa’nın Anıları, Işık Yayınları, İstanbul, 2004, s:211.

Şarlken'in Amiral Andrea Dorya'sına karşı Kanuni Süleyman, Barbaros Hayrettin'i İstanbul'a çağırdı. Türk donanmasının komutasını kendisine teslim etti. Bu büyük Amiral, 1538 Preveze Savaşı'nda Venedik, Ceneviz ve İspanya'nın kendisinden üç-dört katı güçlü olan donanmalarını yenilgiye uğratmış ve kaçmalarını sağlamıştı.[342]

Artık Akdeniz, Türk denizi haline gelmişti. Barbaros'tan sonra gelen Turgut ve Kılıç Ali paşalar 16. yüzyıl süresince bu hakimiyeti korudular. Lepanto[343] savaşı kaybedilmiş olmasına rağmen kısa bir zaman içerisinde yeni bir donanma oluşturulmuş, düşman bozguna uğratılmış ve bir anlaşma imzalatılmıştır.[344]

Resim- 11 Barbaros Hayrettin Paşa ve Sancağı

Türk denizcilerinin faaliyet gösterdikleri alan yalnız Akdeniz değildi. Cezayır'den denize açılan Türk korsan filoları, Cebelitarık'tan Atlas Okyanusu'na geçerek Batı Hindistan denilen Amerika'dan gelen İspanyol gemilerine saldırıyorlardı. Hatta Koca Murat Reis, 1585 yılında, Kanarya Adaları kümesinden Lanzarot Adası önüne gelerek şehri kontrol altına almış ve bir ateşkes imzalayarak aldığı esirleri büyük bir para karşılığında geri vermişti.[345] Atlas Okyanusu'na çıkan

[342] Fevzi Kurtoğlu, a.g.e., s:6.
[343] Tevfik İnci, Deniz Tarihimizin Şeref Sayfaları, Deniz Basımevi, İstanbul, 2005, s:107-112.
[344] Fevzi Kurtoğlu, a.g.e., s:7.
[345] Fevzi Kurtoğlu, a.g.e., s:7.

filolar da Cezayır Beylerbeyliği aracılığı ile Kaptan Paşa (Deniz Kuvvetleri Komutanı)'ya bağlıydı. Bunlar dışında kalan Tuna Kaptanlığı, Hint Kaptanlığı, Fırat Kaptanlığı ve Hazar Kaptanlığı adı altındaki dört amirallik, doğrudan doğruya hükümete bağlıydı.[346]

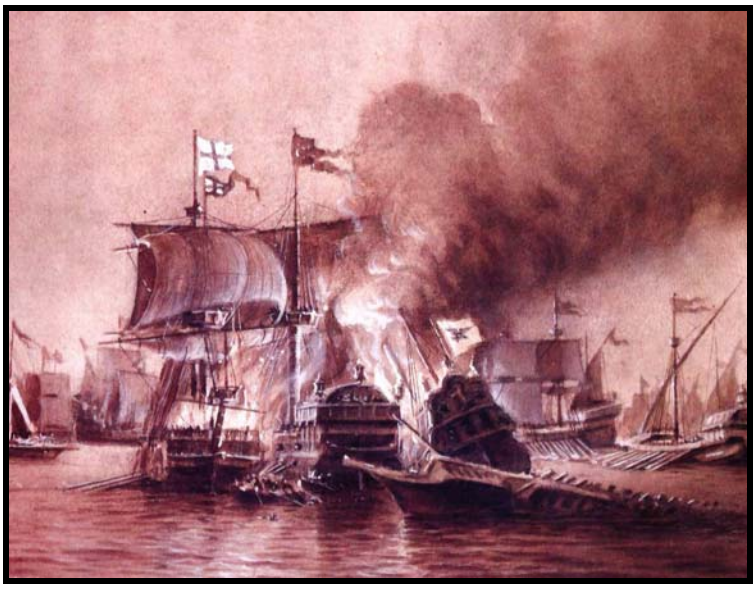
2.4.1. Burak Reis Savaşı

Sosyal ve ekonomik durumun ortaya koyulmasından sonra bölgedeki denizcilik faaliyetlerinden bahsedebiliriz. 16.yüzyılda Türk denizcilerinin düşmanlarını yenerek Adalar Denizi'ne ve hatta bütün Akdeniz'e hakim olduklarını görüyoruz: 16. yüzyıl başlarken (1498:1502) Türk Devleti ile Venedik arasında deniz savaşları yapılıyordu. Türk donanması, Venedik ile müttefikleri Fransa, Saint Jan şövalyeleri ve Papa'nın filolarını 12 Ağustos 1499'da Navarin Limanı çevresinde büyük bir yenilgiye uğratmışlardı. Venediklilerin, o acı veren 'Zonşiyo Savaşı' adını verdikleri bu savaşta Burak Reis şehit oldu; fakat ünlü Türk deniz kahramanı Kemal Reis düşmanı kaçmaya mecbur bıraktı.[347] 1498-99 yılları Türklerle Venedikliler arasında savaşların başladığı tarihtir.[348] Venediklilerin karşısına iyi hazırlanmış eksiksiz bir donanma gücüyle çıkmak isteyen Osmanlılar 1000'er kişi taşıyabilen, her biri 2500 tonluk iki büyük savaş gemisi yaptırmış ve kaptanlılarına da Burak ve Kemal Reis'ler getirilmişti.[349]

Bu dönemin ayrıntılarına girmek gerekirse; II. Beyazıt, Mora seferine başlamak üzere 1 Haziran 1499 da İstanbul'dan Edirne' ye hareket ettiğinde Kaptan-ı Derya Davut Paşa komutasındaki donanma da İnebahtı'ya doğru yola çıkmıştı. O dönemlerde Türk Bahriyesi'nde gemilere isim konmaz, gemiler emrine verildiği komutanların ismi ile tanınırdı. Burak Reis Gemisi, Kemal Reis Gemisi gibi... Davut Paşa, geminin hareketlerini kısıtlayan rüzgarlar yüzünden yolda geciktiği gibi yine uygunsuz rüzgarlar nedenleriyle Mudon'a vardığında, bu limanı koruyan Sapienza Adası'nın altında beklemeye mecbur kalmıştı. Venedikli Amiral Andonyo Grimani, Osmanlı Donanması'nı bastırmak üzere hazırlanırken, kendi kuvvetlerine katılan Venediklilerin çok güvendiği Amiral Andrea Lordana ile birleşerek güçlendi. Savaş

[346] Yılmaz Öztuna, Türk Tarihinden Yapraklar, M.E.B., İstanbul, 1999, s:161.
[347] Fevzi Kurtoğlu, a.g.e., s:4.
[348] Erdinç Sancar, a.g.e., s:98.
[349] Tevfik İnci, a.g.e., s:60.

artık kaçınılmaz olmuştu. İki taraf gemileri savaş düzenine geçerek manevralara başladılar.

Resim- 12 Burak Reis Savaşı[350]

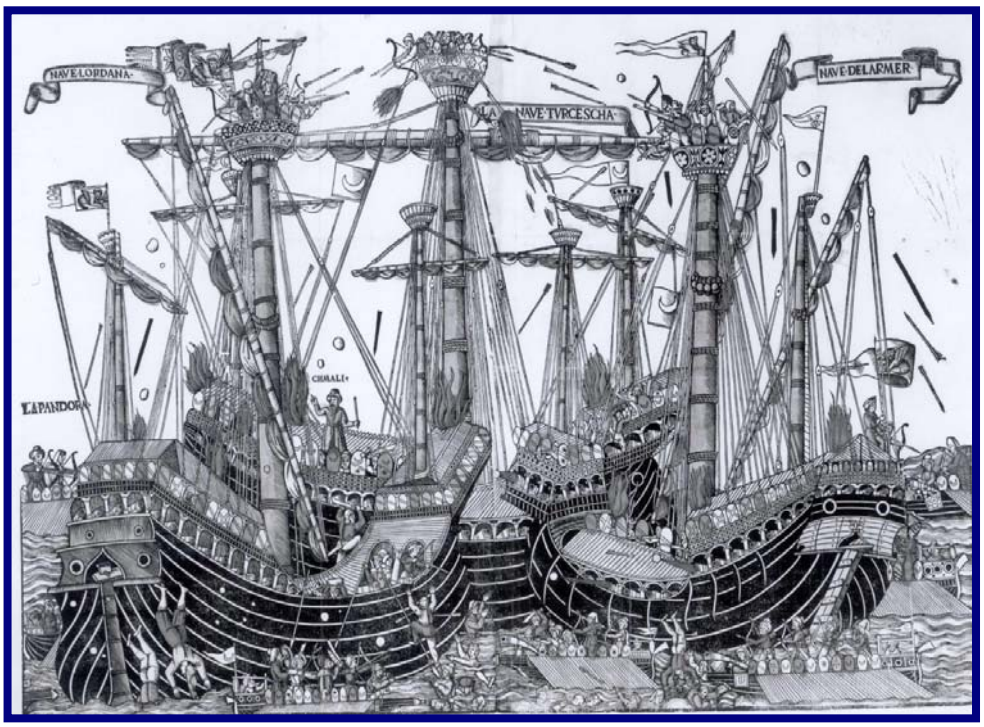
İki donanma daha sonra Burak Reis Adası ismini alacak olan Sapienza Adası yakınında 12 Ağustos 1499 tarihinde savaşa tutuştular. Savaşın başlangıcında Venedik istihbaratı, can düşmanları gördükleri Kemal Reis'in Burak Reis gökesinde bulunduğu yönünde bir haber almıştı. Bu haber üzerine Kemal Reis'i ele geçirmek, daha doğrusu ondan intikam almak için Venedikliler iki göke (cocca), bir mavna ve barça ile çengel borda kancaları atarak Burak Reis'in gökesine rampa ettiler.[351] Burak Reis, başlangıçta Venedik barçası ile mavnasını top ateşiyle batırdı. Ancak iki Venedik gökesi, Türk gökesine iyice yapışmış ve Türk gökesi üzerinde korkunç bir savaş başlamıştı. Savaş sürerken, Burak Reis önce gemisini Venedik gemilerinden ayırmak istedi ise de başaramadı. Bunun üzerine neft yağı ile Venedik gemilerini ateşe vererek kurtulmayı denedi. Ancak yine başarılı olamadı ve üç gemi de yanarak sulara gömüldü.[352]

Burak Reis gökesinde gerçekten Kemal isimli biri bulunuyordu. Ancak bu kişi Venediklilerin sandığı gibi Amiral Kemal Reis değil, askerleri ile birlikte savaşa

[350] Hüsnü Tengüz, Osmanlı Bahriyesinin Mazisi, Resim Albümü, s:7.
[351] Erdinç Sancar, a.g.e., s:98.
[352] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:53.

katılan, Yenişehir Beyi 'Kemal Bey'di. Kemal Reis ise kendi gökesinde savaşa devam ediyordu.[353]

Üç yıl süren savaşlar sonucunda Venedikliler yenilgiyi kabul ettiler. İstanbul'da yapılan Andlaşma sırasında Sadrazam Ali Paşa Venediklilere şöyle diyordu: "Şimdiye kadar deniz sizin nişanlınız idi; fakat bundan sonra bu hak sizden çok bize aittir."[354]

Resim- 13 Burak Reis Savaşı'nı anlatan (orjinal) resim[355]

(Solda Amiral Andrea Lordana'nın komutasındaki Venedik gemisi, sağda Armer Gemisi, ortada Burak Reis Gemisi, Burak Reis Gemisi'nin üstündeki gemici; Kemal Reis olarak bildikleri Yenişehir Bey'i Kemal Bey.)

2.4.2. Şaol Deniz Savaşı (10 Nisan 1507)

Portekizlilerin top ve tüfeklerine karşı koyma imkanı bulamayan Hint Racaları Mısır hükümetinden yardım istediler. Küçerat hükümdarı Şah Bahadır'ın

[353] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:54.
[354] Fevzi Kurtoğlu, a.g.e., s:5.
[355] Donanma Komutanlığı Tarihçesi, s:II-3-6.

elçileri Kahire'ye geldiler. Yemen hükümdarı Amir de Portekizliler aleyhine yapılacak sefere yardım edeceğini bildirmişti. Kemal Reis padişahın emriyle Mısır'a giderek Memluk sultanı Kansu Gavri ile görüştü.[356] Mısır hükümdarı Kansu Gavri, Süveyş'te güçlü bir donanma hazırlattı. Mağribli (Batılı) Hoca Nurettin ve Emir Hüseyin komutalarında bulunan bu donanma 4 Kasım 1505'te Süveyş'ten hareketle Cidde'ye geldi. Burada savunmalarını güçlendirerek bir harekat üssü oluşturduktan sonra Aden'e doğru yola çıktılar. Fakat Mağribli Hoca Nurettin ve Emir Hüseyin arasında çıkan anlaşmazlık üzerine, Hoca Nurettin kınanarak ve tutuklanarak Kahire'ye getirildi. Emir Hüseyin ise Aden'e uğradıktan sonra Küçerat kıyılarındaki Diu limanına geldi. Diu valisi Melik Ayaz'ın kürekli gemilerden oluşan filotillasıyla birleştikten sonra Şaol limanında bulunan Portekiz filosuna saldırdılar.[357]

10 Nisan 1507'de başlayan çatışma gece de devam ederek ertesi günü Portekiz filosunun imhasıyla sonuçlandı. Düşmanın kaybı bu donanmaya kumanda eden Portekiz Hidivi Fransisko de Almayda'nın oğlu Alfonso da içinde olmak üzere 7000 kişiydi. Esirlerin ve yaralıların sayısı daha fazlaydı. Küçerat hükümdarı bu parlak zaferden çok memnun oldu. Emir Hüseyin ile Melik Ayaz'a ikramda bulundu ve övgüler yağdırdı.[358]

2.4.3. Diu Savaşı (2 Şubat 1509)

Portekizliler, Mısır ve Küçerat filolarına karşı koyabilmek için bir yıl çalıştılar. Ancak Lizbon'dan Tiriestao Dakünha komutasındaki güçlü bir filo gelerek Fransisko de Almayda'nın kuvvetleriyle birleştikten sonra saldırıya geçtiler. Bu filoyu kumanda eden Fransisko de Almayda 2 Şubat 1509'da Diu limanında demirli bulunan Mısır filosuna saldırdı. Melik Ayaz'ın kürekle hareket eden hafif tekneleri geri çekildikleri için Emir Hüseyin Portekizlilere karşı yalnız başına savaşmak zorunda kaldı. Ve sonuçta Mısır filosu büyük yenilgiye uğradı. Emir Hüseyin ile emrindekilerden önemli bir bölümü karaya çıkarak hayatlarını kurtardılar.

Şaol ve Diu savaşlarını yapan Mısır filosunun gemicilerini ve kaptanlarını

[356] Erdinç Sancar, a.g.e., s:97.
[357] Fevzi Kurtoğlu, a.g.e., s:13.
[358] Fevzi Kurtoğlu, a.g.e, s:13.

Anadolu'nun güney ve batı kıyıları tarafından Türklerin oluşturması yönüyle Ferişte'nin 'Küçerat Tarihi'nde bu filonun Avrupalı Hıristiyanların düşmanı olan Rum sultanı tarafından 'Kutsal Savaş'a yardım için Hint kıyılarına gönderildiğinden, 'Tarih-i İskenderi' adlı diğer bir Küçerat tarihinde ise yardıma gelen Türk gemilerinden ve Türk askerlerinden söz edilmektedir. Bunun nedeni, Mısır hükümetinin Akdeniz filolarında olduğu gibi gemi reislerinin ve gemicilerin çoğunluğunu Anadolu'nun güney ve batı kıyıları halkından sağlamasıdır. Mısır Sultanı tarafından gönderilen filonun Rum sultanına yani Osmanlı hükümdarına ait gösterilmesinin nedenlerinden biri de filonun hazırlanmasında II. Beyazıt tarafından büyük oranda yardım edilmesidir.[359]

Fatih Sultan Mehmet'ten halef selef olan Sultan II. Beyazıd döneminde, Türk Denizciliği, devlet nüfuzu ve devlet himayesi haricinde oldukça gelişme kaydetti. Antalya'dan İzmir'e kadar uzayan sahillerde oturan birçok Türk yiğit korsanlık yapmak suretiyle Akdeniz'de bir Türk Denizciliği tesis etmişler ve Osmanlılığın karalardaki şöhretine yakın bir şöhret kazanmaya başlamışlardı.[360] Bu korsanlar, II. Beyazıd tarafından devlet hizmetine alınarak bazı harekâtlarda görevlendirdi. Bu suretle Osmanlı Donanması bu korsanların öncülüğünde batıda harekâta hazır hale geldi.[361]

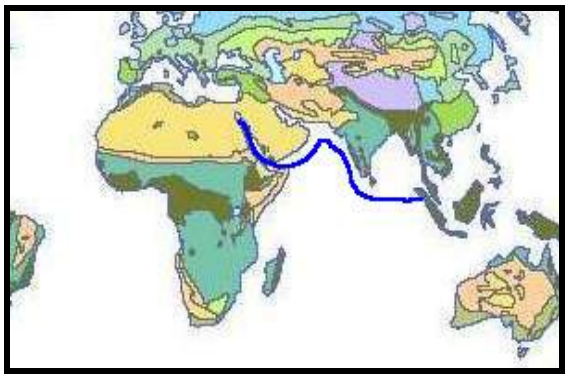

Resim-14 Donanma-yı Hümayun ve Bey Kadırgaları'nın düşman tekneleri ile yaptığı bir deniz savaşı (Selim Sırrı Altıer Koleksiyonundan)

[359] Fevzi Kurtoğlu, a.g.e, s:15.
[360] Erdinç Sancar, a.g.e., s:94.
[361] İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s:490.

2.4.4. Yelken Devrinde Bir Filomuzun Sumatra Seferi

Sefer Cebelitarık'tan Atlas Okyanusu'na çıkılıp Ümit Burnu dolaşılarak gerçekleşmemiş, aşağıda gösterildiği gibi, Süveyş Kaptanlığı emrindeki gemilerden görevlendirme yapılarak Kızıldeniz yoluyla Sumatra'ya yelken açılmıştır.

Resim- 15 Türk filosunun Sumatra Seferi'nde izlediği tahmin edilen rota[362]

Çünkü o tarihlerde Süveyş Kanalı henüz açılmamıştı. Gerçekte, Osmanlı Devleti'nin denizlerde egemenlik yönünden Kızıldeniz, Umman, Hint Denizi, Basra Körfezi'nde, Portekizlilerle sürekli çatışma durumunda olması, Süveyş'te bir kanal açarak doğrudan Kızıldeniz'e çıkması durumunda düşmanlarına karşı kendisine büyük üstünlük sağlayacağı bilinmekteydi. Hatta bu nedenle Süveyş'e bir kanal açılması 15 Ocak 1568'de padişah tarafından Mısır Beylerbeyliği'ne emredilmişse de bazı olaylar nedeniyle emrin gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır. Ancak bunun gerçekleşmemesine karşın daha önce değinildiği üzere Süveyş'te bir tersane kurulmuş ayrıca bu bölgede Süveyş veya Hint Kaptanlığı adıyla bağımsız bir kaptanlık oluşturulmuştur. Süveyş Kaptanlığı'nın otuz kadırgası olduğu ve tersanede Hadım Süleyman Paşa'nın seksen adet barça yaptırdığı bilinmektedir.[363]

Barça, altı düz, iki ve üç direkli bir yelkenli gemi idi. Kalyondan küçük olan Barça, ticaret ve savaş gemisi olarak kullanılıyordu. XV. yüzyıl sonlarına ait bir barçada 83 top bulunmaktaydı.[364] Savaş gemisi olarak kullanılan barçaların dışında

[362] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:85.
[363] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:85.
[364] Erdinç Sancar, a.g.e., s:307.

taşımacılık hizmetlerinde kullanılan ticari barçalar da bulunmaktadır. Bunlar, Türkler kadar diğer denizci ülkeler; özellikle Hollanda, Ceneviz ve Venedik tarafından kullanılmıştır. İ. Hakkı Uzunçarşılı ve Hayati Tezel, Rusların Azak Denizi'nde taşımacılıkta kullandıkları, makineleri arkada olan gemilere 'Barça' dediklerini yazmışlardır.[365]

Resim- 16 Portekiz barçası (Piri Reis'in Dünya Haritası'ndan)

Ayrıca Mısır'ın fethiyle (1517) Süveyş Tersanesi'ne sahip olan ve Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'na açılan Osmanlılar, 1538'de Basra'yı alarak yeni bir liman ve üs elde ettiler. XVI. yüzyılda Basra Tersanesi ile birlikte ihdas edilen Kapudanlık, XVII. yüzyılda da Basra Kapudanlığı olarak mevcudiyetini devam ettirdi.[366]

1563 yılında Basra Tersanesi'ni gezen Portekizli bir seyyah, burada yeni yapılmış 5 Kadırga bulunduğunu, ayrıca Kalyon tipli gemiler gördüğünü belirtmektedir. Yine Basra Tersanesi'nde 1571 yılında 5 Kalyata inşa edildiği, 1573 yılında ise 15 kadırganın tamir yapıldığı bilinmektedir.[367]

Bu açıklamalardan sonra Dz.Alb.Tevfik İnci'nin 'Yelken Devrinde Bir Filomuzun Sumatra Seferi' çalışmasının konuyla ilgili bölümleri aşağıda verilmiştir.[368]

---

[365] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:57-59.
[366] Erdinç Sancar, a.g.e., s:299.
[367] Donanma Komutanlığı Tarihçesi a.g.e. s.III-1-5.
[368] Tevfik İnci, 'Yelken Devrinde Bir Filomuzun Sumatra Seferi'

“Sumatra’ya gönderilen kuvvetlerin başkomutanı tayin edilen İskenderiye Kaptanı Kurtoğlu Hızır Bey, emrindeki filoyu güven içinde Sumatra’ya götürerek, AÇE Racası’nın hizmetine girmiş ve bu Türk yardımı sonucu, AÇE Racalığı, Portekizlere karşı yaptığı savunmada bağımsızlığını korumuş ve kurtarmıştır ve aşağıya koyduğumuz belgeden de anlaşılacağı üzere; bu giden kafileden birçok Türk bir daha Türkiye’ye dönmeyerek öğretmen olarak Sumatra’da kalmışlardır.

Ancak ne yazık ki; bu büyük sefer hakkında bugün elde bulunan belgeler, ne bizleri doyuracak içerikte, ne de bizleri bu seferin heyecanına sürükleyecek güçtedir; eldeki belgeler, bu derece karışık ve verimsizdir. Aslında; Haçlı Seferleri’ne dair yazmak; Osman Oğulları’ndan bol bol bahsetmek; dönemin tarih yazarları için; deniz olaylarını kayıt altına almaktan daha kolay, hatta bu şekil Osman Oğulları’nı övmeye fırsat verdiği için çıkarlarına daha uygun gelmiştir. Bu yüzden deniz yönümüz her dönemde daima savsaklanmıştır. Belki ileride, henüz kapalı, el sürülmemiş bir halde bulunan arşivlerimizin düzenlenmesi mümkün olursa, bu konuda istediğimiz bilgileri elde ederiz.

‘Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası’ndan alıp aşağıya naklettiğimiz, 22 Ocak 1911 tarihini taşıyan bu belge de, seferin bazı karanlık noktalarına ışık tutacak niteliktedir:

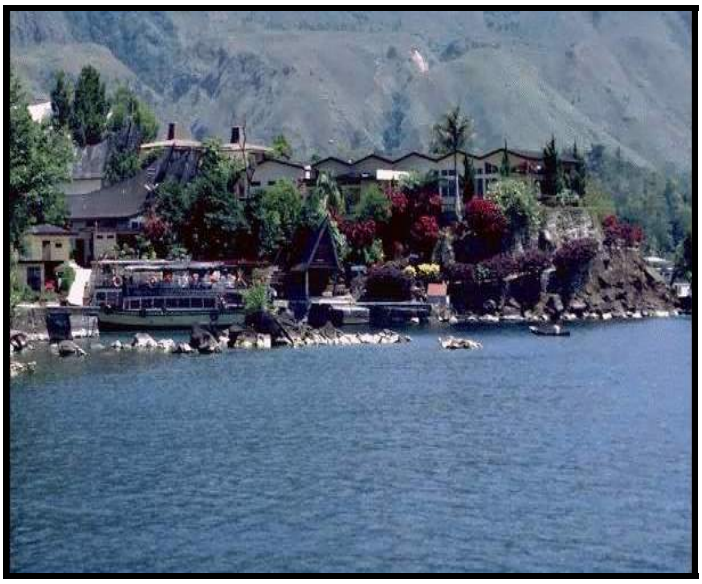
Raca ailesinden bir kişinin anlattıkları:

‘Vaktiyle Sumatra Racası tarafından seçkin bir heyet gönderilip İstanbul’da yüksek padişahtan yardım istenmiş ve başvuru üzerine İstanbul’dan iki Osmanlı gemisi gelmiş ve gerek asker ve gerekse sanat erbabından bir öğretmenler grubu ulaşmıştır. Gemilerin bayrakları ve topları Hollandalılarla yapılan son savaşta yani yirmi beş sene öncesine kadar vardı. Bu iki gemi İstanbul’a geri dönmemişti (diğer gemilerin döndükleri anlaşılıyor). Bunların içindeki Osmanlı heyeti bizi eğitmek için kalmıştı. Ve bunlar bir Türk köyü de oluşturmuşlardı. Köyün ahalisi hala kendilerinin Türk soyundan geldiklerini bilirler ve yerlilerle yaptıkları evliliklerden dolayı adeta yerli olarak yerli lisandan başka bir lisan bilmezler. Bununla birlikte çehrelerinde az çok Türk benzerliği vardır. İşbu gemilerle beraber Zat-ı Hazreti (padişah) tarafından Racamıza hitaben bir buyrultu gelmişti. İşbu bu buyrultu halen

*'Ambon'*da sürgünde bulunan son Racamızın yanındadır. Aynı zamanda gemilerle bir hutbe örneği dahi gelmiş ve işbu hutbe mevcut olup her cuma günü AÇE'de okunmaktadır. Ve o vakit Racamızla mensubeynine (aile bireylerine), Zat-ı Şahane tarafından hediye gönderilmiş ve hediyelerin bir çoğu sahipleri nezdinde muhafaza edilir. AÇE'den giden heyetin reisi *'Halife Madum'* adında bir kişi idi. Gelen gemilerle değişik biçim ve büyüklükte toplar getirilmiştir. Bunlar arasında gayet uzun tunçtan yapılmış on beş adet kadar büyük top getirilmiştir. Bunlardan başka boyları kısa fakat gayet geniş ağızlı toplar dahi bulunmakta idi. Şimdi bunların hepsinin nerede bulunduğu bilinmemektedir. Söylentilere göre yapıldıkları madenin öneminden dolayı tahrip edilip kilise çanları ve haç dökülmüştür. İstanbul'dan gelen heyetin reisi 'Seydülkemal' yahut AÇE'ce 'Elmun' dır ki; bir vilayete bey (ikinci derecede Raca) atanmıştı. Eğitim yöntemlerini uygulayan Şeyh 'Abdurrauf' ve Sünnetçi 'Tenkusyo Kovala' namlarındaki kişiler olup bu ikincisinin asıl Türkçe ismi korunamamış olduğundan bilinmemektedir. Bu heyet üyelerinden diğer birkaç kişi daha vilayet beyliklerine tayin olunmuşlardı; çocuklarında Türk belgeleri saklanmıştır. Yine 'Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası'nda, bu konu ile ilgili diğer bir belge daha vardır ki; o da Osmanlı gezginlerinden Abdülaziz adlı kişinin anlattıklarından: '1898 de AÇE'ye gitmiştim. Melabuh Racası Toko Süleyman ile görüştüm. Bu seferden söz geçmişken o toplardan kalan var mı diye sordum. Birinin Sumatra'da Hükümet Konağı'nda bulunduğunu haber verdi. Bir tanesini de Cava'da buldum. AÇE'de bazı Türk mezarları ve Türk soyundan insanlar gördüm. Yazık ki; bunlar bir şey bilmiyorlardı. Yalnız Türk olduklarını söylüyorlardı. Başka bir şeye rastlamadım.'

Hint Okyanusu seferi, muhakkak ki bizim için bir Preveze ve bir Cerbe Zaferi kadar önemlidir. Fakat neye yarar ki; büyüklüğü kadar anlamlı olan bu seferin daha fazla derinliklerine inebilmemiz bugün için imkansızdır."[369]

[369] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:92.

Resim- 17 Sumatra'dan bir görüntü[370]

2.5. 17. ve 18. Yüzyılda Basra Körfezi

Osmanlı Devleti, Hint Okyanusu egemenliğini Portekizlilere terk etmek zorunda kaldıktan ve Basra Körfezi'ne kapandıktan sonra, Basra kenti ile Dicle ve Fırat nehirleri boylarına önem vermiş ancak, bu bölgede de karşısına rakip olarak İran çıkmıştır.

Nitekim İran'daki Safevi Devleti'nin Irak-ı Acem denilen bölgedeki istekleri ve faaliyetleri üzerine, 1577 yılından itibaren Osmanlı Devleti ile bu devlet arasında 17. Yüzyılın ortalarına kadar süren uzun ve yıpratıcı savaşlar yapılmıştır. Bu süre içerisinde özellikle 1622-1639 yılları yılları arasındaki Osmanlı-İran savaşları şiddetli geçmiş ve sonuçta, 1639 yılında Kasr-ı Şirin Andlaşması imzalanmıştır.[371] Bununla, İran, Bağdat ve Musul'un Osmanlılara ait olduğunu bir defa daha kabul etmiştir. Bu da, bölgede iki devlet arasında uzun bir barış döneminin başlangıcı olmuştur. Ne var ki, 17. Yüzyılın başlarından itibaren Basra Körfezi'nde ve Hint

[370] Metin Çıtak, Abdülkadir Gerçeksever, a.g.e., s:92.
[371] Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, Cilt:3, Nisan 1992, s:622.

Okyanusu'nda yeni bazı Avrupalı sömürgeci devletlerin görünmesiyle bölgede, önemli gelişmeler baş göstermeye başlamıştır.[372]

Portekizliler, Osmanlı Devleti'nin yukarıda belirtilen müdahalesine rağmen, 16. Yüzyılın başlarından itibaren yaklaşık bir yüzyıl, Hint Okyanusu'ndaki egemenliği ve ticareti rakipsiz olarak ellerinde tuttular.[373]

Ancak, 1580 yılında Portekiz'in İspanya tarafından işgal edilmesi ve 17. Yüzyılın başlarından itibaren önce Hollandalıların, onları izleyerek İngilizlerin Güney Asya ve adalara yerleşmeleri, Hint Okyanusu ve çevresinde faaliyetlerde bulunmak üzere kumpanyalar (özellikle İngilizlerin 1600 yılında East India Company'yi) kurmaları, Portekizlilerin Hint Okyanusu ve çevresinde nüfuzlarının azalmasına biraz sonra da sömürgeciliklerinin çökmesine neden oldu.[374]

Nitekim İngilizler, 1611 yılından itibaren Hint Okyanusu'nda etkili şekilde görünmeye ve Hindistan kıyılarına yerleşmeye başladılar. Bu arada, Safevi Devleti'ne yardım ederek, 1622 yılında Hürmüz'den Portekizlileri çıkardılar ve adayı Safevilere bıraktılar. Safevi Hükümdarı Şah I. Abbas da, Hürmüz'ü yıktı ve adanın karşı kıyısındaki Bender Abbas'ı Hürmüz'ün yerine ticarette geliştirmeye başladı. Bu da, İran'ın Hürmüz Boğazı'nda etkili olmaya başlamasına yol açtı.[375]

Diğer yandan 17. Yüzyılın başlarında, Hint Okyanusunda etkinlik göstermeye başlayanlardan birisi de Hollandalılar oldu. Nitekim bunlar da, 1606 yılından itibaren Hindistan'ın doğu kıyılarına hakim oldular, 1623'te de Hürmüz'de şirketler kurarak Basra Körfezi'ne girdiler.

Böylece, İngilizler ve Hollandalılar Hint Okyanusu ve Güney Asya'ya yerleşmeye başladılar. Aynı zamanda da bu sömürgeciler, 1617 yılından itibaren bölgede ve bölge ticaretinde üstünlük sağlamak üzere aralarında mücadeleye başladılar. Ancak, kıta Avrupası'nda gittikçe etkisini ve gücünü artıran Fransa Kralı XIV. Louis'in, 1664 yılında Fransız Doğu Hint Kumpanyası'nı kurmasından sonra

[372] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:367.
[373] Dünya Tarihi Ansiklopedisi, s:88.
[374] Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı- İngiliz İktisadi Münasebetleri 1580-1838, Ankara, 1974, s:2-4.
[375] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:368.

meydana gelen gelişmeler üzerine, İngilizler ve Hollandalılar bu ortak rakip ve tehlikeye karşı birleşmek gereğini duyarak 1667'de aralarında anlaştılar.[376]

Bütün bunlarla birlikte; İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar, Hint Okyanusu ve çevresinde Portekizlilerin üstünlüğüne son vererek, 17. Yüzyılda bölgede ve bölgedeki ticarette söz sahibi oldular. Ancak bu sömürgeciler içinde İngilizler, Hollandalıların ve Fransızların aleyhine bölgede zamanla etkinliklerini geliştirdiler. Özellikle, Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sırasında...[377] 1757 yılında Hindistan'ı ele geçirip Fransızları buradan uzaklaştırdıktan sonra, bölgenin tek hakimi haline geldiler.

Bilindiği gibi, İngiltere, sömürgecilik hayatında genelde, bir bölgeye önce tüccarlarını gönderip durum uygunsa oralarda ticaret şirketleri kurup yerleşmeye başlar, sonra da devlet olarak gönderir ve siyasi yönden de el atardı.

Nitekim İngilizler, bu yayılma ve genişleme siyasetleri çerçevesinde, Fransa'yı Hindistan kıyılarından uzaklaştırıp buralarda ticaret yapma tekelini kurduktan sonra Basra Körfezi'nde de ticari faaliyetlerini artırmaya başladılar. Anlaşıldığına göre, daha 1760'larda Basra'da ve Şattülarap üzerinde yoğun bir ticari faaliyet içine girmişlerdi. İngiltere'nin Hint Okyanusu ve çevresinde etkinliğinin artması, özellikle Hindistan'ın kendisi için ticaret ve siyaset bakımından büyük önem kazanması, dikkatlerini bu bölgede toplamasına yol açtı. Bu arada 18. Yüzyılın sonlarında bazı İngiliz tüccarları, Hindistan'a gitmek için Ümit Burnu'nu dolaşmaktansa, Süveyş-Kızıldeniz yolunun daha kısa ve kârlı olacağı düşüncesini ortaya attılar. Fakat bu düşünce pek taraftar bulamadı.[378]

Ancak 1789 Fransız İhtilali ve bunun arkasından başlayan Koalisyon (İhtilal) Savaşları (1792-1815), Avrupa'nın siyasi, sosyal düşünce ve ekonomik hayatında çok büyük değişim ve gelişimler meydana getirdi.[379]

---

[376] Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s:4.
[377] Dünya Tarihi Ansiklopedisi, s:150.
[378] Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s:76.
[379] Ülkeler Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1991, s:101.

Bu arada Koalisyon Savaşları sırasında Fransa'nın 1806 yılında "Kıta ablukası"nı ilan ederek İngiliz mallarının Avrupa'ya girmesini yasaklaması, buna karşılık İngiltere'nin de Fransa'ya karşı 1807'de "Deniz ablukası"nı ilan etmesi, Avrupa'da bir ekonomik krizin olmasına neden oldu.

Avrupa'da meydana gelen bu gelişmeler, 19.Yüzyılın ortalarına doğru İngiltere'ye kıta pazarlarını kapattı. Halbuki İngiltere'de 1760 yılında ilk sanayi inkılabı başlamıştı. Bunun sonucu olarak da İngiltere 1782'den itibaren sınai üretiminde hızlı bir gelişmeye girişmişti. Nitekim kömür taşıması ve bakır üretimindeki büyümenin yansından fazlası, basma kumaşlarındaki artışın beşte dördü ve pamuklu mallar ihracatının onda dokuzu. 18. Yüzyılın son on sekiz yılında toplanmış ve bu artış 19. Yüzyılın başlarında daha da artmıştı. Yine bu tarihlerde önemli bir gelişme daha olmuş, buharlı gemiler yapılmaya başlanmıştır. 1818 yılında buharla işleyen bir gemiyle ilk defa Atlas Okyanusu geçilmiştir. Ancak ilk buharlı gemilerin uzun yolculuklar için fazla yakıt (kömür) ve suya ihtiyaçları olduğundan gemide yük için az yer kalıyordu. Bu da taşımacılıkta kâr oranını düşürüyordu.

İşte 19. Yüzyılın başlarında, İngiltere'de sanayide ve gemicilikte meydana gelen bu gelişmeler ile bunlara karşılık Avrupa pazarlarının İngiliz mallarına kapanması, İngilizleri yeni pazarı aramaya sevketti, önemli pazarlarından biri ve sömürgeciliklerinin temel taşı olan Hindistan'a, geniş anlamıyla doğuya daha kısa giden, güvenli ve kârlı bir yol aramaya yöneltti. Bu da, onların dikkatlerini Doğu Akdeniz'e çevirdi.[380]

Nitekim İngiltere, 1830 yıllarından itibaren doğu yoluyla ilgili olarak bazı projeler üzerinde çalışmalara başladı. Bunlardan birincisi, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla ilgili teknik çalışmanın başlatılmasıydı. Gerçekte Süveyş'ten geçecek bir yol Ümit Burnu'nu dolaşan yolu üçte bir oranında kısaltabilirdi. Ancak bu düşünce ve proje, dönemin hükümeti tarafından siyasi nedenlerle uygun bulunmadı. Bunda İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston önemli rol oynadı. Palmerston'a göre, Akdeniz ile Kızıldeniz arasında açılacak bir kanal, "bütün sorunlarıyla birlikte ikinci bir Boğaz" olacaktı.[381] Halbuki o tarihlerde, 1798 Osmanlı-Rus Antlaşmasıyla başlayıp

[380] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:370.
[381] Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s:76.

gelişen ve "birinci Boğazlar" olarak nitelenen Çanakkale ve İstanbul Boğazlan üzerinde devletlerarası rekabetten doğan sorunlar, bu sorunlara çıkarları nedeniyle taraf olan İngiltere'yi fazlasıyla uğraştırmaktaydı.

Bu ve diğer nedenlerden Palmerston, Hindistan'a gitmek için Süveyş yerine daha kısa bir yol olarak, Doğu Akdeniz-Fırat vadisi üzerinde düşünmeye başladı. Bu yol, kısalığı yanında Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'ndaki güney-batı Muson rüzgarının doğurduğu tehlikeleri de ortadan kaldırıyordu. Diğer yandan nehir ulaşımı Ren ile Tuna'da denenmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştı. Bu dönemde ise Fırat Nehri üzerinde kayık, şayka, grab, firkate, mavna ve keleklerle nakliyat yapılmaktaydı.[382]

Özetle, İngiltere Hükümeti, Fırat üzerinden Hindistan'a gitmek projesini kabul etti, bu yolu geliştirmek ve işletmek için izin almak üzere Osmanlı Devleti'ne başvurdu. Ancak İstanbul Hükümeti buna hemen olumlu cevap vermeyip, Bağdat Valisi Ali Paşa'dan bu konudaki görüşlerini sordu. Ali Paşa'ya göre, Fırat Nehri'nin temizlenerek üzerinde gemi işletilmesine başlanması ticareti kolaylaştıracak ve kâr getirecekti. Fakat Fırat Nehri'nin Birecik'ten Hille (Güney Irak'ta)'ye kadar olan kısmının temizlenerek gemi işletilecek duruma getirilmesi mümkün olduğu halde, Hille ile Kuma arasının temizlenmesi imkansızdır. Bundan dolayı Fırat ile Dicle'nin bir kanalla birleştirilmesi istenebilecektir. Ali Paşa böyle bir durumda da İngilizlere izin verilmeyip, işin kendisine bırakılmasını istemiştir. Buna karşılık Londra Elçisi Namık Paşa, İngiltere'ye istediği iznin, devlete bazı ticari, mali ve siyasi yararlar sağlayacağı düşüncesiyle verilmesinden yana olduğunu bildirmiştir.[383]

Bu sıralarda ise Osmanlı Devleti» Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı gibi büyük bir sorunla uğraşmaktaydı. Mehmet Ali Paşa, 1831 yılında isyan hareketine başladıktan ve Suriye'yi kontrolü altına aldıktan sonra Devletin ordularını yenerek Kütahya'ya kadar ilerlemişti. Ancak büyük Avrupa devletlerinin baskısıyla 1833 yılında Kütahya Anlaşması'nı kabul ederek Toros Dağları'nın güneyine çekilmişti. Ne var ki, bu durumdan ne Osmanlı Padişahı II.

---

[382] C. Orhunlu, T.Işıksal, 'Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Üzerine Araştırmalar, Dicle, Fırat Üzerinde Nakliyat, Tarih Dergisi, c.XIII, Sayı:17-18, İstanbul, 1963, s:77.
[383] Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s:76-77.

Mahmut (1808-1839) ne de Mehmet Ali Paşa memnun kalmıştı. Bu nedenle her iki taraf yeni bir askeri harekat için hazırlıklara girişmişlerdi.[384]

İşte bu ortamda Suriye'den sonra Irak'a da göz diken Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, İngiltere'yi kendi yanına çekebilmek ümidiyle, Suriye'de Süveydiye limanından Fırat nehrine vapur geçirmek üzere İngilizlerin istediği inşaat iznini İstanbul Hükümeti'nin onayını beklemeden onlara verdi. Böylece, Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki Osmanlı-İngiliz çekişmesine, Mısır'da bağımsız bir devlet, daha geniş olarak bir Arap Devleti kurmak peşinde koşan asi Mehmet Ali Paşa da karışmış oldu.

Osmanlı Devleti, yukarıda belirtilen gelişmeler karşısında ve diğer nedenlerle, İngilizlere Fırat Nehri üzerinden doğuya ticaret yapmak için istedikleri izni verdi; aynı zamanda, 16 Ağustos 1838'de İngiltere ile bir Ticaret Antlaşması imzaladı. Bununla da İngiltere'ye yeni ve önemli ticari ayrıcalıklar tanıdı. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan bu antlaşma ile de Dicle-Fırat nehirleri, sulama ve ulaşım konulan yanında aynı zamanda siyasi bir nitelik kazanmış oldu.[385]

XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezindeki nüfuz mücadelesi esas olarak İngiltere ile olmuştur. Körfezin batı sahilini teşkil eden Kuveyt, Bahreyn, Katar, Umman sahilleri ve Maskat'a ait Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, Osmanlı Devleti bölgede meydana gelen her olayla ilgilenmekteydi.

Osmanlı Devletinin himayesinde Zufar'da hakimiyetini ilan eden Fazl b. Alevî, 18 Ramazan 1296 (5 Eylül 1879)'da Bâbıâlî'ye takdim ettiği lâyihasında bir bölgede merkezlere sahip olan bir devletin onun uzantılarına da sahip olduğu görüşünü (hinterland prensibi) savunuyordu. Buna dayanarak Hicaz'a sahip olan Osmanlı Devletinin bütün Cezîretü'l-arab'a sahip olduğunu ve nüfuzunu icra etmesini istiyordu.[386] Aynı dönemde Maskat imamı olan Türkî bin Said de

[384] Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c.V, Ankara, 1961, s:124.
[385] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:372.
[386] Bkz.;Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı (YEE), kısım 18, evrak 553/182, zarf 93, karton 35, Fazl b.Alevinin Zufar'da hakimiyet ilanı ve sonrası ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Lorimer, Delilü'l-halic, (Tarih), II, 900-902, 906-908, 910-911, 915. Fazl'ın Bâbıâlî'ye takdim ettiği

İngiltere'nin himaye tekliflerini reddediyordu. Ancak, onun ölümünden sonra oğulları arasında çıkan çatışmada Faysal idareyi ele aldı ise de halk tarafından tutulmadı. İngilizler Umman sahillerini idareleri altına almak istemelerine rağmen bölgedeki şeyhler bunu reddetmekteydi. Osmanlı Devletinin Basra bölgesindeki ıslahatları sırasında Umman ve Maskat'a kadar olan yerlerdeki şeyhler bağlılıklarını bildirmek istediler. Bunun için Devlet-i Aliyye-i Osmaniye sancağı altına girmek ve bu sancağı taşımak düşüncesinde idiler. Ancak islahat memurlarının hatalı davranışları yüzünden bundan vazgeçtiler. Halbuki Osmanlı Devleti, Umân sahilleri ile Maskat'taki şeyhler ve ahalinin halifeye olan sadakat ve bağlılıklarını kuvvetlendirmeye çalışmalıydı.[387]

XIX. yüzyılın sonlarında İngiltere'nin Basra Körfezindeki gücü giderek artmaktaydı. Maskat'taki İngiliz konsolosu ve Şarika'daki konsolos vekili zaman zaman bölgedeki şeyhlere ve ahâliye çeşitli tekliflerde bulunuyordu. İstekleri kabul edilmediği takdirde Ebûşehr konsolosu emrinde bulunan harp gemilerini göndererek isteklerini zorla kabul ettiriyorlardı.[388] Osmanlı Devleti karadan arazi şartlarının müsait olmaması ve denizde yeterli donanması bulunmaması yüzünden sahildeki şeyhlere yardım edemiyor ve haklarını koruyamıyordu. Bu sebeple Körfezde sadece Kuveyt ve Katar'a ait gemiler Osmanlı bayrağı çekiyor, Umman sahillerindeki şeyhlikler ise ay ve yıldız bulunmayan kırmızı bir bayrak taşıyorlardı. Osmanlı Devletinin bu durumundan yararlanmak isteyen İngilizler, çeşitli fırsatları değerlendirerek sık sık sahildeki kasabalara uğruyorlar ve ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışıyorlardı. Fakat sadece bununla yetinmiyor, gizlice silah ve cephane getirterek Kuveyt, Bahreyn, Katar, Umman sahilleri ve Maskat taraflarındaki kabile ve aşiretlere satıyorlardı. Necid sabık mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya göre Osmanlı Devletinin de sahillerin muhafazası için on yelkenli gemiyi Basra Körfezine göndermesi ve üç korvet ile bunları desteklemesi gerekmekteydi. Ayrıca bu donanma Şattü'ül Arap'tan başlayarak, Kuveyt, Katîf, Uceyr, Katar,

---

Kızıldeniz'in doğu ve batı kıyıları ve Cezîretü'l-arab hakkında iki raporu BOA, YEE, kısım 14, evrak 88/26, zarf 88, karton 12'dedir.(İdris Bostan)

[387] İdris Bostan, Basra Körfezinin Güney Kesimi ve Osmanlılar, s:2.

[388] İngiltere'nin Basra Körfezindeki faaliyetleriyle ilgili olarak bkz. Abdülaziz Abdülgani İbrahim, Hükümetü'l-hindi'l-britaniyye ve'l-idaretü fi'l-halici'l-arabi, Riyad 1401/1981; Cemal Zekeriya Kasım, el-Halicü'l-arabi, dirasatü li't-tarihi'l-imarati'l-arabiyye (1840-1914), Kahire 1966.

Bahreyn, Umman ve Maskat sahillerinde dolaşmalı ve sahillere silah sokulmasına engel olmalıydı.[389]

İngiltere, aslında bu tarihlerde Dicle-Fırat nehirleriyle onların geçtiği bölgeye daha geniş bir boyutta bakmaya ve buralarla ilgisini uzun vadeye göre düzenlemeyi düşünmeye başlamıştı. Nitekim yukarıda sözü edilen izin konusunda girişimlerde bulunurken, aynı zamanda Asi Nehri ile Fırat Nehri'ni bir kanalla birleştirerek, Akdeniz'i Basra Körfezi'ne bağlamak gibi dönemin teknik imkanlarına göre büyük bir projeyi ortaya çıkarmıştır. Ancak, Osmanlı Hükümeti bu projeye kesin olarak izin vermeyeceğini açıklamıştır.[390]

Bunun üzerine İngilizler, Asi ile Fırat nehirleri arasında kanal açma konusunun üzerine daha fazla gitmeyerek, Fırat-Dicle nehirlerine ulaşım ve ticaret yönünden ağırlık vermişler, bu nehirlerde kullanmak amacıyla bölgede gemi inşaatı işine girişmişler ve gerekli malzemeyi Süveydiye iskelesine getirip oradan Birecik'e taşımışlardır. Bunun yanı sıra, Fırat Nehri'nde buharlı gemilerin işleyebilmesini sağlamak için, nehrin temizlenmesiyle ilgili incelemeler ve etütler yapmışlardır. Bu arada da, yapımı tamamlanan iki gemi ile 1836 yılında, Fırat üzerinde güneye doğru deneme seferi düzenlemişlerdir. Bu gemilerden biri Basra'ya kadar gidip oradan Dicle nehrine geçerek Bağdat'a kadar gelmiştir.

Ne var ki, İngilizlerin Fırat ve Dicle nehirlerindeki bu çalışmaları, Hindistan'a gidecek yolun geliştirilmesi düşüncelerini tam olarak uygulamaya sokamamıştır. Ancak onların bölgeye ve Dicle ile Fırat'a ilgileri devam etmiştir.

Nitekim İngilizler, 1850 yılından sonra, bu defa bir bölümü demiryolu bir bölümü de nehir yoluyla olmak üzere, Akdeniz'i Basra Körfezi'ne bağlamak projesini ortaya atıp, geliştirmeye çalıştılar. Düşündükleri demiryolu, İskenderun Körfezi'nden başlayıp Fırat Nehri'ni Caber Kalesi civarından geçerek Mezopotamya'ya girip Bağdat'a ulaşacak, oradan Dicle ile Fırat'ın sularının

---

[389] Necid sabık mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın 1312/1896 tarihli raporu: BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), nr.59642. İkinci Osmanlı Meclis-i Meb'usanı'na Basra Mebusu olarak katılan Abdülvahhab Paşa, bölgenin ıslahı ile ilgili takdim ettiği layihasında Basra sahillerinin muhafazası ve silah kaçakçılığının önlenmesini istedi. (BOA, BEO, nr.292124)

[390] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:372.

birleştikleri yer olan ve en büyük gemilerin işlemesine elverişli derinlikte suyu bulunan Korna'ya veya Basra Körfezi'ne 37 mil uzaklıktaki büyük bir ticaret merkezi olan Basra kentine kadar uzatılacaktı. Fakat bu büyük proje de, İngiliz kamuoyunda ilgi uyandırmasına rağmen, çeşitli nedenlerden uygulamaya sokulamadı. Bununla birlikte, Basra Körfezi'ni demiryolu ile Akdeniz'e bağlamak düşüncesi, bundan böyle gündemde kaldı ve devletlerarası çeşitli gelişme ve sür-tüşmelere yol açtı.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi, İngiltere, 17. Yüzyılın başlarından itibaren Basra Körfezi'ne sokulmuş, zamanla Dicle ve Fırat nehirleri ile bölgede, önce ticaret sonra hem ticaret hem de siyasi ağırlıklı olmak üzere etkisini çoğaltmıştır. Bu arada, 1839 yılında Aden'e yerleşerek Kızıldeniz'in de giriş çıkışını kontrolü altına almıştır. Böylece, daha önce elde ettikleriyle birlikte, Kızıldeniz ile Basra Körfezi'nin ağızlarına ve Hindistan'a yerleşerek, 19. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Hint Okyanusu ve çevresinin tek ve en büyük Avrupalı devleti haline gelmişti.[391]

Bu gelişmeler olurken, Çar Nikola, kutsal yerler konusunun halli için büyük gösterilerle Prens Mençikov'u İstanbul'a gönderdi. Ortodokslara bazı imtiyazlar verilmesi konusunda Fransızların da onayı alındı. Konu kapandı sanılırken, Prens Mençikov yeni yeni istekler ortaya atmağa başladı. Bunlardan en önemlisi ise, tüm Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki ortodoksların himaye hakkının Rusya'ya verilmiş olduğunun bir senetle tevsik edilmesi isteğiydi. Mençikof'un bu isteklerini endişe ile izleyen İngiliz ve Fransızlar, donanmalarını Çanakkale Boğazı'nın hemen dışında Beşige önlerine gönderdiler ve Osmanlı devletinden bu isteğe karşı durmasını talep ettiler. Babıali, 21 Mayıs1853 tarihinde, Prens Mençikof'a olumsuz yanıt verdi. Bunun üzerine Prens Mençikof ülkesine geri döndü. Ruslar bu olumsuz cevap üzerine Eflak ve Buğdan'a saldırarak bu eyaletleri işgal ettiler. Gerekçe olarak da: 'Biz Türklerle savaşmak istemiyoruz ama teminat almağa da mecbur olduk.' diyorlardı. Bu durumda ingiliz ve fransızları arabuluculuk girişimleri de sonuçsuz kaldı. Osmanlı devleti de 01 Ekim 1853 tarihinde Rusya'ya karşı savaş ilan etti.[392]

---

[391] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:373.
[392] Erdinç Sancar, a.g.e., s:205.

İngiltere'nin Basra Körfezi, Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde etkinliğinin gittikçe daha çok duyulduğu sıralarda, Osmanlı Hükümeti 1869 yılında Mithat Paşa'yı Bağdat Valiliği'ne atadı.[393] Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği'ne atanması, Basra Körfezi bölgesinde Osmanlı etkisinin yeniden çoğalmasına, bu da yeni gelişmelere yol açmıştır.

Ne var ki, bu başarılı ve ileriye dönük çalışmaları yapan, bölgede İngilizlerle rekabete girişerek onların etkisini azaltmaya çalışan Mithat Paşa, o sıralarda sadrazamlıkta bulunan düşmanı Mahmut Nedim Paşa'nın kendisine çeşitli güçlükler göstermesi üzerine, yani İstanbul'daki siyasi çekişmelerden dolayı, 1871 yılında Bağdat Valiliği'nden istifa ederek başkente döndü. Bu da, bölgede başlayan gelişmeleri durdurdu ve İngiltere'yi yine tek başına bıraktı.[394]

Ancak, 19. Yüzyılın sonlarına doğru bölgede İngiltere'nin karşısına bu defa Rusya ve Almanya gibi iki büyük devlet çıktı.

2.6. 19. ve 20. Yüzyılda Basra Körfezi

Bilindiği gibi, 1711 Prut Savaşıyla Osmanlı Devleti'nin elinden kurtulan Rusya,[395] Çar I. Petro (Deli)'nun 'sıcak denizlere inmek için hiçbir engel tanımayacaksınız...' vasiyetiyle politika izleyen yöneticiler önderliğinde, 18. Yüzyılın başlarından itibaren güneye doğru yayılmayı değişmez dış politika amacı olarak kabul etmişti. Bu amaçlarına ulaşmak üzere de, özellikle Osmanlı Devleti ile uzun savaşlar yapmış ve bunların sonucunda, 19. Yüzyılın ortalarına kadar, Balkanlar'da nüfuz alanları kurmuş, Kırım'ı ele geçirerek Karadeniz'e çıkmış ve bu arada Kafkaslar'a inmişti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kazandığı zafer ve bunun sonucunda 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Andlaşması ile de batıda dolaylı olarak Adriyatik ve Ege Denizleri'ne çıkarken, doğuda Batum, Kars, Ardahan ve Doğu Beyazıt'ı alarak, aynı zamanda Doğu Anadolu'da Ermeniler üzerinde koruyuculuk hakkı elde ederek, Dicle, Fırat yoluyla Basra Körfezi'ni tehdit eder hale

[393] Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, Cilt:4, Nisan 1992, s:943.
[394] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:374.
[395] Dünya Tarihi Ansiklopedisi, s:124.

gelmiştir. Bu gelişmeler ise, İngiliz-Rus rekabetini ve mücadelesini daha da şiddetlenmesine neden olmuştur.[396]

Bundan sonra Berlin Kongresi'nde, Doğu Beyazıt'ın Osmanlılara geri verilmesini sağlayarak, Rusya'yı Dicle, Fırat nehirleri ve Basra Körfezi'nden biraz daha kuzeye doğru uzaklaştırmış; yine Berlin Kongresi'nin kararıyla Doğu Anadolu'da Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapılmasına kendisiyle birlikte diğer büyük devletleri de katarak, Rusya'nın Ayastefanos Andlaşması'yla Doğu Anadolu'da sağladığı etkin ve tehlikeli durumu dengelemiş ve kontrol altına almıştır.

Böylece İngiltere, 1878 yılında gerçekleştirdiği bu gelişmelerle, Rusya'nın Dicle, Fırat yoluyla Basra Körfezi'ne inmesine veya bölgeyi tehdit etmesine karşı Mezopotamya'nın kuzeyinde Doğu Anadolu'da bir perdeleme yapmış ve bir siyasi kuşak meydana getirmiştir. Diğer yandan bunu güçlendirmek üzere 1882 yılında Mısır'ı geçici (!) kaydıyla ve resmi olmayarak işgal etmiştir. Bu suretle de Ortadoğu'da en etkili devlet haline gelmiştir. Bu arada da, Basra Körfezi'nin batı kıyılarına doğrudan yerleşmek üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur.[397]

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin körfezin batı sahillerine müteveccih faaliyetlerini dikkatle takip ediyordu. Osmanlı Arşiv belgelerinde bulunan bilgilere göre İngiltere bilhassa Umman sahilleriyle ilgileniyordu.[398] Nitekim, 4 Şevval 1323 (2 Aralık 1905)'te Maskat hakimi Faysal özel vapuruyla, İngiltere'nin Maskat konsolosu ise iki harp gemisiyle Abu Dabi'ye geldiler. Konsolos, Umman şeyhi Zâid b. Halîfe ile yaptığı görüşmede buraya İngiliz bayrağı çekilmesini teklif ettiyse de kabul ettiremedi. Konsolosun Sultan b. Muhammed'le görüşmek üzere karadan Umman taraflarına gitmek isteği de reddedildi. Bunun üzerine Maskat hakimi ve konsolos 8 Şevval'de geri dönmek zorunda kaldılar. Dönüş sırasında Maskat hakimi, Dubai'ye uğrayarak Şeyh Mektûm ile görüştü. Konsolos ise Ümmü'l Kayveyn'e gelerek Şârika şeyhi Abdülaziz ve Acman şeyhi Abdurrahman ile kendi vapurunda görüşmek istediyse de şeyhler muvafakat etmediler. Konsolos, karada keşif yapma isteğinin de kabul edilmemesi üzerine Maskat'a dönmek zorunda kaldı. Bu davranış

[396] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:375.
[397] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:376.
[398] İdris Bostan, Basra Körfezinin Güney Kesimi ve Osmanlılar, s:2.

ve ziyaret Umman ahalisinin huzursuz olmasına yol açtı. Bu olayları Osmanlı Devletine bildiren Lince şehbenderi, İngiliz posta vapuruyla Maskat'tan helva sandıkları içinde bölgeye silah sevkedildiğini de bildirdi.[399] Bu durum karşısında, İngiltere nezdinde bir teşebbüste bulunmayan Osmanlı Devleti, sadece konsolosu kabul etmeyen şeyhlere komşu olan memurları aracılığıyla onlara güzel davranılmasını ve hoşnutluklarının sağlanmasını istedi.[400]

İngiltere'nin Abu Dabi, Dubai ve Şârika'da kendi bayraklarının çekilmesi için ısrarı karşısında meşayihin Osmanlı Halifesine sığındıkları anlaşılmaktadır. Lince şehbendlerinin bildirdiğine göre, meşayih kendi sahillerinde ve gemilerinde Osmanlı bayrağı taşımak için izin istediler. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid 14 Cemâziyelevvel 1325 (25 Haziran 1907)'de meselenin Meclis-i Vükelâ'da görüşülmesini emretti.[401] Osmanlı Hükümetinin aldığı karar, meselenin yeniden incelenmesi, buralarda daha önce hangi hükümet bayrağının çekildiğinin tesbiti ve meşayihin gerçek amaçlarının öğrenilmesi istikametinde oldu.[402] Bunun öğrenilmesi için de Lince fahrî şehbenderliğine öğütlerde bulunuldu.[403]

2.6.1. Kuveyt, Katar ve Bahreyn'in Hazin Kaybı

Londra'dan ve İngiliz petrol şirketi D' Arcy'nin temsilcisinden gelen talepler üzerine, Büyükelçi Sir Lowther, 24 Şubat 1913 günü Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı ziyaret etmiştir. Görüşme sırasında, Lowther, İngiliz grubuna vaat edilen petrol ayrıcalığı sözünün yerine getirilmesine Hükümeti'nin büyük önem verdiğini bildirmiştir.[404] Sadrazam, konu hakkında bilgisi olmadığını ve ilgililerden bilgi alacağını belirtmiştir.[405] Bu görüşmede her ne kadar petrol meselesine değinilmiş ise de, esas konu II. Balkan Harbi'ne son verecek olan

---

399 Osmanlı Devletinin Lince Şehbenderliğinden Basra vilayetine gelen 17 Şevval 1323 (15 Aralık 1905) tarihli yazı: BOA, BEO, nr.207807.

400 Sadaretin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 6 Muharrem 1324 (2 Mart 1906) tarihli tezkiresi: BOA, BEO, nr. 207807.

401 BOA, İrade-Hususi, 14 Cemaziyelevvel 1325, nr. 40.

402 15 Cemâziyelevvel 1325 (26 Haziran 1907) tarihli mazbata: BOA, Meclis-i Vükela Mazbatası, nr.116.

403 Sadrazam Hariciye Nazırına 20 Cemâziyelevvel 1327 (9 Haziran 1909) tarihli tezkiresi: BOA, BEO, 231678.

404 Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:178.

405 Marian Kent, a.g.e., s:50.

barıştır.[406] Anılan savaşta Osmanlı Devleti yenilmişti ve Edirne kentinin her an düşmesi bekleniyordu. Sadrazam bu görüşmeden bir gün önce, Londra Sefiri Tevfik Paşa'ya savaşın son durumu hakkında bilgi göndermiş, Edirne'yi terketmek durumuna gelindiğini bildirerek bazı şartlarla barış görüşmelerine başlaması için yetki vermiştir.[407]

Bu karışık ve sıkışık durumda dahi, Büyükelçi, Sadrazamı her gördüğünde D'Arcy'nin konusunu izlemeye devam etmiştir. Ayrıca yazılı başvurular da yapmıştır.[408] Görüşmelerin birinde, Sadrazam Büyükelçi'ye, D'Arcy'nin 1909 yılında ayrıcalık için başvurduğuna ilişkin bir belgeye rastlanmadığını bildirmiştir. Mahmut Şevket Paşa, böyle bir belge olsa dahi, Hazine-i Hassa mal varlığının Devlet Hazinesi'ne geçmesi ile birlikte Hazine-i Hassa'ya yapılan başvuruların geçersiz duruma düştüğünü de sözlerine eklemiştir. Bunun üzerine İngiliz Dışişleri devreye girerek, Londra'da, Osmanlı Devleti adına Basra Körfezi, Bağdat Demiryolu, Dicle ve Fırat üzerinde gemi işletmeciliği, gümrük vergisi artışları gibi konuları müzakere etmekte olan Hakkı Paşa'dan konuya Bab-ı Ali'nin bir çözüm bulunmasını istemiştir.[409] İç ve dış politik olayların bu denli yoğun olduğu bir ortamda, Sadrazam, Kuveyt meselesine de zaman ayırmak zorundadır. Zira Körfez konularına ilişkin müzakerelerde Kuveyt, Londra'da ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu çerçevede 6 Mart günü Hariciye Nezareti'ne giderek, Nazır Prens Sait Halim Paşa ve Hukuk Müşaviri Reşit Bey'in de katıldığı bir toplantıda üç saat süreyle Kuveyt konusu üzerinde çalışmıştır.[410]

Kabinenin 11 Mart 1913 günkü toplandısında, Londra'da yapılmakta olan görüşmelerde ileri sürülen İngiliz talepleri ele alınmıştır. Bu çerçevede, adı geçen ülkenin sadece Kuveyt'i değil Katar'ı da kendine bağlamak eğiliminde olduğu ifade edilmiştir. Sadrazamın görüşü, anılan iki şeyhliğin doğrudan İngiltere'ye verilmese bile o ülkenin himayesine bırakılması yönündedir. Bu görüşe, Şûrayı Devlet Reisi Sait Paşa karşı çıkmış ve bu gibi toprak terkine ilişkin karar alma yetkisinin sadece Meclis-i Mebusan'a ait olduğunu belirtmiştir. Ancak, Mahmut

[406] Mahmut Şevket Paşa Günlüğü, Arba, İstanbul, 1988, s:31.
[407] Mahmut Şevket Paşa Günlüğü, s:30.
[408] Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:179.
[409] Marian Kent, a.g.e., s:50-51.
[410] Mahmut Şevket Paşa Günlüğü, s:34.

Şevket Paşa kararını vermiştir. Sait Paşa'ya İngiltere Hükümeti'nin bile bu gibi konularda Parlamento'ya danışmadan yetki kullandığını söylemiştir. Sadrazamın konuya bakış açısı çok ilginç ve Londra'daki görüşmelerin sonucunu etkileyecek nitelikte olduğundan, bu görüşünü kendi sözcüklerinden öğrenmek uygun olacaktır; "Kuveyt ve Katar gibi çölden ibaret iki kaza yüzünden İngiltere ile ihtilaf çıkaramayız. Bu ehemmiyetsiz topraklardan ne gibi faydamız olabilir? Kuveyt ve Katar'ı İngiltere'ye bırakmaya ve zengin Irak Vilayetimizle uğraşmaya karar verdim."[411] Aynı dönemde, yukarıdaki sayfalardan da hatırlanacağı üzere, Churchill bir uzman grubunu İran ve Körfez civarındaki petrol kaynaklarını incelemekle görevlendirmiştir. Yine aynı dönemde, Kuveyt Şeyhi bu karardan beş altı ay sonra ülkesi topraklarındaki petrolü işletme yetkisini İngiltere'ye verecektir. Sadrazamın, İngiltere'nin bile Parlamento'ya danışmadan yetki kullanması konusundaki anlayışına demokratik yaşamımızda sıklıkla rastlamamız ise, üzerinde toplum olarak düşünmemiz gereken bir husustur. Bütün bu olaylar yan yana geldiğinde, Osmanlı Devleti'nin demokrasi, sınai anlayış ve ekonomik kaynaklarını değerlendirmede çağının ne kadar gerisinde kaldığı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.[412]

Petrol ayrıcalığı konusunda D'Arcy Grubu tarafından baskı altında tutulan İngiliz Büyükelçisi 16 ve 30 Mart tarihlerinde Sadrazamı yeniden ziyaret etmiştir. İlk görüşmede, D'Arcy Grubu' nun Bağdat ve Musul Vilayetleri için talep ettiği petrol arama ayrıcalığına hâlâ cevap alamadığından yakınmıştır. İkinci görüşmede ise, anılan vilayetlerdeki söz konusu ayrıcalığın Almanlara verilmesinin sakıncalarını dile getirmiştir. Mahmut Şevket Paşa, Büyükelçi'ye bu konuda endişeye kapılmamasını söylemiştir. Sadrazam bu görüşmeye ilişkin notlarında, Hüseyin Hilmi Paşa'nm Sadrazamlığı sırasında Almanya'ya bu ayrıcalık için sözlü vaatte bulunulduğunu ve bir Alman şirketinin de petrol aramak için 17 bin altın harcadığını kaydetmiştir.[413]

İngiliz Büyükelçisi, görüşme sonuçlarını bir mesajla İngiltere'ye göndermiştir. Mesajında, Sadrazam'ın; (i) Petrol konusunda Almanlar nedeni ile

[411] Mahmut Şevket Paşa Günlüğü, s:45.
[412] Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:180.
[413] Mahmut Şevket Paşa Günlüğü, s:49-68.

sıkıntılı göründüğünü, (ii) İki ülke Büyükelçilikleri arasında petrol konusundaki anlaşmazlıktan endişe duyduğunu, zira bu durumun Osmanlı Devleti'ni zora sokabileceğini, (iii) Ayrıca imtiyaz, talep edildiği gibi D'Arcy Grubu'na verilse dahi petrol bakımından en değerli yörelerin Bağdat Demiryolu ayrıcalığı kanalıyla Alman grubunun elinde kalabileceğini belirtmiştir. Aynı yazısında Sir Lowther, Sadrazamın petrol sahalarının Devlet Hazinesi'ne devredildikten sonra idarenin Alman Şirketi ile bir sözleşme yaptığını bildirmiştir. Bu anlaşmaya uyulmazsa, Şirket'in Osmanlı Hükümeti aleyhinde girişimde bulunabileceği ve lehte sonuç alabileceğini düşündüğünü de ifade etmiştir. Yazıda ayrıca Mahmut Şevket Paşa, rakip şirketler arasındaki konuların bir an önce çözüme kavuşturulmasını istediklerini, bunun için de tek çıkar yolun, şirketlerin bir araya gelmesi olduğunu belirtmiştir.[414]

Bu arada Osmanlı idaresi, Maden Dairesi Müdürü Şevket Bey başkanlığında, petrol alanlarının sorunlarını değerlendirmek üzere bir komisyon kurmuştur. Komisyon çalışmaları sonunda, bütün petrol yataklarının açık arttırma yöntemi ile ihaleye çıkarılmasının denenmesini önermiştir. Komisyon'un üyelerinden biri olan Başkatip Müslim Efendi'nin gerek komisyon çalışmaları ve gerekse petrole ilişkin sair konulardaki bilgileri düzenli olarak D'Arcy Grubu'nun İstanbul bürosuna aktardığı ve bunun karşılığında de cömertçe ödüllendirildiği öne sürülmektedir.[415] Ancak bu açık artırma modeli, İngiliz ve Almanlardan gelen tepki nedeni ile uygulanamamıştır.[416]

1913 yılında Osmanlı Hükümeti donanmasını geliştirmek için de yoğun çaba harcamıştır. Bunun için gerekli kaynak 5milyon altın lira idi. Bu konu dahi maceracı petrol şirketlerini yeni modeller arayışına itmiştir. Mahmut Şevket Paşa'yı 6 Nisan günü ziyaret eden Ticaret Nazırı Celal Bey, bir İngiliz şirketinin, Bağdat ve Basra Vilayetlerindeki petrol ayrıcalığının kendilerine tanınması halinde Brezilya'dan iki zırhlı satın alarak Osmanlı Devleti'ne vereceğini

---

[414] Marian Kent, a.g.e., s:52.
[415] Marian Kent, a.g.e., s:54. Ayrıca 20 Ağustos 1914 günü yapılan bu görüşme zaptına ait notlarda, 'Alman gemi subay ve erleri'nden bahsedilmesinin nedeni, 11 Ağustos günü Enver Paşa'nın Goben ve Breslau isimli Alman gemilerine Çanakkale Boğazından Marmara'ya girme izni verilmiş olmasıdır.(Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:229.)
[416] Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:181.

bildirmiştir. Sadrazam, gerçekçi bir yaklaşımla, Nazır'ına bu gibi maceracıların tekliflerini ciddiye almamasını salık vermiştir.[417]

1.Dünya Savaşının ardından bölgeye yönelik ilk belirgin hareketlenme Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'nun, İngiltere Başbakanı David Lloyd George'u ziyaret amacıyla Londra'ya gitmesiyle başlamıştır. Silahlar üç haftadan beri susmuş bulunuyordu. Ama ortada savaş sonunun getirdiği ve hemen ele alınması gereken bir sürü sorun vardı. Bunlar barışın nasıl sağlanacağı, savaş sonu dünyasının nasıl yeniden reorganize edilebileceği gibi, hepsi acilen çözüm bekleyen kaçınılmaz konulardı. Petrol konusu artık savaş sonu politikaların bölünmez bir parçası olmuştu ve bu politikalarla iç içe ele alınıyordu. O gün, Clemenceau ve Lloyd George kendilerini selamlayan halkın alkışları altında Londra sokaklarından geçerken, her ikisinin de kafasında bu konu vardı. İngiltere'nin niyeti o günlerde Mezopotamya olarak bilinen ve artık ölmüş sayılan Türk Osmanlı İmparatorluğu'na ait, sonradan Irak olarak tanınacak eyaletler üzerindeki nüfuzunu garantiye almaktı. Bu bölgenin ilerisi için yüksek düzeyde petrol potansiyeline sahip olduğu düşüncesi hâkimdi. Ancak Fransa da Bağdat'ın kuzeybatısındaki Musul üzerinde egemenlik tesis etmek iddiasındaydı.[418]

Clemenceau ve Lloyd George Fransız Elçiliği'ne geldikten sonra Fransa Başbakanı Clemenceau bir soru yöneltecekti: "Acaba İngiltere tam olarak ne istiyordu?" Lloyd George bu soruya başka bir soruyla yanıt verdi ve İngiltere'nin komşu ülke Suriye üzerindeki Fransız kontrolünü tanıması koşuluyla Fransa'nın Musul üzerindeki iddiasından vazgeçip vazgeçmeyeceğini sordu. Clemenceau'nun bu soruya verdiği cevap olumluydu. Musul'dan gelen petrol üretiminden kendisine bir hisse verilmesi koşuluyla Fransa'nın buna itirazı olmayacaktı. Lloyd George da bu kararı kabul ediyordu.

Ancak her iki başbakan da aralarında anlaştıkları bu çözümü kendi Dışişleri Bakanlıklarına duyurmadılar. Aslında, doğal olarak aralarında yaptıkları bu sözlü anlaşma hiçbir şekilde resmi bir çözüm sayılmazdı. Bu sözlü anlaşma

[417] Mahmut Şevket Paşa Günlüğü, s:78-80.
[418] Daniel Yergin, Petrol, s:180.

daha çok, Ortadoğu'da ve baştan başa tüm dünyada savaş sonu gelişen büyük ve kırıcı petrol mücadelesinin başlangıç noktası sayılabilir. Bu sözlü anlaşma hem Fransızlar'ı İngilizler'e karşı kışkırtmıştır hem de Amerika'nın da konuya girmesi sonucunu doğurmuştur. Artık bundan böyle yeni bulunan petrol bölgeleri üzerindeki rekabet ve mücadeleler, riski omuzlayan müteşebbislerle ve mütecaviz işadamlarıyla kısıtlanmayacaktı. Büyük Dünya Savaşı petrolün ulusların stratejisinde temel unsur olduğu gerçeğini açık seçik ortaya çıkarmıştı. Daha önceleri ortalarda zor görünen politikacılar ve bürokratlar birdenbire ortaya çıkmış, mücadelenin merkezine doğru yol alıyorlardı. Bunları yarışmaya sokan ortak bir sabit fikir vardı. Savaş sonrası dünyasında ekonomik refah ve milli güç sağlamanın yolu daha çok petrol elde etmekle mümkündü.[419]

Londra, savaş süresince Mekke Şerifi olan Hüseyin'i, Türkiye'ye karşı ayaklanması için Arap dünyasını kışkırtmaya ve ayaklanmada liderlik yapmaya teşvik etmişti. Hüseyin kendisinden isteneni yapacak ve 1916 yılından itibaren bu ayaklanmada, bazı İngilizler'den yardım görecekti. Yardım elini uzatanların en ünlüsü, "Lawrence of Arabia" adıyla tanınan T.E. Lawrence'dir.[420] Bu hizmetleri karşılığında Hüseyin ve oğulları, Osmanlı İmparatorluğu'nun, daha çok Arap ağırlıklı bölgelerinde hükümdar konumuna getiriliyordu. Hüseyin'in üçüncü erkek çocuğu Faysal, çoğunluğun kanısınca, çocukların içinde en yetenekli olanıydı. Savaş sırasında bir ara Faysal'la tanışan Lawrence, adeta büyülenmiş olarak kendisini "son derece mükemmel bir kişi" ve bölgede ayaklanmaya kumanda edecek "en uygun insan" olarak tarif etmiştir.[421] Savaş bittikten sonra, Faysal Versay Kongresi'nde de romantik bir imaj çizecek, hatta hayal gücünden yoksun Amerikan Dışişleri Bakanı Robert Lansing'in bile hayranlığını kazanacaktı. Yazdığı bir eserde Lansing Faysal'dan söz ederken, onun ses tonuna değinerek şunları söyleyecekti: "Faysal'ın sesi sanki tütsü kokusunun parfümünü andırıyor ve insanın aklına zengin renklerle bezenmiş sedirleri, yeşil türbanları ve altın ve mücevherlerin saçtığı pırıltıları getiriyor."

---

[419] Daniel Yergin, Petrol, s:181.
[420] Atilla Çeliktepe, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2002, s:134.
[421] Emin Demirel, Teşkilatı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002, s:153.

Böylece İngiltere, Faysal'ı yeni türemiş Suriye milletinin tahtına oturtuyor, artık bitmiş sayılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılıp bağımsız devletier olarak yaratılan devletlerden biri olan Suriye'nin hükümdarı yapıyordu. Ancak Faysal'ın bu durumu sadece birkaç ay devam edecek, savaş sonu anlaşmaları gereğince Suriye'nin Fransa kontrolüne geçmesiyle beklenmedik şekilde tahttan indirilecek ve Şam'dan atılacaktı. Faysal'ın bundan sonra halka ilk göründüğü yer Filistin'de bir tren istasyonudur. İngilizler'in kendisi için düzenlediği "hoş geldiniz" töreninden sonra, tren istasyonunda kendisini götürecek treni bekler durumda, bavulu üzerinde otururken görülmüştü.[422]

Ne var ki Faysal'ın bir kral olarak kariyeri henüz bitmemişti. İngiltere, daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun üç vilayetinden biri olan, Irak için bir kral arıyordu. İngiltere için bu bölgede politik istikrar sadece petrolden beklenen gelir için değil, aynı zamanda İran Körfezi'nin savunması açısından ve İngiltere'den Hindistan'a, Singapur'a ve Avustralya'ya uzanan imparatorluğun yeni havayolu açısından da gerekli hale gelmişti. İngiltere bölgeyi dolaysız olarak egemenliğine almaktan kaçınıyordu. Bunu yapmaktansa, o günlerde "Göçmenler Ofisi" başkanı olan Churchill'in de istediği gibi, bir Arap hükümeti kurup, başına anayasaya uygun bir monarşik hükümdar getirmek ve bu hükümdarı, "Milletler Cemiyeti" mandası altında, İngiltere tarafından "destekletmek" daha uygun olacak ve daha ucuza gelecekti. Böylece Churchill tasarlanan krallığa yeni aday olarak, o günlerde işsiz güçsüz dolaşan Faysal'ı seçiyordu.[423] Sürgünde bulunduğu yerden çağırılıp getirtilen Faysal, 1921 Ağustosu'nda Bağdat'ta, Irak Kralı olarak taç giyiyordu. Faysal'ın kardeşi Abdullah da, daha önce Irak tahtı için düşünüldüğü halde, onun yerine önceden İngilizler'in Ürdün Emiri olarak vaftiz ettiği ve o sırada boş bulunan Emirliğe "Kral" unvanıyla getiriliyordu.[424]

İngiltere bu ülkede petrolcülüğün geliştirilmesi yanlısıydı. Potansiyel petrol gelirinin yeni Irak hükümetinin masraflarını karşılamada yardımcı olacağını ve ileri aşamada da kendi mali yükünü azaltacağı ümidindeydi.

---

[422] Daniel Yergin, a.g.e.,s:196.
[423] Raif Karadağ, Petrol Fırtınası, s:231.
[424] Emin Demirel, Teşkilatı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, s:155.

Ancak Irak'ta petrol arama ve geliştirme faaliyetinin başlatılması için hükümetin yeni ve sağlam bir imtiyaz vermesi gerekiyordu. Bunun bir nedeni olarak Washington'un, 1914'te Türkiye Petrol Şirketi'ne verilmiş olan hakları tanımamakta ısrar edişi, bu hakları geçersiz sayması gösterilebilir. Bu konuda yapılan uzun süreli görüşmeleri Amerikan hükümeti adına dikkatle izleyip idare eden kişi, Dışişleri Bakanlığı'nın Yakındoğu işlerinden sorumlu bölüm başkanı Ailen Dulles idi. Bu yetkili kişi 1924'te Teagle'a, Birleşik Devletler hükümetinin Türkiye Petrol Şirketi'nin, üzerinde hak iddia ettiği imtiyaz iddiasını "geçersiz" saydığını söylemişti. Bir başka vesileyle de, "Elimizde, Türkiye Petrolleri davasını pestile çevirmemiz, tanınmaz hale dönüştürmemiz için yeterli bilgi var" demişti. Bu arada peş peşe gelen Irak kabineleri de, zaman zaman katliamlara dönüşen milliyetçi duygular ve yurtiçinden gelen eleştirilerin de korkusuyla yabancıların elindeki bu imtiyazları yeniden gözden geçirip onaylamakta çekingen davranıyorlardı. Bu nedenlerden ötürü Türkiye Petrol Şirketi'yle Irak hükümeti arasındaki uzlaşma görüşmeleri yavaş, zor ve devamlı olarak acı veren bir tempo içinde sürüp gidiyordu. Sonunda, 14 Mart 1925 tarihinde yeni bir imtiyaz anlaşması imzalanacaktı.[425] Bahse konu andlaşma, "Kapıyı Açık Tutuyor" izlenimini verdiği için Amerikan hükümetince de kabul gördü. Gülbenkyan'ın görüşüne göre ise, bu yeni anlaşma sadece bir göz boyamadan ibaretti.[426]

2.6.2. Haydarpaşa-Bağdat Demiryolu

Bilindiği gibi, 18 Ocak 1871'de Alman Birliği kurulmuş ve güçlü bir Alman Devleti dünya siyasetinde yer almıştır. Bu devlet, bir süre iç sorunlarıyla uğraştıktan sonra hızla kalkınmış, 1888 yılından itibaren de dışa açılmaya ve bir dünya politikası (Weltpolitik) izlemeye başlamıştır. Bu politika çerçevesinde de önceliği, etkisini doğuya doğru yaymaya vermiştir.[427]

Nitekim Almanya, ilk iş olarak, 1878 Berlin Andlaşması'ndan sonra büyük sorunlar içine düşmüş bulunan Osmanlı Devleti ile yakın siyasi, ticari ve ekonomik ilişkilere girmiştir. Bu arada, İngiltere'nin şiddetle karşı çıkmasına rağmen, İstanbul

[425] Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:233.
[426] Daniel Yergin, a.g.e.,s:197.
[427] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:380.

Hükümeti'nden 1888 yılında Haydarpaşa-İzmit Demiryolu'nu işletme ve İzmit-Ankara Demiryolu'nu yapım, 27 Kasım 1899'da ise bu hattın Bağdat ve oradan Basra'ya kadar yapım ve uzatılması hakkını almıştır.

Böylece, Haydarpaşa-Bağdat-Basra Demiryolu'nun yapımı gibi çok büyük bir projenin gerçekleştirilmesini üstlenen Almanya, Osmanlı topraklarında, özel anlamda da, Ortadoğu'da üstün bir siyasi ve ekonomik güç olarak belirmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da, 18 Mart 1902'de, Osmanlı Devleti ile Alman "Anadolu Demiryolu Kumpanyası" arasında Bağdat Demiryolu'nun yapımıyla ilgili bir anlaşmanın yapılmasını gerçekleştirerek, Osmanlı toprakları üzerindeki etkisini sürekli hale getirmiş ve çoğaltmıştır.[428]

Nitekim doksan dokuz yıl süreli olan bu anlaşmayla, Osmanlı Devleti Almanlara özetle şu hakları vermiştir: Şirket sahipleri, yapılacak demiryolunun iki tarafında yirmişer kilometrelik alan içerisinde bulunan madenleri işletebilecek, bu yol boyundaki ormanlardan odun kesebilecek, arkeolojik eserleri aramak, kazılar yapmak yetkisine ve daha başka birçok ayrıcalığa da sahip olacaklardı. Ayrıca Bağdat, Basra ve Basra Körfezi'nde limanlar yapabilecek ve işletebilecekti. Yine bu şirket, Dicle ve Fırat nehirleri ile Şattülarap'ta demiryolu yapımı ve işletmesi için gerekli malzemeyi taşımak, gemi işletmek hakkına da sahip olacaktı.[429]

Görüldüğü gibi, bu anlaşmayla Almanya, Berlin-Haydarpaşa (İstanbul)-Bağdat Demiryolu ile ülkesini Anadolu üzerinden Basra'ya bağlayacak, aynı zamanda Anadolu ile birlikte Dicle-Fırat ve Basra Körfezi'nde etkili olacak, bu yolla da Hint Okyanusu'na çıkacak bir gelişme ve yayılmanın temellerini atmıştır.

Diğer yandan, Almanya bu girişimiyle, İngiltere'nin 1850'lerde ortaya attığı Akdeniz'i İskenderun-Fırat vadisi üzerinden bir bölümü demiryolu bir bölümü su yolu ile olmak üzere Basra Körfezi'ne bağlama projesini daha geniş ve büyük boyutta gerçekleştirme aşamasına sokmuştur. Bununla da, İngiltere'nin daha önce kurmuş olduğu Kıbrıs-Boğazlar-Doğu Anadolu-Basra dörtgeni içinde sağlamış bulunduğu çıkar ve etki alanına doğrudan girerek, onu tehdit etmeye başlamış; öte

[428] Emin Demirel, Teşkilatı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, s:156.
[429] Geniş bilgi için bkz.: Edward Mead Earle, Bağdat Demiryolu Savaşı, İstanbul, 1972.

yandan, yine İngiltere'nin oluşturduğu Akdeniz ve Ortadoğu üzerinden Hindistan'a giden "Doğu Güvenlik Yolu"nu tehlikeye sokacağını göstermiştir.[430]

Bütün bu gelişmeler de, Osmanlı Devleti'nin bütünü ve özellikle Asya topraklan üzerinde İngiltere ile Almanya arasında büyük bir rekabete ve etkinlik sağlama mücadelesine yol açmıştır. Böylece, Bağdat Demiryolu'nun geçtiği topraklar ve dolayısıyla Dicle-Fırat nehirlerinin aktığı yerler ile Basra Körfezi ve çevresi, bir uluslararası "tehlike bölgesi" haline gelmiştir.[431]

Bu arada İngiltere ve Almanya, bölgedeki halkı yanlarına çekebilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Örnek olarak: 1908 yılında Bağdat Demiryolu Kargamış mevkiinde Fırat Nehri'ni geçince, İngiltere, Osmanlı Hükümeti'nden acele olarak Kargamış harabelerinde çalışma izni almış Londra Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü Başkanı ve Araplar üstüne uzman olan Sir George Hogart başkanlığında bir İngiliz arkeologları grubunu Kargamış'a gönderip, yerleştirmiştir. Aynı zamanda İngiliz istihbaratından Lawrance'ı da göreve almıştır. Buna karşılık, Alman Doğu Araştırmaları Enstitüsü'ne bağlı Alman arkeologlar da Albay Kont von Gleichen başkanlığında Kargamış bölgesine yerleşmişlerdir. Bu arkeolog gruplarıyla, gerek İngilizler gerekse Almanlar bölgenin bütün sosyo-ekonomik yapısını incelemişler ve daha sonra işbirliği yapacakları güçleri saptamışlardır.[432]

Böylece Almanya'nın sömürgeci devletler arasına girmesi ile Bağdat Demiryolu inşaatının ilerlemesi ve Basra Körfezi'ne doğru yaklaşması, Almanya'nın batılı devletlerin hammadde kaynağı olan Ortadoğu'ya iyice sokulmasına, dolayısıyla başta İngiltere olmak üzere Rusya ve Fransa'nın bölgedeki çıkarlarını açıkça tehdit etmeye başlamasına yol açmıştır. Bu da, bu üç devletin dikkatlerini yoğun olarak Bağdat Demiryolu üzerinde toplamalarına neden olmuştur. Bu bakımdan, bu demiryolu, ekonomik niteliği ikinci planda kalarak İngiltere, Fransa ve Rusya'nın,

---

[430] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:381.
[431] Edward Mead Earle, Bağdat Demiryolu Savaşı, s:16.
[432] Hasan Köni, 'Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri, Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirisi, Ankara 1989.

Osmanlı Devleti hakkında yıkıcı siyaset izlemelerine neden olan büyük bir politik sorun şekline gelmiştir.[433]

Büyük devletler arasında Anadolu ve Irak üzerinde yapılan bu rekabet ve mücadeleden de, en büyük sıkıntıyı Osmanlı Devleti çekmiş, özellikle İngiltere'nin çabalarıyla bölgedeki nüfuzu azalmaya başlamıştır.

İki büyük sömürgeci devlet olan İngiltere ve Almanya arasında Osmanlı Asyası'nın güneydoğusunda başlayan yukarıda belirtilen çatışma, bölgenin, ticaret yollan ve siyasi bakımdan önemi yanında, özellikle 19. Yüzyılın ortalarındaki ikinci sanayi inkılabından sonra gittikçe daha çok değer kazanan petrol ve pamuk üretimi yönünden, büyük bir geleceğe sahip olduğunun anlaşılmasından da kaynaklanmaktaydı.[434]

[433] Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c.VIII, Ankara, 1961, s:181.
[434] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:383.

3. IRAK

3.1. Coğrafi Konum

Irak[435] kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Kuveyt ve Basra Körfezi, güneybatıda Suudi Arabistan, batıda Ürdün ve Suriye ile çevrelenmiştir. İngiliz İmparatorluğu çatısı altında Anglosakson emperyalizmi körfezin petrolüne el koyarken, petrol bölgelerini kendi çıkarları açısından uygun ölçülerde paylaşmışlar, yapay olarak oluşturdukları siyah altın krallıklarını kendi himayeleri altında korumuşlardır.

Bu paylaşım sonucunda Basra Körfezi'nde kıyısı bulunan tüm şeyhlikler bağımsız devlet haline gelmiş, Irak ise Suudi Arabistan'dan sonra en büyük ikinci petrol krallığı olmuştur. İngiliz koruması altında yedi kız kardeş denilen petrol şirketleri Irak ve körfez petrollerini istedikleri gibi ellerine geçirmişlerdir.[436] Kuveyt'in ayrılması ile tarihi dönemlerin Mezopotamya'sı parçalanmış ve Irak daha küçük bir devlet olma konumuna sürüklenmiştir. Irak, körfez çıkışının kesilmesine rağmen, toprak varlığıyla bölge koşullarına göre büyük denebilecek bir ülke özelliğini korumuştur.[437]

Toplam 437.072 km² alan kaplayan Irak 37° 23' K - 29° 06' K paralelleri ile 38° 47' D - 48° 35' D boylamları arasında yer almaktadır. Ülke arazisinin 4910 km² si

[435] Irak; 'Eski ve köklü yerleşim yeri anlamına gelip 7.yüzyılda bölgenin güneyine yerleşmiş olan Arap iskan bölgesine verilmiş bir addır.'
[436] Hakan Yıldız, Irak- Musul- Kerkük Üçgeni ve Büyük Oyun, IQ Yayınları, İstanbul Ocak 2004, s:148.
[437] Anıl Çeçen, 'Güney Komşumuz Irak', Avrasya Dosyası, Cilt:6, Sayı:3, Ankara, Sonbahar 2000, s:14.

göller oluştururken, 432.162 km² si kara yüzeyidir.[438]

Çoğunlukla geniş düzlüklerden oluşan (çöl) bir arazi yapısı vardır. Soğuk ve kurak kışlar, sıcak, bulutsuz yazlar yaşanmaktadır. İran sınırında büyük bataklıklar görülür. İran ve Türkiye sınırı ise dağlıktır. Bu kuzeydeki dağlık bölgeler, baharda eriyen ağır kar yağışı sorunu yaşamaktadır. Bazen Orta ve Güney Irak'ta sel görülür. Toz ve kum fırtınaları da diğer doğal afetler arasında yer alır. Irak'ın Körfez ile ilgisi denize çok kısa olan cephesinden kaynaklanır. Denize ulaşımı yetersizdir. Bu görünümü ile tipik bir kara devleti olarak Irak, sınırlı bir stratejik derinliğe sahip olan Kuzey Irak'taki dağlık arazi dışında her taraftan savunmasız sınırlarla çevrilidir.[439]

Basra körfezine dar bir kıyısı olan ülkenin toplam kıyı uzunluğu sadece 58 km'dir. 3650 km kara sınırı olan Irak'ın; Türkiye ile 352 km, İran ile 1458 km, Kuveyt ile 240 km, Suudi Arabistan ile 814 km, Ürdün ile 181 km ve Suriye ile 605 km sınırı bulunmaktadır.[440]

Irak, İran'dan Zagros Dağları ve Türkiye ile yüksek dağ sıraları ile ayrılırken güney ve batı komşuları olan Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt ile aralarında keskin fiziki özellikler yoktur. Irak'ın bu siyasi sınırları doğal şekillere uyum göstermemektedir. Irak'ın sınırları etnik ve kültürel farklılıklara da uygun değildir. Bu uyumsuzluk komşuları ile zaman zaman sorunlara yol açmaktadır. Kuveyt'le sınır sorunları, kanunsuz geçişler ve sınıra çok yakın olan ciddi miktardaki petrol kaynaklarının paylaşımı konularında sorunlar çıkmaktadır. İran ile Şattülarap nehrinin kontrolü ve kullanımı, Türkiye ile yüzyılın başlarında Musul, sonlarında ise terör faaliyetleri ve Fırat ve Dicle'nin hukuki statüsü konularında sorunları olmuştur.[441]

Bir kara devleti olarak Irak, sınırlı bir stratejik derinliğe sahip olan Kuzey Irak'taki dağlık arazi dışında her taraftan savunmasız sınırlarla çevrili ve denize ulaşımı ise yetersizdir. Bunun en bariz örneği Irak-İran savaşında yaşanmıştır. İran'ın daha büyük stratejik derinliği, Irak'ın Kuzistan'daki ilk başarısının Zağros

[438] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[439] Hakan Yıldız, a.g.e., s:148.
[440] Hakan Çelik, Ülkeler Coğrafyası, M.E.B. Yayınları, Ankara, 2002, s:41.
[441] Mustafa Kayar, Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, IQ Yayınları, İstanbul, Ekim 2003, s:90.

sıradağlarının arkasındaki platoya bir tehdit içermemesini sağladı. Aksine İran ise, güneyde ve Zağros eteklerindeki Şattülarap'a merkezden saldırır saldırmaz, Irak'ın güneydeki en önemli şehri olan Basra'yı tehdit etmiştir. İran ayrıca Irak'ın Basra Körfezine çıkışını engelleyerek kapalı bir devlet haline gelmesini sağlamada zorluk çekmemiştir.[442] Irak'ın Basra körfezi'ne çıkışının engellenmesi bu ülkenin petrol ihracatında tamamen boru hatlarına bağımlı olmasını sağlamıştır. Bu dönem içerisinde Suriye'nin boru hattını kapatmasıyla Irak'ın ekonomik olarak çok kolay bir şekilde çökertilebileceği gerçeği ortaya çıkmıştır.[443]

Resim- 18[444] Irak

Basra Körfezi'nin kuzeydeki bitiş noktasından başlayarak, güney-doğu-kuzeybatı yönüne uzanan bir alanı içine alır. Dicle ile Fırat nehirleri arasında kalan bu toprak parçası, ülke topraklarının yarısı kadardır. Bu havzanın yukarı ve aşağı

[442] William Harris, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", Avrasya Dosyası, Cilt:6, No:3, Ankara, Sonbahar 2000, s:51.
[443] Mustafa Kayar, a.g.e., s:91.
[444] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

kısımları, birbirinden farklı özellikler gösterirler.[445]

Yukarı havzada güneye doğru uzanan ve Elcezire olarak tanınan yüksekçe bir saha, Dicle ve Fırat vadilerini Anadolu'nun dağ eteklerinden ayırır. Kuzeyde Sincar Dağları ile çevrili Elcezire bölgesi, hafif dalgalı stepleri, küçük sıradağları ve kapalı havzaları kapsar. Aşağı havza Fırat kıyısındaki Er-Rumadi ile Dicle kıyısındaki Bağdat arasında uzanan sırtta başlar. Güneydeki düzlüğün iyice daraldığı Bağdat'tan sonra Dicle ve Fırat yeniden birbirinden uzaklaşarak, doğu ve batı yönlerine akmaya başlarlar. Bu bölgede dolambaçlı yatak izleyen Dicle'nin çevresinde kurumuş menderes yatakları ve nal biçimli göller bulunur. Ayrıca ırmak kenarındaki doğal platolar ve kolların girişini güçleştiren engeller yüzünden birçok bataklık oluşmuştur. Kut'tan sonra daha düz ve yayvan bir akış kazanan Dicle, en güneyde bataklıklara dönüşür. Rumadi'nin güneyinde düzgün bir yatak içinde akan Fırat, Musayyeb ve Semava'dan Nasıriyye'ye uzanan kesimde, kurak ve düz bir ovada yatağını değiştirmeden yol alır. Nasınyye'nin aşağıda çeşitli kollar aracılığı ile sularını Hammar Gölü'ne akıtır. Geniş bir sazlık ve bataklık olan Hammar'in suları ile Fırat, Dicle Irmağı ile Kurna'da birleşerek Şattü'1-Arap adını alır ve 160 km. uzunluğundaki yatağında seyrederek Basra Körfezine dökülür.[446]

3.2. Ulaşım

Irak'ta 2003 verilerine göre 1963 km demiryolu, 45.550 km karayolu ve 1015 km su yolu bulunmaktadır.[447] Şatt'ül Arap'ta gemi ulaşımı denizden 130 km içeriye kadar girmektedir. Su kanalları 3m. derinliğindeki alüvyon temizleme tarakları kullanılarak temizlenmektedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin ulaşıma elverişli kısımlarında küçük yük gemileri kullanılmaktadır.

Irak'ın limanları; Umm Kasr, Havr ez-Zübeyr ve Basra'dır. Hava alanları; 150, helikopter pistleri ise 5 adettir.[448]

---

[445] Suphi Saatçi, Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, TTT Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s:22.
[446] Suphi Saatçi, a.g.e., s:22.
[447] Hakan Çelik, a.g.e., s:41.
[448] The CIA Factbook 2003.

3.3. Tarih

Mezopotamya'da avcılık ve toplayıcılık aşamasından yerleşik yaşama geçiş İ.Ö. 10.000'lerde oldu. Bu bölgenin güneydoğusunda Sümerler, kuzeybatısında da Akadlar yaşıyordu. Bölgede ilk merkezi devleti Akadlar kurdu. M.Ö. 1850'lerde Babil, Hammurabi'nin yönetiminde bir imparatorluk kurdu. Son büyük Asur Kralı Asurbanipal'in ardından Babil'e Keldaniler egemen oldu. Keldani Kralı 2. Nebukadnezar[449], Babil'i yeniden imparatorluk yaptı.

M.Ö. 539'da Babil topraklarına giren Pers Kralı 2. Kyros, Güney Mezopotamya'yı egemenliği altına aldı. I.Ö. 331'de Büyük İskender, Persleri yendi. Babil, M.Ö. 312'de Selevkos'ların yönetimine girdi. M.Ö. 141'de Babil Pers Devletine bağlandı.

Bölge, 7. yüzyılın ilk yarısındaki Arap istilası ile "Irak" olarak anılmaya başladı. Söz konusu bölge, Orta Asya ile Akdeniz arasında bir geçiş yeri olduğundan İslam dünyasında öne çıkan Arap ve İran çekişmesinin odak noktalarından biri oldu. Öte yandan, İslam Dünyasını bölen çeşitli mezhep ve akımlara da beşiklik etti.[450]

Suriye, Mısır ve Hicaz'ı denetim altında tutan Muaviye, Hz. Ali'nin ölümünden (661) sonra halifelik merkezini Şam'a taşıdı ve Emevi Hanedanını başlattı. Tek bir eyalet haline getirilen ve Doğu'daki seferler için üs olarak kullanılan Irak, sürekli harici ve Şii ayaklanmalarına sahne oldu. Emevi yönetimine başkaldİran Haşimiler 746'da Horasan'da ayaklanma başlattılar.[451] Irak'a sıçrayan bu ayaklanmadan sonra, Ebu'El-Abbas 749'da Kufe'de Halifeliğini ilan etti. İlk Abbasi Halifeleri daha çok İran kökenli yönetici ve komutanlara dayandılar. Uluslararası ticaret yollarının Irak'a kayması, Bağdat ve Basra'nın konumunu daha da güçlendirdi. 945'te iktidara gelen Büveyhiler'in egemenliğine 1055'te Bağdat'ı alan Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey son verdi. Büyük Selçuklular'ın parçalanmasından sonra Selçuklular'ın bir kolu Irak'ta özerk bir hükümdarlık kurdu (1118). Çok geçmeden Harzemşahlar ciddi bir tehdit oluşturmaya başladı.

[449] Suat Parlar, Ortadoğu-Vaat Edilmiş Topraklar, s:13.
[450] Hüseyin Dağtekin, Genel Tarih Atlası, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2002, s:32.
[451] Hulki Cevizoğlu, Amerika'nın Körfez Savaşı, Ceviz Kabuğu Yay., 2.Baskı, Ankara, Mart 2003, s:233.

Giderek şiddetlenen çatışmalar üzerine 1216'da Bağdat üzerine yürüyen Harzemşah Ordusu, başarısız bir kuşatmanın ardından Kürtler tarafından yok edildi.

1758'de Bağdat'a girerek Abbasi hanedanına son veren Cengiz Han'ın torunu Hulagu, İran'da kurduğu İlhanlı hanedanı ile birlikte Irak'ın Bağdat ve Musul kentlerini iki eyalet biçiminde 1335'e dek yönetti. Bunu Bağdat'ı merkez edinen Hasan Büzürg'ün kurduğu, Moğol kökenli Celayirli hanedanının egemenliği izledi.[452]

Irak toprakları, 1534'te Kanuni'nir Bağdat seferiyle Osmanlı hakimiyetine girmiş ve daha sonra, Musul-Basra-Bağdat, vilayetle-olmak üzere üç idari bölüme ayrılmıştı. Mezopotamya Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra bu bölge ile en fazla ilgilenen güç İngiltere idi. Bunun ana sebepleri ise şunlardır: a) bölgenin ticaret yolları üzerindeki konumu, b) Hindistan yolunun güvenliğinin sağlanması ve c) bunlara daha sonra 19. yüzyılın başlarında bölgede petrolün bulunması eklenmiştir.[453]

1. Süleyman'ın 1534'te Bağdat'ı almasıyla Irak, Osmanlı yönetimine geçti. Basra kenti de 1546'da alındı. Irak'ta doğrudan bir yönetim kurmak isteyen Osmanlılar ülkeyi Bağdat, Basra, Musul, Şehrizor ve El-Aksa biçiminde 5 eyalete ayırdı, İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın 1763'de bir şube kurduğu Bakra, 1775'den sonra 5 yıl kadar İran yönetiminde kaldı. İngilizler'in Bağdat'da sürekli bir elçi bulundurmasına da izin verildi. 1831'den sonra Avrupalıların Irak'taki sızma etkinlikleri de arttı. Basra ve Bağdat arasındaki nehir ulaşımını yürütmek üzere bir şirket kuruldu. Bağdat bir telgraf hattı ile İstanbul'a bağlandı.[454]

Osmanlı Devleti 1834'ten itibaren valileri merkezden tayin etmek suretiyle Irak'ta merkezi otoriteyi kurmaya çalışmış ve bu da İngiliz-Osmanlı anlaşmazlık ve rekabetinin başlamasına sebep olmuştur. 1869'da Mithat Paşa'nın Bağdat'a vali olarak atanmasından sonra Irak'ta sosyal ve idari yapı yeniden organize edilmiş ve Irak'ın modernleşmesi konusunda büyük gelişmeler kaydedilmiştir.[455] Mithat Paşa'nın valiliği sırasında (1869-1872) vilayet sistemine geçildi, çeşitli askeri okullar açıldı

[452] Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s:234.
[453] Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, Irak Krizi, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s:214.
[454] Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s:234.
[455] Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, a.g.e., s:214.

ve Irak'ın ilk gazetesi "Ez-zevra" (1869) kuruldu. Modernleşme yönündeki adımlar 2O.yy'a değin sürdü. Aynı dönemde Araplar arasında, Osmanlı karşıtı milliyetçilik akımı giderek güçlendi.[456]

Ayrıca, Mithat Paşa'nın merkezi otoriteyi körfez kıyılarına kadar yerleştirmeye başlamasıyla birlikte İngilizlerle anlaşmazlık büyümeye başlamıştır. Bu dönemde İngilizler, Hindistan-Bağdat arası posta ve telgraf sistemi kurmuşlardır. 1861'de Lynch kardeşler Dicle-Fırat üzerinde buharlı gemi taşımacılığını başlattılar, İngilizler bölgedeki ticaretin yüzde 95'ini kontrolleri altına almışlardı.[457]

1.Dünya Savaşı'nın başlarında Basra'yı işgal eden İngiliz birlikleri, Kuttü'l-Amare'de uğradıkları ağır yenilgiye (Nisan 1916) karşın, Bağdat'a girmeyi başardılar.[458] Mart 1917'de Bağdat'ı, Kasım 1918'de Musul'u ele geçiren İngilizler, değişik etnik ve dinsel toplulukların yaşadığı Irak'ı tek bir siyasal birim olarak denetim altında tutmuşlardır. Savaş sonrasında Araplar ve Kürtler arasında gelişen milliyetçi akımlarla sert biçimde mücadele eden İngilizler, doğrudan ya da dolaylı bir yönetim kurmakta kararsızlık göstermişlerdir. San Remo Konferansı ile Irak'ın manda yönetimi ve Musul İngiltere'ye verilmiştir. Ancak, Musul petrollerinin bir bölüm hissesi Fransa'ya bırakılmıştır. Bu sıralarda, Şam'da bağımsız bir Arap krallığı kurduktan sonra Fransızlarca devrilen Mekke şerifi Hüseyin'in oğlu Emir Faysal yardım için İngilizlere başvurmuş, örtülü bir manda rejimi kurmak için bu fırsatı değerlendiren İngilizler 1921 yılında Irak'ta bir monarşi kurmak üzere Faysal'la anlaşmışlardır. Aynı yıl düzenlenen bir plebisitin ardından Faysal, Irak kralı olarak tahta geçmiştir. Irak'ta bu duruma karşı ciddi bir muhalefet gelişmiştir. Muhalefet esas olarak iki ayrı gruptan oluşmuştur: Bunlardan biri, Krala karşı İngiliz desteğini savunanlardan gelen muhalefet olmuştur. Diğer grup ise, İngilizlere de karşı çıkarak Arap milliyetçiliğini temsil etmişlerdir.[459]

---

[456] Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s:235.
[457] Foreign Office Handbook 2000, s:14-16.
[458] Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s:235.
[459] Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s:235.

Üçte ikisi Arap ve Müslüman olan bir toplumun başına böylesine bir yönetimin getirilmesi, bir anlamda Türkiye ile olan bağların kesin olarak kopartılmasını amaçlıyordu.[460]

Irak'taki güçlü milliyetçilik akımı karşısında İngiltere bu ülkede manda rejimi kurmak yerine ikili anlaşmalar ile düzenlemeler yapmaya yönelmiştir. 1922'de'imzalanan 20 yıl süreli ittifak Andlaşması ile İngiltere İrak'ın içişlerine karışmasını kolaylaştıracak önemli ayrıcalıklar kazanmıştır. Mart 1925'te yetkileri sınırlı iki meclisli bir parlamentoya dayanan meşruti bir monarşi kuran anayasa yürürlüğe girmiş, ancak ülkedeki istikrarsız siyasal yapı nedeniyle sık sık hükümet değişiklikleri yaşanmıştır.[461] 1926 yılında Ankara Andlaşmasıyla, Türkiye ile olan kuzey sınırlarını belirleyen Irak için, Kerkük ve Musul sorunu da bitiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde son Osmanlı Meclisinde kabul edilen Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan bu iki eski Türk kenti, sürekli olarak Irak ile Türkiye arasında problem olmuştur. Ankara Andlaşması'nın bu konuyu çözüme kavuşturması ile rahatlayan Irak, Türkiye Cumhuriyeti'ne hasım olmaktan kurtulmuş ve bundan sonra ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir.[462]

Irak Milliyetçilerinin baskısı sonucu 1932'de manda rejimine son verildi. 1930 yılında General Nuri Said başkanlığındaki hükümet, İngiltere ile tam bir askeri koruma öngören 25 yıl süreli yeni bir ittifak Andlaşması imzalamış, ardından Irak, 3 Ekim 1932'de bağımsızlığını kazanarak Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur.[463] General Nuri Said Hükümeti ile imzalanan yeni bir anlaşma ile İngilizler bu kez Irak üzerinde "25 yıllık bir askeri koruma" görevi üstlendiler. Irak 3 Ekim 1932'de bağımsız bir devlet olarak "Milletler Cemiyeti"ne girdi.[464]

Kral Faysal bağımsızlık sonrasında bölünmüş siyasal yapıyı bütünleştirmek amacıyla muhalefet önderi Reşit Ali Geylani'yi başbakan yapmıştır. Bu sırada Batı yanlısı politikalara ağırlık veren Irak, çok önemli iç sorunlar ile karşı karışıya kalmış, bunların başında da Kürt sorunu ve mezhep çatışmaları gelmiştir.

---

[460] Anıl Çeçen, Kemalizm, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998, s:14.
[461] Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, s: 27.
[462] Mustafa Kayar, a.g.e., s:76.
[463] Beril Dedeoğlu, a.g.e., s: 27.
[464] Oral Sander, Siyasi Tarih, s:34.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere Kafkaslar, Türkiye, İran ve Irak üzerinde baskı kurarak bir Kürt Devleti oluşumunu zorlamıştır. I925'de Türkiye ile yaşanan Musul sorunu sırasında da Kürt milliyetçilere yardım etmiştir. 1932'de Irak'ta çıkan Kürt hareketinde ise, aksine Irak güçlerini desteklemiştir.[465]

Bunun yanı sıra İngilizler Suriye ve Irak arasında bir federal birlik kurulmasını sağlayarak Fransa'yı bölgenin dışına atmak istemişlerdir. İngilizler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin tümü ile kendisine bağımlı bir yapıya sehip olmalarını istiyordu. İngiliz egemenliğinin bölgede kalıcı olabilmesi için kendilerine bağımlı yönetimler oluşturuyorlardı.[466]

1930'lu yıllarda, yayılmacı eğilimler gösteren Almanya ve İtalya'nın ittifak yapmasıyla dünyanın yeni bir dünya savaşına gittiğini gören Mustafa Kemal, eski Osmanlı ülkeleri va İran ile yakın ilişki kurarak, güney sınırlarında kendisini güvence altına almak istemiştir. Türkiye bu niyetle Ortadoğu'ya açıldığında, İran ve Irak ve ayrıca Afganistan gibi bir Türk ve Müslüman Asya ülkesini de üye olarak içine alan Sadabat Paktı (1937) ile bu bölgede bir güvenlik kuşağı oluşturmayı amaçlamıştır.[467] Saldırmazlık, iç işlerine kanşmama, sınırların dokunulmazlığını kabul etme ve dışa karşı dayanışma gibi önemli maddeler içeren Sadabat Anlaşması aslında Ortadoğu'ya girmek isteyen emperyalist güçlere karşı hazırlanmıştır. Benzeri bir anlaşmayı Balkan Paktı adı altında Balkan ülkeleri ile imzalayan Mustafa Kemal, yaklaşmakta olan dünya savaşında Türkiye'yi hem Balkanlar'da hem de Ortadoğu'da güvence alüna almak istemiştir. Bu doğrultuda Türkiye ile Irak arasındaki tüm sorunlar geride kalmış ve daha yakın bir komşuluk dönemine girilmiştir.[468]

İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'a saldırması üzerine tüm Ortadoğu ülkeleri güvenlik endişesine düşmüştür.[469] Yemen ile bir anlaşma imzalayan İtalya böylece Kızıldeniz'in girişini kendi denetimi altına almıştır. İtalya'nın Kuzey Afrika'dan sonra Ortadoğu'ya yönelmesi Türkiye için de büyük tehlike arz

[465] Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s:236.
[466] Anıl Çeçen, a.g.e., s:16.
[467] Ercan Karakoç, Atatürk'ün Dış Türkler Politikası, IQ Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2002, s:
[468] Mustafa Kayar, a.g.e., s:77.
[469] Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih,

ediyordu.[470]

İtalya'nın saldırganlığı Türkiye'yi İngiltere'ye yaklaştırırken, İngiltere'de Sadabat Paktının imzalanmasına karşı çıkmamıştır. Sadabat Paktı, Türkiye ve Irak açısından ikinci Dünya Savaşı'nın saldırgan devletleri olan Almanya ve İtalya'ya karşı imzalanmıştır. Pakt İngiltere'ye karşı yapılamazdı çünkü Irak hala bu dönemde İngiltere'nin kontrolü altında idi.[471] Paktın imzalanmasından sonra ortaya çıkan politik gelişmeler Irak üzerinde bir Alman-İngiliz çekişmesini gündeme getirmiştir. 1941 yılında Irak'ta Nazi yanlısı bir darbe girişiminde bulunulmuş ancak İngiliz birliklerinin de yardımıyla darbe bastırılmıştır. Irak, 1943 yılında Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etmiş fakat II. Dünya Savaşına fiilen girmemiştir.[472] Fakat Irak iç karışıklıklardan bir türlü kurtulamamıştır. Almanya ve İtalya, Irak'ı İngiltere'den uzaklaştırmak için bölgede sürekli iç karışıklıktan kışkırtmışlardır. Darbe çekişmelerinden sonra Irak'ta yine İngiltere'ye yakın bir hükümet kurulmuştur.

Savaş sonrasında 1945 yılında Arap ülkeleri bir araya gelerek bir Arap Birliği örgütü kurdular. Arap birliği hareketi Arap dünyasında milliyetçilik cereyanlarını hızlandırdı ve Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın tek bir Arap devleti olması fikri gündeme geldi. Fakat Arap dünyasının en büyük ülkesi olan Mısır, kendi üstün konumunu koruyabilmek için bu öneriye karşı çıkmıştır. Arap birliği hareketi Arap ülkeleri arasında yakınlaşmayı meydana getirmiş ve bunun sonucunda da İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkinliği azalmaya başlamıştır, ikinci Dünya Savaşı sonrasında yeni büyük güç SSCB Ortadoğu'da etkinliğini artırmaya başlaması ve İngiltere'nin de etkinliğinin azalmasıyla bölgeye yeni bir aktör olarak ABD girmeye başlamıştır.[473]

2.Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal partilerin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte Emir Abdullah ve Nuri Said'in konumu sarsılmaya başladı. Mart 1947'de Salih Cebr, ülkenin ilk Şii Başbakanı olarak yeni bir hükümet kurdu. Cebr'in İngiltere ile 20 yıllığına bir üsler anlaşması imzalaması büyük tepkilere

[470] Mustafa Kayar, a.g.e., s:77.
[471] Şevket Koçsoy, Irak Türkleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s:28.
[472] Faruk Sönmezoğlu, Uluslar arası İlişkiler Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s:223.
[473] Mustafa Kayar, a.g.e., s:78.

yol açtı ve hükümet istifa etmek zorunda kaldı. 1952'deki yoğun kitle gösterileri önlenemeyince, sıkıyönetim ilan edildi... Bu arada, 1925'den beri petrol yataklarını işleten IPC (lraq Petroleum Company)'den alınan imtiyaz hissesi yüzde 50'ye çıkarıldı.[474]

1955'te iyice zayıflayan iktidara karşı, General Abdülkerim Kasım'ın önderliğini yaptığı "Hür Subaylar Hareketi"ne üye birlikler, 14 Temmuz 1958'de Bağdat'a girerek yönetimi ele geçirdi. Kral, Veliaht ve Nuri Said de dahil önemli yöneticiler öldürüldü. Darbeciler monarşi yerine Cumhuriyetin kurulduğunu ilan ettiler. General Kasım, başta Kürtler ve Komünistler olmak üzere Radikal muhalefet çevrelerini birleştirerek Irak'ın bağımsız kimliğin de bütünlüğünü korumayı hedef aldı. General Kasım 1961 'de desteğini yitirmeye başlayınca Kürtler bir ayaklanma başlattılar. Bu arada, özellikle İngiliz olmak üzere yabancı petrol şirketlerinin denetimini kısma girişimleri ve Kuveyt'e yönelik tehditler, İngiltere'nin ve Arap ülkelerinin Kasım yönetimine cephe almasına yol açtı.[475]

1963 Şubat'ında Baas Partisi mensubu subaylarca yapılan bir darbe ile General Kasım ve yandaşları idam edilmiştir. Irak Baas yönetiminde Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı General Hasan el Bekir tarafından üstlenilmiş ve yardımcılığına da Saddam Hüseyin getirilmişti.[476]

Irak'ın siyasal tarihinde her dönemde önemli bir etken olan Kürtler'in, temelde özerkliği hedef alan ulusal hareketinin geçmişi Osmanlılar dönemine değin iner. Molla Mustafa Barzani'nin önderlik ettiği "Kürdistan Demokrat Partisi" (KDP), Irak yönetiminin özerklik talebini reddetmesi üzerini 1961 'de "peşmerge" (ölüm öncüsü) kuvvetleri ile bir ayaklanma başlattı ve kısa sürede Kuzey Irak'a egemen oldu.

KDP, 1970 ve 1974 olaylarından sonra 1974'de de, İran'ın desteğinde silahlı direniş başlattı. İran da, o sırada, Irak'la Şattül- Arap konusunda anlaşmazlık içinde

---

[474] Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:355.
[475] Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s:236.
[476] Abdullah Manaz, 'Geçmişten Bugüne Kuzey Irak', Stradigma Dergisi, Sayı:1, Şubat 2003, s:1.

idi. Ancak iki ülke arasında anlaşma sağlanınca, Kürtler de (KDP) çatışmaya son verdiler. Bununla birlikte, Irak yönetimi, Kuzey Irak'ta tam bir denetim kuramadı. Baas rejiminin zorunlu sürgün, asimilasyon gibi politikalarla Kürtler'i sindirmeye yönelmesi üzerine, Kürt Silahlı Hareketi 1978'den sonra yeniden canlAndı.[477]

Bu dönemde Saddam Hüseyin acımasız bir hırsa sahip genç bir parti üyesi olarak, Irak Baas rejiminin en önemli figürü olarak öne çıkmaya başlamıştır. Michel Eflak kişisel olarak Saddam'ı desteklemektedir. Saddam, Sünni bir Arap şehri olan Tıkrit'ten gelmekteydi. İlk olarak Devrim Komuta Konseyi'nde Başkan Yardımcılığı görevini üstlenen Saddam, 1979'da Devlet Başkanı Ahmet El Bekir'i kansız bir darbeyle devirerek yönetime geçmiştir.[478]

12 Ocak 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi, Ortadoğu'daki dengeleri yeniden altüst etmiştir. İran'daki İslami liderlik İran'ın düzenli askeri gücünü bozmuş, ABD ile ilişkilerin kesilmesine ve Körfez Arap ülkelerinin, İran'ın İslam devrimini kendi ülkelerine ihraç etmesinden ve Irak'ın iç işlerine karışması ihtimalinden endişe duymalarına neden olmuştur. Bölgedeki en büyük müttefikini kaybeden ABD, bu kez Irak'ta Saddam Hüseyin'i desteklemeye başladı. Bu yıl içinde Saddam Hüseyin yönetimdeki etkinliğini artırdı ve General Bekir görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Saddam, kendine karşı çıkan Baas yöneticilerini kurşuna dizdirdi.[479]

Irak, Basra Körfezi'ne bağlandı sağladığı Şatt-ül Arap su yolunun İran tarafından kontrol edilmesinden dolayı sıkıntı içindeydi ve bu yüzden iki ülke arasında gerginlik vardı, İran'daki iç karışıklıktan faydalanan Irak'ın bu su yolunun kontrolünü ele geçirmek için 20 Eylül 1980'de İran'a saldırmasıyla başlayan savaş 1988'e kadar devam etti.[480] İki ülkede büyük mal ve can kaybına (en az 100 bin İran ve 50 bin Irak vatandaşı hayatını kaybetti) neden oldu. İran-Irak Savaşı esnasında Saddam Hüseyin, Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtleri ve Türkmenleri sindirmek için kimyasal silah da kullanarak binlerce direnişçiyi öldürttü. Irak, saldırgan tutumuna

[477] Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s:237.
[478] William Harris, a.g.m., s:50.
[479] Mustafa Kayar, a.g.e., s:81.
[480] Savaş ayrıntıları için bkz.; Serhat Erkmen, 'I.Körfez Savaşı Sonrası İran-Irak İlişkileri', Avrasya Dosyası, Irak Özel.

devam ederek, petrol fiyatının uluslararası pazarlarda düşürdüğü gerekçesiyle 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etti;[481] Irak Silahlı Kuvvetleri, Birleşmiş Milletlerin askeri müdahalesi ile 17 Ocak 1991'de başlayan ve yaklaşık bir ay kadar süren Körfez Savaşı sonunda Kuveyt'ten çıkarıldı. Savaş sonucunda büyük zararlara uğrayan Irak'a Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ekonomik ambargo uygulanmaya başlandı.[482] Öte yandan BM, Irak Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'taki Kürt gruplara kimyasal silahlarla saldırısını ve buradaki insanların komşu ülkelere göçünü önlemek için Kuzey Irak'ı denetim altına aldı. ABD ve BM, Irak'ta kitle imha silahlarının üretimini engellemek ve bu silahları yok etmek için Irak'ta denetime başladılar. 1998 Aralık ayında ABD ve İngiltere Irak'ı tekrar bombaladılar.[483] Ve Mart 2003'teki son Körfez krizi de görünürde kitle imha silahlarıyla ortaya çıktı ve ABD Saddam'ı devirerek yerine geçici bir hükümet kurdu. Geçici hükümet ardından çok da objektif olmayan bir seçim yapıldı. Seçim sonucuna göre 07 Nisan 2005'te kurulan Irak yönetimi aşağıda verilmiştir;

Devlet Başkanı: Celal Talabani
Devlet Bşk.Yrd.: Gazi El Yaver
Devlet Bşk.Yrd.: Adil Abdül Mehdi
Başbakan: İbrahim Caferi
Başbakan Yrd.: Roj Nuri Şaveys
Başbakan Yrd.: Abid Mutlak El Ciburi
Başbakan Yrd.: Ahmet Çelebi

1. Muhsin Slaş	Enerji Bakanı	Şii-Arap
2. İbrahim Bahr El Ulum	Petrol Bakanı	Şii-Arap
3. Bekir Cebir Solak	İçişleri Bakanı	Şii-Arap
4. Ali Abdül Emir Allavi	Maliye Bakanı	Şii-Arap
5. Abdül Hüseyin Şendal	Adalet Bakanı	Şii-Arap
6. Selam El Maliki	Ulaştırma Bakanı	Şii-Arap
7. Süheyla Abid Cafer	Göçmen Bakanı	Şii Kürt-Feyli
8. Abdül Felah Hasan	Eğitim Bakanı	Şii-Arap
9. Sami El Muzaffer	Yüksek Eğitim Bakanı	Şii-Arap

[481] Ana Britannica 2003.
[482] Mustafa Kayar, Türk- Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, s:183.
[483] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.

10. Ali El Bahadili	Tarım Bakanı	Şii-Arap
11. Abdül Muttalib Ali	Sağlık Bakanı	Şii-Arap
12. Talip Aziz Zeyni	Spor Bakanı	Şii-Arap
13. Haşim El Haşimi	Turizm Bakanı	Şii-Arap
14. Abdül Kerim El Enzi	Devlet Bakanı (Güvenlik)	Şii-Arap
15. Muhammet El Safi	Devlet Bakanı (Ulusal Meclis)	Şii-Arap
16. Ata Habib Kazım	Devlet Bakanı (Svl.Tpl.Örgt.)	Şii-Arap
17. Hoşbar Zebari	Dışişleri Bakanı	Kürt
18. Barham Salih	Planlama Bakanı	Kürt
19. Civan Fuad Masum	İletişim Bakanı	Kürt
20. İdris Hadi	Çalışma Bakanı	Kürt
21. Abdül Latif Raşit	Sulama Bakanı	Kürt
22. Nermin Osman	Çevre Bakanı	Kürt
23. Nermin Osman	İnsan Hakları Bakanı (Vekalet)	Kürt
24. Nesrin Bervari	Yerel Yönetim Bakanı	Kürt
25. Abdülbesat Mevlüt	Ticaret Bakanı	Kürt
25. Sadun El Duleymi	Savunma Bakanı	Sünni-Arap
27. Usame El Necafi	Sanayi Bakanı	Sünni-Arap
28. Nuri Farhan El Ravi	Kültür Bakanı	Sünni-Arap
29. Saad Nayif El Hardan	Devlet Bakanı (Eyalet)	Sünni-Arap
30. Azher El Şeyhli	Devlet Bakanı (Kadın Hakları)	Sünni-Arap
31.Besima Yusuf Butrus	Bilim ve Teknoloji Bakanı	Asuri
32.Cesim Muhammet Cafer	İmar İskan Bakanı	Şii-Türkmen

Körfez savaşından bu yana, ABD'nin Ortadoğu petrolleri üzerinde gözü olduğu çeşitli Stratejik Araştırma Merkezleri tarafından vurgulanmaktadır.[484] Buna karşılık ABD yönetimi de, ısrarla Irak petrolleri üzerinde gözü olmadığını, sadece demokratik bir Irak kurmak için gayret ettiklerini dile getirmektedirler. Bununla beraber, Başkan Bush ve Dışişleri Bakanı Powell'ın Irak petrollerinin Irak halkına ait olduğu açıklamalarının yanı sıra, OPEC'in devam ettirileceği, petrol satışında BM'in etkin olacağı gibi bir takım güvenceler dahi hali hazırda dünya kamuoyunun ikna

[484] Petrol lobilerinin Amerikan Ortadoğu politikasının formulasyonuna etkilerine bir örnek için bkz.: Lawrence F.Kaplan, Drill Sergeant: The Oil Industry's Man at the State Department, The New Republic, 26 Mart 2001.

olmasına yeterli gelmemiştir. Bu hususta dünya kamuoyunun kafasının karışık bulunmasının arkasında, savaş öncesinde Irak petrollerinin nasıl denetleneceği konusunda ABD yönetimince hazırlanan bir raporun basına sızdırılması yatmaktadır. Ulusal Güvenlik Konseyi'nden Eliot Abrams'ın hazırladığı bir raporda, Irak petrollerinden ABD için "Tanrı'nın bir hediyesi" olarak gösterilmesi ve ardından konunun tartışmaya açılması, ister istemez kafaları karıştırmaktadır.[485] Tartışmalar esnasında, Powell'ın da içinde bulunduğu ılımlılar gurubunun karşı çıkmasına rağmen, Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in başını çektiği "şahinler" gurubunun Irak petrollerine el konulması hususundaki ısrarları şüpheleri artırmıştır.[486] Bu gelişmelere ilave olarak ABD Irak'ın gelirlerinin BM kontrolünden IMF ve Dünya Bankası kontrolüne geçmesine yönelik çalışmalar başlattığı bilinmektedir.

3.4. Nüfus ve Etnik Yapı

Irak'ın nüfusu Temmuz 2000 rakamları ile yaklaşık 22.675.617'dir. 1957 nüfus sayımına göre projeksiyon yapıldığı takdirde nüfusun % 64'ünü Araplar, % 18'ini Kürtler, % 13'ünü Türkmenler ve geriye kalan % 5'ini ise Asuri, Kildani, Yezidi gibi unsurlar oluşturmaktadır. Irak resmi makamları ve Kürtler, Türkmenlerin % 5'den az olduklarını ileri sürmektedirler. Türkmen nüfus içerisinde 500 binden fazla Şii Azeri ve 100 bine yakın Osmanlı zamanında Irak'a göç eden Anadolu Türkü vardır. Bunlar yönetim tarafından Türkmen olarak değerlendirilmemektedir. Türkmen nüfusunun olduğundan az gösterilmesinin bir diğer nedeni ise hem Irak merkezi yönetiminin hem de Kürtlerin baskısı sonucu Türkmenlerin büyük bir kısmının değişik bölgelere göç etmek durumunda kalması ve Türkmenlerin genelde şehirlerde yaşaması nedeniyle aşiret yapılanmasının olmaması ve toplumsal liderlerin merkezi yönetim tarafından tutuklanması ve idam edilmesi nedeniyle baskı ve korku içerisindeki birçok Türkmen'in kendisini Arap veya Kürt olarak ifade etmesidir. Aynı zamanda Türkmen nüfusunun hemen hemen yarısının Şii olması nedeniyle bu kesim Irak yönetimleri tarafından Şii Araplarla

[485] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:216.
[486] William Bunch, Invading Iraq Not A New Idea For Bush Clique :4 Years Before 9/11, Plan Was Set, Philadelphia Daily News, 27 Ocak 2003.

birlikte değerlendirilmektedir.[487]

Irak'ın Sami kökenli eski halklarının, geçmiş yüzyıllarda birbirini izleyen göç dalgaları sonucunda, ülkeye giren yeni harklar arasında eridikleri kabul edilmektedir. Sonradan Araplaşmış toplulukları da içine alan Araplar ülke nüfusunun beşte üçünü oluştururlar. Arapların büyük bölümü ülkenin orta ve güney bölgelerinde yaşarlar. Ekonomik ve siyasi güç Arapların elindedir.[488]

% 97'si Müslüman olan halkın geri kalanı diğer dinlere mensuptur. Irak'ın nüfusunda dini grupların dağılımı ise, % 65i Şii Müslümanlar, % 35'i Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır.[489]

Irak oldukça genç bir nüfusa sahip olup nüfusun % 55'i 15-64 yaş grubuna, % 42'si 0-14 yaş grubuna, % 3'ü 65 yaş ve üzeri gruba dahildir. Ortalama ömrün yaklaşık 66.5 yıl olduğu İrak'ta bebek ölüm oranlarının yüksekliği (% 6,2) önemli bir sorundur.

Irak nüfusunun % 58'i okuma yazma bilmektedir. Bu oran erkeklerde % 70.7'ye çıkarken, kadınlarda % 45'e inmektedir.[490]

Irak'ın diğer Arap ülkeleri ile karşılaştırıldığında geniş bir kentli orta sınıfa ve göreceli bir kalifiye işgücüne sahip olması dikkatleri çeker. Irak'ın askeri açıdan halen devam eden konvansiyonel olmayan silah potansiyeli de gösteriyor ki Irak, Mısır dışında diğer bütün Arap ülkeleri arasında en fazla bilgiye sahip olan ülke konumundadır.[491]

Nüfusun yüzde doksanaltısı Müslüman olan Irak'ta özellikle ülkenin güney ve güneydoğusunda yaşayan Şiilerin nüfus oranı yüzde ellibeşi bulur. Bu bakımdan Arap ülkelerine göre Irak, Ortadoğu'da Şiilerin çoğunlukta olduğu tek ülke durumundadır. Şii nüfusun çoğunluğu Arap kökenlidir.[492] Ortadoğu'da Şiilerin tüm bölgeye

[487] Mustafa Kayar, a.g.e., s:94.
[488] Suphi Saatçi, a.g.e., s:31.
[489] Hakan Yıldız, a.g.e., s:155.
[490] The CIA Factbook 2003.
[491] Hakan Yıldız, a.g.e., s:154.
[492] Suphi Saatçi, a.g.e., s:33.

yayılmış olduğu görülmektedir. İran nüfusunun % 90'dan fazlası Şii'dir ve Şiilerin yönetimde olduğu tek ülkedir. İran aynı zamanda Ortadoğu'da Arap olmayan tek ülkedir (1948'den sonra bölgede Arap olmayan ikinci ülke olarak İsrail'dir) Bahreyn ve Irak'ta ise Şiiler yönetimde olmayan ve yönetilen çoğunluk durumundadır. Bahreyn'de nüfusun % 70'i Irak'ta ise % 60'ı Şii'dir. Diğer Körfez ülkelerinde de Şiiler önemli azınlık konumundadırlar. Kuveyt'te %30, Birleşik Arap Emirlikleri'nde %16, Katar'da % 15, Umman'da % 10 ve Suudi Arabistan'da % 8 oranlarında Şii yaşamaktadır.[493]

Ülkedeki en büyük grup olan Şii Araplar ülkenin güneyinde yaşamakta ve toplam nüfusun küçük bir kısmını oluşturan ve Bağdat civarında yaşayan Sünni Araplar tarafından yönetilmektedirler. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Şiilerin hükümette temsili her zaman sınırlı oranda kalmıştır. 1921 ile 1958 arasında kabine üyelerinin yüzde 24'ü Şiilerden oluşmuştur. Bu nedenle Irak tarihi boyunca pek çok defa Şii ayaklanmaları olmuştur.[494]

Örneğin, I. Körfez Savaşı sonrasında Irak'taki Şiiler, Muhammed Bakır el-Hakim yönetiminde ayaklanmışlardır. Mart 1991 de başlayan ayaklanma ayni dönemlerde kuzeyde Kürtlerin de ayaklanması nedeniyle Irak yönetimini zor durumda bırakmıştır Ama merkezi yönetim, önce güneydeki sonra da kuzeydeki ayaklanmaları bastırmıştır. Irak yönetimi Kürtlerden farklı olarak Şii ayaklanmasını daha kolay bastırmıştır. Burada, Irak'ın kimyasal silah kullandığı da iddia edilmiştir. Fakat Şii ayaklanmasının bastırılmasında, dış güçlerin, Kürtlerin aksine Şiilere destek olmamasının önemli bir payı vardır. Şii ayaklanmasının destek görmemesinin en önemli sebebi, Irak'ın bölünmesi ve güneydeki Şii nüfusun yoğun olduğu bölgenin İran'la birleşmesi korkusudur. Böylesi bir senaryo ise bölgede güçlü bir devlet istemeyen büyük güçler için kabul edilemez bir durumdur.[495] Ayaklanmanın başarılı olamamasındaki diğer faktörler ise Şiilerin büyük bir kısmının Irak devletine entegre olması, ciddi muhalefet organizasyonlarının dağıtılmış olması, Irak rejiminin bu ayaklanmaya karşı gösterdiği tepkinin sertliği sayılabilir.[496]

---

[493] Rana Sezal, 'Irak'ta Devlet ve Şiiler', Avrasya Dosyası, Cilt:6, Sayı:3, Ankara, 2000, s:112.
[494] Mustafa Kayar, a.g.e., s:95.
[495] Mesut Özcan, 'Sorunlu Miras Irak', s:23.
[496] Hakan Yıldız, a.g.e., s:157.

En büyük azınlık olan Kürtler, kuzey ve kuzeydoğudaki dağlık bölgede yaşarlar. Tahmini olarak ülke nüfusunun yüzde yirmisini oluştururlar. Irak'ın kuruluşundan beri merkezi yönetim ile çatışma içine giren Kürtlerin kırsal hayat yaşadıkları ve çoğunlukla hayvancılıkla geçindikleri söylenebilir.[497]

Kürtlerin çoğunluğu ise Şafii mezhebindendir. Çoğunluğu Sünni olan Türklerin yüzde yirmiüçü Şii mezhebine mensuptur. Mezhep ayırımı siyasî hayatta Araplar arasında önemli roy oynarken, Türkler arasında, hiç bir sürtüşmeye ve ayrılıklara yol açmaz. Nüfusun yüzde dördünü oluşturan Hıristiyanlar Süryanî, Keldanî ve Nasturî gibi topluluklara ayrılırlar. Yahudiler, daha önceleri kalabalık bir topluluk iken, 20. yüzyıldaki göçlerin ardından, önemsiz duruma düşmüştür. Kerkük yöresinde yaşayan ve önceleri Kerkük Kalesinde topluca yaşadıkları için, halk arasında "Kale Gavurları" diye adlandırılan Türk Hristiyanlann sayıları azalmıştır. Çoğu bölgeden göç eden bu Hristiyan Türk topluluğu, dini ayinleri, konuşmaları ve gelenekleri ile tamamen Türk olan bir kültürel yapıya sahiptir.[498]

Irak'a önceleri yoğun olarak ve genelde 9-11. yüzyıllarda topluca yerleşerek bölgeyi yurt edinen Türkler, günümüzde Irak'ın orta, kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde yaşarlar.[499]

Göç dalgaları ile geçmişte Irak'ın doğu kesimine yerleşen İran kökenli etnik nüfus, Irak yönetimi tarafından uygulanan sınır dışı etme politikası sonucu, hemen hemen yok olmuştur. Öteki etnik gruplar arasında ilgi çeken bir azınlık topluluk da nüfusları tahminen yüzde dört civarında olan Süryanîlerdir. Ayrıca Musul'un batısında ve kuzeyinde yaşayan Yezidiler, Bağdat'ta oturan Mandayyalar ve İran sınırında yaşayan Lurlar gibi azınlıkların da ülke nüfusu içindeki oranları yüzde dört kadar kabul edilmektedir. Bu hususta hemen şunu da ifade edelim ki, Irak'ta yaşayan vatandaşların, konuştukları dilleri ve etnik kökenleri esas alan sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Özellikle tarafsız gözlemciler denetiminde nüfus sayımlarının yapılmaması, bu hususta verilen istatistiki veriler, yapılan çalışmalar ve nüfus üzerine verilen rakamlar, daha çok ülkenin yıllık nüfus artış hızını baz alarak yapılan tah-

[497] Suphi Saatçi, a.g.e., s:31.
[498] Suphi Saatçi, a.g.e., s:33.
[499] Ercan Karakoç, Atatürk'ün Dış Türkler Politikası, IQ Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2002, s:150.

minler ile ortaya çıkmaktadır.[500]

Kürtler, Türkiye ile İran, Irak, Kuzey Suriye ve Sovyet Trans Kafkasya'nın kesiştiği bölgelerde yaşamaktadırlar. Ancak yaşadıkları alanın bölgesel kapsamı yüzyıllar boyunca değişiklikler gösterdiğinden; siyasi, etnik, antropolojik ve kültürel kapsamıyla uyum içinde olmamışlardır.

19. yüzyılda birçok Kürt isyanı patlak vermiştir. 1908 yılı ihtilali Kürtleri politik hayatın içine çekmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında (1914-1918) bağımsız bir Kürdistan fikri ilk kez ortaya atılmış; ancak bu plan, eski Musul Vilayetinin bir parçasının yeni kurulan Irak Devleti'ne bağlanıncaya kadar, geçici olarak söz konusu edilmiştir.[501]

Irak'ta gelmiş geçmiş bütün yönetimler için "Kürdistan" sorunu, gündemlerinin önemli maddesini teşkil ede gelmiştir. Bu oluşum doğrudan doğruya ülkenin kazandığı yeni beklenmedik yapıyla ilgili olarak değerlendirilmelidir. Irak'ta İngiltere'nin mandası allında bir rejim kurulmasıyla birlikte, "Kürdistan" diye bir sorunun ortaya çıkışı düşündürücü bir sonuç olarak görülmelidir. Asırlardan beri aynı topraklar üzerinde birlikte ve kardeşçe yasaya gelmiş toplulukların birbirine düşmesi, işin içinde kimliği meçhul olmayan "yabancı bir el"in var olduğunu göstermektedir.[502]

1973 yılında İsrail, Mustafa Barzani'yle ilişki kurup kendisinden, Ekim Savaşı'nda Suriye'ye yardıma giden Irak askerlerinin yokluğundan yararlanarak Irak'ın kuzeyine saldırıya geçmesini istemiştir.[503] 1974 yılında Kissinger'in konuya ilişkin kanısı: "Kürtlerin Irak'a karşı giriştikleri eylemleri güçlendirmek, Irak'ın iç sorunlarla uğraşmasını sağlayıp Amerika siyasetine karşı çıkma (Ortadoğu Anlaşmalarını Çözümleme Sözleşmeleri) fırsatını bulamaması amacını taşımaktadır."

Bu gün Körfez Savaşları ile birlikte Kürtler bölgede elde etmeyi

[500] Suphi Saatçi, a.g.e., s:33.
[501] Hakan Yıldız, a.g.e., s:157.
[502] Hakan Yıldız, a.g.e., s:159.
[503] Süleyman Özmen, Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, s:234.

arzuladıkları etkin güce ulaşmışlardır.[504]

Resmi dilin Arapça olduğu Irak'ta Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtçe konuşulur. Türklerin yaşadığı Musul çevresi, Erbil, Kerkük, Diyala iline bağlı Hanekin, Karatepe, Mendeli gibi kasabalar ve hatta Bağdat'ın içinde olan bir kaç mahallede yaşayan 300.000'e yakın Türk topluluğu Türkçe konuşur. Günümüze kadar kendi kültürlerini, gelenek ve göreneklerini koruyan Türkler, yazılı edebiyat bakımından da Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası sayılırlar. Bölge, ağızlarda yaşıyan Türk halk edebiyatı ürünleri bakımından da, Türk dünyası içinde günümüze kadar özelliğini kaybetmeyen zengin yörelerden biri durumundadır.[505]

3.4.1. Irak'ta Türk Varlığı

Bugün, Musul ve çevresinde yaşayan Türklere "Türkmen" denilmektedir. Türkmenlerin ise Orta Asya'dan göç eden Oğuzlar olduğu bilinmektedir. Oğuzlara, İslamiyet'i kabul edişlerinden itibaren "Türkmen" denmektedir.[506] Elimizdeki bilgilere göre Türklerin Irak'a ilk girişleri Hicri 54 (Miladi 674) tarihlerine kadar uzanmaktadır. Emevi halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen Ubeydullah bin Ziyad 20.000 kişilik ordusu ile Ceyhun Nehri'ni geçer ve Buhara'ya yönelir. Beykenti geçen Ubeydullah'ın Buhara'ya yaptığı saldırılar karşısında, Buhara Prensesi Kınık Hatun, emrindeki Türk kuvvetleri ile şiddetli çarpışmalardan sonra Ubeydullah ile sulh yapmak zorunda kalır. Ubeydullah barıştan sonra yanına aldığı Türk askerlerini İrak'a götürerek Basra'ya yerleştirir. Tarihi kaynaklar Basra'ya yerleştirilen Türk askerlerinin 2.000 kişi kadar olduklarının ve bunların ok atmakta pek mahir bulunduklarını, bu semte de "Buhariyye" denildiğini kaydeder. Bu Türk okçularından Yemame'de asi Arap bedevilerinin bastırılmasında yararlanıldığı bilinmektedir. Ubeydullah bin Ziyad'in gözde adamlarından biri olan Reşid-üt Türki adındaki kölesinin de, Basra'ya yerleştirilen Türkler arasında yükseldiği bilinmektedir.[507]

Türkmenlerin Irak'a yerleşmeleri üç ana göç dalgasının sonucunda

[504] Hakan Yıldız, a.g.e., s:161.
[505] Suphi Saatçi, a.g.e., s:33.
[506] Ercan Karakoç, Atatürk'ün Dış Türkler Politikası, s:150.
[507] Suphi Saatçi, a.g.e., s:39.

gerçekleşmiştir.[508]

1. Göç Dalgası: İlk dönem Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden daha eski bir zamana rastlamaktadır. Türklerin askerlik ve strateji alanlarındaki üstünlüklerini fark eden Emeviler, 674 yılında onları yöreye getirip ordu kurmuşlardır. Emevi Devleti'nden sonra tarih sahnesine çıkan Abbasi Devleti zamanında İslam Dini'nin savunulması ve yayılması için halifelerin istekleri üzerine Fars ve Türk askerlerinden yararlanılmış olması tarihi bilgilerimiz içerisindedir. Halife Cafer el-Mansur, Bağdat'ı inşa ettikten sonra özel bir garnizon kurarak Türklerden bir alayoluşturmuştur (754-775). Daha sonra Halife Harun el-Reşit, Türk askerlerinin fedakar, vefakar, çalışkan ve cesur olmalarından dolayı muhafız birliğini Türklerden oluşturduğu da tarihi bir gerçektir (786-809).

Abbasi Devleti sultanları, askeri açıdan devletin korunmasını tamamen Türklerden kurulu olan bölüklere teslim etmiştir. Abbasi Devleti'nin güçlü Halifesi Mutasım (annesi Türk'tür) ve Türk askerlerinin cesaretine hayran kalan ağabeyi Memun, Fars kökenli askerlere karşı kendi etraflarında Türk askerlerini toplamışlardır. Hilafet ordusu saflarında yer almaya başlayan Türk askerleri "Hassa Ordusu" diye adlandırılmaya başlanmıştır (Beyatlı, 1998, s. 31). Zamanla Halife Mutasım'a bağlı birliklerde Türk sayısının artması üzerine onların örf, adet ve geleneklerini kaybetmemeleri için özel bir şehir yapılmasına karar verilmiş ve Bağdat'a 120 km uzaklıkta bulunan Samarra Şehri inşa edilerek aileleri ile birlikte 40.000 Türk buraya yerleştirilmiştir. Böylece Türklerin yerleşmek için Irak'a girmeleri Halife Mutasım döneminde olmuştur. Abbasi Devleti içinde büyük bir üne sahip olan Türk askerlerinin sayısı ve etkinlikleri giderek artmıştır. Nitekim 935 yılında Emir-ül Ümera unvanını taşıyan yöneticiler, zamanında Abbasi ordusunun temelini teşkil etmişlerdir. Bu tarihlerde Türk nüfusu artık yönetim içinde küçümsenemeyecek bir siyasal güç unsuru haline gelmiş, 945 yılında Büveyhiler Bağdat'a girdiği zaman yine Türklerin vasıtasıyla Halife'nin adına her şeyi kontrolleri altına almışlardır. Hali-fe'nin yardım istemesi üzerine büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bağdat'a gelmiş, Bağdat'ı Büveyhiler'den kurtarmış ve Hali-fe'yi tekrar tahtına oturtmuştur. Ayrıca Halifeliğin koruyuculuğunu da üstlenmiştir. Bu arada Muiz El Devle (977-983) komutasındaki çoğunluğu Azeri Türkü olan askerler de Irak'a getiril-

[508] Ercan Karakoç, a.g.e., s:151.

miştir.[509]

2. Göç Dalgası: Irak'ta ki Türk gücünün belkemiğini "İkinci dalga" teşkil eder. Bu dalga 1050 yılından sonra Selçuklu Türkleri tarafından yapılmıştır. Bu devirde Selçuklu ordusunda bulunan Oğuzlar'a mensup binlerce asker, Irak'a tek tek veya öbek öbek köle halinde değil, kalabalık bir topluluk olarak hür, silahlı ve fatih olarak girdiler. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul'un Ortadoğu'daki hakimiyeti ile Türkmenlerin bir kısmı bugün Irak Türkmenleri'nin yaşadığı Musul ve civarını kendilerine "Vatan" kabul etmişler ve burada Irak Selçuklu saltanatını (1118-1194), Musul (Zengiler) ve Erbil Atabeyliği hanedanlıkları, Karakoyunlu ile Akkoyunlu devletlerini kurmuşlardır.[510]

Yine bu arada büyük Moğol hükümdarı, Cengiz Han'ın Orta Asya'da Harzemşahlar Devleti'ni yenmesi üzerine Moğol askerlerinin önünden kaçan Türklerin bir kısmı Anadolu'ya geldikleri gibi bir kısmı da Irak'a göçmüşlerdir. Dolayısıyla Selçuklular devrinden sonra da Irak'ta, Orta Asya'dan gelen Türkler sayesinde Türk nüfusu hızla artmıştır.[511]

3. Göç Dalgası: Üçüncü ve son dalga Osmanlılar devrindedir. Osmanlı Devleti, Musul bölgesini Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihindeki ÇaldİIran Savaşı'ndan sonra, 1516'da topraklarına katmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ise 1534'te Bağdat'ı aldıktan sonra Irak'taki Türk hakimiyetini daha da perçinleştirmiştir. Irak hakimiyeti için, Şii ancak yine bir Türk devleti olan Safevilerle Osmanlılar IV. Murat devrine kadar sürekli savaşmışlardır. Irak, I. Dünya Savaşındaki İngiliz ileri harekatına (1917) kadar dört yüzyıl Türk yönetim ve medeniyet sistemi içinde kalmıştır. Sonuç olarak Türklerin Irak'a yerleşmeleri üç göç dalgası ile yedi devirde tamamlanmıştır.[512] Bunlar: Birincisi; Emeviler zamanı, ikincisi; Abbasi-Büveyhiler zamanı, üçüncüsü; Selçuklular zamanı, dördüncüsü; Cengiz Han'ın önünden kaçan Türk boylan ve Harzemşahlar Devleti ordusundan kalanlar, beşincisi; Moğollar zamanında yerleşenler, altıncısı; Akkoyunlu-Karakoyunlu devletleri zamanında, yedincisi ve

[509] F. Demirci, Irak Türklerinin Dünü, Bugünü, Yarını, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s:8.
[510] E. Hürmüzlü, Irak Türkleri, Irak Türkleri Kült. Ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 1991, s:26-30.
[511] Ercan Karakoç, a.g.e., s:153.
[512] Ercan Karakoç, a.g.e., s:153.

sonuncusu; Osmanlılar zamanındadır.[513]

Bugün ülkedeki Türk yerleşim alanları çoğunluk itibariyle Musul, Kerkük Erbil, Selahattin ve Diyale vilayetlerindedir. Bağdat'ta dahil olmak üzere ülkedeki Türk nüfusunun 200.000'den fazla olması bize Irak'taki Türk varlığının en düşük rakamla iki buçuk milyonun üzerinde olduğunu ispatlamaktadır.[514]

3.5. Ekonomi

Irak ekonomisinde geleneksel olarak dış ticaret gelirinin yaklaşık % 95'ini sağlayan petrol sektörü ağırlıklıdır. İran savaşındaki büyük harcamalar ve İran'ın Irak petrol ihraç tesislerine verdiği hasarların yol açtığı 1980'lerdeki ekonomik problemler hükümeti sert önlemler uygulamaya, ağır dış borçlara ve daha sonrada dış borç ödemelerini yeniden düzenlemeye yöneltmiştir. Irak savaşta en az 100 milyar dolar zarara uğramıştır. Savaşın 1988'de sona ermesiyle yeni petrol boru hatları döşendi ve hasarlı tesislerin onarılmasıyla petrol ihracatı kademeli olarak artmıştır.[515]

Irak ciddi miktardaki petrol rezervlerini kayda değer su ve tarım kaynaklarıyla ve uzun bir şehirli geçmişi olan büyük bir nüfusla birleştirebilen tek Arap ülkesidir. Arap Yarımadası devletleri stratejik petrol kaynaklarına sahip olmakla beraber insan kaynakları ve diğer doğal kaynaklar bakımından fakirdirler. Suriye ve Mısır gibi devletlerin petrol kaynakları ise ancak kendine yetecek kadardır. Irak ise, gücün petrolle ilgisi olan ve olmayan unsurlarını birleştirmekte ve diğer bütün Arap ülkelerinden daha avantajlı görünmektedir.

Petrol rezervlerinin bulundukları yerler Irak için bir endişe kaynağıdır. Rumeyla bölgesi Kuveyt'le olan sınırı geçmekte, Mecnun bölgesi İran sınırına çok yakın ve Kerkük bölgesi ise Kürt otonom bölgesinin sınırlarının dibindedir.[516]

Irak 112 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir (BP, 2002). Bazı

[513] H. Kemal Beyatlı, Irak Türklerinin Tarih, Dil ve Kültürleri ve Musul, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s:32.
[514] Hakan Yıldız, a.g.e., s:165.
[515] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[516] William Harris, a.g.m., s:92.

çalışmalarda ülke rezervinin petrol aramacılığı yapılmamış olan batı çöl kısmındaki petroller ile 180 milyar varil 200 milyar varile yükseleceği belirtilmektedirler. OPEC'in bir üyesi olan söz konusu ülkenin petrollerinin kalitesi farklı üretim sahalarında çok değişiklik göstermektedir. Petrol bulma, geliştirme ve üretim maliyeti 4 dolardır. Ülkenin doğal rezervi ise 3 milyar m^3 (BP, 2002) olarak hesaplanmıştır. Irak'ta ilk petrol Kerkük sahasında 1927 yılında bulunmuş olup, günümüzdeki kalan rezervi ileri saha geliştirme teknolojileri ile üretim yapılması durumunda 30 milyar varil civarındadır. Irak'ın diğer önemli petrol sahaları Mecnun, Batı Kurna, Doğu Bağdat, Rumayla, Nahır Umar, Halfaya, Zübeyr, Bai Hasan, Bezirgan, Kabbaz, Ebu Kirab, Nasiriye, Kormala'dır. Ayrıca, Kerkük, Bai Hasan, Rumayla, Zübeyr havzalarında petrol ile birlikte doğalgazda bulunmaktadır. Ülkenin milli petrol şirketi Irak Ulusal Petrol Şirketidir (INOC).[517]

Irak'ın 1990 Ağustosunda Kuveyt'i işgali ve takip eden uluslar arası ekonomik ambargolar ve 1991 Ocak ayında başlayan Uluslar arası askeri müdahalenin verdiği hasar ekonomik faaliyetlere büyük zarar vermiştir. Büyük askeri ve iç güvenlik güçlerini destekleyen ve rejimi destekleyenlere devlet kaynaklarını paylaştİran hükümet politikalarının ekonomiyi yaralamasına rağmen, 1996 Aralık ayında BM'nin Petrol Karşılığı Yiyecek programını uygulaması Irak halkının durumunun iyileşmesine yardım etti. Programda ilk 6 aylık dönemde Irak'a sınırlı miktarda petrolü gıda, ilaç ve çeşitli alt yapı tesisleri için ihraca müsaade etmiştir. 1999 Kasım ayında BM Güvenlik Konseyi Irak'a halkın ihtiyacını karşılamak için belli bir program altında gerektiği kadar petrol ihraç yetkisi verdi. Petrol ihracatı şimdi savaş önceki seviyenin dörtte üçünden fazladır. Bununla birlikte Irak'ın program altındaki petrol ihraç gelirlerinin % 28'i BM Tazminat Fonu ve BM'nin idari giderlerini karşılamak için kullanılıyor.

2001 yılında gayrisafi milli hasılanın düşmesinde daha çok global ekonomik durgunluğun sonuçları ve petrol fiyatlarının düşmesi etkili olmuştur. Kişi başına düşen yiyecek ithalatı önemli miktarda azalırken, tıbbi malzemeler ve sağlık bakım hizmetleri düzenli bir şekilde artmaktadır. Kişi başına düşen üretim ve yaşama standartları, savaş öncesi seviyenin adam akıllı altında durmaktadır. Fakat hiçbir

[517] Şener Üşümezsoy, a.g.e., s:127.

tahmin kayıpları tam olarak gösterememektedir.[518]

Körfez ülkeleri arasında ekonomisi halen planlı ekonomiden tam olarak kurtulamamış olan yarı merkezi sisteme bağlı tek ülke durumundaydı. Saddam döneminde Irak ekonomisi büyük ölçüde devlet kontrolü altında idi. 1993'teki gayrı safi milli hasıla 19 milyar dolar, kişi başına düşen milli gelir ise 870 dolardır.[519] Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 12'sine sahip olmakla beraber dünyada ikinci sırada yer alan Irak'ta, petrol rezervlerinin büyük bir bölümü ülkenin kuzeyinde toplanmıştır. Petrol üretiminin ilk başladığı yer olan Kerkük dışında ikinci büyük petrol yatağı merkezi ise Basra yakınlarındaki ez-Zubeyr Rumeyle'dir.[520]

Irak, petrol üretmek ve saha geliştirmek için teknolojiye (3-D sismik gibi), mühendislik bilgilerine ve yatırıma sahip değildir. Bu nedenle, petrol sahalarına zarar verilmiştir. Örneğin Kerkük sahasında yanlış üretim yöntemi uygulanmış ve üretim 1990 yılından önce günlük 1.4 milyon iken 2001 yılında günlük 0.8 milyon varile düşmüştür. Söz konusu durum nedeniyle 2002 yılında 73 petrol sahasından sadece 24'ünden üretim yapılabilmiştir. Irak petrol üretimi çok dalgalanmalar göstermiştir. Üretim 1979'da 3.7 milyon varil/gün iken 1980-1981 yılında Irak-İran savaşında 1.0 milyon varil/güne düşmüştür.[521] Körfez savaşı sonrasında 1990'da üretim durmuş ve 1996 yılına kadar devam eden durgunluk gıda karşılığı petrol anlaşması nedeniyle tekrar 3.0 milyon varil/güne kadar çıkmıştır. Ülkedeki petrol üretiminin 2/3'ü güneybatıdaki Rumalia, Zubair ve Batı Kurna sahalarından, geri kalan kısım ise kuzeydeki Kerkük ve civarındaki sahalardan üretilmektedir. Irak petrol ihracatını Kerkük-Ceyhan, Irak-Suudi Arabistan (kapalı), Kerkük-Suriye ve Stratejik Dahili Boru Hattı ile Basra Körfezi'nde bulunan 3 ayrı tanker istasyonundan (Mina al-Bakır, Khor al-Amaya ve Khor al-Zubair) yapmaktadır. Irak'ta 10 adet rafineri bulunmaktadır ve 417.000 varil/gün kapasiteye sahiptir. Irak'taki petrollerin %40' yakını çoğunlukla Rusya şirketleri tarafından, diğer kısım ise Sudan, Pakistan, Çin ve Vietnam gibi ülke şirketleri tarafından alınmaktadır. Fakat bu petroller tekrar satılmakta ve Exxonmobil, Shevron gibi ABD'li petrol şirketleri tarafından alınmaktadır.

---

[518] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[519] Gamze G. Kona, Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar, s:216.
[520] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:24.
[521] Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2003, s:127.

Irak petrol üretimini günlük 6.0 milyon varil/güne çıkarmak için önemli petrol sahalarını geliştirmek istemektedir.[522] Bunun için Fransa, Rusya, İtalya ve Asya-Uzakdoğu'daki değişik ülkelerden 50'den fazla petrol şirketleri ile görüşmeler yapmıştır.

Irak topraklarının yüzde 12'si ekilebilir arazi durumundadır. Bu topraklarda buğday, arpa, pirinç, pamuk, hurma ve çeşitli sebze üretimi yapılmaktadır. Uygulanan ambargo nedeniyle, tarım üretiminde hayati öneme haiz gübre, tarımsal ilaçlar ve çeşitli tarım aletleri ithalatı gerçekleştirilemediği için, üretim olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle gıda ihtiyacının büyük bir bölümü ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Ülke topraklarının yüzde 9'u ise mera konumundadır.[523] Büyükbaş hayvan ve koyun da hayvancılığın büyük kısmını oluşturmaktadır.

Fosil yakıtlardan % 98.17 ve su gücü ile % 1.83 enerji üreten Irak'ın elektrik kullanımı 2000 yılı tahmini rakamlarına göre 25.389 milyar kwh'tir.[524]

Para birimi Irak Dinarı olan ülkenin 2001 yılı tahmini ihracatı 15.8 milyar $'dır. İhracat yaptığı ülkeler; ABD (% 46.2), İtalya (% 12.2), Fransa (% 9.6), İspanya (% 8.6)'dır. İthalatı ise 11 milyar $ olup, ithalat yaptığı ülkeler; Fransa (% 22.5), Avustralya (% 22), Çin (% 5.8), Rusya (% 5.8)'dır. Irak'ın başlıca ithal malları besin maddeleri ve ilaç olup ihraç mallarının en önemlisini ham petrol teşkil eder.[525]

3.6. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Irak'ın Konumu ve İlişkileri

Irak, 1920'ye kadar geçen 2000 yıl içerisinde, Abbasiler Dönemi dışında, ya merkezi başka yerde olan İmparatorluklara bağlanmış (Bizans, Emeviler, İlhanlılar, Osmanlılar) ya da doğu Akdeniz merkezli devletlerle İran merkezli devletler arasında sınır bölgesi olmuştur. Çevresindeki alanları kontrol etmeksizin sadece Fırat-Dicle havzasını kontrol eden modern Irak devleti, bölge için daha önce benzeri olmayan yeni

[522] Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, a.g.e., s:128.
[523] Hakan Yıldız, a.g.e., s:153.
[524] The Economist Intelligence Unit Country Report Mayıs 2002.
[525] The CIA Factbook 2003.

bir oluşumdu.[526] Birinci Dünya Savaşından sonrasında Ortadoğu'daki pek çok toprak gibi Irak da Avrupalıların işgali altındaydı. Savaştan önce Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetleri olan bu bölgelerde yeni devletler kurulmuştur. Irak Devleti Osmanlıların Kürt, Asurlu Hıristiyan, Türkmen, Yahudi, Sünni ve Şii Arap gibi birbirinden çok farklı toplulukları barındıran Musul, Bağdat ve Basra eyaletlerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur ve başına da İngilizler tarafından Suriye'de başarılı olamayan Faysal getirilmiştir.[527]

İngiltere'nin tüm bu bölgeyi tek bir birim olarak yönetmedeki amacı petrol zengini Musul bölgesini kontrol altında tutmak ve Basra Körfezi'ne giden yollarda hakimiyetlerini devam ettirmektir. Bu amaçla Sünni Arap, Kürt ve Türkmenlerin yoğun olduğu Musul ve Sünni Arap ağırlıklı Bağdat eyaletleri ile Şii nüfusun hakim olduğu Basra eyaletini birleştirdiler. Böylece güney Mezopotamya'da, Hindistan'daki İmparatorluklarını güçlendirecek zengin ve stratejik bir konumu olan bir manda devleti ortaya çıkardılar. Irak'taki çok farklı rejimler ve liderler bu heterojen yapıyı birleştirerek bir Irak ulusu ve istikrarlı bir devlet yapısı kurmaya çalıştılar. Irak'ın sınırları içindeki arazinin oldukça farklı özellikler göstermesi sebebiyle ülkede aşırı ayrışmalar sıklıkla görülmüştür. Topraklarındaki bu farklılık içerisinde Irak coğrafyasının birleştirici özelliği, Fırat ve Dicle'nin oluşturduğu ikiz nehir sistemidir.[528]

Uluslararası sulara ciddi bir çıkışı olmayan tek büyük petrol ihracatçısı ülke olan Irak, bu petrolünü ihraç edebilmek için Suudi Arabistan, Türkiye, Suriye gibi komşularına ihtiyaç duymaktadır. Irak'ın denize çıkışı Basra Körfezi'nden olup sadece 20 km. genişliğindedir.[105] Bu çıkış da Şattülarap Nehri ve Zübeyr Kanalı vasıtasıyla olmaktadır. Irak'ın İran ve Kuveyt'le yaşadığı sınır sorunlarının temelinde Körfez'e çıkış sorunu yatmaktadır. Coğrafya değişmediği sürece de Irak'ın Körfez'e bağımsız çıkış isteği varolmaya devam edecektir. Ama Körfez'e çıkış sorunu bir coğrafi sorun olmaktan çok varolan coğrafyanın nasıl algılandığı ve ülkeler tarafından nasıl kullanıldığı ile ilgilidir. Bu konumdaki bir ülkenin komşularıyla iyi ilişkiler kurması gerekir ama bu durum özellikle Saddam Hüseyin

[526] William Harris, a.g.e., s:51.
[527] Mesut Özcan, Sorunlu Miras Irak, Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s:7.
[528] Mustafa Kayar, a.g.e., s:90.

yönetimi altındaki Irak için geçerli olmamıştır. Saddam bunun tam tersi politikalar izlemiştir. Irak'ın karşı karşıya olduğu bu olumsuz durum, jeostratejik gerçekliğe uygun politikaların geliştirilmesiyle aşılanabilecektir.[529]

Dicle, Fırat ve kolları Irak'a ihtiyacından fazla tatlı su sağlamaktadır. Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan'a uzun yıllar bu sulardan satmış ve büyük gelirler elde etmiştir. Ayrıca Irak'ın kuzeyi, Akdeniz iklimine girdiğinden dolayı bol yağmurdan da istifade etmektedir. Ayrıca Kuzey Irak'ta bulunan Dokan ve Dar-bendihan gibi büyük barajlar, Behal ve Gali gibi önemli yer altı su kaynakları da mevcuttur. Özellikle Kerkük, Musul ve Erbil ovaları bölgeye göre bol su ve verimli ovalara sahiptir. 1960'lı yıllardan itibaren tahıl ürünlerini Körfez ülkelerine ve Suudi Arabistan'a satmaya başlamıştır. Hurma ve bir çok meyve ve sebze açısından da zengin sayılmaktadır.[530]

Irak, bölge politik kültüründe ve tarihinde hep hegemon emelleri taşıma, Arap dünyasının en güçlü devleti olma ve liderliğini yapma sevdası içinde bugünlere ulaşmıştır. Irak'ın bölgedeki güvenlik algılamalarını ve bu çerçevede oluşturduğu politikaların Arap dünyasına ilişkin önemli bir rolü olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekmektedir. Bunun yanında ülkenin etnik ve dini yapılanması, sahip olduğu enerji kaynakları, iktidardaki Baas Partisinin ideolojisi, Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in hırsı ve coğrafyasından kaynaklanan tehdit algılamaları son Körfez krizine kadar dış politikasında önemli belirleyiciler olmuştur. Irak bu faktörlerin etkisi ile kimi zaman bölgeden enerji ihtiyacını karşılama ve pazar bulma yönüyle faydalanan ABD ile bölgesel güç olma noktasında rakipleri olan İran ve Suudi Arabistan ile ve Irak'ın hegemonik hırsları yüzünden kendi güvenliklerini tehdit altında gören diğer Arap monarşileri ile karşı karşıya gelmiştir.[531]

Yaklaşık 23 milyonluk nüfusu ile Irak bölgede önemli bir demografik güçtür. Büyük topraklara sahip olmasına rağmen hala Irak'ın yansı kadar bir nüfusa sahip olan Suudi Arabistan için Irak önemli bir tehdit kaynağıdır. Aynca, Irak diğer Arap ülkeleri ile karşılaştırıldığında geniş bir kentli orta sınıfa ve göreceli bir kalifiye iş

[529] Mustafa Kayar, a.g.e., s:92.
[530] Nedim Yalçın, 'Irak Dosyası', 21 Aralık 2001.
[531] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:21.

gücüne sahiptir. Askeri açıdan da diğer Arap devletlerine nazaran daha güçlü olmaya yatkındır. Bütün bu potansiyel Irak'ın, Mısır'dan sonra bölgede en güçlü Arap devleti olma konumuna sokmaktadır. Bütün bu potansiyel özellikle Körfez ülkeleri başta olmak üzere diğer Arap ülkelerini endişeye sevk etmektedir.[532]

Konvansiyonel, kimyasal ve biyolojik silahlara sahip ordusuyla Irak, 1990 öncesi bölgede üçüncü askeri güç durumuna gelmişti. Bu güç, başta İsrail olmak üzere İran, Suriye, Kuveyt ve bütün Ortadoğu ülkelerine karşı bir tehdit unsuru oluşturmuştur.[533]

Irak ve KİK ülkeleri arasındaki sorunların temelinde Irak'ın güneyindeki ülkeler üzerinde özellikle de Kuveyt üzerindeki emelleri vardır. Her ne kadar Saddam yönetimindeki Irak, BM yaptırımları ile zayıflatılmışsa da Irak mevcut enerji rezervleri ve konumu itibariyle Körfez monarşileri için hala büyük bir tehdit olarak durmaktadır.[534]

3.6.1. Irak-ABD İlişkileri

Irak'ın ABD ile ilişkilerindeki temel sorun Irak'ın 1991 Kuveyt işgali sonrasında BM tarafından uygulanan yaptırımlara tam olarak uymamış olmasıdır. ABD, ülkede BM yaptırımlarını hiçe sayan bir Saddam yönetiminin varlığından duyduğu rahatsızlığı her fırsatta dile getirmektedir. ABD'ye göre Irak, silahlanmak suretiyle bölgede istikrarı tehlikeye sokmaktadır. Irak ise BM yaptırımlarına uyduğunu iddia etmekte ancak Irak halkının çektiği acıları öne sürerek yaptırımların bir an önce kaldırılmasını talep etmektedir. Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımların ülkeyi çok zor durumda bıraktığı doğrudur. Bugün yüzlerce Iraklı çocuk ve hastaya yetersiz beslenmeden ya da temin edilemeyen ilaçlardan dolayı ölmektedir. Ancak ABD Irak'a insani harcamalarına yetecek kadar petrol satışına izin verildiğini fakat Saddam yönetiminin buradan elde edilen geliri insani yatırımlar yerine silaha yatırdığını öne sürmektedirler. ABD daha önce bahsedilen ikili çevreleme politikası ile silahlandığını iddia ettiği Irak'ı zayıf düşürmeyi ve bölgesel bir güç

[532] Mustafa Kayar, a.g.e., s:93.
[533] Mustafa Kayar, a.g.e., s:92.
[534] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:23.

olmasının önüne geçmeyi hedeflemektedir.

ABD son yıllarda Saddam tehdidini iç politikasında da öylesine abartılı anlatmıştır ki 1998 yılında Kongrede Irak'a muhalefeti desteklemek amacıyla bütçeden 97 milyon dolar pay ayrılmıştır. Yalnız şu da bir gerçek ki Irak halkının çektiği sıkıntıların dünya basınında yer bulmaya başlaması ABD'nin Irak'a uyguladığı çevreleme politikasında uluslararası desteği yavaş yavaş kaybetmeye başlamasını netice vermiştir.[535]

Körfez Savaşı bittikten sonra Bush yönetimi tarafından yeni bir güvenlik stratejisi ilân edilmedi. Soğuk Savaş dönemindeki denge politikasının mantıksal anlamda devamı olan ve bölgedeki önemli bir değişikliğin bölge istikrarını bozacağı yaklaşımını temel alan ve ABD dış Politikasının en önemli araçlarından birisi olan çevreleme politikası doğrultusunda Basra Körfezi için üretilen politika 1993-2001 yılları arasında damgasını vurmuştur.[536] Clinton yönetimi iş başına geldikten bir süre sonra 18 Mayıs 1993'te Ulusal Güvenlik Konseyi Yakın Doğu Bölgesi Sorumlusu Martin Indyk tarafından formüle edilen Çifte Çevreleme Politikası, Soğuk Savaş döneminde birbirine karşı olarak kullanılan iki ülkenin şimdi birlikte sistem dışında olmasına ve buna karşılık, ABD'nin Körfez devletleriyle geliştireceği işbirliğine dayanıyordu. Çifte Çevreleme'nin temel öğeleri İran ve Irak'ın askerî açıdan çevrelenmesi, ekonomik yaptırımlarla bu iki rejimin davranışlarını değiştirmek, müttefiklerle olan işbirliğini artırmak ve her iki ülkenin rejimlerini zayıflatmaktı.[537] Bu yeni düzenleme potansiyel düşman iki devletin çevrelenme yoluyla birlikte sistemin dışına atılmasıydı ki; bu politikanın altında bu ikisi arasındaki kötü ilişkinin biraraya gelmelerini engelleyeceğine dair bir varsayım vardı. Bunun yanısıra bu politika değişikliği aynı zamanda ABD'nin Irak ve İran'ı birbirine karşı kullanma politikasından vazgeçtiğini gösteriyordu. Fakat buna karşılık ABD bu devletlere karşı denkleme girdi ve iki ülkenin dengesine dayanan bir sistemden üçlü bir dengeleme politikasına geçti. Bu saç ayağının bir tarafını ABD ve KİK devletleri, diğer ikisini ise İran ve Irak oluşturuyordu.[538] Ancak bu üç ayağa ilişkin uygulamalar zaman içinde

[535] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:21.
[536] Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, a.g.e., s:105.
[537] David Walsh, 'Dual Containment'.
[538] Kenneth Katzman, Searching For Stable Peace In Persian Gulf, Strategic Studies Institute Report, 2 Şubat 1996, s:7.

ciddî şekilde yıprandı. Çifte Çevreleme açıklandıktan kısa bir süre sonra bu politikanın İran ayağına yönelik eleştiriler yükselmeye başladı. Özellikle Rusya ve Çin gibi ülkeler yüzünden İran'a yönelik yaptırım ve çevreleme sınırlı kaldı. Bir süre sonra da Çifte Çevreleme sadece Irak'ın çevrelenmesine dönüştü. Bu durumda Körfez'de denge İran lehine bozulmaya başlayınca Arap devletleri bir anlamda Körfez Savaşı öncesi politikasına geri dönerek bu iki devletle ilişkilerini iyileştirme ve bunlardan gelecek tehditleri bu yolla bertaraf etme yoluna gitmeye başladılar. Böylece, bir yandan KİK devletleriyle İran'ın ilişkileri iyileşmeye başlarken diğer yandan Irak Arap dünyasına geri dönüş çabalarında avantaj sağladı.[539]

ABD'nin Körfez güvenliğine yönelik politikasının diğer bir parçası da KİK ülkelerinin savunmalarının sağlanmasıydı. Bunun bir boyutu da bölgede asker bulundurulması ve KİK devletlerine silâh satışıydı. Körfez ülkeleri ABD'den en ileri teknoloji ürünü silâhları alabilmelerine rağmen bu politikanın sonuçları sınırlı oldu. Bu devletlerin ekonomilerinin uğradığı zararlar yüzünden silâh alımlarındaki azalma, elde edilen silâhları kullanacak yeterli personelin bulunmaması ya da mevcut personelin yetersizliği politikanın bu ayağının başarısını sınırladı. En son model uçaklar ve helikopterle donatılmış, son teknoloji ürünü kara araçlarına sahip devletlerin hâlâ ABD yardımı olmadan Irak ve İran'a karşı durmaları mümkün görünmemektedir.[540]

Özellikle, 1990'ların ikinci yarısındaki gelişmeler, Körfez Savaşı'ndan sonra İsrail-Filistin meselesindeki iyileşmeye dayanan olumlu havayı değiştirdi. Bunun önemli parçalarından birisini Irak ile BM arasında yaşanan sorunlar oluşturdu. Buna karşılık, ABD'nin Irak üzerinde güç kullanmak istemesine başta Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere Körfez devletlerinin çoğu karşı çıktı. Çünkü bu devletlerin yöneticileri bombalamaların Saddam Hüseyin'i zayıflatmadığını tersine güçlendirdiğini ve kendi iç politikalarında da buna yönelik tepkilerin oluştuğuna inanıyor, ABD'nin İran Şahı Pehlevi'yi devrilmekten koruyamadığını ve bu tür bir durumda kendilerini de koruyamayacağını düşünüyorlardı.[541]

Ancak ABD Mart 2003'teki Irak operasyonuyla Ortadoğu ve Irak üzerindeki

[539] Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, a.g.e., s:106.
[540] Daniel Byman, John Wise, 'The Persian Gulf in the Corning Decade, Trends, Threats, And Opportunities', RAND Corporation, 2002, s:36-38.
[541] Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, a.g.e., s:107.

hedeflerini gerçekleştirmek üzere bir adım daha attı. Savaşın ardından ABD tarafından yürürlüğe konulan stratejiler bu devlet açısından istenilen sonuçları vermemiş, üstelik politikalarda yapılan hatalar ve bu politikaların sonucu olarak ortaya çıkan gelişmeler mevcut yapı içinde yeni stratejiler uygulama olanağını da büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Sonuçta, ABD, dünyanın en stratejik bölgelerinden Ortadoğu'daki egemenliğinin altının oyulmaya başlandığını ve bu sürecin devam etmesi halinde bölgede ki egemenliğini yitirebileceğini görmüştür. Bu nedenle, Irak meselesi, ABD'nin küresel rolü ve arzuları, bölgesel amaçları ve Irak'taki çıkarları şeklinde genelden özele gidilerek incelendiğinde ortaya çıkan tablo, ABD'nin Irak'taki saldırgan ve Ortadoğu'daki revizyonist politikalarını açıklamaktadır: Kürenin hegemonu, dünyanın en stratejik bölgelerinden birisinde ciddî anlamda güç yitirmeye başlamıştır. Mevcut araçlar büyük oranda başarısız olmuş, dahası araçların başarısızlığı, bölgedeki mevcut yapının ABD aleyhine gelişmesine yol açmıştır.[542]

Bütün bunlar bir yana Ortadoğu'da ABD karşıtlığı her geçen gün artmaktadır. Siyasal islâm, Körfez Savaşı'ndan sonra ikinci bir yükseliş eğilimi yakalamıştır.[543] 1979 İran İslam Devrimi'nin yarattığı dalgadan farkları olan bu yeni yükselişi çok güçlü bir ABD karşıtı ortam yaratmaktadır. Bu yönelişin en önemli nedenlerinden biri Arap dünyasındaki ideolojik boşluğun yarattığı ortamdır. Pan-Arabizm'in Körfez Savaşı'yla aldığı darbe Arap milliyetçiliğini ciddî oranda etkilemiştir. Bunun yanı sıra Nasırcı geleneği takip eden 'radikal' Arap rejimlerinin iç ve dış politikaları nedeniyle uğradıkları meşruiyet kaybı Arap dünyasındaki önemli bir ideolojik kutbun ciddî anlamda erozyona uğramasına neden olmuştur. Bunun karşısında Körfez'deki ümmetçi rejimler de siyasal meşruiyet kaybıyla karşı karşıyadırlar. Bu süreçte, demografik sorunların rolü büyükse de, bu rejimlerdeki yolsuzluklar çok etkili bir diğer faktördür. Dahası, modernleşmenin ve küreselleşmenin etkisi ve baskısı altında kalan Arap toplumundan yükselen muhafazakar tepki, kendini siyasal anlamda da siyasal İslamla ortaya koymaktadır. Bu sürece tüm Arap ülkelerinin ortak dış politika sorunu olan Filistin mazlumluğu da sürekli olarak eklenmektedir. Gelişmelerin ABD açısından en kötü yanı ise kendi aleyhine gelişen durumların yalnızca rakipleri tarafından ortaya çıkarılmamış olmasıdır.

---

[542] Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, a.g.e., s:109.
[543] Yevgeniy Primakov, 11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya, Doğan Ofset, İstanbul, 2002, s:32-44.

ABD mevcut sistemde değişikliğe ihtiyaç duymaktadır, çünkü 'kötü gidişat'ın önüne geçememektedir. Bunun nedeni ise, sistemdeki kötü gidişi yaratanların düşmanları kadar, hatta çok daha fazlasıyla bölgedeki müttefikleri oluşudur.[544]

Nisan 2003'te ABD'nin ülkeye müdahalesi ve Saddam rejiminin devrilmesiyle bir belirsizlik dönemine girmiş Irak'ta ilk önce geçici bir yönetim kurulmuş, ardından katılımın sınırlı olduğu bir seçim icra edilmiş ve seçim sonucu kürt lider Celal Talabani'nin cumhurbaşkanı ve Şii lider İbrahim Caferi'nin başbakan olduğu bir yönetim başa gelmiştir. 2003'ten günümüze hala iç savaş devam etmekte, ABD güçlerine direniş ve dolayısıyla kaos devam etmektedir. Demokrasi ve barış söylemleriyle ülkeye gelen ABD'nin ne derece başarılı olduğu tartışılır durumdadır.

3.6.1.1. I. Ve II. Körfez Savaşları ve Sonuçları

Irak askeri kapasitesini artırmaya İran-Irak Savaşı öncesinde başlamış ve savaş sırasında da bu eylemine devam etmiştir. Irak bir taraftan kendi nükleer ve kimyasal silah üretimine hız verirken, diğer taraftan batılı ülkelerden satın aldığı silahlarla ülkeyi cephaneliğe çevirmiştir.

Ancak daha sonraları, 8 yıl süren İran-Irak Savaşı'ndan yaralı çıkan Irak bu savaşı sürdürebilmek için başta Kuveyt ve Suudi Arabistan olmak üzere Arap Dünyası'na önemli miktarda borçlanmıştır. Irak, İran ile yapmış olduğu 8 yıllık savaş sonunda askeri ve ekonomik açıdan zayıflamış ve bu kayıplarını telafi etmek maksadıyla kendisine komşu olan Kuveyt'e, bazı noktalarda suçlamalarda bulunarak ve tarihi iddialarını gündeme getirerek baskı yapmaya başlamıştır. Savaş sonrası ekonomik kriz içinde bulunan ve yeni parasal kaynaklar aramaya yönelen Irak, bu kaynağı Kuveyt ile olan sınır anlaşmazlıkları, OPEC'in petrol fiyatlarını düşük tutması, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın verdiği borçları silmesi, yeni krediler vermesi gibi hususları gündeme getirerek, Kuveyt ve diğer Arap ülkelerinden sağlamaya çalışmıştır. Irak'ın bu tutumu ister istemez körfezdeki havayı gerginleştirmiş ve bölgeyi muhtemel bir krize sürüklemiştir. Krizin ortaya

[544] Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, a.g.e., s:109.

çıkması esas itibariyle Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in 17 Temmuz'da Kuveyt ve BAE'yi aşırı üretim yaparak Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğrattıklarını ileri sürmesiyle birlikte başlamıştır. Ayrıca Irak, Kuveyt'in kendi topraklarında petrol kuyuları açarak petrolünü çaldığını iddia etmekte ve bunlara karşılık 2.4 milyar dolar tazminat istemekteydi. Irak aynı zamanda Temmuz ortasından itibaren Kuveyt sınırına asker yığmaya başlamıştı.[545]

Irak, 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt'i önce işgal ve daha sonra ilhak ettiğini açıklamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali ABD'nin bölgedeki çıkarlarını ve temel politikasını her açıdan olumsuz yönde etkilemekteydi. Irak bu hareketi ile dünya petrol rezervlerinin %20'sini elde etmiş oluyordu. Bu da ABD'nin hoş karşılayacağı bir durum olamazdı ve Irak'ın derhal Kuveyt' ten çıkartılması gerekiyordu. ABD, 1980-1988 yılları arasında İran ile giriştiği savaşta kendi çıkarları gereği yarattığı Frankenstein'ı şimdi bölgesel ve küresel çıkarlarına uzun erimli bir tehdit oluşturabileceği düşüncesiyle etkisiz hale getirmek istemiştir.

Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yolla çıkarılması için harcanan çabaların hiçbiri başka bir krizde görülmemiştir.[546] Ağustos başından Kasım 1990 sonuna kadar geçen dört aylık sürede Güvenlik Konseyi on bir karar almak zorunda kalmıştır. 1992-1995 yılları arasındaki Bosna-Hersek İç Savaşı istisna edilirse, BM'nin 45 yıllık tarihinde hiçbir Andlaşmazlıkta bu kadar kısa sürede bu kadar çok karar alınmamıştır. BMGK almış olduğu 12. kararla da ABD önderliğindeki çok uluslu güce kuvvet kullanma izni çıkarmıştır. Savaşın uluslararası hukuki zemini bu kararla meşruiyet kazanmıştır.[547]

Amerikan'ın Irak'a karşı politikası Irak tankları Kuveyt'e girene kadar yapıcı bir yapıya sahipti.[548] Girişilen diplomatik temaslar sonuç vermeyince, Irak'ın inatçı tavrı üzerine Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararında öngörüldüğü gibi, 15 Ocak 1991 gece yarısına kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi üzerine, 17 Ocak 1991 sabahı Bağdat saati ile 2:30'dan itibaren,

[545] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:187.
[546] Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, Alkım Yayınları, Genişletilmiş 12. Baskı, İstanbul, 2000.
[547] Mesut H.Çaşın, Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları II, Avrasya Dosyası, cilt 3, sayı 2, Yaz 1996, s:47.
[548] Morton Abromowitz, The Complexities of American Policymaking on Turkey, Insight Turkey, October-December 2000, p:4.

Suudi Arabistan'dan kalkan yüzlerce Amerikan ve İngiliz uçağı, Irak'taki askeri hedefleri bombalamaya başladılar. Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki koalisyon güçleri Irak askeri gücü ve askeri tesisleri ile altyapı tesislerine yok edecek ağır bir hava savaşını başlatmıştır.[549]

Çöl Fırtınası Harekatı[550] denen, Irak'a karşı girişilen bu savaşın birinci aşamasını teşkil eden stratejik hava bombardımanları, çağın en üstün silah teknolojisi kullanılarak 17 Ocak'tan 24 Şubat'a kadar devam etti. Çok uluslu güç, hava akınlarıyla Irak şehirlerinin stratejik hedeflerini vurmaya başladı. İlk hedef, Irak'ın, bütün nükleer, biyolojik ve kimyasal tesisleri, hükümet idare ve komuta kontrol merkezlerini, radar ve hava erken uyarıcı sistemlerini yok etmek şeklinde gerçekleşmişti.

Sonuçta harekat 28 Şubat 1991'de sona ermiş ve Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin kuvvetlerini Kuveyt'ten çekmeyi, BM kararlarına uymayı taahhüt etmiştir.[551]

Savaş sona ermiş, Kuveyt Emirliği, eski devlet düzenini almaya başlamıştı. Irak ise bu savaştan, büyük bir ders almış ve sıkıntılar içine düşmüştü. ABD'leri savaştan galip ayrılmış, bu sayede geçmişteki Vietnam bozgununun üzerine, bir sünger çekmişti. ABD'lerinin dünya üzerindeki liderliği ve gücü bu bağlamda yeniden ispat edilmiş oluyordu.[552]

Savaş sonrası, ABD'de gerçekleşen başkan değişimi ile ABD'nin Irak politikası yeni bir şekil almıştır. Bill Clinton ABD'nin Irak politikasında üç önemli araç kullanmıştır.

- Irak'lı muhalif gruplar[553](Bu konuda Afganistan benzeri bir yöntem öngörülmüştür.)[554]

---

[549] Erman Kiraz, Next Stop Iraq?, 'European Security And NATO's Future' Dersi dönem Ödevi Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2002, s:9.
[550] Eric Laurent, Çöl Fırtınası, Çev.Erden Akbulut-T.Ahmet Şensılay, E Yayınları, İstanbul, Kasım 1999, s:34.
[551] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:189.
[552] Eric Laurent, a.g.e., s:22
[553] Hasan Yılmaz, Irak'ta Muhalefet ve ABD'nin Irak Politikası, Avrasya Dosyası, cilt 6, sayı 3, Sonbahar 2000, s:66.

- Ambargo ve Petrol Karşılığı Gıda Programı,
- BM kapsamında oluşturulan silah denetimi ekipleri.

ABD bugüne kadar 115 ülkeye ambargo uygulamıştır. Ancak hiçbiri Irak'a uygulanan ambargo kadar kapsamlı ve uzun olmamıştır. Uygulanan ambargo sonucunda Irak'ta çocuk ölüm oranları yükselmiştir. Bunun nedeni ise temel gıda maddelerinin eksikliği ve ilaç yetersizliğidir. Eğitim sistemi de büyük ölçüde bu ambargodan etkilenmiştir. Yani kısaca söylememiz gerekirse savaş sonrası uluslararası ambargo uygulanması ile Irak'ta içtimai ve iktisadi hayatta madden ve manen bir felç görülür.

1996'da BM Irak halkının acılarını dindirmek için petrol karşılığı gıda programını kabul etmiştir. 665 BMGK kararı ile bu ülkeye ambargo uygulanmaya başlanmış, 1997 yılına gelindiğinde "BM Petrol Karşılığı, İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı (MOU)" yürürlüğe girmiştir. BM 986 sayılı kararına göre Irak temel gıda maddeleri alabilmek için her altı ayda 2 milyar dolarlık petrol satışı yapabilecekti. Bundan elde edecekleri gelirin % 30'unun Körfez Savaşı mağdurlarına tazminat olarak verilmesi Irak'tan istenmiştir. 1998 yılında 1153 sayılı kararla 2 milyar dolar 5.256 milyar dolara çıkarılmıştır. 1999 yılında 1284 no'lu kararla satış sınırlaması kaldırılmıştır. Bu konuda en son düzenleme, 2000'de BMGK tarafından alınan 1330 sayılı kararla 9. dönemin başlatılması olmuştur.[555]

UNICEF ve FAO raporlarına göre, BM ambargosu sayesinde bugüne dek 500.000 çocuğun öldüğü Irak'ta, her gün ortalama 250 kişinin yaşamını yitirdiği ifade edilmiştir. Savaştan sonra, Irak'lı çocukların %23'ü gelişme-büyüme bozukluğu gösterirken, çocuk ölümü 5 kat artmıştır[556]. Su ve kanalizasyon şebekeleri tahrip edilmiştir. Kanalizasyon sularının, ülkenin tek su kaynağı olan

---

[554] Afganistan tecrübesinin Irak'ta uygulanabilirliği üzerine bkz. Anthony Cordesman, If We Fight Iraq: The Lessons of the Fighting in Afghanistan, CSIS, 7 Aralık 2001.
[555] UNICEF Raporu, 12 Kasım 2003.
[556] UNICEF Raporu, 12 Kasım 2003.

Dicle Nehri'ne karışması sonucu, kolera, tifo, tifüs ve hepatit vakaları patlamış, hastanelerdeki ilaç sıkıntısı dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır.[557]

Irak'a uygulanan ambargonun kırılmasına yönelik ambargo karşıtı hareketlerde görülmüştür. Uluslararası sivil kuruluşlardan insani amaçlı ambargo karşıtı hareketlerin yanında gerek ekonomik ve gerekse siyasi kaygılarla devletlerinde bu yönde tavır aldıkları vakidir. Rusya, Çin ve Fransa ilk bakışta dikkat çeken ülkelerdir. Özellikle Ruslar ve Fransızlar, Irak Savaşı öncesi son birkaç yıl, Irak petrolüne önemli yatırımlar yapmışlardır.

Irak, diktatör Saddam'ın emperyal tutumları ve saldırgan tavırları nedeniyle yakın tarihinde iki önemli savaşa taraf olmuştur. Saddam Hüseyin'in gem vurulmaz hırsı Irak'ı uzun yıllar süren savaş ortamında germiştir. Bu savaşlardan ilki, 1980 yılında başlayıp 8 yıl kadar süren İran-Irak Savaşı ve ikincisi 1990 yılında başlayan İkinci Körfez Savaşı'dır. Nedenleri ve neticeleri ile bu savaşlar büyük/sanayileşmiş güçler/devletlerce de beslenen emelleri ortaya koyma noktasında önem arz etmektedir. 1979 Şubatı'nda Şah'ın devrilmesi ve Humeyni rejiminin başlaması ile birlikte İran-Irak ilişkileri hızla kötüye gitmeye başladı. Humeyni rejimi Irak için tedirginlik unsuru bir gelişme idi. Nihayetinde İran'da bir Şii rejiminin kurulması, halkının kahir ekseriyeti Şii olan Irak için tehlike demekti.

Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinin ardından İran, toplam nüfusunun %60'ı Şii olan komşusu Irak'ta aşırı dinci kendisine yakın Şii bir yönetimi işbaşına getirme ve bölgede Şii birliği kurma konusunda yoğun çaba harcamaktadır. Bu konuda İran'da yaşamış olup Irak'a göç eden Şiiler arasına askeri, politik ve gizli örgüt üyelerini sokmaktadır.[558]

İran'daki İslami diktatörlük Irak'ta ikinci bir İran modeli yaratma amacına beş koldan yürüttüğü faaliyetler ile ulaşmaya çalışmaktadır.

---

[557] Financial Times, November, 24,25, 1998,s:11,25,26.
[558] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:166.

- İran, Iraklı Şii dini liderleri kullanarak Şii halkın kurtuluşunun ancak İran İslami yönetim modelinin kurulması ile mümkün olduğunu halka iknasına çalışmaktadır.

- İran yüksek islami devrim komitesinin benzerini Irak'ta kurarak eğitilmiş komite temsilcilerini ve Mart 2003'ten itibaren sayıları 30.000'ni bulan militanlarını şehir şehir dolaştırarak İran kaynaklı fonları ile propoganda yolu ile oy toplamaya çalışmaktadır.

- İran, Irakta aşırı dinci Şii lider Mukteda El-Sadr ile işbirliği yaparak işgalci güçler ile iş birliği yapan ve demokratik bir yönetim isteyen şii liderleri baskı, cinayet, adam kaçırma gibi eski Taliban yöntemleri ile etkisiz hale getirmeye çalışmaktadır.

- İran tarafından desteklenen Hizbullah örgütü yüzlerce militanını Irak'a sokmuş Hamas örgütü de Irak'ta şubeler açarak Iraklı Şiileri Amerikan ve işgal güçlerine karşı savaşmaya teşvik etmekte ve eğitim vermektedir. 1 Temmuz 2004 tarihinden itibaren sivil otoriteye geçecek yönetimden sonra saldırılar artarak devam etmektedir.

- İran görsel ve işitsel basını kullanarak propagandasını sıklaştırmakta ve Iraklı Şiiler için propaganda mesajları vermektedir.[559]

Geçmişte Irak'ın İran'la ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan olaylar zincirinden en önemlileri 1980 Şubatı'nda devrimin yıl dönümü dolayısıyla Tarık Aziz'e suikast ve Müstyüzyıliyah Üniversitesi'ne saldırılması olaylarıydı. 1980 Nisan'ına gelindiğinde, Bağdat ile Tahran arasındaki ideolojik ve psikolojik savaş tamamen kızışmıştı. Iraklı Şiilerin lideri Bekir El-Sadr ve kız kardeşinin idam edilmesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmişti.

İran-Irak arasında 8 yıl süren ve 1 milyondan fazla insanın ölümüne neden olarak bilinen konu Şattül-Arap üzerindeki anlaşmazlıktır. Bu, bölgedeki su

[559] Constantine C.Menges, Iran's Covert Actions in Iraq, Middle East Policy Hudson Institute Center for Middle East Policy Publication, s:354.

savaşlarından biridir. Irak'ın denize açılan tek yolu Şattül-Arap'tır. Burayı kullanamaması halinde en temel ihracat kalemi olan petrolünü tankerlerle diğer ülkelere gönderme imkânı kalmamaktadır. Sorunu anlaşılır hale getirebilmek için tarihi boyutuna bir göz atmak gerekir. 1913'de İstanbul'da yapılan bir anlaşma ile Şattül-Arap üzerindeki tüm ulaşım hakları İran'ın aleyhine Osmanlı'ya kaldı. Daha sonraları kurulan Irak bu durumu 1937'de İran'la yapılan Dostluk Anlaşması'yla Osmanlı'dan miras kalan bu durumu kendi lehine resmileştirdi. 1958'de Irak'ta askeri darbenin lideri Abdülkerim Kasım, Bağdat Paktı'ndan çıkarak Sovyetlere yanaşmıştır. Bu yakınlaşmayı kabul etmeyen Batı, İran Şahı'nı devreye sokmuştur. 1969 Nisan'ında 1937 Anlaşması'nı tek taraflı olarak iptal eden İran, aynı zamanda Irak'ta dönemin Kürt isyanını yöneten Molla Mustafa Barzani'ye destek vermeye başlamıştır. Irak ise bu durumu bahane ederek Hürmüz Boğazı'nı kontrol eden üç küçük adayı işgâl etmiştir.[560]

Cezayır'in arabuluculuğu ile 6 Mart 1975'de Irak'a Şattül-Arap konusunda İran'ın tezleri kabul ettirilmiş ve bu üç ada yeniden İran'a bırakılmıştır. Devamında Kürt isyanı çok kanlı bir biçimde bastırılmıştır. Gergin ortam ve çatışmalar 1980 yılı boyunca da devam etmiş ve 28 Ağustos 1980 günü bu çatışmalarda İran, Irak kuvvetlerine karşı ilk defa yerden yere SS füzeleri kullanmıştı. 1979 Şubat'ın da Humeyni'nin Şah'ı devirerek İslam Cumhuriyeti'ni kurmasının ardından çıkan iç karışıklıkları fırsat bilen Saddam, 17 Eylül 1980'de yukarıda belirttiğimiz Cezayır Anlaşması'nı tek taraflı olarak fes ederek Şattül-Arap topraklarını yeniden işgal edince 1 milyon kişinin ölümüne neden olan 8 yıllık savaş felaketini, 22 Eylül 1980'de baskın şeklinde 700 km'lik bir cephede saldırıya geçmesiyle birlikte, başlatmış oluyordu.[561]

Savaştan ilginç ve önemli bilgiler[562] vermek gerekirse; Öncelikle İran, savaşın daha 8.gününde savaşta dengeyi sağlamayı başarmıştır. Irak'ın Fransa'dan istediği Süperstandart ve Mirage'ların devreye girmesiyle 1984 yılı savaşın en önemli yılını oluşturmuştur. Bu yıldan itibaren kimyasal silahların savaşta kullanılması söz konusu olmuştur. 1986 yılında açığa çıkan ve dünya kamuoyunun

[560] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:167.
[561] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:168.
[562] Macit Çobanoğlu, Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, 1994, Harp Akademileri Yayınları, s:145-146.

tepkisini çeken İrangate[563] Skandalı, ABD ve Reagan'ın itibar yitimine neden olmuştur.

Savaş'ın sonlarına gelindiğinde Irak, Fransa ve İngiltere'den aldığı kimyasal silahları Halepçe üzerinde kullanmış ve 5000 Kürdün ölmesine neden olmuştur. Halepçe katliamı tarihte bir savaş utancı olarak yerini almıştır. Humeyni zehir içmekten de beter dediği kararını 18 Temmuz 1988'de açıklamıştı. İran BM'nin 598 sayılı kararını kabul etmiş ve böylece 8 yıl süren, binlerce insanın hayatlarını ve ekonomik kaynaklarının yok olmasına mâl olan bu yıpratma savaşı hiç beklenmedik bir anda sona ermiştir. 1980 yılında patlak veren Irak-İran Savaşı, bir nevi Basra Körfezi'ndeki bölgesel üstünlük mücadelesi ve İran İslam Devrimi'nin yayılma tehlikesini tahdit altına alma şeklinde ortaya çıkan bir olaydır.

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, Körfez bölgesinde ağırlık kazanmak amacıyla silahlanmaya önem vermiş, tahttan indirildiği zamana kadar da elinde bulundurduğu gelişmiş Amerikan yapımı silahlarla bölgede endişe yaratmıştı. Şahın devrilip Şii rejiminin İran'a hakim olmasıyla başlayan "devrim ihracı" faaliyetleri,[564] Körfez'de bu ülkeye duyulan Antipatinin giderek artmasına neden olmuştu. Bu nedenledir ki; Irak-İran Savaşı başladığında Sovyet Rusya, Sosyalist Ülkeler, Batı ve Arap dünyasının çoğunluğu Irak'ı desteklemişlerdi. 8 yıl süren bu savaş boyunca her iki taraf da birbirlerine üstünlük sağlayamamıştı. Ancak savaş sonunda İran tehlikesinin etkisini yitirdiği düşünülürken, Irak tehlikesinin ortaya çıktığı göz ardı edilmişti.

2002 yılı sonu itibarıyla ABD'nin yıllık toplam enerji tüketimi 2.2 milyar ton petrol eş değeri düzeyindedir. Bu tüketimi ile ABD, dünya enerji tüketiminin % 24,5'ini tek başına gerçekleştirmektedir. 2002 sonu ve kesin rezervler itibarıyla ABD'nin petrol kaynakları 3,7 milyar ton, doğalgaz kaynakları ise 5 milyar

[563] Reagan yönetimi döneminde, Lübnan'daki ABD'li rehinelerin serbest bırakılmasına karşılık, İran'a İsrail üzerinden gizlice 508 adet TOW tanksavar füzesi satılması olayı, ABD siyasi tarihine "İran - kontra" skandalı olarak geçmişti. Bu ismin kullanılmasına, İran'a silah satışından elde edilen paranın, yasadışı kanallardan Nikaragua'daki Santinist rejimi devirmeye çalışan "kontra" güçlerine aktarılması neden olmuştu.

[564] Bülent Sürücü, İran'ın Etnik, Siyasi, Ekonomik Yapısı ve Komşu Devletlerle İlgili Stratejik Yaklaşımlar, s:89.

metreküp düzeyindedir. ABD'nin petrol üretimi 1970'lerde zirveye ulaşmış ve o tarihten itibaren günümüze kadar yıllık üretim yaklaşık %40 oranında azalmıştır.

ABD'nin ekonomik anlamda sahip olduğu rezervler, üretim ve tüketimi değerlendirildiğinde, dünya çapındaki enerji merkezleri ile neden yakından ilgilendiği ortaya çıkmaktadır. Bugünkü üretim düzeyi ve rezervleri çerçevesinde, ABD'nin petrol rezervi 10,7 yıl, doğalgaz rezervi ise 9,2 yıl sonra tükenecektir. Eğer hiç petrol ithalatı yapmadan, yıllık ihtiyacını tamamen kendi öz kaynakları ile karşılama yoluna giderse, kendisinin petrol rezervleri ancak 4,1 yıl yeterli olacaktır. Bu durumda dışa bağımlılığın gelecekte artacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

ABD'nin dış ilişkilerinde enerji ihtiyaçlarını da dikkate aldığı yadsınmaz bir gerçektir. Bu çerçevede bilindiği üzere ABD, Kanada ve Meksika'dan hem petrol hem de doğalgaz alımı yapmaktadır.[565] Her iki ülke ile kurulmuş olan yakın askeri, ekonomik ve stratejik ilişkiler dikkate alındığında, ABD'nin bu kaynaklardan faydalanmasında herhangi bir problemin çıkma olasılığı çok düşük görülmektedir.

2001 yılında ABD'nin Orta ve Güney Amerika da 126,3 milyon ton petrol ithal ettiği ve yıllık tüketimin %14,1'ini karşıladığı görülmektedir. Bu bölge ülkelerinin kesin rezervleri incelendiğinde ise daha büyük bir zenginlik karşımıza çıkmaktadır.[566] Bölgede, Venezuela'da 11,2 milyar ton olmak üzere, toplam 13,7 milyar ton kesin rezerv bulunmaktadır. Bu miktar ise, ABD'nin 3,7 milyar tonluk rezervinin 3 katı, NAFTA ülkeleri toplam rezervinin de 1,6 katı rezerve tekabül etmektedir. Amerika kıtasında üretim, tüketim ve ithalat rakamlarında herhangi bir değişiklik olmadığı varsayımı ile ABD'nin bu bölgeye yönelik kontrol mekanizmasını sürdürerek, yaklaşık 22 yıl boyunca faydalanması mümkün olabilecektir.

ABD, 2001 yılında, petrol ihtiyacının %5,2'sini Avrupa'dan ithal etmiştir. Rusya federasyonu hariç tutulduğunda Avrupa'da bulunan kesin rezerv, 1,3 milyar tonu Norveç, 700 milyon tonu İngiltere olmak üzere toplam 2,5 milyar ton

[565] Bülent Ertekin, Amerika'nın Küreselleşen Hakimiyeti ve Saldırı Planı, IQ Yayınları, İstanbul, Şubat 2005, s:141.
[566] Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları, s:14.

düzeyindedir.[567] Tüm bu rakamlar birlikte ele alındığında Avrupa'daki petrol rezervlerinin ABD için orta ve uzun vadede istikrarlı bir kaynak oluşturması mümkün görülmemektedir. Üstelik Avrupa ekonomisi ABD gibi, petrol kaynaklarına ihtiyaç duyacak ve önemli bir rakip olarak kalacaktır. Özellikle AB, enerji alanında, ABD'ye benzer bir biçimde temin ettiği doğalgaz ve Ortadoğu'dan deniz yoluyla sağladığı petrol kaynaklarına alternatif yollar oluşturmaya çalışmaktadır.[568]

ABD'nin petrol ihtiyacını karşıladığı Afrika'nın kesin rezervleri 10,2 milyar ton düzeyindedir. ABD 2001 yılında Afrika ülkelerinden 81,8 milyon ton petrol ithal ederek yıllık tüketimin %9,1'ini karşılamıştır. Kuzey Afrika ülkesi Libya'nın rezervleri 3,8 milyar ton ve batı Afrika ülkesi Nijerya'nın 3,2 milyar ton iken Cezayır'in kesin petrol rezervleri 1,2 milyar ton düzeyindedir. Mevcut ilişkilerin devam edeceği farz ve kabul edilerek, ABD'nin bu kaynaklardan yaklaşık 28 yıl boyunca yararlanabileceği değerlendirilmektedir.[569]

Asya-Pasifik bölgesinde 5,9 milyar ton kesin petrol rezervi bulunmaktadır. ABD'nin bu bölgeden yaptığı petrol ithalatı 2001 yılında 18,3 milyon ton olmuş ve petrol tüketiminin ancak %2'sini karşılamıştır. Ayrıca, bu rezervlerin 3,3 milyar tonu Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nde bulunmaktadır. ÇHC'nin nüfusu, enerji ihtiyacı ve ekonomik büyüme eğilimi dikkate alındığında, Asya-Pasifik bölgesinin petrol kaynakları ABD açısından fazla önem arz etmemektedir. Bu ülkelerden ÇHC ve Japonya'nın, petrol temininde gelecekte ABD ile rekabet içinde olacakları kaçınılmaz bir durumdur.[570]

ABD yıllık petrol ihtiyacının sadece 4,3 milyon tonunu bu ülkelerden ithal ederken, bölge ülkelerinde yapılan petrol aramalarında, boru hatları ile ilgili faaliyetlerde etkin rol oynamaktadır. Bölgede gerçekleştirilen petrol üretiminden öncelikle Avrupa ülkeleri faydalanmaktadır. Gelecekte Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın muhtemel rezervlerin kesinleşmesi ile birlikte ekonomik güç

---

[567] Gamze Güngörmü Kona, Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar, s:123.
[568] Gamze Güngörmü Kona, Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar, s:123.
[569] Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, a.g.e., s:129.
[570] Bkz.; Bülent Aydın Ertekin, Amerika'nın Küreselleşen Hakimiyeti ve Saldırı Planı, IQ Yayınları, İstanbul, Şubat 2005.

merkezleri olan ABD, Avrupa, Japonya ve ÇHC'nin bölge petrolüne olan ilgilerinin artabileceği değerlendirilmektedir.

Ortadoğu'da ise 2001 yılında bölge ülkeleri 1.1 milyar ton petrol üreterek, toplam dünya petrol üretimi olan 3.5 milyar tonun %30'unu karşılamışlardır. Ortadoğu ülkeleri, bu üretimlerinin 947 milyon tonunu ihraç ederek, toplam dünya petrol tüketimi olan 3.5 milyar tonun %30'unu temin etmişlerdir. ABD'nin 2001 yılında bölge ülkelerinden ithalatı 138 milyon ton olmuş ve petrol tüketiminin %15,4'ünü bu yolla sağlamıştır.

Rezervler dikkate alındığında, ortadoğu ülkelerinin bugünkü üretim düzeylerini yaklaşık 87 yıl sürdürebilecekleri bilinmektedir. ABD'nin Irak politikası ile kontrolu altında olmayan Kafkas ve Hazar petrol rezervlerine nazaran Ortadoğuya yönelik politik yapılanmasını artarak sürdüreceği beklenmektedir. ABD'nin ve diğer büyük ekonomilerin gelişmeleri çerçevesinde petrol ihtiyaçları artacaktır. Yeni enerji kaynakları veya alternatiflerinin petrolü ikamesi ise orta vadede mümkün görülmediğinden; geçmişte olduğu gibi stratejik bir madde olan petrol üzerinde 21. yüzyılda da mücadele süreceği beklenmektedir.[571]

3.6.1.2. 2003 Irak- ABD Krizi

ABD'nin Irak'a müdahalesine etki eden faktörleri dört grupta toplamak mümkündür. Bunlar;[572]

- ABD Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile tek süper güç haline gelmesi,
- Diğer potansiyel süper güçlerin Ortadoğu politikasına dahil olma girişimleri,
- İç politika zorlamaları ve Bush Doktrini,
- Lobilerdir

ABD Kongresi'ne kendisine verdiği destekten dolayı teşekkür eden Bush, Kongre'den çıkan kararla BM Güvenlik Konseyi'ne güçlü bir mesaj verildiğini ifade

[571] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:172.
[572] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:200.

etti. Bush, yaptığı yazılı açıklamada, "Amerikan Senatosu'nun bu geceki oylamasıyla, Amerika tek ses olduğunu gösterdi.[573] Kongre, uluslararası toplum ve BM Güvenlik Konseyi'ne açık bir mesaj verdi" dedi. Irak lideri Saddam Hüseyin ve onun 'kanunsuz rejimi'nin bölgeye, dünyaya ve ABD'ye büyük tehdit oluşturduğunu iddia eden Bush, "Harekete geçmemek seçenek değil, silahsızlanma ise şart" ifadesini kullandı. Bush'un Kongre'nin desteğini alması durumunda, BM'yi by-pass ederek Irak'a tek başına saldırabileceğini öne sürmüşlerdi.[574]

BM Silah Denetçileri tarafından verilen rapor ve Irak'ın BM ile işbirliği, ABD ve İngiltere tarafından, yeterli bulunmadı. Müteakiben de, ABD ve İngiltere Irak'ı beraberce işgal ettiler.

ABD güçleri güneyinden girdikleri Irak'ta hızla ilerleyerek, 9 Nisan'da başkent Bağdat'a girerek yönetimi devirmiştir. (Böylece ABD statükocu bir güç olarak şiddet yoluyla siyasi değişimi kendi çıkarlarına tehdit olarak görmekte[575] olmasına rağmen güç kullanarak siyasi değişim yapmıştır.)

1 Mayıs 2003'te ise ABD Başkanı Bush asıl savaşın bittiğini açıklamıştır. 14 Aralık 2003'te devrik lider Saddam yakalandı. 8 Mart 2004 tarihinde ise ileride yönetimin Iraklılara devri planı çerçevesinde Geçici Irak Anayasası imzalanmıştır. Ancak barış ve istikrara kavuşamayan ülkede, belirsizlik ortamı devam etmekte, normalleşme süreci de çok yavaş ilerlemektedir.

İdari bölgelere ayrılan Irak ABD, İngiltere ve Polonya tarafından kontrol edilmekte[576] iken öte yandan, Irak savaşının Amerikan kamuoyunda meşruiyetinin sağlanması için kullanılan kitle imha silahları ve nükleer tehlike, hatta El-Kaide bağlantısı gibi argümanların hiçbiri kanıtlanamamıştır.[577]

---

[573] BBC Haber, 12 Eylül 2003.
[574] NTV Haber, 5 Nisan 2003.
[575] Zalmay Khalilzad, Sources of Conflict in the Near Middle East, Sources of Conflict in the 21st Century RAND Corporation, 1998, s:175.
[576] 'Savaşın Yıldönümünde Irak', Haber Analiz, Mayıs 2004.
[577] Bu konularda bkz. Michael Duffy ve James Carney, "A Question of Trust", Time, C:162, S:3, July 21, 2003, s:16-20. Evan Thomas Richard Wolffe ve Michael Isikoff, "Over Selling the world on War, Newsweek, C.CXLI, s:23, June 9, 2003, s:19-22; "Mass Irritation", The Economist, C:368 s:8333, July 19-25, 2003, s:36-37.

Irak Savaşı öncesi yapılan birçok tahminde,[578] savaşın muhtemel etkilerinin, savaşın süresi ile orantılı olacağı belirtilmiştir. Gelinen bu aşamada, savaş beklenenden daha kısa sürmüş ve Irak'ın askeri direnişi tamamen kırılmıştır.

ABD, Afganistan'da geleneksel müttefiklerinin de dünya devletlerinin ve uluslararası örgütlerin çoğunun da en azından lafzi desteğini arkasına alabilmiş idi. Bu ortak dünya jandarmalığı harekatı ile Taliban rejimine son verildi ama ne El Kaide'nin başı Usama Bin Ladin ele geçirilebildi, ne de ülkenin İslamcı despotlarıyla terör örgütü arasındaki bağı kanıtlayan tatmin edici deliller bulunabildi. Irak işgali ise, 50 küsur yıllık müttefiklerin birbirlerine sırt döndüğü veya çalım attığı, diplomatik manevraların sergilendiği, Batı ittifakının çatlamasa da esnediği, ABD'nin "unilateralizm" suçlamalarına muhatap olacak ölçüde yalnız ama hareketlerinde de serbest kaldığı, Birleşik Krallık dahil yandaş hükümetlerin seçmenlerine rağmen hegemona destek verdikleri, teknolojinin muharebeyi bir video oyununa çevirdiği, bombalamalardan vuruşmalara, yıkımlardan yağmalara kadar tüm sürecin spor karşılaşması seyreder gibi medyadan izlendiği bir askeri operasyona oldu. Kimileri Irak'taki gelişmeleri öngörebildiler, kimileri ise son ana kadar yanlış tahminlerde bulundular.[579]

Amerika Birleşik Devletleri'nin Bağdat'ta hakimiyeti ele geçirmesi ile ekonomik beklentilerde de olumlu senaryolar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Olumsuz senaryoların en temel argümanlarından olan petrol fiyatları savaş öncesi seviyelerine inmiş, savaş sonrası bölgenin yeniden yapılandırılmasının getireceği ekonomik canlanma, savaş maliyetlerinden daha ön sırada yer almaya başlamıştır. Ancak yönetim boşluğunun doldurulması, Irak'ın etnik yapısı, yönetimin paylaşılması ve ABD ve İngiliz güçlerine karşı gösterilmesi muhtemel sivil direnişler gibi sorunların ülke ve bölge ekonomilerine olacak etkilerinin de ayrıca değerlendirilmesi gereklidir.

Savaş ile ilgili olumsuz senaryolarda, Irak'ın petrol rezervlerinin 2003 yılı sonuna kadar kullanım dışı bırakılabileceği, bunun sonucunda petrol varil fiyatlarının

---

[578] Anthony H.Cordesman, The Middle East And War With Iraq, CSIS, 30 Kasım 2001.
[579] Toktamış Ateş, ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s:303-304.

80 dolar civarına kadar çıkabileceği yer almıştır.[580] IMF tarafından yapılan bir hesaplamaya göre petrol fiyatlarında 10 dolarlık bir artış, dünya üretiminde bir yıl sonunda yüzde 0,6 oranında bir düşüşe neden olmaktadır.[581] Bu sonuç sadece ilk etki için geçerlidir. Tüketimde ve piyasalardaki güvensizlik ve maliye ve para politikalarındaki değişikliklerden doğan sonraki etkiler ise çok daha büyük olacaktır. Yükselen petrol fiyatları ekonomiyi iki yolla etkilemektedir. Firmaların birim maliyetlerindeki artış vergi benzeri bir etki yaratmaktadır. Talebin değişmediği bir durumda, fiyatların yükselmesi firmaların daha az üretmesine neden olacaktır. İkinci etki ise kaynak transferi şeklinde olmaktadır. Yükselen petrol fiyatları petrol ithalatçılarından ihracatçılarına gelir transferine neden olmaktadır. Ancak, savaşın erken dönemlerinde Irak'ın petrol kuyularının güvenliğinin sağlanması ve savaşın kısa süreceğinin anlaşılması, 41 dolar seviyelerine kadar çıkan petrol varil fiyatını, korkulanın aksine 10 Nisan 2003 tarihi itibariyle 25,40 dolar seviyesine kadar çekmiştir. Böylece oldukça kırılgan bir yapıda seyreden dünya ekonomisinin olumsuz etkilenmesi önlenmiştir. Savaş sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılmasının ilk üç yıl için 30 milyar dolara mal olması ve bu tutarın daha sonra toplamda 100 milyar dolara kadar tırmanması beklenmektedir. Savaş maliyeti ile birleşince Irak'ın imarına ilişkin harcamaların ABD ekonomisindeki süregelen durgunluğu aşmada etkili olması beklenmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen global ekonomide canlanma süreci hala sancılıdır. Savaşın yarattığı bölgesel ve ekonomik belirsizlik dünya ekonomisi büyüme tahminlerini aşağı çekmektedir. 2003 yılı sonu için Morgan Stanley tarafından yapılan global büyüme tahminleri yüzde 2,5'tan yüzde 2,4'e düşürülmüştür. IMF de benzer şekilde global büyüme tahminlerini yüzde 0,5 düşürerek yüzde 3,7'den yüzde 3,2'ye çekmiştir. Japonya toparlanamamış, Almanya ekonomisi ise durgunluktan kurtulamamıştır. ABD ekonomisindeki büyümenin Avrupa ve Japonya'da yaşanan durgunluğu ne ölçüde telafi edeceği bilinmemektedir. ABD ekonomisinde yaşanacak gelişmelerin global ekonomiyi ateşleyebilmesi global büyüme ile ilgili tahminleri değiştirecektir.[582]

"Sosyal teorinin "uluslararası ilişkiler" disiplinince kavranmasından sonra anlaşılmaya başladığı gibi, gücün esas unsurlarından en az teknolojik üstünlük yada

[580] The World Factbook 2002, s:55.
[581] The World Factbook 2002, s:56.
[582] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:204.

maddi zenginlik kadar önemli birini, mümkün olduğunca çok kişinin inanmaya, kabule rıza göstereceği bir insanlık gerçeğini yaratabilme, yazabilme yeteneği belirlemektedir. ABD'nin gücü de oluşturmaya çalıştığı simetrinin işlerliğini evrenselleştirecek entelektüel ikna çerçevesinin kabul ettirebilecek bilişsel yaklaşımları kabul ettirme kabiliyetinin bir fonksiyonudur. Ve göründüğü kadarı ile entelektüel boyuttaki bu kapasite yoksunluğu Amerika'nın kazanacağı zaten şüpheli görünen "zaferi" bir Pyrrhus zaferi düzeyine indirecektir." [583]

3.6.1.3. ABD'nin Irak Operasyonunun Sonuçları

20 Mart 2003 tarihinde başlayan ve 9 Nisan 2003 tarihinde, Saddam rejiminin devrilmesi ile sonuçlanan ABD-Irak Savaşı sırasında, Umm Kasr direnişi hariç, Iraklılar ABD Ordusu'na karşı hiçbir direniş gösterememişlerdir. Çünkü Irak halkı, 35 yıldan beri iktidarı elinde tutan, kendi rejimine muhalif olanlara yaşam hakkı tanımayan bu diktatörden kurtulma fırsatını uzun yıllardan beri beklemişlerdir. ABD Ordusu'nun, ciddi bir direnişle karşılaşmadan Bağdat'a girmesini, bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

ABD, Saddam'ın devrilmesi planları üzerine çalışırken, Kürtlerle büyük bir işbirliği içine girmiştir. Bu işbirliğinin en önemlisi ise, 1996 yılında başarısız bir CIA operasyonu sonrasında, Saddam tarafından Kuzey Irak'ta sıkıştırılan bir grup peşmergenin, ABD tarafından bölgeden alınarak önce Guam'a, daha sonrada ABD'ye götürülmesidir. Bu peşmergeler, ABD'de çeşitli enstitülerin ve devlet kurumlarının gözetimi altında yetiştirilmiş ve Mart 2003'te tekrar bölgeye getirilmişlerdir. Irak'ta meydana gelen direnişin, söz konusu işbirliğinin, Saddam'ın devrilmesinden sonra da devam etmesinin sonucu olarak ortaya çıkmış olması muhtemeldir.[584]

Irak'ın yeni yönetimi, enerjisinin büyük bölümünü rejimi sağlamlaştırmaya harcayacak, ancak çok az bir kısmını komşularıyla ve İsrail'le uğraşmaya ayıracaktır. Yeni rejimlerin tipik özelliği bölgesel istikrarı yerleştirme çabalarıdır. Ortadoğu'da bir

[583] Toktamış Ateş, a.g.e., s:327-328.
[584] Dr. Hicran Kazancı , "Saddam mı, ABD işgali mi bölge için daha tehlikeli?", TUSAM, Ortadoğu Araştırmaları Masası, Mayıs 2004, s:2-18.

revizyonist devletin eksilmesi her zaman daha iyidir. [585]

Irak'taki bir rejim değişikliğinin sadece niyetler üzerinde değil, aynı zamanda istikrarsızlığa neden olan güçler üzerinde de olumlu etkileri olacaktır. Bağdat'taki yeni yönetimin, kitle imha silahlarıyla ilgili çalışmalara 'tam yol' devam etme ihtimâli çok azdır. Muazzam bir Amerikan varlığı ve Washington'a bağlılık, yeni rejimin kitle imha silahı üretimini ya dondurmasına ya da önemli ölçüde azaltmasına neden olabilir. Aynı yönde bir beklenti Irak'ın uzun menzilli füzelerine ilişkin de gelişebilir.

Saddam Hüseyin rejiminin ortadan kaldırılması, Arap dünyasında Amerikan karşıtı cepheyi zayıflatacaktır. Aynı zamanda, Amerika'nın 'serseri devletlerle' savaşındaki kararlılığının açık bir işareti olacaktır ve Amerikan caydırıcılığını arttıracaktır. Hedefine ulaşan bir kuvvet kullanma, bölgedeki Amerikan müttefiklerinin, özellikle Türkiye ve İsrail'in olduğu kadar Amerika'nın Irak'ı cezalandırma planlarını desteklemekten çekinmeyen Arap ülkelerinin de konumlarını güçlendirecektir. Irak'taki Amerikan varlığı, Körfez'de güç dengesini değiştirecektir. Irak'ta bir Amerikan zaferi, İran'ın, özellikle Orta Asya ve Afganistan'daki yeni Amerikan varlığı konusunda artan şüphelerinden sonra, bu ülke için artan bir kuşatılma hissini ortaya çıkaracaktır. İslamcı İran'ın benzer şartlar altındaki ABD yanlısı devletleri sindirme kabiliyetini çok büyük oranda azaltacaktır. Irak'tan sonra sıranın kendisine gelebileceğini düşünen İran, ABD'ye karşı izlediği politikalarda değişikliğe gidebilir.[586]

ABD, Irak Savaşı sonrası "Afganistan-Kafkasya-İsrail-Körfez" dörtgeni içinde egemenliğini perçinleştirmiştir. Bu bölge dünya petrol ve doğal gazının üretim ve rezervlerinin çok ağırlıklı olarak bulunduğu bir coğrafyadır. ABD böylelikle, dünya petrol ve doğal gaz arzında "üretimi ve arzı doğrudan doğruya denetlemeye kendi stratejik çıkarları doğrultusunda kullanma" olanaklarını elde etmiştir. Bununla, "sadece petrol ve doğal gaz üretim ve arzını değil, aynı zamanda alternatif enerji

[585] Efraim Inbar, "İsrail ve Amerikan'ın Irak Savaşı", Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s:212.
[586] Efraim Inbar, a.g.m., s:213.

alanlarının durumunu da yönlendirme" olanağına kavuşmaktadır.[587] Böylelikle, alternatif enerji kaynaklarının gelişme durumlarını da etkileyebilecektir. Bu da ABD'ye, dünya enerji sektörünü kendi çıkarları doğrultusunda, yönlendirme olanağını vermiş olmaktadır.[588]

ABD'nin Irak'ı işgal etmesi Afganistan-Kafkasya-Doğu Akdeniz-Körfez dörtgeninde iktisadi ve askeri egemenliği ABD'ne "petrol ve doğalgaz dağıtım yollarını da belirlemesine olanak sağlamaktadır". Üretim ve arz yanında dağıtımın da ABD tekeline girmesi dünya enerji sektörünün denetiminde de, "ABD lehine tekelci bir ortam yaratacaktır".[589]

Rusya, Japonya, Almanya, Çin, Fransa, Hindistan gibi ülkeler bu gelişmelerden olumsuz olarak etkileneceklerdir. ABD, "sürdürebilir üstünlüğünü" sağlamak için, elindeki bu enerji tekelini rakiplerine karşı kullanacaktır. Burada ortak çıkarlar değil, ABD'nin stratejik çıkarları öne çıkarılacaktır. Çünkü "sürdürülebilir üstünlükler kuramı", bunu kaçınılmaz hale getirmektedir. ABD bu kuram çerçevesinde, "Amerikan merkezli Batı kapitalizmi ve dünya düzeni" oluşturmak için;

- Batı kapitalizmi içinde Japonya, Almanya ve Fransa'ya karşı elindeki bütün olanakları kullanmak durumundadır. Enerji tekeli; elindeki en büyük stratejik silah olacaktır.

- Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya, Endonezya gibi ülkelere karşı da aynı silah geçerli olacaktır. En azından, özellikle Asya'daki büyük devletlerin aralarındaki yakınlaşma ve işbirliğini engellemenin bir öğesi olarak ele alınmak durumundadır.

Birçok gözlemci, özellikle de Amerika'nın Irak müdahalesine karşı olanlar, istenmeyen bir sonucun ortaya çıkmasının Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan gibi Batı yanlısı devletlerde de büyük karışıklıklara neden

[587] Mert Bilgin, Avrasya Enerji Savaşları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2005, s:75.
[588] Erhan Akça, a.g.e., s:164.
[589] Erhan Akça, a.g.e., s:165.

olabileceğini düşünmektedir. Arap kitlelerinin kendilerini patolojik olarak Saddam Hüseyin ile tanımlamaları ve onu Batı mütecavizliğine karşı bir direniş noktası olarak görmeleri doğru olabilir.

Ne var ki, bu tür ürkütücü görüşlerin mevcut Arap rejimlerinin muhaliflerini bertaraf etme yeteneğini küçümsediği açıktır. Arap rejimleri, politik yaşamlarını devam ettirme hariç, her açıdan başarısızlıklarla doludur. Arap liderleri uzun süre iktidarda kalma yeteneklerini bol bol göstermişlerdir.

Sonuç olarak, Saddam'ın iktidardan uzaklaştırılması bölgede temel bir Amerikan çıkarı haline gelirken bölgesel istikrara da etkileri olacaktır.[590]

ABD'nin Irak'ı istila harekatının 'askeri' safhası sonrası ise Irak'ın 'Power Americana' doktrinindeki ifade ile 'ABD'nin çıkarlarına ve ilkelerine uygun' şekilde, her konuda yeniden şekillendireceği safha olacaktır.

Bu dönemin, ilkine göre daha çok zor ve zaman alıcı olacağı, daha şimdiden görülmektedir. Bu zorluğun en temel sebebi; Irak'ın 'demografik' yapısıdır Birçok ırk ve birçok dini mezhebin 'karmaşası'ndan meydana gelmiş bulunan Irak, bu grupların, farklı davranış, inanç ve beklentilerinden oluşan 'sosyal kaos' içindedir. Bu olguyu daha da radikalleştiren bir durumu da, harekatta ABD'nin 'askeri politikası' yaratmıştır. ABD, daha savaşa başlamadan, bu toplumun bir kesimini (Kürtler'i) kendi yanına çekmeye muvaffak oldu ve onlar bu savaşta Irak'ın 'düşmanının' yanında yer aldılar. Buna karşın, bölgenin güneyindeki Şii Araplar-ülkenin yönetiminde söz hakları olmamasına rağmen-topraklarını 'istilacılara' karşı inat ve ısrarla savundular. Orta bölgede bulunan Sünni Araplar ise, sahibi oldukları yönetimi savunmak gereğini bile duymadılar. Ve şimdi bu üç farklı topluluk bir araya getirilmeye çalışılmaktadır.[591]

Bu üç topluluğun, Irak'ın yeni 'siyasal mimarisinden' beklentileri de çok farklıdır. Şiiler, seksen yıllık ezilmişliğin ve topraklarını, güçleri nispetinde de olsa, savunmuş olmanın etkisi ile tekrar Sünniler'in. İstekleri, işgalcilerin topraklarını en

[590] Efraim Inbar, a.g.m., s:215.
[591] Bkz.; Akşam Gazetesi, 21 Ağustos 2003.

kısa sürede terk etmesi ve dışarıdan getirilen kişilerce değil, kendilerinin tayin edeceği yöneticilerle yönetilmek. Bu grubun kurmayı düşündüğü yönetimin 'dini' ağırlıklı olacağı da anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, bölgeyi işgal edenlerin 'çıkarlarına ve ilkelerine' çok ters olmaktadır.

Ortadaki Sünniler ise, güvenlik ve refah istemektedirler. Oldukça 'basit' gibi görünen bu talep bile, birçok ciddi sorunu doğurabilecek niteliktedir. Hatırlanmalıdır ki, bu insanlar, kısa süre öncesine kadar 'Baas Devletçiliği' anlayışı içindeki bir yönetime sahiptirler. Belki 'hürriyetleri' yoktu ama devlet tarafından finanse edilen bir işleri ve asıl önemlisi, devlet tarafından sağlanan 'Erzakları' vardı. Saddam, son 12 yıldır tam 16 milyon Iraklıyı, erzak dağıtarak besliyordu. Şimdi bu insanlar- yağmaladıkları erzaklar bitince kapkacağı kapıp, işgalcilerin kapısına dayanacaklardır.

Kuzeyde Kürtler ve Türkmenler yaşamaktadır. 1991 sonrasında Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren Kürtlerin en büyük avantajı ABD ve İngiltere'nin 36. paralel güvenlik şeridini oluştururken göstere göstere Türkmenleri güvenli bölgeye almaması olmuştur.[592] Bu planlı veya plansız olarak Kürtlerin sayıca az Türkmenlerden daha dişli bir konuma gelmesini sağladı. Şimdi Kürtler, işgalcilere sağladıkları desteğin 'diyetini' en kısa zamanda istemektedirler.

Irak'ın bu iki ucundaki 'mümkün olduğunca bağımsız' yönetim talebi, ABD'nin öngörülerine hiç uygun değildir. Onlar 'kolayca yönetilecek' ve her konuda 'kolayca sömürülebilecek' bir yönetim şekli istemektedirler. O yönetim ise, 'yetkileri' ve 'kaynakları' elinde toplamış bir 'merkezi yönetim' şeklidir.[593]

Olay, 'komşular' açısından da ilgi çekicidir. İran, bir ikilem içinde, Irak'ın güneyinde, azami ölçüde 'yerel' bir yönetime 'yeşil ışık' yakarken, kuzeyinde aynı yaklaşıma 'kırmızı' ışık yakmaktadır. Türkiye, Kuzey Irak'a karşı 'dikkatli', fakat 'eli bağlıdır.' Suriye, kesim sırası gelmiş 'kurbanlık' gibi, hem 'hırçın' hem 'melul, mahzundur.' Amerika'nın 'gizlenmiş bağımlısı' Ürdün, 'pusuda', 'acaba Irak

[592] Vedat Yenerer, Düşman Kardeşler, ABD İşgalindeki Irak'ta Arap, Kürt ve Türkmen Çatışması, Bulut Yayınları, 2004, s:31.
[593] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:275.

parçalanırsa, bana pay düşer mi? demektedir. Suudiler, 'tedirgin', 'sıra bize de gelecek mi?' diye beklemektedir. Kuveyt'in kaderi ise 'Amerikan Paspası'[594] olmaktır. Kısaca tam bir 'Ortadoğu...'

Görüldüğü gibi, durum oldukça 'kaotik'. Kısa süre içinde de bir 'düzene' gireceği beklenmemektedir.

Devrik Saddam rejimi, Şiilere karşı büyük baskı uygulamıştır. 1980 yılında, tanınmış Şii ailelerinden olan El-Sadr ve El-Hakim ailelerine mensup 100'lerce insan, acımasızca katledilmiştir. Ayetullah Muhammet Bakır El-Sadr ve Muhammet Sadık El-Sadr gibi önde gelen Şii liderleri idam edilmiştir. Nitekim 1991 ayaklanmasında da binlerce Şii, Saddam kuvvetleri tarafından öldürülmüştür.[595]

Tarihi kaynaklara dayanarak, 1918 yılında Irak'ı işgal eden İngilizlere karşı yapılan, meşhur "1920 Ayaklanması" nın Şii aşiretleri tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir[596].

ABD'nin, Irak'a ikinci müdahalesinden önce öne sürdüğü gerekçeleri hala kanıtlayamamış olması, bölgeye müdahale kararını bu gerekçelerden bağımsız olarak verdiği izlenimini yaratmaktadır.

ABD Başkanı Bush, 12 Eylül 2002 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yaptığı kararlı konuşmasında şartlarını şöyle ifade etmiştir:

"Irak gerçekten barış istiyorsa, kitle imha silahlarını denetçilere teslim etmeli, teröre destek vermekten vazgeçmeli, azınlıklara iyi davranmalı, Körfez Savaşı'nda "açık bıraktığı hesapları" kapatmalı ve BM kararları dışında hareket ederek kaçak petrol satışına son vermeli"[597]

---

[594] Kemal Yavuz, 'Irak'ta Yeni Dönem', Akşam Gazetesi, 23 Nisan 2004.
[595] Dr.Hicran Kazancı, "ABD Ve Irak Şiileri İlişkisinde Yeni Süreç", TUSAM, Ortadoğu Araştırmaları Masası, 12-16 Nisan 2004.
[596] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s: 332-333.
[597] E.Orgeneral Necdet Timur, Kuzey Irak Sancılı Topraklar, Ulusal Strateji, Kasım 2002, s:49.

18 Mart 2003 deki George W.Bush'un konuşmasından hemen sonra, savaş için yeşil ışık yandı. Amerikan Kuvvetleri, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Türkiye üzerinden Irak topraklarına giriş yaptı. Ayrıca Basra Körfezi'ndeki kıyı şeridinden de hızlı botlarla çıkartma gerçekleştirildi.[598] 20 Mart 2003 tarihinde, ABD tarafından Irak'a yapılan askeri harekat, 9 Nisan 2004 tarihinde Saddam'ın devrilmesiyle sonuçlanmıştır. 35 yıldan beri iktidarı elinde tutan, kendi rejimine muhalif olanlara yaşam hakkı tanımayan bu diktatörden kurtulma fırsatını, uzun yıllardan beri beklemiş olan Şiilerin, ABD ordusuna karşı hiçbir direniş göstermemelerini, bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü Irak'ın çoğunluğunu oluşturan ve kurulacak hükümette egemen olacaklarına inanmış olan Şiiler, 2003'ün Eylül'ünde ABD ile bir anlaşmaya varmışlardır. Söz konusu anlaşmaya göre, Sünni Üçgeni'nde çıkan direnişe Şiilerin katılmaması karşılığında, Irak'ta kurulacak hükümette Şiilerin egemen olacağı konusunda, ABD ve Şiiler arasında mutabakata varılmıştır. Fakat, Irak'ın geçiş dönemi için hazırlanan ve azınlık Kürtlere büyük imtiyazlar tanıyan bu anayasaya, imzalanması esnasında ve sonrasında, Şiiler karşı çıkmıştır. Şiilerin anayasaya karşı çıkmalarının nedenleri, anayasada azınlık Kürtlere imtiyazlar tanınması ve veto hakkının verilmesi yanında Şiilerin çoğunluk durumunu yansıtan herhangi bir ifadenin yer almamasıdır. Nitekim, geçiş dönemi için hazırlanan anayasaya göre, ABD tarafından 30 Haziran 2004 tarihinde egemenlik Iraklılara devredilecektir. Gerek ABD gerekse BM tarafından, Irak'taki seçimlerin 2005 tarihinden önce yapılamayacağı belirlenmiştir.[599]

Böylece de, büyük olasılıkla, egemenliğin devredilmesinden sonra oluşacak hükümet atama yoluyla gelecektir. Eğer söz konusu hükümet seçim yoluyla gelecek olursa, bu hükümet Irak üzerinde tam egemenliğe sahip olacaktır. Sonraki safhada, bahsi geçen hükümetin, Irak'taki ABD varlığının sona ermesi talebinde bulunması ihtimali yüksektir. Bu bağlamda, durumun farkında olan Şiiler, Irak'ta erken bir seçimin yapılması için ABD'ye sürekli baskı yapmaya başlamışlardır. Zaten tüm Şii liderleri, aralarında gizli çekişmelerin bulunmasına rağmen, ABD'nin Irak'tan çekilmesi konusunda hem fikirdirler. ABD'nin, Irak'ta sadece Kürtlerin direktifi doğrultusunda hareket etmesi, doğal olarak diğer grupların tepkisine yol açmıştır. ABD'nin Kürtler tarafından yanlış yönlendirilmesi, ülkedeki güvenliğin

[598] Sami Atalan, Irak'ta Gözden Kaçanlar, M5 Defence Technologies, Eylül 2003, Sayı:123, s:86.
[599] Milliyet, 24 Şubat 2004.

sağlanamaması, halka sunulması gereken günlük temel hizmetlerin yerine getirilememesi ve ABD askerleri tarafından gelenek ve göreneklere saygı gösterilmemesinin sonucu olarak, Iraklıların yeni bir diktatör rejimi ile karşı karşıya oldukları hissine kapıldıkları düşünülmektedir. Olaya, global açıdan bakıldığında Irak savaşının arkasında ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni (YDD)" teorisinin[600] yattığını görmek mümkündür. YDD'nin ekonomik temellerinden biri dünya enerji kaynaklarını kontrol altında tutmaktır. Bugün dünya ekonomilerinde kullanılan bilinen enerji kaynaklarının başında petrol, doğal gaz ve su gelmektedir. Bunlardan diğer ikisi günümüzde daha öne çıkmakla beraber, petrolün önemi önümüzdeki 50 yıl içerisinde de azalmadan devam edecektir. Afganistan savaşı ABD'nin Orta Asya projesinin bir parçası ise, Irak savaşı da Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'nin bir parçasıdır.[601]

3.6.2. Irak-İran İlişkileri

Irak'ın İran'la aralarındaki sorunlar bölgesel güç olma yarışından, câri ideolojilerindeki farklılıklardan ve etnik ve dini farklılıklarını karşılıklı olarak birbirlerinin aleyhine kullanmalarından kaynaklanmaktadır. İki ülke arasında yakın tarihin bıraktığı miras hiç de iyi hatıralarla dolu değildir. 1980-88 İran Irak savaşından kalan yukarıda geçen problemler, silahlanmalarının uyandırdığı karşılıklı güvensizlik, enerji üretim ve satışında rakip ülkeler olma, İran'ın Irak içindeki Şii ve Kürt nüfusu kullanma potansiyeli -kullanma yolları İran kısmında açıklanmıştı-başlıca çatışma konularıdır.[602]

İran, II. Körfez Savaşı sırasında tarafsız bir politika izleyerek ABD'nin Irak'a düzenlediği saldırılara karşı çıkmadı, İran'ın Körfez Savaşı'ndaki politikası İran için önemli kazanımlara yol açtı. 1980-88 arasında savaş yaşayan ve hâlâ sorunlarını çözemeyen Irak, ciddî biçimde zayıflatıldı. Söz konusu zayıflık, Irak ordusunun savaş sırasında işgal ettiği İran topraklarını terk etmesiyle sonuçlandı. Körfez Savaşı'ndaki politikası İran'ın bölgesel konumunun da değişmesine neden oldu. Körfez Savaşı, İran ve Arap dünyasının ilişkilerinin yeni bir düzeye gelmesini sağladı. Körfez Savaşı

[600] Bülent Ertekin, a.g.e., s:391.
[601] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:277.
[602] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:22.

İran'ın uluslararası sistemde belli oranda destek kazanmasına yol açtı. Nitekim 1991'de Irak, İran - Irak Savaşı'nın suçlusu olarak ilân edildi.[603]

Siyasî tarihçiler İran-lrak ilişkilerini iki tarihî aşamaya ayırmaktadırlar. 1920-1958 arası dostluk ve barış içinde bulunulan dönemdir. Bu dönemde iki ülke ilişkileri Sadabad Paktı ve Bağdat Paktı çerçevesinde ve dostluk temelinde yürütülmüştür. Bu ilişki 1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe ile yeni bir aşamaya girmiştir. 1968'de Baas Partisi'nin iktidara gelmesi iki ülke ilişkilerini çatışmalı ve gergin bir düzeye getirmiştir, iki ülke ilişkileri 1968'den günümüze kadar dönemsel ve yapısal sorunlara dayanarak yürütülmüştür. Baas Partisi, Şatt-ül Arap, Ervendrud ve Kuzistan sorununu ortaya atarak İran'dan toprak talebinde bulunmuştur. Irak 1968'den sonra bu isteklerini her zaman dile getirmiştir. Irak'ın İran'dan toprak talebi İran'ın Irak politikasını belirleyen temel unsur olmuştur. 1979'dan önce Şah döneminde kısa dönemli çatışmalar yaşanmıştır. Her iki ülke birbirini zayıflatmak doğrultusunda politika üretmiştir, İran, Irak Kürtlerini desteklemiş, Irak ise İran'da yaşayan Arapları himaye etmeye çalışmıştır. Şah döneminde Irak'ın SSCB'ye, İran'ın ABD'ye yakınlığı iki ülke çatışmasına dönemsel olarak farklı bir boyut kazandırmıştır. 1979'da İran'da gerçekleşen devrim sonucu ABD-İran gerginliği, İran-lrak ilişkisinin çatışmalı mâhiyetini değiştirmemiş, belki de 1980'den 1988'e kadar uzanan bir savaşa yol açmıştır, iki ülke arasında var olan yapısal sorunlar ilişkilerin çatışmalı halde kalması sonucunu doğurmuştur. İran, Irak ile olan ilişkisini çatışmalı düzeyinden çıkartmaya çalışmaktadır. Ancak, İran'dan toprak talebinde bulunan bir Irak hükümetini kendi millî güvenliğine tehdit olarak görmektedir.[604]

3.6.3. Irak- Suriye İlişkileri

Irak-Suriye arasındaki yakınlaşmaya değinmeden önce söz konusu yakınlaşmadan önceki iki ülke arasındaki ilişkilerden kısaca söz etmek gerekmektedir. İran-lrak savaşı esnasında Suriye'nin İran yanlısı bir tutum izlemesi sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler kesilmiş ve 1990'da Suriye'nin müttefikleri desteklemesi sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler 1997'de tamamen bozulmuştur. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler de düzelerek yeniden yakınlaşma başlamıştır.

[603] Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, a.g.e., s:126.
[604] Arif Keskin, 'Irak Savaşında İran'ın Tutumu', s:126.

Ancak bu süreç içinde Suriye Petrol Karşılığı Gıda projesi de dahil olmak üzere bütün uluslararası kararlara uymaya özen göstermiştir. Ayrıca söz konusu yakınlaşma süresince Irak'ın sembolik olsa da ambargonun delinmesine yönelik bütün teşviklerine rağmen çok yavaş adımlar atmıştır. Bu doğrultuda iki ülke arasındaki ticari alışveriş kısıtlı kalmıştır.[605]

Ancak Suriye'de Hafız Esad'ın ölümü ve ardından oğlu Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle iki ülke arasında ciddi yakınlaşma belirtileri görülmektedir. Bu belirtiler içinde en çok göze çarpan olay 1982'den beri kapalı olan Kerkük-Banyas petrol boru hattının tekrar açılmasıdır. Her ne kadar her iki ülke yetkilileri de (özellikle Iraklı yetkililer) bu hattan petrol akmadığını iddia etseler de[606] gerek petrol piyasasının içinden gelen yorumlar[607] gerekse çeşitli haber kaynakları bu hattan günde yaklaşık 150.000 varil petrol aktığını belirtmektedir.

Ayrıca iki ülke arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmuştur.[35] Bu bölgede mallar gümrüksüz satılmaktadır, iki ülke yetkililerin deyimiyle bu bölge bir Arap ortak pazarının yaratılması için atılmış ilk adımdır. Bu noktada ele alınması gereken konu iki ülkenin birbirine yakınlaşmasını sağlayan faktörlerin neler olduğudur, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın ortak nedenlerinden birisi 1996'da imzalanan ve Bağdat ve Şam açısından bir tehdit olarak algılanan İsrail-Türkiye arasındaki askeri işbirliği anlaşmasıdır. Olaya Irak açısından bakıldığında ise bu ülkenin Suriye'yi kendisine ek bir çıkış kapısı olarak algıladığını söylemek mümkündür.[608]

Irak ayrıca Suriye'ye yakınlaşarak bu ülkedeki muhalefet gruplarını pasifleştirmeyi de hedeflemektedir. Suriye'yi yakınlaşmaya iten ise ekonomik ve stratejik nedenlerdir. Suriye hem Irak'tan ucuz petrol sağlamayı beklemekte hem de Türkiye ve İsrail karşısında kendisi ile benzer sorunları paylaşan Irak ile ortak

---

[605] Serhat Erkmen,Hasan Yılmaz, 'Ortadoğu Denklemi ve Dünden Bugüne ABD'nin Irak Politikası' Stratejik Analiz, cilt 1, sayı 12, Nisan 2001, s:28.
[606] 'Iraq Denies Oil Exports To Syria', BBC News, 22 Kasım 2000.
[607] 'Traders see more vidence of Iraqi oil to Syria', Reuters, 01 Şubat 2001.
[608] Serhat Erkmen,Hasan Yılmaz, a.g.m., s:28.

çıkarları paylaşmaktadır.[609]

3.6.4. Irak- İsrail İlişkileri

ABD'nin Irak'ı işgalinde İsrail'in ve ABD'deki İsrail lobisinin büyük etkisi olduğu bilinmektedir. İsrail, Ortadoğu'da Müslümanların ortasında bir ada gibi konumundadır. Varlığını devam ettirebilmesi, kendini kuşatan bu denizin zayıflığına bağlıdır. İsrail Devleti, Ortadoğu'da hayatta kalabilmek için çok geniş kapsamlı bir "bekâ stratejisi" geliştirmiştir.[610] İsrail Dışişleri görevlisi Oded Yinon'un 1982 yılında hazırladığı, "1980'lerde İsrail için Strateji" başlığını taşıyan bir rapor, tüm Ortadoğu'nun İsrail'in "hayat sahası" hâline getirmesi gerektiğini belirtmektedir. Yinon'un raporunun temelini Ortadoğu ülkelerinin demografik yapısı oluşturmaktadır. Yinon'a göre, Ortadoğu ülkelerinin hiç biri, tek bir milletten oluşan sâbit ve köklü devletler değillerdir. Aksine, yapay biçimde birbirine tutturulmuş birer zorâki mozaiktirler. Dahası, bu devletlerin sınırları içinde birbirlerine pek de dostça bakmayan farklı dinî ve etnik gruplar vardır. Böylesine karışık bir Ortadoğu'da İsrail'in stratejisi "böl ve yönet" olmalıdır. Bölünen parçalar birbirleri ile güç mücadelesine gireceğinden zayıflayacak, dış müdahalelere açık hâle geleceklerdir.

İşte bu rapor doğrultusunda, Irak'ın bölünmesini en çok isteyen devletin İsrail olacağı anlaşılmaktadır. Hâlen İsrail'de 1950'li yıllarda Irak'ın Kuzeyi'nden bu ülkeye göç eden 150.000 civarında Kürt kökenli Yahudi yaşamaktadır. İsrail, Irak'ın Kuzeyi'nde oluşacak bir devlet içinde Kürt Yahudilerinin haklarını garanti ederek, bu bölgede nüfuz sahası elde etmenin yollarını aramaktadır.

Hiç şüphesiz Irak'ın bölünmesiyle kurulacak bir Kürt devleti, İsrail'in de işine gelecektir. Çünkü Kürt devleti İsrail'in iki temel düşmanı İran ve Irak'ı zayıf düşüreceği gibi, kendisi için bölgede rakip olan, aynı hayat sahasını paylaştığı Türkiye'yi de rakip olmaktan uzaklaştıracaktır. Uzun vâdede ise, Türkiye'nin de bir kısmının bu devlete ilhakı gündeme gelebilecektir. Son derecede stratejik öneme hâiz Kıbrıs'ın Türkler'den temizlenmesi için bütün Batı'nın bu kadar uğraşması da

[609] Serhat Erkmen,Hasan Yılmaz, a.g.m., s:28.
[610] Erhan Akça, a.g.e., s:174.

bu meseleyle net olarak paraleldir. Eğer bu gerçekleşirse, Türkiye tam bir muhasara (kuşatma) altında kalacaktır.[611]

ABD'nin, Ortadoğu'da bilinen çıkarları çerçevesinde İsrail'in güvenliğini sağlama, en büyük hedeflerinden birisidir. Bu noktada İsrail ile Washington yönetiminin tehdit algılamasında bir benzeşme söz konusudur. Bu da, ABD'nin Ortadoğu'da İsrail'e tehdit olan rejimlere müdahale edebileceği anlamına gelmektedir. Bush yönetiminde Yahudi asıllı etkin isimlerin çokluğu ve Yahudi lobisinin bu yönetimde etkinliği bilinen bir gerçektir.[612] Bu anlamda İsrail Başbakanı Ariel Sharon, Bush yönetimiyle olan yakınlığını ve memnuniyetini 'İsrail'in bağımsızlığını tanıyan Harry Truman'dan sonra İsrail'in güvenliğini ve terörizmle mücadelesi konusunda kendilerine anlayışla yaklaşan en iyi yönetim' olarak nitelemesiyle dile getirmektedir. ABD'de de, ilk defa bir Amerikan yönetimiyle Likud hükümeti arasında özellikle terörizm, Filistin meselesi ve son olarak da Irak ile savaş ve bir çok konuda benzer politikalar izlenildiği dile getirilmektedir.[613]

Ayrıca ABD'nin müdahalesi sonrası, Irak'ın silâhsızlAndırılmasıyla İsrail, bölgenin belirleyici askerî gücü haline gelecek, ABD'nin bölgedeki varlığı ile bekasını garanti altına alacak ve Anti-demokratik Arap rejimlerinin Filistinlilere sağladığı para kaynağının kesilmesiyle, Filistin'i istediği bir barışa razı edebilecektir. ABD başkanı Bush 26 Şubat 2003 tarihinde Washington Hilton Otelinde yaptığı bir konuşmada "Irak'ta elde edilecek başarı Ortadoğu barışı için yeni bir sayfa açacak, aynı zamanda kalıcı demokratik bir Filistin devletinin kurulmasına da imkan sağlayacaktır. Saddam rejiminin devrilmesi, teröristlere ve intihar bombacılarına yapılan desteğin kesilmesini sağlayacak, aynı zamanda başka rejimlere de terörist hareketleri desteklemenin hoş karşılanmayacağını açıkça gösterecektir." demiştir. Bush'un bu konuşması ABD'nin, İsrail'in planları ile paralel hareket ettiğini göstermektedir. İsrail, stratejik ortağı ABD'nin, Irak'a müdahale etmesi sonucunda kendi amaçlarının da gerçekleşeceğini umut etmektedir.[614] İsrail bu işgalden "aslan payını alanlar arasında" olacaktır. Kuzey

---

[611] Kerem Doksat, "ABD'nin Irak ve Yeni Dünya Düzeni Politikası"

[612] Serkan Kekevi, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2004, s:243.

[613] Mustafa Kayar, a.g.e., s:376-377.

[614] Kerem Doksat, "ABD'nin Irak ve Yeni Dünya Düzeni Politikası"

Irak'ta bir kukla Kürt devleti İsrail'in en fazla destek verdiği projedir. İsrail-Kürdistan-Ermenistan hattı Araplar, İran ve Türklere karşı oluşturulan bir hattır. Irak, Suriye, İran ve Türkiye'nin bölünmesi, bu projenin ayrılmaz bir parçasıdır. Buna göre;

- İsrail'in toprakları genişletilecek ve sözde Kürdistan ile sınır komşusu olması sağlanacaktır.
- Irak'ın yeni petrol boru hatları İsrail ve İsrail denetimindeki yeni hatlardan oluşacaktır.
- Kerkük-İskenderun hattı kapatılacaktır.[615]

ABD'nin Irak politikası ile Richard Perle'nin halen ABD Savunma Bakanlığı müsteşarlığı görevini yürütmekte olan Douglas Feith tarafından Netanyahu hükümetine tavsiye raporu olarak sunulan 'A Clean Break: A New Strategy for Securing the Realm' başlıklı rapor arasında büyük paralellikler bulunmaktadır. Raporda Filistin'de barış sürecinden vazgeçilmesi yanında, İsrail hükümetinin Türkiye ve Ürdün'le işbirliği halinde Suriye'nin zayıflatılması ve kuşatma altına alınması için Saddam rejiminin yıkılması gerektiği belirtilmektedir.[616]

Irak'ın işgalinin sebeplerinden biri de Ortadoğu bölgesinde İsrail'in güvenliğini sağlamak ve bu bağlamda Filistin sorununa da ''İsrail yanlısı'' bir çözüm getirmektir.[617] ABD'nin Irak'ı işgalinin hedefleri arasında ekonomik ve siyasi hedeflerin yanında İsrail ile ilgili hedeflerin de olduğunu bilinmektedir.[618] İsrail için vaat edilen topraklar Fırat'tan Nil'e kadar uzandığına göre,[619] bu coğrafyada yaşayan ülkelerin toprak bütünlüğünün, İsrail açısından ne kadar önemli olduğu tartışmalıdır.

---

[615] Erol Manisalı, ABD'nin Irak İşgalinin Bölgeye ve Türkiye'ye Etkileri, Jeopolitik Der., Bahar 2003, sayı-6, s:7-11.

[616] Michelle Goldberg, "Why American Jewish Groups Support War in Iraq?"

[617] Talat Saral, Paylaşım Savaşı ve Türkiye, Jeopolitik Der., Bahar 2003, sayı 6, s:21.

[618] Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Bülent Arınç'ın TV 8 Kanalında Bedrettin Habiboğlu İle Yaptıkları Söyleşi. (22 Mart 2003)

[619] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:389.

Irak Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'daki değerler İsrail lehine değişmeye başlamıştır. Bunun tipik örneğini İsrail'in 20 senedir yapmadığı Suriye topraklarını Ekim ayı başındaki bombalama eyleminde görmek mümkündür.[620]

Son yıllarda Türkiye'ye gelen İsrailli turist sayısında ise büyük artış görülmektedir. Bu turistlerin birçoğu aslında Kürt Yahudileridir ve ziyaretleri Kürt şehirlerine yoğunlaşmaktadır. Çoğu aslen Irak'ın Zaho şehrinden gelmektedirler.[621]

3.6.5. Irak-Rusya İlişkileri

Rusya'nın Irak'la ilişkileri genel anlamda bu ülkenin Üçüncü Dünya ülkeleri ile ve bu ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketleriyle, özellikle de Moskova açısından tarihî ve stratejik önem ifade eden Arap milliyetçiliği ile ilişkilerinin önemli bir parçası olmuştur. Sovyet döneminde Irak'ın SSCB için önemi bu ülkenin kendisine coğrafî açıdan en yakın Arap devleti olması, diğer Arap devletlerinden farklı olarak önemli miktarda Arap olmayan nüfusu barındırıyor olması, bölgedeki en önemli ve etkin Marksist örgüt Irak Komünist Partisi'nin mevcudiyeti ve son olarak da 1973'den sonraki dönemde petrol fiyatlarının artmasına bağlı olarak zenginleşen Irak'ın Sovyet malları için önemli bir pazar niteliği benzeri etkenlerden kaynaklanmıştır.[622]

İki ülke arasında diplomatik ilişkiler 9 Eylül 1944 yılında başlatılmışsa da, Ocak 1955'de Irak'ın Bağdat Paktı'na üye olması ile diplomatik ilişkiler kesilmiştir. 14 Haziran 1958'de General Abdul Kerim Kasım'ın iktidarı ele geçirmesi ile ilişkiler yeni bir boyuta taşınmış, ilişkilerin SSCB-Irak düzleminde sürdürülen boyutu özellikle 1958-1990 döneminde çok ileri boyutlar taşınmıştır. Irak'ın 1958-1990 yılları arasında SSCB'den 30,5 milyar dolarlık silâh ithal ettiği belirtilmektedir. Bunlar, 4.630 tank, 1.145 savaş uçağı, 348 helikopter, 325 hava savunma sistemi ve 41 savaş gemisinden oluşmaktaydı.[623]

---

[620] Ümit Özdağ, CNN Türk, Soru Cevap Programı, 07 Ekim 2003.

[621] Moti Zaken, "The Kurdish Jews in Israel."

[622] Nazım Cafersoy, 'Rusya'nın Ortadoğu Politikasında Irak', ASAM, s:154.

[623] Lybua Pronina, 'Russia Sees War as a Free Ad For Arms', The Moscow Times, 15 Nisan 2003.

SSCB-Irak ilişkileri 17 Temmuz 1968'de Baas partisinin iktidara gelişi ile ikili ilişkiler ekonomik, politik ve askeri alanda hızlı bir gelişme göstermiş, özellikle 1968-1975 dönemi Sovyet etkisinin Irak'ta en fazla hissedildiği dönem olmuştur. Bu kapsamda 9 Nisan 1972'de iki ülke arasında dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır.[624]

1980'lerde iki ülke arasındaki ilişkilerde zaman-zaman gerginlikler öne çıkmış, Irak SSCB'nin Afganistan'a saldırısını eleştirirken, SSCB'de İran-lrak savaşında Irak'a asken yardımı kesmiştir. Yine de her iki ülke arasında ilişkilerde köklü bir sarsılmanın olmadığ söylenebilir. Bu dönemde Mısır'ın ABD yanlısı bir tutum sergilemesi, İran'daki devrim Irak'ın SSCB için önemini artırmıştır. Bu süreçte bölgeye yapılan Sovyet ihracatının yarısı Irak'ın payına düşmüş, bu ülke SSCB ile toplam 37,4 milyar dolar değerinde anlaşma imzalamış. 1990'a kadar geçen süre içinde Sovyet uzmanlarının ülkede yaptıkları sekiz büyük fabrika kurmuş ve yaklaşık 8.000 Sovyet uzmanı ülkede görev yapmıştır.[625]

Fakat Gorbaçov'la getirdiği yeni anlayış geleneksel Sovyet Ortadoğu politikasını da kökünden etkilemiş ve bu da kendisini en belirgin biçimiyle II. Körfez Savaşı sırasında göstermiştir. SSCB, Körfez Savaşı sırasında, 2 Ağustos 1990'dan 17 Ocak 1991'e kadar minimax stratejisi" denilen bir strateji izlemiştir. Bu politika, bir yandan ABD-SSCB ilişkilerini anmak, Körfez işbirliği Konseyi (KİK) ile bağların gelişmesini hızlandırmak diğer yandan da Irak üzerindeki etkisini arttırmak şeklinde özetlenebilir. Bu stratejinin bileşenleri Irak'ı kınayan BMGK kararını desteklemek, Irak'ın Kuveyt'i işgalini tanımamak, Irak'a silâh ve ekonomik ambargo uygulamak ve Kuveyt yönetici ailesini meşru inetici olarak kabul etmekti. Diğer yandan da çatışmaya barışçı bir çözüm bulmaya çalışılmıştır.[626]

SSCB, Körfez Krizi ve sonrasındaki Körfez Savaşı aşamalarında uyguladığı "minimax stratejisi"yle SSCB'ye diplomatik alanda destek, ekonomik yardım ve Irak'taki kendi kandaşlarına koruma sağlamıştır. Bu çerçevede her ne kadar tam olarak Irak karşıtı bir konum almasa da SSCB Körfez

[624] Nazım Cafersoy, a.g.m., s:154.
[625] Nazım Cafersoy, a.g.m., s:154.
[626] Robert O. Friedman, 'Russian PolicyToward The Middle East', Middle East Journal, Cilt:55, Sayı:1, s:58.

Krizi sırasında kendi çıkarlarını ABD ile işbirliği yapmakta görmüştür. Böylece, bir yanda KİK ülkelerinden milyarlarca dolarlık krediler alınabilirken, diğer yandan ateşkesi sağlama çabaları onun Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'la kısa sürede onomik ve siyasal ilişkilerini yeniden kurmasını sağlanmıştır.[627]

SSCB'nin çöküşünün ardından geçen dönemde Rusya'nın Irak politikasını değişik dönemler içinde değerlendirebiliriz: Yeltsin yönetimindeki Irak politikasını Kozirev dönemi (1991-1995) ve Primakov dönemi (1996-1999) olarak iyiye ayrılabilir. Batı yanlısı Kozirev'in döneminin Irak politikası da kendi içinde 1991-1993 ve 1993-1995 olarak ikiye ayırmak mümkündür. 1991-1993 döneminde Rusya'nın Irak politikası bir Gorbaçov dönemindeki SSCB'nin Irak politikasını Andırmıştır. Bu dönemde Rusya'nın Irak politikası ABD'nin "kumunu güçlü bir biçimde desteklemek olmuştur. Yeltsin yönetimi bu bağlamda Irak'a uygulanan ambargoyu desteklemiş ve bu ambargonun yürütülmesine destek için iki savaş gemisini Körfeze göndermiştir. Ancak Atlantikçilerin (veya Batıcı) etkisi altında bulunan Rusya dış politikasının bu dönemdeki doğal yansıması olan bu tutum Ocak 1993'ten itibaren zeğişmeye başlamış ve içeride özellikle Duma üzerinden milliyetçiler ve komünistlerle sert bir çatışma içinde olan Yeltsin yönetimi Irak'a karşı ambargoyu destekleyen tutumunu değiştirerek ABD'nin Irak'ı bombalamasını eleştiren bir tutum sergilemeye başlamıştır. Rusya dış politikasında Batıcı akımın zayıflaması ve belirleyici etkisini yitirmesi ile aynı dönemde gerçekleşen bu tavır değişikliğini takiben 1994'de Rusya hükümeti Irak'a karşı; ambargonun kaldırılması çağrısında bulunmaya başlamıştır. Yalnız Yeltsin yönetimi Irak konusundaki bu tavır değişikliğini Rusya-ABD ilişkilerine darbe vurmayacak ve onu sekteye uğratmayacak biçimde yürütmüştür.[628]

Fakat Ocak 1996'da Primakov'un Dışişleri Bakanı (ve ardından da Eylül 1998'de Başbakan) olması ile Rusya'nın dış politikasında ABD karşıtlığını esas alan çok kutuplu bir söylem üzerine oturtulması Irak politikasında önemli bir dönemeç

---

[627] Serhat Erkmen, 'SSCB' nin yıkılması ertesinde Moskova-Bağdat İlişkileri', Stratejik Analiz, Cilt 3, Sayı 26, Temmuz 2002, s:64.

[628] Nazım Cafersoy, a.g.m., s:155.

olmuştur. Primakov döneminde[629] Rusya'nın Irak politikasında üç temel nokta; Rusya'nın uluslararası diplomatik etkinliği artırarak dünyaya ve Duma'ya hâlen ABD'ye karşı çıkabildiğini göstermek, Irak'tan yaklaşık 7 milyar doları bulan alacağı ve Rus petrol ve doğal gaz şirketlerinin Irak'la anlaşma imzalaması ekseninde şekillenmiştir. Bu çıkarlar ekseninden hareket eden Primakov ABD'nin Irak politikasına açıktan açığa karşı çıkmıştır. Primakov döneminde Rusya-lrak ilişkilerinde önemli bir siyasî ve politik işbirliği sürecine girilmiş, Tarık Aziz Kasım 1996'da, 4-6 Mart 1997 ve 9 Mayıs 1997'de üç kez Moskova'yı ziyaret etmiştir. Primakov döneminde Rusya bazı ülkelerle özellikle Fransa ve Çin'le birlikte hareket ederek yaptırımların zayıflatılması ve ABD'nin bu ülkeye karşı eylemlerini engellemek için Güvenlik Konseyi'nde bir tür "Irak yanlısı lobi" oluşturmuştur. Ancak bu lobi arasında da zaman-zaman tutum faklılıkları olduğunu görüyoruz. Örneğin, Ekim 1997'deki ve Ocak-Şubat 1998'deki silâh denetçiler krizi sırasında Rusya hem ABD'nin güç kullanımına ve hem de yatırımların devamına karşı çıkarken Çin ve Fransa yaptırımların devamından yana çaba göstermişlerdi. Bu bağlamda Rusya Ekim 1997'de ABD'nin Irak politikasına karşı BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını kullanmış, Ekim-Kasım 1997 ve Ocak-Şubat 1998 tarihlerindeki silâh deneticileri krizinde Irak yanlısı tutum takınmış ve Bağdat'a karşı yaptırımlara destek çıkan Fransa ve Çin'in tutumunu torpillemek için çaba göstermiştir. Primakov bir yandan ABD'nin Irak'a karşı güç kullanmasını önlemek için etkin çaba gösterirken, öte yandan da Irak'ı silâh denetim programına geri dönmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Bu sürecin takip eden dönemde Rusya resmî yetkilileri yaptırımların kaldırılması ve BM'nin Irak'ın kitle imha silâhlarını denetimini sona erdirmesi için açıkça lobi yapmaya başlamışlardır. Rusya Mayıs 1999'da yaptırımların Irak'ı sosyo-ekonomik krize soktuğunu ve bu bağlamda yaptırımların kaldırılması gerektiğini açıkça beyan etmiştir. Rusya'nın Irak'a desteği bunlarla sınırlı kalmamış, Rus şirketleri 1996'dan itibaren başlatılan 'Petrol Karşılığı Gıda' programında aktif rol almış, bazı raporlarda Rus tankerlerinin BM kararlarına aykırı olarak Irak petrolünü taşıdığı haberleri yer almaya başlamıştır.[630]

Primakov'un Irak konusunda bir nevi geleneksel Sovyet anlayışının devamı

[629] Bkz.;Yevgeniy Primakov, 11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya, Doğan Ofset, İstanbul, 2002.
[630] Nazım Cafersoy, a.g.m., s:155-156.

niteliğindeki çabaları Ağustos 1999'dan itibaren önce Başbakan ve Mart 2000'den itibaren Devlet Başkanı olan Putin döneminde de yöntem ve üslup faklılığı gözetilerek geniş anlamda benzer yönde sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak Putin döneminin Irak politikasında etkin olan unsurlar içersinde ülkenin zayıflığının ve Primakov'dan farklı olarak ne Devlet Başkanı Putin'in ne de Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov'un Ortadoğu ve Irak'a ilişkin özel ilgisinin bulunmamasını önemli olduğunu belirtmek gerekiyor. Hem üstte belirttiğimiz bu iki unsur ve en esası Putin yönetimin tercih ettiği uzlaşmacı jeopolitik modele uygun dış politika Putin döneminin Irak politikasını Primakov'dan farklı kılan unsurlardır.[631] Ayrıca, Putin yönetimi ile beraber israil'in Rusya'dan gelen Yahudi faktörün de kullanarak Rusya yönetimle stratejik işbirliği geliştirme çabaları ve Rusya'nın Ortadoğu'daki önceliğinin İran ve Türkiye ekseninde olması da Rusya'nın Irak politikasını Primakov döneminden farklı kılan unsurlar olmuştur.

Ancak Putin yönetimine daha önceki dönemlerden Rusya'nın Saddam rejiminden 7 (bazı kayynaklara göre 8) milyar dolardan fazla alacağının geri alınması, Rusya'nın Irak'taki özellikle petrol şirketleri ve Gazprom eksenli ekonomik çıkarlarının korunması ve Rus şirketlerinin Irak'ta iş yapabilmesi için yaptırımların tamamen veya kısmen kaldırılması amaçlarının gerçekleştirilmesi miras kalmıştır.

Bu bağlamda da Putin döneminde Rusya'nın Irak'la lişkilerini sürdürmeye çalışmış ve bu tutumunu 2000 yılının başlarında Irak'ın hava savunma sisteminin yeniden yapılanması için bu ülke ile Beyaz Rusya arasında 90 milyon dolarlık modernizasyon anlaşmasına önayak olarak ve Irak'a BM yaptırımlar sistemin kaldırılmasına ve 2000 yılının Sonbaharında da Irak'a ticarî uçuşları yeniden başlamasına öncülük ederek göstermiştir.[632]

11 Eylül'den sonra ABD'nin Afganistan müdahalesinin ardından Irak'a da müdahale edeceğini açıkça ortaya koyması ile Rusya'nın Ortadoğu'daki önceliklerinde Irak konusu Rusya'nın Ortadoğu politikasında güncellik kazanmıştır.

---

[631] Putin yönetiminin uzlaşmacı jeopolitik modelle ilişkisi konusunda bkz: Nazim Cafersoy, 'Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları', Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel, Cilt 8, Sayı 1, Kış 2003, s:51-102. ve Nazim Cafersoy, 'Rusya'daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi', Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 37, Mayıs 2003, s: 62-67.

[632] Nazım Cafersoy, a.g.m., s:157.

3.6.6. Irak-Türkiye İlişkileri

Irak'ın İran ve Kuveyt'le olan sınırlarıyla mukayese edildiğinle, Türkiye ile olan sınırı daha sorunsuz olarak tanımlanabilir, Irak'ın Türkiye ile olan sınırında sorunlar daha çok 20. yüzyılın ilk ve son çeyreğinde yaşanmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sorunlar Musul'un geleceği ve sınırın tespit edilmesi ile ilgili olmuş, son çeyreğinde ise iki ülke arasındaki sınır sorunları güvenlik kaygılarından doğmuştur. Terör örgütü PKK'nın sınır aşan eylemleri Türkiye için ciddi güvenlik problemlerine yol açmıştır.[633]

Irak'ın Türkiye ile olan sınırında meydana gelen problemler etnik, stratejik ve ekonomik faktörler etrafında şekillenmektedir. İki ülke arasında meydana gelen problemlerin bir nedeni sınırın kuzeyinde ve güneyindeki nüfusun büyük oranda Kürt kökenli olmasıdır. Sınırın iki yanındaki bu etnik devamlılık sınırın istikrarsızlaşmasındaki en önemli faktördür.[634]

Sınırın güneyinde yer alan Musul ve Kerkük bölgesi petrol kaynakları bakımından zengin bir bölgedir. Musul'un kontrolü Ve sınırın nereden geçtiğinin tespit edilmesi I.Dünya Savaşı sonrasında önemli bir sorun olmuştur. Irak ile Türkiye arasındaki sınır, Milletler Cemiyeti'nin kararlarıyla belirlenmiştir. Bu sınır ekonomik anlamda bir bütün olarak varolabilecek bir bölgeyi ikiye ayırmakta ve sınırın her iki yanı için sorunlara yol açmaktadır.

Irak ile Türkiye arasındaki sınır 331 km. uzunluğundadır. Bu nırın 107 kilometresi nehirlerin ve derelerin ortasından geçerken, 224 kilometresi de dağlık arazinin güney ucundan geçmektedir. Sınır büyük oranda 2.000 m. yüksekliğindeki dağlardan ve vadilerden geçmektedir. Buradaki coğrafi yapı Türk ye'den İrak'a doğru gittikçe azalan bir eğim göstermektedir.[635] Sınırın Irak tarafı tarım faaliyetleri açısından Türkiye tarafına göre daha uygundur.

Türkiye-lrak sınırının güvenliği ile ilgili problemler İran-Irak Savaşı

[633] Mustafa Kayar, a.g.e., s:305.
[634] Mustafa Kayar, a.g.e., s:305.
[635] Sibel Turan, 'Türkiye'nin Coğrafi Konumunun Dış Politikasına Etkisi', İ.Ü. Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s:97.

esnasında önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Savs esnasında Irak, İran'la olan sınırına yoğunlaştığı için Türkiye sınırındaki askeri birliklerinin önemli bir kısmını İran sınırına kaydırmış, bu da izinsiz sınır geçişlerinin Türkiye için ciddi sorunlar doğurmasına yol açmıştır. Bu savaş esnasında, 15 Ekim 1984'te Türkiye-lrak Güvenlik Protokolü imzalanmıştır. Türkiye ve Irak aralarında imzaladıkları bu anlaşma ile birbirlerine, silahlı terörist grupları takip maksadıyla sınırdan üç mil (5 km içeriye sıcak takip hakkı tanımışlardır. Türkiye-lrak sınırı boyundaki güvenlik sorunları Körfez Savaşı sonrasında bir kez daha ciddi biçimde ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Körfez Savaşı sırasında koalisyon güçlerini desteklemesi, Irak ile daha önce ya pılan sıcak takip anlaşmasının uzatılmasını engellemiştir. Bunun yanında, Kuzey Irak'ta uçuşa kapalı bölgenin oluşturulması burada bir otorite boşluğunun doğmasına neden olmuş ve bunun sonucunda bölgede terör faaliyetleri artmıştır. Türkiye'nin muhtemel bir ileri harekata girişmesi ve Musul bölgesini kontrolü altına alması ile ilgili ortaya atılan çeşitli iddialar iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. 20. yüzyılın son yıllarını Irak ile Türkiye arasındaki sınır sorunu 20. yüzyılın ilk çeyreği dekine benzer gelişmelerle yeniden gündeme gelmiştir.[636]

1980-1988 İran-Irak Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği tarafsız tutum ve Suriye'nin İran ile işbirliği yapması ile iki ülke ilişkileri tekrar düzelme aşamasına girmiştir. 1982'de Kerkük-Banyas petrol boru hattının Suriye tarafından kapatılması ile petrol ihracatında sorun yaşayan Irak Türkiye ile bu boru hattına paralel ikinci bir hat ile daha çok petrol ihraç etmeye başlamıştır. Böylece Türkiye, Irak'ın en önemli ticari partnerlerinden birisi haline gelmiştir.[637]

Türkiye-lrak İlişkilerine Irak perspektifinden bakacak olursak özellikle Türkmenlerin diğer unsurlarla iç içe yaşamaları ve tarihi bağlar nedeniyle Türkiye'nin Irak üzerinde ki kültürel etkinin diğer Arap ülkelerinden farklı olduğu görülecektir. Çok fazla sayılabilecek Türkçe kelimenin kullanılması ve Türk sanatçıların popüler olması buna gösterilebilecek örneklerdir. Ayrıca Türkmenlerin yanı sıra birçok Irak'lı Arap'ın Türkiye ile yakınlıkları vardır. Irak Ulusal Kongresi

[636] Mesut Özcan, 'Sorunlu Miras Irak', s:109.
[637] Hakan Yıldız, a.g.e., s:231.

Başkanı Çelebi buna bir örnektir.[638]

Türkiye-lrak ilişkilerini üç husus etkilemiştir.

- Su sorunu,
- ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlanması,
- Kuzey Iraklı Kürt Gruplar.

Türkiye su konusunda barışçı çözümler üretmesine rağmen ne Irak ne de Suriye buna olumlu cevap vermemiştir. Türkiye Arap ülkelerinin önemli bir sorunu olan su konusunda boru hatları yapılmasını gündeme getirmiş fakat özellikle Suriye ve Irak'ın olumsuz tavırları nedeniyle diğer Arap ülkeleri nezdinde de kabul görmemiştir. Suriye ve Irak PKK argümanını kullanarak su konusunda tavizler almak istemişlerdir.

Türkiye ile komşuları arasındaki mücadelenin kaynağı, Türkiye'nin güneydoğusunu cennete çevirecek büyük gelişim projesidir. Bu proje 1970'lerin sonunda başlayan Güneydoğu Anadolu Projesi'dir (GAP). Su sorunundaki kritik nokta su sıkıntısı değil, GAP'ın tamamlanmasından sonra (özellikle de sulama projelerinde) Irak ve Suriye'ye tahsis edilen su miktarında yapılması muhtemel kesintidir. Suriye ve İrak'ı en çok tedirgin eden şey, su üzerindeki hakimiyeti ve GAP bölgesindeki büyük ekonomi ve enerji potansiyelinin yaratacağı gelişme ile Türkiye'nin bölgede bir güç haline gelmesidir.[639]

Irak'ın temel sorunu; su miktarı değil, Türkiye ve Suriye'den kullanıldıktan sonra gelen/gelecek olan suyun çeşitli kimyasal maddelerle kirlenmesi ve tuzluluk oranının artmasıdır. Kirlenme ve tuzluluk oranlan hariç Irak'ın ihtiyacından fazla suya sahip olduğu, Körfez Savaşı öncesi uyguladığı politikalardan da anlaşılmaktadır.

Irak su konusunda tamamen Dicle ve Fırat Nehirlerine bağlıdır. Yıllık toplam 31

[638] Mustafa Kayar, a.g.e., s:307.
[639] Hakan Yıldız, a.g.e., s:232.

milyar Fırat'tan, 50 milyar da Dicle'den olmak üzere 81 milyar yer üstü su rezervlerine sahiptir. Görüldüğü gibi bu ülkenin su açığı değil su fazlası vardır.

Ortadoğu üzerindeki yoğun nüfus artışı ve buna bağlı olarak tarım alanlarının genişletilmesi, yer alü ve yer üstü su kaynaklan bakımından oldukça fakir olan bu bölgede artık en değerli sıvı petrol değil su olmuştur.[640] Bu durum, su sorunun en yoğun olarak bu bölgede hissedileceğinin; eğer bir işbirliği unsuru olarak kullanılmaması halinde, bölge ülkeleri arasında önemli bir çatışma kaynağı olacağının somut bir belirtisidir. Meselenin halli noktasında geliştirilen/getirilen çözüm projelerinin hemen hemen hepsinde Türkiye'nin yer aldığını görürüz. Sorunun bu denli önemli olması ve Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmesi, Türkiye tarafından meselenin çok detaylı incelenmesini ve alternatif dış politika seçeneklerini geliştirmesi gerekmektedir.[641]

Irak ile Türkiye arasındaki bir diğer sorun olan husus ise Amerikan askerlerinin Türkiye'de konuşlanması olmuştur. İncirlik üssüne konuşlanan Çekiç Güç uçuşa yasak bölge olan Kuzey Irak'ın kontrolünü gerçekleştirmiştir.

Diğer bir husus olan Kuzey Iraklı Kürt Gruplar konusunda ise özellikle Türkiye'nin bölgeye sınır ötesi harekat düzenlemesi Irak tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle 1997 yaz aylarında 25 bin Türk askerinin PKK'ya karşı operasyona katılması Irak basını tarafından yeni-Osmanlıcılık olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'nin 1920'lerde sorunlu olarak elinden çıkan Musul üzerinde hak iddia edeceği şeklinde yazılar yazılmıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak'ı ele geçireceğine dair endişeler dile getirilmiştir.[642]

Körfez Savaşı'nın Irak'ta yarattığı otorite boşluğunu fırsat bilip Kuzey Irak'a yerleşen PKK, bugün halâ Türkiye'nin bölgeden tehdit algılama sebebinin en önemli nedenidir. Yıllarca Irak sınırından geçerek Türkiye'ye saldıran PKK militanları bugün de Kuzey Irak'ın özellikle İran sınırındaki bölgelerinde varlıklarını devam ettirmektedir.[643]

---

[640] Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, s:138.
[641] Hakan Yıldız, a.g.e., s:232-233.
[642] Mustafa Kayar, a.g.e., s:308.
[643] Hakan Yıldız, a.g.e., s:234.

II. Körfez Savaşında Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesi ihtimaline Irak Ulusal Kongresi Başkanı Çelebi tepki göstermeyerek Türkiye'nin bölgede sorunların çözülmesinde etkin bir rol alabileceğini belirtmesine karşılık Irak Başkan yardımcısı Taha Yasin Ramazan sert tepki vermiştir. Ayrıca Ramazan Türk şehirlerini kimyasal ve biyolojik silahlarla vurma tehdidinde bulunmuştur. Diğer taraftan İran'ın etkisinde olan Iraklı Şiiler de Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesine sert tepki vereceklerini belirtmişlerdir. Kuzey Iraklı Kürt grupların Türkiye'nin asker göndermesine soğuk baktıkları başından beri bilinen bir gerçektir. Türk askerinin bölgedeki mevcudiyeti olası bir Kürt devletinin kurulmasının önündeki en büyük engel olacaktır.[644]

Bu gün gelinen noktada, kısaca özetlemek gerekirse Türkiye-Irak ilişkilerini belirleyen en önemli öğeleri iç ve dış dinamikler, yapısal ve konjonktürel faktörler veya çatışma ve işbirliği alanları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. İlişkilerin iç dinamiklerini, iki ülkenin ticari ve ekonomik çıkarları, su sorunu,[645] Kuzey Irak'taki Kürtler ve PKK sorunu[646] ve Irak'ta yaşayan Türkmenlerin durumu[647] oluşturmaktadır. Dış dinamikleri ise, bölgede belirleyici güç olan ABD'nin Irak politikası, Irak' a uygulanan uluslar arası ambargo ve Irak'ın diğer devletlerle ilişkilerinin yarattığı uluslar arası ortamdır.

Yukarda yer alan iç dinamiklere paralel olarak Heinz Kramer, Değişen Türkiye adlı kitabında Türkiye'nin 90 sonrası Ortadoğu politikasında dört temel handikap görür. Bunlar kısaca, sevimsiz ama kaçınılmaz olan Kuzey Irak meselesi, İsrail ile zorunlu olarak geliştirilen özel ilişki, su problemi ve son olarak enerji ithalatıyla ilgili ekonomik girişimler sebebiyle Türkiye'nin İran'la olan ilişkilerinde bir denge kurmaya zorlanması. Yine Kramer'e göre bu sorunlar, Ankara'nın ABD ile bir nebze de Avrupa ile olan ilişkilerini etkilemektedir. Bu yüzden Türkiye, Ortadoğu politikasıyla Batı'ya yönelik dış politikasını dengelemek zorundadır.[648]

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının stratejik amacı ise burada bir Kürt devleti

---

[644] Mustafa Kayar, a.g.e., s:308.
[645] Bkz.;Vedat Durmazuçar, Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri.
[646] Bkz.; Ahmet Cem Ersever, Kürtler, PKK ve A.Öcalan, Ocak Yayınları, 1999.
[647] Bkz.; Bilal Şimşir, Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Bilgi Yayınevi, 2004.
[648] Hakan Yıldız, a.g.e.,s:235.

kurulmasını önlemektir. Çünkü kurulacak böyle bir devletin Türkiye'den toprak talebinde bulunma ihtimali çok yüksektir.[649]

4. İRAN

4.1. Coğrafi Konum

Asya'nın güneybatısında yer alan İran; kuzeyde Nahcivan, Ermenistan, Azerbaycan ve Türkmenistan, doğuda Afganistan ve Pakistan, güney ve güneybatıdan Basra Körfezi, batıda Irak ve Türkiye ile komşudur.[650]

Körfez ülkelerinden İran; kıyıları dağlık bir arazi olmaya eğilimli olup kayalıklarla bir saçak görüntüsü verir. Birçok küçük ada ve lagunlarla kesişen kumlu sahil şeridi Arabistan kıyılarını çevreler ve olağanüstü güzellikteki kayalıklar, Hürmüz boğazı yanında, Umman'ın Musandam Yarımadası çevresinden yükselir.[651]

Basra körfezine uzun bir kıyısı olan ülkenin toplam kıyı uzunluğu 2440 km'dir. Hazar Denizine olan kıyı uzunluğu ise 740 km'dir. 5440 km kara sınırı olan İran'ın; Türkiye ile 499 km, Ermenistan ile 35 km, Azerbaycan ile 432 km, Nahcivan ile 179 km, Türkmenistan ile 992 km, Afganistan ile 936 km, Pakistan ile 909 km ve

[649] Mustafa Kayar, a.g.e., s:308.
[650] Hakan Çelik, Ülkeler Coğrafyası, M.E.B. Yayınları, Ankara, 2002.
[651] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

Irak ile 1458 km sınırı bulunmaktadır.[652] İran-Türkiye sınırı; 1639 "Kasr-ı Şirin Anlaşması" ile çizilmiş ve 23 Ocak 1932 tarihinde imzalanan 'Türk-İran Sınır Anlaşması' nda yapılan küçük değişiklikle bugünkü son şeklini almıştır.[653]

Toplam 1.648.000 km² alan kaplayan İran, 25° 05' K - 39° 42' K paralelleri ile 44° 02' D - 63° 20' D boylamları arasında yer almaktadır. Ülke arazisinin 12.000 km² si göller oluştururken, 1.636.000 km² si kara yüzeyidir.[654] Ülkenin en alçak yeri 28 m ile Hazar Denizi kıyısında yer alırken, en yüksek yeri 5671 m ile Demavent tepesidir.[655]

4.2. Ulaşım

Ülkedeki ulaşım ağı yüzölçümüne göre yeterli değildir. Hazar denizinden başlayıp Tahran'dan geçen ve oradan Basra Körfezine inen ana yol çok önemlidir. Demiryollarında ise en önemli hatlar başkent Tahran'ı kuzeye Hazar kıyılarına güneyde Abadan'a ve kuzeybatıda Tebriz üzerinden Türkiye'ye bağlayanlardır. İran denizyollarından da faydalanır. Bu bakımdan Hazar Denizi ve Basra Körfezi kıyılarında önemli limanları vardır.[656]

İran'ın 7201 km demiryolu, 140.200km. karayolu, 904 km. su yolu vardır. Şatt'ül Arap su yolunun 130 km.'lik kesimi gemi trafiğine elverişlidir. Kanalın dibi taraklarla temizlenerek 3m. derinleştirilmiştir.[657]Kuzeydoğu-Güneybatı ve kuzeybatı-güneydoğu ekseninde uzanan demiryolu ağı, Tahran'ı bir taraftan Kafkaslara ve Türkiye'ye, diğer taraftan da Basra Körfezi, Türkistan ve Pakistan'a bağlamaktadır.[658]

---

[652] Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.
[653] Hüseyin Dağtekin, a.g.e., s:38.
[654] The CIA Factbook 2003.
[655] Bülent Sürücü, İran'ın Etnik, Siyasi, Ekonomik Yapısı ve Komşu Devletlerle İlgili Stratejik Yaklaşımlar, GYTE Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze 2005, s:25.
[656] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[657] Hakan Çelik, a.g.e.
[658] Bülent Sürücü, a.g.e., s:27.

Resim-19 [659] İran

İran'ın limanları ise; Abadan, Ahvaz, Abbas, Anzali, Bushehr, İmam Humeyni, Lengeh, Mahşahr, Türkmen, Beheşti, Khark, Lavan, Kuramşar, Navşar limanlarıdır. Ayrıca 2002 verilerine göre 309 tane hava alanı, 13 tane helikopter pisti bulunmaktadır.[660]

İran'ın sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu, 19.yüzyılın başlarında Batılı devletlerin, özellikle de İngiltere ve Fransa'nın bölgeye ilgisini yöneltmelerine neden olmuştur. İngiltere İran politikasını düzenlerken Hindistan'ı, Fransa ise Kuzey Afrikayı hedeflemiştir.[661] Rusya'nın genel yayılmacılık, güneye inme ve ticaret yollarına hakimiyet politikası bu bölgeye yönelimini sağlamıştır.[662]

4.3. Yerleşim

Başkent Tahran'dır. Önemli şehirlerinin bir kısmı, Zagros dağlarının eteklerinde bir zincir gibi dizilirler. Isfahan (986.000), Şiraz (848.000) bunlardandır. Diğer önemli şehirleri; Meşhed (1,4 milyon), Tebriz (971.000), Ahvaz (380.000),

[659] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
[660] The CIA Factbook 2003.
[661] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:426.
[662] Bülent Sürücü, a.g.e., s:29.

Kirmanşah (340.000), Abadan (310.000) ve Kum (290.000) şehirleridir.[663]

Modern şehir yerleşmelerinin tersine, kırsal yerleşmeler oldukça gelenekseldir. Köyler, genelde tezekten ve çamurdan yapılmış evler ve düzensiz sokaklar ya da küçük tarla içinde yapılmış ev ve eklentileri ile karakterize edilir. Ülkenin en büyük yerleşmesi başkent Tahran (6,5 milyon), Elburz dağlarının eteğine kurulmuştur. Şehrin çevresinde ise hemen çöller başlar. Dağdan gelen kaynak suları, çınar ağaçlarının yer aldığı şehrin ana caddeleri boyunca yapılmış kanallardan akıtılır. Tahran'da bankalar, ticarethaneler, dokuma, gıda, kimya ve elektrikli makine tesisleri görülür. Buradan hava ve demir yolu ile ülkenin her tarafına bağlandı sağlanır.

İran'ın önemli şehri olan Tebriz'in etrafı dağlarla çevrilidir. Burada mozaiklerle süslü binalar, camiler, ağaçlı geniş caddeler ve pazarlar görülür. Gıda, dokuma, kimyasal madde üreten tesisler ve tabakhaneler yer alır. Bir vaha şehri olan İsfahan, tarihi eserlerle süslüdür. Meşhed, dini bir merkez olması yanında, geleneksel el sanatları, özellikle halı dokuma, altın mücevher, metal ve seramik işletmeleri ile de tanınır. Bu kentte; şeker, çelik ve çimento fabrikaları ile bazı imalat sanayiine ait tesisler kurulmuştur.[664]

4.4. Tarih

İran adı, Persler tarafından verilmiştir ve Farsça Aryanam'dan gelişen bir sözcüktür ve anlamı "Arilerin Ülkesi" demektir. Batılılar bölgeye 'Persia' ya da 'Persis' diyorlardı. Ancak 'Persia' ya da 'Persis' sözcükleri, bölgede ülke ya da millet adı olarak hiç bir zaman kullanılmamıştır. Pers ya da Fars, genelde körfezin doğusundaki eyaletin adı olarak kullanılmıştır.[665]

En eski uygarlıkların bulunduğu İran toprakları, yaklaşık 10.000 yılı bulan bir yerleşim alanıdır. İran daha ilkçağlarda güçlü bir imparatorluktu. I. Darius zamanında, Nil ve İndus nehrine kadar uzanan sahaya egemen oldular. Asur, Med,

[663] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
[664] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[665] Hüseyin Dağtekin, a.g.e., s:40.

Sasani ve Romalılardan sonra ülke, Müslüman Arapların etkisinde kaldı. Daha sonra ülkede Safevi Devleti kuruldu.[666] Çağdaş İran, Safevilerin 16. ve 17. yüzyıllarda Timur İmparatorluğu'na son vermeleri ve Şah İsmail liderliğinde Şiiliğin yerleşmesi ile başlamaktadır.[667]

Çeşitli kabile mücadeleleri geçiren İran, 19. yüzyıl ortalarından itibaren bir yandan Rusya, öte yandan da bu bölgede güç dengesi sağlama arzusundaki İngiltere'nin baskılarına maruz kalmıştır. Baskılar sonucu halk, Şah yönetimine karşı çıkmış, 1906'da İran'da bir devrim olmuş ve ilk Anayasa düzenlenmiştir. Ancak, Rus desteği ile güçlenen Şah, bu anayasayı 1905'de yürürlükten kaldırmıştır. 1907'de yapılan sömürge anlaşması ile İran'ın ortası tampon bölge haline getirilirken kuzeyi Rus, güneyi ise İngiliz etki alanlarına bölünmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında da bu iki devlet İran'ı işgal etmişlerdir.

Ancak, 1917 Sovyet Devrimi sonrasında bölgede İngiliz egemenliği etkili olmuştur. 1921'de SSCB, İran'ın toprak bütünlüğünü tanımış ve İngiltere'ye karşı bir tür ittifak kurulmasını sağlamıştır.[668]

1925'de Kaçar hanedanını devirerek kral olan Rıza Şah Pehlevi ile İran önemli bir döneme girmiştir. Bu dönem, batılılaşma ve reform dönemi olarak adlandırılabilir. Şah, özellikle eğitim ve yargı alanlarında reformlara girişerek mollaların etkisini kırmaya çalışmıştır. Bu dönemde, her ne kadar SSCB ile ikili Andlaşmalar yapıldıysa da, Sovyetler Birliği önemli ölçüde Şah karşıtı hareketlerin desteklenmesi faaliyetinde bulunmuştur. Öte yandan İngiltere ile de iyi ilişkiler kurulamamış, özellikle Abadan petrolleri, 1932'de şiddetli anlaşmazlık konusu olmuştur. Petrolden daha yüksek hisse almak isteyen Rıza Şah Pehleyi, 1901 tarihli ayrıcalık anlaşmasını feshetmiş, bunun üzerine de İngiltere Basra'ya donanmasını göndermiştir. Araya Milletler Cemiyeti girmiş ve 1933 yılında APOC (Anglo-Persian Petrol Şirketi) ile yapılan anlaşma ile İran'ın hisseleri arttırılmıştır.[669] Ancak, bu tarihten sonra İran, Almanya'ya yakınlaşmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne

[666] Ana Britannica 2003.
[667] Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, s:37.
[668] Tayyar Arı, Ortadoğu, Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 2004, s:82.
[669] Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:324.

saldırmasının ardından İran, İngiliz ve Sovyet işgaline uğramış, Rıza Şah Pehlevi tahttan indirilerek yerine oğlu Muhammed Rıza Şah geçmiştir.[670] Savaş sırasında kurulan Azerbaycan ve Mehâbad Kürt Devletleri'nin 1946 yılında yıkılmalarıyla merkezi denetim yeniden sağlanmıştır.[671]

1979'da İran İslam Cumhuriyeti ilan edildi. Çok sayıda devlet adamı asıldı, yüz binlerce İranlı yurt dışına kaçtı. İran devrimi esnasında bir grup devrim yanlısı İranlı öğrenci tarafından Tahran'daki ABD elçiliği 4 Kasım 1979'da basılarak elçilik görevlileri esir alındı.[672] Bunun üzerine ABD Başkanı Carter, ülkesinde İran'a ait hesaplara ve mallar el koydu; bazı Batılı ülkelerle İran'a ekonomik ambargo uygulandı; ABD'deki İranlı öğrenciler ülkelerine gönderildi. Batılıların devreye girmesiyle 52 Amerikalı esir 20 Ocak 1981'de serbest bırakıldı. 2 Ocak 1981'de Ayetullah Hümeyni, İran devlet başkanı oldu. 1980'de Irak'ın İran'a saldırması ile başlayan ve Ağustos 1988'de sona eren İran-Irak savaşları meydana geldi. Bu savaşta yaklaşık 100 bin insanını kaybetti.

Anti-Amerikancı politikası ile tanımlanabilecek yeni rejimin, ülke bütününde onay gördüğü söylenemez. 1979'dan itibaren büyük etnik grupların ayaklanmaları söz konusu olmuştur. Beluciler, Kürtler, Sünniler, Azeriler çeşitli gruplar ve partiler kurarak yeni rejime karşı muhalefet sürdürmüşlerdir.

Humeyni rejimi ve Irak anlaşmazlığı, Arap dünyasını bir kez daha ikiye bölmüştür. İran, Suriye. Libya ve Güney Yemen gibi sosyalist ülkeler ile FKÖ tarafından desteklenmiştir. Halkının büyük ölçüde Şii olduğu ancak yönetimin Sünnilerin elinde bulunduğu Irak ile Sünni halk çoğunluğuna sahip Suudi Arabistan ise bu gelişmeden endişe duymuşlardır. Suud-Humeyni rejimleri arasındaki gerginliğin bir göstergesi olarak, 1979 yılında Kabe, Şii milislerce basılmış ve olaylarda 75 kişi ölmüştür. Bu olayın hemen ardından Irak'ta, Kuveyt'te, Bahreyn ve Suudi Arabistan'da Şii kaynaklı monarşi karşıtı hareketler patlamıştır.[673]

İşte tam bu ortamda, Irak-İran savaşı, bir sınır paylaşım sorunu biçiminde

[670] Nejat Eslen, ABD'nin Vazgeçilmez Hedefi: İran, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-24.
[671] Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, s:37.
[672] Tayyar Arı, a.g.e., s:196.
[673] Bülent Sürücü, a.g.e., s:83.

patlak vermiştir. Irak-İran kara sınırı ve Şattü'l Arap nehri sınır anlaşmazlığı, Osmanlı Devleti zamanında başlamış ve 400 yıldan fazla bir süre devam etmiştir. 1913 tarihli Osmanlı Devleti ve İran arasındaki İstanbul protokolü, nehir ve kara sınırını düzenlemiş, ancak Lozan Andlaşması ile Türkiye Irak'tan çekilince nehir İran-lrak sınırı haline gelmiştir. Irak, önceleri tek başına denetim altında tuttuğu bu su yolunu, İran'ın Kürt hareketinden desteğini çekmesi karşılığında 1975'te bu ülkeyle paylaşmak zorunda kalmış, ancak Bağdat yönetimi bu düzenlemeyi hiçbir zaman kabul etmemiştir.[674]

Irak ile İran arasında Şii-Sünni anlaşmazlığı, Şattü'l Arap sınır sorunu ve rejim farklılığına dayanan ayrılıklara ek olarak Kürt sorunu ve Kuzistan Arapları sorunu da bulunmaktaydı. İran Kürtlerinin bağımsızlık hareketlerine karşı çıkılması ile İranlı Kürtler Irak sınırında kendilerine yerleşim olanağı bulmuşlardı. Irak yönetimi ise, İran Kürtleri İle Irak Kürtleri arasındaki bağın kesilmesi yolunda bir politika uygulamış ve 1979'da İran'daki bazı Kürt köylerini bombalamıştır.

Benzer biçimde İran'daki Kuzistan Arapları da, Humeyni rejimi[675] sonrasında bağımsızlık istemişler, buna karşı çıkan İran yönetimi ile Kuzistan Arapları arasındaki çatışmalarda (Şattü'l-Arap'a yakın bölge de) Irak, ayrılıkçılara önemli yardımlarda bulunmuştur. Bu dönemde, Irak'ta 1979 yılında iktidara gelen Saddam Hüseyin'e yönelik iç muhalefetin (Dava Partisi) arttığı ve yönetim karşıtı faaliyetlerin Saddam tarafından sertlikle bertaraf edilmesine gidildiği de hatırlanmalıdır.

Söz konusu gerilim konuları nedeniyle 1979'da sınırda başlayan çatışmalar, 22 Eylül 1980'de şiddetlenmiş ve Saddam Hüseyin Şattü'l-Arap nehrinin her iki yakasının da Irak'a ait olduğunu ileri sürerek İran'a savaş açmıştır. Irak'ın saldırılarını Kuzistan üzerinde yoğunlaştırmasının nedenleri bu bölge nüfusunun çoğunluğunun Arap olması, Şattü'l Arap suyolunun her iki yakasına da egemen olma isteği ve bu bölgede zengin petrol yataklarının bulunması olarak sıralanabilmektedir.

---

[674] Hakan Yıldız, a.g.e., s:189.
[675] Bülent Sürücü, a.g.e., s:87.

1979 yılının Aralık ayında, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmeye başladığı da unutulmamalıdır. Bu iki olayın aynı tarih aralığına denk gelmiş olması ise, kesinlikle rastlantı değildir.[676] Beklenenden çok daha güçlü çıkan İran direnişi önünde Irak ordusunun daha fazla ilerleyememesi sonucu savaş, her iki tarafın da kesin üstünlük sağlayamadığı bir savaş olarak yaklaşık 8 yıl kadar sürmüş ve Ağustos 1988'de ateşkes ile sona ermiştir. Savaş, Arap ülkelerinin iki farklı tutum sergilemelerine yol açmıştır. Suudi Arabistan, önce Irak'a Şii karşıtı hareketi desteklemek amacıyla yardım etmiş, benzer biçimde Ürdün de Irak'ı desteklemiştir. Bu durum, İran'ı destekleyen Suriye ile Ürdün'ün arasında gerilim yaşanmasına yol açmıştır. Libya da, İran yanında yer almıştır.[677]

Ayrıca devrim ihracını İran'ın bölgedeki çıkarları açısından gerekli gören Humeyni'nin temel hedeflerinin, Basra Körfezi başta olmak üzere Afganistan, Lübnan, Orta Asya ve Sovyet Kafkasyası olduğu ileri sürülmekteydi.[678]

Haziran 1989'da Humeyni'nin ölmesinden sonra devlet başkanları seçimle işbaşına gelmektedir. 1997'de devlet başkanı seçilen M. Hatemi ılımlı bir politika izleyerek ABD ile ülkesi arasındaki buzları çözmeye çalışmaktadır.

4.5. Nüfus ve Etnik Yapı

İran, çeşitli etnik grupların tarih boyunca yerleştiği ve yaşadığı bir ülkedir. Ülke nüfusunun çoğunluğunu İranlılar oluşturur ayrıca Arap, Türk ve Moğollar da bulunur. Ayrıca göçebe bir hayat yaşayan gruplar da vardır. Nüfusu 1,5 milyonu aşan konar-göçerler, Türk soyundan olan Kaşgayi ve Bahtiyarilerdir, Ülkenin kuzeybatısında ise Azeri Türkleri yaşar ve Türkçe konuşurlar.[679]

İran'ın toplam nüfusu, devriminin yapıldığı yıllarda 30 milyon dolayındaydı. Nüfus değişimini sağlamak için yapılan fazla doğum teşviki neticesinde İran-Irak savaşı olmasına rağmen, nüfus hızla artmıştır. 1995'de 65 milyona ulaşmıştır.[680]

---

[676] Beril Dedeoğlu, a.g.e., s:37.
[677] Beril Dedeoğlu, a.g.e., s:38.
[678] Bülent Sürücü, a.g.e., s:91.
[679] Meydan Larousse 1998.
[680] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.

2003'te ise nüfus yaklaşık 68.278.826 kişi olmuştur. Nüfus artış oranının 2003 itibariyele % 1.08 olduğu İran'da net göç oranı; 1 000 kişide/-0.86 olarak belirlenmiştir.[681]

Ülke içerisindeki etnik gruplar ve oranları şöyledir; İranlı % 51, Azeri % 24, Gilaki ve Mazandarani % 8, Kürt % 7, Arap % 3, Lur % 2, Afgan % 2, Türkmen % 2 ve diğerleri % 1.[682]

Bugün, İran sınırları dahilinde yaklaşık 20 milyon Azeri Türkü'nün yaşadığı bilinmektedir. %25'lik kesimi ise, Azerilerin dışındaki çok sayıda çeşitli Türk toplulukları (Horasan bölgesinde Türkmenler, Güney İran'da Şiraz bölgesinde Kaşgay Türkleri, Afşarlar, Hamseler, Halaçlar, Agaçeriler vb.) ile Araplar, Kürtler, Beluciler (%2), Hıristiyanlar, Yahudiler ve diğerleri oluşturmaktadır.

Ülkenin en eski halkını oluşturan Lûrlar batıdaki dağlarda yarı göçebe bir hayat sürerler. Bahtiyariler ise Isfahan'ın batısındaki Zagros dağlarında göçebe olarak yaşarlar. Lûrlar ve Bahtiyariler, Farsça'ya yakın bir dil olan Lûrca konuşurlar.[683]

İran'da % 89 Şii ve % 10 Sünni Müslüman ile % 1 Zerdüşt, Yahudi, Hıristiyan ve Baha'iler bulunmaktadır.

İran'da Farsça % 58, Türk dilleri % 26, Kürtçe % 9, Luri % 2, Afganca (Peştu, Dari) % 1, Arapça % 1 ve diğerleri % 2 oranında konuşulmaktadır.[684]

Ülkedeki genel okur-yazar oranı %79.5, 6-29 yaşlar arasındaki okuryazar oranı ise %92.8 olup, kırsal kesime gidildikçe bu oranın %20'lere kadar düştüğü bilinmektedir.

Km^2'ye 43 kişinin düştüğü İran'da nüfusun belirgin noktalarda toplandığı görülür. Bu bakımdan İran'da nüfusun % 60 kentlerde yaşarken % 40 kırsal alanda yer alır. Oldukça genç bir nüfusa sahip olan İran'da, doğal nüfus artış hızı dünya

[681] Tayyar Arı, İran, Irak ve ABD, s:112.
[682] Bülent Sürücü, a.g.e., s:31.
[683] Hakan Çelik , a.g.e., s:56.
[684] The CIA Factbook 2003.

ortalamasının iki katıdır. İran'da nüfusun % 60'ı başkent Tahran ile önemli kentler olan Tebriz, Şiraz, İsfahan, Ahvaz, Kirmanşah, Abadan ve Mehşet'te yaşar. Toplam nüfusun % 10'u hala göçebe hayat sürer. Nüfus dağılımı son derece dengesizdir. Kuzeydeki Elburz ve batıdaki Zagros dağlarının bulunduğu bölgeler ile orta bölümdeki çorak topraklar ile çöller, nüfus bakımından seyrektir. Batıdan kuzeybatıya doğru uzanan verimli sahalar, güneydeki düzlükler ve platonun verimli bölgeleri, yoğun nüfus barındırırlar.

Sonuç itibariyle; İran nüfusu tam bir milliyetler mozaiği halindedir ve bugüne kadar farklı ırk, kültür ve dilden olan insanları bir arada tutan en önemli olgu Şiilik anlayışı olmuştur.[685]

4.6. Siyasi Yapı

Bir İslam Cumhuriyeti olan İran'ın kurtuluş günü 1 Nisan 1979 tarihidir. Ülke toplam 28 bölgeye (vilayet) ayrılmıştır. Bu bölgeler; Erdebil, Buşehir, Cahar Mahal, Bahtiyari, İsfahan, Fars, Gilan, Gülistan, Hamadan, Hürmüzgan, İlam, Kerman, Kermanşah, Horasan, Kuzistan, Kokiluyeh, Buyer Ahmad, Luristan, Markazi, MazAndaran, Kazvin, Kum, Semnan, Belücistan, Tahran, Yezid ve Zanjan.

Ülke anayasası 2-3 Aralık 1979'da kabul edilmiş ve revize edilerek Devlet Başkanının gücü arttırılıp Başbakanlık iptal edilmiştir. Hükümet anayasayı İslami hükümlere bağlamıştır. İslami Devrim Lideri Ayetullah Ali Hüseyin Hamaney 4 Haziran 1989'dan beri hükümet başkanıdır. İslami Devrim Lideri din alimleri tarafından yaşamı boyunca göreve atanır. Cumhurbaşkanı 4 yıllığına halk oyuyla seçilir. Bakanlar kurulu ise mollaların onayıyla Cumhurbaşkanı tarafından atanır.[686]

İran'daki politik baskı grupları ve liderlerini de ifade etmekte yarar vardır. Ülkedeki faal öğrenci grupları, "Güçlenen İttifak Örgütü" ve "İslami Öğrenci Birliği" dir. İslami Cumhuriyetin dayandığı gruplar, "Hizbullah'a Yardım Edenler", "İslami Devrim Mücahitleri", "İmamın Çizgisinden Giden Müslüman Öğrenciler" ve "İslami Birlik Derneği" dir. Yönetime muhalif grupların başında ise "İran Kurtuluş Hareketi"

[685] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:196.
[686] Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s:46.

ve İran Milli Partisi" gelmektedir. Neredeyse tamamen yönetim tarafından baskı altına alınmış olan silahlı politik gruplar arasında; "Mücahit Halk Örgütü", "Halk Fedaileri", "İran Kürdistanı Demokratik Partisi" ve "Özgürlüğü Savunanlar Derneği" bulunmaktadır.[687]

İran'ın Irak'la 1990'da diplomatik ilişkiler yeniden kurulmasına rağmen hem deniz hem kara hem de Basra Kanalı ve savaştan kaynaklanan diğer meselelerde çekişmeler[688] 2003 ABD'nin Irak operasyonuna kadar devam etmiştir.

Ayrıca BAE'nin Basra Körfezi'nde yer alan müşterek yönetimleri altındaki adaları işgale kalkıştıkları ve Büyük Tunb ile Küçük Tunb adalarını işgal ettiği gerekçesi ile Arap Birliği ve diğer uluslararası örgütlerden destek aramaktadır.[689]

İran Hazar Denizinin Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve İran arasında 5 eşit parçaya bölünmesinde ısrar etmesine karşılık, diğer ülkeler deniz tabanının sınır uzunluklarına eşit bölünmesi konusunda anlaşmışlardır.[690]

Türkiye ile İran arasındaki siyasal ve kültürel ilişkiler yeteri kadar gelişmemiştir. Bundan da İran'ın kendi siyasal rejimini ihraç etme girişimlerinin önemli payı olmuştur. Ayrıca bu ülkenin Türkiye aleyhine faaliyet gösteren bölücü terör örgütlerini topraklarında barındırması ve onları desteklemesi de bu ilişkilerin gelişmemesinde önemli rol oynamıştır. İran, Türkiye'ye karşı her platformda ve her zaman düşmanca politikalar izleyen Yunanistan ile de çeşitli konularda zaman zaman ittifaklar yaparak, anlaşmalar imzalayarak Türkiye'ye karşı dostça olmayan davranışlar sergilemektedir.[691]

4.7. Ekonomi

Büyük oranda petrol ve petrole dayalı sanayiye dayalı ekonomisi ile İran, genel olarak merkezi planlamanın hakim olduğu, petrol ve diğer büyük ölçekli işletmeler

[687] The CIA Factbook 2003.
[688] M.Hakkı Caşin, İran'ın İki Deniz Jeopolitiğine Bağlı Stratejik Değişim Arayışları, İran Özel, Avrasya Dosyası, Cilt:5, Sayı:3, Sonbahar 1999.
[689] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:17.
[690] The CIA Factbook 2003.
[691] Halil Ergene, Neden Hedef Türkiye?, s:26.

üzerinde devlet mülkiyetinin devam ettiği, kırsal bölgelerde tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu, özel ticaret faaliyetlerinin ise sınırlı düzeyde olduğu bir ekonomik yapıya sahiptir. Ayrıca ülkede özelleştirmeye önem verilmektedir.[692]

1992 itibariyle ülkede gayri safi milli hasıla 134.9 milyar dolar, kişi başına düşen milli gelir ise 2.120 dolardır.[693] En önemli gelir kaynağını petrol ve doğal gazın oluşturduğu İran, doğal gaz rezervleri ile dünyada ilk sırada, %8 dolayındaki petrol rezervi ile de dünyada altıncı sırada yer almaktadır.[694]

İran ekonomisini yönlendiren sektörler sanayi, petrol, doğalgazdır. Sanayinin önemli kolunu petrosanayii oluşturur. Ayrıca otomotiv ve gıda sanayi (havyar, şamfıstığı) da gelişmiştir.[695]

Ortadoğu'nun OPEC üyesi ve Arap olmayan ülkesi olan İran'ın 100 milyar varil (OPEC, 2001) kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. İran'ın özellikle doğal gaz rezervi (OPEC, 2001) 27 trilyon m^3 olup, Rusya'dan sonra ikinci büyük rezerve sahiptir.[696] Petrol bulma, geliştirme ve üretim maliyeti 5.2 dolar civarındadır. Ülkenin petrol ve doğal gaz yataklarının çoğu Basra Körfezi'nde ve Irak sınırına yakın güney batı Kuzistan bölgesinde bulunmaktadır. Önemli petrol sahaları Aha Jari, Ahvaz (Bengestan), Azadegan, Bibi Hakime, Darkhovin, Doround, Gachsaran, Mansauri (Bengestan), Marun, Masjid-e Soleiman, Parsi, Rag-e Safid ve Soroush/Novvruz ve doğal gaz sahaları ise güney ve kuzey Pars'tır. İran'ın petrol işlerini Ulusal İran Petrol Şirketi (NIOC) ve Ulusal İran Gaz Şirketi (NIGC) yürütmektedir.

Ham petrol rezervlerinin önemli kısmı Kuzistan'da bulunmaktadır. Petrol ihracatının yaklaşık yarısını Asya pazarına, geriye kalanını ise Avrupa ve Afrika'ya yapmaktadır.[697]

İran'da 1974 yılında 6.4 milyon varil/gün gibi büyük bir üretim yapmış olup,

---

[692] Gülden Ayman, 'ABD'nin yeni Ortadoğu Vizyonu ve İran', Boğaziçi Üniversitesi TÜSİAD Dış Politikası Forumu, İstanbul, Aralık 2003.
[693] WorldTables, Washington D. C: The World Bank Publication. 1995, s:361-363.
[694] Gamze G. Kona, Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar, s:216.
[695] Bülent Sürücü, a.g.e., s:55.
[696] Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, a.g.e., s:124.
[697] Bülent Sürücü, a.g.e., s:55.

1979'daki devrim ve devamındaki 8 yıllık Irak ile savaşı sırasında 2.0 milyon varil/gün seviyelerine düşmüştür. Savaş sonrasında ise gittikçe artan bir üretim sağlanmış ve 5.0 milyon varil/gün civarına doğru yükselmiştir. İran OPEC içindeki en büyük tanker filosuna sahip ülke olup, petrol ihracını 5 ayrı tanker terminalden yapmaktadır. Doğal gaz ihracatı geliştirme aşamasında olan ülkede, Ukrayna, Avrupa, Asya-Uzakdoğu'ya boru hatları ve/veya LNG tankerleri ile ihraç yapmak için çalışmalar sürdürmektedir.[698]

Ekonomik anlamda İran'ın Hazar'daki rolü de önemlidir. İran'ın Hazar Havzası'nda rekabet eden bir hidrokarbon üreticisi olup, Hazar'ın paylaşımından en büyük payı almak için verdiği mücadeleden doğar. Nitekim Sovyet dönemi'nde SSCB'nin Hazar'daki mutlak üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalan İran, petrol ve gaz faaliyetlerini başka bölgelerde yoğunlaştırmıştır.[699] Denizcilik ve balıkçılık gibi konularda ise SSCB'nin ikili anlaşmalar ve teamüller çerçevesinde kendisine verdiği izin çerçevesinde hareket etmiştir. Buna karşın İran, SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar'daki yeni komşuları olan Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'la paylaşım mücadelesine işbirliği arayışlarına girmekten kaçınmamıştır. Bunun sebebi ortaya çıkan yeni statü arayışında İran'ın dev bir SSCB ile değil, her bir komşusuyla ayrı ayrı muhatap olmasıyla elindeki işbirliği ve pazarlık imkânlarının artmış olmasıdır. Hazar'a kıyıdaş bir devlet olarak İran, Hazar'ın Sovyet sonrasında yeniden belirlenmekte olan hukuki statüsünde söz sahibidir. Haklarını en geniş alana yaymak için İran kendi tezine uygun argümanları olan komşularıyla işbirliği yapıp, diğer tezleri çürütmeye çalışmaktadır.[700]

4.8. Askeri Yetenekler

İran, Ortadoğu ile Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde söz sahibi olmak, Körfez'de hakimiyetini devam ettirmek ve bu bağlamda İslam Devrimi'ni ihraç etmek hedeflerine paralel olarak, önemli bir bölgesel güç haline gelmeye çalışmaktadır.

Bu kapsamda İran ordusu sınırlarını dış tehditlere karşı savunabilecek mahdut

[698] Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, a.g.e.,, s:125.
[699] Mert Bilgin, Avrasya Enerji Savaşları, s:57.
[700] Mert Bilgin, a.g.e., s:57.

hedefli sınır ötesi harekat gerçekleştirebilecek güce sahiptir. Batıdan gelebilecek bir tehdide paralel olarak Hürmüz boğazından geçişi engelleyecek, Körfez ticaretini kontrol altına alabilecek ve sabote edebilecek ve kabiliyeti bulunmaktadır.[701]

Diğer yandan, ülkenin ve askeri personelin içinde bulunduğu ekonomik şartlar, sevk-idare zafiyetleri ve eğitim yetersizliği ile lojistik konulardaki aksaklıklar, Silahlı Kuvvetlerin muharebe gücünü olumsuz yönde etkilemektedir.

İran Silahlı Kuvvetleri konuş-kuruluşu incelendiğinde, öncelikli tehdidin Körfez Bölgesi'nden beklendiği, alınan askeri tedbirlerin Körfez Ülkeleri'nden ziyade, Körfez'deki "Yabancı Kuvvetler"e karşı olduğu değerlendirilmektedir. Körfez'e yönelik konuşun dışında, ikinci öncelikli hedef olarak Irak alınmış, Nizami Ordu Birlikleri'nin büyük bir bölümü bu bölgede konuşlandırılmıştır.[702]

Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaçlarını sağlamaktan sorumlu Savunma Bakanlığı vardır ve bu bakanlık 8 başkanlıktan oluşmaktadır

1979 yılına kadar ABD ile olan ilişkiler, İran eğitim ve faaliyetlerini hala etkilemektedir. 1970'lerin sonunda İran'da 1.000'den fazla askeri danışman bulunmuş ve bir çok İran askeri personeli ABD'de eğitim görmüş olup, bu durumun etkileri hala devam etmektedir. Rus yapımı ekipman satın alıp eskiyen ABD yapımı ekipmanlarını yenilemektedir.

İran Silahlı Kuvvetleri'nde iki ordu mevcut olup toplam asker sayısı 700.000 kişi olarak bilinmektedir.[703]

Dini Lider, aynı zamanda Silahlı Kuvvetler Baş Komutanı'dır. Milli Güvenlik Yüksek Konseyi, ulusal güvenlik konularında İran'ın en yüksek resmi karar alma organıdır. Askeri güç kullanımı içeren kararlar, Nizami Ordu ve Devrim Muhafızları Ordusu Komutanları'nın da tavsiyeleri ile Dini Lider, Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Yargı Organı Başkanı ve İstihbarat Bakanı tarafından alınır. Söz konusu

[701] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:251.
[702] Military Balance 2002.
[703] M-5 Savunma Dergisi 1997, Sayı: 83, s:5.

kararlar, Dini Lider tarafından onaylanmak zorundadır.

1979 yılındaki İmam Humeyni Devrimi'ne kadar İran, Basra Körfezi'ndeki en güçlü silahlı kuvvetlerden birine sahipti. 1960 ve 1970'lerde yapılan yüksek miktardaki askeri harcamalarla Körfez'deki en etkin askeri güçlerden biri haline gelen İran ordusu, Humeyni tarafından neredeyse etkisiz hale getirilmişti. Şah döneminde ABD ile iyi ilişkiler içinde olan İran, Devrim ve "Rehine Krizi" ile ABD ve diğer Batılı devletler tarafından dışlandı ve yalnız bırakıldı. Bunun yanında Humeyni'nin silah siparişlerini iptal etmesiyle silah ve askeri donanım bakımından bu ülkelere bağımlı olan İran'ın askeri gücü çok zayıflamıştı. Bundan sonra İran, askeri malzeme alış verişlerini Rusya, Çin, Kuzey Kore gibi ülkelerle yapmak zorunda kaldı. 1980'de başlayan ve 1988'e kadar süren İran - Irak Savaşı, Irak'ın askeri üstünlüğü ile sona ermişti. Hiç beklenmeyen bu yenilgiden sonra İran bir daha asla bu duruma düşmemek için silahlı kuvvetlerini yeni baştan yapılandırmaya ve alabileceği en iyi silahları almaya başladı. İran, Rafsancani ile birlikte savaş sonrası toparlanma sürecine girdi. Bu süreç içinde envanterine komşularını ve Batıyı endişelendiren uzun menzili silahlar ekledi. Bugün İran, çok yakında nükleer silah sahibi olacağına inanılan bir ülkedir.

70 milyondan fazla nüfusuyla İran, en kalabalık Körfez devletidir. Bu durum, askeri güçlerini yapılandİran bir ülke için potansiyel bir avantajdır Ancak, İran nüfusunun içinde çok fazla etnik grup bulunmaktadır. Ekonomik problemler ve yeterince silah ithalatı yapılamaması yüzünden İran, bunu askeri güce çevirememiştir. 1998-1999 yıllarındaki verilere göre İran Silahlı Kuvvetleri 540.000-545.600 kişilik aktif güce sahiptir. Bugün 250 000 kişinin daha bu güce ilave olduğu değerlendirilmektedir.[704] İran, özellikle "Elçilik Rehineleri Krizinden" sonra Batılı silah pazarlarına ulaşma hakkını kaybetmişti. Bu durum, İran'ın var olan askeri donanımlarını faal tutabilmesini güçleştirmişti. Başta ABD olmak üzere tüm Batılı devletleri düşman ilan eden Humeyni, Şahın vermiş olduğu siparişlerini iptal etti. Bu siparişlerin içinde Spruance tipi Destroyer, T-209 Denizaltı, 4 adet LST'den ikisi, 160 adet F-16, 4 adet füze Destroyeri, 16 adet RF-4 Phantom, 400 adet Phoenix

[704] Deniz Altınbaş; Avrasya Dosyası, 'İran Özel', 1999, Cilt:5, Sayı:3, s:250-251.

Hava-Hava, 208 adet Harpoon SSM Füzesi ve yedek parçalar da bulunuyordu.[705]

Devrimden sonra, yeni rejimi korumakla yükümlü, İran Devrim Muhafız Birlikleri (Niruyahi Sepahe Pastaran-I İnkılab-ı İslami) adı altında yeni bir askeri birlik kurulmuştu. Bu birliklerin İran'ın diğer askeri güçlerinden daha ayrıcalıklı bir konumu vardı. İthal edilen askeri malzemelerden en büyük payı Devrim Muhafızları alıyordu. Gönüllü birimleri tarafından desteklenen ve yaklaşık 300 000-350 000 kişi civarında olduğu sanılan Devrim Muhafızları'nın, her biri 300-350 kişiden oluşan 500 hafif donanımlı tabur olarak organize oldukları değerlendirilmektedir.

Devrimden sonra, İran 'ın siyasi iktisadi ve sosyal durumu hep hassas olmuştur. Hükümetin başarısız ekonomi politikaları sonucu aşırı sağ kesim giderek güçlenmiştir. İran'ın uluslararası arenada tecrit edilerek yalnız bırakılması, diğer ülkeler gibi güçlü müttefiklere sahip olmaması; İran'ın kendi başının çaresine bakması gerektiğine inanmasına neden olmuştur.

İran'ın kara kuvvetleri personel bakımından teçhizine göre daha kuvvetli durumdadır. Çok sayıda Sovyet yapımı T-54/55/62/72, Çin ve Kuzey Kore yapımı T-54/55/59, İngiliz Chieftain-3/5, Amerikan M-47/48'ler ve M-60 AI Tanklarına sahiptir. İran ayrıca, Zırhlı Personel Taşıyıcı olarak, Şah zamanından kalma M-113, BMP-1 gibi ZPT'lere sahiptir. İran Ordusu ağır silah bakımdan Rusya, Çin ve Kuzey Kore gibi ülkelere bağımlı durumdadır. Çeşitli tip ve sayıdaki obüsleri, Çin yapımı Çok Namlulu Roket Sistemleri ve Havanları da mevcuttur. Ordusunun envanterinde 1000'e yakın tankı bulunduğu ifade edilen İran, Tank gücünü 2000 yılına kadar en az 1500-2000 adet daha temin ederek artırmak istemektedir. Diğer zırhlı araçlarını da sayıca çoğaltmak yerine modernize etme yolunu seçmiştir. İran, Körfez Savaşı'nda nicelik yerine niteliğin daha etkili olduğunu görmüştür. Bu yüzden İran, Ordusu ve Devrim Muhafız Birlikleri'nin envanterine Dragon, TOW ve RPG-7 gibi sayısız modern tanksavar silahını da dahil etmiştir. [706]

Bazı askeri gözlemcilere göre İran, 110 adet T-54/55, 75 adet T-62, 230 adet T-72, 250 adet Chieftain MK- 3/5, 150 adet M-47/48, 160 adet M-60 A1, 220 adet

[705] Military Balance 2002.
[706] Deniz Altınbaş, Avrasya Dosyası,a.g.e.,s:263.

Type-59 ve 200 adet Type-69 olmak üzere yaklaşık 1400 adet ana muhabere tankına sahiptir. Ayrıca 80 adet Scorpion, 35 adet EE-9 Cascaval, 300 adet BMP-1, 140 adet BMP-2 ,130 adet M-101A1, 600 adet D-30, 100 adet Çin Type-54, 1100 adet M-46/Type-59, 30 adet D-20, 20 adet WAC-21, 70 adet M-114, 100 adet GHN -45, 20 adet M-110, 600 adet Type-63, 50 adet Hadid /Arash/Noor, 100 adet BM-21, 5 adet BM-11, 9 adet M-1985 olmak üzere Zırhlı Personel Taşıyıcı ve Zırhlı Muharebe Araçlarına sahiptir.[707]

İran'ın ilk kez Nisan 1994'de fotoğraflarını yayımladığı "Zülfikar" adlı ana muharebe tankı Batılı askeri gözlemcilerin ilgisini çekmişti. İran'ın böyle bir tank yapabilme kapasitesi olma ihtimaline rağmen, tankın tüm parçalarının yerli üretim olup olmadığı Batılı kaynaklarca doğrulanmamıştır.[708]

İran Savunma Sanayi, 1996 yılında iki adet prototip tam tırtıllı Zırhlı personel Taşıyıcı geliştirmişti. Bunlardan birincisi olan "Boragh" Çin'in geliştirmiş olduğu WZ 503' e çok benzemekte ve 12,7 mm.lik makineli tüfeği bulunmaktadır. WZ-503'de aslında Rus yapımı BMP-1'in bir kopyası olan WZ-501 ZPT'si esas alınarak yapılmıştır. İranlı Boragh ile WZ-503 arasında süspansiyon farkı olmasına rağmen, Boragh'da WZ-503 gibi amfibiktir. Prototipi geliştirilen diğer zırhlı personel taşıyıcısı olan "Cobra" yerli bir dizayna sahiptir ve mevcut zırhlı araçlardan hiç birine benzememektedir. Motoru önde, personel taşıma bölmesi geridedir ve 23 mm.lik ZU 23-2 uçak savar silahına sahiptir. İmalatı İran'da yapılmış olan bu silahlar, ilk kez 1970 yılında Sovyetler Birliği'nden tedarik edilmişti.[709]

Askeri sanayi kompleksindeki istihdam bakımdan İran, gelişmekte olan ülkeler arasında önde yer almaktadır. Silah sanayi istihdamı konusunda Belçika İsviçre, Avusturya, İsveç ve diğer İskantinav ülkelerini geride bırakmıştır.[710]

Rusya, Çin ve Kuzey Kore'den aldığı yardımlarla İran, düşük teknolojili azgelişmiş standart silah sistemleri yapma konusunda az çok başarılı olmuştur. Füze yapımı, savaş gereçleri imalatı, araştırma ve geliştirme yerli endüstri haline gelmiş ve

[707] Deniz Altınbaş, Avrasya Dosyası,a.g.e.,s:264.
[708] M-5 Savunma ve Strateji Dergisi 1997, Sayı: 83, s:5.
[709] Military Balance 2002.
[710] Deniz Altınbaş, Avrasya Dosyası,a.g.e.,s:265.

giderek de gelişme göstermektedir. İran, 8 farklı roket sistemi geliştirme gücüne sahiptir; ayrıca, hafif silahların imalatında kendi kendine yetebilecek seviyededir.

Şah zamanında İran Donanması, Basra Körfezi'ndeki en güçlü donanmaydı. O yıllarda İran donanması 2 adet Amerikan Sumner tipi ile Bir adet İngiliz Muharebe tipi Destroyer, 4 adet Sam FIrkateyni, 4 adet PF-103 Fırkateyni, 9 adet Kaman tipi Harpoon Ffüze Taşıyıcı, 7 adedi büyük olmak üzere çok sayıda farklı tiplerde Devriye Botu, Mayın Tarama Gemileri, Amfibik Gemiler, 6 adet P-3F Orion Deniz Keşif Uçağı, 6 adet S-65A Taarruz Helikopteri, 20 adet SH-3D ASW Helikopter, 6 adet RH-53D Mayın Tarama Helikopteri, 24 adet Destek Helikopteri ve 11 adet Nakliye Uçağına sahipti.[711] İran donanması sadece savaştan değil İslam Devriminden de etkilenmişti. Hatta devrimin donanma üzerinde savaştan daha fazla tahrip tahribat yaptığı değerlendirilmektedir. Çünkü İran eğer Batılı devletler tarafından dışlanmasaydı savaştan sonra onların yardımı ile toparlanabilecekti; ancak, ABD ve diğer Batılı devletlere bağımlı olduğundan bunu gerçekleştiremedi. Bu nedenle İran, artık Sovyetler Birliği, Çin ve Kuzey Kore gibi yönelmiş ve bu ülkeler ile silah anlaşmaları yapmaya başlamıştır. Bu anlaşmalar ile İran, Devriye Botlarını, STYX Su Üstü Savunma Füzelerini Çin'den, "Kilo Sınıfı" Taarruz Denizaltılarını Rusya'dan Cep Denizaltılarını Kuzey Kore'den tedarik etmiştir. İran, Irak Savaşı sonrası denizdeki ilk tatbikatını 1993 yılında İran Körfezi'nde gerçekleştirmiştir. 80 adet gemi, 100 adet Sürat Teknesi, 20 adet Helikopter ve belirlenememiş miktarda Denizaltının katıldığı tatbikatta füzeler gerçekten ateşlenerek denenmiştir. İran, bölgede Denizaltı sahibi tek ülkedir.[712] Ayrıca İran Deniz Kuvvetleri, sahip olduğu Destroyer, Fırkateyn ve Hovercraft filoları bakımından son 20 yılda gelişme gösterememiştir. Batılı donanmalarla kıyaslandığında İran'ın filoları Denizaltı Savaşı, Elektronik Harp ve Hava Savunma konusunda yetersiz kalmaktadır. Ancak, İran'ın bu durumu düzeltmek için çabaladığı, Kasım 1996'da yapılan deniz tatbikatlarında açıkça görülmüştür.

İran Donanması, su üstü savunmasında kullanılan CRUISE Füzesini (C-802) ilk kez Kasım 1996'da "Piruzu-7" adı verilen bir tatbikatta ateşleme testine tabi tutmuştur. Piruzu-7 tatbikatını yakından izleyen askeri gözlemciler, İran'ın Çin'den

[711] Deniz Altınbaş, Avrasya Dosyası,a.g.e., s:262.
[712] Military Balance 2002.

almış olduğu C-802'lerle 20 gemiyi silahlandırabileceklerini ve bunun da İran'ın deniz gücünü önemli ölçüde arttıracağını belirtmişlerdir. [713]

Bugün İran Deniz Kuvvetleri'nin 20 600 personeli bulunmakta ve Bender Abbas, Buşehr, Harbender-e Anzelli, Bender-e Humeyni ve Şah Bahar'da üsleri bulunmaktadır. İran, 3 adet Sovyet Kilo Sınıfı Taarruz Denizaltı, 3 adet Alvant Firkateyn, 2 adet Bayandor Korvet, 2 veya 4 adet CRUISE (C-802) Füzesi taşıyan 10 adet Kaman, 10 adet Houdong, Bir adet OSA-11, 3 Kayvan, 3 adet Pervin, 9 adet Hovercraft ve 60 adet çeşitli tipte küçük gemi sahibidir.[714]

Devrim Muhafızları'nın Donanması ise yaklaşık 20 000 kişiden oluşmaktadır ve üsleri Al-Farsiye, Halul (Petrol Platformu), Sirri, Ebu Musa ve Larak'da bulunmaktadır. Bu Donanma, Tanksavar Güdümlü Füzeleri ve RCL Makinalı Tüfeklerle silahlandırılmış 40 adet SWE Boğhambar Gemisi, CRUISE Füzeli 5 adet Hudong sahibidir.[715]

İslam Devrimi öncesi İran Hava Kuvvetleri oldukça güçlü durumdaydı fakat iktidarı ele geçiren Humeyni'nin silah siparişlerini iptal etmesiyle bu gücü zayıflamıştır. Ayrıca, savaş sırasında da İran Hava Kuvvetleri, gücünün önemli bir kısmını kaybetmeştir. Hava Kuvvetleri durumunu ancak 1992 yılında düzeltebilmişti. 1991-1992 yıllarında 350 adet gelişmiş savaş uçağı ve bombardıman uçağı (Rus MİG-27,29, 31) satın almıştır. Bunun yanında İran, muhtemelen 20 adet F-4 ile 20-40 kadar F-14 savaş uçağına sahipti. Fakat Batıdan parça ve teknik destek alamadığı için bu uçakların bir çoğunu uçuramıyordu. Ayrıca, aynı nedenle AWG-9 ve APQ-120 Ateş Kontrol Radarları da kullanım dışı kalmıştı. Karada konuşlu hava savunması ise Çin yapımı CSA-1 ile Sovyet yapımı SA-2 Füzelerine dayanmaktaydı. İran'ın 1992 yılında Hava Kuvvetleri ve hava savunma gücü toplam 25000-30000 personele sahipti. Pilot ve teknisyen açığı olmasına rağmen 200-230 adet savaş uçağı bulunuyordu. İran 40-60 adet F-4D/E, 40-45 adet F-5E/F Av Bombardıman Uçağı, 60 adet F-14 Hava Savunma Uçağı, 5 adet RF-5, 5-10 adet RF-4E Keşif Uçağı, 5

[713] Deniz Altınbaş; Avrasya Dosyası,a.g.e., s:263
[714] Deniz Altınbaş, Avrasya Dosyası, a.g.e., s:263
[715] Military Balance 2002.

adet P-3F Deniz Keşif Uçağı ve çok sayıda helikoptere sahipti.[716]

İran, savaşta hava kontrol ve erken ikaz gücünü büyük ölçüde kaybetmişti. Şah'ın iktidardan ayrılmasından sonra da radar ve muhabere sistemlerini geliştirememiştir. Ayrıca, daha önce Batıdan alınmış olan teçhizatı etkili olarak kullanabilmeleri için gereken teknisyen, operatör, komutan yetiştirme yeteneğini de yitirmiştir. ABD ve Batının ambargosu nedeniyle İran, başka ülkelerden savaş uçağı almak zorunda kalmış ve Çin'den 15-30 adet F-7M savaş uçağı ve 2500 adet PL-2, PL-2A, ile PL-7 Havadan Havaya Füzeler; sahip olduğu uçakların parça ihtiyacını gidermek maksadıyla Vietnam'dan 10-15 adet F-5 Savaş Uçağı; Rusya'dan da 30-40 adet MİG-29 ve SU-24 Uçakları satın almıştır. Bu silah alımlarıyla İran, sadece Sovyet yapımı uçaklara sahip olmakla kalmadı, aynı zamanda Hava Kuvvetlerini Sovyet donanımıyla yeniden kurabilmesi için gerekli olan teçhizat, yedek parça ve eğitime kavuşmuş oldu. İran'ın savaştan sonra toparlanabilmesinde Çin ve Sovyetler Birliğinden yaptığı bu silah alımları çok etkili olmuştur.

Devrim Muhafız Birlikleri ile birlikte İran Hava Kuvvetleri, 150 adet gelişmiş Hawk Füze Sistemine, 30 adet Rapier Füze Sistemine, 15 adet Tigercat Füze Sistemine, 50-60 adet SA-2 ve HQ-23 (CSA-1) Fırlatıcılarına az sayıda RBS-70, 10-15 adet Sovyet yapımı SA-5 Fırlatıcılarına, çok sayıda taşınabilir SA-7, HN-5, SA-14 Füzeleri ile 2000 civarında alçak irtifa uçak savar silahına sahiptir.[717]

Bugün İran Hava Kuvvetleri'nin, 45 000-50 000 personel ile 60 adet F-4D/E, 60 adet F-5E/F, 30 adet SU-24, 60 adet F-14, 24 adet F-7, 30 adet MİG-29, yaklaşık 5 adet C-130 H-MP, 8 adet RF- 4E,15 adet Boeing 707, Bir adet Boeing 747, 9 adet Boeing 747F,Bir adet Boeing 727, 18 adet C-13O E/H, 3 adet Commander 690, 15 adet F-27, 4 adet Falcon -20, 10 adet PC-6B, 2 adet Y-7, 2 adet AB-206 A, 39 adet Bell 214C, 5 adet CH-47, 26 adet Beech F-33 A/C, 10 adet EMB-312,45 adet PC-7, 7 adet T-33, 5 adet MİG 29B, 5 adet FT-7, 20 adet F-5B, 8 adet TB-21 ve 4 adet TB-200 gibi çeşitli uçaklara sahip olduğu değerlendirilmektedir.[718]

---

[716] Middle East Military Forces Report, Iran 2003.
[717] Deniz Altınbaş, Avrasya Dosyası,a.g.m., s:261
[718] Middle East Military Forces Report, Iran 2004.

4.9. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde İran'ın Konumu ve İlişkileri

İran'ın, Basra Körfezi ve çevresi ile Ortadoğu'da stratejik yönden dikkate değer ayrıcalıklı bir yeri vardır. İran, coğrafi konumu ile bir geçiş yeri, merkez durumundadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine bağlandığı yolların ve Ortadoğu'nun merkezinde bulunan İran, Ortadoğu hammaddesinin Avrupa sanayi merkezlerine taşınmasında ve Avrupa'nın mamul mallarının da Ortadoğu pazarına ulaştırılmasında merkez görevindedir.[719]

İşte bu hassas kritik jeopolitik manzara içerisinde yer alan İran, Hazar Denizi ve Basra Körfezi arasındaki yarı kapalı denizler ile Hint okyanusu arasındaki jeopolitik kimliğini, yeni değişim dalgalanmalarının istikametleri doğrultusunda stratejik planlamalarını yeniden ele almanın çıkmazlarıyla baş kalan farklı bir süreci, özellikle 1979 İran rejimiyle beraber yaşamaktadır.[720]

Eylül 1979'da Irak Kuzistan bölgesinden İran'a saldırmış ve böylelikle İran-Irak savaşı patlak vermiştir.

İran'daki yeni yönetim ile Amerika Birleşik Devletleri arasında başlayan gerginlik, Amerika Birleşik Devletleri'nin Tahran Büyükelçiliği'nin 4 Kasım 1979'da basılması ve 62 Amerikalının rehin alınarak bir "Rehineler Krizi"nin ortaya çıkmasıyla doruk noktasına çıkmıştır. Bu kriz karşısında Amerika Birleşik Devletleri, askeri harekat yaptıysa da başarılı olamamıştır. ABD, 1980'de İran ile ilişkilerini kesmiş ve sorun, 1981 yılının Ocak ayında rehinelerin serbest bırakılması ile sonuçlanmıştır.

İran bölgesel bir güç olarak Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak Şii İslam Orta Asya Sünni toplulukları içerisinde İran'ın etkinliğini arttırmasını kolaylaştırabilecek bir araç olarak düşünülmemelidir. Bununla birlikte, uzun yıllar

[719] Ömer Taşlı, Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri, Fikir Yayınları, İstanbul, 1991, s:20.
[720] Bülent Sürücü, a.g.e., s:1.

baskı altında kalmış Orta Asya Müslüman toplumlarında İran'ın Sovyet döneminde dahi bölgede yapmış olduğu radyo yayınları ve söylemleri sempatiyle karşılanmıştır. Uzun yıllar devam etmiş olan tecrit sürecinin ardından bölge Müslümanları İslam dünyasıyla olan bağlarını tekrar güçlendirmek isteseler de, uzun vadede Şii İslam'ın Orta Asya'da etkin olma şansı yoktur.[721] Bu gerçeğin farkında olan İran'ın bölgedeki politikaları rejim ihracına yönelik değildir, zaten Sünni-Şii ayrılığı da bunun önünde engel teşkil etmektedir. Bu sebeplerden dolayı bölge devletlerinin gözünde daha ılımlı bir imaj çizmeye çalışan İran Orta Asya'da diğer aktörlerin etkin olmalarını engelleyerek kendi güvenliğini tehdit edebilecek gelişmelerin oluşumunu engellemeyi amaçlamaktadır. "Bugün İran'ın Orta Asya daki ilgisi saldırgan olmaktan çok savunma niteliği taşımaktadır, Afgan gerillalarıyla olan ilişkilerinde olduğu gibi."[722]

İran'ın İslam kozunu kullanırken dikkatli olmasının diğer bir sebebi ise; Orta Asya siyasi elitinin İran ile ilişkisini geliştirmeye çalışmasına rağmen, radikal İslam'ın siyasi eli tin otoritesini zedeleyebileceği düşüncesi ve bunun yaratmış olduğu hassasiyettir. Bundan dolayı İran Orta Asya ile olan ilişkilerinde İslam'ın kültürel yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca İran'ın bölgede halen önemli bir güç olan Rusya ile ilişkilerini[723] bozmamak için bölgedeki radikal İslami hareketleri desteklemesi olası değildir. İran Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerinde daha çok etnik ve linguistik bağlarını (Tacikistan) kullanarak etkin olmaya çalışmaktadır. Ancak, en azından siyasi bir model olarak İran'ın bölgedeki radikal İslami hareketleri etkilemesi kaçınılmaz. İran resmi olarak kurduğu ilişkilerde ideolojik yaklaşımını geri plana iterek daha pragmatik bir tavırla Orta Asya cumhuriyetlerinin kendisine yabancılaşmasını engellemeye çalışmaktadır. Orta Asya liderleri de her fırsatta toplumlarının seküler yapısını ve laik devlet düzenini koruyacaklarını vurgulayarak İslami bir İran modeline çok sıcak bakmadıklarını ifade etmektedirler.

---

[721] Gamze G. Kona, a.g.e., s:309.
[722] Gamze G. Kona, a.g.e., s:309.
[723] Bülent Sürücü, a.g.e., s:191.

Orta Asya cumhuriyetlerinin 1991 sonrasında Ortadoğu Müslüman devletleriyle ve İslam dünyasıyla kurmaya çalıştıkları ilişkilerde ekonomik beklentileri daha ön plana çıkmaktadır. İran, yalnızca Müslüman bir devlet olduğu için değil, aynı zamanda coğrafi olarak Orta Asya'nın çıkış noktası olması ve bu devletlerin ticari ürünlerini kendi toprakları üzerinden aktarma avantajına sahip olması gibi nedenlerle de önemli bir yere sahiptir.[724]

Savaşın en önemli sonucu, Körfez ülkeleri arasında bir güvenlik sorununun ortaya çıkması ve günümüze dek uzanan Kürt sorununun temellerinin atılması ile Körfez Krizi'nin hazırlanması olmuştur. Unutulmamalıdır ki, Irak-İran savaşını bitiren anlaşma, 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Krizi sırasında imzalanmıştır.[725]

Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ile başlayan süreçteki gelişmeler, en çok Çin Halk Cumhuriyeti ile İran açısından endişe oluşturmuştur.

İşgal ile Amerika Birleşik Devletleri-SSCB arasında ciddi bir gerilim doğmuş ve Sovyet yayılmasının yeniden yaşama geçtiği yolundan hareketle bu ülke yeniden "ciddi tehdit" kategorisine dahil edilmiştir. Söz konusu eğilim çerçevesinde NATO, Batı Avrupa ülkelerine orta menzilli füze yerleştirme kararı almıştır. Bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri, Salt II Anlaşmasını onaylamayı ertelemiş, Hint Okyanusu'nda sürekli donanma bulundurma kararı almış, Sovyet etkisi altındaki Etyopya ile Eritre yüzünden savaşan Somali'yi desteklemeye başlamıştır.[726]

İran'ın günümüz bölge politikaları; bir bölge dışı aktör olarak ABD, bölgesel bir rakip olarak Irak ve ikinci derecede Suudi Arabistan, aralarında bölgesel sorunlar (genelde sınır, etnik ve dinsel ayrılıklardan kaynaklanan sorunlar) bulunan küçük devletler olarak da diğer KİK üyesi ülkelerin politikalarından etkilenmektedir.[727] İran bu çevrenin belirlediği bir alanda kendisine uygulanan yaptırımların üstesinden gelip hareket sahasını

[724] Gamze G. Kona, a.g.e., s:310.
[725] Beril Dedeoğlu, a.g.e., s:77.
[726] Beril Dedeoğlu, a.g.e., s:76-79.
[727] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:22.

genişleterek bölgesel bir güç olmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda İran kısa ve uzun dönemde bozuk olan ekonomisini düzeltmek için ticari partnerler aramayı, bölgedeki silahlanma yarışında yerini almayı,[728] bölgesel ittifaklar kurmak suretiyle bölge güvenliğinde inisiyatifi bölge dışı güçlerin elinden almayı dış politika hedefleri olarak seçmiştir. İran'ın devrim sonrası dönemdeki devrim ihraç politikası Hatemi döneminde çok dillendirilmemekte ve sanki onun yerini medeniyetler arası diyalog söylemi almış görünmektedir.[729]

İran'ın diğer körfez ülkeleriyle ilişkisini de, Hatemi dönemine kadar, İran'ın devlet felsefesi belirlemiştir. Humeyni, İran'daki İslam Devrimini, öncelikle komşu ülkelere yayılmasının diğer bir deyişle devrim ihracının kendi misyonu olduğuna inanıyor ve çeşitli konuşmalarında bunun kendileri için zorunlu bir görev olduğuna yer veriyordu. Humeyni, bu devletleri, İslami bir devlet olarak kabul etmediği gibi, bunların da İran tipi bir islam Cumhuriyeti modelini benimsemelerini istiyordu. Bu doğrultuda da rejimini Körfez ülkeleri dahil bir çok yere ihraç etmeye çalışıyordu.

İran Körfez politikasını oluşturan bir unsur da İran'ın KİK ülkeleriyle olan ilişkileridir. İslam Devrimi'ni takip eden yıllarda İran bu ülkelerde en çok rejimlerini tehdit etmesi açısından etkili olmuştur. Devrim sonrasında Humeyni'nin bu devletlerdeki rejimleri dini açıdan gayri meşru sayması bu monarşilerde sıkıntıyla karşılanmıştır. Ancak Rafsancani'yle başlayan pragmatizm ve Hatemi'yle devam eden demokratik barış sürecinde bu ülkelere karşı uygulanan dış politika yumuşatılmıştır. Ancak bu ülkeler ve İran arasında anlaşmazlık unsuru olabilecek birçok problem bulunmaktadır. Öncelikle İran bu ülkelerin Batı ve özellikle ABD ile ittifaklara girmelerinden rahatsızlık duymaktadır. İkinci olarak İran'la aralarındaki ideolojik farklılıklar bu ülkelerde tedirginliğe sebep olmaktadır.[730] Bu ülkelerden Bahreyn'de aynen Irak'ta olduğu gibi Şii çoğunluğun Sünni yöneticileri vardır. Öte yandan Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde de bir İran

[728] İran'daki silahlanma faaliyetleri için bakınız: Anthony Cordesman, "İranian Military Capabilities And Dual Containment", Gary G. Sick, Lavvrence G. Potter [ed], The Persian Gulf at the Millennium: Essays in Politics, Economy, Security And Religion, New York, The Tern Book Company Inc., 1997 s: 189-229.

[729] Hatemi'nin medeniyetler arası diyalogla ilgili fikirleri için bakınız: Seyyid Muhammed Hatemi, Hissin Doğusu ve Aklın Batısının Buluşmasına Bir Davet, Avrasya Dosyası, Cilt 5 Sayı 3, Sonbahar 1999, s. 356-359.

[730] Jerrold Green, "İran And Gulf Security", ... s:19.

tehdidini söz konusu yapabilecek çoğunlukta Şii azınlık bulunmaktadır. Bu ülkelerle üçüncü bir anlaşmazlık konusu sınır uyuşmazlıklarından kaynaklanmaktadır. İran'ın Bahreyn üzerindeki tarihi emelleri[731] ve İran ve BAE arasındaki Abu Musa, Büyük ve Küçük Tunb adaları kronik bir sorun haline gelmiştir. Ancak Hatemi'nin son zamanlardaki konuşmalarına bakılacak olursa İran'ın bu sınır sorununu çözmek niyetinde olduğu söylenebilir. Hatemi Suriye, Suudi Arabistan ve Katar'ı kapsayan ziyareti sırasında bir konuşmasında bu sorunların karşılıklı yanlış anlamalardan kaynaklandığını belirtmiş ve "İslam ümmeti kendi aralarındaki sorunları diyalogla çözmeli ve dış güçlere bağımlı olmaya izin vermemelidir." demiştir.[732] Ayrıca İran ülkedeki petrol ve doğalgaz yataklarını işletmek için Rusya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Japonya petrol şirketleri başta olmak üzere çok sayıda satın al-yatırım yap (buy-back) sözleşmeleri yapmıştır.[733]

4.9.1. İran-ABD İlişkileri

ABD, İran açısından bölgede sahip olduğu askeri kapasitesi ile her an İran'ın varlığını sona erdirebilecek bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu yüzden İran'ın ABD konusunda izlediği genel politika ABD'nin bütün kuvvetleriyle bölgeden çekilmesinin sağlanmasıdır. İran bu doğrultuda özellikle Hatemi'nin iktidara gelmesinden sonraki dönemde yerel dinamikli bölgesel ittifaklar geliştirmeye çalışmaktadır. İran'ın Suudi Arabistan ve diğer Körfez monarşileri ile ikili görüşmeleri bu politikanın birer yansımalarıdır.[734] Ancak KİK ülkelerinin İran ve Irak konusundaki endişeleri onları bölge dışı aktörlerle (özellikle Orta Asya ve Uzak Doğu ülkelerine açılım çalışmaları yürütmektedir) ittifak yapmaya yöneltmektedir. Bu durum İran dış politikasının başarıya ulaşması önündeki en büyük engellerden biridir. Bu durumda İran bölge ülkelerine güven telkin etmeye çalışmaktadır.

---

[731] İran Bahreyn'i kendi sınırlarından sayan tarihi bir anlayışa sahiptir. Bahreyn'deki Şii çoğunluğun varlığını bu emellerinde meşrulaştırıcı etken olarak kullanmaktadır.

[732] Iran's Khatami calls for unity among Muslim Nations, CNN Interactive, 14 Mayıs 1999.

[733] Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, a.g.e., s:125.

[734] Nitekim Hatemi'nin iktidara gelmesinden sonra Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi, ilk yurt dışı gezisini Suudi Arabistan'a yapmıştır.

ABD'nin İran'ın zayıf tutulması suretiyle bölgesel bir güç olmasının engellenmesi politikası İran'da sıklıkla işlenmektedir. İran bu girişimleri ABD'nin İran'a ilişkin planının yansımaları olarak görmektedir: 1995 sonlarında House Flewt Gingrich[735] sözcüsünün İran hükümetinin çevrelenmesi amacıyla ABD istihbarat bütçesinden 18 milyon dolar ayrılması çağrısı, Senatör Alfonse D'amato'nun 1997'de yürürlükteki boykotun şiddetini artırmak amacıyla ikinci bir ekonomik boykot girişimi, ABD'deki İran sermayesinin dondurulması, yukarıda da belirtildiği üzere Körfez'de ABD'nin askeri varlığı ve ABD'nin müttefiklerine İran'la ilişkileri kesmeleri yönünde baskılar yaptığı bilinmektedir.[736] Öte yandan İran Körfez politikasına yön veren bir diğer faktör de Saddam yönetimindeki Irak'tan gelebilecek muhtemel tehlikeler korkusu idi. Her ne kadar İran ve Irak, ABD tarafından kuşatılan iki ülke olsalar da bölgede ortak hareket etmelerini engelleyen bir çok etken vardı. Özellikle son krizden önce İran ve Irak arasında öncelikle bir bölgesel güç olma yarışı bulunmaktaydı. Bu yarışta Saddam, İran İslam Devrimi'nin hemen ertesinde inisiyatifi eline almak istemiş ve sekiz yıl sürecek bir savaşın önünü açmıştır. Saddam'ın 8 Ağustos 1999 tarihinde savaşın bitmesinin 11. yılı vesilesiyle yaptığı konuşmada ve İran tarafından bu konuşmaya verilen cevapta taraflar birbirlerini suçlayıcı ifadeler kullanmışlardır.[737] İran ve Irak arasındaki bir diğer sorun da dini farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Şii bir devlet modeline sahip olan bir İran, nüfusunun yarısından fazlası Şii ama yönetici elitleri Sünni olan bir Irak için önemli bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Irak, ülkesindeki Şii nüfusun İran tarafından kullanılmasından çekinmektedir. İran'ın Irak'a karşı kullanabileceği bir başka kart da Kürt kartıdır. İran, Irak, Suriye ve Türkiye'nin belli oranlarda Kürt nüfusa sahip oldukları ve bu nedenle Irak'ın toprak bütünlüğünü her fırsatta dile getirdikleri doğrudur; ancak Irak'taki Kürtler'in otonomilerini de fakto olarak kazanmış olmaları ve İran'daki Kürt halkın genelde ayrılıkçı taleplerinin olmayışı, İran'ı Irak'a karşı Kürt kartını kullanma noktasında avantajlı bir konuma getirmiştir.[738]

11 Eylül sonrası, İran-Türkiye-ABD ilişkilerinde köklü olmasa da ilginç gelişmelere yol açmıştır. Bu ilginç gelişmelerin nedeni, bölgede ABD

---

[735] ABD'de İran Karşıtı faaliyetlerde bulunan bir dernek.
[736] Jerrold Green, "İran And Gulf Security", Oavid E. Long, Christian Koch [ed], Gulf Security in the Twenty First Century, The Emirates Center for Strategic Studies And Research, 1997, s:19.
[737] 'Irak Zafer Gününü Kutladı', Milliyet, 9 Ağustos 1999.
[738] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:21.

tarafından değiştirilmeye çalışılan sosyal ve politik dinamiklerle bağlantılıdır.

11 Eylül sonrası Kafkaslar, Orta Asya ve özellikle Ortadoğu'da 'Büyük Ortadoğu Projesi" olarak adlandırılan bölge ülkelerinin demokratikleşmesi projesinin, bu üç aktörün ilişkisinde gözle görülür etkisi olmuştur. Türkiye ise bu ilişkilerde ABD dolayısıyla farklı bir pozisyon almaya zorlanmıştır.[739]

Büyük Ortadoğu projesi teoride bölgede iki aktöre önemli roller biçmiştir. Banlardan ilki Türkiye ve ikincisi ise Kuzey Irak Kürtleridir. Soğuk Savaş Donemi Yeşil Kuşak Projesinde yer alan Türkiye'ye biçilen rol, bölgede Batı tarzı İslam'ın Ortadoğu'da yayılması için bir model ve katalizör olmasıdır. Bu çerçeve içerisinde Türkiye Ortadoğu'dan, Kafkasya'ya, Kafkasya'dan Afrika ve Asya'ya kadar olan bölgedeki Müslüman ülkeler için bir model kaynağı olacaktır.[740]

ABD için Ortadoğu projesindeki bir diğer aktör ise Kürtlerdir. ABD planına göre Kürtler bir yandan Ortadoğu'da varlıklarıyla İsrail ile doğal bir müttefik olarak Ortadoğu'daki Arap hegemonyasını kıracaklar, Saddam Hüseyin'in devrilmesine yardım edecekler ve Kuzey Irak'taki varlıklarıyla ABD'nin hem jeostratejik ve hem de petrol rezervleri bağlamında ticari ortağı olacaklardı. Washington'un bu planının 11 Eylül ve Irak'ın işgali sonrası Türkiye-İran ilişkilerine önemli etkileri olmuştur. Her şeyden önce Saddam Hüseyin'in devrilmesi ile bilinen Ortadoğu denkleminde önemli bir değişim olmuş devletler arası ilişkiler yeniden tanımlanma noktasına gelmiştir. Her ne kadar 1991 sonrası Irak, bölgeden dışlanmaya çalışılan (Washington tarafından) bir aktör olsa da, bu dönemde yeniden ilişkileri tanımlayıcı bir aktör haline gelmiştir. Irak geçmişteki gücünün tersine bugün zayıflığından dolayı bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bir başka deyişle parçalanmış ve bölünmüş Irak bölgedeki devletler için bir tehdit unsurudur. Bu durum Türkiye açısından Kürt devleti, İran açısından İsrail-ABD etkisi ve Kürt devleti, Suriye açısından İsrail ve ABD etkisi ve Kürt devleti Suudi Arabistan açısından Şii Araplığın yükselmesi olarak nitelendirilebilir.[741]

---

[739] Bülent Sürücü, a.g.e., s:189.
[740] Erhan Akça, a.g.e., s:246.
[741] Necdet Demiral, 'Türkiye'nin 2005 Yılında Ortadoğu Politikası Ne Olmalıdır?', Stratejik Analiz, Sayı:56, Aralık 2004, s:17-18.

11 Eylül sonrası bu ilişkilerde diğer bir unsur ise 11 Eylül sonrasında George W. Bush'un İran'ı, Irak ve Kuzey Kore ile birlikte şeytan -üçgeni içerisine sokmuş ve İran'a karşı 11 Eylül öncesine göre tutumunu daha da sertleştirmiş olmasıdır. ABD'nin Irak'ı işgali, İran-ABD ilişkilerini gergin bir hale getirmiş ve bu çerçevede Kuzey Irak konusunda zaten problemleri olan Türkiye için İran ve ABD ile ilişkiler yeniden sorunlu bir hale gelmiştir. Ankara, ABD'nin İslam Cumhuriyeti'ni devirmek için yoğun bir isteği olduğunu fark etmiştir. Fakat ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürt varlığına pozitif yönde bakışı ve Türkiye'nin Tahranla pozitif yöndeki siyasi ve ekonomik ilişkileri, Ankara'nın bir denge politikası oynamasını zorunlu kılmıştır. 1 Mart tezkeresinin akabinde, 25 Mayıs'ta yüksek dereceli bir askeri kaynak 'Turkish Daily News' gazetesine: Washington ile ilişkilerin tamir edilip edilmeyeceğini belirleyen şeyin Ankara'nın Tahran ve Şam'a karşı tavrı olacağını; Amerikalıların, Ankara'nın İran ve Suriye konusunda kendileri ile aynı paralelde olup olmayacağını ve bu konuda Washington'la iş birliği yapıp yapmayacağını görmek isteyeceklerini söylemiştir.[742] Aynı kaynak, ABD ile İran arasındaki ilişki netlik kazanıncaya kadar, Türkiye'nin İran'a karşı daha sert bir tutum içinde olmayacağını belirtti. Bu yetkili bunu şu sözlerle ifade etmekteydi: 'Bugün Amerikalılar İran'la bütün bağlantılarını kesebilirler ve yarın sanki hiç bir şey olmamış gibi Devlet Başkanı Hatemi ile iş birliği yapabilirler ve böyle durumda arada kalan biz oluruz'.[743]

Konuyu kısaca özetlersek, İran-Türkiye ilişkileri kendi bölgelerindeki iki rakibin hegemonya rekabeti olarak da görülebilir. Her ne kadar bu rekabet 1990'lardaki İran'ın PKK'yı desteklemesi gibi olaylardan dolayı kopma noktasına gelse de, iki aktör her zaman belirli bir seviyede ekonomik ve siyasal ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Bu ilişkilere ABD'nin etkisine gelince ise, ABD İran İslam devrimi sonrası Tahran'ı uluslararası kamuoyundan soyutlamaya çalışmıştır. İran'ın İslami rejimi, konvansiyonel silah gücü, terör öğütlerine desteği ve nükleer silah gelişimi programı, ABD'nin bu politikasında ısrarlı olmasına yol açmıştır. Bu politika çerçevesinde ABD, her ne kadar Türkiye'ye İran'la ilişkilerini kendisiyle aynı yönde çizmesini empoze etmeye çalışsa da, Türkiye komşusuyla olan ilişkilerini milli siyasi ve ekonomik

[742] Bülent Sürücü, a.g.e., s:190.
[743] Bülent Sürücü, a.g.e., s:190.

menfaatleri çerçevesinde sürdürmüştür. 11 Eylül sonrasında ise ABD'nin büyük Ortadoğu projesi çerçevesinde Irak'ı işgali ve Kuzey Irakta'ki Kürtlere desteği İran ve Türkiye'nin tekrar konum almasını sağlamış ve bu iki aktörün birbiriyle yakınlaşmasını sağlamıştır. Önceki dönemden farklı olarak, Türkiye ABD'den göreceli olarak biraz daha fazla uzaklaşarak İran ve Suriye yakınlaşmıştır.[744]

4.9.2. İran-Bahreyn İlişkileri

İran, Irak ile imzaladığı Cezayir Antlaşması'ndan hemen sonra Bahreyn'e yönelik herhangi bir talebinin olmadığını yineleyerek Manama'da, bir elçilik açmıştır. Ancak 1979'da Şah'ın devrilmesiyle yönetimi Humeyni'nin ele alması üzerine İran, Bahreyn'in kendisine ait olduğu iddiasını tekrarlamaya başlamıştır.[745] Çünkü Humeyni de Şah gibi İran'ın güvenlikle ilgili ısrarını Basra Körfezi'nde üstünlük kurmakta görüyordu.[746]

İran'da devrim henüz tamamlanmadan Bahreyn'li yetkililer iki ülke arasındaki tarihsel ilişkiler çerçevesinde, bu gelişmelerin kendilerini olumsuz şekilde etkileyeceğinden kaygı duymaya başlamışlardı. Bahreyn Başbakanı Şeyh İsa ibn-i Salman el Halife, 30 Kasım 1978'de yaptığı açıklamada, İran'daki olayların Körfez bölgesinin istikrarını olumsuz yönde etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu söylemiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmeye başlaması esas itibariyle İran Devrimi'nin önde gelen liderlerinden Ayetullah Ruhani'nin 1979 Temmuzunda, İran'ın Bahreyn üzerindeki geleneksel iddialarını tekrarlamaya başlamasıyla birlikte söz konusu olmuştur. Ruhani, açıklamasında, İran Parlamentosu'nun 1970'te İran'ın Bahreyn'e yönelik iddialarından vazgeçtiğine ilişkin kararının artık geçersiz olduğunu ve İran'ın Bahreyn'i 14. ili olarak gördüğünü söylüyordu.[747]

Ayrıca gerek Irak gerekse İran Bahreyn'in ABD'ye ait altıncı filoya ev sahipliği yapmasını kendilerine karşı bir davranış olarak görmüşlerdir.[748]

---

[744] Bülent Sürücü, a.g.e., s:137.
[745] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:514.
[746] Bülent Sürücü, a.g.e., s:137.
[747] Bülent Sürücü, a.g.e., s:139.
[748] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:53.

4.9.3. İran-Suriye İlişkileri

İran -Suriye ilişkileri Ortadoğu'da uzun zamandır iyi süren nâdir ilişkilerden biridir. Bu ilişki, 11 Eylül sonrası ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra daha da kuvvetlenmiştir. Bu iki ülke bölgedeki ABD gücünü ittifakla kırmak istemektedirler.[749]

İran-Suriye arasındaki ilişkiler 1980'li yıllara dayanır. Her ne kadar Saddam Hüseyin Baas partisi kökenli olsa da, Hafız Esad'la aralarındaki kişisel düşmanlık, Suriye'nin Arap dünyasında 8 yıl İran'a tek destek veren ülke olmasını sağlamıştır. Savaş yıllarında ve sonrasında, İran Suriye'ye yüz milyonlarca dolarlık indirimli petrol sağlamıştır. Bunun karşılığında ise Suriye İran'la işbirliği yaparak terör örgütü Hizbullah'a yardımcı olmuştur.[750]

1988 yılında İran-lrak savaşı bitiminde İran ve Suriye arasındaki stratejik ortaklık devam etmiştir. Bu sefer ki ortaklık ABD'ye karşı yapılmıştır. Her iki ülkeye göre ABD, Ortadoğu'da doğal kaynakları denetlemeye çalışan, halkları köleleştiren ve kültürel hegemonya kuran emperyalist bir güçtür. Yine her iki ülke, ABD'nin desteklediği İsrail'i tehdit olarak görmekte, bölgede güçlü bir Türkiye istememekte, Türkiye'yi kendilerine meydan okuyan ve NATO baskısı dayatan bir ülke olarak değerlendirmişlerdir.[751] Bu tehditler iki ülke arasındaki ilişkileri daha da yakınlaştırmıştır.

İran-Suriye ilişkileri 1979 İran Devrimi sonrası pozitif bir yönde gelişmeye başlamış, İran-Irak savaşının başlamasıyla bu ilişki ortaklığa dönüşmüştür. Savaş sonrası ise ABD, İsrail ve Türkiye'ye karşı yapılan bir ortaklığa dönüşmüştür. Bu iki aktör Kürt kartını Türkiye'ye karşı kullanarak Türkiye'nin bölgedeki gücünü azaltmaya çalışmışlardır. Fakat Türkiye-ABD-İsrail ittifakının karşı taarruzu sonucunda Suriye etkisiz hale getirilmiştir.[752]

4.9.4. İran-İsrail İlişkileri

---

[749] Bülent Sürücü, a.g.e., s:154.
[750] Karim Sadjadpour, 'The Future The Future is Uncertain For The Alliance Between Syria and – İran'
[751] Y.Gökalp Yıldız, Global Stratejide Ortadoğu, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s:39.
[752] Bülent Sürücü, a.g.e., s:156.

Humeyni, devrimin gerçekleşmesinden hemen sonra ABD aleyhtarlığına başlamıştır. Humeyni'nin yeni siyasi tercihleri; ABD'nin, İran'daki askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlarına son vermektir.[753] Tabii Tahran'ın bu yeni konumlanıştaki diğer hedefi İsrail'di. İran'ın yönetici elitleri 'Siyonistlerin mümkün olan bütün metodları deneyerek İran ve İslam ülkeleri arasında problemler üretmeye çalıştıklarını öne sürmektedirler.[754] Bu bağlamda İran-İsrail ilişkilerinde İran'ın bakış açısı İslamı kurtarma adına Batı'nın bir uzantısı olan İsrail'i yok etme olarak tanımlanabilir.

Bu ontolojik konumlanış her ne kadar İran'ın Devrim sonrası iç politikasında önemli bir malzemesi ise de, reelpolitik bağlamında bu iki aktörün bölgedeki Türkiye, Suriye gibi diğer aktörlerle birbirlerini dengeleme politikasına dönüşmüştür, İsrail-İran ilişkilerinde konuyla bağlantılı olarak üç öğeyi çıkarmak mümkündür. Birinci öğe, İran'ın Arap-İsrail anlaşmazlığındaki rolü ve İsrail'i güçsüz düşürmek için desteklediği terörist örgütler konusudur. İkincisi, İran'ın uzun menzilli silah ve nükleer silah geliştirme projeleri ve son olarak ise Türkiye'nin konumudur.

4.9.5. İran- Türkiye İlişkileri

Humeyni dönemi İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası, İslam ideolojisini başta komşu Müslüman ülkelere yaymaya çalışmaktı. Humeyni, yayılma politikasının başarısını, tüm İslam cemiyetini bir bayrak altında birleştirmek olarak görüyordu. Bu politika da silah zoru yöntemiyle değil, barışçıl unsurlar kullanılarak gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Bu dönemde ortak sınırların bulunması ve Müslüman olması nedenleriyle devrimden etkilenen ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Bu çerçeve içerisinde İran için Türkiye devrim ihracında önemli bir hedef haline gelmiştir.

[753] Bülent Sürücü, a.g.e., s:157.
[754] Bülent Aras, 'İran'ın Değişen Güvenlik Dengesi Çerçevesinde Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri ile İlişkileri', Avrasya Dosyası, Sonbahar, 1996, s:200.

İran Türkiye ilişkilerindeki güvenlik boyutunu askeri silahlanma ve etnik boyut olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu iki boyut bu iki aktörün birbirlerine pere konum almalarını ve birbirleriyle ilişkilerini derinden etkilemektedir.[755]

İran ile Türkiye arasındaki ilişkileri etkileyen unsurlardan biri, İran'ın etnik yapısıdır. Sahip olduğu nüfus yapısı ve bu nüfusun içindeki etnik unsurlar, Türk İran ilşkilerinin şekillenmesinde büyük önem arz etmektedir. İran'da yaşayan etnik unsurların İran nüfusu içindeki oranları hakkındaki bilgilerde tam bir tutarlılık maalesef bulunmamaktadır, İran'da yaşayan nüfusun dörtte birinin Azeri, bir milyonun Ermeni ve yaklaşık 5 milyonunda Kürt olduğu ileri sürülmektedir. İran'daki etnik yapıya şöyle bir bakıldığında başta Azeri Türkleri olmak üzere Türkmen topluluklar, nüfusun neredeyse yarısına ulaşabilecek bir büyüklüğe sahiptirler. İran nüfusunun önemli bir bölümünü teşkil eden Azeriler,[756] Kürtler, Ermeniler, Baluçiler, Türkler, Ermeniler ve Araplar, İran için önemli sorunlar ve potansiyel kriz kaynakları yaratmaktadır. 11 Eylül öncesi Suriye ve İran'ın ikili ortaklığı her ne kadar ABD'ye karşı Türkiye'ye nazaran daha keskin çizgilerle belirlenmişse de, bu ülkelerin Ankara'ya karşı politikalarında ortaklık oluşmuş ve bu ortaklık özellikle 'Kürtler' konusunda kendisini göstermiştir. 11 Eylül ve Abdullah Öcalan'ın yakalanması öncesi İran, Türkiye'nin İran Körfezi'ndeki politikalarda oynadığı rolü en aza indirgemek için, Kuzey Irak'ta genişlemesini ve gücünü sağlamlaştırmasına karşı çıkmıştır. Tahran, Türkiye'nin İran Körfezi'ne yakınlığı dolayısıyla, burada oynayabileceği rolü engellemek için Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Kürt gruplarının üzerindeki etki kurmasını ve böylece onun Irak'ta daha da güçlenmesini engellemeye çalıştı. Türkiye'nin Irak'ta daha da güçlü bir devlet olabileceğinden duyulan korku, İran'ın PKK'yı desteklemesine neden olmuştur. Son olarak, Kuzey Irak'ta askeri birlikler veya Kürt gurupları aracılığıyla kendini gösteren güçlü bir Türk varlığı, İran'ın Azeri sorununu da etkileme ve bu anlamda İran için bir tehdit olma ihtimaline sahipti. Bu yüzden İran, Türkiye-İsrail arasındaki güvenlik anlaşmaları konusunda rahatsız oldu.[757]

Türkiye-İsrail paktının birçok yönü olmasına rağmen, İran bu ilişkinin sadece kendisiyle ilgili olan tarafıyla değil, bu ilişkinin Suriye'yi de tehdit ettiğini

[755] Bülent Sürücü, a.g.e., s:154.
[756] Ian O. Lesser ve Graham Fuller, Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s:106.
[757] Bülent Sürücü, a.g.e., s:155.

bölümünü de düşünmekte idi. Türkiye'nin Kudüs'le ittifak yaparak bu ittifakı PKK durumunun sonlaması için kullanabileceğini düşündü. İsrail'in ve Türkiye'nin ABD'deki destekçilerinin yakınlığını, Suriye'yi sınırları içerisinde, İran'da, Irak'ta veya Ortadoğu'nun başka bir bölgesinde PKK'ya verdiği destek ve korumayı sonlandırmak için kullanabileceğini düşündü. Türkiye ayrıca, Suriye'nin Öcalan'ı sınır dışı etmesini istedi.[758] Suriye Türkiye'nin bu isteğini Ekim 1998'de yerine getirdi. Böyle bir gelişme, Suriye'nin Kürt kartını Türkiye'ye karşı kullanma şansını zayıflattı. Bu döneme kadar Suriye, Kürt kartını, Fırat'tan gelen su miktarını arttırmak için kullandı. Ayrıca Suriye, Türkiye'nin karşısındaki en büyük sorunun, sudan çok Kürt sorunu olduğunu biliyordu. Bu nedenle, Türkiye'deki PKK ve Kürt milliyetçiliğini destekleyerek, Türk devletini zayıflatmayı ümit etti. PKK'yı desteklemek ayrıca Suriye'de güçlü bir Kürt hareketinin doğma ihtimalini azalttı. Türkiye'deki veya başka bir yerdeki PKK operasyonlarını destekleyerek Şam, İran'ın yaptığı gibi, dahili bir sorunu bir dış sorun haline getirmeyi başardı.[759]

5. SUUDİ ARABİSTAN

5.1. Coğrafi Konum

34.36-55.27 doğu boylamları ile 15.42-32.10 kuzey enlemleri arasında yer alan ve Arap Yarımadası'nın büyük bir bölümünü oluşturan bir ülke konumundadır.

Suudi Arabistan'ın toplam yüzölçümü, 1.960.582 km²dir. Bu genişlik Arap Yarımadasının yaklaşık 4/5 ine tekabül etmektedir. Körfez terminalleri vasıtası ile

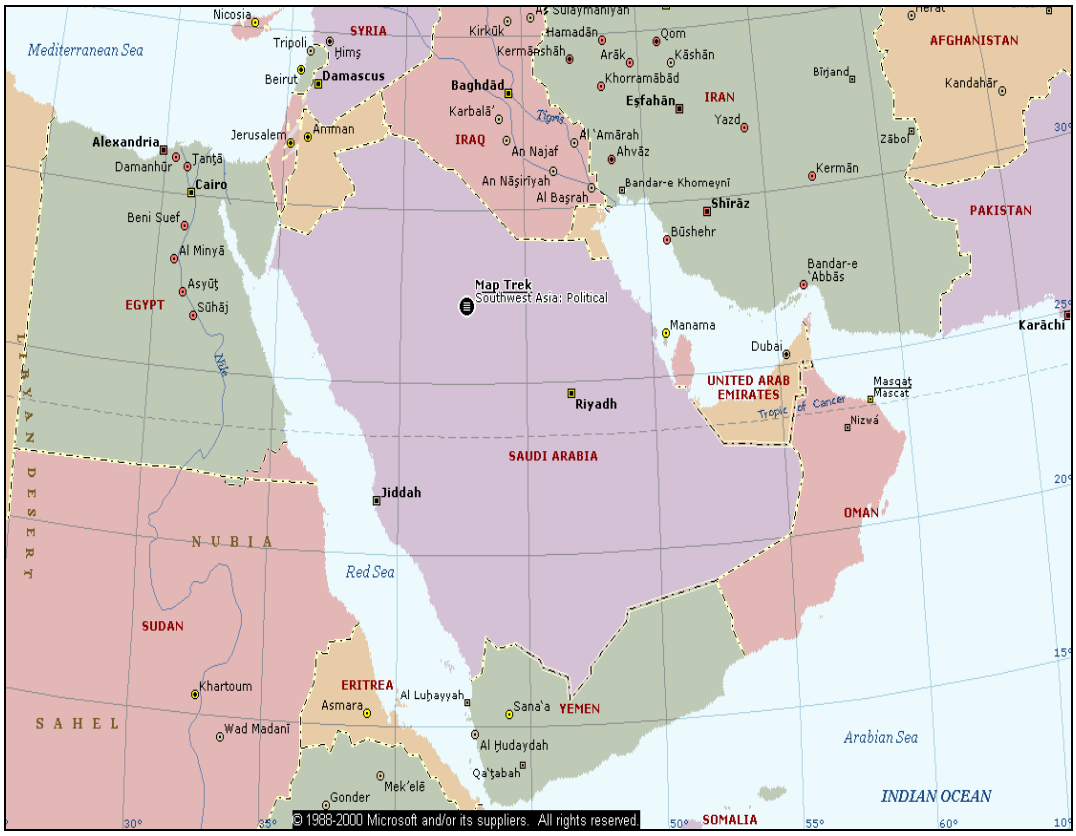
[758] Ahmet Çeşme, a.g.e., s:158.
[759] Bülent Sürücü, a.g.e., s:155.

Asya'ya, Kızıl Deniz terminalleri vasıtası ile de Afrika ve Avrupa Kıtalarına geçiş hattı durumundadır. Arazi şekilleri bakımından genel olarak çöllerle kaplıdır.

Kara sınırları toplamı 4.415 km, toplam sahil şeridi uzunluğu ise 2.640 km.dir. Doğusunda Basra Körfezi, Batısında Kızıldeniz, Kuzeyinde Ürdün, Irak, Kuveyt, Güneyinde Yemen, Umman, Batısında Birleşik Arap Emirlikleri ile ortak sınırları vardır. Bahreyn'e ise 26 km.lik kara yolu ile denizden bağlıdır. Ülkenin büyük bölümü kuru ve sıcak bir iklime sahiptir. Yeterince yağmur yağmaması ve nehirlerden de yoksun olması nedeniyle tarım tamamen yer altından sağlanan sulara bağlı olarak yapılmaktadır. Son yıllarda yer altından çıkarılan sulara bağlı olarak önemli tarım çiftlikleri oluşturulmuş, gerek hayvancılıkta gerekse zirai üretimde önemli artışlar sağlanmış bulunmaktadır. Ancak, yer altı su rezervlerinin yıldan yıla azalmakta olduğu dikkate alınarak, su tüketiminin azaltılması yönünde önlemler alınmıştır. Bu çerçevede tarımsal üretimde önemli düşmeler kaydedilmektedir.[760] Diğer taraftan, yer altı suları kullanılarak elde edilen ürünlerin maliyetinin, tabii sulama maliyetine göre çok daha yüksek olması, tarımsal üretim açısından önemli bir engel oluşturmaktadır.

Ülkenin çok büyük bir bölümü çöl ve taş yığınları ile kaplı olması nedeniyle, nüfus Kızıl Deniz, Basra Körfezi ve Başkent Riyad ve çevresinde toplanmıştır. Diğer taraftan, Suudi Arabistan iki tarafından denizlerle çevrili bulunmaktadır. Doğuda Basra Körfezi limanları petrol taşımacılığında çok önemli bir paya sahiptir.[761] Batı'da Kızıl Deniz limanları ülke ithalatında giriş kapısı olarak, gerek yanaşan gemi ve gerekse taşınan yük itibariyle %50 paya sahiptir. Sadece Cidde limanının payı ise %40 civarındadır. Süveyş Kanalının doğrudan Kızıldeniz'e ulaşması, bu limanın iş kapasitesinin artmasında rol oynamaktadır. Ülkenin deniz taşımacılığında sahip olduğu bu özelliği, Suudi armatörlerine gerek petrol taşımacılığında ve gerekse ithal ürünlerinin taşınmasında önemli avantaj sağlamakta ve büyük tonajlı gemilerin bulundurulmasını gerekli kılmaktadır.[762]

[760] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[761] Meydan Larousse 1998.
[762] Ana Britannica 2003.

Resim-20[763] Suudi Arabistan

Suudi Arabistan dört idari bölgeye ayrılmaktadır;[764]

Doğu Vilayeti: Basra Körfezine kıyısı olan ve petrol kaynakları bakımından zengin olan bölgedir. Büyük petrol tesisleri bu bölgede bulunmaktadır.

Hicaz Bölgesi: Mekke, Medine, Cidde ve Yanbu'yu kapsar, Kızıl Deniz boyunca uzanan bölgedir.

Yüzyıl Bölgesi: Güneyde bulunan dağlık alanları kapsar, diğer bölgelere oranla daha fazla yağış alır, bu nedenle tarıma elverişli bir bölgedir.

Nejd Bölgesi: Ülkenin orta bölgelerini kapsar, Suud Ailesinin doğup büyüdüğü yörelerdir. Bu bölgede bulunan Riyad Şehrinin Başkent olması ile bölgenin önemi daha da artmış bulunmaktadır.

---

[763] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
[764] Hakan Çelik, a.g.e., s:38.

5.2. Tarih

Ülkede ilk yerleşimlerle ilgili arkeolojik bilgiler MÖ 12. yüzyıla aittir. Mekke, Medine, Taif ve Cidde gibi şehirlerin MÖ.5. yüzyılda yerleşim merkezleri olarak kurulmuş olduğu bilinmektedir. MS.6. yüzyıldan sonra Hz. Muhammet'in doğup büyüdüğü Mekke ile daha sonra göç etmek zorunda kaldığı Medine şehirleri İslam ve Arap tarihinde önem kazanmıştır.[765]

16. yüzyıldan itibaren Arap Yarımadası Osmanlı hakimiyetine geçmiş, 18. yüzyılda ise, İslamın başlangıçtaki ilkelerine dönülmesini savunan Vahhabi hareketinin önderliğini yapan Suud ailesinin başlattığı isyan giderek güçlenmiş ve Osmanlı Devleti'nin Hicaz ve Necd'deki gücü, 19. yüzyıl boyunca hızla azalmıştır.[766] Suudi Arabistan devletinin ortaya çıkışı, Abdülaziz bin Suıid ile başlamaktadır. Abdülaziz'in 1902 yılında rakibi olan Raşidi ailesini altederek Riyad kentini ele geçirmesi, Suudi Arabistan tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Suudi topraklarını genişletme amacında olan Abdülaziz, 1912 yılında İhvan adlı özel bir askeri birlik kurarak göçebe Bedevileri denetim altına almıştır. Katı Vahhabi anlayışı[767] içinde yetiştirilen İhvan birlikleri kısa sürede seçkin bir ordu haline gelmişler ve onların sayesinde Suud ailesi diğer kabilelere üstünlük sağlayarak topraklarını genişletmiştir. 1915'te de İngilizler, bu gelişmeyi tanıdıklarını ifade eden bir anlaşma yapmışlardır.[768] Osmanlı Devleti'ne karşı temkinli bir politika izleyen Abdülaziz bin Suud, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'den para ve silah yardımı almakla beraber usta bir diplomasi sayesinde doğrudan çatışmalara girmekten kaçınmıştır.

1916'da Abdülaziz ile Mekke Şerifi Hüseyin arasında ciddi bir rekabet başlamış ve Hüseyin İngiltere'den aldığı destek ile kendisini Arap Ülkeleri Kralı ilan etmiştir.[769] Birinci Dünya Savaşı sonrasında harekete geçen İhvan birlikleri 1919 yılında Hicaz'a saldırmış, ancak Mekke şerifi Hüseyin İngiltere'nin yardımları sayesinde kendini Hicaz kralı, oğulları Abdullah'ı Ürdün, Faysal'ı Irak

[765] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[766] Hüseyin Dağtekin, a.g.e., s:55.
[767] Bülent Sürücü, a.g.e., s:147.
[768] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, s:87.
[769] Beril Dedeoğlu, a.g.e., s:18.

kralı yapmayı başarmış, böylece Suudi devleti kendini İngiliz koruması altındaki üç krallıkla çevrili bulmuştur.[770] 1924 yılında tekrar harekete geçen İhvan birlikleri fazla bir direniş görmeden Mekke ve Taif'i ele geçirmişlerdir. Bunun sonucunda Abdülaziz, 1926 yılında kendini Hicaz kralı olarak ilan etmiştir. Aynı yıl İngiltere ile imzalanan bir Andlaşma sonucu İngiltere Abdülaziz'in egemenliğini tanımış, bunun karşılığında da Abdülaziz, İrak ve Ürdün'e saldırmayacağı sözünü vermiştir. Bu arada din adamlarının desteğine dayanan Suıid hanedanı güçlü bir monarşik yönetim önünde ileride tehlikeli olabilecek İhvan birliklerini dağıtmaya karar vermiş, buna karşı çıkan birliklerin 1928 yılında başlattıkları ayaklanma ancak 1930 yılında bastırılabilmiştir. Hicaz ve Necd 18 Eylül 1932 tarihinde Suudi Arabistan Krallığı adı altında birleştirilmiştir. Bu arada Suıid ailesi, 1926 yılında Mekke'de İslam ülkelerinden gelen 70 delegenin katıldığı bir İslam Kongresi toplanmasını sağlamış, ancak bu kongre görüş ayrılıkları nedeniyle tamamlanamamıştır. 1928'de yine Mekke'de, sonra Şam'da yeniden düzenlenen kongreler de başarılı olamamıştır. Bu proje, İngiltere tarafından da desteklenmiştir.[771]

Yaklaşık 400 yıl süren Osmanlı Devleti'nin Hükümranlığı Altında kaldığı dönemde, Hicaz Demiryolu başta olmak üzere ülkede önemli eserler meydana getirilmiş, Mekke ve Medine şehirlerinin korunmasına ve güzelleştirilmesine büyük önem verilmiştir. Osmanlı Türk Yönetiminin I. Dünya Savaşını müteakip bölgeden çekilmesiyle, bir süre İngilizlerin yönetiminde kaldıktan sonra 1932 yılında Abdülaziz, ülke bütünlüğünü sağlayarak ülkenin ilk kralıdır.[772]

5.3. Nüfus ve Etnik Yapı

Suudi Arabistan'ın nüfusu 22.757.000 olup nüfus artış oranı % 3.27'dir. Çoğunluğun Müslüman olduğu ülkede resmi dil Arapçadır. Ülkede %90 Arap olup diğer etnik gruplar %10'u oluşturmaktadır.[773]

Ülkede 44 kabile bulunmakta olup, ekonomi ve ticari hayatta bu kabilelerin

[770] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:493.
[771] Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, s:35.
[772] Ana Britannica 2002.
[773] The CIA Factbook 2003.

payı büyüktür. Önemli miktarda Suudi vatandaşlığına geçmiş olan etnik topluluklar mevcuttur. Bu topluluklar, esas itibariyle Afrikalı, Yemenli, Türkistanlı, Güney Doğu Asyalılardan oluşmaktadır. Osmanlı döneminden kalan Türkler ve evlilikler sonucu oluşan nesiller de dikkate alındığında küçümsenmeyecek miktarda Türkçe konuşan insanın yaşadığı görülmektedir. Osmanlı döneminden kalan Türklerin özellikle Mekke ve Medine şehirlerinde yerleştikleri dikkati çekmektedir. Ayrıca, Hint ve Pakistanlı olup, Suudi Arabistan vatandaşlığına geçmiş olan belirli bir grup da bulunmaktadır. Bunların, çoğu hac maksadı ile gelerek daha sonra ülkelerine geri dönmemiş kimselerdir.[774]

5.4. Siyasi Yapı

Ülke krallıkla yönetilmektedir. Kral'ın atadığı bakanlar kurulunda kendisi de başbakanlık görevini yürütmektedir. Siyasi parti yasaktır. Atamayla oluşturulan bir danışma meclisi bulunmaktadır.

Suudi Arabistan İslami şeriat kuralları üzerine kurulu, Monarşi ile yönetilen bir krallıktır. Yönetimi elinde bulunduran Suud ailesinin, yani yönetimde bulunanların haklarını ve sorumluluklarını belirten ilk anayasa 1993 yılında tanınmıştır.

Kral Fahd Bin Abdül Aziz El Suud 13 Haziran 1982 tarihinden bu yana Cumhurbaşkanlığı ve devlet başkanlığı makamında bulunmaktadır. Kral tarafından 4 yıllığına atanan bir başkan ve 90 üyeden oluşan yasama meclisi görev yapmaktadır.[775]

Yürütme Organı; bakanlar ve diğer hükümet üyeleri aile fertlerinden görevlendirilmektedir. Şeriat Mahkemeleri, Uyuşmazlık Divanları ve Uzlaştırma Komitelerinden oluşmaktadır. Kral nihai temyiz ve af merciidir. Yargıtay işlevinde Yüksek Adalet Divanı bulunmaktadır.

Mevcut 13 vilayet bulunmaktadır. Vilayet Valilerinin çoğu Kraliyet ailesi

[774] Meydan Larousse 1998.
[775] The Economist Intelligence Unit Country Report Mayıs 2002.

mensubu prensler olup, bakan düzeyindedirler.[776]

5.5. Ekonomi

Arap dünyasının en geniş ekonomisi olan Suudi Arabistan dünyanın en büyük petrol üreticisi ve ihracatçısıdır. Toplam kesinleşmiş rezervleri 261 milyar varil, tahmini rezervleriyse 1 trilyon varildir. Suudi Arabistan'ın kesinleşmiş petrol rezervi dünya petrol rezervlerinin %25'ini oluşturmaktadır.[777]

Para birimi Suudi Arabistan Riyali (SAR) dir.[778] Suudi Arabistan, dünya petrol rezervlerinin %23'üne sahiptir. Dikenin günlük petrol üretimi 1.3 milyon tondur. Büyük ölçüde petrol üretimi ve ihracatına dayanan ve karma ekonomiye sahip bir ülke olan Suudi Arabistan'da gayri safi milli hasıla 140.6 milyar dolar, kişi başına düşen milli gelir ortalaması ise 7000 dolardır.[779]

Petrol, ihracat gelirlerinin %85'ini ve bütçe gelirlerinin %75'ini oluşturmaktadır. Bu bakımdan petrol gelirleri Suudi Arabistan ekonomisini büyük ölçüde etkilemektedir. Petrol yatıklarının büyük bir bölümü ülkenin doğu kesiminde ve Basra Körfezinin tabanındadır. Petrol zengini ülkelerin başında gelen Suudi Arabistan'da petro-kimya endüstrileri ve rafineri kuruluşlarına büyük önem verilmektedir. Bu durum petrole olan bağımlılığı daha da artırmıştır.

Bir başka yer altı zenginliği de, doğal gazdır. Suudi Arabistan dünya doğal gaz rezervlerinin %4'üne sahiptir ve günlük tüketim miktarı ise 100 milyon m3'tür.[780]

1973'te petrol fiyatlarının 4 kat değer kazanması ile gelişme ve modernleşme süreci başlamıştır. Halkın büyük bir kesimi kentlerde yaşamaya başlamış ve çoğunun bir ev ve araba sahibi olduğu görülmüştür. Bedava eğitim ve sağlık hizmetleri verilmeye çalışılarak, elektrik ve doğal gaz fiyatları ucuzlatılmıştır. Geleneksel gelir kalemlerini

[776] Milliyet, 16 Mart 1996.
[777] Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları.
[778] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, s:121.
[779] Gamze G. Kona, a.g.e., s:217.
[780] Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları.

oluşturan tarım ve balıkçılık, milli ekonomideki önemini yitirmiştir.[781]

Petrol fiyatları ve üretilen ulusal petrol miktarının Suudi Arabistan ekonomisi ve devlet bütçesi üzerindeki belirleyici rolü sürmektedir. Petrolün varil fiyatındaki dalgalanmalara rağmen, Suudi Arabistan toplam ihracatı ve GSMH'sı içindeki oranı kayda değer ölçüde değişmemektedir. Petrol fiyatlarındaki düşüşler ya da yükselişler büyüme oranına, cari işlemler dengesine ve bütçeye doğrudan yansımaktadır.[782]

Ülkede sosyal reformlara ve hızlı gelişmeye önem verilse de yönetimin Suudilerin kontrolünden çıkmamasına büyük özen gösterilmektedir. Bugün Suudi Arabistan'da her çeşit üretim sağlanmaktadır. Bu gelişme üzerinde petrol gelirlerinin büyük etkisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Mekke ve Medine'ye yapılan ziyaretlerden elde edilen kar yıllık 2 milyon dolardır.[783]

Suudi Arabistan son yirmi yılı kapsayan dört plan döneminde ekonomisini çeşitlendirmeye hemen tüm tüketim, yatırım ve ara malları kapsayan ithalat bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Ancak bu çabalara rağmen petrol ihracat ve kamu gelirlerinde ağırlığını korumuş, üretim çeşitlendirmesi hedefine ulaşılamamış ve ithalat bağımlılığı devam etmiştir.[784]

5.6. Askeri Yetenekler

11 Eylül koşullarının yarattığı ve ABD'nin Suudi Arabistan algısında köklü değişiklikler içeren bu yeni duruma rağmen, Suudi Arabistan rejiminin ülke güvenliği bakımından ABD'ne bağımlılığı devam etmektedir.[785]

ABD ve İsrail'de göreve gelen yeni yönetimlerle birlikte Filistin-İsrail görüşmelerinin kesilmesi ve intifadanın yoğunlaşarak bölgenin şiddet sarmalına girmesi, Suudi Arabistan için diğer bir önemli güvenlik sorunu olmuştur. Olası bir İsrail-Arap çatışmasına dahi kaçınılmaz olması yönüyle, İsrail'e karşı hep endişe

[781] Gamze G. Kona, a.g.e., s:217.
[782] İGEME Raporları, 2000.
[783] Gamze G. Kona, a.g.e., s:217.
[784] İGEME Raporları, 2000.
[785] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:24.

duymakta, özellikle onun sahip olduğu kitle imha silahlarını dile getirmektedir.[786]

Suudi Arabistan'ın birkaç yıl öncesine kadar tehdit olarak algıladığı Yemen'le sınır ihtilafının çözülmesi, ikili ilişkilerde yakınlaşma sağlamış, tehdidin boyutlarını sınır asayişine indirgemiştir.

Suudi Arabistan'ın dış politikasında en önemli zaaflarından biri, son elli yıl içerisinde İsrail ile diğer Arap ülkeleri arasında cereyan eden üç büyük savaşta ve son olarak da Körfez Savaşında kendini gösterdiği üzere, askeri yönden caydırıcı nitelikte bir gücünün bulunmamasıdır. Körfez savaşı öncesi Irak'ın tehditleri karşısında ABD askeri birliklerini ülkesine davet etmek durumunda kalan Suudi Arabistan yönetimi, 2000 yılı Eylül ayında başlayan ve halen devam etmekte olan Kudüs İntifadasında da askeri yönden hiçbir şekilde caydırıcı güç olarak algılanmamıştır. ABD askeri varlığı olmadan diğer Körfez İş Birliği Konseyi(KİK) üyesi ülkelerle birlikte dahi Irak ve İran'a karşı koyamayacağı da uluslar arası çevrelerde genel kabul görmektedir.[787]

Suudi Arabistan Krallığı'nın iç ve dış tehditlere karşı savunulması, diğer KİK üyeleri ile birlikte bölgedeki stratejik maden kaynaklarının korunması ile Suudi Hanedanı ve rejimin bekası için barıştan itibaren gerekli hazırlıkların yapılması ve bölgede KİK Üyesi ülkeler ile birlikte bertaraf edilmesi mümkün olmayan dış tehditlere karşı bu güne kadar olduğu gibi bölgeye davet edilecek devlet veya devletlere ait silahlı kuvvetlerle birlikte harekat icra etmek üzere teşkil edilmiştir.

Silahlı Kuvvetler Komutanlığı, Savunma ve Sivil Havacılık Bakanı, Silahlı Kuvvetler Baş Müfettişi unvanıyla Başbakan İkinci Yardımcısı Prens Sultan Bin Abdülaziz tarafından yürütülmektedir.

Suudi Arabistan'ın geniş topraklarına karşın sınırlı insan kaynağı savunma alanında ileri teknoloji ağırlıklı bir yaklaşımı zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda en çok hava gücüne ve savunma sistemlerine yatırım yapmaktadır. Ayrıca gelişmiş tank ve füze sistemleriyle zırhlı muharebe araçları tedariki ön plana çıkmıştır. Suudi

[786] Bülent Sürücü, a.g.e., s:157.
[787] Tayyar Arı, a.g.e., s:97.

Arabistan konvansiyonel silah alımlarında gelişmekte olan ülkeler arasında son on yılda ilk sırada, dünyada ise ilk on içerisinde yer almıştır.[788]

1991 Körfez Savaşı Irak'a karşı Suudi Arabistan'ın konvansiyonel gücünün yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Suudi Arabistan Körfez Savaşı sonrasında güvenliği açısından ABD'ne bağımlılığını başta bu ülkeden aldığı F-15 savaş uçakları, füze savunma sistemleri ve zırhlı muhabere araçlarıyla tedrici olarak ikame etmeye çalışmıştır.

Savunma ve Sivil Havacılık Bakanlığı'na bağlı Genelkurmay Başkanlığı Birlikleri; Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Savunma Kuvvetleri Komutanlığı, Silahlı Kuvvetler Akademisi Komutanlığı şeklinde teşkilatlanmıştır.

Bu birlikler ülkenin savunulması için öngörülen konseptlere göre barış döneminde;[789]

- Merkezi Bölge (El- Harj, Riyad, Kasım, Hail) ,
- Doğu Bölge (Dahran, Dammam, Jubail),
- Kuzey ve Sınır Bölgesi (Hafr El-Batn, Arar),
- Kuzeybatı Bölgesi (Tabuk),
- Batı/Hicaz Bölgesi (Taif, Cidde, Medine),
- Güney Bölgesi (Abha, Cizan, Khamis Mushayt, Sharura)

komutanlıkları şeklinde, doğrudan Gnkur.Bşk'lığına bağlı olarak görev yapmak üzere ve idari yönden ana kuvvet komutanlıklarına bağlı olarak, Askeri Şehirler adı altında büyük garnizonlar halinde konuşlandırılmışlardır.

[788] Military Balance 2002.
[789] Middle East Military Forces Report, Suudi Arabistan 2004.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı birliklerinin konuş durumu, İsrail-Irak/İran ve Yemen'den gelebilecek tehditlere yönelik olarak belirlenmiştir.

Silah Araç Gereçleri:

TANK	: 315 Ad. M-1AZ Abrams ve 290 AMX-30
KEŞİF ARACI	: 300 AML -60 /90
A/FV	: 570 AMX-10P, 400 M-2 Bradley
ZPT	: 1750 M-113 A1/A2/A3,150 Panhard M-3
TOP	: 100 Ad. 105 mm M-101/102
	40 Ad. 155mm FH -70
	40 Ad. M-198
	50 Ad. M-114
	8 Ad. 203 mm M-115
	110 Ad. 155mm M-109 A1B/AZ
	90 Ad. GCT
MRL	: 60 Ad. ASTROS II
HAVAN	: 400 Ad. 81mm, 107mm, 120mm.
SSM	: 10 Ad. CSS-20 (40 MSL)
ATGF	: 950 Ad. Tow/2
	10 00 Ad. M-47 Dragon, Hot.
ATRA	: 300 Ad. 84mm.Carl Gustav,
	100 Ad. 90 mm. M-67,
	50 Ad. 106mm. M-40 A1
TAAR.HEL	: 12 Ad. Ah-64
G/M HEL	: 12 Ad. 5-70 A-1
	22 Ad. UH-60A
	6 Ad. SA -36SN
	18 Ad. Bell- 106 CS
SAM	: 500 Ad. Crotale
	504 Ad. Redeye

1983 yılından bu yana sağlanan gelişmelerle personel mevcudu 13 500 kişiye ulaşan Deniz Kuvvetleri; Komutanlık Karargahı (RİYAD), İki Deniz Üs Komutanlığı (Cidde ve Jubail) ve bunlara bağlı toplam altı adet Deniz Bölge Komutanlığı ile Deniz Harp Okulu'ndan oluşmaktadır.

Deniz Bölge Komutanlıklarından Kızıldeniz Sahili'nde Yanbu ve Cidde Dz.Blg. K.lıkları Cidde Dz.Üs K.lığına, Basra Körfezi Sahili'nde Jubail, Dammam, Ras Al-Minsap, Ras Al-Ghap Dz.Blg. K.lıkları Jubail Dz. Üs K.lığına bağlıdır. Ayrıca Yemen sınırına yakın Al-Farsan Adası'na konuşlu, iki taburlu, 3.000

mevcutlu, Dz. P.Alayı mevcuttur.[790]

Silah Araç ve Gereçleri:[791]

- Dört adet MEDİNE Sınıfı Fırkateyn (Fransız F-2000 Sınıfı; 160 Km. menzilli Su Üstü OTOMAT-2 Güdümlü Füzeleri için sekiz ve ayrıca CROTALE Uçaksavar/SAM Güdümlü Füzeleri için sekiz adet olmak üzere on altışar adet fırlatma lançerlerine sahiptir.)

- Dört adet BEDİR Sınıfı Fırkateyn (ABD Eski TACOMA Sınıfı)

- İki adet Fransız DNC/TOULON Tersanesi yapımı Lojistik Destek ve Tanker Gemisi

- Üç adet İng. VOSPER THORNYCROFT yapımı SANDOWN Sınıfı Mayın Harbi Gemisi

- Dört adet ADDRIYAH (Eski ABD MSC-322) Sınıfı Mayın Harbi Gemisi

- Altı adet LCU Takım seviyesinde birlik çıkarma gemisi

- Sekiz adet LCM Bölük seviyesinde birlik çıkarma gemisi

- 29 adet Hücumbot

- 15 adedi Eurocopter AS-565-SA Phander modeli (Aerospatiale AS-15 TT denizaltı savar füzeleri ile donatılmış) olmak üzere, tamamı CİDDE ve JUBAİL Üslerinde konuşlu toplam 21 silahlı helikopter gücüne sahiptir. SAWARİ-2 Proje Kapsamında sipariş edilen 12 adet AS-532 UL Cougar MK II arama kurtarma helikopterlerinden üç adedi 1999 yılı içerisinde teslim alınmıştır.

Mevcudu 18.000 olan Suudi Arabistan Hava Kuvvetleri Komutanlığı;

[790] Middle East Military Forces Report, Suudi Arabistan 2004.
[791] Military Balance 2002.

Komutanlık Karargahı, 6 adet Ana Hava Üs komutanlığı ve bunlara bağlı Toplam 29 Filo Komutanlığı ile Hava Harp Okulu Komutanlığı'ndan oluşmaktadır.

Hava Kuvvetleri'nin ana hava üsleri; Taif, Cidde, Khamis, Mushait, Dahran, Riyad ve Tabuk şehirlerindedir.[792]

Silah Araç ve Gereçleri:[793]

Uçak Tipi	Miktarları	Görev ve Fonksiyonları
F-15 C/D EAGLE (ABD)	188	Av-Bombardıman
Tornado ADV/IDS (İNG.)	114	Av-Bombardıman
F-5 E/B/F TİGER (ABD)	85	Av-Bombardıman
RF-5 E TİGER (ABD)	10	Keşif
E-3A SENTRY (ABD)	5	Elektronik Harp
KE-3A Tanker (ABD	8	Havada Yakıt İkmal Uçağı
C-130 E/H/H-30 Hercules (ABD)	38	Taktik Hava Ulaştırma
KC-130H Hercules (ABD)	8	Havada Yakıt İkmal Uçağı
VC-130 H Hercules (ABD)	6	VIP / Hastahane
CN-235 Casa (İspanyol)	4	Taktik Hava Ulaştırma
Boeing 707-120/320 (ABD)	3	Kraliyet Özel Filosu VIP
Boeing 747 SP (ABD)	1	Kraliyet Özel Filosu VIP
Boeing 737-200 (ABD)	1	Kraliyet Özel Filosu VIP
Tristar (ABD)	2	Kraliyet Özel Filosu VIP
Bae 125-800 (İNG)	2	VIP
Gulfstream III (ABD)	2	VIP
Jetstar 8 (ABD)	2	VIP
Learjet 25 / 35 A (ABD)	3	VIP
AS 61 A (Fransa)	3	VIP Hlkp.
AB 206 A (İtalya)	13	Arama Kurtarma Hlkp.
AB 212 (İtalya)	25	Genel Mak.
AS 532 Cougar Mk II (Fransa)	12	Ar. Kurt. / Gen. Mak Hlkp.
AB 412EP (İtalya)	40	Arama Kurtarma - G/M Hlk.
HAWK Mk 65/65A (İNG)	33	Eğitim Uçağı
PC-9 (İNG)	45	Eğitim Uçağı
Jetstream 31 (İNG)	1	Eğitim Uçağı
Cessna 172 G / H / M (ABD)	14	Eğitim Uçağı

Hava Savunma Kuvvetleri; Suudi Arabistan Hava Savunma Sistemlerinin bir komutanlık altında toplanması ile 1984 yılında Suudi Arabistan Kraliyet Hava Savunma Kuvvetleri teşkil edilmiş ve 1986 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı

[792] Middle East Military Forces Report, Suudi Arabistan 2004.
[793] Military Balance 2002.

bünyesinden ayrılarak ayrı bir kuvvet halinde doğrudan Genelkurmay Başkanlığı'na bağlanmıştır 11 OCAK 2000 tarihinde Suudi Basını'na bir demeç veren Savunma ve Havacılık Bakanı Prens Sultan Bin Abdülaziz 2001 yılında Hava Savunma Akademi Komutanlığı'nın göreve başlayacağını açıklamıştır. Toplam personel miktarı 4.000 kişidir.[794]

Körfez Harekatı sonrası ABD Hükümeti Suudi Arabistan'a AH-64 Apache Helikopterleri'nin satışına izin vermiştir. 1991 yılı NİSAN ayında imzalanan anlaşma ile 12 adet AH-64 1993 yılına kadar alınmış ve Hafr Al-Batn'daki Kral Halit Askeri Şehri'nde Suudi Arabistan Kara Havacılık Komutanlığı Kuruluşuna dahil edilmiştir. Bu Helikopterler Bell-206 Jet Ranger Keşif Helikopterleri ile ve Tow Tanksavar Füzeleri donanımlı olarak göreve başlamışlardır. Desert Hawk Tipi Skorsky helikopterleri ise tıbbi tahliye ve genel maksat görevleri için kullanılmaktadır.

Helikopter Tipi	Miktarı	Görev Fonksiyonları :
AH-64 APACHE (ABD)	12	Taarruz Hlkp.
Bell 406 CS (ABD)	15	Taktik Keşif Hlkp.
S-70 A Desert Hawk (ABD)	21	Genel Maksat
SA 365 N Dauphin (Fransız)	6	Medevac Hlkp.

Oldukça küçük bir hava gücüne sahip Suudi Arabistan Deniz Kuvvetlerinde 24 adet AS565 SA PHANDER (FR) ve 12 adet AS 532 AL COUGAR (FR) helikopteri mevcuttur. Bu helikopterlerin çoğu gemilere karşı güdümlü füze sistemleri ile donatılmışlardır. Bu görev Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nda İran ile Irak arasında geçen başarılı deniz çatışmaları sonrası benimsenmiştir. Suudi Arabistan Dz K.K.lığı helikopterlerinin tamamı Basra Körfezi kıyısında Jubail Dz. Hv. Üssü'nde konuşlandırılmıştır.

Ana Karargahı ve biri mekanize olmak üzere üç tugayı Riyad'da konuşlu olan Milli Muhafız Birlikleri Komutanlığı(MMKK)'nın, toplam 2 Mekanize ve 5 Motorize Piyade Tugayı mevcuttur.

[794] Military Balance 2002.

MMKK, düzenli ordu birlikleri dışında personel kaynağı Kraliyet Ailesi'ne bağlı aşiret mensuplarından oluşan ayrı bir silahlı kuvvettir. Körfez Harekatı sırasında personel mevcudu 35.000 olan bu teşkilatın mevcudu 70.000'e çıkarılmıştır.[795]

5.7. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Suudi Arabistan'ın Konumu ve İlişkileri

Suudi Arabistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasında hiç bir Avrupa devletinin yardımının bulunmaması ve tarihinde de hiç sömürgeleştirilmemiş olması, Suudi yöneticilere öteki krallık rejimlerinin hiç birisinde görülmeyen bir meşruluk kazandırmıştır. Irak ve Ürdün ile doğan sınır anlaşmazlıkları, 1936 Arap Kardeşliği Saldırmazlık Anlaşması ile çözümlenmiştir. 41 erkek çocuğu olan Abdülaziz, tarihte az rastlanır biçimde geniş olan ailesini fetih ve güçlenme konularında örgütlemiş, ancak bu konuda petrol gelirinin de önemli bir katkısı olmuştur.

Suudi Arabistan, 1933 ve 1936'da Amerikan petrol şirketi Aramco'ya petrol ayrıcalıkları vermiştir ki bu da Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya girmesinin başlangıcını oluşturmuştur. Aramco ilk yatırımlarına 1944 yılında başlamıştır.[796]

Görüldüğü gibi Suudi Arabistan, ABD ile ilişkileri çok uzun yıllar öncesinde başlamış bir bölge ülkesidir.[797] 1930'ların başında petrol arama ve çıkarma konusunda verilen imtiyazlarla başlamış olmakla beraber sadece bu konuyla sınırlı kalmamıştır. II. Dünya Savaşı'yla beraber bölgeye ilgisi artan ABD, 1944 yılında Suudi Arabistan'a ilk yardımı başlatmış ve bunun karşılığında Dahran'da bir askeri üssün kullanım hakkını elde etmiştir. İkili ilişkilerin temel konuları şu şekilde sıralanabilir: Arap-İsrail çatışmasında Suudi Arabistan'ın konumu, Körfez Savaşı sonrası bölge güvenliği, Suudi Arabistan'a silah satışı, Suudi dış

[795] Middle East Military Forces Report, Suudi Arabistan 2004.
[796] Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, s:36.
[797] İki ülke ilişkileri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Anthony H. Cordesman, 'Saudi Arabia, the US And the Structure of Gulf Alliances', Center for Strategic And International Studies, Şubat 1999.

yardım programları, ikili ticaret ilişkileri ve insan hakları ve demokrasi alanında Suudi politikaları.[798]

Suudi Arabistan, daha önce de geçtiği gibi bölgede bir İran ya da Irak üstünlüğünü kendisine en büyük tehdit olarak görmektedir. Bu tehdide önlem olarak da hızlı bir silahlanma sürecine girmiştir. Ancak bu konuda teknik donanıma tam olarak sahip olmayışı bölgesel güvenlik adına önemli bir sorundur. Suudi Arabistan'ın bir diğer sorunu da Yemen'le arasında olan sınır belirsizlikleridir. Bununla ilgili olarak 2000 yılının ilk üç ayında taraflar sorunun çözümü için iyi niyetlerini belirten karşılıklı açıklamalarda bulunmuşlardır ancak somut bir adım henüz atılamamıştır. Suudi Arabistan'ın tehdit algılamalarından birisi de ABD ve Batı'dan gelen ekonomik ve siyasi liberalleşme yönündeki baskılardır. Diğer monarşilere göre daha püritan bir İslami rejime sahip olan Suudi Arabistan'da liberalleşme yönünde atılacak adımlar ülkede birtakım karışıklıkları da beraberinde getirebilir. Suudi yöneticiler, İran'da Şubat 2000 seçimleriyle daha da pekişen açık toplum taleplerinin ülkesine de sıçramasından korkmaktadırlar.[799]

Suudi Arabistan'da İslamcı muhalefet geleneği, 1927-1929 arasındaki İhvan isyanına kadar dayanmaktadır. 196O'lı yıllarda gerçekleştirilmeye çalışılan bazı teknolojik yeniliklere karşı çıkan İslamcı muhalefet 1965 yılında Suudi televizyon binasına saldırmış ve televizyon yayınları ancak iki yıl sonra yeniden başlayabilmiştir. 1979 yılında ise Mekke'de ayaklanarak bir güç gösterisi yapmıştır. Körfez Savaşı ertesinde gücünü giderek arttıran İslamcı muhalefetin temel hedefi mevcut siyasal kurumlar, devlet teşkilatı ve bu ikisini temsil eden Suudi hanedanıdır. 1932 yılında modern Suudi Arabistan'ın kurulmasıyla hanedan tarafından bilinçli bir şekilde ulemanın bürokrasiye katılması, siyasal otoriteyle dinsel otorite aramdaki bir ittifakı yansımaktaydı. Bu haliyle Suudi Arabistan'daki İslamcı akımlar Mısır, Suriye veya Cezayır'e göre önemli bir farklılık arzetmektedir. Bu üç ülkenin aksine Suudi Arabistan zaten İslami bir devlet olduğu iddiasındadır. Bu yüzden İslamcılar da kendilerinin gerçek İslam'ı

[798] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:288.
[799] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:25.

temsil ettiklerini öne sürmektedirler.[800]

Suudi Arabistan'da İslamcı muhalefetin giderek güçlenmesinin temelinde petrolden kaynaklanan zenginliğin toplum katmanları arasında eşit olarak paylaşılmaması yatmaktadır. Muhalefetin esas olarak Suudi hanedanını hedef almasının temel nedenlerinden biri budur. İslamcı hareketlerin Körfez Krizi sonrasında hız kazanmasının nedenleri ise, krizin yarattığı ekonomik sorunlar nedeniyle sosyal yardım harcamalarının kısıtlanması ve Suudi rejiminin kendisini konmak için yabancı güçleri topraklarına çağırmasının tutucu kesimlerde yarattığı rahatsızlıktır. İslamcıların taleplerini yansıtan 12 maddelik ve yüzlerce ulema tarafından imzalanan ilk bildirinin, daha savaş sürerken, Şubat 1991 'de yayınlanması bunun göstergesidir, Suudi ailesi ile Vahabi anlayışı savunan kuruluşların ittifakına dayanarak yaşama geçirilmiş ve vahabiliği dünyaya yayma amacı taşıyan Rabıta örgütü, Körfez Savaşı sırasında Saddamı desteklemiş ve Suudi ailesinin Amerika Birleşik Devletleri yanlısı politikası nedeniyle aralarında ciddi anlaşmazlıklar çıkmıştır. Suudi rejimi, muhalefeti susturmak için 1992 yılında yeni bir anayasa kabul etmiş ve 60 kişilik bir Şura Heyeti oluşturmuştur. Ayrıca, aynı yıl çıkarılan bir yasayla yerel yönetimler güçlendirilmiştir. 1994 yılından itibaren önlemlerini sertleştiren Suudi rejimi yüzlerce muhalifi tutuklamış, bir o kadar muhalif de yurtdışına kaçmıştır. Şimdiye kadar meşruiyetini ulema kesiminden sağlayan Suudi hanedanı, bu kesimin sadakatinden artık emin değildir.[801]

Soğuk Savaş yılları boyunca ABD, Ortadoğu politikasının temel ayaklarından biri olan Suudi Arabistan'la ilişkiler her dönemde kesintisiz devam etmiştir. Körfez Savaşı ikili ilişkilerde önemli bir dönemdir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ve onu izleyen süreçte Suudi Arabistan, tehdit algılamasında birinci sıraya İran'ı koyması nedeniyle Irak lehine bir tavır sergilemiştir. Bu çerçevede Irak lehine sınır düzenlemeleri ve mali yardımlar yapılmasını istemiştir.[802] Ancak bu tutumunun sorunun çözümünde fayda sağlamadığını görünce Amerikan

[800] Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, s:128.
[801] Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, s:128.
[802] Gregory Gause, 'From 'Over the Horizon' to 'Into the Backyard': The US-Saudi Relationship And the Gulf War', The Middle East And the United States (ed. by David W. Iesch), Colorado, Wuslviow Press, 1996, s:307.

kuvvetlerinin topraklarına konuşlanmasını kabul etmiştir. Suudi halkının büyük bölümü bu Amerikan varlığını bir tür işgal olarak değerlendirmiş ve bu durum ülkede bugün de devam eden rahatsızlıkların kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi için gerçekleştirilen operasyonda oldukça etkin bir rol oynayan Suudi Arabistan 1991'den sonra Irak'ın güneyinde oluşturulan uçuşa yasak bölgenin denetimini yapan Amerikan uçaklarına da ev sahipliği yapmıştır. Ancak BM silah denetimlerine yönelik engellemeleri nedeniyle 1998 yılında gerçekleştirilen hava saldırılarında topraklarını açmamıştır.[803]

Birbirinden tamamıyla farklı toplum yapısına sahip olan iki ülke arasında zaman zaman bu farklılıktan kaynaklanan gerginlikler olsa da ikili ilişkilerde her iki tarafın da çok önemli çıkarları vardır. Ancak bu ilişkinin sürekliliği büyük ölçüde Suudi rejiminin iç unsurlarla nasıl başa çıkacağına bağlıdır.

Suudi Arabistan'da ABD için özellikle önem taşıyan iki üs mevcuttur. Bunlardan biri Dahran'daki kara üssü, diğeri de Prens Sultan Hava Üssü'dür. Dünyanın en gelişmiş ve en büyük hava üslerinden biri olan Prens Sultan Üssü sadece Basra Körfezi değil Kuzeydoğu Afrika ve Afganistan'a yönelik olası operasyonlar için de komuta merkezi olma niteliğindedir.[804]

Dünya petrol rezervlerinin %25'ine sahip olan Suudi Arabistan, ABD'nin petrol ithal ettiği ülkeler sıralamasının başında yer almaktadır. Buna karşılık ABD'de Suudi Arabistan'ın askeri harcamalarından en büyük payı alan ülkeler arasındadır. Yani iki ülke arasında özünde ABD lehine olan bir ticari ilişki söz konusudur. Bunun yanında Asya-Pasifik'teki Amerikan müttefikleri için fiyat istikrarı ve petrol arzının sağlanması, krallığı ABD için daha da önemli hale getirmektedir. Bu düşünceden hareketle kraliyet ailesinin yönetimden devrilmesiyle oluşacak güç boşluğunun radikal İslamcılar tarafından doldurulması endişesi bugün için ülkeye yönelik temel korkudur. Bu nedenle krallıkta ortaya çıkacak herhangi bir değişim işareti endişeyle karşılan-

[803] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:288.
[804] Serhat Erkmen, 'Suudi Arabistan-ABD İlişkileri: Zorunlu Bir İttifakın Geçmişten Bugüne Anatomisi', Stratejik Analiz, Sayı 20, Aralık 2001, s:53.

maktadır.[805]

Dünyanın bir numaralı petrol üreticisi ve ihracatçısı olan Suudi Arabistan'da BP 2002'e göre 262 milyar varil petrol ve 6.53 trilyon m^3 doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Ülkede 80 civarında petrol ve doğal gaz sahası ve 1000 den fazla üretim kuyusu bulunmakta olup, üretimin yaklaşık yarısı sadece Gavar sahasından üretilmektedir Önemli petrol sahaları Gavar, Safaniye, Necd, Abkayk, Berri, Manifa, Zülüf, Şaybah, Ebu Safa ve Kuru-Sahaniyedir. Üretim maliyeti varil başına 1.50 dolar ile dünyadaki en düşük maliyetli petroldür. Petrollerinin %60-65 i hafif petroldür ve kalanı ise orta ve ağır petroldür. Suudi Arabistan'da petrol çalışmalarını millileştirilmiş Suudi Aramco[806] şirketi yürütmekte olup, bu şirket Arabistan ile ABD petrol şirketleri olan Exxon-Mobil ve Shevron-Texaco arasındaki ortaklıktan oluşmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan serbest bölgesinde Japonya'nın Arabistan Petrol Şirketi (AOC) üretim yapmaktadır. İlave olarak BP, Conaco, Occidental, Phillips ve Total'in yatırımları bulunmaktadır.[807]

Suudi Arabistan'da petrol üretimi 1980 yılında 10 milyon varil/gün iken 1985 yılında 5.0 milyon varil/gün seviyesine düşmüştür. Günümüzde 10.5 milyon varil üretim kapasitesi bulunmasına rağmen OPEC kotası nedeniyle üretimi 8.0 milyon varil/gün seviyesindedir. Suudi Arabistan'ın petrol ihraç terminalleri Arap Körfezinde ve Kızıl denizdir. Ülkenin 2 boru hattı bulunmaktadır. Birincisi 5.8 milyon varil/gün kapasiteli Petroline petrol hattı olup, doğu batı yönünde petrolleri Kızıl Denize taşımaktadır. İlave olarak bu hatta paralel 270.000 varil/gün kapasiteli sıvı doğal gaz taşıma boru hattı vardır.[808] İkincisi Trans-Arabistan boru hattıdır (tapline), Arabistan-Lübnan arasında bulunur ve 1984'ten bu yana kapalıdır.

İlk bakışta dini açıdan Sünni olması sebebiyle İran'dan daha avantajlı görünmesine karşın, Suudilerin Sünni Vaha-biliği, Orta Asya İslam'ı ile çok örtüşmemesi sebebiyle çok sıcak karşılanmamaktadır.

Orta Asya'da yaygın olan Sufiliğin Kur'an'ın dışında bir çok kaynağı ve

[805] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:289.
[806] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:493.
[807] Şener Üşümezsoy, a.g.e., s:123.
[808] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:493.

felsefeyi içeriyor olması ve dini bireysel bir bakış açısından değerlendiriyor olması Vahabi İslami ile çelişmektedir. Ayrıca Valeria F. Piacentini'nin belirttiği gibi: "Suudi Arabistan Vahabiliğinin yayılmasının önündeki en önemli engel, etki itibariyle sert Vahabi doktriniyle uyuşmayan Orta Asya İslamı'nın kendisidir. [514] Suudi Arabistan'daki Vahabiliğin değişmez doktriner haliyle Orta Asya'da uzun vadede bir geleceğinin olması olası değilse bile, Vahabilik bölgedeki radikal İslami akımlar tarafından sempatiyle karşılanmaktadır. Özellikle Fergana Vadisi çevresinde etkinlik gösteren Vahabilik Tacikistan'daki iç savaş ve Afganistan savaşı sırasında gündeme gelmiştir. Bölgede camiler ve dini okullar açan Suudi Arabistan'ın finansal açıdan güçlü olması bölgede yasal veya yasadışı İslami hareketler arasında etkinliğini arttırmasını kolaylaştırmaktadır. Orta Asya cumhuriyetleri bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra ekonomik ve siyasi destek arayışları nedeniyle ekonomik olarak güçlü bir Suudi Arabistan'ın desteğini hoşnutlukla karşılamalarına karşın, Orta Asya liderleri İslamcı muhalefetin de Suudi desteğinden faydalanması sebebiyle ciddi bir ikilem içerisinde kalmışlardır.[809]

6. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)

6.1. Ülkenin Coğrafi Konumu

[809] Gamze G. Kona, a.g.e., s:312.

Arap Yarımadasının güneydoğusunda yer alan Birleşik Arap Emirlikleri; Suudi Arabistan ve Umman ile komşudur.

1 318 km kıyısı olan BAE kuzeyden Basra Körfezi, doğudan Umman, güneyden ve batıdan ise Suudi Arabistan ile komşudur. Toplam 867 km olan kara sınırının; 410 km'si Umman ve 457 km'si de Suudi Arabistan iledir.[810]

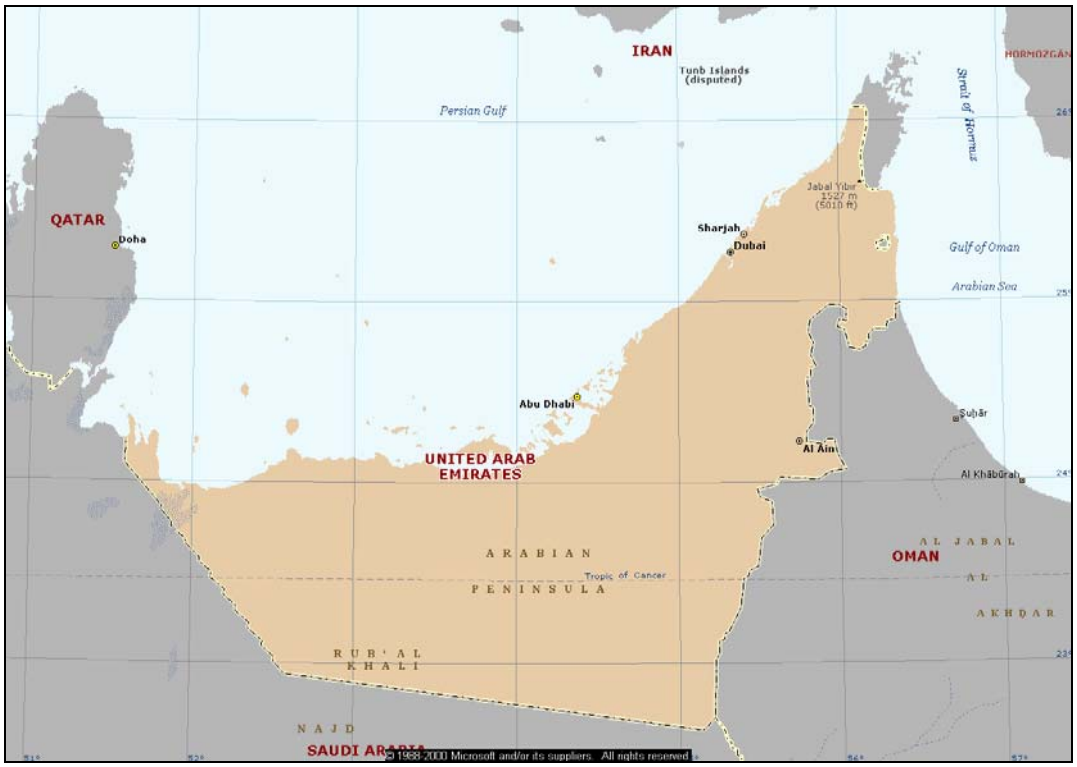
Toplam 82 880 km² alan kaplayan BAE 22° 29' K - 26° 02' K paralelleri ile 51° 04' D - 56° 23' D boylamları arasında yer almaktadır. Ülke arazisinin tamamı kara yüzeyidir. Ülkenin en alçak yeri 0 m ile Basra Körfezi kıyıları iken, en yüksek yeri 1 527 m ile Yibir Dağı'dır.[811]

6.2. Ulaşım

Ülkede iyi bir kara yolu ulaşım ağı kurulmuştur. Üç uluslararası hava limanına ve gelişmiş iki limana (Abu Dabi ve Dubai) sahiptir. Toplam 4 835 km karayolu bulunmaktadır.

Diğer Limanları: Akman, El Fukayra, Das Adası, Khawr Fakkan, Mina Cebel Ali, Mina Halid, Mina Reşid, Mina Sakr, Mina Zeyd, Umm el Kayvan.[812]

[810] Tayyar Arı, 2000'li Yıllar..., s:45.
[811] The CIA Factbook 2003.
[812] DEİK Ülke Raporu 2002.

Resim- 21[813] Birleşik Arap Emirlikleri

6.3. Tarih

Ülkede yedinci yüzyıldan beri Müslüman emirlikler bulunuyordu. 17. yüzyıldan itibaren Avrupalılar, Ortadoğu ve Asya ülkeleri ile güvenle ticaret yapmak amacıyla askerî üsler kurdular. 19. yy'da İngiltere buraları kontrol etmek amacıyla askeri üsler kurdu. İngilizlerin ülkeyi terk etmesinden hemen sonra altı emirliğin (Abu Dabi, Acman, Al Fucayra, Aş Şarkiya, Dubai, ve Umm el Kayvan) 1971'de birleşmesiyle Birleşik Arap Emirlikleri adında bir devlet kuruldu.[814] 1972 yılında Ras el Kayman Emirliği'de ülkeye katıldı.

Basra Körfezi'nin güney kıyısında yedi emirliğin oluşturduğu federal bir devlet olan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), bir zamanlar her tarafı çöl olan ülke idi. Artık ortalıkta çöl bulmak çok zordur. Her yeri kaplayan çimler, ağaçlar, inanılmaz yükseklikte ve mimaride binalar, oteller, bankalar, alışveriş merkezleri ve lagunalar (kıyı gölleri) mevcuttur. Yılın her ayında denize girme imkanının bulunduğu

[813] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
[814] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:517.

BAE'de, kışın dahi havalar öğleleri 27, geceleri 10 derece. Türkiye'ye dört saatlik bir uçuş mesafesindedir. BAE ticaret merkezleri, milletlerarası hava ve deniz limanları, gümrüksüz ticari sahalar ile bugün Ortadoğu'nun en gözde ticaret merkezi durumundadır. Vergisiz alışverişin yapılabildiği BAE, uluslararası golf turnuvalarına ve dünyaca ünlü lüks otellere ev sahipliği yapmaktadır.[815]

6.4. Nüfus ve Etnik Yapı

Ülkenin nüfusu Temmuz 2003 itibariyle 2.484.818 kişi olarak ifade edilmektedir. Nüfus artış oranı ise % 1.57'dir.[816]

Ülkedeki etnik gruplar; Birleşik Arap Emirlikli (Arap) (% 19), Arap ve İranlı (% 23), Güney Asyalı (% 50), diğerleri (% 8)'dir.

1960'lı yılların sonuna kadar ülkede Araplardan oluşan nüfusun büyük bir bölümü vahalarda yaşamakta ve diğerleri göçebe hayvancılık yapmaktaydı. Azınlıklar büyük kentlere yerleşmiş olup ticaretle uğraşmaktaydı. 1970'li yıllardan itibaren petrolün çıkarılmasıyla nüfus hızla artmaya başlamıştır.[817]

Birleşik Arap Emirlikleri'nde nüfusun yaklaşık yüzde 75'ini yabancılar oluştururken yine çalışan işgücünün de yaklaşık yüzde 90'ı yabancılardan meydana gelmektedir. Yabancıların BAE'de vatandaşlık almalarının çok zor olduğu belirtiliyor. Ancak uzun uğraşın ardından her hangi yedi emirden birinin vereceği onay ile vatandaşlık alınabileceği ifade ediliyor. Yabancıların ortalama geliri 500 dolar civarındadır. Yüzde 25'i yerli olan BAE'nin, yüzde 25'ini Hindistanlılar, yüzde 20'sini Pakistanlılar ve kalan kesimi ise İranlılar, Bangladeşliler, Filipinliler oluşturuyor. Afrikalılar'ın da bulunduğu BAE'de, pazarların çoğu, Hindistanlılar, Pakistanlılar ve İranlılar'ın elindedir. Ülkeye girer girmez, ilk gözlemlenen şey de zaten ülkenin birçok farklı ırkı içinde barındırmasıdır. Otellerde ve restoranlarda çalışanların çoğunluğunu Filipinliler ve Pakistanlılar[818] oluşturmakta, taksicilerin

[815] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:514.
[816] The CIA Factbook 2003.
[817] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:516.
[818] Rouhallah K. Ramazani, Challenge and Response In The Middle East, John Hopkins Uni., 1986, s:33.

geneli de Pakistanlı. 50 bin İngiliz'in ve 6 bine yakın Alman'ın bulunduğu belirtilen BAE'de, sosyal ve ekonomik şartların süratle gelişmesi neticesinde ülkeye her yıl binlerce kişi akın etmektedir.[819]

% 96'sı Müslüman olan ülkede, Hıristiyan, Hindu ve diğerleri % 4'lük bölümü oluşturmaktadır.

Resmi dili Arapça olan BAE'nde Farsça, İngilizce, Hintçe ve Urduca konuşulmaktadır.[820]

6.5. Siyasi Yapı

Ülkenin yönetim şekli 'Federal Emirlik'tir. Başkenti Abu Dabi olan BAE'nin kurtuluş günü (İngiltere'den) 2 Kasım 1971'dir.

Ülke toplam 7 emirlikten oluşmaktadır. Bu emirlikler; Abu Dabi, Akman, El Fukayra, Eş Şarkiya, Dubai, Ras el Kayma[821] ve Umm el Kayvan'dır.

Birleşik Arap Emirlikleri'nde 1971'de kabul edilen, 1976 ve 1981'de değişikliğe uğrayan Federasyon Anayasası'na göre federal mekanizma üç temel unsurdan meydana gelmektedir. Bunlar Yüksek Konsey, Federal Ulusal Konsey ve Federal Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Federal düzeyde en yüksek organ olan Yüksek Konsey, yedi emirliğin başında bulunan emirlerden oluşmaktadır. Konseyin alacağı bütün kararların en az beş emirin onayını taşıması ve bunlar arasında, Abu Dabi ve Dubai emirlerinin bulunması asıl şartlardandır. Devlet Başkanı ve Yardımcısı'nı Konsey seçer. Devlet Başkanı da Başbakan ile Federal Bakanlar Kurulu'nu atar. Federal Bakanlar Kurulu'nun önerdiği yasalar emirlerin iki yıllık bir dönem için atadığı danışma organı niteliğindeki Federal Ulusal Konsey tarafından incelenir. 40 üyesi bulunan Federal Ulusal Konsey'de, Şarcah ve Re'sül-Hayme altışar, Ümmü'l-Kayvan, Acman ve Füceyre dörder, Abu Dabi ve Dubai sekizer üye bulundurmakta.

---

[819] Radikal, 12 Mart 2000.
[820] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[821] Ayrıntılar için bkz.; Emile A. Nakhleh, The Persian Gulf and American Policy, Newyork, N.Y. Praeger, 1982, s:10.

Birleşik Arap Emirlikleri'ni oluşturan emirliklerin başında bulunan emirlerin yönetme hakkı soya göre devam etmekte. Birleşik Arap Emirlikleri'nde dış politikanın idaresi Abu Dabi Emiri ve aynı zamanda Devlet Başkanı olan Şeyh Zayed bin Sultan en-Nahyan'ın elinde bulunmakla beraber diğer emirlerin de kendi içlerinde özellikle diğer konularda özerkliğe sahip oldukları görülmekte. Dubai Emirliği'ni yapan Şeyh Maktum bin Raşid el-Maktum, aynı zamanda Federal Ulusal Konsey Başkanlığı'nı ve Devlet Başkanı Yardımcılığı'nı yürütmektedir. Doğal kaynakların işletilmesi, ticaret ve gümrüklerle ilgili düzenlemeler ayrıca mali, yargı ve iç düzenin korunması konularında emirlikler kendileri yetkilidir. Fakat dış politikayı tüm ülke adına Devlet Başkanı belirlemektedir. Kritik konularda Devlet Başkanı diğer altı emirle danışmalarda bulunsa da son sözü kendisine ait. 1971'de anayasanın yapılmasıyla Devlet Başkanlığı'na seçilen Şeyh Zayed o zamandan beri dış politika konusunda tek yetkili konumundadır.[822]

Devlet Başkanı Zayid bin Sultan El Nuhayyan (2 Kasım 1971'den bu yana) aynı zamanda 2 Ağustos 1966'dan bu yana Abu Dabi Emiri'dir. Devlet Başkanı Yardımcısı Dubai Emiri Maktum bin Rashid al-Maktum'dur (8 Kasım 1990'dan bu yana).

BAE'yi oluşturan 7 Emir Federal Anayasa Konseyini oluşturur. Bu konsey BAE'nin en yüksek anayasal otoritesidir. Bu konsey ülkenin genel politikasını belirler ve yasaları onaylarlar. Yılda dört defa toplanırlar. Abu Dabi ve Dubai Emirleri veto gücüne sahiptirler. Bakanlar kurulu Devlet Başkanı tarafından atanır.[823]

Devlet Başkanı ve Devlet Başkanı Yardımcısı Federal Anayasa Konseyini tarafından (7 emirden oluşan kurul) 5 yıllık dönem için seçilir. Başbakan ve Başbakan Yardımcısı Devlet Başkanı tarafından atanır.

1999'da BAE ile Umman arasında sınır anlaşması imzalandı, fakat BAE - Umman sınırı 2002'nin sonuna kadar tamamlAndı.[824] Ülke içerisinde Musandam Yarımadası üzerinde bulunan Ras el Kayma ile Eş Şarkiya Emirlikleri arasındaki

[822] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[823] Meydan Larousse 1998.
[824] The CIA Factbook 2003.

sınır hattı henüz belirlenmediği için tartışma konusudur. BAE ile Suudi Arabistan arasındaki sınırda kesin olarak belirlenmemiştir. Birleşik Arap Emirlikleri Basra Körfezinde yer alan müşterek yönetimleri altındaki adaları işgale kalkıştıkları ve Büyük Tunb ile Küçük Tunb adalarını işgal ettiği gerekçesi ile Arap Birliği ve diğer uluslararası örgütlerden destek aramaktadır.[825]

6.6. Ekonomi

Petrolün çıkarılması ile Emirliklerin ekonomik durumları iyileşmeye ve buna bağlı olarak yaşama biçimleri tamamen değişmeye başlamıştır. Örneğin pizza, makarna gibi yiyecekler sofralarına girmiştir. Ülkede halen okul, hastane, yol, hava alanı, iş merkezleri ve modern tarzda meskenlerin yapımı devam etmektedir. Kentler ve çevresi yeşillendirilmekte ve parklar açılmaktadır. Hızla bayındırlaşan ülkede inşaat malzemeleri ve hafif sanayi ürünleri üretilmektedir.[826]

Abu Dabi, Dubai, Sharjaj, Asman, Umm al-Qiwain, Ras al-Haimah ve Fujairah gibi yedi farklı Emirliğin oluşturduğu BAE, petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer almaktadır. Petrol bakımından dünya petrol rezervinin yüzde 10'unu elinde bulunduran BAE'nin günlük üretimi 2.1 milyon varildir. BAE petrol gelirlerinin büyük bir bölümünü petro-kimya ve yüksek teknolojinin farklı kollarına yatırmaktadır.[827]

BAE petrol, doğalgaz rezervleri, turizm ve dış ticaret bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında sayılmaktadır. Petrol ihracatı ve dış ticaret sayesinde elde edilen gelir ile çorak çöller göz kamaştırıcı bir şekilde modern bir ülke haline getirilmiştir. Ekonomisi içerisinde oldukça yüksek gelire ve büyük bir yıllık dış ticaret fazlasına sahip bulunan BAE'de, dışa açık bir ekonomi anlayışı bulunmaktadır. Zenginliğin kaynağı GSMH'nin yaklaşık yüzde 40'ını oluşturan petrol ve doğalgazdır. Abu Dabi en büyük petrol üreticisi olup, onu sırasıyla Dubai, Şarcah ve Re'sül-Hayme takip etmektedir.

---

[825] The CIA Factbook 2003.
[826] Economist Intelligence Unit, BAE, Country Report- Kasım 2001.
[827] Gamze G. Kona, a.g.e., s:219.

Birleşik Arap Emirlikleri'nde enflasyon yüzde bir dolayında seyretmektedir. BAE'nin petrol dışındaki ihracatının çok büyük bir bölümünü de reeksport oluşturmaktadır.[828] Bölgenin en büyük serbest bölgesi Dubai'deki Cebel Ali'dir.

Abu Dabi, Dubai ve Aş-Şarikah'dan çıkarılan ham petrol, petrol boru hatları ile Das adasına taşınmakta ve buradan dış ülkelere satılmaktadır. Yıllık ham petrol üretimi 100 milyon tonun üzerindedir. Deniz suyundan elde edilen tatlı su ile tarım alanları sulanmakta ve uygulanan modern tarım teknikleri ile tarımsal üretim ve ürün çeşitleri artırılmaktadır. Kentlerin pis suları arıtılarak park ve bahçelerin sulanmasında kullanılmaktadır. Kıyı kesiminde balıkçılık yapılır.[829]

Birleşik Arap Emirlikleri; Japonya, Birleşik Krallık, Singapur, Çin, Tayvan, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'ye petrol satmaktadır. Bu ülkelerden tüketim malları almaktadır. Bunların bir bölümünü İran, Pakistan ve Hindistan'a ve bazı Ortadoğu ülkelerine satmaktadır. Açık pazar sistemi, ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.[830]

Ülkenin 2002 yılı itibariyle GSMH'ı 15.584 $ olup, gerçek büyüme oranı: % 2.4, kişi başına düşen milli gelir 22 000 $'dır. GSMH'nın %3'ü tarıma % 46'sı endüstriye ve %51'i de diğer hizmetlere ayrılmış durumdadır. BAE'de özel sektör girişimi özendiril-mekte ve su, elektrik gibi alanlara yatırım yapılması teşvik edil-mektedir.[831]

Ülkede yetiştirilen başlıca tarım ürünleri; hurma, sebze ve kavundur. Ayrıca ülkede kümes hayvanları yetiştirilir, yumurta ve mandıra ürünleri üretilir. Ülke kıyılarında balık avcılığı yapılmaktadır.

Başlıca sanayi dalları; petrol, balık, petrokimya, yapı malzemeleri, gemi inşaatı, çeşitli el ürünleri ve inci işlemeciliğidir.

Para birimi BAE Dirhemi olan ülkenin 2002 yılı verilerine göre ihracatı 44.9 milyar $, ihraç malları ise ham petrol (% 45), doğal gaz, kurutulmuş balık ve

[828] Hürriyet, 19 Nisan 2001.
[829] Tayyar Arı, a.g.e., s:516.
[830] Ana Britannica 2003.
[831] Gamze G. Kona, a.g.e., s:219.

hurmadır. İhracat yaptığı ülkeler ise Japonya (% 29.1), Güney Kore (% 10.2), Hindistan (% 5.4), Umman (%3.7), Singapur (% 3.1) ve İran (%2.2)'dır. Ülkenin ithalatı 30.8 milyar $, ithal malları; makine ve taşımacılıkta kullanılan ekipmanlar, kimyasal maddeler ve gıda maddeleridir. İthalat yaptığı ülkeler ise ABD (% 6.7), Almanya (% 6.6), Japonya (% 6.5), Fransa (% 6.3), İngiltere (% 5.9), Güney Kore (% 5.5)'dir.[832]

Ticari ilişkilerimizin iyi olduğu Birleşik Arap Emirlikleri'nden petrol, alüminyum alaşımları, deri, televizyon, bitümenli mineral yağ ve soğutucular satın almaktayız. Bu ülkeye ise demir çelik, ağır fuel-oil, oto lastiği, sentetik elyaf satmaktayız.[833]

6.7. Askeri Yetenekler

Genelkurmay Başkanlığı tarafından Türkiye'de yapılan milli tatbikatlara yabancı gözlemci daveti kapsamında, BAE'den de personel katılımı sağlanmaktadır.

BAE'de iki yılda bir düzenlenen IDEX ve DUBAİ Air Show isimli fuarlara, Türkiye'nin katılımı hususunda BAE makamlarından davet alınmakta ve bu fuarlara Milli Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri'nce iştirak edilmektedir.

Diğer taraftan, Savunma Sanayii firmalarımızdan FFNS ve ASELSAN Yetkilileri'nin BAE temsilcileri ile ülkeye malzeme satışı konusundaki temasları devam etmektedir.[834]

BAE Silahlı Kuvvetleri 05 Mayıs 1976 yılında yedi ayrı emirliğin bağımsızlığını sürdürmek, petrol bölgelerini korumak, Körfez'deki serbest ulaşımı idame ettirmek, hava sahasının denetlemek ve limanlarla diğer altyapının güvenliğini sağlamak maksadıyla kurulmuştur.

BAE, güvenliğini koruyabilmek bakımından ABD ile özellikle savunma

[832] Şener Üşümezsoy, a.g.e., s:130.
[833] DEİK Ülke Raporu 2002.
[834] Savunma ve Havacılık Dergisi, Aralık 2000.

alanında yakın ilişkiler kurmak durumundadır.

BAE ile İngiltere arasında her alanda sömürge yıllarına giden köklü ilişkiler mevcuttur.

BAE-Fransa ilişkileri çok ileri bir seviyede seyretmektedir. BAE, Fransız savunma sanayi için dünyadaki en iyi pazarlardan biridir. BAE Silahlı Kuvvetleri envanterindeki silah ve teçhizatın %60'ı Fransız menşelidir.[835]

BAE Silahlı Kuvvetleri; Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nden oluşan toplam 65.000 kişilik bir güce sahiptir. Ayrıca, bu güçleri tamamlamak üzere İçişleri Bakanlığı altında görev yapan sahil, sınır ve polis gücü bulunmaktadır.

Nicelik yönünden Körfez Ülkeleri arasında Suudi Arabistan'dan sonra en büyük orduya sahip olmakla birlikte, BAE Silahlı Kuvvetleri personeli, nitelik yönünden subay kadrosu iyi olmakla birlikte, astsubay kadrosu yetersizdir. Askeri personelinin bir kısmı ABD'de eğitim görmesine karşın teknik eğitim düzeyi yüksek değildir. Donanım yönünden ise büyük meblağlar ödenerek gelişmiş malzeme ve teçhizatı alan BAE, bunları çeşitli satıcılardan aldığı için birleşik eğitim, kullanım ve standartlaşmada eksiklikler gibi sorunlar yaşamaktadır. Bu sorun, komuta ve eşgüdüm konusunda ortak harekat sırasında kendini daha fazla göstermektedir. Körfez ülkesi olmasına rağmen BAE'nin amfibi yeteneği zayıftır.[836]

Kara Kuvvetleri; 1 Ulusal Muhafız Tugayı, 2 Zırhlı Tugay, 3 Mekanize Piyade Tugayı, 2 Piyade Tugayı ve 1 Topçu Tugayı'ndan oluşmuştur. Toplam mevcudu 59.000 kişidir.

Kara Kuvvetleri Merkez(Dubai), Batı(Abu Dhabi) ve Kuzey(Ras Al Khaımat) olmak üzere üç ana grupta teşkilatlanmıştır.

[835] Savunma ve Havacılık Dergisi, 2001.
[836] Middle East Military Forces Report, BAE 2004.

Silahlı Kuvvetler:

Tank	:604
Leclerc	:338
AMX-30	:100
OF-Lion Mk 2	:36
Scorpion	:80
Zırhlı Personel Taşıyıcı	:520
Terrier	:10
AMX-VCI	:10
Engesa EE-11	:30
Sacaren	:30
VAB	:20
M-3 Panhard	:300
Fahd	:100
AT-105	:20
Keşif Aracı	:1.350
AML-60/90	:105
Engesa EE-9	:100
Ferret	:60
ACV AAOV	:75
Saladin	:70
Zırhlı Muharebe Aracı	:420
AMX-10P	:20
BMP-3	:400
Top/Obüs	:362
Havan	:12
ÇNRA	:48
SCUD B	:6
SAM	:20

Deniz Kuvvetleri; ana üssü Abu Dhabi'dedir. 2.000 kişilik bir güce sahiptir. Kıyı ve büyük karakol gemilerinden oluşmaktadır. BAE, biri Katar yakınlarında Qaffay Adası'nda diğeri Taweelah Adası'nda olmak üzere iki yeni deniz üssü inşa etmektedir. Yeni üslerin asli görevi, kıyıdaki petrol tesislerini korumaktır.[837]

Silahlı Araç Gereçleri:[838]

Fırkateyn	:2
Korvet	:2
Hücumbot	:8
Karakol Gemisi	:6
Yardımcı Gemi	:2

[837] Military Balance 2002.
[838] Middle East Military Forces Report, BAE 2003.

Helikopter :10

Hava Savunma Tugayını da bünyesinde bulunduran Hava Kuvvetleri, 4.000 kişiden oluşmaktadır. Hava Kuvvetleri'nde karargah Abu Dhabi'de olmak üzer Batı, Merkez ve Kuzey şeklinde üç gruptan oluşmaktadır. Batı grubunun karargahı Abu Dhabi'de, bağlı üsleri ise Sharjah, Al Dhafra ve Batın'da konuşludur. Kuzey grubu olarak görülen Sharjah Üssü'de esasen batı grubuna bağlı olarak görev yapmaktadır.

Silah Araç Gereçleri:[839]

Muharip uçak	:66
Mirage 2000-5	:36
Mirage	:18
Mirage-III	:12
F-16	:80
Ulaştırma uçağı	:36
Eğitim uçağı	:103
Helikopter	:114
Hawk	: 5 Batarya
Rapıer	: 12
Crotale	: 9
Rbs-70	: 13
Mıstral SAM	: 100

6.8. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Birleşik Arap Emirlikleri Konumu ve İlişkileri

Kurulduğu tarihten itibaren dış politikasını büyük ölçüde güvenlik endişelerine göre şekillendiren BAE'nin temel amacı bölgesel krizlerin ülkeyi etkilemesini engellemek olmuştur. Her ne kadar Filistinlilere yönelik politikası nedeniyle eleştirilse de bu amaç çerçevesinde ABD ile ilişkilerin gelişmesi bölgesel krizlerden korunmak için bir önlem olarak algılanmıştır. ABD ile ilişkiler değerlendirilirken İran'la BAE arasındaki sorunlar da göz önünde bulundurulmalıdır. 1970'lerin başından itibaren Basra Körfezi'ndeki üç ada, iki ülke arasında anlaşmazlık konusu olmuştur. 1992 yılında İran Abu Musa adasından BAE kuvvetlerini çıkarmış ayrıca Körfez girişindeki Hürmüz Boğazı'nda yer alan Büyük ve Küçük Tunb adalarının kontrolünü ele

[839] Middle East Military Forces Report, BAE 2003.

geçirmiştir.[840] İran'ın bölgedeki Amerikan varlığına karşı tutumu da göz önünde bulundurulduğunda iki ülke arasındaki bu sorun BAE ve ABD'nin iyi ilişkiler içinde olmasının diğer bir nedeni olarak görülebilir.

Dubai ülkede en önemli açık pazar ve turizm merkezidir. Uçaklarla devamlı turistler gelip gitmektedir. Dünyanın ilk ve son 7 yıldızlı oteli olan Bura el Arab burada bulunmaktadır.

Emirlikler arasında en yüksek gelir, petrol zengini Abu Dabi ve Dubai'de bulunmaktadır. Dubai'nin yılda ortalama %20 büyüyen re-exportla bölgesel ticaret merkezi olması kuvvetle muhtemeldir.

1980'lerin ortasından itibaren ham petrol ve doğal gaz ihracatında artış gözlemlenmektedir. Toplam ihracatında ham petrol ve doğal gaz %70'lik bir paya sahiptir. Petrol ihracatındaki bir yükseliş ve ithalatta bir yavaşlama ticaret fazlasını artıracaktır. Petrol sektörü ekonomide belirleyici olmaya devam edecektir.[841]

Birtakım güvenlik endişeleri içinde BAE, 1992 yılında yapılan Andlaşma ile ABD'ye bazı üsleri geçici olarak kullanma ve topraklarında ön konuşlanma izni vermiştir.

[840] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:291.
[841] Gamze G. Kona, a.g.e., s:219.

7. Kuveyt

7.1. Coğrafi Konum

Basra Körfezi'nin kuzeybatısında yer alan Kuveyt, 45.28-45.30 kuzey enlemleri ile 30.46-30.48 doğu boylamları arasındadır. 17.818 km^2lik bir alanı kaplayan bağımsız bir Arap devletidir. Kuzeyinde ve batısında Irak, doğusunda Basra Körfezi, güneyinde Suudi Arabistan bulunur. Doğu-batı istikametindeki uzunluğu 130 km., kuzey-güney istikametindeki uzunluğu 180 km.dir. Kara sınırlarının uzunluğu 464 km. deniz kıyı sınırlarının uzunluğu ise 499 km.dir.[842] Başlıca şehri Kuveyt'dir. Kıyılarında dokuz ada mevcuttur.

Kuveyt toprakları genelde düz veya hafif dalgalıdır. Bu monoton yapıyı tepeler veya hafif çukurluklar biraz değiştirir. Deniz seviyesinden itibaren yükseklik, güneyde 305 m'ye ulaşır. Jâl az-Zawr arazi bloku, Kuveyt Körfezinin kuzeybatı kıyılarını meydana getirir ve deniz seviyesinden en fazla 145 m yüksekliktedir. Kıyı kesiminde geriye kalan arazi, büyük, tuzlu bataklıklarla kaplıdır. Kuveyt'in kuzey, batı ve merkez bölgelerinde "playas" denen çöl havzaları vardır. Bunlar kış yağmurlarıyla dolar. Böylece Bedevilerin önemli su kaynaklarını meydana getirirler.

İklim, yarı tropikaldir. Körfezin sıcak sularının özellikle kıyılarda etkisi vardır. Eğer yeterince yağmur yağarsa çöl, mart ayının ortalarından nisan ayı sonuna kadar yeşillenir. Fakat nisan ve eylül ayları arasındaki kurak dönemde müthiş bir sıcaklık vardır. Normalde gündüz 52°C'dir. Bazen 74°C'ye kadar yükselir. Hava kışın daha elverişlidir. İç kesimlerde ara sıra kırağı bile yağar. Ekim-nisan aylarına dağılan yıllık yağış ortalaması 3 ilâ 18 mm'dir. Ama bir sağanakta günde oldukça fazla yağmur yağabilir. Kuzeybatıdan sık sık esen rüzgârlar genellikle sıcak ve nemli olup, Haziran ve ekim ayları arasında eser. Sıcak ve kuru güney rüzgârları, ilkbahar ve yaz başlarında hâkim olan rüzgârlardır. "Tauz" denen korkunç toz fırtınaları çoğunlukla kışın meydana gelir. Bu fırtınalar bazen günlerce sürer.[843]

---

[842] The CIA Factbook 2003.
[843] Ana Britannica 2003.

Bitki örtüsü ve hayvanlar: Bitki örtüsünü son senelerde cadde başlarında ve parklarda yetiştirilen ve devamlı sulanan akasya ve hurma ağaçları ve Kuveyt şehrinin yeşil kuşağı hariç fundalık, küçük çalılık ve ilkbaharda çabuk gelip geçen otlar meydana getirir. Tuzlu bölge bitkileri kıyıdaki bataklıklar boyunca büyür. Yabani hayvan olarak çöl ceylanı ve faresine rastlanır.[844]

7.2. Tarih

Kuveyt koyundaki Feyleke Adası'nda elde edilen arkeolojik bulgular, Kuveyt'in Sümer ve İndus vadisi uygarlıklarıyla (M.Ö. 3. binyıl) aynı dönemde ortaya çıkmış eski bir uygarlığın parçası olduğunu göstermektedir. Mezopotamya kentleriyle ve bugünkü Bahreyn olduğu sanılan Dilmun adlı ticaret merkeziyle sıkı ilişkileri bulunan Feyleke Adası'nın gelişmesi M.Ö. 1200'e kadar sürdü. Sonraki tarihsel kayıtlarda uzun bir dönem adanın adına rastlanmaz.

Arabistan yarımadasının iç kesimlerinde yaşayan ve 18. yüzyılın başında iyi otlaklar ve su bulmak üzere doğuya doğru ilerlemeye başlayan Aneze kabilesine bağlı birkaç aile 1710'da eski Kuveyt kentinin temellerini attı. Günümüze kadar ülkeyi yöneten "Sabah Ailesi"nden A. Rahim'in Şeyh olmasıyla özerk Kuveyt Şeyhliği kurulmuş oldu.[845] 18. yüzyılın başında Arabistan yarımadasının Nejd bölgesinden göç eden kabilelerin oluşturduğu ve 1756'da Sabah ailesi tarafından yönetilen otonom bir bölge haline gelen Kuveyt diğer Körfez ülkeleri gibi bir sahil ülkesi olmanın avantajını kullanarak daha o yıllarda Hindistan ile Ortadoğu arasında bir ticaret merkezi olma özelliğini kazandı. Dolayısıyla buradaki ticari faaliyetlerden sağlanan gelir petrolün henüz bir zenginlik kaynağı olarak keşfedilmediği o yıllarda Sabah ailesinin ve Kuveyt'in en önemli gelir kaynağını oluşturmaktaydı.[846]

Osmanlı döneminde Basra vilayetine bağlı bir idari birim (Kaza) olarak bu devletin egemenliğinde bulunan Kuveyt zamanla gerek merkeze uzaklığı gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun denetiminin zayıflaması ile Sabah ailesi yönetiminde

[844] Ana Britannica 2003.
[845] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[846] Tayyar Arı, Ortadoğu, a.g.e., s:302.

giderek ayrı otonom bir birim haline geldi. 1826'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na vergi bağı ile bağlanan Kuveyt 1853'ten sonra bu devletin egemenliğine girmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Basra eyalet valisi tarafından, Basra'ya bağlanarak Şeyh Abdullah el-Sabah'a 1871'de bölge valiliği verilmiştir. Ancak 1800'lü yılların sonlarına doğru bölgeye İngiltere'nin gelmesiyle Kuveyt üzerindeki rekabete Farslar ve Suudilerin yanı sıra İngilizler de eklenmişti. Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'in bölgenin kendi egemenliğinde olduğunu göstermek için 1897'de Şeyh Mubarek'i Kuveyt'in yöneticisi olarak tayin ettiğini açıklamasıyla Kuveyt üzerindeki egemenlik mücadelesi Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere'yi karşı karşıya getirmiştir. Özellikle bu atama işleminde Basra Valisine tabi olduğunun belirtilmesine itiraz eden Şeyh Mübarek El-Sabah'm İngiltere'den yardım istemesi üzerine bölgeye askerî güç gönderen İngiltere ile 1899'da bir anlaşma imzalayan Mübarek, bölgedeki diğer emirlikler gibi bu devletin protektorası olmayı kabul etmekteydi. Söz konusu anlaşmayla Kuveyt, İngiltere'nin izni olmadan hiç bir devletin temsilcisini kabul etmeme ve bir başka ülkeye toprak veya başka bir imtiyaz vermeme ve anlaşma yapmama taahhüdüyle bu devletin egemenliğini kabul etmişti. İngiltere, protektora kuran anlaşmaları daha önce I892'de Bahreyn'le ve BAE'ni oluşturan diğer şeyhlikleriyle de yapmıştı.[847]

1902-1904 yılları arasında İngiliz yetkili makamları, Şeyh Mubarek'in Osmanlının denetiminde bulunan kuzey sınırlarına yönelik hak iddialarını destekleyen raporlar yayınlamaya başlamışlardı. Ancak daha sonraki yıllarda, İngiltere her nedense Mubarek'in bu türden iddialarına daha temkinli yaklaşmıştır. Örneğin İngiltere, Kuveyt Şeyhi'nin Bubiyan adasına' yönelik iddialarını desteklemekle birlikte, Safvan kasabası üzerindeki iddialarını desteklemedi.[848]

On dokuzuncu yüzyılın sonralarından itibaren, Rusya ve zamanın diğer güçlü devletleri Kuveyt'le ilgilenmeye başladı. O tarihlerde Almanya, Berlin-Bağdat demiryolu hattını Kuveyt limanına kadar uzatmanın yollarını arıyordu.[849] İngiltere'nin menfaatlerine ters düştüğü için Almanya'nın emellerine karşı çıkmaktaydı. Osmanlı Devletine karşı olan zamanın Kuveyt Emiri 1899'da dış

[847] Tayyar Arı, Ortadoğu, a.g.e., s:302.
[848] Tayyar Arı, Ortadoğu, a.g.e., s:303.
[849] "Ana Britannica", Ana Yayıncılık A.Ş.ve Encyclopaedia Britannica Inc., İstanbul, 1991, Cilt:14, s:119.

ilişkilerinin kontrolunu İngiltere'ye devreden bir Andlaşmayı imzaladı. İngiltere 1914'te Osmanlı Devletiyle harbe girdikten sonra Kuveyt'i himâyesine aldı. İngiltere'nin menfaatlerine ters düştüğü için Almanya'nın emellerine karşı çıkmaktaydı. Almanlar'ın tasarılarını engellemeye çalışan İngiltere ile Osmanlılara karşı güvence arayan Kuveyt şeyhi 1899'da ülkenin dışişlerini İngilizler'in denetimine bırakan bir anlaşma imzaladılar. 1914'te Osmanlılar'la savaşa giren İngiltere savaşın başlamasının hemen ardından Kuveyt'te protektora yönetimi (Uluslararası ilişkilerde bir devletin ötekini koruma ve denetim altına alması olayı) kurdu.[850]

Kuveyt'in Necd'le (yâni daha sonraki Suudi Arabistan'la) arasında meydana gelen meseleleri, 1922'de el-Ukayr Andlaşmasıyla çözümlendi. Bu Andlaşmayla tarafsız bir bölge kuruldu. Irak'la olan kuzey sınırı, 1923'te belirlendi.[851]

İngiltere'nin 19 Haziran 1961'de Kuveyt'in bağımsızlığını tanımasından 6 gün sonra, Irak yönetimi Kuveyt'in etnik, coğrafi ve toplumsal özellikleriyle Irak'ın parçası olduğunu ileri sürerek, Kuveyt topraklarının Irak'a bağlanması talebinde bulundu. Irak'ın işgali korkusuyla Kuveyt Emiri, İngiltere'den askeri yardım istedi. Temmuz ayı başında İngiliz Birlikleri Kuveyt'e çıkarma yaptılar. Bunu, Arap Birliği'nin 20 Temmuz'da Kuveyt Şeyhliğini üyeliğe kabul etmesi izledi. Böylece Kuveyt'in bağımsızlığı, Arap ülkeleri tarafından da tanınmış oldu ve Irak'ın toprak talebi reddedildi. 14 Mayıs 1963'te Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edilen Kuveyt'le Irak arasındaki ilişkiler zamanla düzeldi ve Irak Ekim 1963'te Kuveyt'i resmen tanıdı.

1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Kuveyt birlikleri Süveyş Kanalı yakınlarında İsrail birliklerine karşı çarpıştılar. Savaşın ardından Filistinlilere ve öteki Arap devletlerine önemli miktarda mali yardımda bulunan Kuveyt, günümüze kadar Arap devletleri arasında, tarafsızlığa dayalı bir "arabuluculuk politikası" izledi. Son yıllarda ülke içinde "Kent Gerillası" ortaya çıktı ve Şeyh yönetimine karşı

[850] "Ana Britannica", s:119.
[851] Rıfat Uçarol, a.g.m., s:313.

silahlı mücadeleye ile yeraltı muhalefeti başlattı.[852]

1990'a kadar bağımsız olarak kalan Kuveyt, Ağustos 1990'da Irak birlikleri tarafından işgal edildi. Tüm müeyyidelere rağmen Irak Kuveyt'i boşaltmayınca, 15 Ocak 1991'de Müttefik Birlikler Kuveyt topraklarını işgalden kurtardılar.[853]

7.3. Nüfus ve Etnik Yapı

Kuveyt nüfusu 2.300.000'dir. Bu nüfusun %55'ini oluşturan yabancıların çoğunluğu Mısır, Hindistan, Bangladeş, Pakistan, Suriye, İran, Filipin ve Lübnan'dan gelmektedir. Kuveytlilerin %45 Sünni, %40'ı Şii, % 15'i ise diğer dinlerdendir. Kuveytli nüfus çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Ülkeye 1920 yılından önce yerleşmiş olanlar tüm vatandaşlık haklarına sahip birinci sınıf vatandaşlardır. Çalışmak için gelen yabancı işçi, teknisyen, işletmeciler, yerli halktan daha çoktur. İşgücünün % 80'ini yabancı işçiler meydana getirmektedirler. Bunlar Filistinliler, Suudi Arabistanlılar, Mısır, Irak, Hind ve Pakistanlılardır.[854]

7.4. Siyasi Yapı

Bu arada 1961'de İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Kuveyt'te ulusal meclisin açılışı 1963'de gerçekleşmişti.

Nitekim, 1976'da feshedilen ulusal meclis, 1981'de yeniden açıldıysa da 1986'da ikinci defa feshedilmiş ve tekrar 1992'de açılabilmiştir. Ulusal meclis uygulaması, bölgede başka bir örneği olmadığı için, Kuveyt diğer Körfez ülkelerine göre daha demokratik bir ülke olarak nitelenebilirse de sadece 1920'den önce Kuveyt'te mukim olanlarm oy kullanabildikleri bir seçimle oluştuğu, Emir tarafından zaman zaman feshedildiği ve meclisin yarısının Emir tarafından atandığı için yine de gerçek anlamda bir parlamento ve gerçek anlamda bir demokratikleşme saymak mümkün değildir. Ancak muhalefetin kısmen kendini ifade etme imkanı bulduğu seçimle oluşan bir parlamento vr sınırlı bir söz ve ifade özgürlüğü ile sınırlı bir

[852] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:520.
[853] Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.
[854] The CIA Factbook 2003.

basın özgürlüğü nün söz konusu olduğu Kuveyt'i şüphesiz diğer bölge ülkele rinden farklı bir kategoride değerlendirmek gerekir.[855]

Yine de diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi son sözü Emir söylemekte ve başbakan da dahil olmak üzere devletin önemli yönetim kademelerinde iktidardaki Sabah ailesinin üyeleri bu lunmaktadır. Ayrıca devletin politikasının mecliste tartışılmanı gerekirken, genellikle hanedan üyeleri tarafından görüşülüp kararlaştırılmaktadır. Bütün bunlar meclisin hiçbir etkinliğinin, olmadığı anlamına gelmemelidir. 1985 ve 1986'daki mali krizleri esnasında meclisin baskısının Sabah ailesi üyesi olan Adalet Bakanı'nı istifaya zorladığı bilinmektedir. Fakat 1986'da bir başka Sabah ailesi üyesi bakanın yine aynı şekilde meclis tarafından istifaya zorlanması üzerine Emir harekete geçerek meclisi feshetmiş ve basma sansür koymuştur. Emir'in tekrar açılacağını açıklamasına rağmen ulusal meclisin 1992'ye kadar tekrar faaliyete geçmesi söz konusu olamamıştır.[856]

Kuveyt Al Sabah Ailesi'nin hakimiyeti altında Monarşi ile yönetilen ancak, kısıtlı olsa da seçimle gelen milletvekillerinden oluşan bir Ulusal Meclisi bulunan bir ülkedir. Bugün Kuveyt, hem devletin hem de hükümetin başında bulunan bir emir tarafından yönetilir. Emirin 14 bakanlı bir kabinesi vardır. 10 tanesi tayinle 4 tanesi seçimle belirlenir. 1962'de kabul edilen anayasaya göre, 21 yaşının üzerindeki bütün okur-yazar Kuveytli erkekler oy kullanabilir. Emir, kanunları yürürlüğe koyar ve uygular. 50 üyeli meclisin kısmen kanun yapma yetkisi vardır. Devlet, 3 yönetim bölgesine ayrılmıştır. Kuveyt, El-Ahmedi ve Havalli. Meclis için 4 yılda bir seçim yapılır.[857]

7.5. Ekonomi

Gelirlerinde büyük bir azalma olan Kuveyt, 1920'lerde ve 1930'larda ekonomik bakımdan oldukça zor durumda olan dünyadaki sayılı ülkeler arasında yer alırken, özellikle bu dönemde yaşanan dünya ekonomik krizinin etkisiyle

[855] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:506.
[856] Kuveyt'teki demokratik gelişme hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz.; Mary Ann Tetreault, Stories of Democracy in Contemporary Kuwait, N.Y. Columbia Pres, 2000.
[857] Ülkeler Coğrafyası, Kuveyt.

ülkenin durumu daha da kötüye gitmişti. Nitekim uluslararası petrol şirketlerinin bölgeye gelmesiyle beraber Kuveyt'in talihi de değişmeye başladı. 1934'te Kuveyt Şeyhi Ahmed el-Sabah'ın (1921-1950) bir Amerikan şirketi olan Gulf Oil ve bir İngiliz şirketi olan Anglo Persian Oil Company (BP) ile yaptığı anlaşmayla Kuveyt üzerindeki petrol imtiyazları bu şirketler tarafından kurulan Kuwait Oil Company'ye devredilmekteydi. Yaklaşık dört yıllık bir çalışmadan sonra petrolün çıkarılması söz konusu olduysa da ilgili şirketler petrol ihracatına ancak l[l])46'da başlayabildi. Petrolden elde edilen gelir ilk yıl 760,000 dolar iken 1952'de 169 milyon dolara çıkmış, ancak asıl büyük artış 1973 petrol ambargosundan sonra yaşanmış ve 1980'de 21.7 milyar dolar gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştır. Şüphesiz yaklaşık bir milyonu aşmayan bir yerli nüfusa sahip ülke açısından bu gelir, dünya ülkeleri arasındaki zenginlik sıralamasında iyi bir yerde yer alması için yeterli olmuş, Kuveyt, sıradan bir ülke olmaktan çıkarak bir finansal güç haline gelmiştir.[858]

Kuveyt'in bir diğer özelliği ise petrolle artan devlet gelirlerini sanki kendi gelirleriymiş gibi ülke vatandaşlarının sosyal refahı için dağıtmaları ya da harcamalarıdır. Kuveyt, dünyanın bir başka ülkesinde olmayan bir uygulama olan tüm kamusal hizmetlerin bedava olduğu bir ülke durumundadır. Sağlık, eğitim, altyapı ve ulaşım hizmetleri devlet tarafından karşılanan Kuveyt'te bu politika Emir Abdullah'tan sonra işbaşına geçen Emir Sabah (1965-1977) ve Emir Cabir (1977-) tarafından da sürdürülmüştür. Suudi Arabistan gibi, Kuveyt de eğitime önem vermekte ve gelişmiş bir eğitim sistemine sahip olabilmek için büyük miktarlarda paralar harcamaktadır. 1966'da kurulan Kuveyt Üniversitesi 1980'lere geldiğinde yarıya yakını kadınlardan oluşan 10,000 öğrencisi olan büyük bir üniversite haline gelmiştir. Diğer Körfez ülkeleri gibi, kadınlara oy hakkının tanınmadığı Kuveyt'te de, siyasal katılım ile ekonomik ve toplumsal gelişme konuları ayrı ayrı ele alınmaktadır.

Kuveyt de Suudi Arabistan gibi yabancı işgücüne dayalı bir ekonomiye sahip olmuştur. Yabancıların ülke nüfusunun büyük bir kısmını oluşturduğu Suudi Arabistan gibi burada da 1965'den itibaren yerli nüfusu geçmeye başlayan yabancıların oranı 1980'lere gelindiğinde % 60'a ulaşmıştır. Bunlar arasında en

[858] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:506.

büyük grubu yaklaşık 400,000 nüfusla Batı Şeria, Gazze ve Ürdün'den gelen Filistinliler oluşturmaktaydı. 2.2 milyon dolayında olan nüfusunun tamamına yakını Araplardan oluşan Kuveyt hükümeti kendi yerli nüfusa tanıdığı ayrıcalıkları yabancılara tanımamıştır. Bu çerçevede yabancıların ev ve arazi gibi gayri menkullere sahip olmaları mümkün olmadığı gibi devlet istediğinde bunları ülkeden çıkarabilmektedir.

Yabancıların nüfusunun 1.2 milyon dolayında olduğu Kuveyt'te 90 öncesinde çalışan işgücünün de % 70'ini meydana getiren yabancılar arasında en önemli grubu, yukarıda da ifade edildiği gibi yaklaşık % 20 dolaylarında olan Filistinliler oluşturmaktaydı ve bunları % 10 oranındaki Mısırlılar izliyordu. Ancak Körfez Krizi sırasında FKÖ'nün Saddam yönetimini desteklemesi sonucu, savaştan sonra Kuveyt yönetimi, Filistinlileri Kuveyt'i ter etmeye zorlamıştır. Dolayısıyla Filistinlilerin büyük çoğunluğunun ülkeyi terk etmesiyle bunların yerini Asya kökenli Müslümanlar almıştır. Öte yandan, Kuveyt'te nüfusun yaklaşık % 25-30'unu oluşturan Şiilerin ekonomik durumları diğer Körfez ülkelerine göre nispeten daha iyi durumdadır.[859]

Kuveyt'in dışa bağımlılığı sadece işgücüyle sınırlı kalmamıştır. Petrol yataklarının işletilmesinin yanında diğer altyapı yatırımları için gerekli teknolojiyi sağlarken, aynı zamanda petrol için gerekli olan pazarı da oluşturan Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya ile Kuveyt arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi doğmuştur. Ayrıca Kuveyt'in artan gelirlerinin yatırıldığı diğer ülkelerin sermaye piyasaları ve borsaları Kuveyt'i daha yakından ilgilendirmeye başlamıştır. Öyle ki 1973'ten itibaren başlatılan dış yatırım portföyünden elde edilen gelirler 1980'lerin ortalarına gelindiğinde petrol satımından elde edilen gelirleri aşmıştı.[860]

Kuveyt'in ekonomisine petrol hakimdir. Kuveyt'in petrol rezervi 94 milyar varildir. Bu dünya rezervlerinin % 10'unu teşkil etmektedir. Diğer Körfez ülkelerinden farklı olarak toplam gelir içerisinde petrol gelirinin payını azaltmaya çalışan tek Körfez ülkesidir. Dolayısıyla Kuveyt petrol dışı üretim ve gelirlere yönelmeye çalışmıştır. Diğer körfez ülkeleri gibi parasını dolara endeksleme yoluna gitmeyen Kuveyt'te

[859] Tayyar Arı, Irak, İran, ABD, s:115.
[860] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:509.

Dinar'ın değeri doların ağırlıkta olduğu uluslararası rezerv birimlerinin oluşturduğu bir sepete göre belirlenmektedir.[861]

GSMH'nın %23'üne eşit orandaki bütçe açığını azaltmak için çeşitli ekonomi politikaları uygulanmaktadır. Ancak halen yeterli ilerleme sağlanamamıştır.

GSMH' sı 7.65 milyardır. Sınırlanan petrol üretimi ve petrol fiyatlarına göre Kuveyt ekonomisinin durgunluğu ılımlı bir gelişmede bulunulmasını yavaşlatmıştır.[862]

Öngörülen gelirler 2.4 milyar Kuveyt Dinarı(KD), giderler 4.4 milyar Kuveyt Dinarı'dır. Bütçe açığının 2.2 milyar KD olması öngörülmüştür. Petrol dışı gelirlerde bir değişiklik olmazken petrol gelirlerinde %41 düşüş hesaplanmıştır.[863]

Ülkede tatlı su kaynağının az olması yüzünden tarım gelişmemiştir. Toprakların ancak % 3'ü tarıma elverişlidir. Halkın % 2'si tarımla uğraşmaktadır. Devlet tarafından desteklenen hayvancılık, ancak küçük çiftliklerde yapılmaktadır. Koyun, keçi ve kümes hayvanları yetiştirilmektedir.

Ülkede, petrol üretimi sanayiye hakimdir. Kuveyt, ABD, Rusya Federasyonu ve Venezuella'dan sonra dördüncü en büyük petrol üreticisidir ve ihrâcâtta Venezuela'dan sonra ikinci sırayı alır. Petrol rezervleri bakımından dünyâda başta gelir. Sanayi tesislerinin büyük kısmını petrol rafineleri meydana getirir. Kuveyt'te yeni kurulan diğer sanayi dalları ise çimento, pil, elektrik kabloları, plastik tüpler, şekerleme, boya, sıvı, gaz ve tuğla sanâyiidir. Bunların çoğu küçük çaptadır. Mevcut yol, liman, santral ve su tesislerinin bulunduğu ash-Shuaybah sanâyi bölgesi inşâ halindedir.

Petrol bulunmadan önce balıkçılık başta gelen ve gelişen bir sanayi kolu idi. Basra Körfezinde bol miktarda balık avlanır. Halkın beslenmesinde balık önemli bir yer tutar. Yakalanan karidesler, Avrupa ve Amerika'ya satılır.

Deniz mahsulleri pazarlama fabrikaları, amonyak-üre fabrikaları, Petro-kimya

[861] Gamze G. Kona, a.g.e., s:218.
[862] Moin A Siddiqi, 'Kuwait: Financial Report', The Middle East, No:287, 1999, s:27-29.
[863] Ana Britannica 1991.

tesisleri ve çimento fabrikaları gibi büyük kuruluşları da vardır. Irak'ın 1991 işgalinden sonra bütün sanayi kuruluşları harap olmuştur.

Son olarak, özelleştirmeye büyük önem verilen Kuveyt'te 1994'ten bu yana 24 kurumun elden çıkarılmasıyla 3 milyar dolarlık özelleştirme gerçekleştirilmiş olup, 3 milyar dolarlık daha özelleştirme yapılması planlanmaktadır.[864] Özelleştirilen kurumlar arasında Kuveyt hava yolları, telekom, elektrik ve su dağıtım şirketi ve kısmen de olsa Kuveyt petrol şirketi bulunmaktadır.[865]

7.6. Askeri Yetenekler

Kuveyt Emiri Silahlı Kuvvetlerin başkomutanıdır. Kuveyt, Irak işgalinden kurtuluştan sonra güvenliğini ABD ve İngiltere'nin (büyük ölçüde ABD) himayesine bırakmıştır.

Kuveyt Savunma Bakanlığı görevini Şeyh Cabir el-Hamad EL SABAH yürütmektedir.

Ulusal güvenliğin Amerikan askeri mekanizmasına ve daha küçük ölçekte, öteki müttefiklerin desteğine bağlı olduğu bilincinde bulunan Kuveyt'in ABD ile sıkı stratejik bağımlılık ilişkisi mevcuttur. Öte yandan, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri ile yakın politika izlemektedir. Bu politikanın parçası olarak savaştan sonra, BMGK'nin beş daimi üyesi ile askeri iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. İmzalanan anlaşmalar çerçevesinde, başta ABD, İngiltere ve Fransa olmak üzere, bu ülkelerle askeri düzeyde karşılıklı ziyaret ve tatbikatlar düzenli olarak yürütülmektedir. Ayrıca, Körfez İş Birliği Konseyi(KİK) bünyesinde ortak bir savunma doktrini oluşturulması yönünde çalışma mevcuttur.

Silahlı Kuvvetler:

Kuveyt'in toplam 20.300 kişilik bir silahlı gücü bulunmaktadır.

---

[864] Gamze G. Kona, a.g.e., s:218.
[865] Moin A Siddiqi, 'Kuwait: Financial Report', s:26.

Kuvvet:	Mevcut :
Kara Kuvvetleri	16.000
Deniz Kuvvetleri	2.300
Hava Kuvvetleri	2.000
Milli Muhafız ve Sivil Savunma	8.500

Ayrıca 24.000 kişilik ihtiyat kuvveti mevcuttur.

Kara Kuvvetleri:

Kara Kuvvetleri Komutanlığı kuruluşunda, toplam yedi Tugay (Bir Muhafız, üç Zırhlı, iki Mekanize Tugayı ve Sınır Muhafız Tugayı) ile Topçu, İstihkam, Lojistik ve Komando Birliği bulunmaktadır. Bu birliklerin dışında her eyalette bir (toplam beş) ihtiyat birliği mevcuttur.

Kara Kuvvetleri'nde en üst yönetim seviyesi tugaydır. Kara Kuvvetleri'nin ciddi boyutta personel sıkıntısı bulunmaktadır. Tugaylarında % 50 civarında personel mevcuttur. Bu sebepten birlikler personel açısından kısmen tam olup sadece kısıtlı ölçüde harbe hazırdır.

Kara Kuvvetleri birliklerinin mekanize ve mobil kabiliyetini geliştirmek amacıyla bir takım çalışmalar yapılmaktadır.

Kara Kuvvetleri envanterinde bulunan silah sistemlerinin büyük bir kısmı batı menşelidir. Son dönemde, Rusya Federasyonu(RF)'ndan satın alınan tank ve Zırhlı Personel Taşıyıcı(ZPT)'lar da Kara Kuvvetleri envanterine girmiştir. Değişik menşeli malzemenin bulunması lojistik problemleri beraberinde getirmektedir. Mevcut silah cins ve miktarları aşağıdadır.

Ana muharebe tankı	:483
M1A2 Abraams	:218
M-84	:200
Vickers MK-1	:20
Chieftain	:45
Keşif aracı	:30
PAndur LCT 90 mm	:10
Panhard VBL	:20
Zırhlı Muharebe Aracı	:415
PAndur	:60
BMP-3	:55
BMP-2	:46
Çöl Savaşçısı	:254
Zırhlı Personel Taşıyıcı	:352
M-113	:230
Fahd	:60
ShorlAnd S600	:22
M577	:40
Top	:80
155 mm PLZ-45	:27
155 mm M109	:23
155 mm AMX-13 F-3	:18
155 mm GCT	:12
Havan	:130
FROC-7	:12
SA-7/14	:?

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargahı KUVEYT Şehrinde olup, toplam mevcudu 2.300 kişidir. Ayrıca Sahil Güvenlik Birliği mevcuttur.

Deniz Üsleri; KUVEYT, AL-OULAYAH ve UMN AL-HAINAN'da konuşlanmıştır. Muharip gemilerin bakım ve onarımları, KUVEYT/SHIWAİKH Limanı'nda yapılmaktadır.

Silah Araç ve Gereçleri:

Devriye ve Sahil Muhafaza botu	:10
Devriye botu	:69 (51 adedi küçük tip)
LCM	:2
Nakliye gemisi	:1

Kuveyt Hava Kuvvetleri, toplam 2.000 personel mevcutlu olup, iki adet savaş, bir adet taşıma, üç adet helikopter filosu ve bir adet hava savunma taburundan oluşmaktadır. Birlikler, El-Jahra, El-Ahmedi Ve Kuveyt Uluslar Arası Hava Alanı'nda konuşludur. F/A-18 CD uçakları Hava Kuvvetleri'nin ana muharip unsurlarını teşkil etmektedir.

Silah Araç ve Gereçleri:[866]

Muharebe uçağı	:59
F/A-18C/D	:40
Mirage F-1 B/C	:19
Ulaştırma uçağı	:5
Boeing 737	:1
C-130	:3
DC-9	:1
Eğitim Uçağı	:38
BAC-167	:8
Hawk	:11
S-312	:18
Helikopter	:30
SA-342K	:16
SA-330	:7
EC-135	:9
AS-332	:5

7.7. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Kuveyt'in Konumu ve İlişkileri

Seçimle göreve gelen tek yasama organına sahip olması dolayısıyla KİK'in en açık politik sisteme sahip üyesi olduğu söylenebilir. Bu özelliğinin Körfez Savaşı'ndan beri bazı komşularını sıkıntıya düşüren şiddet ve politik karmaşanın Kuveyt'te yaşanmasını engellediği düşünülmektedir.

18 Eylül 1991 yılında ABD ile bu ülke arasında resmi bir savunma Andlaşması yapılmıştır. Ardından İngiltere ve Fransa ile aynı şekilde Andlaşmalar gerçekleştirlmiştir.

[866] Military Balance 2002.

Afganistan Operasyonu'nun ardından uluslararası terörle mücadele kapsamında listenin başında Irak'ın yer alması Kuveyt'e yönelik endişelerin artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i bir kez daha işgale kalkışması ya da özellikle sivil hedeflere olmak üzere füze saldırısında bulunması gibi senaryolar ileri sürülmüştür.[867]

Stratejik konumu, ABD ile arasındaki politik yakınlık ve toprakların da bulunan Amerikan askeri ve sivil personeli göz önünde bulundurulduğunda Kuveyt bu yeni savaşta açık hedeflerden biri haline dönüşmektedir. Ancak Kuveyt Emiri yaptığı açıklamayla açıkça Kuveyt'in Amerikan müttefiki olduğunu ve bu mücadelede ABD ile aynı tarafta olduklarını açıklamıştır.

Kuveyt, kendisi üzerindeki emelleri dolayısıyla Irak'ı, % 25'e varan Şii nüfusunun aleyhine kullanılması endişeleriyle de İran'ı bölgesel tehditler olarak algılamaktadır. Ayrıca Kuveyt'in KİK ülkeleri ve özellikle de Suudi Arabistan üzerinde de ciddi korkuları bulunmaktadır. Kuveyt'in bu korkulan 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgali esnasında iyice su yüzüne çıkmış, bir güvenlik örgütü olarak KİK bu savaş sırasında üzerine düşeni yapamamış ve etkisiz kalmıştır.[868]

Ortadoğu'da küçük bir ülke olan Kuveyt'in 96.5 milyar varil (1.5 trilyon m^3) petrolu bulunmaktadır. Kuveyt'teki petrolün büyük bir kısmı Burgan, Magna, Ahmedi bölgelerinden oluşan dünyanın ikinci büyük sahası olan 70 milyar varil rezervlik sahadadır. Bunun dışında Raudhatain, Sabriya, Minagish, El Vahfra ve Umm Gudair önemli petrol yataklarıdır. Bu yataklardaki petrolleri bulma, geliştirme ve üretim maliyeti 5.0 dolar civarındadır. Ülkede petrol işleri milli petrol şirketi olan Kuveyt petrol Şirketi (KPC) yürütmektedir. Yatırımcı petrol şirketleri BP, Shevron-Texaco ve Royal Dauch/ShelPdir.[869]

Kuveyt'in petrol üretimi 1971'de 3.5 milyon varil/gün iken, 1980-1990 yılına kadar 0.8-1.7 milyon varil arasında değişmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ve Körfez Savaşı ile üretimi 2 yıl hemen hemen yok seviyesinde kalmış, fakat daha sonra artarak 2.1

[867] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:289-290.
[868] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:25.
[869] Şener Üşümezsoy, s:129.

milyon varil seviyesine kadar yükselmiştir. Ülke üretimini 2020 yılında 3.5 milyon varil/güne çıkarmayı planlamaktadır. Ayrıca Kuveyt, ihracatını Basra Körfezindeki tanker terminallerinden yapmaktadır.[870]

Dünya petrol piyasasındaki hareketleri etkileyebilecek bir güç olmasının dışında, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı önemli bir finansal bağımlılık ilişkisi içinde olduğu dünyanın önemli güçleri açısından Kuveyt, tehdit olarak algılanan önce SSCB daha sonraki süreçte ise İran ve Irak gibi ülkelere karşı korunması gereken bir ülke olarak görülmüştür. Kuveyt Emirleri ise bir taraftan bağımlılık ilişkisi içindeki bu ülkeler karşısında bağımsızlığını korumaya çalışırken kendi için tehdit oluşturan ülkelere karşı cömertçe davranarak bu iki farklı uç arasında bir denge sağlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede bir dönem için ülkede yaşayan 400,000 Filistinliden dolayı, FKÖ'nün yanında İsrail'e komşu diğer Arap ülkeleri Kuveyt'ten en fazla mali yardım alan ülkeler arasında yer almışlardır. Ayrıca İran-Irak Savaşı boyunca Kuveyt Irak'a milyarlarca dolar yardım yapmıştır. Ancak petrolün ve paranın bir ülkenin güvenliğini sağlamada asla sağlam bir güvence olamayacağı ve özellikle askerî gücün yerini tutamayacağı 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca para da Kuveyt gibi ülkelerde olası tehditleri caydıracak ve ülkenin güvenliğini sağlayacak güçlü bir askerî yapı oluşturmak için yeterli olamayabilmektedir.[871]

[870] DEİK Ülke Raporu 2004.
[871] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:510.

8. Bahreyn

8.1. Coğrafi Konum

Başkenti Manama olan Bahreyn'in yüzölçümü 691,2 Km2 olup nüfusu 1995 sayımlarına göre 580.000'dir. Arapça resmi dildir. İngilizce de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.[872]

8.2. Tarih

Toplam 35 adadan oluşan ve yaklaşık 670,000 nüfusuyla bir takımada ülkesi olarak Körfez'in en küçük emirliği olan Bahreyn, 16. yüzyılda Portekiz'in, 17. ve 18. yüzyılda ise İran'ın hakimiyeti altında kalmıştır. 1783'ten itibaren ülkede denetimi eline geçiren el-Halife hanedanının kendi egemenliğini tesis etmesine rağmen 1861'de başlayan bir süreçle İngiltere'nin etkisi altına giren Bahreyn, 1892'de İngiltere'nin tam denetimine girmiştir. Aynı yıllarda İngiltere diğer emirliklerle yaptığı anlaşmalar gibi Bahreyn emirliği ile yaptığı anlaşma ile de Bahreyn'i protektora haline getirmekte ve el-Halife hanedanına kendi izni olmadan bir başka ülke ile anlaşma yapmamayı, toprak ve benzeri ödünler vermemeyi kabul ettirmekteydi.[873]

Uzun bir süre halife ailesi tarafından yönetilen Bahreyn, 1861'de bağımsızlığını kazandığı 15 Ağustos 1932'ye kadar İngiliz korumacılığındaydı. 1932'de petrol çıkarılmadan önce ülkenin ekonomik geliri karides meyve ve sebzeden sağlanıyordu. 1970'li yıllarda petrol rezervleri tükendi; uluslararası bankacılık yerleşip güçlendi. Bahreyn Arap ülkelerinin 1973-74 yıllarında ABD'ye ve diğer devletlere koyduğu petrol ambargosuna katıldı. Hükümet petrol endüstrisine kontrollü geçişi 1975'te yaptı.[874]

Nitekim 1968'de İngiltere'nin bölgeden çekilmesinin ardından diğer

[872] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda..., s:137.
[873] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:517.
[874] Ana Britannica 1991.

emirlikler gibi Bahreyn de 1971'de bağımsızlığına kavuş muştur. 15 Ağustos 1971'de ilan edilen bağımsızlıkla beraber İngiltere ile daha önceki anlaşmaların yerine geçmek üzere bir dostluk antlaşması imzalayan Bahreyn hemen arkasından BM'ye ve Arap Birliği'ne üye olmuştur.[875]

8.3. Nüfus ve Etnik Yapı

Nüfusu 700.000 olan Bahreyn'de etnik gruplar; Araplar (511.000) Asyalılar (91.000), Farslılar (56.000) ve Diğerleri (42.000)dir.

Nüfusun üçte birine yakınını oluşturan yabancı kökenliler arasında çeşitli Hıristiyan mezhepleri, Hindu ve Budistler bulunmaktadır.

Din ve mezhep yapısı : Toplam nüfus içinde Müslümanların oranı % 80'dir. Bu oranın % 75'ini Şiiler, % 25'ini Sünniler oluşturmaktadır. İslam devlet dinidir. Modifiye edilmiş şeriat hükümleri geçerlidir.

Bahreyn siyasal haklar ve özgürlükler açısından demokratik yapıdan çok uzak olmasına rağmen, kişisel ve sosyal özgürlükler bakımından çağdaş bir batı Avrupa ülkesi görünümündedir.[876]

8.4. Siyasi Yapı

Ülkenin kuruluş tarihi 14 Ağustos 1971, ulusal dili ise Arapça'dır. 1975 yılında Anayasa'nın askıya alınmasıyla siyasi yaşam tek aile yönetiminin hakim olduğu Monarşi'ye dönüşmüştür. Ülkede siyasi parti ve parlamento mevcut değildir. Yalnızca bir danışma organı niteliğini taşıyan İstişari Konsey faaliyette bulunmaktadır. İstişari Konsey'in atamayla görevlendirilen 40 üyesi vardır. Üyelerden 20'si Şii, 20'si ise Sünni'dir.[877]

Bakanlar Kurulu'nda 18 bakanlık bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu üyelerinin

[875] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:518.
[876] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[877] The CIA Factbook 2003.

5'i Şii kökenlidir.

Ekonomik açıdan Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin desteğine, güvenlik açısından da ABD ve Suudi Arabistan'ın korumasına ihtiyaç duyması nedeniyle kendisini doğrudan ilgilendirmeyen bir konuda bu ülkelerin politikası çerçevesinde hareket etmektedir.

BM ile İslam Konferansı Örgütü, Arap Ligi ve Körfez İş Birliği Konseyi toplandılarına önem vermektedir.

Bahreyn 1971'den beri ABD'nin koruması altındadır. Bahreyn ile ABD arasında güvenlik alanında iş birliği anlaşması bulunmaktadır. Ayrıca ABD Deniz Kuvvetleri'nin 5'inci Filosu'nun ve Merkezi Kuvvetler Komutanlığı'nın Bölge Karargahları Bahreyn'dedir.

8.5. Ekonomi

Bahreyn ekonomisi diğer bölge ülkelerinin aksine büyük ölçüde sadece petrol ve türevlerine bağımlı olmayan, özellikle bankacılık ve finans, turizm, alüminyum endüstrisi ve hizmetler sektörlerinin gelişme gösterdiği bir yapıya sahiptir.

Yaklaşık günde 4,200 varil petrol üreten ve ihraç rafinerisini beslemek için petrol ithal eden Bahreyn'de petrol ürünleri ihracatı, toplam ihracat gelirlerinin % 85'ini oluşturmaktadır. Bahreyn genellikle Suudi Arabistan'dan ham petrol ithal etmekte ve işlenmiş ürünler olarak ihraç etmektedir. İmalat ve hizmet sektörü başta olmak üzere petrol dışı sektörlerin geliştiği Bahreyn'de özellikle finans ve banka sektörü, petro-kimya, gemi yapımı, alüminyum, rafine işlemi, küçük ve orta ölçekli imalat sektörü de önemli gelişme göstermiştir.[878]

Ülke bölgenin bankacılık ve finans merkezi olarak anılmakta, hükümet özellikle ülkenin finansal merkez konumunu sürdürmesi, bölgenin turizm ve konferanslar merkezi haline gelmesi için yoğun çaba harcamaktadır.

[878] Gamze G. Kona, a.g.e., s:220.

GSMH	: 8.5 milyon ABD Doları (2001 yılı)
Kişi başına milli gelir	: 12.142 ABD Doları (2001 yılı)
İthalat	: 3.85 milyon ABD Doları (2001 yılı)
İhracat	: 5.54 milyon ABD Doları (2001 yılı)[879]

8.6. Askeri Yetenekler

Bahreyn Silahlı Kuvvetleri Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri'nden olmak üzere toplam 11.260 kişiden oluşmaktadır. Kara Kuvvetleri 8.500, Hava Kuvvetleri 1.500, Deniz Kuvvetleri ise 1.000 kişiden ibarettir.[880]

Bahreyn Kara Kuvvetleri 8.500 kişilik gücü ile üç tugay (bir zırhlı, bir piyade, bir topçu), hava savunma taburu ve özel kuvvet taburundan oluşmaktadır.

Silah Araç ve Gereçleri:

M60 A3 Tank	: 106
AML-90 Hafif Zh.Araç	: 22
Saladin	: 8
ShortlAnd	: 8
Saxon	: 10
Panhard M3	: 110
M113 A2	: 115
203 mm Top	: 13
155 mm Top	: 20
105 mm Top	: 8
227 MLRS	: 9
10 mm Havan	: 9
BGM-71ATOW	: 15
120 mm Mobat	: 6
Hawk	: 6
Stinger	: 20
Rbs 70	: 60
Crotale alçak seviye SAM	: 7

Deniz Kuvvetleri, Mina Salman'da konuşlanmıştır.

Silah Araç ve Gereçleri:[881]

---

[879] Ana Britannica 2003.
[880] Military Balance 2002.
[881] Military Balance 2002.

Füze Fırkateyni	:1
Füze Korveti	:2
Devriye Botu	:4
Silahlı Bot	:4
Devriye Botu	:21
Çıkarma Gemisi	:4
Yardımcı Gemi	:1

Bahreyn Hava Kuvvetleri iki uçak filosu ve bir helikopter filosundan oluşmaktadır. Bahreyn Hava Kuvvetleri Shaykh İsa Hava Üssü'nde konuşludur.

Silah Araç ve Gereçleri:

F-16 C/D	:10
F-5E	: 8
F-16C-40	: 8
F-16D-40	: 4
F-5F	: 4
Bo 105 Scout	: 4
S-70l	: 1
AB 212	:10
Diğerleri	:7

8.7. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Bahreyn'in Konumu ve İlişkileri

Coğrafi konumu itibariyle Bahreyn, 1930 yılında petrolün bü bölgede bulunmasından önce tarım, sanayi, ticaret bakımından diğer körfez ülkeleri arasında en gelişmiş ülke durumunda idi.

Petrol üretimi düşük olan Bahreyn günümüzde üretici ülke olmaktan çok işlenmiş petrol ihracatçısı olarak önemini korumaktadır. 21. yüzyıl sonuna kadar petrolünün tükeneceği tahmin edilen Bahreyn, 6 milyarlık GSMH ile bölgenin en küçük ekonomiye sahip olan ülkesi sayılabilir. Bahreyn'de bütçe gelirlerinin geri kalanı gümrük vergileri, yerel vergiler, mülk ve toprak kiralarından ve bölgedeki diğer

ülkelerden aldığı petrolün rafine işleminden elde edilmektedir.[882]

Körfez Bölgesinin en küçük aynı zamanda tek ada ülkesidir. 1973 yılında kurulan parlamento 1975 yılında Bahreyn Emiri tarafından kapatılana kadar Kuveyt kadar olmasa da açık bir politik sisteme sahip olduğu söylenebilir. Ülkede nüfusun %70'ini Şiiler, %30'u Sünniler oluşturmaktadır.

Nüfusun çoğunu Şiiler oluşturduğu için İran'dan, bölgede hakim olma isteği nedeniyle de Irak'tan tehdit algılayan Bahreyn gerek bölge ülkeleriyle (KİK) gerekse bölge dışı güçlerle işbirliğine özen göstermiştir.

Ekim 1991'de ABD ile Savunma İşbirliği Andlaşması imzalanmıştır. Bu Andlaşma çerçevesinde Bahreyn'in askeri üslerini kullanma ve buralara askeri teçhizatlar kurma izni ABD'ye verilmiştir.[883]

Bahreyn için en büyük bölgesel tehdit İran'dır. Bahreyn'de Şii nüfusun çoğunluğu oluşturması ve Şiilerin ekonomik bakımdan durumlarının çok kötü olması bölge iç politikalarına karışması için İran'a avantaj sağlamaktadır. Her ne kadar yakın zamanda İran resmi ağızlarından düşmanca sözler çıkmamışsa da İran'ın Bahreyn'i 13. eyaleti sayan tarihi söylemi Bahreyn'de bir takım tereddütlere sebep olmaktadır. Bahreyn için bir başka bölgesel tehdit de Katar'dır. Kabile yapılarının çok önemli olduğu bölgede iki ülkedeki hanedanların tarihten gelen düşmanlıkları ve aralarındaki toprak sorunları iki ülke ilişkilerinin sağlam bir zeminde olmadığını gösteren sorunlardır.

[882] Gamze G. Kona, a.g.e., s:221.
[883] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:291.

9. Katar

9.1. Coğrafi Konum

Arap yarımadasının doğusunda, Basra Körfezi'ne uzanan küçük bir yarımada olan Katar'ın toplam yüzölçümü, 11 427 km^2 olup 24.40-26,15 K, 50.45-51,40 D koordinatlarındadır. Güneyde Suudi Arabistan, ile kara sınırına sahip olan Katar'ın, batısında bulunan Bahreyn ve doğusunda yer alan Birleşik Arap Emirlikleri ile deniz sınırı bulunmaktadır. Başlıca şehirleri Doha ve Umm Said'dir.[884]

9.2. Tarih

Katar'ın tarihi çok yenidir. Sami ırkından olan körfez halkı, İslâmiyetin yayıldığı yıllarda çevre yöreler halkı gibi bu dini kabul etmiştir. Katar, uzun yıllar bölge aşiret beylerinin emri altında yönetilmiştir.[885]

Arap Yarımadasının Osmanlıların hâkimiyeti altına geçmesinden sonra, bazen İran Safevîlerinin, bazen Osmanlıların bazen de Kaçarların egemenliği altına girmiştir. İngilizlerin Hindistan'a yerleşmelerinden sonra Katar Şeyhliği ile bir Andlaşma yaparak, Katar, dış işlerinde İngiltere'ye bağımlı iç işlerinde serbest bir ülke olmuştur. 1971'de İngilizlerin Basra Körfezi'nden çekilmesiyle diğer şeyhliklerle kurulan federasyona katıldı ise de aynı yıl federasyondan ayrılarak 1972'de bağımsızlığını ilân etti. Ülke halen şeyhlerin idaresi altındadır.[886]

9.3. Nüfus ve Etnik Yapı

Körfez ülkelerinin Bahreyn kadar olmasa da diğer bir küçük ülkesi olan ve 1971'de İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle BAE ve Bahreyn gibi bağımsızlığını kazanan Katar, Basra Körfezi'nin batı kıyısında bir yanmada üzerinde yer alıyor. Kuzeyde Basra Körfezi, güneyde ise Suudi Arabistan ve BAE ile çevrili olan

[884] The CIA Factbook 2003.
[885] Beril Dedeoğlu, a.g.e., s:21.
[886] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:519.

Katar'da da yaklaşık 750,000 dolayındaki nüfusun % 70'ini yabancılar oluşturmaktadır. Nüfusun sadece 200-250 bin dolayında bir kısmının Katar vatandaşı olduğu Katar halkının çoğunluğu Vahhabi olmakla beraber, Kuveyt'te olduğu gibi, bu ülkede de % 25 dolaylarında Şii yaşamaktadır.[887]

Katarlıların büyük çoğunluğu Sünni mezhebinden olup Şiilerin nüfusun % 8-10'nu oluşturduğu tahmin edilmektedir. [888]

9.4. Siyasi Yapı

Katar geleneksel monarşi rejimi ile yönetilmektedir. Al Thani Hanedanı yönetimde bulunmaktadır.[889]

1870'lere kadar Katar'ın denetimi 1783'te Bahreyn'i denetimlerine alan el-Halife hanedanının elinde bulunmaktaydı. Bu tarihte el-Tani hanedanının Osmanlı'nın süzeranlığını kabul etmesiyle beraber el-Halife hanedanı Katar'ı terk etmek zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı'nın etkisi altında kalan Katar, 1916'da İngiltere'nin denetimine girmiştir. Söz konusu tarihte iki ülke arasında yapılan bir anlaşmayla Katar da Bahreyn ve Kuveyt gibi İngiliz sömürgesi haline getirilmekte ve bu bağlamda Londra'nın izni olmadan bir başka devlete toprak terk etmekten, herhangi bir taviz vermekten ve anlaşma yapmaktan vaz geçmeyi kabul ederek İngiltere'nin protektorası olmaktaydı. Katar, aynı statüdeki diğer bölge ülkeleri gibi 1 Aralık 1971'de bağımsızlığını kazanmış; fakat diğerleri gibi o da İngiltere ile daha önceki anlaşmaların yerini alacak yeni bir anlaşma yapmış; arkasından da BM'ye ve Arap Birliği'ne üye olmuştur.[890]

1971 tarihli geçici anayasa uyarınca ülkenin siyasi organları Emir, Bakanlar Konseyi ve Danışma Meclisi'nden ibarettir. Her türlü önemli icra kararı, bizzat Emir tarafından alınmakta ve yasama erki de Emir'in elinde bulunmaktadır. Bakanlar ve Bakanlar Kurulu Emir tarafından atanmakta ve azledilebilmektedir. Kurul ve Bakanlar bizzat Emir'e karşı sorumludurlar.

---

[887] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:520.
[888] Ana Britannica 2003.
[889] The CIA Factbook 2003.
[890] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:521.

30 üyeli Danışma Meclisi, bütçe ve yasaların ele alındığı istişari bir organdır. Meclisin üyeleri Emir tarafından atanır.

Bakanlar kurulunda 20 bakan görev yapmaktadır. Ülkede siyasi parti bulunmamaktadır. Halen görevde bulunan Emir'e 1996 yılında başarısız bir darbe girişiminde bulunulmuştur.[891]

9.5. Ekonomi

Dünya petrol rezervi içindeki payı yüzde l'in altında olmasına rağmen petrol geliri, ulusal gelirin yaklaşık yüzde 35'ini ve bütçe gelirlerinin yüzde 75'ini oluşturmaktadır. Katar'da ihracat <gelirlerinin yüzde 70-80'i petrole dayanmaktadır.[892]

Katar, işlenmemiş durumdaki 10.85 trilyon m^3 doğalgaz rezervi ile İran ve Rusya Federasyonu'nun ardından dünyada üçüncü sırada gelmektedir. Katar, enerji ve doğalgaz alanındaki projelerin tamamlanması sonucu petrol üretimini arttırmaya başlamış, günlük üretimin 900 bin varil olmasını hedeflemiştir.[893]

Tarım ise sadece %2'lik bir katkıda bulunmaktadır. Katar tarım ihtiyacının ancak %50'sini karşılayabilmektedir.[894] Özel sektörün de faaliyet gösterdiği Katar ekonomisinde devlet sektörü ağırlığını korumakla birlikte son yıllarda özellikle petrol ve doğal gaz konusunda çok sayıda uluslararası firma ile yapılan sözleşmelerle ülkede yabancı sermaye yatırımları hızla artmaktadır. Ayrıca özelleştirme konusundaki faaliyetler sürmektedir.

GSMH'sı 12 milyar dolar dolayında ve kişi başına düşen milli gelirin ise 17 bin dolar düzeyinde olduğu Katar, bu açıdan zengin körfez ülkeleri arasında yer almaktadır.[895]

---

[891] The CIA Factbook 2003.
[892] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:520.
[893] Ana Britannica 2003.
[894] Gamze G. Kona, a.g.e., s:221.
[895] The Middle East, No:241, 1995.

9.6. Askeri Yetenekler

Katar yaklaşık 11.800 personele sahip olup, bunlardan 8.500 kişi Kara Kuvvetleri, 1.500 kişi Hava Kuvvetleri ve 1,800 kişi Deniz Kuvvetleri mensubudur.

Türkiye ile Katar arasında askeri işbirliği kapsamındaki temaslar 1990'lı yıllarda gündeme gelmiştir. Bu çerçevede Türkiye tarafından 21 NİSAN 1991'de, "İki ülke arasındaki faaliyetlerin geliştirilmesi ve yasal zemine oturtulması amacıyla, ikili askeri iş birliğine ait genel prensip ve usulleri belirleyecek bir çerçeve anlaşması niteliğinde olan Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması'nın imzalanması ve müteakiben bu anlaşmaya bağlı olarak belirlenecek iş birliği sahalarına ilişkin uygulama protokollerinin yapılmasını" içeren bir taslak metin hazırlanmıştır. Katar ise, söz konusu taslak metni ilke olarak kabul etmekle beraber, biri askeri kursiyer ve diğeri geçici askeri personel (Eğitici-öğretici) olmak üzere iki bölüme ayırmış, ilk kısmına ilişkin metin teklifini 29 Eylül 1991'de sunmuş, buna karşın ikinci kısmı bu güne kadar iletmemiştir. Bu nedenle, konunun bir sonuca bağlanması mümkün olmamıştır.[896]

Katar; 1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonra, 1992'de ABD ile imzaladığı ikili savunma iş birliği anlaşması çerçevesinde, VVashington'un bir tugay için gerekli olan askeri donanımı, ülkesine yerleştirmesine izin vermiştir. Ayrıca, Mart 1998'de ABD'nin Orion P-3 tipi keşif uçaklarının da konuşlanmasını kabul etmiştir. ABD, bu ülkede dünyanın en büyük Pre-Positioning Üssü'nü inşa etmekte olduğu ve söz konusu üssün bir buçuk yıl sonra tamamlanacağı ifade edilmektedir. Burada az sayıda ABD askeri konuşlandırılacağı, buna mukabil büyük miktarda askeri malzemenin bulundurulacağı ve büyük bir depoya dönüştürülebileceği, Katar'ın da Üs'de söz sahibi olacağı ve burasının ABD tarafından Körfez Bölgesi'nde yapılacak olası harekatlarda kullanılacağı belirtilmektedir.[897]

Katar, Fransa, İngiltere ve KİK ülkeleri ile tatbikatlar icra etmektedir.

Emir, Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanı'nı Savunma Bakanı olarak

[896] Savunma VeHavacılık Dergisi, Aralık 1998.
[897] Military Balance 2002.

atamıştır. Savunma Bakanı, genel karargahın başkanı olup, Genel Karargah bütün karargahların başıdır. Üç özel hizmet başkanı Savunma Bakanlığı'na bağlı, ancak kendi birimlerini bizzat idare etmektedirler. Hizmet başkanları genel karargahın üyeleridir.

Katar Silahlı Kuvvetleri bünyesinde Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıkları bulunmaktadır.

Katar Ordusu Kara Kuvvetleri;

1 Muhafız alayı
1 Özel Kuvvetler bölüğü
1 tank taburu
4 mekanize piyade taburu
1 sahra topçusu taburu
1 havan taburu
1 karadan havaya füze bataryası
2 zırhlı araç alayı şeklinde teşkil edilmektedir.

Katar Ordusu, Daho'da Naho Kampı ve Barzan Kampı'ndan yönetilmektedir. Katar Halul adasında küçük bir üs muhafaza etmektedir. Sınır Karakolları Katar sınırının stratejik mevkileri boyunca konuşlanmıştır. Karakollar ülkenin her tarafında bulunmaktadır. Bilinen birlik mevkileri:

Tarık bin zaid Mekanize Alayı----------Kuzey Kampı
Hamad Mekanize Alayı ----------Kuzey Kampı
Kasım bin Muhammed Mekanize Alayı----------Barzan Kampı
Petrol Kuyusu Muhafızları----------Dukham
Petrol Kuyusu Muhafızları----------Umm Bab

Silah Araç ve Gereçleri:[898]

Tank	:44
AMX-30	:44

[898] Middle East Military Report, Qatar, 2002.

Zırhlı Muharebe Aracı	:169
VAB	:134
Fahd	:10
Sacaren	:25
Zırhlı Personel Taşıyıcı	:93
Pİranha II	:40
AMX-10P	:45
V-150	:8
Keşif Aracı	:76
VBL	:16
Engesa EE-9	:20
Saladin	:30
Ferret	:10
Top	:34
Havan	:19
ÇNRA	:3

Katar Deniz Kuvvetleri Karargahı Doha'da, birlikleri de Doha ve Halul Adası'ndaki deniz üssünde konuşludur.

Doha'da karargahı bulunan Katar Deniz Kuvvetleri, / muharip gemi ve 13 devriye botu kullanmaktadır.

Deniz arama/kurtarma ve karakol görevleri Hava Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Katar Hava Kuvvetleri; 2 av/bombardıman filosu, 1 ulaştırma filosu, 3 helikopter filosu, 1 karadan havaya füze grubu şeklinde teşkil edilmektedir.

Silah Araç ve Gereçleri:

Muharip Uçak	:20
Mirage-2000	:12
Mirage F-1E/B	:6
Ulaştırma Uçakları	:8
Eğitim Uçağı	:6
Helikopter	:31
SA-342	:13
SA-332	:6
Mk-2/Mk-3	:4
Deniz komando	:8

9.7. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Katar'ın Konumu Ve İlişkileri

En küçük Körfez ülkelerinden biri olan Katar, diğer ülkeler gibi Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle birlikte dış politika önceliklerini yeniden gözden geçirme gereği hissetmiştir. İran-Irak Savaşı'nda Irak'a maddi destek sağlamış olan Katar, Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkan gerginlikle hemen Irak karşısındaki koalisyonda yerini almıştır. Bir yandan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün politik ve ekonomik destekçisi olan Katar, diğer taraftan FKÖ ile Saddam Hüseyin arasındaki ittifakı şiddetle kınamıştır. Önceden batılı ülkelerin deniz kuvvetlerinin Körfezdeki varlıklarına karşı çıkan Katar'ın bu tutumu da Kuveyt'in işgali ile birlikte değişmiş başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin hava kuvvetlerinin bölgede konuşlanmasını açık olarak ister bir konuma gelmiştir.[899]

Bölge geneline bakıldığında Katar'ın jeopolitik konumu ve iki yönetici ailenin de Vahhabi inanışına bağlı olmalarından dolayı Suudi Arabistan ile yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Katar bölgesel ve küresel sorunların birçoğunda Suudi Arabistan'ı izlemektedir.

ABD ile genelde iyi ilişkiler içinde olsa da 1980'lerin sonunda iki ülke arasında yaşanan gerginlik sonucu ABD bu ülkeyle askeri ve ekonomik işbirliğinden kaçınma politikasını benimsemiştir. Ancak 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin de etkisiyle anlaşmazlık sona etmiştir. ABD, Katar için arzu edilen güvenlik partneri haline dönüşmüştür. 1992 yılında iki ülke arasında imzalanan savunma işbirliği Andlaşmasıyla birlikte ABD, Katar'ın askeri üslerini kullanma ve ortak askeri tatbikat yapma imkanı elde etmiştir.[900]

Katar, 1995 yılında yapılan ve yönetimin daha genç bir kadroya geçtiği zamana kadar bölgede Suudi Arabistan'ın gölgesinde dış politikasını oluşturan bir devlet görünümündeydi. Sosyal ve ideolojik benzerliklere sahip olan bu iki ülke gerek petrol politikalarını gerekse bölgesel dış politikalarını ortak olarak belirlemekteydiler. Ancak bu yıldan sonra Katar, âdeta geçmişinden öç alırcasına bir Suudi karşıtı politika

[899] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:521.
[900] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:290.

takip etmeye başlamıştır. Katar daha milliyetçi bir ton kazanan, geleneksel tecrübelerden uzaklaşıp modern bir yapı oluşturmaya çalışan yeni dış politikasıyla KİK ülkeleri arasında provokatif olmakla suçlanmaktadır.

Ekonominin geleceği büyük ölçüde petrol ve doğal gaz satışına bağlı bulunan ve 200 yıllık ömür biçilen Katarın doğal gaz rezervlerinin toplamı 250 trilyon metre küp dolayındadır. Bu sınırlı rezervler Katar ekonomisinin değişmesine yönelik kuvvetli bir teşviktir.[901]

Katar'da petrolün ortaya çıkarılması 1930'larda söz konusu olmasına rağmen petrol üretimine ancak 1949'da başlanabilmiştir. Fazla uzun ömürlü olmayan Katar'ın petrol rezervi de BAE ve Kuveyt'e göre daha sınırlı düzeydedir. Katar'ın dünya petrol rezervi içindeki payı % l'in altında (5,2 milyar varil) olmakla beraber, milli gelirin yaklaşık % 35'ini petrolün oluşturduğu ülkenin ihracat gelirlerinin de % 70-80'i petrole dayanmaktadır. Katar'da günlük petrol üretimi yaklaşık 1 milyon varil dolayındadır. Katar'ın diğer önemli yeraltı zenginliği ise, 300 trilyon m^3 dolayında olduğu tahmin edilen doğal gaz rezervidir. % 5.8'lik payıyla doğal gaz rezervleri bakımından Rusya ve İran'dan sonra dünyada üçüncü sırada yer alması ekonominin geleceği açısından umut verici bulunmaktadır.[902]

BAE'ni oluşturan ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorun, milli ekonomilerini kontrol altında tutamamaları ve dışa olan bağımlılığın iç tehditler yaratıyor olmasıdır. Diğer dünya devletleri tarafından da büyük bir ilgi gösterilen bölge, dıştan gelen etki ve tehditlere karşı da hassasiyet içerisindedir.

Dolayısıyla uluslararası pazar ortamı bölge ekonomilerini olumlu ya da olumsuz yönde belirlemektedir. Böylece sanayi kuruluşları hep petrol üzerine kurularak, tarım, balıkçılık ve diğer geleneksel gelir kalemlerinin gelişmesi kısıtlanmış ve bütçeye olan katkısı azalmıştır.[903]

Katar'ın özellikle Suudi Arabistan ile sınır sorunu, Bahreyn ile de Huvar

[901] Gamze G. Kona, a.g.e., s:221.
[902] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:521.
[903] Gamze G. Kona, a.g.e., s:221.

adaları sorunu, bu ülkenin komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesine sürekli engel oluşturmuştur. Bunlardan Şimdilerle olan sınır sorunu 1999'da varılan anlaşmayla çözümlenmiştir. Bahreyn ile yaşanan Huvar adaları sorunu yüzünden iki ülke arasındaki ilişkilerin 1986'da bir askerî çatışmaya dönüşmesi Suudi Arabistan'ın devreye girmesiyle önlenebilmiştir. 1997 Martında yapılan KİK toplantısında sorunu dondurma ve ilişkileri geliştirmeyi kararlaştırmışsa da soruna ikili görüşmelerle çözüm bulunması amacıyla 1999'da oluşturulan ortak komitenin çalışmaları 2000 Mayısında askıya alınmıştır.[904]

Ayrıca Irak'ın işgali sırasında ve savaş sonunda Katar'dan yayın yapan El Cezire televizyonu Irak, Üsame Bin Ladin ve El Kaide örgütü ile savaş esnasında terör örgütlerinin kaçırdıkları rehinelerin görüntülerini yayınlamıştır. El Cezire televizyonunun yayınları aynı ölçüde devam etmekte ve bölgede CNN televizyonundan daha popüler bir yayıncılık sergilemektedir.

[904] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:522.

10. Umman (Umman Sultanlığı)

10.1. Coğrafi Konum

Arap yarımadasının güneydoğu sahilinde yer alan Umman Sultanlığı, 309.500 km²'lik yüzölçümü ile Arap yarımadasının üçüncü büyük ülkesidir. Umman'ın kuzey ve kuzeydoğusunda Umman Körfezi ve Hürmüz Boğazı, kuzeybatısında B.A.E., batısında Suudi Arabistan, güneyinde Yemen, doğusunda ise Arap Denizi yer almaktadır. İç kısımları çöl, kuzey ve güney bölgeleri dağlık alanlarla kaplı olan Umman'ın topraklarının % 15'i dağlar, % 82'si çöllerle kaplıdır. 676 km.si Suudi Arabistan, 410 km.si BAE, 288 km.si Yemen ile olmak üzere toplam 1.374 km.lik kara sınırına ve 2.092 km.lik kıyı şeridine sahiptir. Sahil kesiminde yaklaşık 10 mil genişliğindeki ova, batıya doğru ortalama 1000 metre yüksekliğinde taşlık ve genellikle kurak bir platoya bağlanır. Daha batıdaki dağlık bölgede ise 3.000 metre yüksekliğinde çıplak dağlar yer alır.[905]

Umman Sultanlığı, köklü bir geçmişe ve yarımada içerisinde en demokratik ve laik sisteme sahip bir ülkedir. Basra Körfezi çıkışını kontrol eden stratejik coğrafi konumu nedeniyle büyük devletlerin yoğun ilgisini çekmektedir.[906]

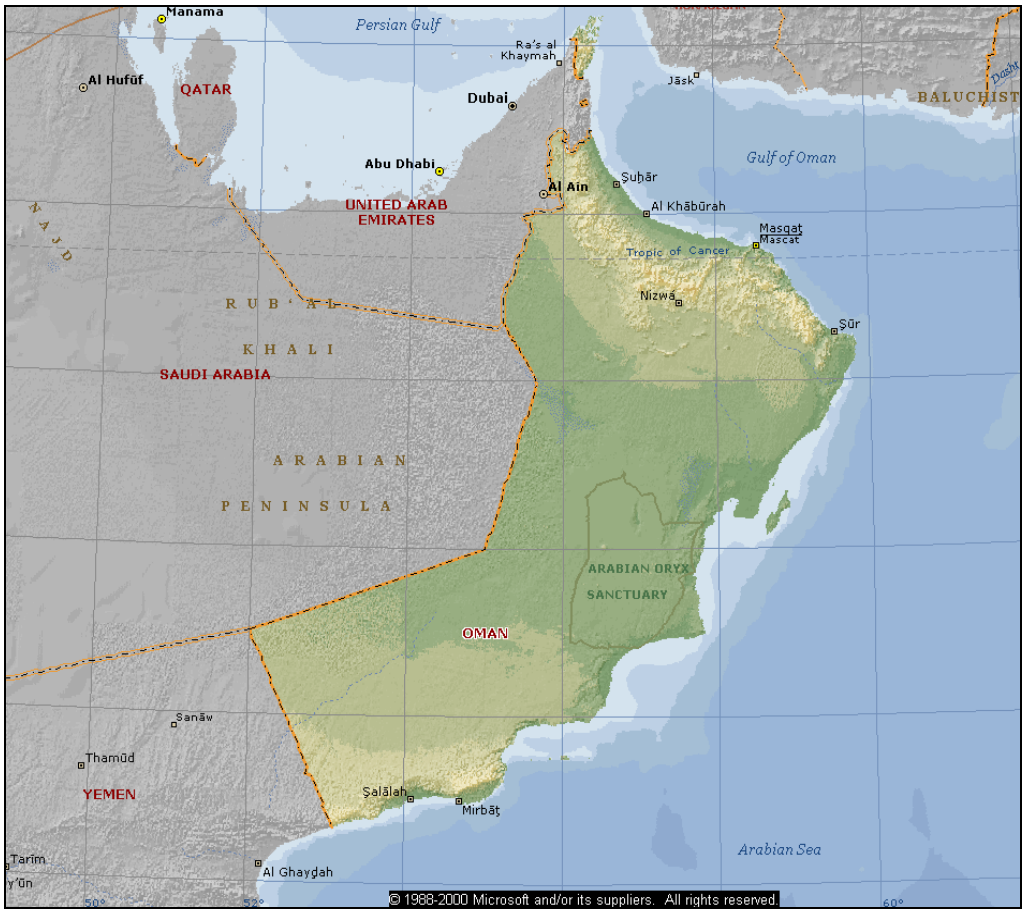
Umman'ın başkenti Muskat olup, ülkede 59 il bulunmaktadır. Başlıca büyük kentleri; Salaha, Nizwa, Sohar, Sur, İbri, Buraimi, Rustaq, Saham, Barka, Shuwaiq ve Muthaibi'dir.

10.2. Nüfus ve Etnik Yapı

Umman Sultanlığı'nın nüfusu 2.478.000'dir. Bu nüfusun 1.826.124'ü Ummanlı, 651.563'ü ise yabancı kökenlidir. Ülkede Hintli, Pakistanlı, Arap, Srilankalı, Filipinli ve Avrupalılar yaşar.

---

[905] Atlaslı Cografya Ansiklopedisi.
[906] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda..., s:125.

Resim- 22 [907] : Umman, Katar, Bahreyn (Başkenti Manama)

Nüfus yoğunluğu 6,72, nüfus artış hızı %3,41(2002 yılı), ortalama yaşam süresi 72.04 yıl olup nüfusun % 44'ü kadın, % 56'sı erkektir. Bu nüfusun % 80'i kentlerde oturmaktadır.[908]

Umman nüfusunun yaklaşık %75'ni İbadi mezhebinden Müslümanlar oluşturmaktadır. İbadilik, Umman'ı diğer körfez ülkelerinden toplumsal açıdan farklı kılmakta, nispeten açık bir toplum kimliği kazandırmaktadır. Ayrıca Sünni ve Şii nüfus da bulunmaktadır. [909]

Bazı körfez ülkelerinin aksine Umman Sultanlığı diğer dinlere karşı hoşgörülü yaklaşmakta, ülkede Katolik ve Protestan kiliseleri ile Hindu ve Budist tapınakları bulunmaktadır.

---

[907] Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
[908] The CIA Factbook 2003.
[909] The CIA Factbook 2003.

10.3. Siyasi Yapı

Devlet yönetiminin çok güçlü bir merkezi sistem üzerine kurulduğu Umman Sultanlığı, 1970 yılında kansız bir darbe ile babasını devirerek iktidara gelen Sultan Kabus Bin Said Al-Said tarafından yönetilmektedir.

06 Kasım 1996 tarihinde Sultan Kabus tarafından açıklanan anayasa ile mutlakiyetten iki meclisli anayasal monarşiye geçiş süreci başlamıştır. Devlet Konseyi ve Şura Meclisi'nden oluşan iki kanatlı Meclis ile Umman, şeklen bir meşruti monarşi görünümündedir. Ancak nihai olarak yasama yetkisi sultAndadır. Bir Arap devleti olması ve monarşi ile yönetilmesine rağmen Umman'da şeriat kuralları uygulanmamakta, ülkede modern demokratik sistemlerde olduğu gibi bağımsız mahkemeler bulunmaktadır. [910]

Sultan Kabus, ailenin önde gelenleri arasından zaman zaman başbakan ya da değişik unvanlarda başbakan yardımcısı atamaktadır. Halihazırda Umman'da başbakanlık görevi de hukuken sultanın uhdesinde olup, fiilen bu görev bakanlar kurulundan sorumlu başbakan yardımcısı tarafından yürütülmektedir.

Sultan; başbakanlık yanında, maliye, dışişleri, güvenlik ve savunma bakanlığı görevlerini de hukuken uhdesinde bulundurmaktadır. Ülke idari taksimat açısından 59 vilayete ayrılmıştır. Ülkede 55 üyeli devlet danışma konseyi mevcuttur. Ülkede siyasi parti yoktur. Bakanlar kurulu 15 üyelidir.

10.4. Ekonomi

Komşu Arap ülkelerine göre rezerv düzeyi daha düşük olan Umman'da büyük ölçüde petrol üretimine ve ihracatına dayanan bir karma ekonomi uygulanmaktadır. Umman petrollerini işletme hakkı yabancı sermaye ve Umman devletinin ortaklaşa kurduğu bir şirketin elindedir. Toplam bütçe gelirleri içinde petrol ihracatının payı % 80 civarındadır.

[910] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:511.

Bunun yanı sıra ekonomik yapıda liberalleşme konusunda önemli adımlar atılmaktadır. 1993 rakamlarına göre, GSMH yaklaşık 12.2 milyar dolar ve kişi başına düşen milli gelir 6,598 dolardır. Diğer yer altı zenginlikleri arasında doğal gazın baş sırayı aldığı Umman'da 30 trilyon metre küp doğal gaz rezervine ulaşılabileceği tahmin edilmektedir. Umman özel sektörün gelişmesine paralel olarak gelişmekte olan bir sermaye piyasasına da sahiptir.[911]

Halkın yarısından fazlası tarım sektöründe çalışmakla birlikte, bu sektörün ekonomiye katkısı zayıftır. Hükümet ekim alanların genişletilmesine ve sulamanın sağlanmasına çaba göstermektedir. Özelikle ülkenin batısı tarıma elverişlidir. 1.800 km. uzunluğundaki sahil şeridi nedeniyle balıkçılık önemli olup, ihracattaki payı her geçen gün artmaktadır.[912]

10.5. Askeri Yetenekler

Zorunlu askerlik görevinin olmadığı Umman Sultanlığı Silahlı Kuvvetleri, yüksek eğitim standardı ve modern teçhizatı ile barış sırasında caydırıcı bir savunma kalkanı, ülkenin güven ve istikrar aracı konumundadır. Aynı zamanda başkomutan sıfatını taşıyan Sultan Kabus'un direktifleri doğrultusunda, Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonuna büyük önem verilmektedir. Bu çerçevede, 1999 yılında savunma harcamalarına bütçeden ayrılan pay % 35 olup, 2000 yılı için bu oran %28'e çekilmiştir.

1996 yılı Aralık ayında, temel yasa (Anayasa)'nın yürürlüğe girmesinden sonra, Sultan Kabus'un başkanlığını üstlendiği bir "Savunma Konseyi" kurulmuştur. Savunma Konseyi'nin üyeleri; Saray Ofisi Bakanı ve Başkomutan Özel Bürosu Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanları, Polis ve Gümrükler Genel Müdürü ile İç Güvenlik Birimi Başkanı'ndan oluşmaktadır. Öte yandan, ülkenin güvenliği ve istikrarının korunmasını teminen büyük önemi haiz olan Savunma Konseyi, Kraliyet Ailesi'nin sultanın önereceği üç isimden biri üzerinde mutabakata varamaması halinde tahta kimin geçeceğini kararlaştırma yetkisine de sahiptir.

---

[911] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:512.
[912] Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.

Umman Sultanlığı Silahlı Kuvvetleri, yüksek eğitim stAndardı ve modern teçhizatı ile barış sırasında caydırıcı bir savunma kalkanı, ülkenin güven ve istikrar aracı konumundadır. Aynı zamanda başkomutan sıfatını taşıyan Sultan Kabus'un direktifleri doğrultusunda, Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonuna büyük önem verilmektedir.

İran ve Suudi Arabistan gibi büyük komşularının yanı sıra, sıcak çatışmaya dönüşebilen bölgesel ihtilafların ülkeye olumsuz yansımaları ve bölgede belirli bir tabana sahip radikal akımların yayılması ülkenin tehdit algılamalarının başlıca kaynağıdır. Söz konusu tehdit algılamalarına karşı Umman güvenlik sorununu batı yanlısı politikalar ve ABD ile askeri iş birliği ile çözmeye çalışmaktadır.[913]

Umman hiçbir uluslar arası ihtilafa doğrudan taraf olmamasına ve komşularıyla sınır sorunlarını anlaşmalarla büyük ölçüde çözümlemiş bulunmasına karşın, potansiyel ve fiili pek çok çatışmanın mevcut olduğu bölgede, ülke güvenliğini sağlamak amacıyla askeri hazırlık düzeyini yüksek tutmaya önem vermektedir. Dolayısıyla, mali olanaklarının göreceli kısıtlılığına rağmen, Umman Silahlı Kuvvetleri bütçeden ayrılan önemli miktarlara ulaşan pay ile eğitim stAndardını yükseltmeye ve modern teçhizat edinmeye çalışmaktadır.

Umman'ın güvenlik politikasında ABD'nin 1980'lerden buyana artan bir önemi bulunmakta, iki ülke bölgede siyasi istikrarın korunması ve Hürmüz Boğazı'nın güvenli deniz trafiğine açık olması görüşünü paylaşmaktadır. ABD ile 1980 yılında imzalanan üs kolaylıkları anlaşması, Masirah, Thumrait ve Seeb Hava Üsleri ile Muskat, Salalah ve Al Khasab'daki askeri limanların ön bildirimde bulunmak kaydı ile ABD Silahlı Kuvvetlerince kullanılmasına olanak tanımaktadır. Söz konusu anlaşma, ABD'nin bir Körfez ülkesi ile üs kullanıma ilişkin olarak imzaladığı ilk anlaşmadır. ABD, anlaşma uyarınca Umman'ın askeri alt yapısının modernizasyonunda önemli rol oynamakta ayrıca Umman'a hibe yanı sıra, askeri amaçlı kredi de sağlamaktadır.

ABD, Umman'ın güvenliğinde vazgeçilmez bir öneme sahip olmakla beraber, Umman Silahlı Kuvvetlerinde halen hissedilir ölçüde İngiliz etkisi mevcuttur. Bu

[913] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:512.

etki Umman'ın envanterinde bulunan silahların hemen hemen tamamının İngiltere'den temin edilmiş olmasının yanı sıra, ordunun kurulması ve eğitim aşamalarında İngiltere'nin oynaya geldiği ağırlıklı rolden kaynaklanmaktadır.

Umman Silahlı Kuvvetleri yüksek eğitim standardı ve modern teçhizatları ile barış zamanında caydırıcı bir savunma kalkanı, ülkenin güven ve istikrar aracı konumundadır. Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonuna büyük önem verilmektedir.

Güvenlik politikasının asıl mimarı olan Sultan Kabus Savunma Bakanlığı görevi yanı sıra Umman Silahlı Kuvvetlerinin başkomutanlığını da uhdesinde bulundurmaktadır. Umman Sultanlığını Silahlı Kuvvetlerinin personel mevcudu 34.000 civarındadır. Umman Silahlı Kuvvetleri bünyesinde, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıkları bulunmaktadır.[914]

Umman'da, Silahlı Kuvvetler teşkilat yapısında yer alan kuvvetlerin dışında, 3.500 kişilik milis kuvveti, 7.000 kişilik sınır polis teşkilatı ve 6.500 kişilik Kraliyet Muhafızları mevcuttur. Sınır polis teşkilatı bünyesinde, uçak, helikopter ve sahil devriye botu bulunmaktadır. Milis kuvvetleri ile bulundukları yere bağlı olarak hafif silahlarla teçhiz edilmiş bir piyade birliği oluşturulmuştur. Bu birlik, barış zamanında Milis Komutanlığı'na, savaş zamanında ise doğrudan Savunma Bakanlığı'na bağlı bir karargah tarafından sevk ve idare edilmektedir.

Kuvvetlere göre personel dağılımı aşağıdaki gibidir.

Kuvvet	Mevcut
Kara Kuvvetleri	25.000
Hava Kuvvetleri	5.000
Deniz Kuvvetleri	4.000
TOPLAM	34.000

Yaklaşık 25.000 askerin görev yaptığı Umman Kara Kuvvetleri, tam donanımlı piyade birlikleri ile zırhlı ve topçu birliklerinden meydana gelmektedir. Piyade birlikleri Muskat, Kuzey Sınır, Çöl, Dağ, Umman Sahil, Güney Umman ve

[914] Military Balance 2002.

Batı Sınır alaylarından oluşmaktadır. Ayrıca, ordunun bünyesinde paraşütçü birlikleri ile özel kuvvetler ve Fırqat Birlikleri olarak adlandırılan bir alay da bulunmaktadır.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı kuruluşunda; 4 Tugay(iki piyade, bir tank, bir topçu), iki adet Sultanlık Muhafız Alayı, Muharebe Destek Birlikleri ile Lojistik birlikler bulunmaktadır. Ülkenin kuzeyinde ve güneyinde birer piyade tugayı konuşlanmıştır. Bu tugaylara; farklı sayıda piyade alayları ve komuta birlikleri bağlanmıştır.

Piyade tugaylarının mevcudu ve sınıflandırılması, konuşlandığı bölgedeki coğrafik durumlara ve verilen görevlere göre yapılmamaktadır. Bölükler doğrudan alaylara bağlıdır. Tabur komuta katı mevcut değildir.

Kara Kuvvetleri personeli iyi eğitim görmüştür. Personelin motivasyonu yüksektir. Teçhizat, amaca uygun ve yeterince moderndir. Teçhizatın durumu, batılı standarda uygundur.

En üst komuta düzeyi tugaydır. Birlikler, ülkenin kuzeyinde ve güneyinde konuşlanmıştır. Ülkenin iç kesimlerinde hiçbir birlik konuşlu değildir. Birlik gruplarının, hepsi aynı şekilde sınıflAndırılmamış ve teçhiz edilmemiştir. Sınıflandırılması ve teçhizatlAndınlması, konuşlandığı bölgeye veya göreve göre yapılmaktadır.

Silah Araç ve Gereçleri:[915]

Muharebe tankı	:201 (151 adedi faal)
Challenger	:38
M-60 A3	:93
M-60 A1	:6
Chieftain	:27
Scorpion	:37
Zırhlı Personel Taşıyıcı	:250
GKN	:160
BTR-80	:?
AT-105 Saxon	:15
Fahd	:31

[915] Middle East Military Report 2002.

Spartan	:23
VAB	:23
Zırhlı Muharebe Aracı	:20
V-150	:20
Keşif Aracı	:60
VBL	:51
VBC-90	:9
Top	:91
Havan	:24
Tanksavar	:66
Uçaksavar	:38

Kara Kuvvetleri birliklerinin mekanize ve mobil kabiliyetini geliştirmek maksadıyla, son yıllarda özellikle tank ve zırhlı muhabere aracı alımına hız verilmiştir. Kara Kuvvetleri envanterinde bulunan silah sistemlerinin tamamına yakını batı menşelidir. Son dönemde, RF'den satın alınan BTR-80 modeli ZPT ve ZU 23-2 uçaksavar silahları Kara Kuvvetleri envanterine girmiştir.

Deniz Kuvvetleri'nin tahmini personel mevcudu 4.000'dir. Kıyı şeridinin uzunluğu 2.000 km.nin üstünde olan Umman'ın Deniz Kuvvetleri'nin gelişimi daha ziyade sahil güvenlik gücüne yöneliktir. Donanma sahil güvenlik hizmetleri yanı sıra, Umman'ın kara sularında ve 200 deniz mili genişliğindeki Umman Münhasır Ekonomik Alanında kaçakçılığı ve izinsiz balıkçılık faaliyetlerini engellemek görevini de ifa etmektedir. Exocet güdümlü füzelerinin ve hücum botlarının alımıyla modernizasyon çabalarını sürdürmektedir. 1970'li yılların başında Muskat Limanı'nda kurulan deniz üssünün genişletilmesine, yetersiz altyapıdan dolayı imkan bulunmadığından, Batinah Sahili'nde bulunan Wudam Bölgesinde Samd Bin Sultan Deniz Kuvvetleri Üssü kurulmuştur.

1995 yılında Fransız yapımı iki yeni hızlı devriye gemisi (Al Bushra ve Al Mansour), 1996 yılında, Al Najah hızlı devriye gemisi (Fransız yapımı) ve Oaher Al Anwaj torpido muhribi (İngiliz yapımı), 1997'de Al Muazzer torpido muhribi donanmaya katılmıştır. Ayrıca, Donanma bünyesinde, amfibi harekatlarda destek sağlayan, Al Neemran, Saba Al Bahr, Al Dhogas ve Al Temsah gemilerinden oluşan, bir Mekanize Çıkartma Filosu ve Shahab Okul Gemisi bulunmaktadır.

Umman Deniz Kuvvetleri, KİK ülkeleri tarafından gerçekleştirilen tatbikatlara düzenli olarak katılmaktadır.

Deniz Kuvvetlerinin diğer bir önemi görevi ise Hürmüz Boğazı'nın güvenliğini teminen, hidrografi alanında çalışmalar ve araştırmalar yapmaktır. Bu çalışmaların daha etkin şekilde yürütülmesi için Al Rahmaniyyah adlı gemi modern ekipmanla donatılmıştır.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargahı Muaskar Al Murtafa Şehri'ndedir.

Deniz Üsleri; Wudam, Mina Raysut, Salalah, Jazirat Ghanam ve Musandam'da konuşlanmıştır. Muharip gemilerin bakım ve onarımları, Wudam Deniz Üssü'nde yapılmaktadır.

Silah Araç ve Gereçleri:

Deniz Kuvvetleri envanterinde, 2 muharip gemi, 17 devriye botu, 6 çıkarma gemisi olmak üzere, toplam 25 adet muharip gemi ve 6 adet yardımcı gemi bulunmaktadır.

Umman Hava Kuvvetlerinin personel sayısı 5.000'dir. 2005 yılı için sipariş edilen ABD menşeli F-16'lar hariç, envanterinde bulunan bütün taarruz uçakları İngiliz yapımıdır. ABD'den sipariş edilen 12 adet F-16 C/D tipi uçağın yanı sıra, 10 adet havadan havaya Amraam füzesi 10 adet Sidewinder ve 20 adet gemi savar Harpoon füzesi ve bunlara ait yeni radar ekipmanı da bu ülkeden sağlanmaktadır. Umman Hava Kuvvetleri halen İngiliz yapımı Hawk ve Jaguar tipi savaş uçakları kullanmaktadır. Hava Kuvvetlerinin envanterinde, helikopterler, C-130 nakliye uçakları, Rapier Hava Savunma Füzeleri de bulunmaktadır. Rapier Hava Savunma Füzeleri ile, Umman hava sahasının tümü üzerinde oluşturulan erken uyarı ve kontrol sistemi sayesinde hava savunması sağlanmaktadır. Özellikle Hava Kuvvetlerinin önümüzdeki dönemde giderek ABD menşeli gelişmiş silah sistemlerine yönelmesi beklenmektedir.

Umman Hava Kuvvetleri Masirah ve Thamarit Üsleri'nde konuşlanmıştır. Bureimi, Dukha, Masirah, Muscat, Salalah ve Thamarit Hava Alanları askeri amaçlı olarak da kullanılabilmektedir.

Silah Araç ve Gereçleri:

Muharip Uçaklar	:30
Jaguar	:19
Hawk Mk-203	:11
Ulaştırma Uçakları	:45
BAe-11	:3
BN-2	:4
C-130H	:3
CN-235	:3
DC-8	:1
DC-10	:1
DHC-5D	:4
Dornier	:2
Gulfstream	:1
Learjet	:1
Falcon-20	:1
Flacon-10	:1
Falcon 900	:2
Skyvan Srs 3M	:18
Eğitim Uçakları	:47
Helikopterler	:41
AB-205	:20
Bell 212	:3
AB-214	:10
AS-332	:5
Bel 206	:3
Deniz Uçakları	:53
Rapier hava savunma füzesi	:26

Jaguar muharip uçakları Hava Kuvvetleri'nin ana muharip unsurudur.

Ayrıca, personel mevcudu 6.500'i bulan Muhafız Ordusu, Saray Muhafızlarının yanı sıra, Özel Kuvvet Timlerini ve Saray Deniz Alayını kapsamaktadır. Başlıca görevi, Sultan Kabus başta olmak üzere, Saray ve Sultanlığı ziyaret eden önemli kişilerin korumasını sağlamaktır. Bünyesinde, dört alay, bir destek alayı, zırhlı araçlara bindirilmiş taburlar, motosikletli gösteri grubu ve serbest atlama paraşüt grubunu barındırmakta olup, ülkenin en güçlü ve modern birlikleridir.

10.6. Güvenlik Stratejileri Perspektifinde Umman'ın Konumu ve İlişkileri

Umman'ın gerek ülke içinde gerekse bölgesel açıdan politik istikrar için bölge dışı ülkelerle işbirliği yaptığı bilinmektedir. Hürmüz Boğazı'nın girişinde jeopolitik açıdan önemli bir noktada yer alıyor olması ve bu boğaza bakan uzun kıyıları da bölge dışı güçler için bu ülkeyi önemli hale getirmiştir.

Umman Sultanı 1970'lerden itibaren başta petrol olmak üzere birçok konuda Amerikalı uzmanlarla birlikte çalışmaya başlamış, 1979 İran Devrimi'nin ardından bölgesel güvenlik ve ittifakların devamlılığına daha fazla önem vermeye çalışan ABD de Umman'la daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.

1980 yılında yapılan Andlaşma ile ABD'ye belirlenen koşullar altında Umman üslerini kullanma hakkı tanınmıştır. Bu Andlaşma aslında Somali ve Kenya'yı da içeren daha büyük bir bölgesel stratejinin bir parçası niteliğindedir. Bu Andlaşma çerçevesinde ülkedeki çeşitli hava üsleri de ABD tarafından yenilenmiştir.[916]

Körfez ülkeleri içinde belki de en istikrarlı dış politika izleyen ülke Umman'dır. Sultan Kâbus bid Said yönetimindeki Umman, bütün bölge ülkelerine karşı izlediği dengeli politikalarla hiçbir ülkeyi tehdit etmeyen bir pozisyonda durmaktadır. Bu yönüyle Kâbus'un Umman'ı birçok ülkelerarası çatışmada arabuluculuk yapabilecek bir potansiyele sahip olmuştur.[917]

Genel olarak bakıldığında batıyla olumlu ve yakın ilişkileri, rasyonel dış politikası yanında, körfezdeki dengeleyici tutumu, kökten dinci akımlara izin vermemesi açılarından Umman, Türkiye'nin körfez bölgesinde ilişkilerini ilerletebileceği bir ülke konumundadır.

Umman Sultanı Ortadoğu'nun güvenlik ve istikrarına büyük ölçüde katkıda bulunduğuna inAndığı ve dış politikasında benzer ilkeleri benimseyen bir ülke olarak

[916] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:292.
[917] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:26.

gördüğü Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlemektedir. Türkiye-Umman ilişkileri her alanda hızla gelişmektedir. Bu bağlamda, bu ülkenin savunma sanayi ürünleri için önemli bir pazar olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca, Umman'ın stratejik coğrafi konumu ve uluslar arası ilişkilerindeki tarafsız tutumları, iki ülke arasında herhangi bir siyasi sorunun mevcut bulunmaması, savunma sanayi alanında önemli iş birliği adımları atılmasına imkan tanımaktadır.

Umman ile Türkiye arasında mali veya ekonomik iş birliği programı bulunmamaktadır. Türkiye'den Umman'a herhangi bir ekonomik yardım yapılmadığı gibi bu ülkeden de ekonomik yardım alınmamaktadır. Umman ile ekonomik ilişkiler, 24 Aralık 1995 tarihinde Muskat'ta imzalanan "Ticari, ekonomik, bilimsel ve teknik iş birliği anlaşması" çerçevesinde yürütülmektedir.[918]

İngiltere, Umman'da çok özel bir konuma sahiptir. 1951'de Umman'a tam bağımsızlık veren Dostluk Anlaşması'nın imzalanmasından sonra da İngiliz etkisi ülkede varlığını sürdürmüştür. İmamlık ayaklanmasında ve Dohfar ihtilafında Umman'a askeri birlik ve malzeme yardımı yapan İngiltere'nin bu konumu sayesinde, İngiliz vatandaşları hükümet ve orduda kilit makamlarda görev elde etmişlerdir. Ancak, Ummanlı teknik personelin yetiştirilmesi ve Ummanlı subayların ordu hiyerarşisinde yükselmeleri ile 1980'lerin sonunda ve 1990'larda resmi İngiliz personel varlığı azalmaya başlamıştır. Umman üniformasıyla görev yapan bir tümgeneralin yanı sıra, orduda hala İngiliz subayı ve teknik personeli ile danışmanları vardır. İngiltere'nin bu konumu, doğal olarak Silahlı Kuvvetlerin İngiliz silahı ve malzemeleri ile donatılması sonucunu doğurmuştur. Bunun yanı sıra, İngiliz Deniz Kuvvetlerine ait gemiler düzenli aralıklarla Umman limanlarını ziyaret etmektedir.

1933 yılında diplomatik ilişki tesisiyle başlayan Umman-ABD ilişkileri, ABD'nin körfez bölgesine duyduğu ilgi bağlamında ve özellikle Umman'ın bölgedeki stratejik konumu nedeniyle, son dönemlerde büyük gelişmeler kaydetmiştir.

1979 yılında ABD ile Umman arasında imzalanan askeri kolaylıklar

[918] Tayyar Arı, Ortadoğu, s:511.

anlaşması kapsamında ABD Hava Kuvvetlerine ait güçler, Muskat'taki Seeb Hava Alanı yakınında, güneydeki Thamraet Bölgesi ve Masrah Adası'nda konuşlandırılmıştır. Kolaylıklar anlaşması çerçevesinde, ABD herhangi bir olağanüstü durumda kullanmak üzere Umman'da Hava ve Deniz Kuvvetleri ile silah ve malzeme depolayabilmektedir. Ayrıca Umman, ABD'den askeri ve mali yardımlar beklerken (1980'li yıllarda yapılan toplam yardım miktarı 35 milyon ABD Dolarıdır), ABD'de Umman'dan bölgedeki fiziki ve siyasi varlığına destek istemektedir. Bu çerçevede, ABD askeri yetkililerinin Umman'a yaptıkları ziyaretlerin sıklığı ve ABD'li yetkililerin Sultan Kabus'a kolayca ulaşabilmeleri dikkat çekicidir.

İran ile ilişkilerini gerek Şah döneminde, gerek bugünkü İran rejimi ile diğer körfez ülkelerinden farklı bir düzeyde sürdüren ve geliştiren Umman, son yıllarda da ABD ve Suudi Arabistan'ın etkileme girişimlerine karşın, İran ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteğini sürdürmüş,[919] bu konuda oldukça dengeli bir tutum sergilemiştir. Sultan Kabus'un 1970 yılında babasını kansız bir şekilde devirerek tahta geçmesinin ardından, 1972 yılında güneyde Dofar Bölgesinde meydana gelen isyanın bastırılmasında İran Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılan yardımlar, Umman ile İran arasındaki yakınlığın İran'daki rejimin niteliğine bakılmaksızın devam etmesine yol açmıştır. Ayrıca Umman, Hürmüz Boğazı'nın stratejik konumu nedeniyle İran'a özel bir önem vermektedir.

[919] Bkz.; İran Özel, Avrasya Dosyası.

11. BASRA KÖRFEZİ'NDE GÜVENLİK POLİTİKALARI

Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli olan olgulardan birisi de, Batı ülkeleriyle Rusya ellerindeki askeri gücü azaltırken, Müslüman, Konfüçyüsçü, Hindu ve Budist ülkelerin askeri güçlerini arttırıyor olmasıdır.

Şu anda Batı ile Konfüçyüsçü-İslam devletleri arasındaki anlaşmazlık daha çok nükleer, kimyasal, biyolojik silahlarla, balistik füzelerle, ileri güdüm sistemleriyle ilgilidir. Batı nükleer silahların yayılmasını durdurmayı evrensel bir norm olarak teşvik ederken, bu ülkeler kendi güvenlikleri için gerekli gördükleri her silahı bulundurup konuşlandırma haklarını savunmaktadırlar.

Çin'in nükleer silahları vardır; Pakistan'ın da onları konuşlandırma gücü bulundurmaktadır. Kuzey Kore, İran, Libya ve Cezayır görünüşe göre bu silahları elde etmeye çalışmaktadır.[920] Üst düzey bir İranlı yetkili, tüm Müslüman devletlerin nükleer silahlara sahip olması gerektiğini söylemektedir, 1988 yılında da İran'ın devlet başkanının, "kimyasal, biyolojik ve radyolojik saldırı ve savunma silahları" geliştirilmesi için emir yayınladığı bilinmektedir. Nitekim 2003 Irak-ABD çatışmasının temelinde kitlesel imha silahları büyük neden olarak görünmektedir.

Çin'in bu Batı karşıtı askeri güçlerin geliştirilmesindeki rolü çok önemlidir. Çin halen ordusunu güçlendirmektedir. Eski Sovyet devletlerinden silah satın almakta, uzun menzilli füzeler geliştirmektedir. Ayrıca Çin, nükleer silah ve füze imalinde kullanılabilecek silah teknolojilerinin de, özellikle Libya ve Irak'a yönelik başlıca ihracatçılarındandır.

Çin, Cezayir'e, nükleer silah araştırmalarına ve üretimine uygun bir nükleer reaktör yapmakta yardımcı olmuştur; İran'a nükleer teknoloji satmıştır, Amerikan yetkililerine göre de bu satılan teknoloji ancak silah yapımında kullanılabilecek türdendir. Kuzey Kore de bir nükleer silah programına sahiptir ve ikide bir bu silahların yayılmasını önleme anlaşmasından çekilme tehdidiyle ortaya çıkmıştır. Suriye ve

[920] Nathan Gardels, a.g.e., s:79.

İran'a da gelişmiş füzeler ve füze teknolojileri satmıştır.

İşte bu noktada Huntington'un tezi ortaya çıkmaktadır; "Batı kendini savunmaya çalışmak zorundadır. Kendi değerlerini savunmalı, benimsediği tavrı sürdürmelidir. Özellikle "parçalanmış ülkeler" olarak değerlendirilen ülkelerle (örneğin Rusya) işbirliği ilişkilerini geliştirmeye ihtiyaç vardır. Bu ülkelerin Batı-karşıtı bloklara girmemek için geçerli ekonomik nedenleri, güvenlik nedenleri bulunmaktadır. Ama Rusya'da buna arkalarını dönmek isteyen birtakım kimselerin de varlığı bir gerçektir.[921] Bunlar Rusya'nın yeniden bir Avrasya gücü olmasını, İslav-Ortodoks uygarlığın merkezinde tarihi misyonunu yerine getirmesini istemektedirler. Japonya'da da ülkenin yeniden "doğuya dönmesini" isteyenler bulunmaktadır.

Uzun vadede Batı, bugünkü ekonomik ve askeri güç dağılımına rağmen güç dengesinin başkalarının eline geçmekte olduğu bir dünyaya nasıl uyum sağlayacağını öğrenmek zorundadır.[922]

Sovyetler Birliği'ne oldukça yakın olan Körfez bölgesi, bu devlet için her türlü tehlikenin gelebileceği 'güney kanat' olarak düşünülmekteydi. ABD'ye 7000 km uzaklıkta olan bölge, o dönem için Sovyetler'in başka bir benzetmeyle 'arka bahçe'si durumunda olduğundan, bu devlet ABD'ye göre daha avantajlı konumda bulunmaktaydı.[923] Ancak bölgenin bu dönemde ABD-Sovyet Rusya çekişmesinin yaşandığı bir alan olarak tanımlanması, gerçeği tam olarak ifade etmekten uzaktır. Bu dönemde Sovyet Rusya her ne kadar Irak'ı kullanarak bölgeye nüfuz etmeye çalışmışsa da genel itibariyle Amerika tüm Soğuk Savaş boyunca bölgede hakim güç olagelmiştir.[924] Özellikle 1971 yılında İngiltere'nin bölgeden tamamen çekilmesiyle beraber bölgede Amerikan üstünlüğü tartışma götürmeyecek bir kesinlik kazanmıştır. ABD'nin bu dönemden başlayarak İran (1979 İran devrimine kadar) ve Suudi Arabistan ile ikili ilişkilerinin yoğunluğu, bölgenin diğer Arap ülkelerinin de ABD'nin İsrail'e olan desteğinden bile etkilenmeyen sıkı

[921] Nathan Gardels, a.g.e., s:80.
[922] Nathan Gardels, a.g.e., s:81.
[923] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:11.
[924] Barry Rubin, The Persian Gulf after the Cold War: Old Pattern, New Era, Middle Eastern Review Of International Affairs, c.3, s.2, June 1999.

ilişkileri[925] bölgede ABD egemenliğinin üstünlüğünü gösteren örneklerdir.

ABD'nin bölgede hali hazırda uygulamaya çalıştığı ideolojik boyutlar da taşıyan Körfez Politikası'na karşın Avrupa ülkeleri, Japonya, Hindistan ve Çin gibi soğuk savaş sonrası bölgesel güvenlik yapılanmalarında önemli bir konuma gelmiş olan ülkelerin bu bölge politikalarına katılımları genelde ekonomik çıkar ağırlıklıdır.[926] Bu ülkeler bu bölgenin kaynaklarından uygun faturalarla faydalanmak amacındadırlar. Çok doğaldır ki yakın tarihin bir mirası olarak bu ülkelerin ilişkilerinde İran ve Irak'tan ziyade diğer Arap ülkeleri öncelikli role sahiptir. Ancak sözü geçen bütün ülkeler İran ve Irak'a karşı ABD'nin uygulamaya çalıştığı, çoğu noktada ekonomik feragat gerektiren, "ikili çevreleme" politikasına karşıdırlar.[927] Bu ülkeler Körfez Bölgesi'nin ekonomik güvenliğinin yeni şartlarda rakibin zayıflatılmasına yani kazan-kaybet (zero-sum game) mantığına dayanan stratejik güvenlik teorileriyle sağlanamayacağı inancındadırlar.[928]

Körfez Bölgesi'nde Soğuk Savaş sonrası güvenlik tartışmalarında yukarıda anlatılan bölge dışı güçlerin bölgeye yönelik hesaplamalarının izdüşümlerinin payı ihmal edilemez. Son zamanlarda ne kadar ömrünün kaldığı sıkça tartışılır duruma gelse de ABD'nin "ikili çevreleme" politikası ile sınırlAndırdığı bölgenin enerji rezervlerinden faydalanma planları ile diğer bölgesel güçlerin (Avrupa Birliği, Japonya, Hindistan, Çin) ekonomik çıkar yarışları şüphesiz bölgesel güvenlik planlamalarını çok boyutlu hale getirmektedir. Ancak şunu gözden kaçırmamak gerekir ki bölgedeki kronikleşmiş çok sayıda güvenlik sorunu ancak yerel dinamiklerle açıklanabilir. Gerek İran ve Irak'ın kendi iç dinamiklerinden gelen (İran'da İslam Devrimi'nin mirası son zamanlarda birtakım yumuşamalar gösterse de; Irak'ta Saddam'ın tarihten silinmesiyle sonuçlanmış hırsı ve istikrarsızlık unsuru taşıyan politikaları) bölgesel güç olma planları, gerekse de diğer Arap ülkelerinde görülen iç problemler ve İran ve Irak'ın bu ülkelere karşı tehditkar duruşları bölgesel kaynaklı güvenlik konularıdır. Ortadoğu güvenliği konusunda kayda değer araştırmalarda bulunan İranlı akademisyen

---

[925] Bjorn Moller, 'Resolving the Security Dilemma in the Gulf Region.'

[926] Soğuk Savaş sonrası dönemde bu ülkelerin bölgesel güçler olma potansiyelleriyle ilgili olarak bakınız: Paul Kennedy, Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

[927] www.heritage.org/library/lecture/hl657.html.

[928] Ramazan Kılınç, 'Soğuk Savaş Sonrasında Basra Körfezi'nde Güvenlik', Arap Dünyası Özel-Avrasya Dosyası, s:12.

Jalil Roshendal'a göre Körfez Bölgesi'nde güvenlik politikalarında değişimi sağlayan dinamik güç en azından son yirmi yılda hep İran olagelmiştir. Körfez monarşilerinde 1979 İran İslam Devrimi'yle tartışılmaya başlanan meşruiyet krizi ve İslamcı köktencilik tehdidi, ondan yirmi yıl sonra bugün de İran toplumunda görülen açık toplum talepleriyle şekil değiştirerek yine bu monarşilerde hem meşruiyet krizini doğurmuş hem de yöneticilerin halkın açık toplum olma yolunda taleplerde bulunacağı zannına kapılmalarına sebep olmuştur.[929]

11.1. ABD'nin Körfez Güvenlik Stratejileri Ve Doktrinler Zinciri

Tarihi süreç içerisinde ABD'nin Basra Körfezi'ne yönelik uyguladığı politikalar hakkında ayrıntılı bilgi vermek yararlı olacaktır.

Bunun için öncelikle ABD'nin Ortadoğu ve alt-sistem Basra Körfezi politikasını şekillendiren unsurları belirtmek gerekmektedir. Bu noktada bazı temel unsurlardan bahsetmek mümkündür. Bunlar; enerji güvenliği, 'dost rejimler'in korunması suretiyle sağlanacak istikrar ve İsrail'in güvenliğidir.[930]

ABD, II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren oluşturulan doktrinler doğrultusunda fiilen Ortadoğu'da varolmaya başlamıştır. 1947 yılında yayınlanan Truman Doktrini ile birlikte ABD, Ortadoğu'da İngiltere'nin boşaltacağı yeri dolduracağının ilk işaretlerini vermiştir. Yani bu tarihten itibaren ABD ve SSCB bölgede doğrudan doğruya karşı karşıya gelmeye başlamışlardır. Truman Doktirini çerçevesinde 'kuzey kuşak' ülkelerine yapılan yardım yanında yine 1947'de ABD ile Suudi Arabistan arasında üs ve ABD ile Bahreyn arasında liman kolaylığı öngören anlaşmalar yapılmıştır.[931]

Bu tarihten sonra, uzun yıllar boyunca temelinde bölgeye yönelik endişelerinin ilk sırasında yer alacak olan SSCB'yi dengeleme amacıyla, 1957 yılında Einsenhower

---

[929] Ramazan Kılınç, a.g.e., s:12.
[930] Bkz.; Graham E. Fuller, lan 0. Lesser, 'Persian Gulf Myths', Foreign-Affairs, Mayıs/Haziran 1997, Cilt. 76, No. 3, s:43-45.
[931] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:67.

Doktrini ilan edilmiştir. Bu doktrinle birlikte ABD, açık olarak ifade edilmese de, SSCB'ye karşı bölgenin korumasını üstlenmekteydi.

Bu iki doktrinin ardından, bölgeye ilişkin politikalarda genel olarak ABD'nin öne çıkan bölge güçlerini, diğerlerine ve özellikle SSCB tehdidinin yayılmasına karşı desteklediği görülmektedir. Bu çerçevede ABD 1960'lar ve 70'lerde Irak'a karşı İran'ın, 1980'lerde İran'a karşı Irak'ın yanında yer almış, 1990'larda ise her ikisini de kontrol altında tutabilmek amacıyla 'çifte kuşatma' politikasını uygulamaya çalışmıştır.[932]

Ancak, 1960'lardan 1990'lara kadar ABD'nin uyguladığı İran ve Irak'ı birbirlerine karşı destekleme politikası bir takım eleştirilere de konu olmaktadır. Bu kapsamda bir yoruma göre, iki potansiyel bölgesel güç arasında istikrarsız bir güç dengesi olarak tanımlanan Körfez Güvenlik Sistemi, bölgede ABD gibi dış güçlerin bulunmasını, kendi Körfez egemenliklerine engel olarak gördükleri için istemeyen yönetimlerin iktidara gelmelerine yardım eden bir yapıya yol açmıştır.

11.1.1. Truman Doktrini

Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra İran'dan askerlerini çekmemesinin yanı sıra, Türkiye'ye yönelik olarak boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'da toprak taleplerinde bulunması ve Yunanistan'daki iç savaşta komünistleri desteklemesi bu devletleri doğrudan Sovyet tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştı.

Dolayısıyla İngiltere, Amerikan hükümetine, Türkiye ve Yunanistan hakkında vermiş olduğu notalarla Batı'nın bölgedeki çıkarlarını koruma adına geleneksel sorumluluklarını yerine getiremeyeceğini ve bir Sovyet saldırısının ancak etkin Amerikan taahhütleriyle önlenebileceğini bildirmişti.[933] Çünkü İran ve Türkiye'nin Sovyet etkisine girmesi tüm Ortadoğu'yu doğrudan Sovyet tehdidi ile

[932] Jon B., Alterman, 'The Gulf States And the American Umbrella', Middle East Review of International Affairs, Cilt. 4, No. 4, Aralık 2000, s:1.
[933] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, Alfa Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, Ocak 2004, s:218.

karşı karşıya bırakabileceği gibi, Yunanistan'ın Sovyetlerin kontrolüne girmesi de tüm Batı Avrupa'nın güvenliğini tehdit eden bir durum ortaya çıkaracak ve böylece gerek Ortadoğu'da gerekse Avrupa'da güç dengesi Sovyetlerin lehine bozulmuş olacaktı.

Sovyet askerlerinin İran'dan 1946 Mayısında çekilmesine rağmen bu kriz, Truman yönetimine, Sovyetlere karşı bir hat oluşturularak çevrelenmesi gerektiği inancını vermişti. Sonuçta ABD başka seçeneğinin kalmadığını düşünerek harekete geçti. Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı konuşmasında,[934] özgür insanların kendi ulusal bütünlüklerini saldırgan hareketlere karşı korumalarına yardım etmekte isteksiz davranıldığı takdirde totaliter rejimlerin kendilerini zorla empoze edeceklerini bildiriyor ve ABD'nin politikasının, özgür insanların iç ve dış baskılara karşı desteklenmesi doğrultusunda olması gerektiğini vurgulayarak bu tür baskılarla karşı karşıya olan ülkelere ekonomik ve mali yardım yapılmasının zorunlu olduğuna işaret ediyordu.[935]

Kısacası Truman, özgür ulusların Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini aradığını, eğer ABD bu desteği sağlamada kararsız davranırsa dünya barışının tehlikeye düşeceğini söylüyordu. Truman bu nedenle Kongre'den Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolar ekonomik yardım yapılmasını, ayrıca bu ülkelere askeri teçhizat ve ordularını modernize etmeleri için Amerikan sivil ve askeri personeli gönderilmesini istiyordu.[936]

ABD, "kuzey kuşak" (northern tier) ülkelerine Truman Doktrini çerçevesinde yapılan yardımların yanı sıra, 1947'de Suudi Arabistan ile üs ve 1949'da Bahreyn ile liman kolaylığı öngören birer anlaşma yaptı. Dolayısıyla, Truman Doktrini'nin ilanı ve Ortadoğu'da Amerikan taahhütlerinin artmasıyla birlikte bölgedeki İngiliz-Sovyet rekabetinin yerini artık ABD-Sovyetler rekabeti almış oluyordu. Bu arada İngiltere'nin bölgeden çekilmesini pek çok devlet memnuniyetle karşılarken, Türkiye ve Yunanistan, ABD'yi bir yerde Sovyetlere karşı yeni bir destek unsuru olarak görmüşlerdi.

---

[934] Dankwart A.Rustow, Unutulan Müttefik Türkiye, Çev. Hakan Türkkuşu, Milliyet Yayınları, 1989, s:127-128.
[935] Oral Sander, Siyasi Tarih, s:257.
[936] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:219.

Öte yandan, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Birleşik Devletin hükümeti içinde, gerek Batı Avrupa'daki gerekse Ortadoğu'daki güç dengelerinin korunmasının önemi konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bazıları, Ortadoğu'daki çıkarların hayati olmadığını ve buralara kaynak aktarılmasının gereksiz olduğunu, Batı Avrupa'da ise mevcut savunma örgütlerinin (NATO) olası bir Sovyet tehdidi için caydırıcı olabileceğini öne sürüyordu. Bunlara göre, İngiltere, Ortadoğu'dan tam anlamıyla çekilmiş değildi. İngiltere hala Süveyş'in kontrolünü elinde bulundurmakta, İran'da etkinliğini devam ettirmekte ve Basra Körfezi'ndeki dominyonlarını korumaktaydı.[937]

Kore Savaşı ile birlikte ABD içindeki fikir ayrılıkları sorunu da çözülüyordu. Böylece, hayati çıkarlar ile daha az öneme sahip çıkarlar arasındaki ayrımın daha doğru yapılması gereği ortaya çıkmış ve bu doğrultuda ABD bütçesinden savunmaya ayrılan pay önemli ölçüde arttırılmıştı. Bu arada Ortadoğu'yu (dolayısıyla petrolün güvenliğine) yönelik Sovyet tehdidi için önemli bir engel oluşturan Türkiye'nin rolünün ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştı.[938] Aynı zamanda, Türkiye oldukça büyük sayılabilecek ordusuyla Sovyetler Birliği'nin güney sınırı için önemli bir savunma unsuru özelliğini taşımakta ve bu durumuyla NATO'nun merkez devletlerine yönelik olası bir Sovyet saldırısı için de caydırıcı olabilecek bir konuma sahipti. Bu nedenle, hem Avrupa'da hem de Ortadoğu'daki dengesinin korunması için, Türkiye'nin rolünün önemle vurgulanması gerekiyordu. Bunun sonucu olarak, ABD'nin isteğiyle önce Türkiye ve hemen arkasından Yunanistan 1952'de NATO'ya kabul edildi.[939]

11.1.2. Eisonhower Doktrini

Başkan Eisenhower'ın dönemi, ABD'nin Ortadoğu'da aktif olarak yer almaya başladığı yılları kapsamaktadır. Artık Amerikan dış politikasında egemen olan görüş, çıkarların hayati olduğu bu bölgede Washington'un belirsizlik politikasını terk etmesi gerektiği şeklindeydi. Çünkü bir taraftan Doğu-Batı çatışması, diğer taraftan Arap ulusçuluğunun giderek yayılması, İngiltere'nin bölgedeki konumunun

[937] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:220.
[938] Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, s:765.
[939] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:221.

sarsılmasında etkili olmuştu. Tek başına üstesinden gelemeyeceği bu gelişmeler yüzünden İngiltere'nin etkinliğinin giderek azalması ile Ortadoğu'da ancak ABD'nin doldurabileceği bir güç boşluğu ortaya çıkmıştı.

Öte yandan, daha Truman döneminde, İngiliz ve Amerikalı stratejistler bir Ortadoğu Savunma Örgütü kurulması doğrultusunda çalışmalara başlamışlardı. Her ikisinde de İngiltere'nin önderliği ve ABD'nin desteği söz konusu edilirken, Mısır'ın anahtar rol oynaması düşünülüyordu. Fakat Arapların tepkisinin planın gerçekleşmesini engellemesi üzerine dikkatler bu defa 'kuzey kuşağı'n savunulması üzerinde yoğunlaştırıldı.

Nitekim ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'ın da teşvikiyle, 24 Şubat 1955'te Türkiye ve Irak arasında yapılan anlaşma ile Bağdat Paktı oluşturuldu. Pakt'a 5 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan ve 23 Ekim'de de İran katıldı.[940]

İngiltere, Bağdat Paktı'nın tek Batılı üyesiyken, Amerika Pakt'ı dışarıdan desteklemeyi tercih etmişti. ABD, Arap-İsrail çatışmasının yaşandığı bir dönemde Pakt'a katılarak hem Arap devletlerinin hem de İsrail'in tepkisini çekmek istemiyordu. Pakt, Arap dünyasında tepkiyle karşılanmış ve İngiliz egemenliğinin devam ettirilmek istenmesinin bir göstergesi olarak yorumlanırken, İsrail de Pakt'ın kendisine karşı işletilmesinden çekinmekteydi. Dolayısıyla ABD bu tepkiyi de dikkate alarak Pakt'la hukuki bir bağ kurmaktan kaçınmıştı.

Diğer taraftan, 1950'lerin ilk yarısında Arap ulusçuluğunu ve toplumsal reformculuğu savunan Nasır yönetimi Mısır'da işbaşına gelmişti. Batılı devletlerin Mısır'a ekonomik yardımda bulunmayı reddetmeleri üzerine Nasır hükümeti 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirdiğini duyurdu.[941] Nasır millileştirme girişimini, Asvan Barajının finansmanı için ABD tarafından söz verilen yardımdan vazgeçilmesinden bir hafta sonra, tam da devrimin yıldönümünde açıklamıştı. Nasır, Kanal Şirketi'nden elde edilen gelirle Barajın finansmanını karşılayacağını ifade ediyordu. Bu arada 22-23 Ekim'de İngiltere,

[940] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:222.
[941] Süveyş Krizi konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. Fahir Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara,1989, s:152-170.

"Fransa ve İsrail ortak bir plan çerçevesinde Mısır'a saldırmak üzere anlaşmışlardı. Önceden planlandığı gibi, İsrail'in 29 Ekim'de Sina bölgesini işgale başlaması üzerine, İngiltere ve Fransa 30 Ekim'de İsrail ve Mısır'a gönderdikleri ültimatomlarla on iki saat içinde kuvvetlerini Kanal'ın en az on kilometre gerisine çekmelerini istediler. Ancak Mısır'ın çekilmesinin İsrail'in bütün Sina'yı işgaline yol açacağını düşünen Nasır, bunu derhal reddetti. Bunun üzerine, 31 Ekim'de uçaklarla Mısır üslerini bombalamaya başlayan İngiltere ve Fransa Kanal bölgesini işgal etti.[942]

ABD Başkanı Eisenhower, Nasır'ı düşürmek amacıyla İngiltere, Fransa ve İsrail'in giriştikleri harekete ve güç kullanmalarına karşı çıktı. Ancak Eisenhower'ın girişimi sadece görüntüyü kurtarmaya yönelik olup, tamamen taktik gereğiydi. Zira ABD'nin bu devletlerle temel konularda bir anlaşmazlığı yoktu ve millileştirme girişimi Eisenhower'ın da hoşuna gitmemişti. Çünkü Avrupa'nın petrol gereksiniminin yüzde 75'i Ortadoğu'dan karşılanmakta ve bunun önemli bir kısmı Süveyş Kanalı'ndan geçmekteydi. Bu nedenle, Kanal'ın Mısır'ın kontrolüne girmesi Batı açısından büyük bir tehlike oluşturuyordu. 30 Ekim'de ABD'nin başvurusu ile toplanan Güvenlik Konseyi'nde, önce Amerikan, arkasından da Sovyet tasarısının İngiltere ve Fransa tarafından veto edilmesi yüzünden bir karar alınamaması karşısında, Yugoslavya'nın başvurusu üzerine 2 Kasım'da toplanan BM Genel Kurulu saldırıları kınayan 997 sayılı kararı aldı. İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'ı işgal ettiğine değinen kararda tarafların derhal askeri harekatı durdurmaları ve ateşkese giderek mütareke sınırlarının gerisine çekilmeleri, ateşkesin gerçekleşmesiyle de Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişin sağlanması istenmekteydi.[943] Genel Kurul'un ateşkes çağrısına uymayan İngiltere ve Fransa'nın askeri harekatı sürdürmesi ve 5 Kasım'da Süveyş'e, 6 Kasımda ise Port Said ve Port Fuad'a karadan çıkarma düzenlemeleri, o sırada 25 Ekim'deki Macar ihtilali dolayısıyla bu ülkeyi işgal etmekle meşgul olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin sert tepkisine yol açtı. Bu durumu kaçırılamayacak bir fırsat olarak gören Sovyetler, İngiltere ve Fransa'ya derhal işgali durdurmaları çağrısında bulunmuştur. Sovyet Başbakanı Bulganin, İngiliz Başbakanı Eden'a, Fransız Başbakanı Guy Mollet'e, İsrail Başbakanı Ben Gurion'a gönderdiği

[942] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:222.
[943] Shibley Telhami, The Stakes, America and the Middle East, Westview Press, Colorado, 2002, s:51.

mesajlarda oldukça sert üsluplar kullanmıştı.[944] Başkan Eisenhower'a gönderilen mesajda ise ortak harekat düzenlenmesi teklif edilmekte ve şayet bu yapılamazsa bir 3. Dünya Savaşı'nın çıkma olasılığına dikkat çekilmekteydi.

Öte yandan dünya kamuoyu işgal karşısında Nasır'ı desteklerken, işgale tepki gösteren Asya-Afrika ülkeleri de Batı karşısında birlik görüntüsü vermeye çalışıyordu. Bu durumun Sovyet yayılmasına zemin oluşturabileceğini gören ABD, gerek Araplar aleyhinde bir tutum içinde görünmemek, gerekse dünya kamuoyunu karşısına almamak için İngiltere, Fransa ve İsrail'i açıkça desteklemekten kaçındığı gibi, bu ülkelere, işgali sona erdirmeleri için baskı yapmıştı. Bunun üzerine 6 Kasım'da üç saldırgan devlet ateşkese uymak zorunda kaldı ve İngiliz-Fransız kuvvetleri 1956 Aralığında, İsrail ise 1957 Martında Mısır toprağından çekildi. Kanal 10 Nisan 1957'de temizlenerek tekrar uluslararası trafiğe açıldı.

Buna rağmen Süveyş Krizi'nin ardından bölgede Sovyet etkisinin artması üzerine Başkan Eisenhower, kendi adıyla bilinen doktrini ilan etmiştir. Eisenhower 5 Ocak 1957'de Kongre'ye gönderdiği ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajında aşağıdaki konularda kendisine yetki verilmesini istemekteydi:

- Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapılması;
- Bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım da yapılması;
- Uluslararası komünizmin kontrolü altında bulunan herhangi bir devletten gelecek açık silahlı saldırıya karşı ve bölge devletleri istediği takdirde Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması.

Bu amaçları gerçekleştirmek için Başkan Eisenhower, Kongre'de üç yıl süre ile her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi istemekteydi. Senato 5 Mart'ta 19 oya karşı 72 oyla, Temsilciler Meclisi de 7 Mart'ta 60 oya karşı 350 oyla Eisenhower'ın

[944] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:223.

istediği yetkileri verdi ve "Joint Resolution to Promote Peace And Stability in the Middle East" adını alan Kongre kararı[945] 9 Mart'ta yürürlüğe girdi.

Bu, sadece İngiltere'nin bıraktığı boşluğun doldurulacağı anlamına gelmemekte, aynı zamanda olası Sovyet tehdidi karşısında ABD'nin Ortadoğu'yu savunacağını açıkça ifade etmekteydi. Eisenhower yönetimi bu politikayla, "uluslararası komünizm"in kontrolündeki herhangi bir devletin saldırısına uğrayan Ortadoğu devletlerini, askeri güç de dahil olmak üzere gerekli her türlü araçla koruyacağını ve bu doğrultuda askeri yardım yapacağını ilan ediyordu. Böylece ABD, İngiltere'nin etkinliğinin azalmasıyla Sovyet etkisi altına giren bölgenin korunmasını üstleniyordu. Ancak Doktrinde bazı noktalar belirsizlik taşımaktaydı. Örneğin "uluslararası komünizmin kontrolündeki herhangi bir devletin saldırısı" deyimi açık değildi. Buradan dolaylı bir Sovyet saldırısına karşı da tepkide bulunulacağı ortaya çıkıyordu. Fakat hangi durumların "dolaylı saldırı olarak" yorumlanacağını Doktrinden çıkarmak da oldukça zordu.

Eisenhower Doktrini'ne, bölge dışından İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra, bölge ülkelerinden ilk olumlu tepki Lübnan'dan gelmiş, onu Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan izlemiştir. Buna karşılık en şiddetli tepki, bölge ülkelerinden Mısır ve Suriye ile bölge dışından Sovyetler Birliği'nden geldi. Suudi Arabistan ve Ürdün ilk başta net bir tavır ortaya koymayarak çekingen davranmalarına rağmen, kısa bir süre sonra bunlar da Eisenhower Doktrini'ni destekleyen ülkeler arasında yer almışlardır.[946]

1957 Nisanında Nasır yanlısı subaylar tarafından Ürdün'de monarşinin devrilme olasılığı karşısında Kral Hüseyin'in bu ayaklanmanın "uluslararası komünizm ve onun taraftarlarınca" çıkarıldığını söyleyerek Eisenhower Doktrini'nin uygulanmasını istemesi üzerine Amerikan 6.Filosunun Beyrut açıklarına gönderilmesinin ardından, 1957 Temmuzunda Suriye'nin Sovyetlerden silah alımıyla bölgedeki Komünist tehlikenin artması, 1957 Eylül-Ekim aylarında yaşanan Türkiye-Suriye gerginliği ve 1958 Temmuzunda Irak'ta General Kasım

[945] Naom Chomsky, Yunanistan'dan El Salvador'a ABD Dış Politikası, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası, Alan Yayıncılık, Mayıs 1985,s:168.
[946] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:225.

önderliğindeki darbeyle Batı yanlısı monarşinin devrilerek Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said'in öldürülmesi üzerine Lübnan'daki olaylara karşı Batı'nın daha duyarlı hale gelmesi söz konusu olmuş ve Hıristiyan Cumhurbaşkanı Chamoun'un iktidarının Nasır yanlısı Müslümanlar tarafından devrilmesi olasılığı karşısında 15,000 Amerikan askeri Lübnan'a gönderilmiştir. Böylece her iki ülkede de "uluslararası komünizm"in tehdidi altında oldukları gerekçesiyle Eisenhower Doktrini'nin ilk uygulamaları ortaya konmaktaydı.

Diğer taraftan, Bağdat Paktı fazla uzun ömürlü olmadı. Irak'ta, 14 Temmuz 1958 Devrimi'yle monarşinin yıkılması sonucu yönetimi ele geçiren General Kasım, artık Irak'ın bağlandısızlık politikası izleyeceğini açıklıyordu. Bunun üzerine, ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'm çabaları sonucu, 31 Temmuz 1958'de ABD, Türkiye, Pakistan ve İran arasında ikili savunma anlaşmaları imzalandı. Irak'ın, 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan ayrıldığını resmen açıklaması üzerine Pakt'ın geri kalan üyeleri 1979 İran Devrimi'ne kadar devam edecek olan CENTO'yu oluşturdular.

11.1.3. Nixon Doktrini

Eisenhower Doktrini'nin ardından bölgeye yönelik politikalara ilişkin ilk açıklanan doktrin, 1969 yılında ortaya koyulan Nixon Doktrini'dir. 1967 yılında İngiltere'nin bölgeyi terk etmesinin en büyük adımlarından biri olan Süveyş Kanalı'ndan çekildiğinde ABD bölgede barış ve istikrarı sağlamak için İran ve Suudi Arabistan'a dayalı bir politika izlemekteydi.[947] Aynı yıllarda ABD, Vietnam Savaşı'na odaklanmış durumdaydı. Bu savaşın yarattığı yoğun baskının da etkisiyle 1969 yılında Başkan Nixon, sistemdeki yumuşamayı da ileri sürerek kendi adıyla anılan Nixon Doktrini'ni ortaya koydu.[948] Bu doktrinin temel politikası ABD'nin doğrudan bir müdahalesi olmaksızın bölgesel ortaklar/müttefikler vasıtasıyla çıkarlarını koruyabilmesiydi. Nixon'a göre iki kutuplu sistem artık sona ermişti ve barışçı bir yapının oluşturulması amacı çerçevesinde müttefiklerin ve dost rejimlerin bu ortak çaba için sorumluluk üstlenmesi

[947] Gökçe Dalgıç, 'Soğuk Savaştan Bugüne ABD ve Petrolcü Müttefikleri', Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, s:275.
[948] Richard Nixon döneminde Amerikan dış politikası ve Nixon Doktrini ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Henry Kissenger, Diplomasi.

gerekmekteydi. Ancak, bu ABD'nin ekonomik ve askeri yardımda bulunmayacağı anlamına gelmiyordu.

ABD'nin benimsediği bu politikayı uygulamak için desteklediği ülkeler yukarıda da belirtildiği gibi İran ve Suudi Arabistan'dı. 1960-70'Ierde Irak'ın ABD ile yakın bir ilişkiye istekli olmaması, aksine 1968'de iktidara gelen Baas Partisi'nin Moskova ile sıkı bağlara sahip olması, hatta 1972 yılında SSCB ile Dostluk Andlaşması imzalaması ve 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndaki tutumu, Arap terörist örgütleri desteklemesi gibi nedenlerle, Irak ABD'nin çıkarlarına uygun bir oyuncu değildi. [949]

Oysa İran'da yönetimde olan Şah Anti-komünistti ve oluşturmak istediği büyük ordu için ABD'nin malzeme ve eğitim desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Ayrıca İran, İsrail'in güvenliği için bölgede Arap olmayan ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi için de oldukça uygundu.[950]

İki ayaklı (twin pillar) bu politikanın diğer ayağını teşkil eden Suudi Arabistan ise ileride daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, ABD ile zaten uzun yıllar öncesinden beri yakın ilişki içerisindeydi ve o dönemde hakim olan Irak ve Mısır'ın milliyetçi söylemlerinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle zaten ABD ile böyle bir ilişkiye istekliydi. Hem ayrıca bu sayede bölgede birbirlerini tehdit olarak algılayan bu iki ülke arasındaki ilişkilerde de belli ölçüde bir yumuşama sağlanabilmiş olacaktı.

Ancak, ABD'nin Şah yönetimindeki İran'a yönelik bu politikası istenmeyen sonuçları da beraberinde getirmiştir. Ülkede artan Amerikan varlığı özellikle İran'da muhalif seslerin yükselmesine yol açmış ve hatta Şubat 1979'da Humeyni önderliğindeki muhaliflerin gerçekleştirdiği devrimle Şah'ın iktidardan düşmesinde de etkili olmuştur. Bu olayla beraber ABD, iki ayaklı Körfez stratejisinde bölgenin jandarması olarak tasarlanan ayağını kaybetmiş oldu. Bundan sonra, İran İslam Cumhuriyeti'nin yeni yönetimi Anti-Amerikancı, Anti-

[949] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:275.
[950] Kenneth Katzman, 'Searching for Stable Peace in the Persian Gulf, US Army War College, Strategic Studies Institute, 1998, s:4.

Siyonist bir söylem içine girmiş, tüm bölgede İslam Devrimi'nin yayılması için çalışmaya başlamıştır. İran İslam Devrimi ve ardından yaşanan rehine kriziyle birlikte, iki ülke arasındaki tüm askeri ve ekonomik ilişkilere son verilmiştir.

İran'da bu olaylar yaşanırken, Irak'ta da kayda değer bir takım olaylar gerçekleşmiştir. Baas iktidarının Devrim Komite Konseyi'nde başkan yardımcısı olarak görev yapmakta olan Saddam Hüseyin 1970'ler boyunca, Irak Devlet Başkanı Hasan el Bekr'in, giderek artan Şah hegemonyasını durdurmak için çok zayıf olduğunu ileri sürerek, iktidarı ele geçirmek için zemin hazırlamış ve 1979 yılında da yönetimi ele geçirmiştir. Ayrıca 1973 yılında büyüyen İran gücünden duyduğu endişe ile Saddam Hüseyin Irak petrol gelirlerini kitle imha silahları elde etme çabalarında kullanmaya başlamıştır.[951]

1979 yılında gerçekleşen ve bölgede köklü etkiler doğuran bir diğer olay da SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesidir. Körfez Bölgesi ile SSCB arasında tampon niteliği taşıyan İran ve Afganistan'da yaşanan bu gelişmeler, bölgedeki dost Arap ülkelerde ve İsrail'de ABD'nin taahhütlerini yerine getirebilme yeteneğine yönelik endişelerin, ABD cephesinde ise enerji kaynaklarının güvenliği endişesinin başlamasına neden olmuş ve 1980'lerle birlikte ABD'yi yeni politika arayışlarına yöneltmiştir.

11.1.4. Carter Doktrini

Aranan yeni politika 1980 yılında Carter Doktrini adı altında ilan edilmiştir.[952] Temelinde Washington'un Körfez ülkelerini istikrasızlaştırmayı ve petrol akışına zarar vermeyi amaçlayan herhangi bir güce karşı koyacağını ifade eden bu politika, eski politikayla karşılaştırıldığında oldukça belirgin değişimler içermekteydi.[953]

Öncelikle, Başkan Jimmy Carter bölgede kontrolü ele geçirmek amacıyla

[951] Kenneth Katzman, a.g.m., s:4-5.
[952] Carter doktrini ile ilgili olarak ayrıca bkz.; www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1983/jan-feb/grinter.html.
[953] Joseph Kostiner, 'The United States And the Gulf States: Alliance In Need', Middle East Review of International Affairs, Cilt 2, Sayı 4, Aralık 1998, s:55.

gerçekleştirilen herhangi bir girişimün Amerikan ulusal çıkarlarına saldırı olarak algılanacağını ifade etmekteydi.[954] Bu önem vurgulAndıktan sonra, böyle bir saldırı gerçekleşirse askeri güç de dahil olmak üzere karşı koyulacağı belirtilmekteydi. Bu kadar net bir uyarı yapıldıktan sonra elbette ki Nixon Doktrini çerçevesinde kabul edilen bölge devletlerinin savunmalarında sorumluluğu kendilerinin üstlenmesi ilkesi devam ettirilemezdi.

Hayati çıkarını koruyabilmek için ABD'nin fiilen bölgede bulunması ve sorumluluğu üzerine alması gerekmekteydi. ABD bölgede savunma alanında düzenleyici, silah destekçisi ve de stratejik açıdan SSCB'ye karşı caydırıcı olarak hareket etmeye başlamıştır.

Savunma harcamalarını artİran, benimsenen ilkeler doğrultusunda bölge ülkeleri ile ikili ilişkileri güçlendirme çalışmalarına başlayan ABD'nin bu doktrin çerçevesinde attığı en önemli adımlardan birisi de, Mart 1980'de kurulan RDJTF (Rapid Deployment Joint Task Force)'dir.[955]

11.1.5. Hızlı Konuşlandırma Birliği (RDJTF)

RDJTF, önce MacDill Hava üssünde bulunan ve U.S Strike Command'a (STRICOM) yardımcı olan U.S Readiness Command'a (RED-COM) bağlıydı. Ortak operasyon planlamakla görevli olan bu birimin görev alanı Ortadoğu, Afrika (Sahra'nın Güneyi) ve Güney Asya'dan oluşmaktaydı. Ancak bu geniş alan nedeniyle herhangi bir operasyon durumunda US European Command'dan (EUCOM) destek almak durumunda kalmaktaydı. Bu görev alanı REDCOM'un STRICOM'un yerini almasıyla sona ermiştir. Nixon Doktrini'nin Üçüncü Dünya'daki çatışmalara karışmama ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilen bu uygulamayla beraber bu sorumluluk alanı EUCOM ve US Pacific Command (PACOM) arasında bölünmüştür. PACOM görev alanı başlangıçta Pakistan ve Hint Okyanusunun kuzeyini içermekteydi. Basra Köfezi ve Kızıldeniz bu alana dahil edilmemişti. Ancak 1976'da tüm Hint Okyanusu bu alana dahil

[954] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:277.
[955] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Lawrence Freedman, Efraim Karsh, *The Gulf Conflict,* Londra, 1993, s:5.

edilmiştir. 1973 Arap İsrail Savaşı patlak verince uzaktaki krizlere müdahale etmek için mobil ortak görev gücü kurulması önerilmiştir. Carter döneminde, 1977 yılında bu öneri benimsense de, herhangi bir oluşum gerçekleştirilmemiştir. Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski o dönemde Somali'den Pakistan'a kadar uzanan kriz hilalini vurgulamaktaydı.[956]

1979 yılına gelindiğinde İran'da Şah'ın devrilmesi, Humeyni'nin yönetimi ele geçirmesi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi durumu tamamen değiştirmiş ve birkaç ay içinde RDJTF kurulmuştur. Uzun iletişim hatları bölgesel üslerin yokluğu, koşulların yeterince anlaşılmaması, yetersiz güç, para ve de çakışan komuta sorumlulukları gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan RDJTF Reagan'ın yönetime gelmesiyle birlikte çeşitli değişikliklere uğramıştır. Carter döneminde alınan savunma harcamalarının ve bölgedeki askeri varlığın artırılması gibi kararları daha da sıkılaştıran Reagan yönetimi RDJTF'yi REDCOM'dan ayrı bir ortak görev gücü haline dönüştürmüştür. Görev alanı ise Mısır, Sudan, Cibuti, Etiyopya, Kenya, Somali, Afganistan, Bahreyn, İran, Irak, Kuveyt, Umman, Pakistan, Yemen Halk Cumhuriyeti, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Yemen Halk Cumhuriyeti olarak tanımlanmıştır. Bu değişiklikle birlikte, RDJTF adı CENTCOM (Central Command) şeklinde değiştirilmiştir.[957]

CENTCOM, RDJTF'den oluşturulmuş olsa da aralarında temel bir fark söz konusuydu. Şöyle ki; ortak görev güçleri esasında Savunma Bakanlığı tarafından oluşturulan geçici örgütlerdi. RDJTF de ABD güçlerinin Ortadoğu ve Doğu Afrika'ya girişi için geçici bir çözümdü. Ancak şimdi bütünleştirilmiş sürekli bir güç haline dönüştürülmesi öngörülmekteydi. Ocak 1983'te etkinlik kazanan CENTCOM'un faaliyet alanına Ürdün, Kızıldeniz, Basra Körfezi dahil edilmiştir. Bu gücün bölgede sadece Amerikan çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermek için oluşturulmuş bir müdahale gücü olduğu ve bölge ülkeleriyle herhangi bir danışma ya da bu ülkelerin katılımın olmadığını ve CENTCOM'un bölge ülkelerinin çıkarlarına karşı herhangi bir faaliyette bulunmadığını göstermek için

[956] Gökçe Dalgıç, 'Soğuk Savaştan Bugüne ABD ve Petrolcü Müttefikleri', Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, s: 278.
[957] CENTCOM ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz., www.centcom.mil.

CENTCOM komutanı bölge liderlerini, kendi çıkarlarıyla çelişecek faaliyetlere zorla dahil etmeden önemli güçleri desteklemeye çabaladıklarına inAndırmaya çabalamıştır. Orada bulunma nedenlerini ise bu ülkelere kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak imkanları sağlamak ve eğer gerekirse çıkarlarını tehdit eden herhangi bir yerel veya bölgesel güce karşı toprak bütünlüklerini savunmak olarak vurgulamıştır.

İran'daki olayların Irak'ın durumunda da bir takım değişikliklere neden olduğu bilinmektedir. İran'da yaşananların ardından ABD İran'ı çevrelemek amacıyla hareket etmeye başlamıştır. Çünkü yayılmacı söylem içerisine giren bu ülkenin bölgeye hakim olması ABD çıkarlarına tamamen aykırıydı. Irak'ın desteklenmesi de bunun bir parçasıdır. Çünkü Saddam Hüseyin, komşu ülkelerle karşılaştırıldığında laik bir liderdi. Yönetim Sünniler'in elinde olsa bile ülkede çoğunluğunu Şiiler'in oluşturması nedeniyle İran İslam Devrimi'nin bu ülkede de büyük rahatsızlık yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede Saddam Hüseyin 'ılımlı' hale dönüştürülmüştür. Kimyasal silah kullanımı, Körfezdeki tankerlere yönelik saldırıları, insan hakları ihlalleri gibi uygulamaları görmezden gelinmemiş ancak bir dönem savunma amaçlı olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Irak ile SSCB arasında dostluk Andlaşması olmasına rağmen Saddam Hüseyin ülkedeki komünistlere karşı sert politikalar uygulamaya ve açıkça SSCB'nin bazı uygulamalarını kınamaya başlamıştır. Bunda etkili olan bir başka unsur da petrol fiyatlarında meydana gelen artışla beraber Irak'ın silah alabileceği alternatiflerini çeşitlendirmiş olmasıdır. O dönemde Saddam Hüseyin'i ılımlı hale getiren bir diğer neden de İsrail'e karşı katı bir tutum içinde olmamasıdır. Bu iki ılımlı nokta ABD için İran'dan boşalan yeri Irak'ın almasını makulleştirmiştir.

Pan-Arap söylemlerle Arap ülkeleri arasında da öne çıkan, hatta Arapların Bismark'ı olarak görülen Saddam Hüseyin, komşusundan kendi ülkesine yayılabilecek bir Şii ayaklanmayı önleyebilmek ve belki de bu sayede Humeyni'yi yönetimden indirmek için çeşitli sebepler öne sürerek İran'la silahlı mücadeleye girmeyi kararlaştırmıştır.[958] Eylül 1980'de Irak'ın İran'a saldırmasıyla başlayan savaşın belirtilen sebepleri şu şekilde sıralanabilir: 1975 Cezayır Andlaşması ile İran'a bırakılan toprakları geri alarak Şatt'ül Arap Nehri üzerinde hakimiyet elde etmek, İran'ın Irak'taki Kürt halkın yönetime karşı hareketlerine destek vermesini önlemek, İran'da Araplar'ın yoğun olarak bulunduğu ve petrol açısından zengin Kuzistan Bölgesi'ni ele geçirerek

[958] Jon B., Alterman, a.g.m., s:2.

kendi petrol zenginliğini artırıp İran'ın zenginliğini azaltmak ve tabii ki bölgenin hakim gücü olmak.[959]

Sekiz yıl devam eden savaş boyunca hiçbir ülke, bölge hegemonyasına oynamaları nedeniyle, ne İran ne de Irak'ın savaşta galip gelmesini istememiştir. ABD de savaş boyunca her iki tarafa da silah yardımında bulunmuştur. ABD için İran'ın parçalanmasıyla sonuçlanacak bir savaş hem SSCB'nin hem de bölgeyi hakimiyeti altına alacak olan Irak'ın işine yarayacağı için kabul edilemezdi. Aynı şekilde devrim ihraç politikası izleyen İran'ın bu düşünceyi tüm bölgeye yayması ve böylece ortaya çıkabilecek Anti-Amerikan duruş da ABD açısından kabul edilemezdi. Dolayısıyla savaştan çıkabilecek en ideal sonuç savaş öncesi duruma en yakın koşullara geri dönüşü sağlayabilecek olanıydı.

İran-Irak Savaşı devam ederken diğer Körfez ülkeleri arasında önemli bir oluşum gerçekleştirilmiştir. Nüfus ve askeri güç bakımından zayıf diğer bazı Arap devletleri ve aynı şekilde SSCB'nin olumsuz tepkilerinden çekinen bu nedenle bölgeye ilişkin her konuda mümkün olduğunca barışçı yolların uygulanmasını tercih eden Körfez ülkeleri (Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Bahreyn, Katar, Umman) 1981 yılında Körfez İşbirliği Konseyi'ni (KİK) kurmuşlardır. Körfez ülkelerinin kendilerini savunma ihtiyaçlarını ortaya koyan bu örgüt ABD dahil herhangi bir büyük güçten bağımsız bir oluşumdu. ABD askeri yardımına ancak son çare olarak değer vermekteydi. Dolayısıyla bu ülkelerle ABD arasında resmi bir savuma anlaşması yoktu. Kendilerine yönelik tehditlerle öncelikli olarak diplomatik araçlarla ya da Araplar arası bir birlikle mücadele etmeyi tercih etmişlerdir. Bir Suudi'nin Amerikan varlığını 'Sizin rüzgar gibi olmanızı istiyoruz. Yani sizi hissetmek istiyoruz ama görmek istemiyoruz'[960] şeklinde özetlemesine uygun olarak KİK ülkeleri de doğrudan Amerikan varlığının KİK ülkelerine karşı tehditleri provake edeceğini düşünerek RDF'nin 'ufuk ötesinde' yerleşmiş olmasından memnuniyet duymaktaydılar.[961]

İran-Irak Savaşı'nın ardından, 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmiş ve bu olay bölgede köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Kuveyt'le arasında

[959] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:189-199.
[960] Jon B., Alterman, a.g.m., s:3.
[961] Joseph Kostiner, a.g.m., s:55.

sınır anlaşmazlıkları olan Irak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt topraklarına karşı harekete geçmiştir.[962] Her ne kadar Irak bu davranışın gerekçelerini Kuveyt'ten kaynaklanan bir takım sorunlara bağlasa da temelinde Irak'ın bölgede sağlamak istediği hakimiyet asıl neden olarak görülebilir. Kuveyt'in petrol zenginliklerine de sahip olarak hem Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ikinci ülke olacak hem Basra Körfezi'nde daha uzun bir kıyıya sahip olacak hem de İran'ı daha kolay kontrol altında tutabilecektir.[963] Yukarıda da belirtildiği üzere ABD ile arasındaki ılımlı hava Saddam Hüseyin'de büyük bir tepkiyle karşılaşmayacağı düşüncesini uyandırmıştır. O'na göre böyle bir durum ABD'nin çıkarlarını tehdit etmeyecek, dolayısıyla Kuveyt belki de bir savaşa bile gerek kalmadan Irak topraklarına katılabilecekti. Sahip olduğu silahlarla birlikte amaçlarını gerçekleştirmiş bir Irak hem enerji güvenliği hem İsrail'in güvenliği hem de bölge istikrarı açısından kabul edilemez bir durumdu. Bu nedenle işler Saddam Hüseyin'in tasarladığı kadar kolay olmamıştır. BM kararları doğrultusunda oluşturulan ABD önderliğindeki çok uluslu gücün müdahalesiyle Irak Şubat 1991'de Kuveyt'ten çekilmiştir.

ABD açısından bakıldığında 1990'lara gelindiğinde bölgedeki rakibi SSCB artık ortadan kalkmıştı ancak şimdi karşısında İran ve Irak gibi radikal söylemlere sahip iki düşman vardı ve tabii bu durum ABD için bölgeye yönelik yeni bir politika oluşumuna gitme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.[964]

11.1.6. Çifte Kuşatma

George Bush döneminde resmen bir strateji açıklama yoluna gitmeyen Amerikan yönetimi, Bill Clinton döneminde 1993 yılında 'çifte kuşatma' adı verilen yeni stratejisini ortaya koymuştur.[965] Bu strateji çerçevesinde ABD, İran'a karşı Irak'ı ya da Irak'a karşı İran'ı desteklemek ve bölgedeki güç dengesini bu sayede korumak yerine

[962] Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz., Phyllis Bennis, Michael Moushabeck (ed.by), Beyond the Storm, Olive Branch Press, 1991.
[963] Irak'ın Kuveyt'i işgaline ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz., Hamdi A.Hassan, The Iraqi Invasion of Kuwait, Londra, 1999.
[964] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:281.
[965] Bu konuyla ilgili olarak bkz., Brent J. Talbot, Jeffey J. Hicks, 'The US Hold in Reserving Gulf Security', Aerospace Power Journal, Sonbahar 2000, Cilt 14, No 3, s. 77-95.

her iki ülkeyle de aynı anda mücadele etme kararı almıştır. Aslında Soğuk Savaş'ın ve iki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte bölgede ABD karşısında bir rakibin kalmamış olması bu stratejiyi uygulanabilirleştirmiştir. ABD eski ulusal güvenlik danışmanı Andony Lake'in de ifade ettiği gibi; ABD'nin, güç dengesi sağlamak amacıyla bölgede desteklediği ülke karşısında diğerini destekleyerek Basra Körfezi'nde kendisine etki alanı sağlama amacı güden SSCB'den artık korkması gerekmemektedir. İran ve Irak'ın stratejik değeri azalmıştır ve bu iki ülkenin süper güçleri kendi çıkarları doğrultusunda birbirlerine karşı kullanma imkanları da artık ortadan kalkmıştır.[966] ABD artık Irak ya da İran'ı Anti-hegemon rolüyle görevlendirmek yerine bu iki gücün bölgeye yönelik emellerini engellemek için yeni stratejiler geliştirmiştir. Bu sayede İran ve Irak'tan oluşan iki taraflı sistem şimdi İran, Irak ve ABD (ve ABD'nin KİK müttefikleri)'den ulaşan üç taraflı bir sisteme dönüşmüştür. Ancak sistemin niteliğinde bir değişiklik söz konusu değildir, bu strateji ile oluşan sistem de işbirliğine değil rekabete dayanmaktadır. Çifte kuşatma stratejisinde, önceki politikalardan edinilen deneyimler çerçevesinde Körfez'de temel güç dengesizliklerine neden olduğu düşünülen birtakım noktalarda bazı düzeltmeler yapılmıştır.[967]

Buna göre, bölgede bir ABD yardımcısı üzerinden politika belirlemek, içinde bulunulan dönemde bu sıfatı taşıyan ülkenin bölgede hegemonya oluşturmaya yönelik hareketlerinin ABD tarafından kabul edilmesi anlamına gelmekteydi ve bunu kontrol etmek hiç kolay değildi. Bunun en güzel örneği, ABD'ye Saddam Hüseyin'den daha yakın bir müttefik olan İran Şahı'nın 1972 yılında Körfez'de oldukça büyük bir stratejik değer taşıyan üç adayı kuvvet kullanarak ele geçirmesine, bölgedeki en yakın müttefik olması gerekçesiyle, herhangi bir itirazda dahi bulunulamamasıdır. Ama İran ya da Irak'ın hegemonyasına karşı çıktığı çifte kuşatma stratejisinde ABD, Körfez'de bu iki ülkenin yayılmacılığına neden olabilecek istenmeyen bir işaret ya da teşvikten kaçınmaya özen göstermektedir.[968]

ABD'nin askerî ve ekonomik ambargolar yoluyla Irak'ta Saddam Hüseyin'i iktidardan indirerek yeni bir yönetim oluşturmayı ve İran'ın komşularına karşı saldırganlıktan uzak, dostane bir dış politika benimsemesini sağlamayı amaçlayan çifte

[966] Jon B., Alterman, a.g.m, s:4.
[967] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:282.
[968] Kenneth Katzman, a.g.m., s:7.

kuşatma stratejisinin ayrıntılarına baktığımızda iki ülkeye birebir aynı politikanın uygulanmadığını görmekteyiz. İran'a yönelik çevreleme tek taraflı bir uygulamadır. İran'ın terörü destekleme, kitle imha silahları geliştirme ve Arap-İsrail barış sürecini bozmaya yönelik davranışlarını değiştirmek amacıyla uygulanan yaptırımların kaynağı Amerikan yasalarıdır. Bu yasalar çerçevesinde Amerikan vatandaşlarının ve şirketlerinin İran'la çeşitli şekillerde iş yapmaları yasaklanmaktadır. Amerikan şirketleri yanında İran'a büyük yatırımlar yapan başka ülke şirketlerine yönelik yasaklar da getirilse de bunlar çok etkili olmamıştır.[969]

İran'a yönelik bu tek taraflı uygulamaya karşılık Irak'a, Kuveyt'i işgalinin ardından BM Güvenlik Konseyince belirlenen yaptırımlar uygulanmaktadır. Yani, Irak'ı çevreleme politikası çok taraflı önlemlere dayalı bir uygulamadır. ABD, Irak BM kararlarını tam olarak yerine getirene kadar yaptırımların sona ermesi konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanabilecektir.[970] Ancak temel çerçevesi bu şekilde belirlenmiş olan stratejinin uygulanabilir olmadığına ilişkin eleştiriler yöneltilmektedir. Örneğin Avrupa ülkelerinin ve bazı Körfez ülkelerinin İran'la ticari ve diğer ekonomik bağlandılarını sürdürmeleri ve hatta 1990'ların ortasında bu konudaki kanunlar sıkıştırılıncaya kadar Amerikan petrol şirketlerinin bile Avrupa'daki temsilcileri vasıtasıyla İran'la ticarete devam etmeleri bu politikanın ne kadar doğru olduğunu düşünmek için geçerli bir nedendi.[971] Körfez Savaşı'nın ardından ABD'nin bölgeye yönelik politikası yanında bölgedeki varlığında da değişim olmuştur. İran-Irak Savaşı devam ederken ABD, KİK ülkelerine ait tankerleri savaşan ülkelerin saldırılarına karşı korumak için Körfez'de gemilerini görevlendirerek doğrudan bir askeri faaliyette bulunmuştu. Ancak bu 'ufuk ötesi' politikasında bir değişiklik anlamına gelmemekteydi. Birleşmiş Milletlerin bu uygulamayı yasaklamasıyla birlikte ABD'den bu yardımı alan Körfez ülkeleri (öncelikle Kuveyt) bu faaliyeti politik bir davranış olarak ya da ABD'nin KİK ülkelerini savunması için başlattığı bir uygulama olarak belirtmişlerdir.

Bu uygulama KİK ülkelerinin minimum düzeydeki yardımları ile

[969] Edward Shirley, ' The İran Policy Trap', *Foreign Policy,* Sonbahar 1994, Sayı 96, s:75-93.
[970] Jon B., Alterman, a.g.m., s:4-5.
[971] Gökçe Dalgıç, a.g.m.,s:284.

gerçekleştirilmişti ve bunun için KİK ülkelerinin limanlarını kullanması gerekmemekteydi. Keza KİK ülkeleri de ABD müttefiki ya da Amerikan kuvvetlerine topraklarını açan ülke olarak görünmek istemiyorlardı. Ama Ağustos 1990'da ABD aniden koruyucu rolüyle karşı karşıya kalmıştır. Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi ve Suudi Arabistan'a yönelik tehdidin ortadan kaldırılması için ABD liderliğindeki uluslararası güç aktif rol oynamıştır.[972] Körfez Krizi, KİK ülkeleri için göstermiştir ki savunma konusunda radikal Arap ülkelerle işbirliği yapmak fayda sağlamamaktadır. İran'la savaşı sırasında KİK ülkelerinin çoğu ve tabi Kuveyt tarafından desteklenen Irak şimdi Kuveyt'i işgal etmiştir. Mart 1991'de, KİK ülkeleri Suriye ve Mısır tarafından da desteklenen 'Şam Deklarasyonu'nu imzalamıştır. 'Altı Artı İki Andlaşması' olarak da anılan bu deklarasyon çerçevesinde KİK ülkeleri kara savunmasını Mısır ve Suriye kuvvetlerine emanet etmiştir. ABD'de bu girişimi desteklediğini tüm Körfez savunmasına hakim olmaktan ziyade hava savunmasına ağırlık vererek göstermiştir. Ancak tüm bunlara rağmen KİK ülkeleri durumdan hoşnut olmamıştır. Askeri ve politik açıdan Mısır ve Suriye'ye güven duymuyorlardı ve deklarasyonu uygulamadılar. Aynı şekilde Umman Sultanı'nın 100.000 kişilik Körfez ordusu kurma önerisini de uygulamadılar. Çünkü ne birbirlerinin politik amaçlarına ne de kendi vatandaşlarının askeri becerilerine güven duyuyorlardı. Bir yoruma göre KİK ülkeleri bu deklarasyonu imzalarken ABD veya diğer batılı güçler potansiyel işgalciyi bastırana kadar Mısır ve Suriye güçlerini gelecek Irak saldırısını caydırmak ya da durdurmak için bir tarafta tutmayı umuyorlardı. Ayrıca bu ülkelerin kendi aralarında da ikili düzeyde anlaşmazlıkları söz konusuydu. Tüm bunlardan dolayı ABD askeri rolü 'Çöl Fırtınası sonrası' Körfez İşbirliği Konseyi'nin tercih ettiği seçenek haline gelmiştir.[973] Tabii bu da Körfez'de ABD askeri varlığının artırılmasını gerektirmiştir.

[972] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:284.
[973] Graham E. Fuller, lan 0. Lesser, 'Persian Gulf Myths', Foreign Affairs, Mayıs/Haziran 1997, Cilt 76, No 3, s. 46.

11.1.7. İşbirliği Savunma İnisiyatifi

ABD, körfez bölgesindeki hayati çıkarlarını İran ve Irak tehdidinden korumak için "İşbirliği Savunma İnisiyatifi" ni 2000 yılında ortaya koymuştur. ABD bu girişimle bölgedeki hayati çıkarlarını korumak için bölgedeki askeri üs ve asker sayısını artırmayı amaçlamaktadır. Zaten 1990-91 Körfez Savaşı'ndan sonra ABD bölge ülkeleri olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn ve Katar'da askeri üsler oluşturmuştur. Bu girişimle beraber bölgenin kontrolü tamamen ABD'nin eline geçmiş olmaktadır. ABD bu bölgedeki müttefikleriyle daha sıkı askeri işbirliğine girmiştir. Bu inisiyatif de göstermektedir ki; ABD bölgedeki hayati çıkarlarını şansa bırakmak istememektedir.

ABD'nin Basra Körfezi'nde ki artan varlığı, 2003'de en yüksek seviyeye ulaşmıştır. ABD Irak'ı bölgedeki çıkarlarına en önemli tehdit olarak görmüştür ve Irak'ı kitle imha silahları'na sahip olmakla suçlayarak müdahale etmiştir. Böylece, ABD körfez bölgesinde çıkarlarına ters bir gelişme olursa, askeri önlem de dahil her yola başvurabileceğini göstermiştir.[974]

11.2. ABD'nin Milli Güvenlik Stratejileri Çevresinde Günümüz Körfez Politikaları

ABD'nin, yeni yüzyılda nasıl bir dünya düzeni hedeflediği, 1994-1998 yılları arasında geliştirilen, Aralık 1999'da yönetim tarafından yayımlanan "Yeni Bir Yüzyılda Bir Ulusal Güvenlik Stratejisi" olarak adlandırılan belgede açıklanmıştır. Bu belgede, dünyadaki siyasi, ekonomik ve askeri oluşumların ABD tarafından nasıl algılandığı, küresel ve bölgesel istikrarı ne gibi tehditlerin bozabileceği, bunları önleme ve caydırma stratejisi belirtilmiştir. Bu belgeye göre milli güvenlik stratejisinin üç ana hedefi; ABD'nin güvenliğini güvence altına almak, ekonomik refahını sağlamak, dışarıda demokrasinin ve kurumlarının yerleşmesini teşvik etmektir. "Engagement And Enlargement-Angajman ve Genişleme" olarak tanımlanan bu stratejide,[975] ABD, milli çıkarlarının ve değerlerinin geliştirilebileceği hedeflere seçici şekilde angaje olma yolunu benimsemiştir. Bugün ABD çıkarlarının

[974] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:181.
[975] A National Security Strategy For A New Century, The White House, December 1999.

yoğunlaştığı bölgeler, Avrupa, Basra Körfezi, Ortadoğu, Orta Asya ve Doğu Asya'dır. Genişleme, çevrelemenin yerine geçmekte; pazar ekonomisi uygulayan demokrasilerin genişletilmesini, insan haklarının yerleşmesini esas almaktadır. Dünyada açık toplumlar ve açık pazarlar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Pazar ekonomisi uygulayan demokratik toplumların geliştirilmesine yönelik "Enlargement-Genişleme" adı verilen politika üç hedefi kapsamaktadır:

- Pazar ekonomisini ve demokrasiyi uygulayan toplumlarda bu kavramların sürdürülmesinin sağlanması,

- Totaliter veya otoriter ülkelerde geçiş transformasyonunun sağlanması,

- Sorun oluşturan ülkelerde, demokrasi ve serbest pazar sisteminin geliştirilmesinin teşvik edilmesi, gerektiğinde bu ülkelerin zorlanması.

Belirtilen bu hususlar, 11 Eylül olaylarından sonra gözden geçirilmiş, geliştirilmiş ve Eylül 2002'de "ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi" olarak açıklanmıştır.

ABD'ye yönelik güvenlik tehditleri;

- Uluslar arası terörizm,

- Kitle imha silahlarının ve atma vasıtalarının yayılması, serseri devletlerin veya terörist grupların eline geçmesi,

- Bölgesel çatışmalar,

- ABD'nin ekonomik gücüne müteveccih tehditler,

- Demokratik ve ekonomik reformların başarısızlığa uğrama ihtimali,

- Uluslar arası organize suç faaliyetleri,

- Uyuşturucu trafiği.

ABD'nin altı aşamalı stratejisi;[976]

11 Eylül saldırıları, Savunma Bakanlığının daha önce aldığı, savunma kurumlarının "transformasyonunu" amaçlayan altı aşamalı bir strateji uygulama kararının hayata geçirilmesinde etkili olmuştur.

Nitekim Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanı Donald Rumsfeld şunları söylemektedir;

'Yeni yüzyıldaki görevimiz çok zor bir görevdir; ulusumuzu bilinmeyen, kesin olarak tespit edilemeyen, görünmeyen ve beklenmeyene karşı korumaktır. Pentagon Amerika'nın zayıf yönlerini nasıl gidereceğini düşmanlar öğrenmeden tespit etmelidir.' [977]

- ABD Anavatanını ve Yurtdışındaki Üslerini Koruma

"Anavatanın Güvenliği için Ulusal Strateji", 16 Temmuz 2002 tarihinde yayınlandı. Bu strateji ile;

- ABD topraklarında olabilecek terörist saldırıların önlenmesi

- ABD'nin teröre karşı hassasiyetinin azaltılması

- Terör saldırısı gerçekleştiği takdirde hasarın en aza indirilmesi, muhtemel zararların telafi edilmesi amaçlanmaktadır.[978]

'Geleneksel olarak, anavatanın direkt olarak savunulmasında askeri birlikleri intikal ettirmek ABD Silahlı Kuvvetlerinin görevi olmamıştır. Ancak 2002 yılında, aşağıdaki belirli görevlere sahip ABD Kuzey Komutanlığı (NORTHCOM)

[976] Jack Kangas, Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin ABD Bakış ve Politikaları, Dünyada Yeni Güvenlik Anlayışlar, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 2003.
[977] Donald H.Rumsfeld, Transforming the Military, Foreign Affairs, May-June 2002, p:20.
[978] E.Tuğgeneral Nejat Eslen, a.g.m., s:42.

kurulmuştur. Komutanlığın görevi, belirlenmiş sorumluluk sahası (AOR) dahilinde ABD'yi onun topraklarını ve çıkarlarını hedefleyen tehdit ve saldırıları caydırmak, önlemek ve ortadan kaldırmaktır. Komutanlığın sorumluluk sahası; Amerika kıtasındaki ABD toprakları, Alaska, Kanada, Meksika etrafındaki ve bu bölgeleri içine alan hava sahasını, toprakları ve denizleri ve bunları çevreleyen yaklaşık 500 deniz millik bölgeyi kapsamaktadır. Deniz aşırı bölgelerdeki ABD üslerinin korunması ise, savunma bütçesine yapılan ilavelerle artırılmaktadır.'

- Uzak Tehditler İçin Kuvvet Tasarlamak ve Takviye Etmek

'Kuvvet tasarlamak, uzun yıllardır Savunma Bakanlığının amacı olmuştur. Ancak, önemli bir savaşın çıkma ihtimalinin yüksek olduğu İran Körfezi ve Kuzeydoğu Asya gibi bölgelere geçmiş yıllarda daha fazla ağırlık verilmiştir. Bu iki bölge, planlamacıların en fazla ilgilendiği bölgeler olarak önemini sürdürürken, uzaktaki muharebe sahaları için kuvvetlerin tasarlanması ve uzak mesafelerdeki kuvvetlerin kapasiteleri konularına da önem verilmeye başlanmıştır. Ayrıca, yurtdışındaki kuvvetlerin takviyesine de ehemmiyet verilmiştir. Bu durumu, ABD'nin deniz aşırı bölgelerdeki üslerine kuvvetlerin önceden konuşlandırılmasına daha fazla önem verilmesine ve deniz kuvvetlerine ait gemilerin asıl limanlarından başka yerlerde kalış sürelerinin uzamasına neden olması muhtemeldir. Bu yaklaşım bazı yorumlara göre olumlu karşılanırken, bazı yorumlara göre de ABD silahlı kuvvetlerinin aşırı angaje olma riskini taşıyan, ''Roma kentinin sınırları dünyanınkine denktir'' söylemini ön plana çıkardığı şeklinde değerlendirilmiştir.'[979]

- Düşmanların Sığınaklarını Belirlemek

'11 Eylül öncesinde ABD, teröristlere ev sahipliği yapan hükümetlere ve rejimlere karşı nispeten hoşgörülü davranmıştır. Dışişleri Bakanlığı, her yıl terörist faaliyetlerle doğrudan veya dolaylı olarak bağlandısı bulunan ülkelerin listesini yayımlamaktadır. Ancak teröristlere ev sahipliği yapan ülkelerin ve rejimlerin görüşlerinin, aslında teröristlerle aynı olduğunu açıkça ortaya koyacak, ABD'ye ait

[979] M. Hakkı Caşın, ''Çöl Tilkisi'' Cheney ve Terörle Savaşın Ortadoğu Boyutu, M5 Savunma ve Strateji Der. Rapor, s:65.

belirli bir politika söz konusu değildi. Afganistan ve Irak'taki faaliyetler, ABD'nin bu konudaki ciddiyetinin göstergesidir.'

- Enformasyon Ağının Korunması

'Bilgi çağında, savunma planlamacılarının iletişim şebekelerinin bütünlüğünün korunmasına her geçen gün daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. Analistlerin ifade ettiği gibi bu ağın genişlemesi, gücün, terörist örgütler gibi devlet dışı unsurlara da ulaşması demektir. Terörün şebeke haline gelmesi, siber savaşlar ve net savaşları; teröristlerin ve asimetrik bir savaşta yer almak zorunda olanların ulaşabileceği araçların etkili bir özelliği olabilir. Siberterörizm, Amerikalı savunma planlamacıları için gittikçe büyüyen bir tehdittir ve savunma altyapısının çeşitli vasıtalarla sağlamlaştırılması da dahil bu tehditlerle başa çıkabilmek için girişimlerde bulunulmaktadır.'[980]

- Daha Etkin Müşterek Operasyonlar İçin Bilgi Teknolojisinin Kullanılması

Bu alandaki en son yenilik, şebeke merkezli harp (Network-Centric Warfare-NCW) konseptinin geliştirilmesidir. Bu konsept kısaca, dağınık kuvvetleri birbirleriyle iletişim halinde tutabilmek için ABD askeri komutanlıklarının bilgi teknolojilerinin ve haberleşmenin avantajlarını kullanmaları gerektiği esasına dayanmaktadır. Bilgi Çağında güç kaynağı, bilgi, iletişim ve sürattir. Network merkezli harpte hedef, muharebe sahasının ortak bir resmini alabilmek için bilgiyi koordine etmektir. Alıcılar, bilgisayar kabloları ve farklı iletişim sistemleri arasındaki bilgi akışı, network merkezli harp modelinin/şablonunun kullanılmasıyla koordine edilir. Pek çok analist, ABD'nin Afganistan ve Irak'taki askeri harekatının, özellikle nokta hedeflerin vurulması ve sürat konusunda başarısının, network merkezli harbin yararlarını kanıtladığı inancındadır. Network merkezli harp,[981]

[980] Ali Külebi, Bilgi Teknolojisi Savaşı ve Riskler, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-14, s:13.
[981] A.K.Cebrowski, John J.Garstka, Ağ Merkezli Savaş, Harp Akademileri Yayınları.

ortaya çıkan tehditlerle mücadelede, komuta merkezlerine çok daha büyük bir sürat sağlamaktadır.[982]

- Uzaya Engelsiz Çıkışın Sağlanması, Uzayla İlgili İmkan ve Kabiliyetlerin Korunması

Transformasyon sürecinde bu, özellikle sağlam uzay unsurlarına bağımlı, ABD'ye ait balistik füze savunma imkan ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve sonrasında intikaliyle ilgili önemli bir hedeftir. ABD, füze savunma planlamasının koruma ve gözetleme için kullanıldığı günlerinden bu yana çok yol kat etmiştir. Ucuz bir balistik füze savunması imkan ve kabiliyetinin sahip olduğu pek çok teknik kısıtlama ortadan kaldırılmaktadır. İlk intikallerin, önümüzdeki birkaç yıl içerisinde gerçekleştirilmesini bekleyebiliriz. Aynı zamanda Başkan Bush, 1972 tarihli Anti-Balistik Füze Anlaşmasından ayrılmaya karar vermiştir. Böylece bu tür imkan ve kabiliyetlerin intikali konusundaki yasal engeller de ortadan kalkmıştır.

Savunma Bakanı Rumsfeld, savunma transformasyonu ile ilgili açıklamalarında Savunma Bakanlığında, "yaratıcılığın ve akıllı risk almanın" teşvik edilmesi gerektiğini ve Bakanlığın savaş hakkındaki düşüncelerinde de hayal gücüne ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Savunma kurumlarımızın karşı karşıya olduğu bu sorunlar, teknik sorunlar kadar önemlidir.

Savunma Bakanı Rumsfeld, ayrıca iki noktaya daha dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi dost ve müttefiklerin rolüdür. Bakan, "Koalisyon görevi değil, görev koalisyonu belirlemelidir. Aksi takdirde görev, ortalama seviyelerde kalacaktır" demiştir.

ABD Başkanının, bir kriz halinde veya diğer durumlarda, ABD politikalarına müttefiklerin verdikleri destek konusunda bazı şüpheleri vardı. NATO üyelerinin sayısı artıkça, ABD'nin her durumda işe yarayacak, uzlaşmaya dayalı kararların alınmasını beklemesi gerçekçi değildir. Bazı kararların, keyfi gibi görünme riski olacaktır. Aynı zamanda, ABD'nin bazı önemli müttefikleri bile kuvvet kullanımı

[982] Richard J. Harknett, The Risks of a Networked Military, Joint Center for International And Security Studies, Winter 2000, p:1.

konusunda belirli durumlarda ABD'nin politikalarını takip etmekte isteksiz olabileceklerdir. ABD'nin perspektifinden bakıldığında, ülkenin savunma politikasında müttefikler hayati bir unsur olmuştur. Ancak Amerikan halkının güvenliği, istek ve eğilimleri ABD'nin beklentilerini karşılamaya yetmeyen kolektif bir yapıya teslim edilmemektedir.[983]

Tamamını Müslüman ülkelerin oluşturduğu Körfez Bölgesi'nde İran dışında tüm ülkelerde nüfusun çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Bu anlamda bir değerlendirme yapıldığında, çalışmanın değişik yerlerinde de belirtildiği üzere Körfez ülkelerinde siyasal istikrarın temel kaynaklarından birisinin din olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ancak tabii ki bu tek etken değildir ve Irak örneğinde olduğu gibi istisnalar da söz konusudur. Dinin kolaylaştırdığı siyasal istikrara (Anti-demokratik yollarla olsa da) yine bölgenin tamamında etkisini hissettiren aşiret ve aile yapısı da katkı sağlamaktadır. Her iki düzeyde de geçerli olan hiyerarşik düzen dini bütünlükle de birleşerek mevcut düzenin sürmesine kolaylık sağlamaktadır.[984]

Kendi iç yapılarında böyle hiyerarşik bir yapılanma ve buna dayalı bir bütünlük için çaba gösteriliyor olsa da, Körfez ülkelerinin ikili ve çoklu ilişkileri bu esaslara dayansa da, sağlam bir siyasi yapı görmek mümkün değildir. Bu ülkelerin birçoğu özellikle güvenlik konusunda bölge dışı aktörlerle ilişki içinde olmayı tercih etmektedirler. Esasen, bunun temel sebebi bu ülkelerin birbirlerinden algıladıkları tehdittir. Özellikle, İran ve Irak'tan algılanan tehdit, diğer bölge aktörlerini her zaman alternatif ittifaklara yöneltmiştir. Bu çerçevede İran'ın devrim sonrası benimsediği politikalar ve Irak'ın Kuveyt'i işgali ile belirginleşen yayılmacı hedefleri bu iki bölge gücüne göre oldukça az bir güce sahip olan diğer Körfez ülkelerinde endişe yaratmaktadır. Bu noktada yapılan diğer bir yorum ise, Körfez'deki bu anarşik yapıyı bölge ülkelerinin kendilerini meşru birer devlet ve bu devletlerin meşru halkları olarak tanımlamamış olmalarına, yani tam bir kimlik belirleyememiş olmalarına bağlamaktadır.[985] Bu yoruma göre, kendi kimliklerini belirleyememiş bu ülkelerin bölgedeki diğer devletlerle uzlaşmaları oldukça güçtür.

---

[983] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:97.
[984] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:270.
[985] Ramazan Kılınç, a.g.m.; ayrıca bkz., Kenneth Katzman, 'Searching for Stable Peace in the Persian Gulf, US Army War College, Strategic Studies Institute, 1998, s:3.

Esas itibariyle dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %60'ına sahip olması ve coğrafi konumu nedeniyle bu bölgede herhangi bir karışıklık olmaması ve istikrarın sürmesi bir çok devletin çıkarınadır. Ancak ABD, bir süper güç olarak bölgeye çok çeşitli nedenlerle ilgi göstermektedir.[986]

Ortadoğu haritasını göz önüne getirildiğinde, ABD politikalarında endişe kaynağı olarak değerlendirilen İran, Irak ve İsrail-Filistin sorununun etkili olduğu topraklar haricinde neredeyse tüm topraklar Körfez bölgesini oluşturmaktadır. Bu anlamda ABD'nin hem bölgede fiili varlığını kolaylaştırmak açısından, hem de daha geniş anlamda bu bölgeyi çevreleyen alanlardaki etkinliğini sürdürebilmek açısından Körfez ülkeleri özel bir önem arz etmektedir. Irak müdahalesi bu önemi bir kez daha gözler önüne sermiştir. Soğuk Savaş yılları boyunca ve sonrasında ABD bölgeye ilgisini sürdürmüş ve bu ilgi çerçevesinde bir takım uygulamalarda bulunmuştur.[987]

Soğuk Savaş yılları boyunca, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) önderliğindeki Doğu Bloku'na karşı mücadele eden, mevcut 'kötü'ye karşı kendi iyi'sinin doğruluğunu kanıtlama çabasını yürüten ABD, 1990'ların başından itibaren, SSCB ve Doğu Bloku'nun parçalanmasıyla sahnede yalnız kalmıştır. O dönemde ABD için iki seçenek söz konusudur: Bunlardan ilki; global politikalarını devam ettirerek tek süper güç olmak, diğeri de kendi kıtasına dönmek ve bu sayede de çok sayıda bölgesel gücün ortaya çıkmasına izin vermektir. Başlangıçta yeni konumunu belirlemekte güçlük çeken ABD ilk seçeneği tercih etmiş, güçlüye karşı zayıfı koruyacak adalet ve dürüstlük ilkelerini içeren 'Yeni Dünya Düzeni' ni Körfez Savaşı sonrasında dile getirmiştir.[988]

Bu noktadan sonra, ABD'nin ulusal güvenlik stratejilerine genel olarak bakıldığında çeşitli başlıklar altında tüm dünyaya yayılan oldukça kapsamlı ulusal çıkar alanları belirlediği özellikle dikkat çekmektedir. Bu belirlenen çıkar alanları çerçevesinde ABD dünyanın her yerinde olmaktan ziyade söz konusu noktalarda ağırlıklı strateji belirlemiştir.

---

[986] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:271.
[987] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:272.
[988] Richard K. Herrman, 'The Middle East And the New World Order', America's Strategy in a Changing World, (ed. by Sean Lynn Jones, Steven Miller), Cambridge, MİT Press, 1993, s:301-302.

Dış politikasını ticaret politikasına paralel bir şekilde düzenleyen ABD, küreselleşmeyi de kendi değerlerine uygun olarak yorumlamaktadır.[989] Bu yoruma göre, küreselleşme süreci demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları gibi Amerikan değerleriyle örtüşen bir süreçtir ve bu süreç Amerikalılar için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bu sürece yönelik bir tehdit Amerikan halkına zarar vereceği için ulusal düzenlemelerin ötesinde, tüm dünyada serbest pazar ekonomisi ve uluslararası normlara bağlılık, uluslararası suçlarla ve çevre kirliliği ile mücadele gibi ilkelere uyulması ABD'nin en temel çıkarı olmuştur.

Tüm bu genel çerçeve içerisinde, ABD'nin Basra Körfezi'ne yaklaşımı değerlendirildiğinde ekonomik endişelerin ön plana çıktığı görülmektedir. ABD'nin 2025 yılına kadar enerji tüketimini büyük ölçüde Atlantik havzasından karşılayacağı tahminleri yapılmaktadır.[990] Körfez petrolüne bağımlılığını ön plana çıkarmasa bile petrolün bölgeden uluslararası piyasalara sorunsuz akışını sağlamak ABD için hayati bir çıkar olmaya devam edecektir. Akışı engelleyecek ya da durduracak önemli bir kriz petrol fiyatlarında doğrudan bir etki doğuracaktır. Amerikan ekonomisi istikrarlı ve sağlam bir küresel ekonomiye dayanmaktadır. Bu nedenle kendisi bu bölgeye bağımlı olmaktan kurtulsa bile, örneğin Suudi Arabistan'da ortaya çıkacak bir karışıklık ve bu çevrede petrol akışında meydana gelecek bir aksama ABD'nin önemli ticari ortaklarının ekonomisini doğrudan etkileyebilecektir.

ABD'nin küresel ilgi alanı olarak Basra Körfezi'ni göz önünde bulundurmasını gerekli kılan bir neden de, bölgede radikal İslam'ın hakim olma çabasıdır.

Hem genel olarak ABD-İsrail ilişkilerinin niteliği, hem de özelde radikal İslam'ın İsrail için yarattığı tehdit noktasından bakıldığında da, Körfez bölgesinin ABD için önemi anlaşılabilir.

Bölgede Müslüman olmayan tek ülke ve ABD'nin Ortadoğu'daki en yakın

---

[989] Çağrı Erhan, 'ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı', Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 56, Sayı 4, s:86-87.
[990] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:273.

partneri olarak İsrail, Filistin ile olan sorunlarının da etkisiyle bahsedilen radikal İslamcı hareketin hali hazırdaki en yakın hedeflerinden biridir. Kendi toplum yapısı ve değerleriyle en çok örtüşen ülke olarak bu açık hedefin korunması endişesi de ABD'nin bölgeye bakışında göz ardı edilemeyecek bir husustur.[991]

ABD Basra Körfezi bölgesinde yukarıda bahsedilen politikalar çerçevesinde caydırıcılık maksatlı askeri gücünü de etkin bir şekilde bulundurmaktadır. Bu bağlamda duruma göre artış veya azalma gösterse de ABD'nin üç adet uçak gemisi filosu Körfezde varlık göstermektedir.[992]

11.2.1. Bush Doktrini

ABD Başkanı George W. Bush'un 30 Ocak 2002 ve Aralık 2003'te yaptığı Ulusa Sesleniş konuşması ABD açısından yeni dönem stratejisinin uygulamaya koyulmasına neden olmuştur. Bu konuşma uluslararası terörizm, iç güvenlik ve ekonomi olmak üzere üç konuda yoğunlaşmıştır.

Tarihe Bush Doktrini olarak geçecek bu konuşmasında ABD Başkanı özellikle teröre destek veren ülkelere verdiği gözdağı ile ülke içinde puan topladı. Fakat konuşmasında isim vererek bazı ülkelere verdiği ültimatom bu ülkelerin sert tepkilerine neden oldu. Bush Doktrini'nin hedef aldığı bu ülkeler Kuzey Kore, İran ve Irak olmuştur.[993]

Bush'un hedef aldığı bu ülkelerden gelecek yanıtlar en az Başkan'ın konuşması kadar uluslararası kamuoyunun merakla beklediği bir konuydu. Beklenen açıklamalar Bush'un konuşmasının hemen ardından geldi. Üç ülke de kendilerini hedef alan ABD Başkanı'nın iddialarını şiddetle reddettiklerini dünyaya duyurdu.

---

[991] Gökçe Dalgıç, a.g.m., s:273.

[992] ABD'nin bölgedeki uçak gemileri filoları: 1. USS Enterprise: Nükleer uçak gemisi, personeli; 5800 kişi, uçak kapasitesi; 85, filosundaki diğer yüzer unsurlar; 2 denizaltı, 2 Kruvazör, 5 Destroyer, 1 Fırkateyn, 1 Hücumbot. 2. USS Carl Vinson: Nükleer uçak gemisi, personeli; 5600 kişi, uçak kapasitesi; 90, filosundaki diğer yüzer unsurlar; 2 denizaltı, 2 Kruvazör, 1 Destroyer, 1 Fırkateyn, 3 Amfibi Eskort, 1 Hücumbot. 3. USS Kitty Hawk: 3500 kişilik personeliyle Körfez açıklarında bulundurulan bu Kitty Hawk tipi uçak gemisi özel kurtarma ve taaruz operasyonları için bulundurulmakta olup, özellikle Afganistan'a yapılacak kara harekatında kullanılacak özel timler ve onları taşıyacak helikopterler bu gemide hazır bekletilmektedir. (Hürriyet-06.06.2005)

[993] Bob Woodward, a.g.e., s:321

Dickinson'un "Amerika'nın yeni dış politikasını" tanımladığı cümle kanaatimizce önemlidir:[994] Dickinson Irak'ta sınava tabi tutulacak olan bu yeni dış politikayı iki sözcükle özetliyor "Preemptive preeminence". Kabaca "Öncelikli üstünlük" diye çevirebileceğimiz bu kavramı da şöyle tanımlıyor: "Birleşik Amerika'nın tek ve biricik süper güç olarak kalmasını ve algılanan tehditlere karşı hızla müdahale etmesini öngören (söyleyen) doktrin". Evet Dickinson'un bizlerin genellikle "Bush'un yeni doktrini" diye nitelediğimiz yeni Amerikan dış politikasının temeli budur:[995]

Amerika'nın dünya üzerindeki tek ve biricik süper güç olarak devam etmesini ve algılanan tehditlere karşı hızla müdahale etmesini öngören "öncelikli üstünlük" doktrini.

“Bush doktrini” olarak adlandırılan yeni Pentagon askeri politikası, iki kelimeyle askeri yıkım (military devastation) anlamına gelmektedir. Söz konusu doktrini üretenlere göre, “ABD ordusu şimdiye dek denizaşırı ülkelerde savaşları kazanmak için değil ama, asıl olarak yatıştırıcı bir polis gücü biçiminde kullanılmıştır. Ordu, kitleleri ve etnik çatışmaları kontrol altında tutmak amacıyla alana sürülmüştür. Ve şüphesiz bu yanlıştır.” “Bush doktrini”ne veya Pentagon’un daha saldırgan yeni politikasına göre, artık eski “yumuşak insancıl politikadan” vazgeçilecektir. Aynı doktrine göre, “ABD ordusunun yeni temel görevi, terörü destekleyen devletlere sadece değeri çok yüksek bir bedel ödetmek değil, bunları tamamen yıkmaktır!” Ve anlaşılacağı gibi bu yıkım, nükleer silahların kullanılmaları da dahil, her türlü ultra modern savaş aracı ile toptan bir fiziki yok etmeyi içermektedir.

Aslında Irak'ın vurulması ve Saddam Hüseyin rejiminin silah zoruyla yıkılması planı, sanıldığı gibi 11 Eylül 2001 sonrasındaki "teröre karşı mücadele" ortamında değil, bundan çok daha önce yapılmış ve Washington'un gündemine getirilmişti. Bu yöndeki ilk işaret, 1997 yılında ortaya çıkmıştı. Washington'daki bir grup İsrail yanlısı stratejist, kurdukları PNAC adlı "think-tank"le Irak'ın işgali senaryosunu

994 TIME dergisinin 16 Aralık 2002 tarihli sayısının 80'inci sayfasında yayınlanan yorumuna "Yetkisi ve gücü olan bir adam" (A man with a mandate), Dickerson.
995 Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:203.

savunmaya başlamıştı. PNAC'in en kayda değer isimleri ise, George W. Bush yönetiminin en etkin isimleri haline gelecek olan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney idi.

Philadelphia Daily News gazetesinde William Bunch imzasıyla yayınlanan bir makalede[996], bu konuda şu hususlara yer verilmektedir:

"Gerçekte, Donald Rumsfeld, Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve küçük bir grup ideolog, Amerika'nın Irak'ı işgalini savunmaya henüz 1997 yılında başlamışlardı yani 11 Eylül saldırılarından 4, Başkan Bush'un göreve başlamasından 3 yıl önce.

Kendilerine PNAC (Project for the New American Century) Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi[997] adı verilen bu siyaset grubu, Cheney, Rumsfeld, Rumsfeld'in yakın yardımcısı Paul Wolfowitz ve Bush'un kardeşi Jeb Bush'u da içeriyordu. Ve daha o zamanlar bile, Ocak 1998'de, Başkan Clinton'ı Irak'ı işgale ikna etmeye çalışmışlardı."

Bu doktrinin uygulanmasına dair bir takım ipuçları da gözükmektedir. 1989-1992 yılları arasında Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı CIA'nin başkanlığını yapan James Woolsey, Avusturya gazetesi Die Presse'de yayınlanan demecinde, "Irak'ta başarılı bir rejim değişikliğinden sonra, Suriye ile ilgilenmeliyiz" ifadesini kullanmıştır.

Woolsey, "Suriyelilerin Lübnan'dan çekilmesi ve Hizbullah'a verdiği desteğin son bulması için yoğun baskı uygulamamız gerekiyor. Böylece bir taşla iki kuş vurmuş oluruz, bu bir taraftan İran'ı zayıflatır, çünkü Hizbullah İran'ın elindeki bir oyuncak, diğer taraftan da İsrail ile Filistin arasında barışı kolaylaştırır" görüşünü savunduğu haberde belirtilmiştir. İran'daki Molla rejiminin zaten zayıfladığını belirten Woolsey, "Lübnan'ın güneyi teröristler ve Hizbullah'tan bağımsız bir serbest bölge haline geldiğinde, demokratik olacağını umduğumuz yeni bir Filistin

[996] William Bunch, "Invading Iraq Not A New Idea For Bush Clique :4 Years Before 9/11, Plan Was Set" Philadelphia Daily News, 27 Ocak 2003.
[997] Thomas Donally, Amerikan İmparatorluğunun Yeniden İnşası, ChiviYazıları Yayınevi, 2004, s:43.

yönetiminin İsrail ile geçici uzlaşma ya da barış anlaşmasına varması daha inanılır görünüyor" ifadesini kullanmıştır.

"Bush Doktrini" olarak da anılan yeni güvenlik anlayışında; ABD'nin küresel uzandıları olan teröristlere karşı savaş yaptığı; bu savaştaki düşmanın masum kişilere karşı yürütülen önceden tasarlanmış siyasi amaçlı şiddet anlamında terörizm olduğu belirtildikten sonra, teröristler ve bilerek bunları barındİranlar veya yardım edenler arasında bir ayırım yapılmayacağı ve bunlar arasından da özellikle kitle imha silahlarını edinmeye veya kullanmaya çalışanların hedef alınacağı; ABD'nin ve vatandaşlarının nerede olursa olsun çıkarlarını korumak için tehdit sınırlarına ulaşmadan teşhis ve imha yoluna gidileceği; bu konuda gerekli olduğunda tek başına hareket etmekte tereddüt etmeksizin kendini koruma hakkını kullanarak bu teröristlere karşı önceden davranıp (by acting preemptively) ülkeye ve halka zarar vermelerinin önleneceği açıklanmıştır.

Serseri devletlerin ve teröristlerin amaçları göz önüne alındığında, ABD'nin artık geçmişte olduğu gibi tepkisel (reactive) bir tutuma güvenemeyeceği, muhtemel saldırganı caydırmadaki yetersizlik, günümüz tehditlerinin hızı ve silahların vereceği zararın büyüklüğü; düşman saldırısının vukuunun beklenmesi seçeneğini ortadan kaldırdığı; milletlerarası hukukun öteden beri vukuu muhakkak bir saldırı tehdidine (imminent threat) karşı önleyici meşru müdafaa hakkını tanıdığı; "vukuu muhakkak tehdit" kavramını "günümüz hasımlarının imkanları ve amaçları", bir başka deyişle "terör eylemlerine ve potansiyel olarak kolayca saklanan, gizlice ulaştırılan ve uyarı olmaksızın kullanılan silahlardan olan kitle tahrip silahlarına güvenen serseri devletler ve teröristler" göz önünde bulundurularak, yeniden yorumlaması gerektiği belirtilmektedir.

Bu yeni güvenlik anlayışında serseri devletlerin (rogue states) özellikleri şöyle sıralanmaktadır: Kendi halkına zulmeden, idare edenlerin kişisel kullanımları için milli kaynakları çarçur eden, milletlerarası hukuka saygı göstermeyen, taraf oldukları Andlaşmaları ihlal eden, komşularını tehdit eden, saldırgan amaçlarını gerçekleştirme yolunda kullanma veya tehdidinde bulunma amacıyla diğer gelişmiş

askeri teknoloji ile birlikte kitle imha silahları edinmeye kararlı olan rejimler[998]; küresel terörizmi destekleyenler, temel insan haklarını reddedip, ABD'den ve temsil ettiği her şeyden nefret edenler...

11.3. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'nin Stratejik Güvenlik Anlayışındaki Yeri

KİK ülkelerinin Körfez Bölgesindeki güvenlik politikaları esas itibariyle mevcut yapılanmanın sürdürülmesi politikasına dayanmaktadır. KİK, 1981 yılında Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Umman ve Birleşik Arap Emirliklerinin inisiyatifleri ile kurulmuştur. KİK'in kuruluşundan önceki on yılda meydana gelen gelişmelerin oluşturduğu güvensiz ortam (İngilterenin 1971'de bölgeden çekilmesi sonucu oluşan siyasi boşluk, 1973'ten itibaren petrol fiyatlarında görülen yükselme, 1979 İran İslam Devrimi, 1979'da Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali, 1980 yılında İran-Irak Savaşı'nın başlaması) böyle bir konseyin ortaya çıkmasını sonuç vermiştir.[999] Bu konseyi oluşturan altı ülke sosyoekonomik ve siyasal yapılarındaki benzerliklere rağmen beraber iş yapabilme kültürünün eksikliği, bu ülkelerin birbirlerine olan güvensizlikleri, bu devletlerin kendi içlerindeki ekonomik sorunlar, etnik ve dinsel farklılık temeline dayanan yapısal sorunlar, karşılıklı sınır sorunları ve ulus devlet olma sürecini tamamlayamamaktan kaynaklanan problemlerin bir neticesi olan bu teşkilat tam bir uyumdan yoksundur.

11.4. Basra Körfezi Güvenliğinin Son Durumu

Bilindiği gibi, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmeler, Batı dünyası açısından oldukça önemli bir stratejik sorunu gündeme getirmişti. NATO içinde, müttefikler arasında ittifakın etki alanının bu bölgeyi de içine alacak şekilde genişletilip genişletilmemesi üzerine uzun tartışmalar yapılmıştı. Nitekim 1973 petrol kriziyle birlikte başlayan yeni dönemde müttefikler Güneybatı Asya'ya yönelik politikalarında işbirliğine

---

[998] Michael Klare, Serseri Devletler ve Yasadışı Nükleer Güçler, Çev.: Harp Akademileri Komutanlığı, Harp Akademileri Yayınları, Mayıs 1996, s:107.

[999] Jalil Roshendal, A new Plan for Cooperation in the Gulf, İranian Journal of International Affairs. s:535.

gitmeye mecbur olduklarını görmüşlerdir. Fakat ittifak içinde işbirliği sorunu, Batı'nın Avrupa dışındaki çıkarlarının tekrar sorgulanmasını gerektirmiş ve Körfez'e yönelik olarak hangi olaylarda nasıl ve ne ölçüde bir ortak güvenlik politikası izleneceği sorusunu gündeme getirmiştir. Ancak önce 1979 İran Devrimi arkasından l980'den 1988'e kadar süren İran-Irak Savaşı, (birinci Körfez Krizi) daha sonra Irak'ın, komşusu Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan birinci Irak Savaşı (ikinci Körfez Krizi) ve nihayet 2003 Martında ABD'nin Irak'ı işgaliyle sonuçlanan ikinci Irak Savaşı (üçüncü Körfez Krizi) gibi olaylar ve sonrasındaki çekişmeler ister istemez dünya kamuoyunun sürekli bölgeye odaklanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler, dünyanın enerji merkezi olma özelliğini koruyan bu bölge ile dünyanın diğer bölgelerinin stratejik değerleri arasındaki farkı apaçık ortaya koymaktadır. Bu nedenlerle, bölge coğrafik olarak perifer (çevre) gibi görünse de, stratejik olarak hiç de öyle değildir. Zira 1973 petrol ambargosu ve fiyat artışlarının uluslararası ekonomide neden olduğu işsizlik, enflasyon, bütçe açıkları ve dış borç gibi sorunların etkisinin uzun süre devam etmesi, Basra Körfezi petrolünün kesintiye uğramasının sanayileşmiş ve gelişen dünya üzerindeki potansiyel etkilerinin bir göstergesi olmuştur.[1000]

İran-Irak Savaşı ile 1991 ve 2003'te Irak'ın denetimi ve işgaliyle sonuçlanan olaylar da böyle bir sorunun Batı üzerindeki etkilerinin ne derece hayati olduğunu göstermesi açısından çok önemli olmuştur. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin arkasında da bölgedeki petrol olanaklarının denetlenmesi ve enerji merkezlerinin kontrol edilerek küresel askeri, siyasal ve ekonomik hegemonyanın sürdürülmesi amacının yattığı bilinmektedir.[1001] Tüm bunlara ek olarak zaten bölgedeki Amerikan ekonomik ve askeri varlığının devamıyla bağlandılı hayati çıkarlar ve İsrail'in var olma ve güvenlik sorunu ABD açısından bölgeyi daha da önemli hale getirmektedir.[1002]

Aslında ABD'nin Körfez'e ilgisi bölgeye yönelik ekonomik çıkarlarının gelişmesine paralel bir seyir izlemiştir. Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki zengin petrol yataklarının varlığını keşfetmeleri ile beraber, Amerikan siyasal ve

[1000] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda...., s:19.
[1001] Bülent Aydın Ertekin, a.g.e., s:287.
[1002] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:72.

güvenlik politikaları buna uygun olarak şekillenmiş ve gelişmiştir. Dolayısıyla, Truman'dan Clinton'a ve oradan Bush'a uzanan dönemde Amerika'nın bölgeye yönelik politikası zaman zaman iniş çıkışlar yaşasa da, bölge her zaman ABD'nin vazgeçemeyeceği bir bölge olma özelliğini korumuştur. Son dönem Carter ve Reagan Doktrinlerinde ise bölgeye yönelik Amerikan çıkarları "hayati" olarak nitelenmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, tarihin her döneminde büyük güçlerin mücadele alanı olan bölgede yine de bu güçlerden biri belli bir dönem egemen konumda olmuştur. Bir zamanlar Osmanlı'nın, Fransa'nın, ondan sonra İngiltere'nin kontrol ettiği Hint Okyanusu/Basra Körfezi bölgesi özellikle 1971'de İngiltere'nin çekilmek zorunda kalışıyla beraber, ABD'nin denetiminde bir bölge haline gelmiştir.[1003]

Askeri anlamda Amerikan varlığının görünmeye başlaması ise II. Dünya Savaşı yıllarında söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, 1940'larda bölgede bulundurulan, Ortadoğu Komutanlığı adı altındaki askeri güç savaştan sonra azaltılarak, bunun yerine Bahreyn'de üslenen sınırlı bir güç bırakılmıştı. Bu bağlamda, Suudi Arabistan'da bulunan Dahran askeri üssünün faaliyetine de 1962'de son verilmişti. Çünkü 1950'li yıllarda ABD bölgeyle daha ziyade petrol nedeniyle ilgilenmekte ve bölgenin güvenliğinden birinci derecede İngiltere sorumlu görülmekteydi. Dolayısıyla bu dönemde Amerika'nın bölgedeki (Bahreyn'deki deniz üssünde bulunan) askeri varlığı daha ziyade sembolik anlamdaydı. Hatta 1971'de İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle beraber ABD, ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak üzere yine de hemen harekete geçmedi. Bunun nedeni, 1969'da açıklanan ve Vietnam Savaşı dolayısıyla kendi kıtası dışında askeri çatışmalara girmemeyi ve bu amaçla Amerikan askerlerini diğer bölgelerdeki güvenlik sorunlarında doğrudan kullanmamayı öngören Nixon Doktriniydi.[1004] Söz konusu doktrin; askeri güç bulundurma yerine bölgesel müttefiklere daha fazla askeri ve ekonomik destekte bulunarak bir anlamda olası tehditler konusunda onları güçlendirerek tehdidi önlemelerini sağlamayı amaçlıyordu. Buna karşılık ABD, 1973 Martında Avustralya açıklarında kendine ait bir ada olan Diego Garcia'daki üsleri modernize ederek Ortadoğu Komutanlığı'na ait gemilerin Körfezde dolaşmasını sağladı. Bu bağlamda 1975'te Bahreyn'le Ortadoğu

[1003] Tayyar Arı, a.g.e., s.72.
[1004] Henry Kissinger, Diplomasi, s:639,667.

Komutanlığı'na ait askeri gücün kullanımı için bazı üs ve liman kolaylıklarını öngören bir anlaşma imzaladı. Aynı tarihte Umman da ABD'ye Musirah üssünü tahsis etti.[1005]

Bu şekilde 1970'lerin sonlarına kadar sorunsuz bir şekilde ve bir anlamda artarak devam eden ABD'nin alçak profilli güvenlik politikaları (low profile policy) 1979'daki İran Devrimi ve aynı yıl söz konusu olan, Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali gibi gelişmelerle beraber yeniden yapılandırılmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan Çevik Kuvvet Veya diğer adıyla Acil Müdahale Gücü (RDJTF) 1980'ler ve sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik askeri ve güvenlik stratejilerinin temel dayanağını oluşturmuştur. Washington yönetimi bu çerçevede 1979'dan itibaren, Umman başta olmak üzere, bölge ülkeleri ile söz konusu güce bağlı Amerikan tankerlerinin konuşlandırılması amacıyla üs ve liman kolaylıklarını içeren anlaşmalar imzalamıştır. İlk başta adı Acil Müdahale Gücü olarak geçen fakat arkasından Acil Müdahale Ortak Görev Gücü (RDJTF) olarak ifade edilen Çevik Kuvvetin resmi şeklini alması da 1979 Aralığında başlayan gelişmelerle 8 Şubat 1980'de söz konusu olmuştur.[1006]

İran Devrimi ve Afganistan'ın işgali ABD'nin bölgeyi kendi çıkarları açısından yeni baştan tanımlamasını gerektirmişti. Bölgede gerekirse Amerikan askeri varlığının kullanılmasının önünde duran Nixon Doktrini de bu bağlamda yeniden gözden geçirildi. Brzezinski bölgeyi "üçüncü stratejik bölge" olarak nitelemişti. Carter ise 23 Ocak 1980'de, daha sonra Carter Doktrini olarak bilinecek açıklamasında, "Basra Körfezi bölgesinde denetimi ele geçirmeyi amaçlayan herhangi bir yabancı gücün her türlü girişiminin Amerika'nın hayati çıkarlarına bir saldırı olarak niteleneceğini ve bu saldırının askeri güç de dahil gerekli her türlü yolla püskürtüleceğini" ifade etmekteydi.

Reagan yönetimi ile beraber daha aktif hale gelen Amerikan politikası bağlamında 1 Ocak 1983'te Çevik Kuvvet'in adı bu defa da ABD Merkez Komutanlığı (CENTCOM-US Central Command) olarak değiştirildi. Merkezi Florida'da bulunan CENTCOM için tahsis edilen Bahreyn'deki üsten 1991 Körfez

[1005] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:73.
[1006] Farah Naaz, "Security in the Persian Gulf".(http://www.cionet.org/olj/sa/sa.)

Krizi sırasında oldukça etkili bir şekilde yararlanılırken, 2003 Martındaki Irak'ın işgali sırasında karargah olarak Katar'daki üs kullanılmıştır. Nitekim bölgede 1970'li yılların sonunda gündeme gelen gelişmeler üzerine Suudi Arabistan ABD için en önemli müttefik haline gelmişti. 1980 Eylülünde başlayan İran-Irak Savaşı'yla beraber Suudi Arabistan Amerika'nın desteğine dayanmak zorunda kalmıştır. Amerikan direktifleri doğrultusunda 1981 Mayısında Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman'ın katılımıyla oluşturulan Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) kuruluşuna da Suudi Arabistan öncülük etmişti.[1007]

Nitekim ABD, bölgedeki güç dengesinin en önemli iki ayağını oluşturan İran ve Irak arasındaki savaş sırasında dengenin bozulmasını engellemeye çalışmıştır. Amerikan yönetiminin görünürde Irak'ı desteklemesine karşılık el altından İran'la ilişki kurmaya çalıştığının ve bu bağlamda İran'a silah sattığının 1986'da ortaya çıkmasıyla patlak veren İran-Contra olayı ya da diğer adıyla İran-gate skandalından bir yıl sonra, 1987'de İran-Irak Savaşı'nın bir tanker savaşma dönüşerek Savaşın Körfez'e genişleme olasılığının belirmesi üzerine ABD, Kuveyt gemilerine Amerikan bayrağı çekilmesini sağlayarak onları korumak üzere harekete geçmiştir. ABD, bölgedeki müttefiklerine pek de danışmadan İran'ın petrol platformlarına ve diğer askeri hedeflerine karşı saldırı başlatmıştı. ABD'nin bu tutumuna ilk etapta İngiltere ve Fransa gibi Batılı ülkelerden destek gelmedi. Söz konusu ülkeler savaşın tırmandırılmasına karşıydılar. Ancak bir Amerikan gemisinin mayınlara çarparak yara alması Batılı müttefiklerin tutumlarının değişmesi için yetmişti. Çok sayıda Avrupa ülkesi ABD ile birlikte hareket etmeyi kabul etti. Örneğin Fransa bunlardan ilkiydi. İngiltere, Hollanda, Belçika ve İtalya'yı ise diğerleri izledi. Bu olay sonucu Körfezde Batılı güçlerin ortak bir karlarının olabileceği yönünde değerlendirmeler ortaya çıkmıştır.[1008]

Diğer taraftan, bölge ülkeleri ABD ile aşırı boyutlarda bir askeri ve politik angajmana girme konusunda her zaman çekingen davranmışlardır. Örneğin Umman, ABD ile bölge ülkeleri arasında bir kolektif güvenlik

[1007] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:74.
[1008] Shahram Chubİn, "NATO's New Strategic Concept And Peripheral Contingencies: The Middle East", GCSP-RAND Workshop Papers, July 15-16, 1999. (http:// www.ciaonet.org/ conf/ chs01/ chs01. html.)

anlaşması yapılmasını tercih ederken, diğerleri daha dengeli bir ilişkiden yanaydılar. İran ile savaş halinde olduğu için KİK dışında bırakılan Irak, örgütün en azından bakanlar düzeyindeki toplandılarını kaçırmamaya çalıştı. Saddam, bölge ülkelerinin güvenliğine yönelik herhangi bir tehdit oluşturmadığı konusunda onları ikna etmeye çalışırken, bir taraftan da İran'a yönelik yürüttüğü savaşı tüm bölge ülkeleri adına yaptığını açıklamaktaydı. İran ise Şah sonrasında bölgeden tecrit edilmiş, ancak bölge için de hala ciddi bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmekteydi. Özellikle bölge ülkelerinde çeşitli oranlarda bulunan ve kendilerini dezavantajlı olarak gören Şiiler Körfez ülkelerinin hemen hepsinde iktidarda bulunan Sünni yönetimlere karşı yeni İran rejiminden aldıkları destekle tehdit oluşturmaktaydılar. İran'daki devrimden hemen sonra Suudi Arabistan ve Bahreyn'de mevcut yönetimlere karşı söz konusu ayaklanmalar aslında bu değerlendirmenin abartılı olmadığını göstermişti.[1009]

Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetlerin dağılması ile beraber iki kutuplu yapı sona ermiş, bunun yerini ise global anlamda ne tam olarak tek kutuplu ne de klasik güç dengesi olarak nitelenebilecek bir yapı almıştı.[1010] Aslında ortaya çıkan yeni yapı bu ikisinin karışımıydı. ABD hala sahip olduğu askerî ve siyasi üstünlükle tek süper güç olarak inisiyatif kullanabilecek yegane devlet olarak ortada kalmıştı. Buna karşılık, diğer güçlerin pozisyonu ABD'nin alabildiğine serbest davranmasını ve mutlak güç gibi hareket etmesini kısmen de olsa engellemekteydi. Ayrıca diğer büyük güçlerin sahip olduğu ekonomik, askerî ve siyasal güç de ABD'nin hiyerarşik sistemlerdeki merkezi güç gibi nitelenmesini zorlaştırmaktaydı. Fakat ortaya çıkan yapı 18. ve 19. yüzyılda geçerli olan geleneksel anlamdaki güç dengesi sisteminden de oldukça farklıydı. Uluslararası karşılıklı bağımlılık, nükleer silahların varlığı, aktör sayısının fazlalığı, sanayileşme, nüfus hareketleri ve sistemin küresel bir sistem oluşu bu yapıyı klasik güç dengesi sisteminden ayıran en belirgin özelliklerdi.[1011]

Özellikle 1991 Körfez Savaşıyla birlikte ABD Ortadoğu'da kesin ve belirleyici bir güç haline gelirken, kendi iç sorunlarıyla uğraşan Rusya yerine

[1009] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:76.
[1010] Tayyar Arı, Uluslar arası İlişkiler Teorileri, s:511.
[1011] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:76.

ABD'nin bölgedeki hegemonyası Avrupa Birliği (özellikle Fransa ve Almanya) tarafından sorgulansa da bu iki devlet bu konuda pek başarılı olamamış[1012] ve ABD bölgeyi giderek kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye başlamıştır.

Diğer bir deyişle, Körfez Savaşı'ndan sonra ABD bölgedeki en önemli güç durumuna gelmiş ve bölgeyi kontrol etmeye başlamıştır.[1013] Böylelikle, ABD'nin Ortadoğu'daki hayati çıkarları olan İsrail'in güvenliğinin sağlanması, başka bir devlet tarafından bölgede ABD çıkarlarına meydan okunmaması ve petrolün uluslararası piyasalara kesintisiz ve makul fiyatlarla aktarılması gerçekleştirilmiş oldu.[1014]

Bununla birlikte, Körfez Savaşı sona erdikten sonra G. Bush başkanlığındaki Amerikan yönetimi yeni bir güvenlik stratejisi ilan etmedi. "Soğuk Savaş dönemindeki denge politikasının mandıksal bir devamı olan ve bölgedeki önemli bir değişikliğin bölge istikrarını bozacağı yaklaşımını temel alan çevreleme politikası doğrultusunda Basra Körfezi için üretilen politika 1993-2001 yılları arasına damgasını vurmuştur."[1015] Amerika tarafından İran ve Irak'a karşı uygulanan "ikili çevreleme politikası" Clinton yönetimi zamanında Ulusal Güvenlik Konseyi Yakın Doğu Bölgesi sorumlusu Martin Indyk tarafından kaleme alınmıştır. Bu doktrine göre İran bölgedeki terörist faaliyetlere destek vermektedir, İslam Devrimini yaymaya çalışmaktadır ve gizlice kitle imha silahlarını arttırmaktadır; Irak Saddam yönetiminin genişleme politikaları nedeniyle bölgede istikrarsız bir durum yaratmaktadır; ayrıca her iki ülke de Arap-İsrail barış sürecine olumsuz yaklaşmaktadır.[1016] İşte tüm bu davranışlar ABD'nin bölgedeki çıkarlarını engellemekte ve genelde bölgenin özelde ise ABD'nin güvenliğine karşı tehdit oluşturmaktadır.

ABD, İran ve Irak'ı soyutlama, baskı uygulama gibi çeşitli yollarla uluslararası sistemin yapıcı bir üyesi haline getirmeyi hedefliyordu.[1017] Ayrıca İran

---

[1012] Baskın Oran (Ed.), a.g.e., s:254.
[1013] Serhat Erkmen, "ABD nin Ortadoğuda Değişim İhtiyacının Nedenleri", Stratejik Analiz, Mart 2003, Cilt:3, Sayı:35, s:22.
[1014] Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s:126.
[1015] Serhat Erkmen, a.g.m., s:27.
[1016] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:17.
[1017] Baskın Oran (Ed.), a.g.e., s:269-270.

ve Irak'ı Soğuk Savaş döneminin aksine birbirine karşı kullanmaktan vazgeçtiğini de göstermekteydi. ABD ikili çevreleme politikasını ilan ederek, Körfezden Batı dünyasına güvenli petrol akışının sağlanması şeklinde özetlenebilecek temel Körfez politikasında bir değişiklik yapmış, artık bölgede etkinliğini geçmişte olduğu gibi İran ya da Irak vasıtasıyla, bunlardan birini diğerine karşı kullanmak suretiyle gerçekleştirmeyeceğini ortaya koymuştur.[1018]

ABD Körfez bölgesinde güvenliği sağlamak amacıyla bu politikanın devamı olarak bölgedeki asker sayısını arttırdı ve KİK ülkelerinin silahlanmasını sağladı. Ancak ikili çevreleme politikasının çok başarılı olduğu söylenemez. Özellikle İran'a yönelik ambargo kararına Çin, Rusya gibi devletler karşı çıkıyordu. Ayrıca 1997'de İran'da yönetime gelen Hatemi'nin ABD'ye yönelik iyi niyetli adımları sayesinde bu politikanın İran'a uygulanması giderek zorlaşmıştır.[1019] İran'ın Rusya Federasyonu ile yakınlaşan ilişkileri nedeniyle de ikili çevreleme politikaları eleştirilmektedir.[1020]

Ayrıca özellikle 1990'ların ikinci yarısında ABD'nin Irak'a Uyguladığı petrole karşı gıda programı, Saddam'ın içeride güç kazanmasına yol açmış, ABD'nin Saddam Hüseyin üzerindeki caydırıcılığının azalmasına neden olmuştur.[1021]

Bölge içinden de ikili çevreleme politikasına eleştiriler artmıştır. ABD'nin müttefiklerinin bölgede artan Amerikan askeri gücünden duyduğu rahatsızlık ve bölgede tehdit algılayışının değişmesi bu eleştirilerin başlıca nedenleridir. KİK devletlerine göre artık Irak ve İran kendilerine tehdit oluşturacak durumda değildir ve iç tehdit dış tehdidin önüne geçmiştir.[1022]

Yukarıda anlatılanlara ek olarak 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin tehdit algılayışında ve güvenlik kavramında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Artık tehdit küresel boyuttadır, uluslararası güvenliğin ve barışın

[1018] Gencer Özcan, Şule Kut (Ed.), En Uzun 10 Yıl- Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde 90'lı Yıllar, Büke Yayıncılık, 2000, s:344.
[1019] Gencer Özcan, Şule Kut (Ed.), s:349-350.
[1020] Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s:127.
[1021] Serhat Erkmen, a.g.m., s:28.
[1022] Serhat Erkmen, a.g.m., s:28-29.

sağlanması için uluslararası terörizm durdurulmalıdır. "11 Eylül saldırıları ile birlikte ABD'nin Ortadoğu politikalarında da radikal ve yapısal değişiklikler gözlenmiştir."[1023]

El-Kaide terör örgütünün saldırısıyla birlikte, ABD Filistin ya da İran asıllı terör örgütlerinden başka, radikal İslam'a dayalı terörün Körfezdeki en yakın müttefikleri kapsamında da gelişebileceğini anlamış oldu. ABD Ortadoğu'ya yeni bir düzen getirmeye karar verdi. Daha doğrusu Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde tek süper güç olarak var olan ABD kendi çıkarlarına ve güvenlik kaygılarına göre bölge üzerinde yeni politikalar yürütmeye karar verdi. Buna göre ABD Arap ülkelerine daha az güvenecek ve bölgedeki askeri varlığını arttıracaktır. Gerek kendi güvenliği gerekse ülkeler arası düzeni sağlamak için gerekli gördüğü bölgelere askeri operasyonlar düzenleme hakkını kendinde görmektedir. Körfez Savaşından sonra bu hakkı, geniş kapsamıyla Afganistan'da uygulamıştır. Bu operasyon esnasında Taliban yönetimi ile El-Kaide arasındaki açık bağ ve Afganistan'ın sahip olduğu stratejik önemden dolayı uluslararası arenada destek sağlamıştır.[1024] Oysa aynı desteği İran ve Kuzey Kore ile birlikte uluslararası teröre destek veren Şer ekseninin üçüncü ülkesi Irak'a karşı düzenlediği operasyonda bulamamıştır. Operasyon sonrası Ortadoğu hem bölge ülkeleri, hem komşu devletler hem de uluslararası arena için daha karmaşık bir hal almıştır.[1025]

Diğer bir deyişle, ABD kendi çıkarlarını gözetmede ve bu çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'yu şekillendirmede başarılı gözükebilir ama Ortadoğu politikalarında değişime ihtiyaç duymaktadır ve bunu da en son Irak operasyonu ile fiiliyata dökmüştür. ABD'nin bölgeye yönelik yeni hedefleri doğrultusunda bölgenin akıbetine ilişkin daha kesin yorumlar yapılması için henüz çok erkendir. Önce Irak'ta yeni yönetim nasıl ve kimler tarafından kur(dur)ulacak, Arap-İsrail barış görüşmeleri nasıl sonuçlanacak bunları takip etmek gerekmektedir.

[1023] Sedat Laçiner, "Irak Krizi Ortadoğunun Yeniden Yapılandırılmasının İlk Adımı Mı?", Stratejik Analiz, Mart 2003, Cilt 3, s:32.
[1024] Sedat Laçiner, a.g.m., s:32.
[1025] Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s:128.

ABD'nin politikalarında değişime ihtiyaç duyulmaktadır çünkü Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bölgenin yapısında meydana gelen değişiklikler ABD'nin bölgeye yönelik stratejilerine pek yansıtılmamıştır. "Soğuk Savaş öncesinin temel güvenlik algılamaları önemli bir değişim geçirmeden Körfez Savaşı sonrası döneme de taşınmıştır."[1026]

Bu bağlamda, 1990 Ağustos ayında Irak'ın Kuveyt'i işgali hem bölgesel hem de global politikayı derinden etkilemiştir. Esasında Kuveyt üzerindeki egemenlik ve toprak iddialarından hiçbir zaman tam olarak vazgeçmeyen Irak, savaşı bitirmesine rağmen silahlanmasını sürdürmüştü. Dolayısıyla hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında devam eden silahlanma Irak ekonomisini neredeyse çökme noktasına getirmişti. Sorunları aşmanın ve içine düştüğü ekonomik durumdan kurtulmanın yanı sıra, sahip olduğu askeri ve politik üstünlüğünü daha kalıcı hale dönüştürmenin bir aracı olarak, Kuveyt'i işgal ve ilhak etmeyi öngören Saddam böylece bir anlamda kendi iktidarının sonunu hazırlarken, Irak halkını yeniden on yılı aşkın bir sefaletin ve yoksulluğun içine sürüklemiş oluyordu. BM'nin Irak'a askerî güç kullanılmasına izin veren 678 sayılı kararıyla Amerikan öncülüğünde uluslararası koalisyon güçlerinin başlattığı savaş yine BM'nin 687 sayılı ateşkes kararıyla sona ermişti. Söz konusu karar aynı zamanda Irak'ın kitle imha silahlarından arındırılmasını ve bu amaçla bir uluslararası denetim mekanizması (UNSCOM ve IAEA ile) oluşturulmasını ve bu heyetin vereceği olumlu rapora kadar ambargonun devam ettirilmesini öngörmekteydi.[1027]

Irak'ı yasaklı silahlardan arındırmaya ilişkin süreç 1998 Aralığına kadar kesintili bir şekilde devam etti. 1998 Aralığında; Amerikan ve İngiliz güçlerince gerçekleştirilen "Çöl Tilkisi Operasyonu" (Operation Desert Fox) söz konusu denetim faaliyetlerinin tam dört yıl askıya alınmasına yol açtı. Bu arada 1999 Aralığında BM tarafından alman 1284 sayılı kararı doğrultusunda UNSCOM'un yerine oluşturulan UNMOVIC'in[1028] denetim görevine tekrar devam etmesi Irak yönetiminin itirazı nedeniyle sağlanamadı. Nitekim 2002 Kasımdaki

[1026] Serhat Erkmen, a.g.m., s:32.
[1027] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:77.
[1028] BM Silah Denetim Komisyonu.

1441 sayılı kararın Irak yönetimi tarafından da kabul edilmesiyle beraber UNMOVIC ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)[1029] görevlileri denetim işlevine tekrar başladılar. Fakat tüm bu gelişmeler ve Irak yönetiminin kitle imha silahlarından vazgeçme konusundaki tutumunu yeterince tatmin edici bulmayan Amerikan yönetimi BM'de, Irak'a güç kullanılmasının yolunu açacak yeni bir kararın alınmasını özellikle Fransa, Rusya ve Çin'in vetoları yüzünden sağlayamamasına rağmen, Saddam'ı devirmeyi amaçlayan operasyona 20 Mart 2003 tarihinde İngiltere ile birlikte başladı. 10 Nisan'da Bağdat'a girilmesi ve 1 Mayıs'ta savaşın bittiğinin açıklanmasıyla Beyaz Saray/Pentagon askeri ve ekonomik anlamda amaçlarına büyük ölçüde ulaşmış bulunuyordu. Zira Saddam yönetimi işbaşından uzaklaştırılmış, Mayıs ayına gelindiğinde askeri anlamda Irak'a tamamen Amerikan ve İngiliz güçleri yerleştirilmiş, Irak'ın petrol kaynakları ve Irak'ın yeniden inşasına ilişkin altyapı yatırımları Amerikan ve İngiliz şirketleri arasında paylaşılmıştı ve paylaşılmaya devam edilmekteydi. Fakat ABD'nin Irak'ı tam anlamıyla denetim altına alması ve istikrarı sağlaması pek de kolay olmadı.[1030]

Tüm bunlara karşın, Irak'ın Kuveyt'i işgali karşısında oldukça etkisiz kalan Körfez İşbirliği Konseyi ve üye ülkeler Irak'ın BM kararlarına uymasını ve denetimin etkin şekilde işlemesini sağlayamadıkları gibi, 2003 Martındaki ABD'nin Irak'ı operasyonu esnasında da oldukça etkisiz kalmışlardır. Söz konusu ülkeler Kuveyt'in işgali sırasında Saddam'ın tavrı karşısında bunu sadece kınamakla ve sorunun barışçıl yoldan çözülmesine ilişkin taleplerini ifade etmekle yetinmişler, fakat aktif bir şekilde girişimde bulunmaktan hep kaçınmışlardır. Aslında söz konusu ülkelerden Suudi Arabistan gibi bazıları Saddam'ın silahsızlanmasını ve tehlike olmaktan çıkarılmasını isterken, Bahreyn ve BAE gibi diğer ülkeler ortaya çıkacak güç boşluğunun İran tarafından doldurulmasından endişe etmekteydi.[1031]

21.yüzyıla ABD'nin geniş askeri varlığı yolu ile sağladığı muhafazakar istikrar ile girildi. Bu varlık; 1980 ve 1990 yıllarında olduğu gibi güç dengelerinin

[1029] Bkz.; www.un.org.tr.
[1030] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:78.
[1031] Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, s:78.

değişmesi ile savaşın sonuçlanabileceği ve bir ufuk ötesi müdahale tehdidini vazgeçirmekte yeterli olmayacağı anlayışı ile destekleniyordu. ABD'nin hazırlığı aynı zamanda bir güvenlik sistemini yaratmaya çabalarıydı.

Sonuç olarak ABD, üç yerel gücün politik istikrarı şüpheli olan en zayıf olanına güven ve destekle birleşmiş, yükselen maliyetli ve riskli doğrudan askeri stratejiye güvenmektedir. ABD Saddam rejimini devirse bile İran gibi nükleer silahlara sahip başka bir rejim ile yüz yüze kalacaktır. Bu rahatsız edici bir durum oluşturmaktadır. ABD 30 yıl önce İngiltere'nin yaptığı gibi körfezden çekilme seçeneğine henüz sahip değildir. Bu nedenle daha olumlu, maddi açıdan karşılanabilir ve sürekli politik değişimlere direnç göstermek yerine destekleyici bir körfez güvenlik sistemini sağlamak ABD için önemli bir ilgi alanıdır.

Tabii ki bir güvenlik sisteminin amacı; potansiyel tehditleri zayıflatmak, önlemek veya karşılamaktır. Körfez güvenlik tehditleri Saddam gitti diye ortadan kalkmayacaktır. Şu an için en önemli muhatap İran olacaktır. İran'daki önemli unsurlar halen devrimin Körfez'deki sıradan rejimlerin yıkılması ile yayılması taraftarıdır, buna Saddam sonrası Irak da dahildir. İran zayıf askeri gücüne rağmen Körfez'de füzeler, mayınlar, savaş gemileri, denizaltılar ile dünya enerji piyasalarına büyük zararlar verebilecek bir deniz tehdidi oluşturabilir. İran aynı zamanda nükleer silahlara da sahip olabilir. İran'ın nükleer silahlara sahip komşuları İsrail, Pakistan ve Rusya silahları temin etme konusunda vazgeçirilseler bile İran'ın nükleer silahlara sahip olması diğer bütün Körfez ülkelerini nükleer gölgenin altına sokacaktır bu da onların ABD ile batı ile ve petrol ile ilgili politikalarını etkileyecektir. Körfez güvenliği için İran tek tehdit değildir ve güvenlik sistemi ve İran'ın rolüne bağlı olarak tam anlamıyla bir tehdit olarak takdir edilmemektedir. Ancak İran ile başa çıkamayan bir güvenlik sistemi mevcut sistemden daha iyi bir sistem olmayacaktır.[1032]

[1032] 'A New Persian Gulf Security System', s:3.

12. BASRA KÖRFEZİ GÜVENLİK SİSTEMİ

İngiltere'nin 1968'de, Süveyş kanalının doğusundan geri çekilmeyi planladığını bildirmesinden bu yana, efektif bir 'Basra Körfezi Güvenlik Sistemi' bulma konusunda tekrarlanan çabalar bulunmaktadır. Bölge; sürekli olarak savaşta veya savaş başlangıcının kıyısında ve uluslar arası terörün kaynağı durumundadır. Ayrıca kitle imha silahları araştırması yapan iki önemli ülkeye sahiptir. Bu etkenler, bölgesel ve dış aktörler tarafından fonksiyonel güvenlik sistemi geliştirme çabalarında etkili olmaktadır.

Bugünkü sistem; Birleşik Devletlerin, büyüme mücadelesini sürdürmesi ve bölgedeki kitle imha silahları ile artan tehlikeli savaşlar ve yerel hoşnutsuzluğa rağmen askeri varlığını anlamaya dayanmaktadır. Körfez petrol yataklarının global ekonomi için bugüne kadar ki en hayati duruma sahip olmasından dolayı, güvenilir bir güvenlik sistemi için araştırmalar daha önce hiç bu kadar önemli olmamıştır. Bu karışıklık sırasında bile bölgede, Avrupa'da veya ABD'de ulusal tartışmalar olmuş ve bölgeye eziyet çektiren dengesizlik çemberini ve karmaşayı kırmak için savaş sonrası sistem üzerinde gerçekçi araştırmalar yapılmıştır.[1033]

Savaş karşıtları, ABD'nin tavrının bölgeyi dengesizleştirdiğini iddia etmektedirler. Fakat krizden krize yalpalayan mevcut güvenlik uygulamalarının nasıl geliştirileceğine veya değiştirileceğine dair hiçbir fikirleri bulunmamaktadır. Şu ana kadar, her ne kadar planlar ayrı ayrı formüle edilemese de, Birleşik Devletlerdeki planlayıcılar Irak'ın ekonomik ve politik yapılanmasına yoğunluk vermişlerdir. Bölgede daha sağlam bir sistem oturtulamazsa, gerekli olmasına rağmen, Irak'ın yeniden yapılandırılması ve demokratikleştirme yetersiz olacaktır. Ayrıca Irak'ın yeniden yapılanması,[1034] yeni ve daha iyi bir güvenlik sisteminin kurulması, iki ayrı hassas gelişmeyle kesişmektedir. Birincisi Suudi Arabistan'daki elit kesim arasında büyüyen kabullenme ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'nin azalan yerel reform ihtiyacı bildirimleridir. Diğer gelişme ise, Amerika ve İran'ın, gün geçtikçe artan, birlikte iş yapabilme olasılığıdır.

[1033] Andrew Rathmell, Thedore Karasik And David Gompert, 'A New Persian Gulf Security System', Issue Paper, s:1.
[1034] Mustafa Kayar, a.g.e., s:359.

12.1. Körfez Güvenlik Sistemi Oluşturmada Önceki Denemeler

Batının petrole susamışlığı; 20.yy başından itibaren Körfezi, ilgisizlikten uluslararası politikanın düğüm noktası haline dönüştürmüş, dış güçler bölgesel güvenlik sistemini idare altına almıştır. Son yüzyılın ilk 70 senesinde, İngiltere güvenlik şemsiyesini bölgede genişletmiştir. Vekil rejimler, iyi seçilmiş bölgelerde askerler, anahtar noktalarda ikinci derece subaylar, açık deniz filolarının kombinasyonu ile İngiltere dost hükümetleri desteklemiş ve limitler içinde kalarak içlerinde rekabeti korumuştur. Bölgedeki bazı dramatik değişikliklere rağmen İngiltere, 1958 Irak devrimi, beklenmedik başarılı sonuçlar ve Arap milliyetçiliği gibi dengesizleştirici baskılar ile temel uyuşmazlıkları ortadan kaldırmıştır. Kuveyt üzerindeki Irak tehditleri kaldırılmış, Umman'daki ayaklanmalar bastırılmıştır. Arap milliyetçiliğinin yükselmesi, düşüşte olan ekonomi, İngiltere'yi toprak vermeye zorlamış, ilk olarak Aden'den ve daha sonra 1971'de bölgeden tamamen çekilmiştir.

İngiltere'nin çekilmesi ile Körfez'de güvenlik yöneticisi rolünü Birleşik Devletler devralmıştır. Başlangıçta, güvenlik sistemi denetlemesi için bölgesel müttefiklere ve bölgeye -kendi güç yöneltme imkanlarını yapmama ihtimaline karşı- güvenmek yerine, Birleşik Devletler bölgede ileride barışçıl olmayan ve maliyetli bir yerleşmeyi önlemenin yollarını araştırmaya başlamıştır. 1970'ler de Birleşik Devletler dengeyi sağlamak ve statükoya yönelik tehditler için İran ve Suudi Arabistan'a karşı Çifte Kuşatma'yı kullanmaya başladı. Fakat ABD'nin İran ve Suudi Arabistan'la iyi ilişkisi, onun kaderini belirsiz meşruiyet rejimlerine bağlamıştı. Birleşik Devletler, İran ve Suudi Arabistanlı diktatörleri, radikal alternatif korkusuna ve stratejik politikalara karşı desteklemiştir. Politik reform Amerika ajandasında mevcut değildi; Amerikan diplomatları ve istihbarat görevlilerinin, reformcular ve diğer muhalif unsurlarla hiçbir fiili bağlantıları olmamıştır.[1035]

Bu politika İran'da, Birleşik Devletler için kötü sonuçlanmıştır. Yerel yönetime saygı duymayan güç yapılarını baz alan bir strateji, onun en zayıf sabit sütunu kadar dayanıklı olduğunu kanıtlamıştır. Yeni bir Körfez güvenlik sistemi

[1035] 'A New Persian Gulf Security System', s:2.

kurmak için, kalıcılığın kanuna uygunluk (meşruiyet) ihtiyacı içinde olduğu öğrenilmiştir. Benzer şekilde, eğer yerel güçler kaybetmeye veya değişmeye eğilimli olmasaydı Birleşik Devletlerin maliyetleri ve esas varlığının risklerini onlarla paylaşmak için yerel güçlere bağlılığı kendini aldatmak olabilirdi.

ABD tarafından yönetilen birinci sistem, radikal din adamları tarafından öncülük edilen halk ayaklanması Şah'a ulaştıktan sonra çökmüştür. İran'ın ihtilalci yayılmacılığından korkarak, Birleşik Devletler 1980'lerde İslamcı cumhuriyetler ile denge kurmak için Irak'a, aynı anda da yeni kuvvetlenen Körfez İşbirliği ülkelerine Irak ordusunu finansal olarak desteklemesi için dönmüştür. Aynı zamanda Körfez İşbirliği ülkelerinin askeri zayıflığı ve daha önce İran tarafından sağlanan destek eksikliği ile kendi iyiliği için Birleşik Devletler daha fazla direkt olarak bölgenin içine yaklaşmıştır. Şah'ın düşmesinden sonra, Marsilya ve Bahreyn gibi bölge askeri üslerindeki büyüyen Birleşik Devletler araştırmaları ve Amerika Savunma Bakanlığı tarafından organize edilen Acil Müdahale Güçleri, bu eğilime dikkati çekmiştir. İran'ı kontrol etmek için Irak'a güvenme 1980'lerin sonunda resmi ataklarla geri tepmiştir. Körfez İşbirliği Ülkelerinin ordularının kurulma planı, Körfez Araplarının modern savaşa olan az ilgi ve yetenek eğilimleri ile nafile olduğu kanıtlanmıştır.[1036]

1990 Ağustosunda, Amerikanın Irak ve Körfez ülkelerine güvenme stratejisi hayret verici bir sona dönüşmüştür. Çifte kuşatma başlığı altında (bu terim güç dengesini yalanlamaktadır) ve Körfez İşbirliği ülkelerinin kendi savunmalarına katkıda bulunma yeteneklerinde kaybolan güvenle, ABD bölgesel dostlarına güvenden çok daha güçlü bir ileri mevcudiyete geçiş yapmıştır. Bu; Amerikan birliklerinin, bölgede üs kurma, tekrar durum değerlendirmesi yapma ve krizlerde destek sağlama tatbikatları ile yüksek öncelikli yapılanmayı mevcut duruma dahil etmiştir.[1037] Bu ileri mevcudiyet, Amerikan güçlerinin tamamlamak için profesyonel Amerikan yerli ordu kapasitesi sağlama söylevleri içerisinde Körfez İşbirliği ülkelerine çok daha fazla silah satışı ile desteklenmiştir.

[1036] 'A New Persian Gulf Security System', s:3.

[1037] "In Heart of Gulf, U.S. Fleet Keeps Wary- Eye on Saddam," International Herald Tribune, January 31,1996; "US Military Presence in Persian Gulf," Defense News, December 19-25,1994.

Çöl Fırtınasından sonra, ABD Savunma Bakanlığı, silahlı temel savaş senaryolarından biri olarak hem İran hem de Irak'tan Körfez'e konvansiyonel savaş tehdidini ele almaya başlamıştır.[1038] Sovyetler'in Avrupa ve Batı Asya üzerindeki tehdidinin 1991 itibariyle kalkmasıyla, Körfez; Amerikan stratejik düşünce ve güç planlamasında merkezi oluşturmuştur. O zamandan bu zamana, İran ve Irak'ın asimetrik savaş stratejilerinin kışkırtmasıyla, Basra Körfezi'nde yüksek ölçekli mücadele ihtiyacı, tüm A.B.D ordusunun büyük kısmı için güç yapısı ve yatırım maliyetleri açısından hesaplanmıştı.

1990'lar sırasında, Amerikan güvenlik battaniyesini altında önemli bölgesel gelişmeler olmuştur. Körfez İşbirliği Ülkeleri içinde, Katarın bağımsız bir oyuncu olarak gelişimi 6 üyeli grubun içindeki ilişkileri karıştırmıştır. Daha önemlisi, İran yavaş yavaş ve zig-zag tavırlarla, Tahran'ın düşüncesinde olduğu gibi Körfez'de doğal lider olduğunun fark edilmesi koşuluna rağmen daha ılımlı bir güvenlik yaklaşımının bazı prensiplerini kabul etmeye doğru yönelmiştir. Tabii ki, her ne kadar İran'ın devrimcilik tutkusu hafiflemeye ve ortadan kalkmaya başlasa da, Hamas ve Hizbullah'a desteği ve kitle imha silahları araştırmaları Amerika'nın Tahran'a olan antipatisini uzunca bir süre sürdürmüştür.

İran'ın ılımlılığı, en azından Körfez İşbirliği Ülkeleri ve İran arasında, işbirliğine doğru atılan deneme niteliğindeki adımları ümitlendirmeye yöneltmiştir.[1039]

12.2. Saddam Sonrası Seçenekler

İleriye dönük tehdit veya tehditler ne olursa olsun, Körfez güvenlik sisteminin Amerikan ordusu şemsiyesi altında olmayacağı kuşkusuzdur. Bölgenin önemi ve değişken yapısı bunu gerektirmektedir.

[1038] J. Clinton, National Security Strategy of the United States, 1994-1995, Washington, D.C. Brassey's, 1995, pp. 27-28; S. Simon, "U.S. Strategy in the Persian Gulf," Survival, Vol. 34, No. 3, Autumn 1992, pp. 81-97.

[1039] Lawrence G. Porter And Gary G. Sick, eds., Security in the Persian Gulf: Origins, Obstacles, And the Search for Consensus, New York: Palgrave, 2002.

Savaş sonrası Irak'ta yeni bir ülke kurma çabası; Bosna, Kosova ve Afganistan'dan farklılıklar gösterse de, İngiltere ve Fransa'nın Sykes-Picot ve San Remo Andlaşmalarıyla Ortadoğu'yu parçalara bölüp ele geçirmesiyle benzerlikler göstermektedir. Bugün yeni bir liberal emperyalizm tanımını yapanlar tarafından benzer paraleller çizilmiştir.[1040] Bölgeye ilişkin uzun vadeli stratejik hedefler tespit edilmiştir. Görünüşte kurallara, sınırlara saygılı, komşuları için tehdit olmayan meşru ve beceriyle yönetilebilen bir ülke kurma çabası olsa bile, gerçekte perde arkasında çok zengin Irak petrollerini elde etme ve petrolü ekonomik bir silah olarak BOP içerisindeki ülkeler aleyhinde kullanıp, az gelişmiş BOP ülkelerine suni tehditler hedef göstererek silah satma programı geliştirme yoluna gitmiştir. Son Körfez krizi ile harap olan Irak'ın yeniden inşasında ABD ve İngiliz şirketleri yaklaşık 250 milyar dolarlık pastaya talip olmuşlardır.

Demokratikleşme vizyonu Irak'tan öteye geçerek tüm Ortadoğu'yu yeniden yapılandırma noktasına gelmiştir. Bu süreçte demokratik dönüşüm Irak'tan sonra diğer Arap ülkelerinde de kendini gösterecektir.[1041]

Anti-demokratik Arap yöneticiler doğal olarak bu demokratikleşme söylemine korkuyla yaklaşmaktadırlar. Özellikle de Amerikan süngüsü ile geldiği zaman. Bu tip baskıları etkisiz hale getirmek amacıyla Suudi Arabistan prensi Abdullah, dikkat çekici adımlar atmıştır. Bunun amacı Arap ülkelerindeki reformu sağlamak ve Filistin sorununun çözümünü gerçekleştirmek adına sunduğu önerilerle Suudi Arabistan'ın çözümün bir parçası olduğunu göstermekti. Yakın zamanda denenmesi önerisiyle Şura Meclisinin seçim ile tayinini ve Amerikan askerlerinin ülkeden çıkartılmasını gündeme getirmiştir.[1042]

Daha birçok KİK (Körfez İşbirliği Konseyi) üyesinin ülkelerinde reformcu atılımlar başlattıkları görülmektedir. Bahreyn'deki seçim sistemi, meclisteki 40 üyenin 6'sının kadın üyeler olması, yasama yetkisine sahip komiteler kurulması gibi Körfez'de eşi görülmemiş uygulamalar buna örnek verilebilir. Yine Umman'da

---

[1040] "Robert Cooper, "The New Liberal Imperialism," The Observer, April 7, 2002.
[1041] Paul Wolfowitz, "Iraq: What Does Disarmament Look Like?" speech to Council on Foreign Relations, January 23, 2003; Fouad Ajami, "Iraq And the Arabs' Future," Foreign Affairs, January/February 2003.
[1042] Patrick E. Tyler, "Saudis Plan to End U.S. Presence," The New York Times, February 8, 2003.

2003 Ocak ayında yapılan seçimler ilk defa uluslar arası sorunları kapsayarak yapıldı. Katar'da da eğitim sistemini değiştirmek için tasarılar yapılmaktadır.[1043]

Bu atılımları gerçekçi bulmayan demokrasi yanlıları eylemlerini devam ettireceklerini ifade etmektedirler. Buna rağmen güvenli bir körfeze giden yolda tüm yönleriyle aniden demokrasiye geçişin hem pratik hem de ihtiyatlı olmayacağı bilinmektedir.[1044] Ancak bu, bölge veya Arap dünyasının demokrasi ile bağdaşamaz olduğu anlamına gelmemektedir. Buna rağmen ABD tarafından yapılan tek yanlı demokrasi baskısı bölgedeki kemikleşmiş Arap otoriter yapısı ile bağdaşmamaktadır. Şu anki yapıya yalnızca radikal İslamcı söylemler alternatif olmaktadır. Güçlü kökten dinci karşı güçler de ani serbest seçimlere ve temsili sisteme geçmeye hazır durumdadırlar. Demokrasi için bu hazırlıklar yıllar hatta on yıllar önce başlamalıydı; ama bunun olmamış olması radikallerin şu anda yaşanan monarşik sistemi değiştirmeye, bir şans verilirse hazır oldukları gerçeğini değiştirmemektedir.

Savaş sonrası körfez güvenlik sistemi için daha pragmatik bir model de 1970'lerin çifte kuşatma yaklaşımı olabilir. KİK ülkeleri 11 Eylül'den sonra büyük sayıda profesyonel silah elde edip, ordularını profesyonelleştirerek ve entegrasyona doğru adımlar atarak silahlanma yoluna gitmişlerdir. KİK'nin kağıt üzerinde İran'ın hava ve deniz kuvvetlerinin körfezde operasyon yapmaktan veya Irak'ın politik yanlışlıklarından caydırmaya yeterli olması gerekir. Savaş sonrası Irak, ordusunu küçültüp modernize etme yoluna gidecektir. O zaman bölgenin istikrarı için bir destekçi olarak davranabilecektir. Bu durumda ABD yeniden dengeleyici konumuna gelebilir. Bölgedeki yandaşlarına, büyük bir güç olan ve bölgedeki yeni oluşumu kabul etmeyen İran'a destek olabilir.[1045]

Bu model başarıya ulaşır gibi gözükmemektedir; çünkü son otuz yıl bölgenin belli başlı sorunları çözülememiş ve bölgede hayat daha da zorlaşmıştır.

Özellikle 1990 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasının ve Varşova Paktının

---

[1043] Susan B. Classer, "Qatar Reshapes Its Schools, Putting English over Islam," Washington Post, February 2, 2003.
[1044] Rosemary Hollis,'Getting out of the Iraq Trap', International Affairs, Vol.79, No.1, 2003, s:23-35.
[1045] 'A New Persian Gulf Security System', s:5.

tam anlamıyla sona ermesinin ardından ABD rakipsiz askeri ve siyasi güç olarak eski demir perde ülkelerinde askeri üslerle kuşak oluşturmaya başladı. 11 Eylül terörist eylemlerinden sonra Afganistan'ın ardından, BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen Irak'a müdahale etti. Demokrasiye geçiş döneminde ABD güdümünde kurulan yeni Irak hükümetinin geleceği tartışma konusudur. ABD Irak'tan çekilse bile kurulan Irak yönetimi bir süre ABD desteğine muhtaç görünse de bölgedeki bombalı eylemler sona ermeyecektir. Daha olumsuz muhtemel durumlarda dahi ABD'nin Irak'a tekrar müdahalede bulunması, uluslar arası platformun tutumu göz önüne alındığında mümkün görülmemektedir.

Bilgisayar teknolojisinin toplumsal hayatın her alanında uygulamaya sokan ABD, bilgi savaşı kavramının ilk ortaya çıktığı ülkedir. Askeri alanda da bilgisayar teknolojisine bütün birimlerine yerleştiren ABD, ordusunun klasik savaş anlayışını kökünden değiştirerek bilgi savaşının öncüsü olmuştur. ABD Savunma Bakanlığı söz konusu savaşın metotlarını uygulayarak, düşmanının haberleşme, komuta kontrol merkezleri ve askeri, ekonomik, sosyal sistemlerini tek bir mermi harcamadan etkisiz hale getirmenin planlarını yapmaktadır. Bilgi teknolojisini yoğun olarak kullanan ABD Ordusu gelecekteki savaşı bir bilgisayar oyunu oynar gibi ekran başında kazanmayı hedeflemektedir. Nitekim ABD Ordusu bu düşüncelerin ışığında 1991 yılında Körfez Savaşında geleceğin savaşının bir tasarımını gözler önüne koymuştur. Bu savaşta bilgi tabanlı sistemler bilgisayar desteğiyle savaş alanına transfer edilmiş, savaş alanının bilinmezlik, düzensizlik ve risk dolu ortamı karar verici komutanların önüne matematiksel ifadeler ve taktik şablonlar halinde konulmuştur. Olaylara eşzamanlı olarak müdahale edilmiş, daha esnek bir taktik anlayışla kararlarda hız ve doğruluk elde edilmiştir. Diğer savaşlara göre daha küçük ve daha az maliyete sahip bir savaş gücüyle neticeye gidilmiştir. Kendisi savaş alanındaki olaylara anında müdahale edebilirken Irak ordusu körleştirilmiş, iletişim imkanlarına müdahale edilerek sağırlaştı-rılmıştır. Daha savaşın ilk gününde cephedeki Irak birlikleriyle onlan yöneten komuta merkezleri arasındaki haberleşme bağlantısı kesilmiş ve yoğun bir psikolojik harekatla Irak ordusunun savaşma azim ve iradesi çökertilmiştir. Körfez savaşının diğer bir farkı da lojistik alanda olmuştur. Bilgi tabanlı malzeme yönetim sistemi ile 10 000 km. uzaklıktaki kaynaklar ABD Ordusunun kullanımına sunulmuştur. Uluslararası kamuoyu desteğinin sağlanması maksadıyla medyanın etkili kullanımı ve savaşın dünya kamuoyunca desteklenmesi ile

siyasi ve psikolojik üstünlük sağlanmıştır. Uydu ve hedef tespit araçlarının kullanılması ile silahların vuruş etkinliği arttırılmış,[1046] bunun yanı sıra Irak Ordusunun hareketleri anlık olarak izlenebilmiştir. Körfez Savaşının sonucunda tüm dünya ABD'nin bilgi savaşı imkan kabiliyetine sahip olduğunu açıkça görmüştür. Kosova ve Afganistan savaşlarında da Körfez savaşında denediği bu imkan kabiliyetini savaş alanına süren ABD'nin bilgi savaşı hususunda lider ülke olduğu bir gerçektir. Ancak bilgi savaşı stratejisini oluştururken gidilen yolda ABD'nin de zayıf olduğu noktalar vardır. Alvin Toffler'in "Dünyada hiçbir ülke bilgi varlıklarının kaybı karşısında ABD kadar hassas değildir. Zira dünyada hiçbir ülkenin ABD kadar kaybedecek bilgi birikimi yoktur."[1047] sözleri bu gerçeği vurgulamaktadır.

Kendisine karşı girişilebilecek bir bilgi savaşında kendi bilgi sistemlerinin alabileceği tahribatın derecesini tahmin etmek ABD için de zordur. Geçmişte klasik ve nükleer savaşlara karşı yürütülen caydırıcılık politikasının bilgi savaşında geçerliliği tartışmaya açıktır, özellikle savaşın değişen yeni yüzü ile düşman kimliğinin değişikliklere uğraması ve bilgi savaşı araçlan-nın herkes tarafından temin edilebilir oluşu ABD'nin karşısına bilgi savaşında savunma stratejisi geliştirilmesi yolunda en büyük engel olarak çıkmıştır. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren terörist oluşumlara karşı ABD yönetimince gösterilen tepkinin çok sert oluşunun altında bu gerçeğin göz ardı edilmemesi lazımdır. Söz konusu olayın altında da bilgi savaşının temaları bulunmaktadır.[1048] Teröristlerin bilgisayar destekli simülasyon sistem- leri yardımıyla jet uçaklarının kullanımını öğrenmesi, saldınlann Dünya Ticaret Merkezi, Pentagon ve Beyaz Saray gibi bilgi savaşının hedef listesinde yer alan stratejik hedeflere yöneltilmesi bize bu konuda ip uçları vermektedir. 11 Eylül olayından sonra ABD yönetimi tercihini devlet sırrından yana kullanmıştır. Ancak toplumuna tam demokrasi ve sınırsız özgürlük vaat eden bir ülkenin yönetiminin bu tercihi her zaman lehine kullanamayacağı da bir gerçektir.[1049]

[1046] C.H.Gray, Postmodern Savaş, s:82.
[1047] Toffler, Alvin ve Heidi: 21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele, Çev.: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994. s:56.
[1048] Eşref Özdemir, Bilgi Savaşları, IQ Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2003, s:118.
[1049] Eşref Özdemir, a.g.e., s:119.

12.3. Körfez Güvenlik Sistemine Avrupa Yaklaşımı

Körfez güvenlik sistemi içerisinde Amerika'nın stratejik ortağı olan Avrupa'ya ve Avrupa'nın yükümlülüklerine, risklerine ve sorumluluklarına bakmakta fayda vardır.

Uluslar arası sistemde işbirliği yapmak hiçbir zaman kolay olmamıştır. Bugünün Avrupa'sı bağlayıcı, kararlı ve ABD'nin Basra Körfezi'ndeki çabasının güçlenmesine destek olmamaktadır. Bugün Avrupa, Körfez'de ve de Ortadoğu ilişkilerinde ABD kadar ses sahibi olmuştur. Eğer Avrupa daha yetenekli hale gelirse, bu ses daha güçlü ve daim olacaktır.

Bununla birlikte, Avrupa'nın geleceğin Körfez güvenlik sistemi konusundaki sesi tartışmaya açıktır. Avrupa'nın yeteneklerinin önemi Amerika'nın Körfez güvenliğinden beklediği yük ve riskler doğrultusunda artmaya başlayacaktır. Avrupa, enerji kaynaklarına daha çok ihtiyacı olması sebebiyle Irak'a stratejik olarak ABD kadar ilgi duymaktadır.

Avrupa yaklaşımı, AB ve KİK diyalogundan görüldüğü üzere iyi bir yönetim anlayışını vurgulamak olmuştur. 1990'lı yılların sonunda, Şimon Perez'in yeni Ortadoğu veya Ortadoğu'da bir güvenlik organizasyonu düşüncelerinde sunulduğu gibi bölgesel entegrasyon kaybolmuştur. Avrupa'nın fonksiyonel yaklaşımı ABD demokrasisi ile harmanlandığında politik değişime destek olacaktır.[1050]

Amerika'nın son on yıllık dönemde icraya koymuş olduğu politikaların sahip olduğu askeri alt yapı ile belirsiz tehditlere karşı huzuru sağlamaya yönelik olduğu ifade edilmektedir.[1051] Avrupa etki alanının yeni dönemde daraldığı ve birinci stratejik alan olmaktan çıktığı muhakkaktır. Bu durum silahlı kuvvetlerin azaltılması ve ABD ekonomisinin rahatlatılması açısından oldukça önemlidir.[1052] ABD Ortadoğu'yu kendi özel alanı gibi değerlendirmektedir. Ortadoğu'ya ilave olarak

---

[1050] 'A New Persian Gulf Security System', s:7.
[1051] Dr.Jeffrey Simon, "Central European Security, 1994: Partnership for Peace", Strategic Forum, Institute For National Strategic Studies, No:1,1994.
[1052] Graham Allison, Gregory F. Treverton, Rethinking America's Security:Beyond Cold War to New World Order, W.W.Norton , New York, 1992, s:IX.

Pasifik havzası yine güvenlik açısından ilgi ve etki sahası kapsamına girmektedir. Bu nedenle 1993 yılından itibaren Avrupa'da askeri üslerde oldukça fazla bir indirime gitmesine rağmen diğer alanlarda sadece sistem olarak küçülme eğilimi göstermiştir.

Sayısal olarak ve bütçe olarak silahlı kuvvetlerinde indirim yapan Amerika'nın bu durumunun teknolojik ve insan merkezli olmayan askeri gelişmelerden kaynaklandığı da ifade edilmektedir.[1053] Günümüzde ABD'nin savunma önceliklerini ana karanın savunması, bölgesel kararlılıkların sağlanması, askeri güç aktarımı, uzay harekatı, bilgi öncülüğü, kitle imha silahlarının etkisiz kılınması oluşturmaktadır.[1054] Soğuk Savaş dönemi sonrasında oluşan belirsizliklerle dolu uluslar arası güvenlik ortamının yükü tek kutup olarak kalan ABD'nin omuzlarında taşınmaktadır. Bu durumun Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğunun lideri konumundan kaynaklanan yükle eşit oranda olmamakla birlikte bir devamlılık göstermesi, ABD'yi ekonomik olarak rahatlamak maksadıyla NATO kaynaklı yeni formüller geliştirme çabasına itmektedir.[1055] Avrupa'nın bütünleşme yolundaki çalışmalarında tarihi ve kültürel hususlarda bir takım problemlerin ortaya çıkmasına rağmen artık Avrupa Birliği başlı başına bir aktör konumuna gelmiştir. Fakat NATO'nun Avrupa içinde yeniden yapılanması ve Akdeniz ve Doğu Avrupa kavsinin içinde olabilecek krizlerde Avrupa'nın kendi kaynaklarıyla müdahale edebilmesi yetisinin geliştirilmesi çalışmalarında Amerika muhatap olarak farklı Avrupa devletleriyle farklı ilişkiler yürütmek mecburiyetinde kalmıştır.

Gerçekte NATO'nun Avrupa'nın korunmasına yönelik Amerika'nın etkinlikle yönlendirdiği bir kuruluş olduğu kabul edildiğinden, NATO ve Avrupa Birliği ile ilişkilerde Amerika tek başına bir kurumla muhatap olamamaktadır. Bu durum Amerika'nın stratejik tercihleri ile özellikle Almanya gibi Avrupa Birliği içinde etkili bir devletin tercihlerinin uyuşmazlığından kaynaklanmaktadır. Amerika'nın durum üstünlüğünü muhafaza altına aldığı stratejik bölgelerdeki

---

[1053] Earl H. Tilford, World View 1998 Strategic Assesments, Strategic Studies Institute, US Army College, 28 Şubat 1998, s:9-13.

[1054] William T. Johnson, "The Report of the National Defence Panel", TİLFORD, Earl H. (editor), World View 1998 Strategic Assesments, Strategic Studies Institute, US Army College, 28 Şubat 1998, s:28.

[1055] Helmut Schmidt, "21nci Yüzyılda Atlantik Ötesi İttifak", Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Dış Basın Bülteni, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Temmuz 1999, s:20.

tercihleri, Bosna Krizi'ne kadar Amerika'yı savunma kimliğinin şekillenmesi açısından anlık bir şekilde Avrupa'dan uzaklaştırmıştır. Bu esnada ortaya çıkan kriz, Soğuk Savaş sonrası tartışılan NATO'nun yeni yapısını ve görev alanı kapsamlarını değiştirme imkanını tanımıştır. Avrupa içinde NATO görev alanına girmeyen bir krize BM şemsiyesi altında NATO'nun müdahalesi ABD açısından Avrupa veya Avrupa Birliğinin stratejik açıdan şekillendirilmesi bakımından oldukça önemli bir kilometre taşı olmuştur.[1056]

Aktif stratejik amaç taşıyan ABD hükümeti Bosna Krizi sayesinde "Avrupa gücü" olmakta devam edeceğini ilan etmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'nın tek başına istikrarı sağlayamayacağı belli olduğundan ABD, Avrupa'dan silahlı kuvvetlerini çekmeye başlamakla birlikte çıkarlarının getirdiği zorunluluk ile Avrupa'ya müdahaleye devam etmiştir. Bu uygulama Kosova örneğinde görüldüğü gibi Doğu Avrupa istikrarının ve Akdeniz Bölgesinin güvenliğinin sağlanması çalışmaları açısından oldukça isabetli olmuştur.

ABD'nin girişimiyle, Soğuk Savaş sonrası dönemin şartlarına uyum sağlamakta zorlanacak eski Varşova Paktı'nın üyelerine[1057] Barış için Ortaklık (Partnership for Peace)[1058] diyalog ve işbirliği paketinin uygulanması 11 Ocak 1994 tarihinde NATO'nun Brüksel zirvesinde kabul edilmiştir.[1059] Amerika tarafından Avrupa'da NATO veya Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği ve ardından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası adı altında bir savunma kurumu oluşturulmasına destek verilmekle birlikte kısa vadede bahse konu her iki girişimin de Amerikasız varlığını sürdürebileceği mümkün görülmemektedir.

Konunun diğer bir boyutu ise, Avrupa'da Amerika'nın sadece güvenlik açısından kolektif çabalar göstermesinden ziyade tarihsel gelenek içinde devam eden organik bağımlılıktır. ABD'nin doğrudan yatırımlarının yaklaşık %50'si

---

[1056] Richard Holbrooke, "America: A European Power", Foreign Affairs, Agenda 1996, s:134-135.

[1057] Rusya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Federal Cumhuriyeti, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Litvanya, Letonya, Estonya Dışişleri bakanları Aralık 1991'de Brüksel'de NATO Dışişleri Bakanları toplantısına davet edildi.

[1058] 20 Aralık 1991 tarihinde kurulan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne iştirak eden 43 devletin tamamı bu programa dahil edilmiştir.

[1059] NATO Handbook, Belgium, NATO Press And Information Bureau, 1995.

Avrupa'dadır ve Amerikan ekonomisinde iş yapan yabancı yatırımların yaklaşık %60'ı Avrupa'dandır. Avrupa Amerikan ihracatının %31'ini kaplamaktadır ve Amerikan ithalatının %29'unu Avrupa malları ve hizmetleri oluşturmaktadır. ABD'nin Avrupa'daki rolünü Kissinger şu şekilde ifade etmektedir: "ABD'nin varlığı Avrupa bütünlüğünün bir ön koşuludur. ABD olmasaydı ve misyonunu devam ettirmeseydi Avrupa Birliği Alman egemenliği korkusu altında ezilip gider; Avrupa'nın tarihsel koalisyonları oluşturulur; Almanya milliyetçi ihtiraslara kapılır ve Rusya intikam peşinde koşardı."[1060]

Avrupa'da dengeli bir yapı, bölünmüşlüğün ortadan kalkması, AGSP'nin NATO ile işbirliği, ani krizlere müdahale edilebilmesi sebepleriyle Amerika için Akdeniz ve Doğu Avrupa kavsini kaplayan ve halihazırda barut fıçısı olarak tanımlanabilecek Balkanları, Karpatları içine alan Avrupa vazgeçilemez bir stratejik alan olarak kıymetini devam ettirmektedir.[1061]

Doğu Bloğu ile yaşanan Soğuk Savaş Amerika'ya altı trilyon dolara mal olmuştur. ABD büyük bir güç olmasına rağmen uluslar arası istikrar ve barışın korunması ile insani yardım ve ekonomik gelişmenin devamını parasal açıdan tek başına karşılaması mümkün değildir. Amerika askeri güçlerinin sürekli azaltılması bu pahalı yatırımın yükünün Avrupa ile paylaşılması ile ilgilidir.[1062] Bütün ekonomik zafiyetlere rağmen son Kosova bunalımı ve ABD müdahalesi Avrupa'daki misyonu açısından ABD'nin tercihini göstermektedir. Birleşik ve dolayısıyla daha bağımsız bir Avrupa'yı arzu eden Amerika ağırlığını Avrupa'nın siyasal ve ekonomik birliğine gerçekten bağlı güçlerden yana koymak mecburiyetindedir.

12.4. Körfez Güvenlik Sistemine Türkiye Yaklaşımı

İki kutuplu dengenin sona ermesine karşılık ortaya çıkan istikrarsızlık ve belirsizlik ortamında yeni küresel güvenlik sorunları önem kazanmıştır. Bunlar:

[1060] Henry A. Kissinger, "Expand NATO Now.", Washington Post, 19 Aralık 1994.

[1061] Thomas Durell Young, European, Earl H. Tilford, (editor), World View 1998 Strategic Assesments, Strategic Studies Institute, US Army College, 28 Şubat 1998, s:57.

[1062] Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Yayınları, Amerika Birleşik Devletleri Stratejik Değerlendirmeleri-1997, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1997, s:52-53.

Ülkelerdeki nüfus artışları, kaynakların paylaşımı, aşırı şehirleşme ve çevre kirlenmesi, teknolojik gelişmeler, merkezi devlet yapılarının zayıflaması, uluslararası kuruluşların milli güç unsurları üzerindeki etkinliğinin artması, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ve belirsizlikler, uluslararası organize suçlar, dini ve etnik çatışmalar ve kitle imha silahlarının yayılma eğilimi, tehdit kavramını daha da muğlak hale getirmiştir. Bu nedenle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de stratejik tehdit algılamalarında bazı değişimlere yol açılmıştır. Tehdit kavramı daha önce belirgin ve kitlesel iken, bugün, dünyadaki global eğilimler ve gelişmeler neticesinde, risk alanları; ülkelerin milli menfaatlerinin önem derecesine bağlı olarak, çok yönlü, çok boyutlu ve değişken bir hale gelmiştir.[1063] Balkanlar'dan Orta Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyanın merkezinde yer alan ve bölgesinin vazgeçilmez bir istikrar unsuru olan Türkiye, bu tehditleri bertaraf edebilecek milli güç unsurlarına sahiptir.[1064] Türkiye bu stratejik konumuyla; genel savunma stratejisi olarak, daha barışçı ve istikrarlı bir güvenlik ortamı yaratmak için bölgesinde çatışmaları önleyerek, gerginlikleri azaltmaya ve istikran yükseltmeyi yardımcı olmayı amaçlamalıdır. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu politik-askeri ortamın bir gereği olarak caydırıcı bir yapının oluşturulması ve muhafazası bu politikaların ayrılmaz bir parçası olmalıdır.[1065]

Bu bağlamda Savunma Konsepti aşağıdaki tedbirlerin alınmasını öngörmektedir:

İç tehditle ilgili olarak;

Ülkenin bölünmezliğini, birlik ve bütünlüğünü, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik ve laik hukuk devleti yapısını tehdit eden terör örgütü ve irticai unsurlarla mücadele ederek iç tehditi bertaraf etmek,

Dış tehditle ilgili olarak;

-Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve halkın

[1063] Eşref Özdemir, a.g.e., s:105.
[1064] Mert Bayat, Milli Güç ve Devlet, s: 88-98.
[1065] Hüseyin Kıvrıkoğlu, 'Genelkurmay Başkanlığı', Savunma ve Havacılık Dergisi, 1998, Sayı:12, s:8-9.

bütünlüğünü sağlamak maksadıyla öncelikle muhtemel dış tehditi caydırmak,

-Caydırmanın yetersiz kalması ve bir krizin ortaya çıkması halinde, krizin kontrol altına alınarak Türkiye'nin hak ve menfaatleri lehine sonuçlanmasını sağlamak,

-Savaşı önlemek, uluslararası gerginlikleri azaltmak, adil ve devamlı bir barışı temin için NATO ve diğer koliektif güvenlik sistemleri içinde üzerine düşen her türlü katkıyı yapmak,[1066]

-Bir savaş durumunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını, hava sahasını, karasularını ve ekonomik bölgelerini korumaktır.[1067]

Daha somut olarak ele alacak olursak yeni savunma stratejisinin temel taşlarını şunlar oluşturmalıdır:

-Caydırıcılığı esas alan, teknoloji ağırlıklı bir savunma gücü oluşturulmalıdır.

-Barışta güvenlik ortamının şekillendirilmesinden, kesin sonuçlu konvansiyonel harbe giden süreç içerisinde adım adım müdahale stratejisi benimsenmelidir.

-Tehditler geniş bir yelpazede değerlendirilip açık olarak tanımlanmalı ve mücadele edilmelidir, (devletler, silahlı güçler, terörizm, çeteler, uyuşturucu tacirleri, silah kaçakçıları v.b.)[1068]

Soğuk savaş döneminde Doğu-Batı ekseninde oluşan iki bloğun temas noktasında yer alan Türkiye, Doğu Bloğunun süper gücü SSCB ile sınırdaş olmadan kaynaklanan dengesiz kuvvet dağılımına rağmen, mevcut güçlerini statükonun dolayısıyla kendi toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi için kullanmıştır.

[1066] Eşref Özdemir, a.g.e., s:106.
[1067] Hüseyin Kıvrıkoğlu, 'Genelkurmay Başkanlığı', Savunma ve Havacılık Dergisi, 1998, Sayı:12, s:10-12.
[1068] Eşref Özdemir, a.g.e., s:108.

Soğuk savaş sonrası daha önceki statik yapının ötesinde Almanya, Japonya, Çin gibi yeni güç merkezlerinin ve yeni jeopolitik teorilerin oluşmasıyla birlikte Türkiye jeopolitiğinin de yeni parametrelere uyum sağlaması gündeme gelmiştir. Kuramsal çerçeve içinde anlatılmaya çalışılan güçlü devlet seçeneğini ortaya koyacak stratejik planlama yeni parametrelerin anlaşılması, iyi kullanımı ve idaresi ile sağlanabilecektir.

1990'lı yıllardan sonra güç merkezleri[1069] oldukça değişmiştir. Genel anlamı ile bu merkezler Türkiye'yi etkileyen davranışlar itibarıyla Amerika, Avrupa, Uzakdoğu olarak görülmektedir. Bütün bu çerçeve içinde Türkiye jeopolitiği oldukça değişik yeni açılımlara ve yorumlara ihtiyaç göstermektedir.

Soğuk savaşın hemen ertesinde ortaya çıkan acil değerlendirmelerle, Türkiye için, büyük bir gücün dünya sahnesine çıkması şeklinde yayınlar yapılmış ve söylemler geliştirilmiştir. Böyle bir davranış veya refleksin ortaya çıkmasının temel sebebi Avrasya'nın enerji kaynaklarının dış dünyaya açılması, belirsizliklerden istifade edebileceğimiz erken düşünceler olmuştur. Bölgesel güç konumunun global etkinliğe dönüştürülmesi maksadıyla jeopolitik durumun değerlendirilmesi ve uluslar arası ekonomik, siyasi ve güvenlik ilişkilerinde dinamik bir çerçeve içinde kullanılması gerekmektedir. Halihazırda da devam eden durum gereği Türkiye değişen dengelerde, değişim odaklarının merkezi konumuna gelmiştir[1070].

Türkiye'nin jeopolitik etki alanlarını;

Yakın kara havzası olarak Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya,

Yakın deniz havzası olarak Karadeniz, Adriyatik, Doğu Akdeniz, Körfez ve Hazar Denizi ile Yakın kıta havzası olarak Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya oluşturmaktadır.

İç içe geçen dairevi kuşaklardan oluşan bu havzalar Türkiye'nin bölgesel etki

[1069] Mert Bayat, a.g.e., s:448-457.
[1070] Işık Biren, "Değişen Dünya Jeopolitiğine Türkiye'den Bakış: Yeni Dünya Koşullarında Değişen Jeopolitik Stratejiler ve Değerler.", 1998 Yılı Konferanslar Serisi, Marmara Üniversitesi Uluslar Arası Stratejik Araştırmalar Merkezi (USAM), İstanbul, 1999, s. 62.

alanlarının kademeli bir tarzda genişletilerek uluslar arası küresel konumunun güçlendirilmesi hedefine yönelik tercihlerinin jeopolitik temelleridir[1071].

Türkiye'nin, günümüz jeopolitik kaymaları ışığında global istikrarsızlık alanının (Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin) ortasında merkezi bir pozisyona sahip olduğunu göz önüne alacak olursak bu üç parçalı coğrafyanın önemi daha da artmaktadır. Bu alan içinde her hangi bir devletin inisiyatifini artırması Türkiye'nin her bakımdan hareket serbestisini sınırlayıcı etkiler ortaya koyacaktır. Böyle bir durumda, hareket serbestisi kademeli olarak daralacak ve merkezi konum yerini çembere alınma gibi bir pozisyona terk edecektir. Bu durum Türkiye'nin sadece politik çıkarları açısından değil; fakat sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı üzerinde de olumsuz etkiler yaratabilecektir. Böylesine gelişebilecek bir ortamın başta Orta Asya olmak üzere diğer alanlara açılım girişimleri üzerinde de gayet olumsuz dolaylı etkileri olacaktır.

Türkiye bu atmosfer dahilinde dinamik, geçirgen, bütünleştirici, global güçlerin maşası olmadan iyi bir oyuncu olduğu taktirde bu jeopolitiğin değerlendirilmesi açısından ilerleme kaydedebilecektir. Soğuk savaş sonrasında tüm Türkiye'yi heyecanlAndıran bir hareketlenmenin başlaması bu açık konjonktürden kaynaklanmaktadır. Bu coğrafyanın sadece jeopolitik açısından değerlendirilmesi şüphesiz eksik olacaktır. Bu maksatla aynı zamanda jeoekonomik ve jeokültürel açılardan da bu çalışmanın takviye edilmesi gerekmektedir.

Bugün için Türkiye ABD'nin ilgi ve etki alanlarının üzerinde ve geçiş yollarında, AB veya Almanya'nın ilgi ve arzu alanlarının geçiş yollarında, Rusya'nın etki alanında, Uzakdoğu etkilerinin (Pasifik ötesi) Batı alanındaki ilk durağında ve bütün bu güç dengelerinin ortasında bulunmasına ilave olarak Balkanlar'ın, Kafkaslar'ın ve Ortadoğu'nun risk alanlarında bulunmaktadır. NATO üyesi, Batı'ya angaje olmuş ve Orta Asya ve Ortadoğu devletlerinin özelliklerinden farklı yönetim yapısı olan bir devlet kimliğiyle farklı bir oyuncu karakterine sahiptir. Jeopolitik etki alanları içinde her açıdan bir sınır ülkesi özelliği göstermektedir. Bu durum Türkiye'nin sabit değerlerinden tarih ve insan faktöründen kaynaklanmaktadır.

[1071] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:115-117.

Dolayısıyla zor bir coğrafya olarak tarif edilen jeopolitik etki alanlarımızda bölgesellikten globalliğe geçiş titiz çalışma ve çabalar gerektirmektedir.

Dünya güç merkezlerinin veya global güçlerin hareketlerinin etkilerinin de bu coğrafyadan, özellikle dünya enerji kaynakları ile bağlantısından dolayı, bağımsız olması düşünülemez. Bu maksatla tüm jeopolitik alanları içine alan bir değerlendirme yapılması durumunda bunu değişen dünya jeopolitiği ve Türkiye olarak tanımlayabiliriz. Türkiye jeopolitik açıdan kara ve deniz güç merkezlerinin doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusundaki hakimiyet alan mücadelelerinin ve geçiş bölgelerinin merkezi konumunda bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda Avrasya merkez kara kütlesini sıcak denizlere ve Afrika'ya bağlayan iki önemli kara geçiş bölgesi (Balkanlar ve Kafkaslar) ve bir deniz geçiş ülkesi (Boğazlar) Türkiye'de kesişmekte ve bu bölgeleri jeoekonomik kaynak merkezleri olan Ortadoğu ve Hazar bölgesine bağlamaktadır. Doğu-Batı doğrultusunda ise Anadolu yarımadası stratejik yarımadalar kuşağının en önemli halkasıdır.

Soğuk Savaş sonrası süreçte, kritik coğrafyaların önemi daha bir ön plana çıkmıştır. Buralar daima problemli alanlar olarak belirmiştir ve hala da etmektedir. "Bunalım alanları" ve "uluslararası barış gücü" kavramları da birbirini tamamlayan iki terim olarak hafızalarda yer etmiştir. Türkiye'nin böylesi kritik bölgelerin dış ve iç hatlarının orta yerinde bir "istikrar adası" olması, kendisini, global niyetleri olan bir güç merkezi için vazgeçilemez konuma sokmaktadır. Türkiye'nin ileriye dönük politikalarını belirlemede kullanabileceği en önemli avantajı olan bu silahın beraberinde bir takım riskleri de taşıdığı ve edilgen olma riskiyle karşı karşıya kaldığı malum olmakla birlikte stratejik yönetim ile bu dengenin sağlanabilmesi mümkün olabilecektir.[1072]

Türkiye bu jeopolitik faktörü soğuk savaş döneminde son derece statik bir çerçevede, çevre unsuru olmayı kabullendiği bir ittifak bloğuna karşı bir koz olarak kullanmaya çalışmıştır. 2 nci Dünya Savaşından sonra Sovyet tehdidine karşı batı bloğunun güvenlik şemsiyesine ihtiyaç hisseden Türk dış politikası jeopolitik avantajlarını bu güvenlik şemsiyesi mukabilinde pazarlamaya gayret etmiştir.

[1072] Cengiz Okman, "Dış Politika Stratejileri Üzerine.", M5 Dergisi, İstanbul, 1995.

ABD'nin veya genel olarak NATO'nun bu güvenlik şemsiyesi ile ilgili vecibelerini göz ardı ettiği veya Türkiye'nin başka alanlardaki pazarlık gücünün zayıfladığı dönemlerde Türkiye'nin en önemli kozu olarak müzakere masasına konan jeopolitik konum dünyaya açılım stratejisinin bir parametresi olmaktan çok statükoyu müdafaa stratejisinin bir aracı olarak görülmüştür. Türkiye; büyüklüğü, coğrafyası, zengin doğal kaynakları, büyük nüfusu, sosyal bütünlüğü ile ve kavramsal çerçeve kapsamında izah edilen güç faktörleri katkılarına göre halihazırda bölgesel güç olarak devam ettirdiği etkinliğini global güç olma yoluna taşıyabilecek kabiliyettedir. Türkiye'nin yeni rolleri gereği etken veya edilgen olarak dinamik akrabalık bağı alanındaki tarihi ilişkilerini ve dayanaklarına ilave olarak dış tesirleri de kullanmasıyla en azından dünya dengelerini etkileyecek/dengeleyecek ve kalkınmakta olan Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'daki devletlere lider olabilecek/olacak bir devlet konumundadır.[1073]

Sonuç olarak mevcut stratejik konumu ile Türkiye; Ortadoğu'daki petrol kaynaklarının güvence altında bulundurulması, Orta Asya'daki doğal zenginliklere ulaşılması ve Batı pazarlarına transferi, Doğu ile Batı arasında hayati önemi haiz global etkileşim yollarının emniyeti, Karadeniz'e sahildar devletlerin dünya ile ticari ilişkilerini devam ettirebilmesi, Doğu Akdeniz coğrafyasının istikrarı ve Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar'da barış ve huzurun sağlanabilmesi açısından, başta NATO ve gelişmiş Batılı devletler olmak üzere tüm bölge devletleri açısından büyük öneme sahip bir bugünü ve geleceği bulunmaktadır.

Türkiye'nin ise bölgesel ve küresel etkinliğini kıtasal etkinliğe dönüştürebilecek diğer iki önemli deniz havzası ise Basra Körfezi ve bu körfezin Kızıldeniz üzerinden Akdeniz, Hürmüz Boğazı üzerinden Hint Okyanusuna açılan bağlantı alanı ve havzasıdır. Türkiye'nin dünyanın en önemli enerji kaynaklarına sahip olan Körfez'e bu kadar yakın olmakla birlikte bölge üzerinde bu derece etkisiz olması dış politika geçmişinin en önemli zaaflarından birisidir.

Ortadoğu ve Körfez politikalarının seksenli yıllara kadar genel bir ihmale uğraması bu bölgenin zengin kaynaklarından uzak kalmasına yol açmıştır. Türkiye hâlâ

[1073] Emre Kongar, 21.Yüzyılda Türkiye:2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, Mayıs 1998, s. 511.

Körfez'le ilgili meselelerde ancak ve ancak İncirlik hava üssünün menzil sahası kadar ilgili olabilmektedir. Ne Körfez'e kıyı ülkeler Türkiye'yi önemli bir bölge gücü olarak görmekte, ne de küresel güç odakları Türkiye'ye müzakere tarafı olarak yaklaşmaktadırlar. Son Ortadoğu Barış Sürecinde Türkiye'nin açık bir şekilde devre dışı bırakılması da aslında büyük güçlerin Türkiye'yi Ortadoğu'nun zengin jeoekonomik kaynaklarından uzakta, Avrupa kapılarında bekletilen ve gerektiğinde geri çekilen edilgen bir ülke statüsünde tutmak istediğini açık bir tarzda ortaya koymuştur.[1074]

Türkiye seksenli yıllardaki ekonomik patlamasını Ortadoğu ve Körfez bölgesi ile kurduğu akılcı ilişki biçimi sayesinde sağlamıştır. Bu anlamda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının sağladığı avantajlar unutulmamalıdır. Bunun için de Basra Körfezi ile Doğu Akdeniz bağlandısının Türkiye üzerinden gerçekleşmesi vazgeçilemeyecek bir stratejik öncelik olarak devrede tutulmalıdır. Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde yaptığı en önemli stratejik hatalardan birisi bu bağlantı hattının devre dışı tutulmuş olmasıdır. Unutulmamalıdır ki, Bağdat vilayeti Osmanlı Devleti'nin Asya'daki etkinliğinin anahtarı durumundaydı. Türkiye açısından da durum pek farklı değildir. Fırat-Dicle su yolları ile Mezopotamya havzasının kuzeyinde bulunan bir ülkenin bu havzanın denize açılım noktalarına ilgisiz kalması düşünülemez.

Bu ilgi çevre ülkeleri tedirgin edebilecek askerî ittifak arayışlarından çok, ortak güvenlik sistemi anlayışına dayanan ekonomik bağlantılarla sağlanabilir. Helsinki Güvenlik İşbirliği çerçevesi ile Avrupa'daki ekonomik işbirliği arasında kurulan korelasyon bölgenin ortak güvenlik anlayışı ile jeoekonomik kaynaklarının kullanılması arasında kurulması ve bu uyumun öncülüğünü Türkiye'nin yapması bölgesel etkinlik için önemli avantajlar sağlayabilir.[1075]

[1074] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:180.
[1075] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:181.

13. GÜVENLİK BOYUTUNDA GÜÇ DENGESİ TEORİLERİ VE DEĞİŞMEZ TEMELLER

13.1. Strateji Ve Stratejik Öngörü

Basra Körfezi güvenlik stratejilerinin oluşturacağı bir sistemi sağlam temeller üzerine kurabilmek, bu temeller üzerinde Türkiye'nin kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerini üretebilmek amacıyla, öncelikle stratejik düşünceyi oturtacağımız temel yapının varlığından bahsetmek yararlı olacaktır.

Strateji: i) Önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol, ii) Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta belirlenen politikalara yön vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askeri güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı.[1076]

Strateji sözcüğü, eski Yunanca'da "generallik sanatı" anlamına gelen "strategos" sözcüğünden türemiştir. Daha sonraları strategosluk, bir unvan olarak kullanılmış ve eski Atina'da bu mevkilere getirilen kimseler, barışta diplomatik ve mali bazı yetkilere sahip olmalarının yanında, savaşta çeşitli seviyelerdeki komutanlık görevlerini yerine getirerek, devletin genel sevk ve idaresinde de önemli roller üstlenmişlerdir. Strategoslar Bizans devrinde ise Kral tarafından başarılı askerler arasından seçilirdi. Bu terim, zaman içinde unvan olmaktan sıyrılıp, stratejik süreç adını verdiğimiz oluşumu ifade eder şekilde kullanılmaya başlanmıştır.[1077]

Öte yandan, bilinen ilk olmakla birlikte, doğunun yetiştirdiği en eski stratej olan Sun Tzu, İ.Ö. 500 yıllarında, bugün dahi geçerliliğini koruyan savaş prensiplerini ortaya koymuştur.[1078] Batıda yayımlanan ilk ve en özgün strateji yapıtları ise Floransah Machiavelli'nin yazmış olduğu "Savaş Sanatı" ve "Prens"tir. Yazarın Makyavelist görüş olarak da bilinen değerlendirmesine göre; "amaca götüren her yol mubahtır (geçerlidir)". İlginçtir ki; bu görüş beş yüzyıldır

[1076] Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s:2032.
[1077] Erol Mütercimler, 21.Yüzyıl ve Türkiye, Güncel Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, Şubat 2000, s:25.
[1078] Erol Mütercimler, a.g.e., s:27.

geçerliliğini korumaktadır ve en azından yakın gelecekte de geçerliliğini kaybetmeyeceği kesindir.[1079]

Stratejinin ne olduğu konusunda pek çok tanım yapılmıştır. Clausewitz anıtsal bir değer taşıyan "Savaş Üzerine"[1080] adı ile ünlü eserinde, stratejiyi "savaş hedefini elde etmek için, muharebeleri bir araç olarak kullanmak sanatı" diye tanımlamıştır. Başka bir deyimle, strateji; savaş planını oluşturur, savaşı teşkil eden çeşitli harekâtın öngörülen akışını tasarlar ve bu seferlerin her birinde yapılacak savaşları düzenler.

Bu tanımlamada, stratejinin siyaset alanına veya savaşın yüksek seviyede güdümü ile ilişkili sınırlara taşması gibi bir sıkıntı ortaya çıkmaktadır. Gerçekte siyaset ve ileride tanımlanacak olan yüksek strateji, askeri harekâtın güdümü için hükümet tarafından görevlendirilmiş olan askeri liderlerin sorumluluğu değildir. Bu sorumluluk, hükümetin kendisine aittir. Clausewitz'in tanımlamasındaki diğer bir kusur da, strateji anlamının sadece savaştan yararlanma sanatı biçiminde daraltılmış olmasıdır. Buna göre, savaş stratejik amaca ulaşmanın sanki tek aracı imiş gibi algılanmaktadır.[1081]

Bunun sonucu olarak Clausewitz'in görüşlerini uygulamak isteyen ve fakat onun kadar parlak bir niteliği bulunmayan kimseler, araç ile amacı birbiriyle bağdaştırmak eğiliminden uzaklaşmışlar; ayrıca, şahısların savaşta her şeyin kesin sonuçlu bir muharebe yapmak amacına yöneltilmesi gerektiği gibi bir kanıya saplanmaları da kolaylaşmıştır.

Clausewitz, teoriden bekleyebileceklerimiz ile sosyal ilişkilerde pratiğin önceliği arasındaki karşıtlığın farkındaydı. O nedenle teoriye mütevazı bir rol biçiyordu. Her türlü teori onun için sadece pratiğin bir hizmetkarıydı. Bu temkinlilik, mandıklı alçakgönüllülük ve entelektüel dürüstlük Clausewitz'in tarihteki en derin

---

[1079] Hakan Emanet, Türk Boğazları, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2003, s:17.
[1080] Bkz.; Carl von Clausewitz, Vom Krige (Savaş Üzerine), 1831, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991 ve Carl von Clausewitz, Savaş Üzerine, May Yayınları, İstanbul, 1975.
[1081] B.H.Liddell Hart (Çev.:Cemal Enginsoy), Strateji-Dolaylı Tutum, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s:247.

strateji düşünürü olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Her gerçek stratejicinin teori ile pratiğin rolü konusunda Clausewitz'in anlayışını izlemesi gerekir.[1082]

Strateji, geniş anlamda düşünüldüğünde, bir ulusun ya da uluslar topluluğunun olağanüstü hallerde hedefe ulaşmak için ekonomik, siyasi, askeri ve moral güçlerini birbiriyle uyumlu olarak düzenlemesi ve kullanması olarak anlaşılmaktadır. Daha geniş anlamda, "büyük strateji" bir devletin benimsediği politikaya uygun olarak saptamış olduğu hedeflere ulaşmada her tür olanak ve araçları bilimsel yöntemlerle kullanma sanatı olarak da anlaşılmaktadır.[1083]

Strateji, siyasi ilkelerle saptanan amaçlar doğrultusunda, en etkin katkıda bulunacak biçimde kuvvet uygulamak sanatıdır.[1084]

Kısa bir başka tanımlamasına göre strateji; 'siyasal amaçlara ulaşmak için, askerî imkânların dağıtımı ve uygulanması sanatıdır'. Çünkü stratejinin görevi, çok defa yapılan tanımlamaların aksine, yalnız kuvvetlerin hareketleri ile değil, etkisi ile de ilgilidir.[1085]

Askeri anlamda strateji bir savaşta orduların girişecekleri harekatların ve operasyonların tasarlanması ve yönetilmesi sanatıdır.Böylece strateji genel bir harp plânından başka birşey değildir. Gerçekten strateji bilfiil harekete geçirmek, savaşmak aksine bir düzen veya plan yaparak açıkçası düşünsel işlemlerde bulunarak orduyu savaş nizamına sokmaktır.[1086]

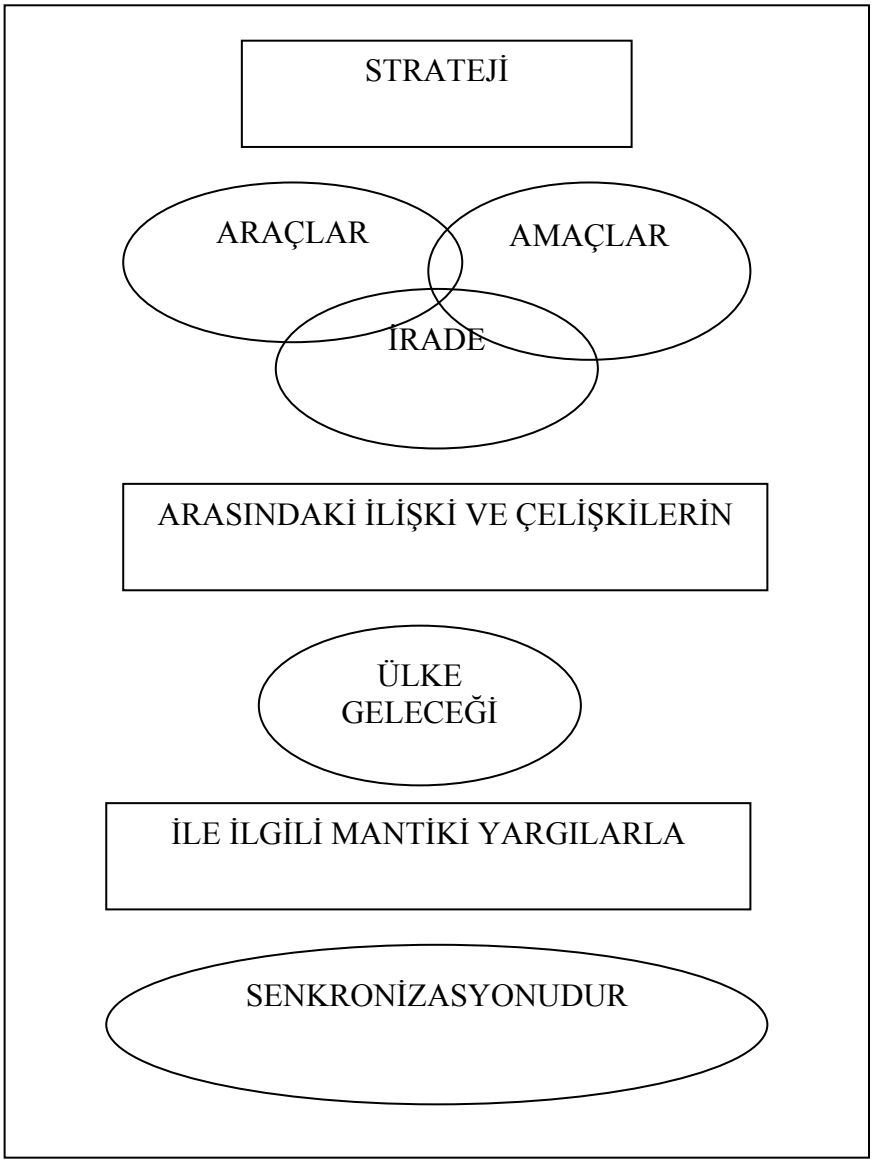
Askeri stratejide amaç genellikle zaferdir. Zafer ulaşmak için I önce birliğin durumunu değerlemek (içe bakış) yani kuvvetli ve I zayıf yönleri belirlemek sonra da düşman kuvvetlerinin durumunu, eldeki olanaklar ölçüsünde değerlemeye çalışmak (dışa bakış) gerekir. Askeri stratejinin belirlenmesinde elde bulundurulan harp

---

[1082] Bolko von Oetinger, Tiha von Ghyczy, Christopher Bassford, Clausewitz ve Strateji, İstanbul 2002, s:32.
[1083] Atilla Çeliktepe, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu, s:13.
[1084] Erol Mütercimler, a.g.e., s:32.
[1085] B.H.Liddell Hart, a.g.e., s:249.
[1086] Süleyman Koç, Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar, IQ Yayıncılık, İstanbul, s:408.

araçlarının miktarı ve kalitesi ile savaşın cereyan edeceği arazinin durumu ve arazi hakkındaki bilgi derecesi de önemli rol oynar.

O dönemlerden bu dönemlere askeri stratejinin de odak noktası askeri hedefler olmuştur. Askeri hedeflerin saptanması ve bütün askeri faaliyetlere ışık tutacak biçimde kapsamlı ve ayrıntılı olarak tanımlanması askeri stratejik ilke, karar ve yöntemleri birleştiren bir unsurdur.[1087]

Resim-23 Stratejinin Oluşumu

[1087] Necdet Öztorun, Askeri Strateji, s:69.

Bir derece-kademelenme ifade eden tamlamalar ve "strateji" nin işlevini Resim-23'deki piramit kapsamında değerlendirebiliriz.

Buna göre strateji; ülkenin geleceği için devlet iradesinin belirli amaçlara ulaşmak maksadıyla hangi amaçların kullanılması gerekeceğini, bunlar arasındaki ilişki ve çelişkilerin neler olacağını, hedeflerin tespitini ve stratejin unsurları arasındaki uygun işleyişin mekanizmasını araştırmaktadır.[1088]

Strateji Uzakdoğu'da, Çin'de ve Japonya'da 2500 yıl öncesine dayanan bir olgudur.[1089] 'Savaş Sanatı'nın büyük ustası Sun Tzu dünyanın en saygın stratejistlerindendir. Yapıtı yalnızca askeri önderler ve stratejistlerce değil, Asya'da politikacılar, işadamları, yöneticiler tarafından da okunup, stratejiler uygulamaya konmaktadır. Öte yandan Türkçe'ye kazandırılan Zen Dersleri, Beş Çember Kitabı, uzakdoğu'da binlerce yıldır yararlanılan strateji yapıtlarıdır. Yine, Çin'de binlerce yıldır strateji yöntemi olarak kullanılan ve Savaş Hileleri olarak Batı dillerine çevrilen Strategemler, Mao tarafından hem savaşta hem de kültür devrimi süresince kullanılmıştır.[1090]

Devlet, parti, işletme vb. tür kurum yada kuruluşların amaçlarına ulaşmaları için takip ettikleri yol anlamına gelen "stratejilerini"; ülkelerin bekasını, refahını, her alanda gücünü belirlemesinde, korumasında ve geliştirmesinde izledikleri yol anlamına gelen "milli stratejilerini" belirlemelerinde sahip oldukları içte ve dışta mevcut istihbarat teşkilatlarının da rolü çok büyük ve önemlidir.[1091]

Tüm bu kademelerde açıkça görülen durum, strateji denilen kavram karar ile amaç arasında belirlenen yolu işleyen, ona dinamizm kazandİran bir faktör... Hatta bu şekli ile devamlı bir süreç olduğudur. O devamlıdır. Tüm kararlar ve amaçların etrafında gerekli manyetik alanı oluşturan faktördür. O bir harekat düşüncesidir. Hareketin kendisidir. Planlı ve bilinçli bir şekilde hareketin düzenlenmesidir.[1092]

[1088] Necdet Öztorun, Askeri Strateji, s:69.
[1089] Sun Tzu, Savaş Sanatı, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996, s:24.
[1090] Sun Tzu, a.g.e., s:25.
[1091] Atilla Çeliktepe, a.g.e., s:13.
[1092] Mustafa Özbay, a.g.e., s:17.

Bu piramitte yer alan stratejileri de şöyle sıralayabiliriz:[1093]

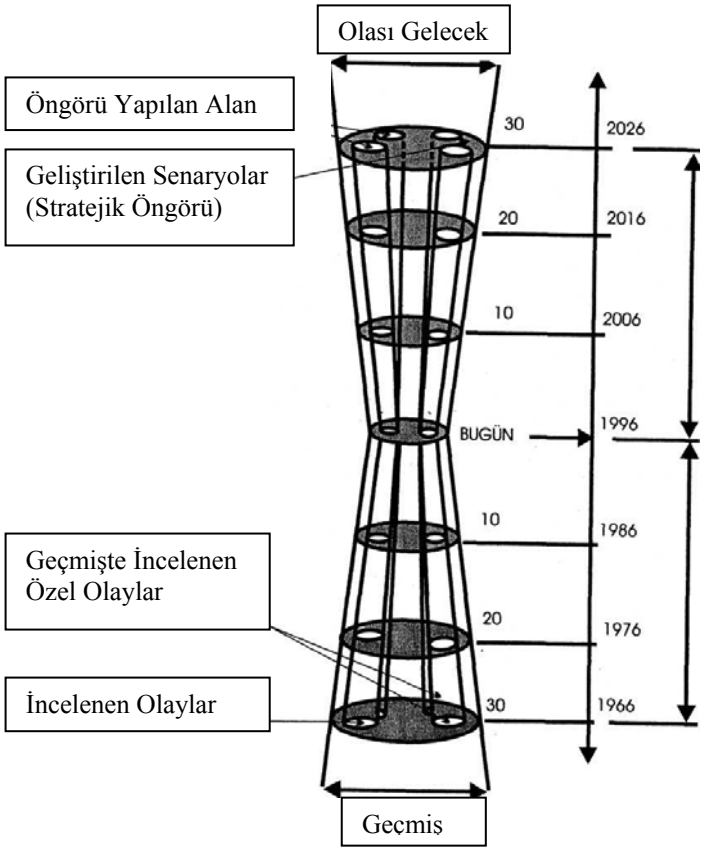
a) Ulusal Strateji,

b) Topyekün Strateji,

c) Genel Strateji,

d) Harekat Stratejisi.

Stratejik öngörü ise, geçmişten gelip bugün var olan ve geleceği etkilemesi olası eğilimleri göz önüne alarak, geleceğe yönelik stratejik planlama yapılmasını sağlar.[1094]

Resim-24 Öngörü Konisi

[1093] Mustafa Özbay, a.g.e., s:17-19.
[1094] Erol Mütercimler, a.g.e., s:62.

Çağımız, "bilgi çağı"dır ve bunun en temel niteliği de 10, 20, 50 yıl sonrasının hedeflerinin belirlenerek stratejinin geliştirilmesidir. İster askeri, isterse işletmelere yönelik olsun, geleceğe dönük amaç ve hedeflere ulaşmak için olasılıklı strateji planları hazırlanır ki, işlem sürecinde beklenmeyen durumlarla karşılaşırsa uygulanacak yeni modele hızla geçilebilmelidir. İşte bunun adı stratejik öngörüdür.

Stratejik öngörüde senaryolar vardır. Senaryolar yalnız geleceğe ilişkin alternatif birer tablo değildir. Birbirleriyle bağlandılıdırlar. Önemli olan hangisinin önce gerçekleşeceğidir.[1095]

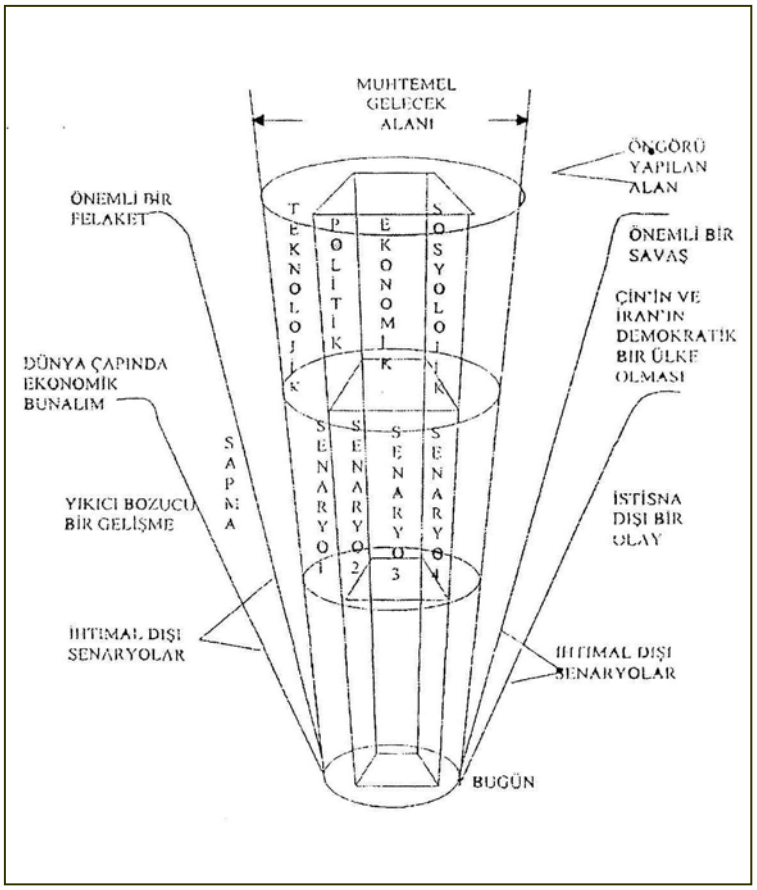
Öngörü kehanet değildir. Kehanet geleceği bilmektir fakat hiç kimse (tesadüfler dışında) geleceği bilemez. Klasik bir örnekle ikisinin arasındaki farkı açıklayabiliriz. "Yarın yüzde yüz yağmur yağacak" bir kehanettir. "Yarın yağmur yağma olasılığı yağmur yağmama olasılığından daha fazladır"; başka bir deyişle "yarın yüzde 51 yağmur yağacak" demek öngörüdür.[1096]

Öngörünün daha sağlam temellere oturtulabilmesi amacıyla ‘öngörü/ olasılık konisi’ kullanabiliriz. Koninin kullanımı, senaryoların öngörü kesinliğini arttırmaz, fakat koninin içinde iz sürmek, senaryoların geçerliliğini, inanılabilirliğini ve gelişme mandığını kurar ve pekiştirir. Gerçekleşebilir senaryoların mandıki olarak inşa edildiği bu teorik koni içinde tanımlanan işleme "Gerçekleşebilirlik Konisi" de denir.[1097]

Yukarıda gösterilen gerçekleşebilirlik konisi, bir grup gerçekleşmesi olası senaryoyu, yani dış dünyalar ve planlamacıların bunlara çözümlerini (önerilerini), içine alır. Bu senaryolar bugünden 2030 yılındaki bir odak noktasına gitmektedir. Senaryolar bazı özellikleri açısından birbirlerinden ayrılsalar da bu dörtlü senaryo paketi kapsamlı ve bütüncül bir politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik grup oluşturur. Her senaryo her odak alanında/seviyesinde canlAndırılmış bir çevreyi temsil eden bir nokta olarak gösterilmiştir. Her senaryo zaman içinde, zaman

[1095] Daniel Yergin, Thane GusLafson, Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri, Sabah Kitapları, 1994, s:139-140.
[1096] Erol Mütercimler, a.g.e., s:64.
[1097] ‘Stratejik Öngörü’, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1994, s:7.

dilimlerinden tutarlılığını korumuş bir şekilde geçerek, bugünden hedeflenen (2020 ya da 2030) odak alanına gider.[1098]

Resim-25 Kapsamlı İhtimal Konisi[1099]

Bu tür senaryolar hazırlanırken senaryo yönlendiricileri olarak seçilen trendler ulusal ve uluslararası sorunlar açısından çok önemlidir. Bir ülkenin geleceğini biçimlendiren ve yönlendiren ve öteki uluslarla ilişkisini etkileyen trendler, coğrafya, ekonomi, askeri bilimler, sosyoloji, teknoloji, politika, demografik durum, çevre etkisi, doğal kaynaklardır. Yönlendiriciler, bu ve öteki öğelerle ilişkili ve değişen ölçülerde senaryolarını konusunu belirleyen gerçekleşmesi olası trend ve olaylardır. Bir senaryoda bu yönlendiricilerden biri seçilir, listenin başına konur ve öbür tüm yönlendirici trendler üzerinde egemen olur. Bu yönlendiricilerin birbiriyle etkileşimi senaryoların zaman konisinde ileriye doğru hareketini sağlayan sonuçları yaratır. Dört örnek

[1098] 'Stratejik Öngörü', Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1994, s:16.
[1099] Hakan Emanet, a.g.e., s:134.

yönlendirici- teknolojik, politik, çevre etkisi (sosyolojik), ekonomik ve konu sırasıyla A, B, C ve D senaryoları için tanımlanmıştır. Yönlendiriciler, hükümetler ve pek çok sanayi kuruluşu ve iş alanı için çok önemlidir.[1100]

Sonuç olarak; 'Stratejik öngörü' geçmişten gelip bugün hala süren ve geleceği etkilemesi olası eğilimleri göz önüne alarak geleceğe yönelik stratejik planlama yapılmasını sağlar.[1101]

Öngörü senaryoları ister ulusal ya da uluslarası kuruluşlar isterse işletmeler için olsun titizlikle hazırlanmalıdır. Çünkü günümüz dünyasında etkinlik seviyesi ne olursa olsun bir ülkede ortaya çıkan ekonomik, sosyal, askeri, politik veya teknolojik bir gelişme tüm dünya üzeinde az veya çok ama kesinlikle etki yapmaktadır. Şubat 2001'de Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin Güney Amerika devletlerini bile etkilemesi ya da oralarda olanların Türkiye'yi etkilemesi buna güzel bir örnektir.[1102]

13.1.1. Strateji ve Taktik

Strateji; siyasal amaçlara ulaşmak için, askeri imkânların dağıtımı ve uygulanması sanatıdır. Çünkü stratejinin görevi, çok defa yapılan tanımlamaların aksine, yalnız kuvvetlerin hareketleri ile değil, etkisi ile de ilgilidir. Askeri imkânın kullanılması, eylem olarak bir savaşmaya dönüşüyorsa, böyle dolaysız bir tutumun düzenlenmesi ve yönetilmesi "taktik" terimi ile tanımlanır. Strateji ve taktik, her zaman tartışılmaya elverişli bir konu olmakla beraber, gerçek anlamda hiçbir zaman birbirinden ayrı kısımlar hâlinde bölünemez. Çünkü bunlar, yalnız birbirini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda birbiri içinde kaynaşır.[1103]

Bir satranç oyununda, oyuncuların kurdukları stratejiden farklı olarak uluslararası ilişkilerde hamleler her zaman birbiri ardına, sırayla gerçekleşmez. Diğer bir ifadeyle her oyuncu, kendi sırası gelince oynamaz. Bu

[1100] Erol Mütercimler, a.g.e., s:69.
[1101] Erol Mütercimler, a.g.e., s:73.
[1102] Hakan Emanet, a.g.e., s:135.
[1103] B.H.Liddell Hart, a.g.e., s:249.

durumda, rakibin hamlesinin her zaman izlenmesi ve ona göre bir kurgu yapılması olanağı bulunmaz. Strateji, rakip/rakiplerin eş zamanlı oynadıkları bir oyuna göre kurulmak durumundadır ve bu nedenle de hızlı, doğru, ayrıntılı ve çok bilgiye gerek duyulmaktadır. Bilgilerin kategorizasyonu ve değerlendirilmesi karşı tarafın davranışları hakkında ön kestirimlerde bulunulmasını sağlayacağından stratejinin ikiz kavramı olmaktadır.[1104]

Bir satranç oyununun kurgulamasına benzetilen strateji, birden fazla olasılığın hesaplanmasına dayanır. Satrançta, iki oyuncunun ilk dört hamleyi oynarken seçebilecekleri hamle ihtimallerinin toplam sayısı, 318.979.564.000'dır. Üstelik satranç taşları, yapısal olarak sabittir, hareket yetenekleri ve rotaları bellidir. Oysa uluslararası ilişkilerde sabit olan dinamik yok gibidir ve bir satranç tahtası üzerindeki taşlardan çok daha fazla sayıda oyuncu ve araç vardır. Uluslararası alanda aktörün çevresi sürekli değiştiğinden ve kendisi de bu değişimin bir parçası olduğundan, strateji aynı zamanda söz konusu değişikliklerin hesaplanması anlamına da gelmektedir. Bu haliyle aktör fonksiyonları çizelgesi, stratejileri ifade etmektedir. Uluslararası ilişkilerde geliştiren hamlelerin olasılık sayıları, belki rakamsal olarak satranç oyunundan fazladır, ancak her hamle gerçekleştirilebilir olmadığından, büyük bir yekûn hesaplamaların dışında bırakılır.[1105]

Taktik ise; çarpışmada silahlı kuvvetlerin kullanılmasının öğretisi, strateji ise; çarpışmaların savaşın amacına bağlı olarak kullanılmasının öğretisidir.[1106]

Taktik, nasıl stratejinin daha aşağı seviyedeki bir uygulanışı ise; strateji de, "yüksek stratejimin daha aşağı derecedeki kullanılışıdır. "Yüksek strateji", savaş hedefini belirlemesi gereken üst derecedeki temel politikadan farklı olarak, savaşın yönetimine esas olan siyasetle hemen hemen aynı anlama geldiği gibi, "uygulama hâlindeki siyaset" manasını da taşır.[1107]

[1104] Bülent Sürücü, a.g.e., s:10.
[1105] Beril Dedeoğlu, Uluslar arası Güvenlik ve Strateji, İstanbul, 2003, s:101.
[1106] Bolko von Oetinger, a.g.e., s:101.
[1107] B.H.Liddell Hart, a.g.e., s:249.

13.1.2. Milli Strateji

Milli gücü, çevre koşullarını ve mevcut milli kaynakları dikkate alarak saptanan milli hedefleri gerçekleştirecek stratejiye 'milli strateji' denir.[1108]

Milli strateji; barışta ve savaşta, milli hedefleri ele geçirmek ya da milli amaçlara ulaşmak, milli siyaseti en üst düzeyde gerçekleştirmek için, topyekün milli gücün belirli bir süre içinde, bir bütün halinde kullanılması ve geliştirilmesini belirleyen hareket tarzıdır.[1109]

Milli strateji; barışta ve savaşta ulusal hedefleri ele geçirmek ya da ulusal amaçlara ulaşmak, ulusal en üst düzeyde gerçekleştirmek için topyekün ulusal gücün belirli bir süre içinde, bir bütün halinde kullanılması ve geliştirilmesini belirleyen hareket tarzıdır. Hedeflerine ve amaçlarına erişmek üzere, bir devletin olanaklarını kullanmada uygulayacağı uzun vadeli plandır.[1110] Geniş anlamı ile milli strateji, gerek savaşta ve gerekse barışta uygulanır.

Milli strateji; milli gücün siyasi, ekonomik, psiko-sosyal ve askeri unsurlarını kapsar ve bunları kullanır. Coğrafi konumu ve manevi nitelikler gibi öteki milli değerlerden de yararlanır. Her ne kadar milli strateji, esnek olur ve o Andaki olasılıklara uydurulabilirse de, temel içeriğiyle değişmez. Eğer, milli hedefe varışta sapmalar olursa, kapsamı ancak o zaman değiştirilir. Milli gücü, çevre koşullarını ve milli kaynakları dikkate alarak saptanan milli hedefleri gerçekleştirecek hareket tarzlarının toplamıdır milli strateji.[1111]

Bilindiği üzere strateji milli hedeflerin elde edilmesinde mevcut bütün vasıta, imkan ve kaynaklardan en iyi şekilde yararlanılması sanatıdır. En iyi strateji ise, karşı tarafın hareket tarzlarını ciddi şekilde sınırlarken kendimizinkini

[1108] Necdet Öztorun, Askeri Strateji, s:35.
[1109] Mustafa Özbay, a.g.e., s:28.
[1110] Erol Mütercimler,a.g.e., s:59.
[1111] Mustafa Özbay, a.g.e., s:28.

artırmakta olanıdır. Milli Strateji uzun ve orta vadede değişebilir fakat kısa vadede değişemez.[1112]

Strateji, bir açıdan, birçok komponent unsurların ve faktörlerin bir sentezidir. Diğer bir açıdan ise, milli güvenlik, milli ve hatta uluslararası düzeyde daha kapsamlı sentezlerin bir kısmını teşkil eder. Güvenilir ve sağlam bir milli strateji, özellikle ve ağırlıkla siyasi, askeri, ekonomik bilgilerin ve teknolojik düşüncelerin yakinen entegrasyonu ile formüle edilebilir.[1113]

Milli Strateji, milli hedeflere nasıl ulaşılacağı sorusuna verilecek yanıttır, bu yönü ile milli strateji siyasal mekanizmanın hareket tarzı ile ilgilidir ve "Siyaset/politikalar şeklinde anlaşılır. Bu politikaların amacı, milli menfaatlere dayalı hedefleri elde etmektir.[1114]

Milli strateji; ulusal gücün siyasi, ekonomik, psiko-sosyal ve askeri unsurlarını kapsar ve bunları kullanır. Coğrafi konumu ve manevi nitelikler gibi öteki ulusal değerlerden de yararlanır. Her ne kadar milli strateji, esnek olur ve o Andaki olasılıklara uydurulabilirse de, temel içeriği ile değişmez. Eğer, ulusal hedefe vanşta sapmalar olursa, kapsamı ancak o zaman değiştirilir. Ulusal gücü, çevre koşullarını ve ulusal kaynakları dikkate alarak saptanan ulusal hedefleri gerçekleştirecek hareket tarzlarının toplamına milli strateji denir.[1115]

Bu anlamda milli strateji, stratejinin unsurlarının nasıl kullanılacağını ifade etmeye çalışırken, strateji piramidinin en tepe noktasını oluşturur. Devletin beka derecesinde öneme sahip değerlerinin genel bir ifadesidir ve bu düzeyde yer alan temel organ hükümet olup, devlet başkanı da bu düzeydedir.

Ulusların; tarihi geçmişi, coğrafi konumu, kültürleri gibi faktörlerin etkisi ile ulusal stratejilerini oluşturan değerleri farklılıklar gösterse de, ulusal bağımsızlık, ulusal birlik, toprak bütünlüğü gibi hususlar, hemen bütününün

[1112] Erhan Akça, a.g.e., s:7.
[1113] Yeni bir Strateji–Hidro Strateji, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1996, s:2-3.
[1114] Mustafa Özbay, a.g.e., s:66.
[1115] Atilla Çeliktepe, a.g.e., s:15.

değişmez ulusal stratejileri içinde yer alır. Çünkü, bunlar olmaksızın diğer unsurların gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunların içeriği ise her devlete göre farklılık arzeder, böyle de olması gerekir.[1116]

Sonuç olarak; milli strateji, milli politikanın uygulama unsurudur. Milli Politika'nın gösterdiği yolda, milli hedeflerin elde edilmesi için, politik ekonomik, sosyal ve askeri güçlerin savaşta ve barışta, en uygun bir biçimde kullanılmasını sağlayacak planlama eylemi ve yönetilmesi sanatıdır.[1117]

13.2. Güç Ve Güç Denklemi

Kuvvet genelde; fiziki varlığın iş yapıcı elemanı olarak, duruşu harekete ve hareketi duruşa çeviren bir etken veya direnç kuran ve direnç kİran bir özelliktir.

Güç ise; kuvvet kullanma yeteneği ve verimliliğidir. Ve «belirli bir kuvveti, belirli bir ortam veya boyutta ve sürede belirli bir amaçla çalıştırma ve verim alma yeteneğidir» şeklinde tanımlanabilir. Dar anlamda ve genel düzeydeki bu açıklamalardan dahi, Güç ve Kuvvet arasında bir neden-sonuç ilişkisi bulunduğu sonucuna varılabilir.[1118]

Thucydides'den İbn Haldun'a, Clausewitz'den Morgenthau'ya kadar siyasi tarihin seyri ve siyasi aktörlerin bu seyir içindeki konumları konusunda çalışmalar yapan düşünürlerin odaklAndıkları temel soru gücün tanımı, tezahürleri ve eksen değişimi ile ilgili olmuştur. Antik dönemden bugüne kadar siyaset felsefesi güç-değer ilişkisini anlamlAndırmaya ve yorumlamaya yönelirken, siyasi gerçeklik ile ilgili tahliller gücün eksen değişimini anlamayı ve bu değişimin dinamiklerini tanımlamayı amaçlamışlardır. Bu çerçevede Eflatun ile Thyrasymakhos arasındaki adalet-güç ilişkisi tartışması siyaset felsefesinin en temel tartışmalarından birini başlatmış,[1119] doğumundan 25 asır sonra, 20. yüzyıla ait bir uluslararası ilişkiler kuramının öncüsü olarak ilan edilen Atinalı tarihçi, yazar,

[1116] Hakan Emanet, Türk Boğazları, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2003, s:21.
[1117] Mustafa Özbay, a.g.e., s:28.
[1118] Mert Bayat, Milli Güç ve Devlet, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s:4.
[1119] Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2002, s:15.

diplomat ve asker olan Thucydides'in Peloponez Savaşları ile ilgili tahlilleri ise gücün bir siyaset gerçekliği olarak taşıdığı merkezi önemi göstermeye yöneltmiştir.[1120] Aynı şekilde Farabi 'El-Medinetül-Fadıla' arayışı ile ideal siyasetin değer boyutunu ortaya koyarken, İbn Haldun 'asabiyet' kavramı ile siyasi gücün eksen değişimini sağlayan dinamik unsurları tespit etmeye çalışmıştır.[1121]

Güç unsurları birbirleriyle yakinen ilişkilidir. Birindeki kuvvet ve etkinlik, diğerinde de güçlenmeye neden olmaktadır. Birinde belirecek zafiyet, diğerlerinde de zafiyete, olumsuz etkilemeye sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla bu tip bir zincirleme sırasıyla bütünün zararına olmaktadır. Güç kavramı, ülkenin dış ve iç politika uygulamalarında çok önemli bir karakter arz etmektedir. Çünkü güç, elde edilmesi beklenen sonuçların çeşitli yollardan sağlanabilme kapasitesidir.[1122]

Güç, askerî özellik taşımayan uluslararası ilişkilerde sabit ve sürekli bir uyarı, ima ve gerektiğinde başvuru unsuru sayılır. Güç, objektif bir realitedir. Bilimsel açıdan ölçülebilecek bir gerçektir. Gerçeklik derecesi değerlendirilmek isteniyorsa, böyle bir ölçümün yapılmasına zaruret vardır.[1123]

«Güç, milli çevrede, ülke ve milletin, maddi ve manevi kaynaklarını, millî menfaatler doğrultusunda işler ve verim verir duruma getirebilme ve geliştirerek koruyabilme yeteneğidir.»

«Güç, uluslararası çevrede, karşı taraf veya taraflara söz geçirebilmek, olumsuz etkilerini önlemek ve onları millî menfaatlerimiz doğrultusunda etkileyerek yararlanmak yeteneğidir.»[1124]

Ülkelerin güç parametreleri artık birbirinden bağımsız yalın unsurlar olarak görülmemektedir her bir unsur yeni fonksiyonlarla birbirini etkileyen

[1120] Burcu Bostanoğlu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Yayınları, Ankara, 1999, s:75.
[1121] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:15.
[1122] Yeni bir Strateji–Hidro Strateji, Harp Ak. K.Lığı, 1996, s:12.
[1123] Erhan Akça, a.g.e., s:8-9.
[1124] Mert Bayat, a.g.e., s:6.

dinamik unsurlar olarak görülmektedir. Bu dinamik unsurlarda insan unsurunun devreye girdiği çarpanlarla ele alınmalıdır.[1125]

Güvenlik ise güce istinat eder. Gerektiğinde silahlı güce dönüştürülemeyen güç, acizdir.[1126]

Bir ülkenin uluslararası ilişkilerdeki göreceli ağırlığı ve gücü konusunda değişik tanımlamalar geliştirilebilir. Sabit verileri (SV) tarih (t), coğrafya (c), nüfus (n) ve kültür(k) olarak; potansiyel verileri (PV) ekonomik kapasite(ek), teknolojik kapasite (tk) ve askeri kapasite(ak) olarak tanımlarsak bir ülkenin gücünü söyle bir formülle özetleyebiliriz.

G=(SV+PV) x (SZxSPxSİ)

Bu formülde SZ stratejik zihniyete, SP stratejik planlamaya, Sİ siyasi iradeye tekamül etmektedir.[1127]

13.2.1. Milli Güç

Bilindiği gibi güç, mevcut kuvvetlerin kullanılması ile elde edilen verimliliktir. Dünya üzerindeki kaynakların sınırlı, buna karşılık gereksinimlerin sınırsız olduğu düşünüldüğünde, güç kullanımı her zaman gerekebilecektir. Uluslar arası ilişkilerde güç, çoğu kez hukuka baskın çıkmaktadır. Bu olgu;

a. Gelişen demokrasi, eşitlik, hukuk ve insan hakları anlayışları,

b. Gelişen küreselleşme uygulamaları,

c. Gelişen iletişim olanaklarına karşın geçerliliğini sürdürmektedir.

"BM'de her üye eşittir, ama bazı üyeler daha eşittir." anlayışı ile yine BM'de kuruluşundan beri geçerliliğini koruyan "veto hakkı", gücün hukuka

[1125] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:17.
[1126] Yeni bir Strateji–Hidro Strateji, Harp Ak. K.Lığı, 1996, s: 11.
[1127] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:17.

üstünlüğünü gösteren en somut örnekler olarak değerlendirilmektedir. O halde, geçerli tek çıkar yol güçlü olmaktan geçmektedir.[1128]

Milli güç ise; "Bir devletin milli menfaatlerini sağlamak ve milli hedeflerine ulaşmak için kullanabileceği maddi ve manevi unsurların tümüdür." şeklinde tanımlanmaktadır. Milli güç, Yüce Atatürk'ün "Her türlü başarı sırrının, her tür kuvvet ve gücün gerçek kaynağının, milletin kendisi olduğuna inancımız tamdır." sözünde de belirttiği gibi, ulus tarafından oluşturulur ve ulusa aittir. Ulus dışında iç veya dış bir başka kaynak tarafından oluşturulan bir milli güçten söz edilemez. Devlet, milli gücün geliştirilmesi için gerekli plânlamaları yapar ve önlemleri alır.[1129]

Devletin uluslararası ilişkilerde oynayacağı rolün önemli bir belirleyicisi olan milli güç gayeye uygun olarak, diğer ülkelerin davranışlarını istenilen şekilde sınırlayabilme yeteneğidir. Böyle olması arzu edilir ve hedeflenir. Uluslararası ortamda, varılan anlaşmaların uygulanmasını kesinlikle sağlayacak esaslar ve yaptırımlar her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle, devletler, ulusal ve uluslararası hedeflerinin gerçekleşmesine yönelik politikalarını devam ettirebilmede özellikle kendi milli güçlerinden yararlanmak zorundadırlar.[1130]

Milli güç; ulus devlet anlayışından ortaya çıkmıştır ki, bir milletin milli gücü maddi (maddesel) ve manevi (moral) değerleriyle toplam potansiyel gücüdür. Maddesel ve moral güç bir bütün olarak birbiriyle iç içedir ve bu iki ana öğe birbirini destekler ve bütünler.[1131]

Milli güç, bir ulusun, ulusal hedeflere erişme ve onları gerçekleştirme yolunda kullanabileceği; fiziksel, ekonomik, duygusal ve düşünsel kuvvetlerin toplam verimliliğidir. Ulusal gücün unsurları çeşitli kaynaklara göre farklı sayılmakta ise de genel kabule göre şunlardır; politik güç, ekonomik güç (beşeri unsurlar, doğal

---

[1128] Stratejik Araştırma Ve Etüt Merkezi (SAREM)'nin 'Ulusal Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları' konulu Beyin Fırtınası Çalışması, 26 Haziran 2002, Ankara.
[1129] 'Ulusal Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları' konulu Beyin Fırtınası Çalışması, 26 Haziran 2002, Ankara.
[1130] Yeni bir Strateji–Hidro Strateji, Harp Ak. K.Lığı, 1996, s:12.
[1131] Mustafa Özbay, a.g.e., s:29.

kaynaklar, enerji, endüstri, teknoloji, dış ticaret, ekonomik bünye ve gelişim), askeri güç, psikososyal güç, bilimsel ve kültürel güç, coğrafi güç ve moral güç.[1132]

Diğer yandan, milli güç; ulusal hedeflerin elde edilmesinde kullanılmak üzere, mevcut olan politik, ekonomik, askeri ve psikolojik vasıtaların tümü olarak tarif edilmektedir. Başka bir deyişle; bir devletin, diğer devletler üzerinde baskı ve zor etkisi oluşturma ve diğer devletlerin yapmaya çalışacağı bu gibi etkilere karşı koyma kapasitesidir.

Güç, aslında, içeriği hasım ulusların farklı ittifak ve güç birliklerine göre değişiklik arz eden göreceli bir kavramdır. Uluslar, belirli bir ittifak ve karşıt ittifak birleşimleri içinde mukayese edildiklerinde güçlü veya güçsüzdürler. Ulusların güçleri, birbirleriyle mevcut bağlandı ve ilişkileri; dünya stratejisi ve diplomasisinin konularını ve çalışma alanlarını belirler. Dolayısıyla, devletlerin kendi ulusal ve uluslararası hedefleri istikametindeki politikalarını devam ettirebilme olanağı, özellikle kendi ulusal güçlerine istinat eder. Diğer yandan, ulusal gücün unsurları birbirleri ile yakından ilişkilidir; birindeki kuvvet veya zafiyet diğerlerini de etkiler, aralarındaki zincirleme etkinin varlığı bir gerçektir.[1133]

Sadece güç kaynaklarına sahip olmak, ulusal gücün üstünlüğünün kesin bir ifadesi olamaz. Çünkü ulusal gücün etkinliği, bu kaynakların rasyonel olarak yönlendirilmesi ve kullanılmasına bağlıdır. İşte bu noktada strateji biliminin gerekliliği ortaya çıkar. Ulusal gücü etkinleştirecek, koordine edecek, eşgüdümü sağlayacak olan şey, stratejidir.[1134]

13.2.2. Uluslar arası İlişkilerde Güçler Dengesi Sistemi

Sistem kavramından aktörler arasındaki ilişkiler, ilişkili öğeler bütünü veya eş zamanlı olarak yapılan işlevler dizisi anlaşılmaktadır. Sistem çevresini etkilediği gibi

[1132] Turgut Değerli, Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1996.
[1133] Yılmaz Aklar, Deniz Gücünün Milli Güç İçindeki Yeri, İkinci Denizcilik Gücü Sempozyumu, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1999.
[1134] Hakan Emanet, a.g.e., s:26.

çevresinden de etkilenmektedir. Sistem çevreden aldığı girdileri, çıktı olarak çevreye gönderir ve düzenleme işlevini yerine getirir.[1135]

Uluslararası sistem devletleri güç dengesine mi zorluyor? Yoksa büyük güçler arasında bloklaşma mı mevcut? Yoksa yumuşak bir yapı veya tek kutuplu bir sistem mi hakim? Bu durumlardan her birinin ayrı ayrı varlığı devletlerin dış politik tercihlerini ve davranışlarını daha farklı hale getirmektedir. Örneğin bloklar arası kutuplaşmada bloklardan herhangi birinin içinde yer alan her devlet barış dönemlerinde çok seçenekli bir dış politika tercih etmek zorundadır.[1136]

Birden fazla gücün, bir güç sistemi içinde yer aldığı ve aynı amaca yönelik bulunduğu durumlarda, bunların dengeli biçimde oluşturulup düzenlenmesi gerekir. Başka bir deyimle; güç kullanma işleminin en iyi şekilde uygulanması ve istenilen verimin elde edilebilmesi için, bir sistemdeki güçler arasında yeterli bir dengenin sağlanılması şarttır.

Uluslar arası ilişkilerde özellikle Morton Kaplan'ın[1137] çalışmalarında rastlanan bu sistem, esas olarak 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan klasik güç dengesi sisteminden yola çıkılarak geliştirilmiştir.[1138] Ancak sistemin ulusal devletlerin ortaya çıktığı tarih olan 1648 Westfalya Andlaşması'ndan II. Dünya Savaşı'na kadar yaklaşık 300 yıllık bir dönem için geçerliliğini koruduğuna inanılmaktadır.[1139] Bununla beraber, klasik güç dengesi sisteminin gerçek özellikleri Habsburg ve Bourbon hanedanları arasındaki taht mücadelelerini sona erdiren 1713 Ultrech Barışı ile birlikte görülmüştür.[1140]

Devletler arasındaki ilişkiler, güç üzerine oturtulmuştur. Güç, devletler açısından, mevcudiyeti zaruri bir topyekün unsur olarak belirir. Milli güç siyasi sistemin istikrar, süreklilik ve etkinliğiyle ilgili pek çok faktörlerden

---

[1135] Cemil Oktay, Siyasal Sistem ve Bürokrasi, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s:77.
[1136] Serkan Kekevi, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2004, s:151.
[1137] Morton Kaplan, uluslar arası ilişkiler alanında sistem kuramına yaptığı katkılarla tanınmaktadır.
[1138] Tayyar Arı, Uluslar arası İlişkiler Teorileri, Alfa Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ekim 2004, s:518.
[1139] Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, s:3.
[1140] Faruk Sönmezoğlu, Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s:79.

oluşmaktadır.[1141] Devletler; büyük ve karmaşık bir sosyopolitik güç sistemi olduğundan bu düzeydeki iç yönetim ve uluslararası ilişkiler alanındaki faaliyetlerde güçler dengesi ifadesini kullanmakta yarar vardır.[1142]

Güçler dengesi sistemi ise, sayıları en az beş olması gereken ve güçlerinin yaklaşık olarak eşit olduğu varsayılan ulusal devletlerden oluşmaktadır. Sistem içindeki hiç bir koalisyonun veya devletin, sistemin yıkılmasına yol açacak şekilde üstünlük kurmasına izin verilmemektedir. Her bir devlet kapasitesini artırma ve sistemde başat duruma geçme güdüsüyle hareket ettiği için diğerlerinin bu doğrultudaki amaçlarına engel olmaktadır. Dolayısıyla hiç bir devlet diğerlerinin üzerinde sürekli bir hakimiyet kuramaz. Bunda en önemli etken güçlerin yaklaşık olarak birbirine yakın olmasıdır. Bazen bir devletin öne çıktığı görülse de bu durum geçicidir. Öte yandan, ittifaklar geçici amaçlar için yapıldığından kısa sürelidir ve amaçların gerçekleşmesiyle birlikte sona ermektedir. Güçler dengesi sisteminde, devletler bu nedenle istikrarlı bloklar oluşturamazlar. Çünkü bunların temelini oluşturan çıkarların her an değişmesi söz konusudur. Ayrıca bu tür sistemlerde devletler arasında yalnızca ideolojiye dayanan ittifaklar görülmez. Başka bir deyişle güçler dengesi sisteminde farklı ideolojilere sahip devletler ittifaklar oluşturabilecekleri gibi benzer ideolojiyi benimsemiş devletler ittifak oluşturmak gereğini duymayabilirler.[1143]

Yukarıda değinildiği gibi güçler dengesi sisteminin devam edebilmesi için birbirine yakın güçte en az beş ulusal devletin bulunması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu sayının altına düşülmesi sistemin yıkılmasıyla sonuçlanabilir.[1144]

Bununla beraber bir güç dengesi sisteminin devamı açısından gerekli olan ve Kaplan'ın temel aktörler adını verdiği bu devletlerin sayıları hakkında yazarlar farklı şeyler söylemektedir. Waltz ve Morgenthau gibi özellikle gerçekçi okula üye yazarlar bir güç dengesi sisteminin devam edebilmesi için birbirine

---

[1141] Erhan Akça, a.g.e., s:10.
[1142] Mert Bayat, a.g.e., s:23.
[1143] Morton A. Kaplan, VariAnds On Six Models of The International System, James N.Rosenau (ed.), Newyork, The Free Pres, 1969, s:292.
[1144] Morton A. Kaplan, a.g.e., s:294.

yakın güçte üç devletin yeterli olacağını belirtmektedirler. Deutsch ve Singer, sistemde devlet sayısının arttığı ölçüde istikrarın artacağını belirtmektedir.[1145]

Güçler dengesi sisteminde, zorunlu olmamakla birlikte sistemin devam etmesinde çıkarı olan ve statükonun bozulması durumunda zayıf devlet veya koalisyonun yanında yer alarak sistemin yıkılmasını önleyen bir dengeleyici devlet bulunabilir. Dengeleyici devletin tek endişesi dengenin bozulmasıdır; yoksa kimin tarafından bozulduğu onun için önemli değildir. Bu nedenle, dengeleyici devlet sürekli ittifaklara girmez. Palmerston'un süslü ifadesiyle, 'dengeleyicinin devamlı dostu olmadığı gibi düşmanı da yoktur; sadece devamlı bir çıkarı vardır: güç dengesinin sürdürülmesi'. 18. yüzyılda İngiltere, Avrupa güç dengesi sisteminin dengeleyicisi durumundaydı. Bunun nedeni, İngiltere'nin çatışma bölgesine uzaklığı, Avrupa'da toprak elde etme emellerinin olmaması ve büyük bir deniz gücüne sahip olmasıydı.[1146] Nitekim bu konumunu 20. yüzyılın başına kadar başarılı bir şekilde sürdüren İngiltere, bu yüzyılda artık Avrupa güç dengesi sisteminin taraflarından biri durumuna gelmiştir. Bunun nedeni, hem İngiltere'nin eski gücünü kaybetmesi, hem coğrafya faktörünün sağladığı avantajın ortadan kalkarak Avrupa güç dengesi sisteminin İngiltere'yi de içine alacak şekilde genişlemesi, hem de Sovyetler'in gücünün artmasıdır.[1147]

Sonuç olarak uluslar arası sistemdeki güç dengesinin yapısal özelliklerini şöyle özetleyebiliriz;[1148]

- Uluslar arası sistemin temel karakteri çok merkezliliktir.

- Uluslar arası sistemin yapısını askeri/siyasi ve ekonomik açılardan tek düzeyde ele almak her zaman kolay ve/veya mümkün değildir.

- Uluslar arası sistemde askeri/siyasi açıdan yumuşak bir piramidal hiyerarşiden söz etmek mümkünse, en tepede ABD yer almaktadır.

[1145] Tayyar Arı, Uluslar arası İlişkiler Teorileri, s:519.
[1146] Morton A. Kaplan, a.g.e., s:295.
[1147] Tayyar Arı, Uluslar arası İlişkiler Teorileri, s:519.
[1148] Mustafa Özbay, a.g.e., s:174.

- Ülkelerin ekonomik/teknolojik kapasiteleri ve bunları harekete geçirebilme yetenekleri açısından durum farklı olup, bu düzeyde çok merkezli bir yapı söz konusudur.

Günümüz uluslar arası sisteminin, ABD'nin yönlendirici liderliği altındaki bir güçlü devletler oligarşisi tarafından belirlendiği, en azından denetlendiği söylenebilir.

13.2.2.1. Güçler Dengesi Sisteminin Temel Kuralları

Sistemdeki devletlerin temel davranış kalıplarını, başka bir deyişle sistemin temel varsayımları olarak düşünülmesi gereken kuralları Morton A. Kaplan şu şekilde sıralamaktadır;

- Kapasiteyi artırma güdüsüyle hareket ederken savaş yerine görüşmeleri tercih etmek,

- Kapasiteyi artırma fırsatını kaçırmaktansa savaşa girmeyi tercih etmek,

- Temel aktörlerden birinin ortadan kaldırılması söz konusu ise savaşı durdurmak,

- Sistem içinde başat duruma geçmeye çalışan devlet veya koalisyonlara karşı çıkmak.

- Uluslar üstü ilkelere bağlanma doğrultusunda hareket eden devletleri sınırlama yönünde çaba göstermek.

- Yenilmiş veya yıkılmış bir temel aktörün sisteme tekrar dönerek temel aktör konumunu kazanmasına veya daha önce temel aktör durumunda olmayan bir devletin temel aktör sınıflamasına katılmasına çalışmak. Ayrıca bütün aktörlere karşı kabul edilebilir ortaklar olarak davranmak.[1149]

[1149] Morton A. Kaplan, a.g.e., s:296.

13.2.2.2. Güçler Dengesinde Milli Menfaatin Yeri

Güçler dengesinde milli menfaatin yerini ifade etmeden önce milli menfaatin tanımını yapmakta yarar vardır. Milli menfaat; bir milletin kendi güvenlik ve refahı için zaruri olan hususlardır. Başka bir ifade ile devletin karar mercilerinin milletin bekası için önemli olduğuna inandığı hususlardır. Genel hatları ile devletin güvenliğini, millî bütünlüğünün devamını, milletin refahını kapsar.[1150]

Milli devletlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden itibaren kullanılmaya başlayan deyim, gittikçe yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlık o dereceye kadar ulaşmıştır ki, milli çıkar, tüm devletlerin dış politikalarını belirleyen fakat kendisi belirlenemeyen esrarengiz bir "şey" haline dönüşmüştür. Tüm devletler çeşitli davranış ve/veya davranış arzularını bu kavrama dayandırarak haklı göstermeye çalışmışlardır.[1151]

Milli çıkar; milli değerlerin toplamı ve bu anlamda milli menfaat, bir memleketin bağımsızlığı, ülke bütünlüğü, güvenliği, maddi ve manevi yaşayış şekli bakımından hayati saydığı hak ve menfaatler... olarak tanımlanmaktadır.[1152]

Milli çıkar (menfaat) terimi, devletlerin uluslar arası alanda ulaşmak istedikleri hedefleri anlatmak için kullanılır ve halkın toplumsal bilincinde kök salmış, tamamen soyut nitelikte olan bir çok iyi ve güzel fikirleri içermektedir. Uygulamada "milli çıkar" a yön ve biçim veren, onu bir senteze ulaştİran politikacılardır.[1153]

Güçler dengesine milli menfaatin etkileri iki düzeyde incelenmelidir: İki ülke arasındaki güç dengesi yani savunma menfaati açısından ve bölgenin herhangi bir yerindeki politik güçlerin bölgesel dengesi bakımından. Güç dengesi açısından iki ülke sürekli olarak silahlı kuvvetlerinin etkinliğini gözden geçirerek

---

[1150] Ali İhsan Gürler, 'ABD'nin Yeni Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini', GYTE Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Ocak 2005, s:30.
[1151] Faruk Sönmezoğlu, Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi, s:111.
[1152] Mustafa Özbay, a.g.e., s:21.
[1153] Mehmet Gönlübol, Uluslar arası Politika, Ankara, 1979, s:83.

diğer taraftan avantajlı duruma geçip geçmediğini ve böylece politik tavizler almak için baskı yapabilecek durumda olup olmadığına karar verirler.[1154] Bu konu özellikle süper güçler arasında daha belirgin olarak görülebilmekte, senelerce birbirlerinin stratejik güçlerini takip ve analiz etmek zorunluluğu his-setmişlerdir. 1969'da başlatılan Stratejik Silahları Sınırlama Müzakereleri (SALT) kısmen iki tarafın da bir yanlış anlamadan doğabilecek savaş tehlikesini engellemek ve diğer tarafın teknolojik gelişmelerini yakından takip etmek arzularının sonucu yapılmıştır.

Ne var ki bölgesel bir güç dengesini değerlendirmek daha zordur. Süper güçlerin stratejik denge ve caydırıcılığı sağlayacak sayıda silah üretme kararlarına bağlı olan stratejik dengenin aksine, bölgesel politik denge, bölge politikasına tek bir ülkenin hakimiyetini engellemek üzere ülkelerin, birbirleri ile ve süper güçler ile işbirliği yapmaya rıza göstermelerine bağlıdır. Bölgesel denge; 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupalı devlet adamlarınca uygulanan klasik güç dengesi politikalarına benzer. Dünyanın herhangi bir yerinde bir politik değişiklik ve bunun süper güçlerin güvenlik duygusu ekonomik sağlığı ve ideolojik amaçlarına olan etkisi ve süper güçlerin belli bir bölgeye verecekleri önemi belirler. Örneğin Vietnam savaşından sonra ABD'nin dünya düzeni menfaatlerinin odak noktası Uzak Doğudan, Ortadoğu'ya kaymıştır. Çünkü Ortadoğu petrolü, İran devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali bu bölgeyi güç dengesi açısından ABD için hayati önem taşır duruma getirmiştir.[1155]

13.2.3. Güç Kullanımında Ekonomik Maliyet

Eğer bir ekonomik veya bölgesel menfaat konusu müdahaleye yol açacak kadar önemli ise, bu tür bir çatışma değişik biçimler alabilir. Ticaret ambargosu, ekonomik yaptırımlar ve sınırlı silahlı çarpışma buna dahildir. Bu tür durumların tümünde, önlemleri alan devlet ekonomik bir bedel ödeyecektir.

Bir ülkenin ekonomisinde üretim/tüketim ve dışalım/dışsatım dengelerinin kurulabilmesi güç merkezi olma yolunda bir ara hedeftir ve ancak diğer güç

[1154] Ali Külebi, Silahlanma, Savaşlar ve Ekonomi, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-30, s:10.
[1155] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:48.

kaynaklarını desteklemeye yarar. Ekonominin bir jeopolitik güç kaynağı olması ve devletin güç merkezi olmasına doğrudan katkıda bulunması için dışa yönelik bir etkinlik ve özgünlük kazanması gerekir.[1156] Günümüzde hiçbir devlet ekonomisinin tüm girdilerini kendi ülkesinden sağlayamamaktadır, bu onları en azından dışalımla sağladığı, girdilerin değerinde fazla üretim yaparak dış pazarlarda satmaya yöneltir, ancak bu da bir denge sağlamaktan öteye gidemez. Ekonominin bölgesel ve global alanda etkili olması için girdilerini en yüksek oranda yurt içinden elde etmesi, dıştaki girdi kaynaklarından sürekli yararlanmayı sağlaması, dış pazarlarda geçerli yüksek ve çağdaş normlarda mal üretmesi, alıcı pazarların sayısını artırması ve onları ekonomisine bağlı tutacak tedbirleri alması gibi hususlar düşünülebilir.[1157]

Kuvvetli bir dış politika yapılabilmesi için ülkenin ekonomik kapasitesinin de güçlü olması gerekmektedir. Ekonomik güç dış politikayı etkileyebildiği gibi, dış politikanın vasıtası olarak ta diğer devletlerin dış politikalarını etkilemek için kullanılabilir. Ekonomik ilişkilerin dış politikadaki ağırlığı, ülkenin dünyadaki yeri, tarihsel gelişimi, ekonomisinin gayri safi ve marjinal üretim kapasitesi, dış ekonomik koşullara bağımlılık nispeti ve hatta siyasi rejimi gibi çeşitli unsurlara göre değişmektedir.[1158]

Siyasi-askeri bir süper güç olan ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin dış politikalarında ekonomik güçlerini yoğun olarak kullanmaktadırlar. Özellikle üçüncü dünya ülkeleri üzerinde etkilerini dış yardım kuruluşları vasıtasıyla arttırmışlardır. Örneğin, ABD'nin Türk çelik sektörüyle ilgilenmesi ve kotaları yükseltmesi doğrudan ABD dış politikasıyla küresel güvenlik, radikalizm, Ortadoğu'da İsrail'le iyi ilişkileri olan bir devlet olmasından hem de Türk ekonomisinin daha fazla gerilemesinin ABD çıkarlarına zarar vermesi dolayısıyla alakalıdır.[1159] Japonya ve Almanya ise ekonomik gücü dış politikalarında bir araç olarak daha yoğun şekilde kullanmakta ve nüfuz sahalarını genişletmeye çalışmaktadırlar. Ekonomik olarak güçlü olan devletler, hedeflerindeki ülke veya ülkeleri dış yardım, parasal sektörlerin dalgalandırılması, mala

[1156] Mustafa Özbay, a.g.e., s:53.
[1157] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:48.
[1158] Serkan Kekevi, a.g.e., s:155.
[1159] Faruk Sönmezoğlu, Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s:332.

konan gümrükler, kotalar, tercihli ticaret anlaşmaları yapılması gibi ekonomik yöntemler vasıtasıyla etkilemektedirler.[1160]

İleri ekonomiye veya alternatifsiz stratejik kaynaklara sahip devletler bu hususları çeşitli açık veya kapalı girişimlerle gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Açık girişimlere örnek olarak dünyadaki ekonomik topluluklar veya OPEC gibi uluslar arası karteller gösterilebilir.[1161]

ABD'nin Küba'ya koyduğu ticaret ambargosu ABD iş dünyasını etkilemiş ve ABD piyasasına Küba şeker girişini kapatmıştır. Kore'ye silahlı müdahalenin ekonomik bedeli makul bir doğrulukla tahmin edilmişti ve Başkan Truman Kongre'ye vergileri artırmasını ve ekonominin üzerine kontroller koymasını istemişti. Ne var ki Vietnam olayında Başkan Johnson savaşın maliyetini düşük hesapladı ve bu durum sonunda çok büyük bütçe açıklarına ve enflasyona yol açtı. 1973 Arap petrol ambargosunda, bir ticari savaş ve askeri müdahalenin doğuracağı ekonomik sonuçlar tüm Batı ülkelerince çok fazla olarak görüldü. Söz konusu hususun hayati olduğu kararına varılmadan önce silahlı müdahalenin veya ticari ambargonun muhtemel bedeli politikacılar tarafından dikkatli bir şekilde hesaplanmalıdır.[1162]

13.3. Devlet Ve Denge Faktörü

Devletler, milli hedeflerine ulaşıp, milli menfaatlerini sağlamak için gereken güçleri oluşturmak ve onları uygun biçimde kullanıp verim almak zorundadırlar.[1163] Değişen koşullara göre milli hedeflerin güncelleştirmesi ve bunları elde etmek üzere milli siyaset ve stratejisini oluşturması, ve bunların hassasiyetle uygulanması, devlet olmanın ilk ve hayati koşulunu teşkil etmektedir.[1164] Bu faaliyetlerde en önemli etkeni güç kaynaklarının varlığı ve

[1160] Mehmet Gönlübol, Uluslar arası Politika; İlkeler, Kavramlar, Kurumlar, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, 5.Baskı, s:15.
[1161] Mustafa Özbay, a.g.e., s:53.
[1162] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:53.
[1163] Mert Bayat, a.g.e., s:29.
[1164] Mustafa Özbay, a.g.e., s:86.

yeterlilik derecesi oluşturur. Strateji de bir bakıma; «Kaynakları, hedeflere erişmek için, yeterli biçimde geliştirip kullanma sanatı» dır.[1165]

Devlet hayatında milletin menfaati ile ilgili hedeflere ulaşmak ve bunları elde etmek, siyasetin yükümlülüğüdür. Günümüzde Devlet faaliyetlerinin tesadüflere bırakılmadan, bilimsel ve gerçekçi yöntemlerle ele alınması, gerçek devlet idaresinin özelliklerindendir. Bu özellikler ise bilimsel yöntemler kullanılması ve sağlam bir düşünce ve muhakeme temeline dayandırılmasından geçmektedir.[1166]

Geometrik bir hızla gelişen teknoloji, dünyamıza, kıtaları, denizleri, havası ve yararlanılabilen uzayı ile tek bir coğrafya haline getirmiş ve onu nispi olarak küçültmüştür. Buna karşılık, ürünleri, uzaydaki uydulardan aile mutfağına kadar, çeşitlenip yaygınlaşarak yer alan, modern endüstrinin girdileri hızla çoğalırken, dünyadaki kaynaklar nispi veya gerçek olarak azalmaya ve yetersiz kalmaya başlamıştır.

Devlet toplumun özüdür. Her devletin kendine ait bir var oluş nedeni vardır. Her devlet ve millet bunu bilmeli ve bunun bilincinde olmalıdır. Çünkü milleti devletin etrafında toplayıp bütünleştiren ve onunla özdeşleştiren en büyük, en doğru ve akılcı etken bu bilinçtir. Devletin varoluş nedeni; milli devlet olmanın şartıdır. Milli devlet; varlığını tek bir millete dayandİran ve kişiliğini onunla özdeşleştirmiş bulunan devlettir.[1167]

Her bir devletin milli menfaati, diğerleriyle şu veya bu oranda ters düşmekte ve milli hedefleri aynı nokta üzerinde odaklanabilmektedir. Örneğin, bağımsızlık bütün devletlerin milli menfaatlerinin kapsamında bulunur. Ancak bazı devletlerin milli menfaatlerini, bazı başka devletlerin kendilerine şu veya bu alanlarda veya şeklen bağımsız görünse de uygulamada tamamen, bağımlı olmalarında bulurlar.[1168]

[1165] Mert Bayat, a.g.e., s:29.
[1166] Mustafa Özbay, a.g.e., s:27.
[1167] Mustafa Özbay, a.g.e., s:27.
[1168] Mert Bayat, a.g.e., s:31.

Ekonomik gelişim, hemen her devletin milli hedefleri arasındadır. Devletler bu amaçla ülkelerindeki doğal kaynakları azami verimle işletmek, endüstriyel işlemlerle kendi ihtiyacından fazla miktarlarda elde edeceği mamul maddeleri dış pazarlara sürmek, kendinde bulunmayan ham maddeleri uygun kaynaklara sahip ülkelerden sağlamak, bu işlerle ilgili, enerji, ulaştırma, yönetim, insan gücü, teknoloji vb. gibi ihtiyaçları gerçekleştirmek ve bunların hepsini süreklilik ve gelişim içinde uygulamak zorundadır.

Burada en önemli konulardan biri dış pazarları kendine bağlamak ve genişletmek ham madde kaynağı ülkeleri de bunları sürekli ve ham alarak sağlar durumda tutabilmektir. Bunların her ikisinin de, genel olarak, pazar ve kaynak durumundaki ülkelerin ekonomilerinin gelişmemesi veya ancak belirli bir noktaya kadar gelişip orada durması suretiyle gerçekleşeceği, belirgindir. İşte bu durumda devletlerin ekonomi ile ilgili milli hedefleri aynı noktada odaklanmış, başka bir deyimle birinin hedefe erişme oranı diğeri veya diğerlerinin erişememe oranına bağlı bulunacaktır. Bir başka önemli husus da, rekabettir. Bu alanda istenilen, yalnız hem iyi kaliteli, hem ucuz olanı üretmek değil, onu en uygun biçimde pazarlayabilmektir. Bunda da başarı için, ticari becerikliliğin yanında, satıcı ülkenin birtakım siyasi ve ekonomik manevra ve baskılarla, alıcıya o malı veya malları yalnız kendinden almaya mecbur bırakması gibi yöntemler de uygulanmaktadır. Bu durum, askeri, siyasi, coğrafi kültürel vb. alanlara ait başka örneklerle de açıklanabilir.[1169]

Devletlerin milli hedeflerinin aynı yerlerde odaklanması, çoğunlukla bu hedeflere erişim yol ve yöntemlerinin ve dolayısıyla devletlerin, karşıt duruma düşmesine de yol açmaktadır. Devlet yönetiminde, siyaset (politika), strateji ve planlar yerine, bilimsel ve akılcı olmayan görüşler hakim olursa; gelişmelere ayak uydurulamaz, bunların sorun haline gelmesine seyirci kalınır, sorunların çözümü zorlaşır, milli menfaatler zedelenir ve milletin huzur ve mutluluğu ortadan kalkar ve istikrarsız bir ortam oluşur.[1170]

[1169] Mert Bayat, a.g.e., s:32.
[1170] Mustafa Özbay, a.g.e., s:87.

Sonuç olarak devletler, milli hedeflerine erişip milli menfaatlerini elde etme ve bu amaçla güç oluşturup, güç kullanma ve verim alma faaliyetlerinde, kendi iç uğraşlarının yanında, karşıt güçlerin yarattığı ve dolaylı olarak iç sorunları da derece derece etkileyen zorluklar, engeller, baskılar, tehditler ve ekonomik önlemlerden savaşlara kadar tırmanabilen örtülü veya direkt hareketlere hedef olabilmektedirler.[1171]

13.3.1. İç Denge

Bir devletin dış dengeleri kendi çıkarlarına en uygun biçimde sağlayabilmesi için en önemli etken iç dengenin kurulması ve etkinlikle sürdürülmesidir.

İç denge için başta gelen husus, gerçek ve tüzel kişilerin, her türlü resmi ve özel kurum ve kuruluşların, politik birimlerin, siyasi partilerin ve devletin yargı, yürütme, yasama ve temsil organlarının; devletin varoluş nedenine uygun ve milli hedeflerin elde edilmesine yönelen ortak bir bilinç tutum ve davranış biçimi içinde bulunmalarının sağlanılmasıdır.[1172]

İç kamuoyu olarak da değerlendirilebilen iç dengenin dış politika üzerindeki etkisi devlet rejimi ile yakından ilgilidir. Sivil toplum kuruluşları, kitle iletişim araçları gibi unsurlar etkin olarak çalıştıkları müddetçe sağlıklı bir kamuoyundan bahsedilebilir. Kamuoyu, kamu yaşamı ile ilgili olan tartışmalı bir sorun karşısında bu sorunla ilgilenen kişiler grubu veya gruplarının taşıdıkları kanaatlerin anlatımlarını kapsar. Bu anlatımlar hem çoğunluk hem de azınlık kanaatlerini içine alır.[1173] Günümüz demokratik devlet sistemlerinde kamuoyunun dış politikayı etkileme yüzdesi nispeten daha yüksektir.[1174] Kamuoyunu dolayısıyla iç dengeyi oluşturan tüm gruplar kapasiteleri nispetinde dış politika yapımında karar alıcıları etkiler.[1175]

[1171] Mert Bayat, a.g.e., s:33.
[1172] Mert Bayat, a.g.e., s:33.
[1173] Duygu Sezer, Kamuoyu ve Dış Politika, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1972, s:138.
[1174] Ramazan Gözen, "Dış Politika Nedir?", Türk Dış Politikası, (ed) İdris Bal, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s:4.
[1175] Serkan Kekevi, a.g.e., s:154.

Milli hedefler saptAndığı ve anlaşıldığında bir millete; siyasetini geliştirmek amacıyla ekonomik, politik, diplomatik ve askeri sorunlarda/konularda çeşitli girişimlere yön verir.

Milli hedefler milli kaynak ve girişimlerini odaklandığı temel amaç ve isteklerdir. Ayrıca iç dengede Milli çıkarların tersine, milli hedeflerin saptanması, uluslar arası durum, mevcut güçler, taahhütler ve milli çıkarların ışığında yapılır. Belirli bir aşamada ulaşılması olanaklı bu hedeflere ulaşmada uygulanacak kesin hareket yöntemleri, milletin, hükümete ait işlerine, iç faaliyetlerine ait olduğu gibi; dış ilişkilerine de yön verme ve düzenlemede ana ilkeleri oluşturur.[1176]

13.3.2. Dış Denge

İç ve dış dengelerin kurulması ve değişen koşullara uygun biçimde düzenlenerek sürdürülmesi bir bakıma, devlet yönetiminin mekaniğini oluşturur.

Dış dengede amaç; bir devletin, kendisine, askeri yönden tehdit oluşturan, siyaset alanında zayıflatmaya çalışan ve ekonomik etkinlik ve çıkarlarına karşı çıkan veya bunları yapması muhtemel olan, diğer devlet veya devletlerin, bu olumsuz etkilerini, kendi gücü ve menfaat birliği yapabileceği yandaş devletlerin güçleriyle dengeye getirip, gidermektir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, dış denge aslında bir «güçler dengesi»dir.[1177]

Her devlet, dış ortamda, siyasi, askeri veya ekonomik alanlardaki tüm girişim ve etkinliklerinde başarıya erişmek için, her şeyden önce, yeterli bir «hareket serbestliği» ne muhtaçtır. Dış ortamdaki mücadelenin başlıca amacı, düşman ve/veya rakip devletlerin hareket serbestliklerini azaltıp asgariye indirirken, kendimizinkini çoğaltıp azamiye çıkarmaktır. Bir dış etkinlik alanında, hareket serbestliğinin sıfıra inmesi, o alanda yenilgi demektir.

Dış dengenin bir amacı da; dış etkinlik alanlarında hareket serbestliği kazanmak ve bundan yararlanılarak, millî hedefleri elde tutmak, geliştirmek ve

[1176] Mustafa Özbay, a.g.e., s:23-24.
[1177] Mert Bayat, a.g.e., s:48.

böylece millî menfaatleri; daha uygun, güvenli ve rasyonel koşullar altında elde etmektir. Bu açıklamadan, dengenin sağladığı çıkarların, dengeyi kurmak ve sürdürmek için sarfedilenlerden daha çok olmasının gerektiği sonucunu da çıkarabiliriz. Bu arada denge kurmak uğruna sarfedilenlerin kapsamına, devletin varoluş nedenine aykırı hususların, daha önce alınmış hakların, devletin ve milletin onursal değerlerinin, en ufacık bir taviz (ödün) şeklinde dahi girmemesinin gerektiğini, çok önemli bir husus olarak belirtmeliyiz.

Denge amacıyla devletlerarasında yapılan iş ve güç birlikleri, sadece siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda veya bunların ikisini veya hepsini kapsayacak biçimde gerçekleştirilir. Ayrıca dış dengeler; amaçları, kapsamları ve yaygınlıkları bakımından farklı olabilirler ancak hepsinde aşağıdaki elemanların varlığı belirgindir:[1178]

- Kendisine Karşı Denge Kurulan Devlet Veya Devletler

- Denge Kuran Devletler

- Etkileyici Tarafsız Devletler

- Patronluk

13.3.3. Dış Dengenin Vasıtaları

Günümüzde, süperler dahil tüm devletler, tek başına hareket ederek milli menfaatlerini sağlamak olanağına sahip değildirler. Bu nedenle her devlet, iç dengesinin üstüne, birtakım dış dengeleri oluşturmak zorundadır. Bu maksatla çeşitli yöntemlerin uygulanmasına ve çeşitli araçlardan yararlanılmasına ihtiyaç vardır. Bunlar konumuz çerçevesinde aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir:

13.3.3.1. Devletlerarası Kuruluşlar

[1178] Mert Bayat, a.g.e., s:49.

Bunlar, «Devlet» aşamasının üstünde yer alan uluslararası kuruluşlardır ve denge bakımından, kanımızca, en etkin olanları şöylece belirtilebilir:[1179]

13.3.3.1.1. Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BM)

Birleşmiş Milletler örgütü 24 Ekim 1945 tarihinde evrensel barışı, uluslar arası güvenliği ve dayanışmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur. BM'in amaçları;

- Uluslararası barış ve güvenlkiği sürdürmek,
- Ülkeler arasında iyi ilişkileri pekiştirmek,
- Uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel işbirliğini sağlamak,
- İnsanlık sorunlarının çözümünde, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesinde birlikte çalışmalar yapmaktır.

Genel kapsamlı ve çok fonksiyonlu olan bu kuruluş, tutumlarını yasallık düzeyine oturtabilmekte ve güçleri oranında hareket serbestliği kazana-bilmektedir.

Başka ülkelerce kınanmak, özellikle eğer konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde ele alınırsa, karar mercilerinin bir konunun hayati olduğunu düşünürken hesaplamaları gereken bir bedeldir. Büyük güçler ve süper güçler genellikle uluslararası fikri göz ardı ederler.[1180] Fakat dost ve müttefiklerinin onayını isterler. Başkan Carter İran'daki Amerikan rehineleri sorunu ile uğraşırken, BM'in girişimlerine yardımcı olmasını istemiştir. Moskova 1979'da Afganistan'a

[1179] Mert Bayat, a.g.e., s:54.
[1180] Aslı Gökçora, ABD'nin BM Karşıtlığı, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:25, s:17.

müdahalesinden dolayı Birleşmiş Milletlerce kınandığında, Hindistan gibi dost ülkelerin desteğini aramıştır.[1181]

BM'ler, birçok ülke tarafından tasvip edilmemesine ve yakın geçmişte ülkelerin menfaatleri bakımından önemli bulunmamasına rağmen;[1182] ülke hayati menfaatlerinin tehlikeye düştüğü uluslararası bir sorun için çok önemli bir kuruluştur. Barışa karşı tehdit teşkil eden bir konuda BM Güvenlik Konseyinin oturumunu istemek, hayati bir menfaatin tehlikede olduğunu ve onu savunmak için ciddi önlem alınacağını Dünya'ya göstermek bakımından önemlidir.

Başkan Kennedy'nin 1962 yılında güdümlü mermiler üzerine yapılan BM müzakereleri esnasında, Küba'nın havadan alınmış istihbarat fotoğraflarını dağıttırması, savaşa hazırlanmalarının nedenlerini dünyaya göstermenin etkin bir yolu idi. Diğer bir örnek ise; Başkan Reagan'ın 1983 yılında Sovyetler tarafından düşürülen Kore hava yolları uçağı konusunda BM müzakereleri sırasında teyp bantlarını dağıtmıştır. Birleşik Devletler, uluslararası olaylar hakkındaki endişelerini göstermek için BM mekanizmasını her fırsatta kullanmıştır.

Bir kriz veya tartışmayı BM Güvenlik Konseyine götürmek, bunu silahlı bir hareketin takip edeceği konusunda bir ülkeyi taahhüde sokmaz. Eğer soruna müzakereler vasıtasıyla, kabul edilebilir bir çözüm bulunamaz ise; millî menfaatlerin hayati bir seviyeye ulaşmakta olduğu ve bu nedenle silahlı kuvvetlerini kullanabileceği mesajını verme fırsatı yaratır. Şikayeti getiren ülke için, BM müzakeresi bir bakıma, diplomatik bir mesaj oluşturur.[1183]

13.3.3.1.2.İttifaklar

Sözlük anlamı, birden fazla gerçek veya tüzel kişi veya siyasi varlığın, belirli bir amaç uğruna işbirliği etmesi olan bu deyim, devletler hukukunda, devletler arasındaki savunma veya taarruz amaçlı anlaşmaları belirlemektedir.

[1181] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:56.
[1182] Doç.Dr.İlhan Uzel, ABD Hegemonyası Yeniden Oluşturulurken Balkanlar, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:20, s:12.
[1183] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:68.

Askeri ittifaklarda amaç, birleşik gücün avantajlarını sağlamaktır. Çok basit bir örnekle belirtirsek; üç taburdan oluşan bir alayın muharebe gücü, bir taburun-kinin üç katından fazladır. Aynı şekilde, askeri ittifak içine giren devletlerin; birleşik taarruz, savunma ve caydırıcı güçleri, onların bu alanlardaki toplam güçlerinin üstünde olur.[1184]

Askeri ittifakların birçok nitelikleri vardır. Bunların başında onların gönül birliği değil müşterek güç ve karşılıklı çıkar birliği olduklarıdır. Örneğin bir kişi kendine yakın başka bir kişi için bir organını bağışlayabilir, hatta hayatını feda edebilir, fakat bir devlet, müttefikleri için buna benzer hareketlerde bulunamaz. Başka bir deyimle, fedakârlıklar müşterek ölçüler içinde yapılır ve ölünecekse-ki bunu kimse istemez- beraber ölünür.

İttifaklara, uğruna kan dökmek için girilmez, kan dökmeyi önlemek ve savaş kaçınılmaz olduğunda, neticeye, birleşik güç avantajı sayesinde daha az kan dökerek ve daha az harap olarak erişmek için girilir.

İttifaklar ve diğer devlet üstü düzeydeki uluslararası kuruluşlar, üyelerin bağımsızlıklarını koruma dereceleri bakımından iki gruba ayrılabilirler. Bunların birincisi, üyelerin kendi istekleriyle girdikleri, ittifakın esasları gereğince bağımsızlıklarından fedakârlık etmedikleri ve istedikleri zaman ayrılabilecekleri ittifaklardır.

Diğer grupta ise, üyeler, ittifak uğruna bağımsızlıklarından fedakârlık ederler ve/veya ondan kendi istekleriyle ayrılamazlar. Bunlardan birincisine örnek olarak Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilâtı (NATO) gösterilebilir. İkincisine ise, bir zamanlar üyelerinin ayrılma imkanı olmayan ve iç ve dış politikalarında bağımsız oldukları iddia edilemeyecek durumda bulunan Doğu Avrupa'daki Komünist Blok (Varşova Paktı) devletleri örnek teşkil edebilir.[1185]

Büyük güçlerin pek çoğu, sadakatine değer verdikleri ve üçüncü bir ülkeye karşı kuvvetli bir tavır almadan önce görüşlerini göz-önüne aldıkları müttefiklere

[1184] Mert Bayat, a.g.e., s:54.
[1185] Mert Bayat, a.g.e., s:55.

sahiptirler. Bu faktör özellikle bir ekonomik veya dünya düzeni (bölgesel) menfaati söz konusu olduğunda önem kazanır.[1186]

İttifakların bir niteliği de, sürekli olmayışlarıdır. Buna örnek olarak, 18'inci yüzyıl başındaki Avrupa'nın durumu gösterilebilir. Bu dönem içinde; 1718' de, İngiltere, Fransa ve Avusturya —İspanya'ya karşı, 1725'de İspanya ve Avusturya— İngiltere ve Fransa'ya karşı, 1733'de, İspanya ve Fransa — Avusturya'ya karşı 1740'da İngiltere ve Avusturya— Fransa ve Prusya'ya karşı, 1756'da ise İngiltere ve Prusya— Fransa ve Avusturya'ya karşı ittifak etmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişim de bu süreksizlik tezini kanıtlayacak niteliktedir. Almanya ve İtalya'nın NATO'ya girmesi, Japonya'nın Batı camiasında yer alması ve savaşta Batılıların müttefiki olan Sovyetler Birliği'nin onların aleyhine bir «Karşı İttifak» oluşturması, gözlerimizin önündedir.[1187]

Bu bağlamda tüm bunların temelinde yatan unsur milli menfaatin ittifaklara etkisidir. Örneğin 1973-74 Arap petrol ambargosunda Nixon idaresi politika formüle ederken, NATO ülkeleri ABD'nin NATO'yu kendi menfaatlerinin tahakkuku için kullanmasına sıcak bakmamamışlardır. Bu durum ABD politikasının çatışma yerine uzlaşma yolunu seçmesinde etken olmuştur. Benzer olarak 1982'de Başkan Reagan Polonya ve Sovyetlere karşı uyguladığı ekonomik yaptırımlara Avrupa desteği aradığında, Avrupa liderleri onun politikasına yumuşatıcı bir etki yapmıştır. 1980'de Başkan Carter, Basra Körfezi politikasına NATO desteği isteğinde, müttefikler isteksiz davranmışlardır. Buna sebep Avrupalı NATO ülkelerinin millî menfaatlerinin birçok ekonomik ve dünya düzeni konularında ABD'ninkilerden farklı olmasıdır. Ne var ki Batı Avrupa'nın savunulmasında Avrupa ve ABD menfaatleri aşağı yukarı aynı düzlemdedir. Muhtemelen süper güçlerin desteğe daha az ihtiyaçları vardır. Çünkü onların politikalarını gerçekleştirebilmek için bağımsız güç kaynakları bulunmaktadır. Ne var ki 1980'lerde, ABD dışardaki

[1186] Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Mart 1996, s:63.
[1187] Mert Bayat, a.g.e., s:56.

faaliyetlerini meşrulaştırmak için müttefiklerinin desteğini ister gözükmektedir. 1982-83'deki Lübnan krizi buna bir örnektir.[1188]

13.3.3.1.3. Ekonomik İşbirliği Toplulukları

Bunlar, ekonomik etkinlikler ve onun unsurları ve yöntemleri bakımından birbirinin eksiklerini tamamlamak ve dış ekonomik etkilere karşı ortak önlem alarak durumu kendi lehlerine dengelemek için tesis edilirler. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), NAFTA, APEC bu gruba dahildir.[1189]

13.3.3.2. Sivil Toplum Örgütleri ve 'Project Democracy'[1190]

> 'Avrupa'da yerleşik ve çoğu Birleşik Devletler tarafından parayla beslenen hükümet dışı örgütler (NGO'lar) de, doğrudan ya da dolaylı olarak, bu operasyonlarda yer alıyorlar.' Ralph McGehee, CIA (e)

Burada dış dengenin yöntemi; açık ve özel bir mekanizma olan 'Project Democracy' (Demokrasi Projesi), araçları ise; sivil toplum örgütleri ve Strateji Belirleme/Düşünce Kuruluşları (Think Tanks) olacaktır.[1191]

Ancak önce istihbarat ve CIA'in genel olarak işlevlerinden bahsetmek konuya ışık tutmak bakımından faydalı olacaktır.

İstihbaratı şu şekilde değerlendirebiliriz; "Ülkelerin ulusal, askeri, ticari, teknolojik, ekonomik vs. faaliyetlerinin yakından izlenmesi; bu bilgilerin değerlendirilmesi ve ileriye dönük gelişmelerle ilgili olarak önceden analizlerin yapılabilmesidir."

[1188] Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, s:63.
[1189] Mert Bayat, a.g.e., s:56.
[1190] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Yıldırım, Sivil Örümceğin Ağında, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 5.Baskı, Ağustos 2005.
[1191] Mustafa Yıldırım, Sivil Örümceğin Ağında, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 5.Baskı, Ağustos 2005, s:18.

İstihbari faaliyetlerde gizlilik, doğruluk, devamlılık, çabukluk, tarafsızlık, erişebilirlik ve açıklıktır. Günümüzde en çok başvurulan istihbarat çeşiti ise 'açık istihbarattır.'[1192]

Devletlerin kuruluş şemalarında gizli servislerin veya casusluk örgütlerinin bulunduğu yer ve onlara yüklenen görevler, demokrasileri en temelinden etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. İstihbarat servisinin yapısına ve devlet içindeki yerine yönelik tercih, ülke rejiminin göstergesidir. Haber alma faaliyeti ne için, kime karşı ve nasıl gerçekleştirilecektir? Gizli servis hangi ihtiyacı karşılayacaktır? Bu soruları yanıtlayabilmek için günümüzde hiyerarşideki yeri, faaliyetleri, denetlenmesi ve operasyonları üzerindeki kontrol ile mali kaynakları açısından incelenebilen gizli servislerin sayısı son derece azdır. Bu da dünya demokratik yaşamını etkileyen en temel sorunlardan birisini oluşturmaktadır.

İstihbarat veya istihbarat servisleri elbette ki, her olayın kahramanı veya her derdin dermanı değillerdir. İstihbarat örgütlerinin ulusların kaderini veya tarihini tek başlarına tayin etme veya yapma durumunda olmadıkları da açıktır. Askeri, ekonomik, politik açıdan istihbarat, önemli olmakla birlikte, başarıda veya başarısızlıkta tek başına belirleyici değildir. Ancak bugün dünyanın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durum, bu birimlerin varlıklarını ve yaptıklarını yaşamsal düzeyde önemli kılmaktadır.[1193]

Bugün dünya ekonomisini, bilinen, vergilendirilen kaynaklardan daha fazlaca, kara noktalardan çıkan ve yeraltı olarak tanımlanan mali yapılar yönlendirmektedir.

Peki bunların ne kadarında gizli servislerin faaliyetleri etkilidir? Veya kara para kaynaklarının kurutulmasında bu servisler neden başarılı olamamaktadırlar? Acaba gizli servislerin operasyonlarıyla bertaraf edilen devlet başkanları veya saf değiştirtilen ülkeler bugün ekonomik ve siyasi görüşlerini uygulayabilselerdi, dünya böyle bir noktada mı olurdu? Bütün bunların yanıtları, ancak gizli servislerin

[1192] Emin Demirel, Teşkilatı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002, s:14.

[1193] Emin Demirel, a.g.e., s:15.

faaliyetlerinin bilinmesi ile tahlil edilebilecek şeylerdir. Yani gizli servisler ve istihbarat kurumları, rejimlerin ana yapılarından birini oluşturmaktadır. "Demokrasi" diyen herkesin, bu yapılanmaların tahliline çok önem vermesi gerekir. Çünkü bir anlayış da; istihbaratı ve istihbarat teşkilatlarını operasyonel yapılarından ayrı olarak sadece ve sadece akademik veya dış politikasal bir satranç oyunu gibi görmek istemektedir. Oysa istihbarat örgütleri, satranç oyunlarında bile kendi oyuncularının kazanması için oyunlara ve oyunculara müdahale edebilmektedir. Bu da istihbaratın bir eylem olayı olduğunu gözler önüne sermektedir.[1194]

11 Temmuz 1941 yılında Başkan Roosevelt tarafından kurulan ilk Amerikan istihbarat servisi olan OCI (Office of Coordinator of Information-Haberalma Eşgüdüm Bürosu)'nın beklentilere yanıt verememesi üzerine Roosevelt'in verdiği destek ile 13 Haziran 1942'de OSS (Stratejik Hizmetler Ofisi) yürürlüğe girmiştir. Örgütün ikinci büyük ünitesini oluşturan David Burce yönetiminde Özel Danışma Servisi (IS) ile OSS'in en gizli bölümü olarak faaliyet göstermiştir. CIA'in fikir babası olan Ailen Dulles da bu en gizli birimin çatısı altında yetişmiştir.

Savaş sonrasında Amerika'da barış ortamında bir gizli servise ihtiyaç olup olmayacağı tartışılmış ve bu tartışmalar üzerine 1945'te Truman OSS'i lağvetmiş, ama 1946'da NIA, yani Uluslararası Casusluk Ajansı'nı kurmuş, bu da daha sonra Merkezi Casusluk Grubu (CIG) adını almıştır. 1947'de CIG'in yerine CIA almıştır, ilk CIA başkanı da Amiral Hulenkoetter olmuştur.[1195]

ABD'nin dış politika üzerinde siyasi veya ekonomik çıkarları ve hedefleri ile demokrasinin geliştirilmesi hedefinin çatışması halinde genelde birincisine öncelik verdiği kabul edilmektedir. Thomas Carothes ABD için demokrasi hedefinin diğer çıkarları tamamlayan bir unsur olduğunu, bu durumda ABD yönetimlerinin demokrasinin geliştirilmesini desteklediklerini; fakat demokrasinin geliştirilmesi hedefinin diğer çıkarlarla çatışması durumunda demokrasinin geliştirilmesi hedefini dikkate almadıklarını ileri sürmektedir.[1196]

[1194] Emin Demirel, a.g.e, s:16.
[1195] Emin Demirel,a.g.e., s:340.
[1196] Thomas Carothes, ''Democracy,'' Foreign Policy, Yaz 1997, s:17.

CIA geniş bir çeşitliliğe sahip tamamlanmış istihbarat üretmektedir. Geniş kapsamı dünya geneline yayılmaktadır, işlevsel olduğu kadar bölgesel konuları da kapsamaktadır ve ürünleri arasında çabuk reaksiyonlu, gayrı resmi şifahi brifinglerden tamamlanmaları aylar veya yıllar alan kompleks, uzun vadeli araştırma çalışmalarına kadar çeşitlilik göstermektedir. CIA'nın tamamlanmış istihbaratlarının neredeyse tamamı ulusal düzeydeki politik düşünceleri desteklemek amacıyla düzenlenmektedir.[1197]

Bu örtülü operasyonlardan açık operasyona geçişin ilk ciddi adımları 1967'de atılmıştır. CIA'in dış ülkelerde çok-kültürlülüğü pekiştirmek için Amerikan üniversitelerinde yoğun bir çalışma başlatmasıyla birlikte kurulan CCF (Congress for Cultural Freedom / Kültürel Özgürlük Kongresi) örgütü, CIA'in oluşturduğu yayın ve konferans örtüsünü kullanarak dış ülkelerde bağlandılar ağı kurmuştur. Sözkonusu örtünün ana yapısı, CIA tarafından yönlendirilen, Amerikan akademik dünyasında para karşılığı yan-gizli araştırmalar ve raporlarla kurulmuştur.

Bu durum, ABD üniversitelerinde rahatsızlığa yol açınca, 1967'de soruşturma başlatıldı.[1198] Soruşturmanın sonunda, bu gibi politik amaçlı operasyonlarda CIA bağlandısının işleri zorlaştırdığı düşünüldü. Tüm dünyada yürütülecek operasyonun finansmanı için özel kuruluşların devreye sokulması programlandı. Aslında bu sözde özel kuruluşlar, 1947'lerden başlayarak Harvard, MİT ve Columbia üniversitelerinde çok özel projelerin para kaynağını oluşturmaktaydılar.[1199]

Ortalıkta görünenler, CIA elemanları ya da devletin memurları değil Ford Vakfı, Carnegie Vakfı ve Rockefeller Vakfı gibi, çok uluslu şirket örgütleriydi. İlk geçiş aşamasından sonra, proje 1980 başlarında yeni bir evreye girer. Yeni tür operasyona duyulan gereksinimin nedenleri şöyle özetlenebilir:[1200]

Gizli kapaklı yöntemle, ülkelerin iç dünyasını denetleme ve yönlendirme işlerinin, yarı gizli ve belirli kuruluşlarla ilişkili olarak, yürütülmesi, operasyonun

---

[1197] Emin Demirel,a.g.e., s:356-357.
[1198] Akademik dünyadaki CIA bağlandıları Rampart Magazine tarafından açıklanınca, Başkan Ford, 1967'de Nicholas Katzenbach (Ford Foundation eski yöneticisi), John Gardner (OSS eski elemanı, Carnegie Vakfı eski Başkanı, 1955-1965.) Richard Helms (CIA direktörü)'den oluşan bir komisyon oluşturdu. Komisyon 'açık-özel bir mekanizma' kurulmasını önerdi.
[1199] Mustafa Yıldırım, a.g.e., s:19.
[1200] Mustafa Yıldırım, a.g.e., s:19-20.

etkisini sınırlandırır; işin içine kitlelerin katılması olanaksızlaşır. Yarı gizli ilişkilerin açığa çıkması, bağımsızlığına ve onuruna düşkün ilgili ülke halkının ABD aleyhine dönmesine yol açabilir. Eski yöntemlerle, gizli ilişkilerle bilgi toplamak, medyaya ve öteki kurumlara, partilere, sağcı-solcu örgütlere gizli yönlendiriciler, kışkırtıcılar yerleştirmek, hem riskli hem de pahalıdır.

ABD çıkarlarına, kayıtsız şartsız hizmet edecek yabancı hükümetlerin iktidarda tutulmalara hem büyük bir parasal harcama gerektirmekte hem de halk kitlesinin desteğini alamayan bu yönetimleri siyaseten ayakta tutmak olanaksızlaşmaktadır. Ayrıca, ABD çıkarlarına ne denli bağlı olursa olsun, bir yabancı hükümete sonsuz güven duymak sakıncalıdır. Önünde sonunda bu yabancı hükümet, bir başka dünya gücünün kendisini destekleyeceği kanısına kapılabilir; ya da denge içinde çok yönlü bir siyaset güderek bağımsız davranma düşüncesine kapılabilir ve ABD'ye olan sadakatini unutabilirdi.

Bu nedenlerle, devlet merkezlerinin egemenlik araçları ellerinden alınıp, halk kitlelerinin merkeze olan güven ve bağlılıkları zayıflatılmıştır. Ulusal yönetimler, kısa devre edilerek, dünya egemenlerinin NGO-Vakıf-Enstitü gibi örgütleri aracılığıyla, kitlelerle doğrudan ilişkiye geçmek, daha ekonomik ve daha kalıcı bir yöntem olmuştur. Bu egemenler adına bir tür uzaktan yönetimdir. İlgili ülkenin örgütleri ve kurumları, bu ilişkileri yerinden ve yerel yönetime destek olarak kabullenip, demokrasi oyununa katılmışlardır.[1201]

Bu faaliyetleri yapanların özellikle Türkiye-Kafkasya-Ortadoğu ve Türkiye-Kafkasya-Orta Asya'da "güvenlik" oluşturma ve "demokrasi" kurma örtüsü altında yeni koloniler elde etmek isteyen Batılı devletlerin ve kartellerin aracısı olan örgütlerle ve şirketlerle kurdukları ilişkilere dikkat çekmek gerekir.

Zira ABD Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği ve komünizme karşı olmaları şartıyla, diktatörlük veya askeri rejimler tarafından yönetilen pek çok

[1201] Orta Amerika ve Karaibler'de CIA ajanlarından, Contra şeflerinden, devlet görevlilerinden oluşan şebekenin uyuşturucu kaçakçılığı belgelenmiş ve soruşturma raporlarıyla kanıtlanmıştır. Ayrıca CIA ile ilişkili Global Air pilotları, giderken silah götürdüklerini, gelirken de kokain taşıdıklarını açıklamışlardır. Bkz.;Joel Bainerman, The Crimes of A President, S.P.I. Books, A Division of Shapolsky Publishers, Inc., Newyork, NY, 1992, s.280.

ülke ile ilişkilerini geliştirmiş ve demokrasinin yokluğunu bir engel olarak görmemiştir.[1202]

1983 sonlarında ABD Kongresi'nin onayıyla NED (National Endowment for Democracy), yani Ulusal Demokrasi Fonu kuruldu. CIA emeklisi Ralph Mcgehee, bu kuruluşun işlevini, deneyimli istihbaratçı söylemiyle şöyle yorumluyor:

'CIA'in ülkelerin karıştırılması operasyonlarda kullanılan birçok işlevinin NED'e transfer edilmesiyle, Demokrasi için Ulusal Fon'un kullanımına gidildi. CIA'in örtülü eylemlerine ek olarak, Uluslararası Kalkınma Ajansı (AID) ve Birleşik Devletler İstihbarat Ajansı (USIA) da, "demokrasi yayma" operasyonlarında yer almaktadırlar. Avrupa'da yerleşik ve çoğu Birleşik Devletler tarafından parayla beslenen hükümet - dışı örgütler (NGO'lar) de, doğrudan ya da dolaylı olarak, bu operasyonlarda yer alıyorlar. Bu tür örgütler ve ajanslar aşağı yukarı açıktaysalar da, CIA, hükümetleri destekleme ve yıkma gibi birincil rolünü elinde bulundurmaktadır.'[1203]

2004 yılında NED'in Irak işlerine ayırdığı ve ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan aldığı resmi para 30 milyon dolardır.[1204] Irak'ın etnik, mezhepsel parçalanışına bu dolarların katkısı kuşkusuz salt Irak içindeki örgütlenmeyle sınırlı olmamıştır.

ABD'nin ünlü yöneticilerinden CIA eski direktörü Colby, "project democracy" adı altında sürdürülen bu operasyonu açık yüreklilikle şu şekilde itiraf etmiştir: "ClA'nın örtülü olarak yaptıklarını açıktan yapıyoruz."[1205]

[1202] Erhan Akça, a.g.e., s:16.

[1203] Ralph McGehee, 25 yıl ClA'da çalıştı. Vietnam, Laos ve diğer Hindicin ülkelerindeki CIA istasyonlarında görev yaptı. Emekli olduktan sonra, bu çalışmalarını "deadly deceit; my 25 years in the cia" kitabında yayınladı. McGehee, bir süre daha CIA ile ilgili veri-tabanı çalışmaları yaparak "internet" te ve disketlerde yayınladı. Ancak, güvenlik elemanlarının tacizinden kurtulamadı. Bu durumu bir dilekçeyle ABD Başkanlığı'na da bildirdi. McGehee, 2000 yılından sonra CIA ile ilgili yayını durdurdu. Yukarıdaki metin onun "www.ciabase.org"da yayınlanan son çalışmalarından, yayın durdurulmadan kısa bir süre önce alındı.

[1204] ABD'nin Irak'ın yeniden yapılanması adı altında ayırdığı bütçe 87 milyon dolardır. NED, 2004 bütçesinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan 15 ülkenin örgütlerine 114 ayrı proje için toplamın %16'sı, 24 Afrika ülkesinden 154 projeye %18, Güney Amerika ve Karaibler'den 11 ülkede 76 projeye %14, Asya'dan 12 ükedeki 115 projeye %23, Orta ve Doğu Avrupa'dan 10 ülkedeki 67 projye %10 ve Avrasya'dan 11 ülkedeki 230 projeye %19 oranında bağış yapmıştır.

Uluslararası ilişkilerin esasını devletlerin millî hedeflerine erişerek millî menfaatlerini sağlamak için, millî güçlerini plânlı ve programlı biçimde kullanmaları teşkil eder. Bu uygulama savaşta askeri, stratejik ve taktik harekâtı içerir. Barışta ise bilindiği üzere bunların yerini diplomasi alır.

Diplomasi genel anlamıyla, uluslararası ortamda, müzakereler yoluyla, karşı taraf ve taraflara (bunlar yandaşlarımız da olabilir) irademizi kabul ettirmek veya onların iradesine bağlı olmayı önlemek sanatıdır. Savaştaki komutan ve kurmayların yerini, barıştaki bu mücadelede, diplomatlar alır.

Dış dengede diplomasinin başlıca amacı, diğer etkinliklerde olduğu gibi; hedef ülkelerin güçlenmelerini ve olumsuz etkilerini önlemek, içinde bulunduğumuz uluslararası kuruluşlarda güçlülüğümüzü korumak ve bunlara karşı görevlerimizi yerine getirirken, azami çıkar sağlayabilmektir.[1206]

Azami çıkar sağlamanın boyutlarını daha farklı düzeyde algılayıp demokrasi adı altında beyin temizleme, beyne yeni algılama düzeneği yerleştirme, örgütleme, kimlik oluşturma ve eyleme geçirme süreci yaratmaya çalışan süper güçlerin 18 adımda gerçekleştirmeye çalıştıkları faaliyetleri aşağıdaki sıralanmıştır;[1207]

-Kamuoyu oluşturucuları (bizdeki adlandırmayla, aydınlara, yazarlara, bilim adamlarına) yönelik içerde ve dışarda, masrafları karşılayarak, konferanslara çekmek. Katımcılarla doğrudan ilişki içinde, ilgili ülke hakkında bilgi almak ve "düşünce" ve "örgütlenme" özgürlüğü başlığı altında yeniden yapılanma düşüncesini benimsetmektir.

-Alt örgütler yoksa, hemen Helsinki Nihai Senedi kapsamında Helsinki Yurttaşlar ve Ortak Zemin Merkezleri örgütlemek ve koşullar olgunlaştıkça, uzaktan yönlendirilebilecek bir ilişkiler ağı altında insan hakları dernekleri ve benzeri örgütlenmelerin kurulması,

---

[1205] D.Ignatius, 'Innocence Abroad: The New World of Spyless Coups', The Washington Post, September 22, 1991.
[1206] Mert Bayat, a.g.e., s:58.
[1207] Mustafa Yıldırım, a.g.e., s:40-42.

-Yeni propaganda aygıtlarının (radyo, gazete, dergi, televizyon, video yayını) devreye sokulması. Bilimsel ve magazinsel içerikli, insan hakları ilkeleri üstüne sürdürülen yayınların yoğunlaştırılması... İnsan hakları ihlallerinin yaratılmasıyla sürecin hızlandırılması,

-Casuslar yerine yayın muhabirleriyle yerinden bilgi elde etmek için yaygın bir yayıncı eğitim programının gerçekleştirilmesi,

-Bilimsel ve toplumsal konferansların çoğaltılması. Yerel vakıf ve "think tank" derneklerinin kurulması,

-İşadamları derneklerinin, sendikaların kurulması, varolanların içine bilim danışmanlarıyla sızılması. Siyasi partilere eğitim programlarıyla, particilik dersleriyle yaklaşarak kadroların yönlendirilmesi, gençliğin "düşünce özgürlüğü" ve "siyasi katılımcılık" propagandasıyla örgütlenmesi,

-Gizli ve yarı gizli istihbarat çalışmalarının azaltılması, buna karşılık medya muhabir ağıyla açık ve yaygın istihbarat toplanması, olanaklıysa Amerikan televizyonlarının yerli şubeleriyle yayına geçilmesi, eksik-yanlış bilgilendirmeyle kitlelerin yönlendirilmesi, eğitim-konferans-gezi düzenleyerek yerel medya ile kalıcı bağlar oluşturulması,

-Etnik ayrılıkları güçlendirmek üzere kültür anımsatma programlarına başlanarak yerel toplandılardan uluslararası toplandılara adam taşınması, ulusal-bölgesel tarihin bütünleştirici özelliklerinin azımsanılarak, yerel tarih, yerel kültür araştırması adı altında en eskiye özlem yaratılması,

-Yanlış ve eksik bilgilendirme: Kitlelerin akıl denetimlerini ele geçirmek üzere yoğun propaganda ve yanlış bilgilendirmeyle tarihsel devlet kurumlarının ve etnik sürtüşmeleri önleyen geleneksel kurumların yıpratılması, toplumsal kimliği karıştırmak için tarihsel ve toplumsal gelişim gerçeklerini tahrif ederek, yeni kimlikli topluluklar yaratılması.

-Yolsuzluk kampanyaları: "Yerinden yönetim" taleplerini yükselterek, devletin egemenliğinin zayıflatılması, yolsuzluk olaylarını abartarak topluma aşağılık duygusunun yerleştirilmesi, halkın çaresizliğe itilmesi.

-İktisadi ortamı denetleme: Borç ekonomisinde dalgalanmalar yaratmak üzere, para piyasalarının dışardan gelen uluslararası vur-kaç tefecilerine sonuna dek açılması.

-Merkez devlete güvensizlik yaratma: Kritik dönemlerde iktisadi bunalım yaratılmasıyla umutsuzluğa düşürülen yerel sanayicilerle ve üreticilerle konferans, sempozyum adı altında doğrudan ilişkiye geçilerek, devlet merkezine karşı güvensizlik aşılanması.

-İşadamlarını örgütleme: Yerel işadamı örgütlerinin ve ilişki bürolarının kurulması; başına buyruk, devlet denetiminden giderek uzaklaşan 'serbest ekonomi' ve 'serbest pazar' düzeninin kabul ettirilmesi,

-Ulusal sanayinin yıkımı: Ulusal iktisadın çökertilmesi için, ulusal sanayileşmenin ve enerji kaynaklarının yıkıma uğratılması için toplum ile devlet arasında çatışmayı da içerecek biçimde çevreci akımların, örgütlerin desteklenmesi ve ulusal madenciliğin, doğal yakıt üretim kaynakları işletmeciliğinin ulusal egemenlik alanının dışına çıkartılması,

-Orduları ulusal savunma kimliğinden koparma: Güvenlik güçlerinin ulusal yapıların korunmasına yönelik müdahalelerini önlenmek için, profesyonelleştirmek. Devlet egemenliğine sahip çıkmaya çalışan orduları geriletmek için, kışkırtmalara başvurularak, ordu yönetimlerinin günlük siyasete çekilmesi, ordu içinde politik tartışma, ordu ile halk arasında cepheleşme yaratılması.

-İnanmış örgüt liderlerinin yetiştirilmesi: Liderlik programlarıyla, güdümlü yeni dünya düzenine tapınan ultra-liberal önderlerin üretilmesi ve yeni partiler kurulması, varolanlara yeni liderler yerleştirilmesi; parti programlarının rejimle hesaplaşmaya yönelik, birer kışkırtma programına dönüştürülmesi,

-Ulusal bunalımlar yaratılması: Ülkede sık sık iktisadi dalgalanma yaratılarak bunalım aralarının azaltılması. Ulusal devlet merkezinin elindeki en önemli güç olan para kaynaklarının, bankaların, devlet şirketlerinin kapatılması, yabancı şirket egemenliğine geçirilmesi,

-Ulusal üretim birimlerinin ele geçirilmesi: Yaratılan iktisadi bunalımlar sonucunda, ağır sanayi işletmelerinin, enerji ve iletişim kurumlarının 'özelleştirme' adı altında yabancı şirketlere yok pahasına devredilmesi; iktisadi bağımsızlığı pekiştirecek büyük projelerin önlenmesi.

-Silahlı gücün zayıflatılması: iktisadi bunalımı bahane ederek, toprak bütünlüğünü koruma aracı ulusal ordunun, silah donanımlarında, komuta kontrol ve iletişim sistemlerinde yenilenme alımlarının kısıtlanarak, zayıflatılması ve ulusal sınırların gevşetilmesi,

-Kültürel kaynaşmanın yıkımı: "Çok kültürlülük" propagandasıyla toplumsal ortak kültürün temellerinin yıkılması. Din kültürünün parçalanması, geleneksel akışın kesilmesi ve ulusal dayanışmayı pekiştirici etkisinin yok edilmesi için, "medeniyetler arası diyalog" programıyla, Batı'nın dinsel kurumlarının güdümünde eritilmesi. Böylece azınlık din kurumlarıyla, ulusal egemenliğin karşısında ortak, dinsel cephe oluşturulması.

-Ülke yasalarının ve anayasalarının çok etnikli, federatif bir yapı oluşturacak biçimde yeniden düzenlenmesi.[1208]

Aşamalar birer birer geçilirken, ülke dışında da paralel süreç yürütülür. Çok kültürlülük propagandasıyla etnik ayrıştırma ve çatıştırma sürecinin güçlendirilmesi için, insan hakları raporları giderek etnik azınlık hakları raporlarına dönüştürülür. Avrupa ve Amerika'da etnik ve dinsel ayrılıkçı "diaspora"ya parasal ve siyasal destek verilir.[1209] Küllenmiş tarihsel çatışmalar,

[1208] Mustafa Yıldırım, a.g.e., s:43.
[1209] Diaspora: Sürgünden sonra Yahudilerin dünyanın her tarafına yayılması; İncil'de Kudüs'ün dışında bulunan Yahudi, Hristiyanlar.

acılar yeniden ateşlenir. Ülkede özgüveni sarsılmış halkın, gün geçtikçe, yabancı kültürüne, yabancı düzenine özenme eğilimleri kışkırttılar.

Yaygın bir barış atağı görüntüsü altında, tarihsel gerçekler unutturulup, ilgili ülkeyi var eden tarih tersine döndürülür. Bölgesel çatışmalar da kullanılarak, ırk ayrımcılığı geliştirilirken, tehdit değerlendirmelerini şaşırtmak üzere; komşu ülkeler arasındaki ayrılıkları derinleştirecek özel operasyonlar düzenlenir.

Yıllardır barış içinde yaşayan toplumlar inanılmaz bir hızla önce ayrışır, sonra da çatışır. Ve özel operasyonların sonucu; ekonomisi yabancıların eline geçmiş, zayıflamış merkezi egemenliğiyle dış politikada bağımsız karar verebilme yetkinliğini yitirmiş, yabancıların dayattığı kararlara mahkûm olmuş bir devlet ve tarihsel-kültürel kimliğini yitirmiş bir halk topluluğu...[1210]

13.3.3.3. Strateji Belirleme/Düşünce Kuruluşları (Think Tanks)

Think tanks, İngilizce bir deyim olarak siyasi terminolojide "düşünce deposu, fikir üretilen merkez, beyin takımı" gibi anlamlara gelmektedir. Çeşitli konularda uzman kişilerin oluşturdukları hükümet, ordu, ticari şirket gibi sosyal kuruluşlara yön verecek stratejiler saptayan grup ve yapılanmalara genel olarak "think tank" denir. İlk olarak, ABD'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan RAND (Researh And Development Corporetion) bu tür kuruluşların anası olarak kabul edilir. Bu kuruluş, devletin ve toplumun çok önemli iç ve dış sorunlarını aşabilmesi için geniş ve üretici bir yapıya sahip olarak ortaya çıkmış; ABD çıkarlarını koruyacak uzman bir kadro ile çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. RAND'ın ilk bilinen çalışması ABD Hava Kuvvetleri için 1951 yılında denizaşırı üslerin yerlerinin saptanmasıdır. Türkçe karşılık olarak bu tür yapılanmaları "strateji belirleme grupları" olarak adlandırmak yerinde olur. Bu grupların genel amaçları şunlardır:[1211]

- Geleceğe yönelik askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal araştırmalar yaparak, stratejik planlar hazırlamak,

[1210] Mustafa Yıldırım, a.g.e., s:43.
[1211] Hakan Emanet, a.g.e., s:130.

- Yapılan çalışmaların kendi ulusal hedefleri ve çıkarlarını korumaya yönelik olmasını sağlamak,

- Gerektiğinde resmi ve sivil makamlara danışmanlık hizmeti vermek,

- Başta yabancı güçler olmak üzere her türlü güç ve baskı grubunun etkisinden ve yönlendirmesinden uzak, objektif bir çalışma yapmak,

- Enformasyon elde etmek, gerekli dokümanları toplayıp bilgi arşivi oluşturmak,

- Beyin fırtınası (brain storm) denilen yöntemle herhangi bir konu üzerinde bütün olumlu ve olumsuz düşüncelerin ortaya çıkarılmasını sağlayıp, en doğruya ulaşmak,

- Medya aracılığı ile kamuoyunu bilgilendirerek, özel görüşmeler yaparak kendi hükümetlerini ya da diğer ülke kamuoyu ile hükümetlerini yönlendirmek.

Strateji belirleme grupları sadece devletin resmi kuruluşları olmayıp sivil kurum ve kuruluşlar, vakıflar gibi yapılanmalar da olabilir. Oysa Türkiye'de, buna benzer girişimler başlamasına rağmen bunlar henüz strateji belirleme grubu olarak nitelendirilemez; çünkü yukarıda sıralanan genel amaçları gerçekleştirmek bir yana, konu ile ilgili birçok kişi ya da kuruluş tarafından bile bilinmemektedirler. Ülkemizde, batıdaki anlamda strateji belirleme grubuna en iyi örnek Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'dur.[1212] Konuya bu açıdan bakıldığında, bazı AB ülkelerinin niçin bu kurumu ısrarla istemediklerini anlamak daha kolay olacaktır.[1213]

Her ülkede olduğu gibi, şirketler için esas olan devlet politikalarına ve kararlarına yön vermektir. Yön verilecek olan devlet yönetimi ve yasama organları olunca, yönlendirici elemanların niteliği de önem kazanıyor. Bu nedenle elemanların büyük çoğunluğu, devlet deneyimine sahip eski ve yeni görevlilerden seçiliyor. İkinci eleman kaynağıysa, yine devlet organlarıyla içli dışlı olmuş akademisyenleri barındİran üniversitelerdir.

[1212] Bkz.; Orhan Kiverlioğlu, Küresel Tuzak, IQYayınları, İstanbul, 1.Baskı, Mayıs 2004.
[1213] Hakan Emanet, a.g.e., s:131.

ABD, bu türden kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Daha çok dış ülkelerde izlenecek ABD çıkarlarına uygun ayarlama işlerine denk düşen araştırma, inceleme, değerlendirme çalışmalarını gerçekleştirecek olan dernek, vakıf, enstitü adı altında kurulan, eski memurları, akademisyenleri, şirketlerin seçkin yöneticilerini bir araya getiren örgütlenmeler "think tank" adı altında toplanıyorlar:

ABD'de akademik görünüşlü "Institute" ile ideolojik görünüşlü "Heritage Foundation" gibi tutucuların örgütlediği vakıflar ile CFR, Carnegie Endowment, Woodrow Wilson Centre gibi, dış siyaseti tepeden yönlendirici seçkinler kulüplerinin yanı sıra, devlet tarafından kurulmuş CSIS gibi raporcu şirketler, IRFC gibi doğrudan Dışişleri Bakanlığı' na bağlı bürolar, Middle East Forum, Washington Institute, Freedom House, CMCU, USIP gibi yarı resmi merkezler de "think tank" olarak niteleniyorlar.[1214]

Hatta bunlara, Unification Church, Professors World Peace Academy ve Religious Youth Service gibi Sun Myung Moon'un tarikat örgütleriyle, ISNA (Islamic Society of North America), CAIR (Council on American Islamic Relations), Minaret gibi, İslam dünyasını yönlendirerek ABD'nin iktisadi egemenliğine uygun politikaları destekleyecek ve toplum üstünde baskı kuracak olan cemaat örgütleri de katılıyor.

ABD'de bu tanıma uyan, binden fazla "think tank" örgütü bulunuyor. Bu örgütler, emekli dışişleri ve istihbarat elemanları, Amerika'ya yerleşmiş üçüncü dünya elemanları, operasyonlarda dünya reneyimli CIA eski istasyon şefleri ve akademisyenler için önemli bir ekmek kapısıdır. "Think tank" örgütlerinin en önemli yararı, ABD yönetiminin sorumluluktan kurtarmalarıdır. ABD resmi organlarının başka ülkelerde araştırma ve incelemeler yapması, o ülkelerce, şimdilerde pek kullanılmayan eski deyimle "casusluk" etkinliği olarak değerlendirilebilir ve devletlerarası anlaşmazlıklara neden olabilir. Teslim edilen raporlar, ABD resmi belgeleri olarak ele alınıp, casusluk suçlamalarına yol açabilir.

[1214] Mustafa Yıldırım, a.g.e., s:44.

Oysa "think tank" denilerek, "özel" ve çoğu zamanda insanlık yararına çalışır görünen vakıfların, derneklerin hazırladıkları 'entelektüel' ürün görünümlü "project" raporları, ABD ya da Avrupa devletlerinin yönetimlerini bağlamayacaktır. Üstelik "think tank" örgütlerinin masrafları da, ilgili şirket ve vakıflarca karşılanırsa, devlet bütçelerine fasıllar eklemek, ABD Kongresi'nden onay almak gibi güçlükler de kolayca aşılmış olacaktır. Daha da önemlisi, dış ülkelerin akademisyenlerine, eski diplomatlarına hazırlatılacak raporlara kaynak aktarılırken akademik bir görünüm verilmekle kalınmayıp, "işbirlikçi" ya da "kökü dışarda" gibi rahatsız edici ulusal suçlamalara, karalamalara karşı bir korunma örtüsü de sağlanmış olacaktır.[1215]

Bunların dışında, belki de en önemli yarar şudur: Bir yabancı devletin kurumuyla ilişki kurmaktan çekinen kişiler "think tank" denilen kuruluşlara rahatça girip çıkabilecek, "think tank" denilen kuruluş da çok sayıda kişiyle rahatça bağlandı oluşturabilecek ve halk kitlelerine ulaşabilecektir.

13.4. Jeostrateji

Jeostrateji; stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Söz konusu coğrafi unsurlar; ekonomik, sosyal, politik ve fizikidir. Bu unsurları kapsayan strateji, genel strateji olarak tanımlAndığına göre, bu konularda strateji ile coğrafya arasındaki bağı jeostrateji kurar.[1216]

Coğrafya ise, doğal çevreyi ve dağılımı tanımlayan ve bireylerle toplumların doğal çevre ile ilişkilerini ve doğal çevre üzerindeki davranış ve girişimlerini inceleyen bilimdir. Coğrafyanın statik ve dinamik olarak tanımlanan iki yönü vardır. Statik yön, insanların, yaşadıkları doğal çevreyi incelemeleri, tanımaları ve tanımlamalarıdır. Elde edilen bilgilere ve sonuçlara göre davranış ve girişimlerini düzenlemeleri de dinamik yönü oluşturur. Coğrafyanın dinamik bölümü, çeşitli coğrafi değerlerin ulusal amaç ve çıkarlara uygun biçimde elde edilmesi yada kontrol

[1215] Mustafa Yıldırım, a.g.e., s:45.
[1216] Erol Mütercimler, a.g.e., s:81.

altında bir duruma sokulmaları için harcanan çabalara ve yapılan uğraşlara yön vermektedir.[1217]

Jeostrateji terimi, askeri stratejik kademeleri ilgilendirir ve şu konuları içerir:

- Harekât alanlarının, cephelerin saptanması ve önem sırasının belirtilmesi.

- Harekât alanlarının, cephelerin birbirine yardım ve destek olanakları ya da zorunluluklarının saptanması.

- Harekât alanlarının, cephelerin; topografik, hidrografik, meteorolojik, ve iklim özelliklerine ve birbirleri ile irtibat-ulaşım yeteneklerine göre en uygun kuvvetlerin ayrılması, kuvvetlerin konuş ve kuruluşları.

- Düşmanın bu harekât alanları ve cephelerden faydalanmasını önleyici ve kısıtlayıcı önlemlerin barışta ve savaşta alınması.

- Teknolojik gelişmeye koşut, silahlardaki gelişmelerde bu alan ve cephelerde yararlanmak, bunlara uygun silah, araç ve gereçlerin ayrılması.

- Ulusal stratejiyi gerçekleştirmek ve ulusal hedeflere ulaşmak için askeri kuvvetlerin en uygun coğrafi bölgelerde kullanılması.[1218]

Böylece saptanıp uygulanacak olan jeostratejik planlar, ulusal stratejiyi başarıya ulaştırır ve ulusal hedeflere erişmeyi sağlar. Yukarıda yapılmış olan bu açıklamanın ışığı altında jeostrateji için şu tanımlar yapılabilir:[1219]

Jeostrateji; bir devlet, ülkesinin ve çevresinin üzerinde bulunduğu bölgenin coğrafi, hidrografik, meteorolojik ve iklim özellik ve olanaklarından askeri harekâtta stratejik komuta kademelerinin yararlanması bilimidir.

[1217] Hakan Emanet,a.g.e., s:27.

[1218] Erdoğan Dümen, Jeopolitik/Jeostrateji, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1973, c.3, s:II-1-2.
[1219] Erol Mütercimler, a.g.e., s:82.

Jeostrateji; ulusal siyasi hedeflere ulaşmak için, büyük askeri kuvvetlerin nerede, nasıl ve ne zaman kullanılacağını düzenlemek biçimidir. Jeostrateji; strateji prensiplerinin bölge ve dünya çapında düşünülüp uygulanması bilim ve sanatıdır.

Jeostrateji; politika-strateji- coğrafya faktörlerine dayanan çalışmaları birleştirme ve bu birleşmeden askeri stratejik harekâtta faydalanma bilim ve sanatıdır.

Jeostrateji; yeryüzü ve bölgelerinin coğrafi yapısının niteliklerini, askeri stratejiyi etkileme açısından inceleyen ve değerlendiren bir bilim dalıdır.

Fransız Contre-Amiral Pierre Celerier; "Jeopolitik ve Jeostrateji" adlı kitabın giriş bölümünde, Jeostratejiyi komutanın mesleki deneyimlerinden biri olarak nitelemekte ve 'Jeostrateji coğrafya ve strateji arasındaki ilişkilerin ilmidir.' demektedir. Bu tanım bir bakıma "stratejik coğrafya" anlamını vermektedir.

Jeostrateji, barış ve savaş dönemindeki mücadelelerde coğrafi unsurlu etkilerini ve ilişkilerini inceleyerek stratejik güçleri belirtir ve stratejik hedefleri araştırır.

Jeostratejinin unsurları, konunun özelliğine göre jeopolitiğin unsurlarının aynıdır. Araştırma ve inceleme konusuna göre unsurlardan bir kısmına ağırlık verilebilir, bir kısmı ihmal edilebilir. Jeopolitikte ise bütün unsurları aynı derecede dikkate almak zorunluluğu vardır. Jeopolitiğin unsurları, jeostratejinin temel taşlarıdır. Özet olarak Jeostrateji de ülke, arazi, nüfus, sosyal, ekonomik, politik, stratejik unsurları kullanır.[1220]

13.5. Jeopolitik

Jeopolitik terimini ilk önce İsveçli siyasi coğrafyacı Rudolf Kjellen (1863-1922) kullanmıştır.[1221] Jeopolitiğin doğuşunu ve gelişmesini hazırlayan diğer bazı bilim adamı ve düşünürler: Alman Frederik Ratzel (1844-1904), İngiliz Sir Halford Mackinder

[1220] Erol Mütercimler, a.g.e., s:83.
[1221] Mehmet Atay, Jeopolitik, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, Ağustos 1997.

(1861-1947), Fransız Vidal de la Blanehe (1845-1918), ABD'nden Alfred Thayer Mahan (1840-1914), Nicholas J Spykman (1893-1943) olarak değerlendirilmektedir.

Bugüne kadar çok sayıda jeopolitik tanımı yapılmıştır. Yapılan tanımların hemen hemen tamamında; devlet coğrafya, politika sözcükleri kullanılmıştır. Bu üç kavramı dikkate alınarak yapılacak her tanım şurasından veya burasından jeopolitiğe ulaştırır.[1222]

"Jeopolitik, devletler arası ilişkiler, devlet kudretinin oluşumunda, kuvvet dengelerinin şekillenmesinde, kapsamına aldığı kaynaklarla ülkelerin, hayata ve faaliyet alanlarının; mekanın, doğanın, coğrafi konumun etkisini belirleyen, vurgulayan, bilgi disiplinidir."[1223]

Jeopolitik; politika ve coğrafyanın karşılıklı etkileşimine dayanan bir bileşim, daha doğrusu, politika ve coğrafya bir bileşen, jeopolitik ise bileşkedir. Küresel bir bakış açısıyla değerlendirme yaparsak, evrensel ve yerel (her devlet için) güçlerin genel dış politikalarını belirleyen stratejik düşüncenin coğrafi unsurlara dayandırılmasıdır. Bir ülkenin politikasının belirlenmesinde temel faktör yalnızca coğrafi unsur değildir; ekonomik, askeri, kültürel, sosyal değerlerin tamamı ya da bir kısmı da zaman belirleyici etkisi olan etmenlerdir. Jeopolitik uygulamalarda içinde bulunulan coğrafyanın her türlü avantaj ve dezavantajları, zenginlikleri, ihtiyaçları ve farklılıkları çok iyi yorumlanmalı, bu uygulanan politikalarda coğrafya çok etken bir silah olarak kullanılabilmelidir.[1224]

Jeopolitik, coğrafyanın politikaya çevirdiği yönü araştırır ve değerlendirir. Ekonomik, sosyal, askeri, kültürel ve politik unsurlar siyasi coğrafya üzerinde değerlendirilir; siyasi coğrafya bu unsurlarla aktif hale getirilir. Gerçekte de 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasi coğrafya üzerindeki çalışmalar jeopolitiğin oluşumunu hazırlamıştır. En kısa anlatım ile jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yönü belirler. Sözü geçen coğrafyayı ve politikaları bütün unsurları, bütün alt birimleri ile birlikte

[1222] Suat İlhan, a.g.m., s:319.
[1223] Muzaffer Özdağ, 'Jeopolitik Üzerine Notlar'.
[1224] Mustafa Özbay, a.g.e., s:36.

dikkate almak gerekir. Jeopolitik politika üretmez; politika üretecek alanlara veri hazırlar.

Stratejinin üç unsuru olan zaman, mekan ve kuvvet, jeopolitiğin unsurlarının da başlıklarını oluşturur. Stratejideki mekan unsuru, jeopolitiğin coğrafi (değişmeyen) unsurlarının, kuvvet unsuru ise beşeri (değişken) unsurlarının karşılığıdır. Her ikisinde de konulan, düşünceleri aktif kılan zamandır.[1225]

Jeopolitiğin alt birimleri (unsurları) ayrı ayrı incelenerek jeopolitik değerlendirme yapılabilir. Unsurlardan birisinin dikkate alınmaması yanlış sonuçlara ulaştırır.

- Jeopolitiğin en önemli ayaklarından birisi coğrafi unsurlardır. "Değişmeyen Unsurlar" değerlendirmesi yapılan ülke veya bölgenin aşağıdaki özelliklerini içerir:

- Değişen Unsurlar veya Beşeri Unsurlar: Sosyal, ekonomik, politik, askeri ve kültürel değerler.

- Zamanın etkileri: Potansiyel (gizli) değerlerin güncelleşmesi.

Değişmeyen unsurlar tamamen coğrafya kaynaklıdır. Her birisi farklı durum gösterebilir, birisi yetersizken diğeri yeterli olabilir ve diğer coğrafi güçlerdeki yetersizlikleri önemli ölçüde kapatabilir, hatta değişken unsurlarla da bu yetersizliği tamamlayabilir. Oysa, değişken unsurlardan her birinin varlığı diğerinin varlığı için de vazgeçilmezdir. Ayrıca bütün beşeri unsurların düzeyi birbirleriyle ilgili ve birbirlerine bağımlıdır.[1226] Bütün bu açıklananlardan da anlaşılacağı üzere, strateji ile jeopolitik, çok sıkı bir bağ içerisindedir ve birbirlerinin bütünleyicisidir. Daha da ileri giderek, "birisi yoksa, diğeri de olamaz" demek, yanlış olmasa gerekir.[1227]

[1225] Hakan Emanet, a.g.e., s:28.
[1226] Suat İlhan, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s:13-22.
[1227] Hakan Emanet, a.g.e., s:28.

Özellikle Soğuk savaş döneminde (1946-1990) tartışılan hakimiyet teorileri gerçekte o günkü jeopolitik konumu yansıtıyor ve iki odağın (Batı ve Doğu Blokları) arz politikasının esaslarını açıklıyorlardı. Güç odakları el ve yer değiştirince, örnek olarak komünizmin çöküşü ve SSCB'nin dağılmasından sonra teorilerin her ikisi de döneme ait geçerliliklerini yitirdiler.[1228]

Bu gelişme 1969 yılında Harp Akademileri dersleri sırasında ele alınmış ve ders notları niteliğindeki yayında[1229] açıklanarak, teoriler yerine her dönemde küresel ve bölgesel güç odaklarına göre arz politikaları esaslarının yeniden irdelenmesi gereği "Güç Merkezleri Görüşü" başlığı altında incelenmiştir.

Jeopolitik teoriler[1230] öncelikle Soğuk Savaş dönemi politikalarına dayanak oluşturmuş, tarihi değer kazanmıştır. Ayrıca güç ve şekil aldığı coğrafi bölünme, bu oluşumda az veya çok dikkate alınması gereken bir çalışma olarak değer taşır. "Kalpgâh", "Kenar Kuşağı" gibi kavramları her çalışmada göz önünde bulundurmak gerekir.[1231]

Ülkenin büyüklüğü (sınır, nüfus vs.) sorunlu [bölgelere yakınlığı, değerli yer altı kaynaklarına sahip olmak ve önemli geçiş yollan üzerinde bulunmak gibi etkenler dış politikada kararlarını doğrudan etkilemektedir. Kara hakimiyeti, Deniz hakimiyeti, hava hakimiyet,, kenar-kuşak, lineer devlet teorileri gibi isimler verilen jeopolitik teoriler dış politikanın yönlendirilmesinde hep birer yol haritası olarak karar alıcılar tarafından kullanılmıştır.[1232]

Sonuç olarak denebilir ki; jeopolitik politika üretecek olanlara sadece veri hazırlar.

[1228] Suat İlhan, a.g.m., s:320.
[1229] Suat İlhan, 'Jeopolitikten Taktiğe', Kara Harp Akademisi Yayınları, 1971, s:112-119.
[1230] Jeopolitik Teoriler için bkz.;Ek-A.
[1231] Suat İlhan, a.g.m., s:320.
[1232] Serkan Kekevi, a.g.e., s:153.

14. BASRA KÖRFEZİ GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN SENARYOLAR

Çalışmanın bu bölümünde Basra Körfezi güvenliğinin geleceğine ilişkin senaryolar/stratejik öngörüler kurgulanacaktır. Daha önce bahsedildiği üzere stratejik öngörü; geçmişten gelip bugün var olan ve geleceği etkilemesi olası eğilimleri göz önüne alarak, geleceğe yönelik stratejik planlama yapılmasını sağlar. İçinde bulunduğumuz 'Bilgi Çağı'nda 10, 20, 50 yıl ve sonrasının hedeflerinin belirlenerek stratejilerin geliştirilmesi şarttır. Bu şart bir ülkenin milli güvenliği için geçerli olduğu gibi, bir askeri kurum veya bir işletmenin geleceğine yönelik amaç ve hedeflere ulaşmak için de olasılıklı strateji planları hazırlanmasını sağlar. Burada en büyük avantaj; işlem sürecinde beklenmeyen durumlarla karşılaşırsa uygulanacak yeni modele hızla geçilebilmesidir.

Buradan hareketle bölümün ilerleyen safhalarında yapılacak şey bir nevi geleceğe yönelik aritmetik alıştırma olacaktır. Bu arada kurgulanan senaryoların hiçbir kurum, kuruluş, grup veya kişiye ait resmi görüş olamayacağı akıldan çıkartılmamalıdır.

Son Irak krizi sonrası Basra Körfezi güvenliğine ilişkin üretilecek alternatif senaryoların merkezinde tabii ki Türkiye bulunacaktır. Ortaya koyulacak konjuktürel tabloda baskın unsur milli menfaat ve etkileri olacaktır. Gelişim bu kapsamda değerlendirildiğinde stratejik alt sistemler, merkez sistem

Türkiye'ye yön/ivme verecek veya kaybettirecektir. Oluşturulacak senaryoların çıkış noktasını ifade ettikten sonra, iyimser ve kötümser senaryolar olarak ikiye ayırıp stratejik öngörülerde bulunulacak kısa, orta ve uzun vade basamaklarına geçilebilir.

Stratejik öngörülerde bulunurken tarihsel ve stratejik perspektif yanında gelişen teknolojiyle boyutları da değişen stratejik istihbarat verilerinin önemini burada bir kez daha vurgulamakta fayda bulunmaktadır.

14.1. İyimser Senaryolar

Bu senaryolar, devletin resmi kuruluşları tarafından planlanıp uygulamaya koyulan programların sonuçları itibariyle beklenenin de üzerinde olumlu rotalar takip edeceği düşüncesinden hareketle oluşturulan senaryolardır.

14.1.1. Kısa Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2010)

Türkiye yıllık 198 milyar dolarlık milli geliri ile dünyanın ilk 35 ekonomisi içinde olup, fert başına milli geliri 2800 dolar civarında seyreden bir ülkedir. Ekonomide 20 yıldır yüksek enflasyonla yaşayan dünyanın tek ülkesidir. İhracatı 27,3 milyar dolar, ithalatı 53,9 milyar dolar olup ihracatın ithalatı karşılama oranı % 50,6'dır. Dış borcu yaklaşık 200 milyar dolardır. Kısa vadede Türkiye'nin ekonomide öncelikli sorunları; yüksek enflasyon, işsizlik, kapasite kullanım (üretim) düşüklüğü ve mali sektör yetersizliği gibi sorunlardır.

Bilimsel ve teknolojik olarak gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalmış olan Türkiye; 21 yüzyılın teknolojileri olarak kabul edilen sanayi, enformasyon, haberleşme, ulaşım ve enerji alanlarının hemen hiçbirinde ilk sıralarda yer alamamış olup, ülkede mevcut olanların çoğu da ithal edilmiş teknolojilerdir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliklerle boğuşan, köyden kente hızlı bir göç yaşayan ve

hala bundan kaynaklanan sorunlarla uğraşan bir ülkedir. Bu bağlamda, ülkeyi tehdit eden her türlü yıkıcı, bölücü, terörist ve irticai akım ve unsurlar bu sosyal yapıdan güç almaktadırlar. Ancak bahse konu alanlarda alınan önlemler faydalı olmaya başlamış, zararlı unsurların oranı azalmaya hatta kaybolmaya yüz tutmuştur.

Yüksek öğrenimde ise istenilen seviyeye henüz ulaşamamış, vatandaşlar yeterli seviyede sağlık hizmeti alamamakta, adli alanda bir kısım sorunlar yaşayan bir ülke tablosu devam etmektedir. Ancak, tüm bu olumsuzlara rağmen, iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte, yüksek oranda genç nüfusa sahip olan ülkenin insanları, çağın gereklerinden eşit olarak faydalanmak ve sistemdeki gelişmeyi önleyici unsurları bünyesinden atmak için, demokratik sınırlar içerisinde çevresini sorgulama sürecine girmiş ve hemen her alanda çağdaş bir yapılanma için bu unsurları zorlamaya başlamıştır.

Kısa vadede AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yolunda gitmesi Türkiye için anlamlı olacaktır. Bu bağlamda Türkiye AB'ne dahil olmak için girişimlere devam etmektedir. AB her zaman ki gibi Türkiye'ye müzakere tarihi verir. Tarih Nisan 2012'dir. Bu arada terörist başı Abdullah Öcalan, AİHM kararları ve AB girişim çabaları nedeniyle Türkiye'nin sürüklendiği zoraki siyasi ortamda bir kez daha yargılanır. Ancak yine hak ettiği gibi suçlu bulunur ve İmralı'ya geri gönderilir. Bu olaylar sonucu piyasalarda oluşacak iyimser hava kısa vadeli ekonomik göstergeler açısından dikkate alınabilir. Bu olay sonrası terör örgütü PKK'nın da hain faaliyetleri azalmaya başlamıştır.

Devletin bölünmez bütünlüğünü koruma ve kollama görevini kararlılıkla sürdüren TSK, son 20 yıldır gerçekleştirilen modernizasyon çalışmalarıyla büyük bir atılım içine girmiş ve çağdaş ordular arasında yerini almıştır. Dünyanın kaos bölgelerinin merkezinde yer alan Türkiye'nin silahlanma harcamalarının ekonomiye olan olumsuz etkilerini azaltmak için savunma sanayi yatırımlarına ağırlık verilmiş ve milli sanayinin bir alt sistemi olan milli savunma sanayi modernizasyon çalışmalarında lokomotif unsur olmuştur. TSK, kendisine karşı yapılan hain plan ve projeleri her defasında bertaraf etmiş ve Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş geleceği adına en güvenilir kurumu olmaya devam etmektedir. Bu kapsamda Basra Körfezi güvenliğini deniz yoluyla sağlayabilmek amacıyla eğitilmiş personele sahip Türk Deniz Kuvvetleri ise; iyileşmeye başlayan ekonomi ve gelişen milli savunma sanayi çerçevesinde Türk

Tersanelerinde projelerine başlanan, inanılmaz bir ivmeyle devam eden, yüksek teknoloji ve silah kapasitesine sahip ilk milli gemilerini kullanmaya başlamıştır.

Stratejik ortak olarak değerlendirdiğimiz ABD; terörizme karşı süper güç olmanın ağırlığıyla, Öcalan'a terör konusunda destek veren Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'ye, İran'a ve Suriye'ye, Türkiye sınırlarına göz diken PKK terörüne verilecek her türlü destek karşısında kendisini bulacağını ifade eder.

Zaman içerisinde uygulanan akıllı politikalarla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde diğer tüm vatandaşlar gibi her alanda Kürt vatandaşlar da eşit haklara sahip olduklarını idrak ederler. İşin Türkiye açısından en olumlu yanı da; Talabani'nin sonuçsuz şöven atılımlardan vazgeçip, gün geçtikçe güçlenen Türkiye ile stratejik işbirliği alternatifleri aramasına başlaması olmuştur. Arayışların temel nedenleri arasında Musul ve Kerkük yöresinde huzursuz olan Türkmenlerin Türkiye ile tarihsel, kültürel bağları bulunmaktadır. Dünya üzerinde mevcut süper güçlerin ülkedeki petrol için politikalar yönlendirdiğini fark eden Talabani, kendi ülkesinde kendi politikalarını uygulayacağını ifade eden bir meclis konuşması sonrası, Türkiye ile Musul, Kerkük bölgesinde petrol imtiyazlarını içeren bir iyi niyet antlaşması amacıyla masaya oturur. Çünkü Irak'ın hayat kaynağı olacak suyun başının Türkiye'den geçtiğini, GAP projesinin kat ettiği aşamaları görmektedir. Bölgede stratejik ortak olarak değerlendireceği Türkiye, düşman olarak değerlendireceği Türkiye'den çok daha iyi olacaktır.

Basra Körfezi'nde Türkiye'nin ABD ile işbirliği Türkiye'nin yaşamsal çıkarı için büyük önem arz etmektedir. Kısa vadede bölgede Türkiye açısından salt anlamda iyimser bir modelin gerçekleşmesi kanımızca çok zordur. Körfez güvenlik sistemini oluşturan ülkeler arasında olduğu gibi küresel ve bölgesel güçlerden her biriyle uyuşmak da doğal olarak mümkün değildir. Ayrıca bölgenin jeopolitik sorunlar üretmesi kısa ve orta vadede iyimserliğe pek prim tanımamaktadır.

Türkiye'nin Körfez güvenliği politikalarında İsrail'in büyük önemi vardır. Kısa vadede askeri ortaklığın aynı hızla devam ettiği görülmektedir. Irak'ın kuzeyinde kendini gösteren tehlikeli oluşumlar, bugün Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliş-tirilmesi açısından her iki ülke için de hayati önemdedir. Zira Suriye kısa vadede zaten,

ABD'nin müdahale etmesi korkusu ile Türkiye'ye yönelik açılım geliştirmeyi hedeflemektedir. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esat'ın 2004 yılı içinde Türkiye'ye yaptığı ziyaret bunun en önemli göstergesidir. Bu gerçekleri gören İsrail, Türkiye ile gittikçe iyileşen ikili ilişkiler içerisine girecektir.

Ayrıca, ABD için Ortadoğu ve Avrasya politikaları noktasında Türkiye'nin önemli bir aktör olduğu da düşünülürse Türkiye Körfez havzasında orta ve uzun vadede etkinliğini artırabilecektir. Son gelişmelerden de anlaşıldığı üzere ABD'nin bulunduğu bölgede yalnız başına hareket etmesi bir hayli külfetli olmaya başlamıştır. Bu noktada Türkiye'ye olan ihtiyacın artacağı açıktır.

Türkiye, Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ile de ikili ilişkilerini ekonomik ve siyasi platformda arttıracaktır. Bu da ülke ekonomisinin ve Türk girişimcilerin bölgede etkin unsur haline gelmeye başladığını ifade edecektir. Körfez ülkelerinde özellikle İran ve Irak'taki Türk unsurlar ile tarihsel ve kültürel bir bağı olan Türkiye'nin etkin olması kaçınılmazdır.

14.1.2. Orta Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2020)

2017 yılında başlatılan Uluslararası Para Fonu (International Monetory Fund-IMF) destekli 3 yıllık ekonomik program meyvelerini vermeye başlamış, 2018 yılında ekonomi durgunluğa girmesine, devletin vergiyi yaymakta zorlanmasına rağmen, 2019 ve 2020 yıllarında üretim artışı, ihracat artışı, turizm gelirlerinin artışı, siyasi istikrar sağlanması ve özelleştirmelerin hedeflenen seviyelerde gerçekleştirilmesi ile enflasyon % 10'un altına düşürülmüş, ekonomi reel olarak gelişme sağlamış, fert başına düşen milli geliri 4000 dolara çıkmış, gelir dağılımındaki adaletsizlik giderilememekle birlikte, başlangıçtaki seviye korunmuş ve bu arada yolsuzluklar ortaya çıkartılarak sonuçlar alınmaya başlanmış, kamu maliyesinin yanında kamu vicdanı da rahatlatılarak toplumun büyük kesiminde devlet kurumlarına karşı güven yükselmiştir. Bu arada izlenen istikrarlı ekonomik politikalarla ülkenin dış borcu 50 milyar dolara düşmüştür.

Bilimsel ve teknolojik açıdan haberleşme konusunda uyduların tam kapasiteyle faaliyete geçmeleri ile atılım yapılırken, ekonomik gelişmenin doğal sonucu olarak; enerji talebi, beklenenin üzerine çıkabilecek ve yıllardır gündemde olan nükleer santral

kurulması bu kez ertelenemeyecektir. Çünkü gelişmiş bir ekonominin, ana girdisi olan enerjisinin başkalarının eline bırakılmaya tahammülü olmadığı Türk insanı tarafından yaşayarak öğrenilecektir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin konumu ve amacında ise bir değişiklik olmayacağı değerlendirilmektedir. Artan milli sanayi imkan ve kabiliyetleriyle milli savunma sanayi unsurları yükselen bir ivmeyle Silahlı Kuvvetler'de kullanılır duruma gelmektedir. Milli savunma projeleri ile beraber artan yazılım ihtiyacı da nüfus artış oranı ile birlikte köyden kente göçün hız kesip, eğitimin her seviyesinde kalitenin artması, insana ve bilgili insana her alanda saygının artmasıyla kazanılacak Türk beyinleri sayesinde karşılanmaya başlayacaktır. Savunma sanayi ile üniversiteler arası işbirliği hızlanacaktır.

Orta vadede, Türkiye ABD ile olan stratejik ortaklık konseptini devam ettirecektir. Türkiye Irak'ta etkin olmak ve Musul ve Kerkük havzalarındaki Türk varlığının asimilasyonunu engellemiştir. Bu dönemde Irak'ta Musul, Kerkük bölgelerindeki petrollerin işletmeciliğinin bir kısmı ABD ve Irak hükümetinin ortak desteğiyle Türk petrol şirketlerine verilir.

Amerika için, Orta Asya ve Kafkaslar'da olduğu gibi Basra Körfezi'ne girişte de yolunun ne 20 yıldır sürekli kuşatma altında tuttuğu İran, ne sürekli kargaşa ve karmaşa yaşayan Pakistan, Afganistan, Hindistan ne de Uzak Doğu'da bir seddin arkasında Orta Asya'yı çevreleyen Büyük Çin üzerinden olamayacağı kesindir. Bunun en bariz örneği son Irak krizinde Türkiye'den talep edilenlerde görülmüştür. Büyüklüğünün farkında olan Çin'e karşı mesafeli durmaya çalışan Amerika'nın, dünyanın geleceğini şekillendirecek coğrafyada ihtiyacı olan ve en sadık müttefiki olan Türkiye bu misyonunu devam ettirecek gibi görülmektedir. Amerika'nın Ege ve Kıbrıs kaynaklı oluşabilecek krizlere süratle reaksiyon göstererek Türkiye'nin Batısı ile olabilecek gerilimleri esnetmesi, AB ve Avrupa yolunda Türkiye'nin gayretlerini desteklemesi, Batılılaşma yolunda önünü açması çok kültürlülük alt yapısına sahip Türkiye jeopolitiğine Amerika'nın ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Avrupa içinde dahi bir denge fonksiyonu ve Amerikan cephesi açma veya Avrupa'da Amerika'nın müttefiki olması açılarından Türkiye'nin Avrupalı olması içinde gayret göstermektedir.

Orta vadede Türkiye'nin AB'ye girmesi gibi bir durum söz konusu olmadığından dolayı Türkiye ABD açılımını daima korumak zorundadır. Hegemon güç olan ABD orta vadede bu gücünü muhafaza edecek gibi gözükmektedir. Türkiye özellikle etrafında yaşanan değişmelere karşı politika üretirken ABD'yi orta vadede göz ardı edemeyecek durumdadır. Ancak Türkiye'nin tek alternatifi ABD değildir. Irak ve ABD'nin küresel teröre karşı tavrını gören İran Körfez'de stratejik müttefik olarak Türkiye'yi görmeye başlayacaktır. Rusya'da bu kapsamda Türkiye ile ilişkilerini geliştirme gayreti içine girecektir. Rusya'nın ayrıca ABD ile ortak tatbikatlara başlayarak farklı bir işbirliği ortamına girmesi gözden kaçmayacaktır.

Orta vadede PKK terörünün de artık sonlandığı, terör örgütü üyelerinin gruplar halinde af yasalarından faydalanmak için teslim oldukları ve insanlık dışı eylemlerinden duydukları pişmanlıklar görülecektir.

14.1.3. Uzun Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2030)

2030 yılına gelindiğinde dünya ekonomisine entegre olmuş bir Türkiye gözlemlenmektedir. Ekonomik veriler AB üyesi ülkelerinkine yaklaşmaya başlamış, enflasyon son yıllarda % 5 civarında seyretmekte, ortalama % 5'lik büyüme ile kişi başına düşen milli gelir 6500 dolar seviyesine çıkmış, özelleştirme büyük çoğunlukla tamamlanmış, alınan önlemlerle turizm gelirleri 20 milyar doları aşmış, diğer yandan sosyal adalet ve sağlık hizmetleri konusunda önemli aşamalar kaydedilmiştir. Dış borç yoktur ve Türkiye artık borç veren ülke konumundadır.

Bu yıllarda TSK'nin yıllardır koruduğu istikrar devletin diğer kurumlarına da yansımış ve artık bölgesel oluşumlarda Türkiye söz sahibi olmanın ötesinde etkin bir belirleyici güç konumuna gelmeye başlamıştır.

Bilimsel ve teknolojik olarak yatırımlar arttırılmış, özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bu bölgenin tarımsal üretiminin arttırılmasının etkisi ile ülkede gıda teknolojisi ile ilgili yatırımlar artmış, haberleşme alanında gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşılmış, diğer yandan enerji ihtiyacı 2022'de devreye giren nükleer santral ile büyük ölçüde karşılanmaya başlanacaktır. Bu arada Musul ve Kerkük bölgesindeki

petrol işletmeciliğinin %75'i Türk petrol şirketlerinin kontrolünde olması enerjide önemli bir açığı kapayacaktır.

Silahlı Kuvvetlerin konumunda bir değişiklik olmamakla birlikte, savunma sanayi yatırımlarının artmasına paralel olarak modern silah ve teçhizat büyük çoğunlukla yerli üretimle karşılanmakta ve hatta hem lisans hem de silah ihracatı yapılmaktadır. Personel konusunda ise; zaten dünya sıralamasında ilklerde olan eğitim seviyesi doruk noktaya ulaşacaktır.

Politik alanda ise Nisan 2012'de AB'ne üyelik maksadıyla masaya oturan Türkiye müzakerenin yine bir başka tarihe ertelenmesiyle onyıllar boyunca oyalandığını idrak edecek ve bu üyeliği kendisi istemez konuma gelecektir. Çünkü Musul, Kerkük üzerine İran'daki Azeri Türklerle de tarihi ve kültürel bağlarının avantajını kullanmasını bilen Türkiye İran'da da birçok alanda ekonomik işbirliğine gidecektir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile de işbirliğine devam eden ülkenin ne ekonomik, ne politik, ne de sosyolojik olarak AB gibi bir ortaklığa ihtiyacı kalmamış olması da bu dönemde pek muhtemeldir.

Genç nüfusunun, son on iki yıldır eğitim alanında atılan doğru adımlarla yönlendirilmesi ile birlikte; haberleşme, gıda, savunma sanayi ve buna bağlı yazılım başta olmak üzere teknolojinin her alanında büyük atılımlar içerisine girmiş ve gelecek yıllarda dünyanın teknoloji merkezlerinden birisi olmaya aday olduğunu göstermektedir. Böylelikle Türk beyin göçü de engellenmiş, ülkesine ülkesinde hizmet etmekten onur duyan bir Atatürk ulusu dimdik ayaktadır.

Toplumsal refahın artması ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle yıkıcı, bölücü ve irticai akımlar iyice zayıflamış, terör olayları gelişmiş ülkelerdeki seviyeye indirilmekle birlikte, dışarıdan yapılan gizli desteklerin de, her alanda gelişen Türkiye'de azalma göstermeyeceği değerlendirilmektedir.

Uzun vadede Türkiye açısından iyimser bir ortamın oluşabilmesi Türkiye'nin çok boyutlu dış politika izleyebilmesine bağlıdır. Burada çok boyutlu politikadan kasıt, İsrail Faktörü göz ardı edilmeden Körfez ülkelerine yönelik politika ve Arap ve ABD faktörünü dikkate alarak İsrail'le bölgesel ortaklığa devam edilebilmesidir. Avrupa,

Kafkasya ve Balkanlar ile olan ilişkiler de dengeli bir şekilde devam ettirilecektir.

İran ile ilişkilerin kontrollü olarak geliştirilmesi de Türkiye'nin uzun vadede lehine olabilecek bir gelişmedir. İran'ın 2030 yılı itibariyle yaklaşık 10 yıldır terörü desteklememesi Türkiye tarafından değerlendirilecektir. Tarafların birbirine karşı etki güçleri değerlendirildiğinde Türkiye'nin İran içindeki Türk unsurlar dolayısıyla aslında daha güçlü olduğu görülmüştür.

Orta Asya ve Kafkasya alanında ise enerji politik bağlamda ABD'nin bu bölgeye yönelik boru hatları projelerinde Türkiye mutlaka var olmaktadır. Türkiye stratejik konumu itibariyle düşünen devletler açısından çok önemli bir devlettir. Türkiye, örneğin Amerikan stratejistlerine göre; "Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz'e ve Basra Körfezi'ne geçişi kontrol etmekte, Rusya'yı Kafkasya'da dengelemekte, İslami kökten dinciliğe karşı panzehir sunmakta ve NATO'ya hizmet etmektedir. İstikrarsız bir Türkiye, güney Balkanlar'da şiddetin ortaya çıkmasına, Orta Asya'da Rusya'nın eski etkisini kazanmasına ve Körfez'de Rusya ve Çin hegemonyasına yardım eder." şeklinde değerlendirilmektedir. Özellikle Büyük Ortadoğu Projesi, ya da Medeniyetler çatışması gibi olgular incelendiğinde Türkiye'nin ne kadar büyük bir öneme haiz olduğu görülecektir. Jeopolitik ve jeo-kültürel kırılma alanlarının merkezinde, enerji güvenlik kuşaklarının düğüm noktasında bulunan Türkiye düşünen devletlerin Basra Körfezi güvenliği amacıyla oluşturmak istediği yapının mihenk taşı durumundadır.

Uzun vadede ise Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle olduğu gibi İsrail ile de ilişkilerinin çok boyutlu hale gelmesi beklenebilir. Çok boyutlulukta temkinli olmak Türkiye'nin zorunluluğudur. Bununla birlikte Türkiye açısından orta ve uzun vadede olumlu olabilecek en büyük beklentisi İsrail ve Filistin arasında dolayısıyla Arap dünyası ve İsrail arasında arabulucu olabilmesidir.

14.2. Kötümser Senaryolar

Bu senaryolar olağan gelişmelerin biraz dışına çıkılarak ve Türkiye açısından

hemen her olaya biraz olumsuz bakılarak üretilmeye çalışılmıştır. Aslında bu senaryolar aynı zamanda gelişmeler karşısında hiçbir önlem alınmaması durumunu da yansıtıyor denilebilir.

14.2.1. Kısa Vadede Kötümser Senaryolar (2010)

Türkiye yıllık 150 milyar dolarlık milli geliri ile dünyanın ilk 50 ekonomisi içinde olup, fert başına milli geliri 2200 dolar civarında seyreden bir ülkedir. Ekonomide 25 yıldır yüksek enflasyonla yaşayan dünyanın tek ülkesidir. İhracatı 27,3 milyar dolar, ithalatı 53,9 milyar dolar olup ihracatın ithalatı karşılama oranı % 50,6 dır.

2007 yılında Türkiye'nin ekonomide öncelikli sorunları; yüksek enflasyon, işsizlik, üretim düşüklüğü, mali sektör yetersizliği, kayıt dışı ekonomi gibi sorunlardır.

Bilimsel ve teknolojik olarak gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalmış olan Türkiye; sanayi, enformasyon, haberleşme, ulaşım ve enerji alanlarının hemen hiçbirinde ilk sıralarda yer alamamış olup, ülkede mevcut olanların çoğu da ithal edilmiş teknolojilerdir. Milli sanayiye ilişkin ham maddeler ve platformlar olmasına rağmen bunları sonuçlandıracak ne yazılımlar ne de zaten bu yazılımları hazırlayacak beyinler kanalize edilmemiştir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliklerle boğuşan, köyden kente hızlı bir göç yaşayan ve hala bundan kaynaklanan sorunlarla uğraşan bir ülkedir. Bu bağlamda, ülkeyi tehdit eden her türlü yıkıcı, bölücü, terörist ve irticai akım ve unsurlar bu sosyal yapıdan güç almaktadırlar. Ülke içinde ve dışındaki birtakım mihraklar bu uygun ortamdaki zararlı unsurlarla işbirliğine devam etmektedirler.

Yüksek öğrenimde istenilen seviyeye henüz ulaşamamış, vatandaşlar yeterli seviyede sağlık hizmeti alamakta, adli alanda bir kısım sorunlar devam etmektedir. Yüksek oranda genç nüfusa sahip olan ülkenin insanları, çağın gereklerinden eşit olarak faydalanamamakta ve sistemdeki gelişmeyi önleyici unsurları bünyesinden atmak için, demokratik sınırlar içerisinde, ekonomik sıkıntılar nedeniyle çevresini sorgulama sürecine girememiştir. Dolayısıyla çağdaş bir yapılanma uzak görünmektedir.

Kısa vadede AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler hem kendi içinden hem de AB üyelerinin bir kısmı tarafından engellenmekte olmasına rağmen bu yapılanmaya dahil olma çabalarını sürdürmektedir. AB her zaman ki gibi Türkiye'ye müzakere tarihi verir. Tarih Nisan 2012'dir. Bu arada terörist başı Abdullah Öcalan, AİHM kararları ve AB girişim çabaları nedeniyle Türkiye'nin sürüklendiği zoraki siyasi ortamda bir kez daha yargılanır. Bu kez dava mahkeme kararıyla ileri bir tarihe ertelenir. Bu karar ardından Öcalan İmralı'ya geri getirilirken bir ülkenin çok profesyonel istihbarat birimleri tarafından profesyonel bir operasyonla kaçırılır. Bu olay sonucu piyasalarda oluşacak kötümser hava kısa vadeli ekonomik göstergeler açısından dikkate alınabilir. Buna ek olarak siyasi ortam da bunalıma girer. Bir süre sonra Abdullah Öcalan'ın Suriye'ye kaçırıldığı oradan da bir sinsi operasyonla İran'a geçirildiği haberleri Türk istihbarat birimlerince edinilen bilgiler arasındadır.

Politik alanda AB'ye üye olmaya çalışan Türkiye, diğer yandan, makroplanda Ortadoğu ve Kafkaslar'da mikroplanda ise Basra Körfezi bölgesinde oluşmakta olan yeni güç dengeleri içinde, kendisine müttefik arayan ve bu sayede etkin olmak isteyen güçler tarafından, Ermeni soykırımı gibi gerçek dışı birtakım suni gündemlerle taciz edilmeye çalışılmaktadır. Burada büyük güçlerin; Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda uzun vadede kurdurulmaya çalışılacak suni Ermenistan ve suni Kürdistan devletlerinin ardından, bu iki yutulur lokmayı çatıştırıp, enerji güvenliğinin geçiş noktasını oluşturan bölgeye 'barış ve demokrasi getireceğiz diyerek' yerleşmek stratejisi yatmaktadır.

Bu senaryoda da, Türkiye'nin ulusal güçleri arasında en iyi durumda olduğu ve caydırıcılığı tartışma götürmez olan gücü, askeri gücüdür. Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, Devletin Anayasası'nda belirtilen demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti, devletin bölünmez bütünlüğü gibi temel niteliklerini koruma ve kollama görevini kararlılıkla sürdüren TSK, nicelik olarak her zaman ilk beşte yer almış, nitelik olarak da özellikle son 20 yıldır gerçekleştirilen modernizasyon çalışmalarıyla büyük bir atılım içine girmiş ve çağdaş ordular arasında yerini almıştır. Ancak dünyanın en istikrarsız bölgelerinin merkezinde yer alan Türkiye'nin, silahlanma harcamalarının ekonomiyi olumsuz etkilediğini ifade ederek ülkenin savunma sanayi yatırımlarını azaltması için birtakım dış baskılar artmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri de bu durumdan doğal olarak etkilenmektedir.

Basra Körfezi bölgesindeki güç mücadeleleri iyimserlik çiçeğinin, kötümserlik bataklığında filizlenmesine imkan vermemiştir.

Olumsuz senaryolarda, Irak içindeki yeni yönetim ve halk arasındaki etnik farklılıklar ile ABD arasında yaşanacak ve 2008'de İran'a sıçrayacak ancak 2 ay sürecek yeni bir savaş ortamıyla Irak kuzeyindeki petrol rezervleri 2007 yılı sonuna kadar kullanım dışı bırakılacak, bunun sonucunda petrol varil fiyatları 100 dolar civarına kadar çıkacaktır. IMF tarafından yapılan bir hesaplamaya göre petrol fiyatlarında 10 dolarlık bir artış, dünya üretiminde bir yıl sonunda yüzde 0,6 oranında bir düşüşe neden olmaktadır. Bu sonuç sadece ilk etki için geçerlidir. Tüketimde ve piyasalardaki güvensizlik ve maliye ve para politikalarındaki değişikliklerden doğan sonraki etkiler ise çok daha büyük olacaktır. Yükselen petrol fiyatları ekonomiyi iki yolla etkilemektedir. Firmaların birim maliyetlerindeki artış vergi benzeri bir etki yaratmaktadır. Talebin değişmediği bir durumda, fiyatların yükselmesi firmaların daha az üretmesine neden olacaktır. İkinci etki ise kaynak transferi şeklinde olmaktadır. Yükselen petrol fiyatları petrol ithalatçılarından ihracatçılarına gelir transferine neden olmaktadır.

Bu arada Japonya toparlanamamış, Almanya ekonomisi ise durgunluktan kurtulamamıştır. ABD ekonomisindeki büyümenin Avrupa ve Japonya'da yaşanan durgunluğu ne ölçüde telafi edeceği bilinmemektedir. ABD ekonomisinde yaşanacak gelişmelerin global ekonomiyi ateşleyebilmesi global büyüme ile ilgili tahminleri değiştirecektir. Çin bu noktada hesap edilmesi gereken en büyük unsur olacaktır.

Türkiye ise coğrafi avantajına karşılık bölgede yeterince etkin değildir. Kusursuz bir istihbarat ağına sahip olmasına rağmen ekonomik sıkıntılar ve yetersiz teknoloji nedeniyle Türkiye, kaçırılan terörist başı Abdullah Öcalan henüz yakalayamamıştır. Suriye ve İran bu noktada Türk hükümeti ve Silahlı Kuvvetleri tarafından ağır dille eleştirilmektedir.

Türkiye sınırları içinden ve dışından toprak talepleri açıktan yapılmaya başlayacaktır. GAP bölgesine, o yıla kadar, istikrarlı bir şekilde yerleştirilen İsrail vatandaşları da bölgede etkinlik göstermeye başlayacaktır.

Körfez Arap monarşileriyle ise ilişkiler çok zayıftır. Öcalan'ın serbest kalmasıyla Kuzey Irak'ta "de facto" Kürt devleti vücuda gelmiş durumdadır, Irak'ın geleceği ise belirsizdir. Bölge zemininde meydana gelecek bu nevi bozulmalar domino etkisi yaratarak bölgede varlık gösteren tüm güçleri etkileyecektir. Böyle bir durumda Türkiye'nin durumunun ne olacağı tam bir muammadır. Yukarıdada belirttiğimiz gibi, kötümser veriler dolayısıyla orta ve uzun vadede yaşanacak değişmelerden Türkiye'nin zararlı çıkma ihtimali çok yüksektir.

Halihazırda Kuzey Irak'taki oluşum dolayısıyla alevlenmesi kuvvetle muhtemel Türkiye, uzun vadede dış mihrakların suni bir Kürt devleti kurulması hesaplarıyla iyiden iyiye bunalacaktır. Ayrıca Türkiye'nin güneydoğusunda olacak bir suni Kürt devleti Türkiye açısından Basra Körfezi güvenlik kuşağında daimi istikrarsızlığa neden olacak bir set mahiyetindedir.

Tüm bunlarla beraber Türkiye uzun vadede İsrail ve dolayısıyla ABD ile karşı karşıya gelebilir. Bunun sebebi ise Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında Ortadoğu haritasında yukarıda izah ettiğimiz şekilde ya da benzer bir değişmenin meydana gelmesidir.

Tüm bu gelişmeler devam ederken Türkiye hala AB ile müzakere tarihi olan 2012 yılını beklemektedir.

Kısa vadede AB ile ilişkili yaşanacak gelişmeler zaten ağırlıklı olarak Türkiye'nin aleyhine işlemektedir. Özellikle AB'nin Kıbrıs politikası çerçevesinde durum değerlendirilmesi yapıldığında, stratejik konuma haiz, doğu Akdeniz güvenliği açısından birincil konumda bulunan İsrail'i, Basra Körfezini, Süveyş Kanalını ve Ceyhan'ı kontrol eden bu adadan Türkiye tasfiye edilmek istenmektedir. Bunun yanında AB, Kıbrıs'ta Türk askeri varlığını tanınamamaktadır.

14.2.2. Orta Vadede Kötümser Senaryolar (2020)

2016 yılında başlatılan IMF destekli 4 yıllık ekonomik programla 2017 yılında ekonomi durgunluğa girmiş ve enflasyon % 20'nin altına düşmemiştir. Bunun da

etkisiyle üretim artışı hedeflenen seviyenin çok gerisinde kalmış, fert başına milli gelir bir türlü 3000 doların üzerine çıkarılamamış, gelir dağılımındaki farklar artarak devam etmiş, turizm gelirleri ancak 10 milyar dolar seviyesine çıkarılmış, ortaya çıkartılan yolsuzlukların yeterince aydınlatılamaması yanında, sorumluları da cezalandırılamadığı için kamu vicdanı rahatlatılamamış ve vatandaşlarda devlete olan güven yükseltilememiş, diğer yandan yabancı sermaye ülkeye çekilememiş olduğundan ekonomi reel olarak da geliştirilememiştir.

Yatırımlar yavaşladığından bilim ve teknoloji alanında da tüm gayretlere rağmen gerekli hamleler yapılamamıştır. Ekonomik zorluklar enerji yatırımlarını da yavaşlatırken enerji sorunu hat safhaya çıkmaktadır. Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonu da genel gidişattan etkilenerek bir kısım malzeme ve teçhizat alımı ertelenmek zorunda kalmıştır.

Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlarda da kayda değer herhangi bir gelişme sağlanılamamıştır.

Bu yılda en fazla üzerinde durulan konu, terörist başı Abdullah Öcalan ve örgütünün Türkiye'nin her yerinde artırdığı hain saldırılardır. Artık Türkiye içeriden ve dışarıdan gittikçe artan bir şekilde yıpratılmaktadır.

Ülke hala ekonomik sorunlarla boğuşan bir görünüm arzetmekle birlikte, bu durumun da etkisiyle içine kapanmak zorunda kalabilir. Bu ise ulusal güçlerin tamamında etkisini gösterebilir.

Kürt talepleri ABD tarafından daha fazla karşılanmaya başlayacaktır. AB'ye karşı ABD'nin desteğinden de yoksun kalınabilir. Bu Türkiye'nin açmazlarını artırabilecektir.

Sözde Ermeni soykırım tasarıları da çeşitli platformlarda daha sıklıkla gözler önüne gelmeye başlayacaktır.

Türkiye teröre destek veren Irak ve İran haricindeki diğer Körfez ülkeleriyle içteki kaos ortamından dolayı ilişkileri düşünmeye fırsat bile bulamaktadır.

14.2.3. Uzun Vadede Kötümser Senaryolar (2030)

Son on yıldır gerekli düzenleme ve atılımlar yapılamadığından ekonomik olarak reel büyüme sağlanamamış ve Türkiye dünya sıralamasındaki yerini koruyamamış, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 50nin altında seyretmeye başlamış, kişi başına milli gelir 3500 dolar seviyesinde kalmıştır.

Ülkedeki teknolojik seviye düşüktür. Bölgenin istikrarsızlığından aşırı etkilenmekte ve stratejik her türlü açılımdan yoksun olup, belirleyiciliğini kaybetmiş, coğrafi konum avantajını yıllardır değerlendirememiştir. Bu ortamın sonucu olarak da; her türlü yıkıcı, bölücü ve irticai akımın etkisinde kalmış durumdadır.

Bunlara binaen Kuzey Irak'taki Kürt varlığı perçinlenir. Irak yönetimindeki etkinlikleri daha da artabilir. Hatta Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti senaryosu gerçekleşmiştir. Sözde Ermeni soykırımı iddiaları amacını gerçekleştirmiş, sıra Ermenistan'a Türkiye topraklarıyla çakışan toprak talebine gelmiştir. Bu duruma hazırlıksız olan Türkiye'de ayrılıkçılık talepleri de daha sesli ve şiddetli olarak dile getirilmeye devam etmektedir.

Özet olarak uzun vadeli bu tip bir senaryoda ABD, Türkiye'nin bölgesel varlığını adeta sıfırlamak isteyecektir. Ancak bu tip senaryonun ABD açısından da külfetinin çok fazla olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri de zaten 2012'deki sözde müzakere tarihiyle sona ermiştir. Son beş yıldır ülkede Avrupa Birliği kelime çifti duyulmamaktadır bile...

İran, Suriye ile terör konusundaki ortaklığına devam etmektedir. Bölgedeki etkin unsur İsrail, istikrarsız ve kaos ortamındaki Türkiye ile birçok alandaki işbirliklerini sona erdirmiştir. Yıllardır Türkiye'nin güçlenip arkasında duracağı hayalleriyle yaşayan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ise Türkiye'nin bu durumunu görüp tüm umutlarını yitirmiştir.

14.3. Senaryoların Değerlendirilmesi

Açıklanan senaryoların başlıklarından da anlaşılacağı üzere, bunlar; iyimser ve kötümser olup, deyim yerinde ise iki uç bakışı ya da sonucu ortaya koymaktadır. Özet olarak iyimser senaryo; tüm tedbirlerin alınması ve çoğu olayın olumlu gelişmesi durumunu yansıtırken, kötümser senaryo ise; gerekli hamlelerin neredeyse hiçbirinin yapılmaması sonucu oluşacak durumu yansıtmaktadır. Atatürk'ün emaneti ülkemizde senaryosu bile iç burkan kötümser tabloların yaşanmaması için kısa, orta ve uzun vadede alternatif stratejiler üreten milli merkezler (Think-Tank kuruluşları) çoğaltılmalı, ülkenin en istikrarlı denge unsurlarından biri olan TSK'nin itibarını zedeleyecek en ufak hareket ve tavırlardan kaçınılmalı, tek yönlü değil, akıllıca çok yönlü ve dengeleyici dış politika izlenmelidir. Unutulmamalıdır ki; kendi plan, proje ve stratejileri olmayan bir ulus, bir başka gücün planlarının ve stratejilerinin bir parçası olmaya mahkumdur. Ancak bahse konu ulus asla büyük önder Atatürk'ün yarattığı Türk ulusu olmayacaktır.

15. SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası sorunların "güvenlik" bağlamında "teknik sorunlar" olarak görülüp ele alınması ve bu sorunlara insan faktörünü katmayan "teknik çözümler" aranması, yani araç-amaç anlayışının sorun çözücü mekanizma olarak kabul edilmesi önemli bir eksikliktir. Hakim güçlerin hegemonyacı politikalarının temel dayanağını oluşturan "egemen güvenlik anlayışı" bu politikaların hedefi konumundaki ülkeler tarafından sorgulanmaksızın ve sosyo-ekonomik, tarihsel ve jeopolitik farklılıklar dikkate alınmadan kabul görmektedir. Alternatif güvenlik anlayışı ve oluşumları üretip yaygınlaştıramayan ülkeler, bu güvenlik tezleri bağlamında kendi güvenlik politikalarını belirler hale gelmekte, böylece de kendi rızalarıyla hakim güçlerin hegemonyalarına dahil olabilmektedirler. Bu sürecin biçimsel düzeyde farkına varan ülkeler ya da ülke grupları ise, bu yapılanmayı aşabilecek teknik donanıma, bilgiye, kültüre ve bakış açısına sahip olmadıkları sürece sonuç pek değişmemektedir. Bu noktadan bakınca güvenlik gibi yaygın olarak kullanılan kavramların politikaların oluşturulmasında ve analizinde farklı ve tutarsız şekilde kullanılması sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum uluslararası ilişkilerin analizinde ciddi sorunlara yol açmakta, kavram kargaşası,

algı ve anlayış farklılıkları hakim güçlerin hegemonya kurmalarına hizmet etmektedir.[1233]

Günümüzde güvenliğin boyutları değişmiş, devleti aşan toplumsal/siyasal süreçler öne çıkmıştır. Toplumsal alandaki siyasal ve ekonomik oluşumların, yeni siyasal yapılanmaların, aktörlerin dikkate alınmaması, güvenliğin yeni boyutlarının görünmesi önünde engel teşkil etmektedir. Yani, askeri boyutu aşan ya da kapsayan ekonomik, siyasal, toplumsal ve psikolojik boyutlar güvenlik politikalarında öne çıkmaktadır. Kaba askerî güç, günümüz güvenlik-tehdit değerlendirmelerinde tek belirleyici unsur olmamaktadır. Hedef ülke ya da devletin içten toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarının ele geçirilmesi, yönlendirilmesi bugün daha belirgin bir hal almış durumdadır.[1234]

Uluslar arası düşünce çevrelerine göre güvenlik stratejilerinde dönüşümün amacı, avantajları geliştirirken zafiyetleri azaltmaktadır. Dönüşüm yalnız teknoloji ile ilgili değildir. Aynı zamanda;[1235]

- Zorluklar ve fırsatlar hakkında düşünme yöntemini değiştirmek,
- Savunma teşkilatına yeni bir perspektifle bakmak,
- Olanak ve yeteneklerimizi öngürüsel bir yaklaşımla tespit edilecek gelecekteki zorluklarla başa çıkacak şekilde yeniden düzenlemekle ilgilidir.

Bu bağlamda Basra Körfezi güvenlik sistemini kısaca değerlendirmek gerekirse; sistemdeki güvenlik sorunları öncelikle bölgesel dinamiklerden, daha sonra da büyük güçlerin bölgedeki çıkar çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Her iki durumda da kesin olan bir şey vardır ki; dış güçlerin bölge politikalarına karışma potansiyelinin, üzerinde durulan sorun her ne olursa olsun, hep var olması ve uzun vadede de böyle devam edeceği gerçeğidir.

Körfez Bölgesinde Soğuk Savaş sonrası güvenlik yapılanmasının ortaya konulması, bu yapı içerisinde bölge güvenliğinde etkili olan aktörlerin güvenlik

[1233] Y.Gökalp Yıldız, Stratejik Vizyon Arayışları ve Türkiye, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s:46.
[1234] Y.Gökalp Yıldız, a.g.e., s:47.
[1235] Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sayın Hilmi ÖZKÖK'ün Harp Akademileri Komutanlığındaki Yıllık Değerlendirme Konuşması, 20 Nisan 2005, s:8.

algılamaları ve bu bağlamda oluşturdukları dış politikalarının ortaya konulmasından sonra bölge güvenliği hakkında şu sonuçlara ulaşılabilir.[1236]

- Öncelikle bölge güvenliğinin kesin olarak sağlanması esas itibariyle İran, Irak ve KİK ülkeleri arasında kurulacak karşılıklı bir güven inşasına bağlıdır. Çünkü bölge güvenlik sorunlarının temelinde yerel dinamikler vardır. Ancak bunun tam anlamıyla sağlanması kısa ve orta vadede pek mümkün gözükmemektedir. Hatemi'nin devlet başkanı olmasıyla başlayan dönemle birlikte İran'ın Körfez monarşilerine karşı politikalarında görülen yumuşama kısmi olarak böyle bir plana katkıda bulunuyorsa da gerek İran'da Hatemi'nin başlatmış olduğu açık toplum taleplerinin geleceği ile ilgili belirsizlikler gerekse de bu ilişkilerde karşılıklı güvenin tesis edilememiş olması bu politikanın önündeki en önemli engellerdir.

- ABD bölge güvenlik denkleminden çekilmek niyetinde değildir. Bölgenin ABD ekonomisi için 'vazgeçilemez' oluşu bu durumun en önemli sebebidir. Bölgesel güçlerin aralarındaki çatışmaları çözecek ortak bölgesel bir kurum geliştirecek yeteneklerden yoksun oluşları da ABD'nin bu politikasının geçerliliğini pekiştirmektedir. Ancak ABD'nin bölgedeki varlığına uluslararası meşruiyet kazandırabilmesi için "ikili çevreleme" politikasında bir takım revizyonlar yapması gerekmektedir. Politikada insani boyut öne çıkmalı, İran ve Irak halklarına cephe alınmamalı, bu devletlerin silahlanma, terör gibi bölge güvenliğini tehdit eden konulardaki politikaları hedef olarak alınmalıdır.

- ABD ve KİK ülkeleri arasındaki mevcut yakınlaşmanın tarihi ve kültürel bir temelden yoksun oluşu gelecekte muhtemel bazı problemler doğurabilir. ABD'nin bu ülkelere insan haklan ve demokratikleşme konularında yapabileceği baskılar, Arap-İsrail barışının sağlanması için uygulayacağı muhtemel baskılar, İslam karşıtı geliştirebileceği bazı katı söylemler, petrol ve ticari konulardaki politika farklılıkları ABD ve KİK ülkeleri arasındaki mevcut ortak hareket politikalarının aşınmasına ve ilişkilerin kötüye gitmesine sebep olabilir.

[1236] Bkz. Ramazan Kılınç, a.g.m.

- Dördüncü bir sonuç İran'ın bölgedeki rolüyle ilgilidir. İran'ın bölgede oynayacağı rol büyük oranda iç politikasındaki muhtemel gelişmeler ışığında belirlenecektir. Eğer İran'da Hatemi ile temsil edilen reformistler İran'ın geleceğine hakim olmayı başarabilirlerse İran üzerindeki yaptırımlar zincirinden kurtulup daha kabul görür bir dış politika üretme noktasına gelebilir. Böyle bir durumda muhtemelen İran komşularıyla olan çatışma konularını çözme gayretinde bulunacak kendisi kaynaklı tehdit algılamalarının zayıflamasına sebep olacaktır. Tersi bir durumda yani izolasyonist cephenin İran'ın geleceğine hakim olduğunun düşünüldüğü bir durumda İran daha da marjinalleşecek ve tehdit olarak algılanış oranı artacak, bölge politikalarındaki güvenilirliği azalacaktır. Böyle bir İran'ın varlığında da bölgenin dış güçlerin etkisini düşünmemek muhal olacaktır.

- Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti, güneyinde de bir Şii devleti kurulmasına dayanan bir senaryoda da bölgesel denklemde İran, Suriye ve Türkiye'nin rolleri artacak ve güvenlik sorunları yeni boyutlar kazanacaktır.

- KİK ülkelerindeki iç sorunların bölgesel güvenliğe etkileri önemlidir. Bu ülkelerin kendi iç sorunlarını çözmeden bölgesel güvenliklerini garantiye alabileceklerini söylemek mümkün değildir. Bu ülkeler ne kadar güçlü partnerlere, ne kadar teknik silah donanımına sahip olurlarsa olsunlar iç sorunlarını çözmeden güvende sayılamazlar. Turki al Hamad'ın deyişiyle Rusya çok güçlü müttefiklere sahip olmasına rağmen 1917 devriminin önüne geçemedi. Aynı şekilde İran Şahı Ortadoğu'nun en güçlü askeri gücüne sahip olmasına rağmen 1979 İran Devrimi'ni önleyemedi.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Basra Körfezi önümüzdeki on yıllarda da dünyanın gözünün üzerinde olduğu sıcak gelişmelerin yaşanacağı bir bölge olarak kalacaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, bölgedeki politikaları ile temelde üç önemli hedef gütmüştür: "İkili çevreleme" politikası ile Irak ve İran'ı zayıf bırakma, barış sürecinin başarıya ulaşmasını sağlayarak İsrail'in güvenliğini garanti altına

alma, bölgedeki ekonomik çıkarlarının korunmasını sağlama.[1237] Aslında bu üç hedeften ilk ikisi birbirlerini desteklemektedirler. Çünkü İran ve Irak'ın güçsüz bırakılması barış sürecinin önündeki en büyük engellerin kaldırılması anlamına gelmektedir. ABD, bu hedefler çerçevesinde KİK ülkeleri ile ikili ilişkilerini hem ekonomik hem de güvenlik alanında geliştirmekte, bu devletlerin muhtemel İran ve Irak tehditlerine karşı silahlanmalarını desteklemekte, kendisinin herhangi bir kargaşa anında bölgeye müdahale edebilme kapasitesini artırmakta, bölgede mevcut statükonun korunması için çaba sarfetmektedir.[1238]

Martin Indyk bu politikayı net olarak şöyle ifade etmektedir: 'Askeri gücümüzü bölgede bulundurduğumuz, İran ve Irak rejimlerinin silahlanma hırslarına engel olabildiğimiz ve bölgedeki müttefiklerimize (Mısır, İsrail, Suudi Arabistan ve KİK, Türkiye) güvenebildiğimiz oranda İran ve Irak'ı çevreleme imkânlarını elimizde bulundurmuş olacağız.[1239]

ABD'ye göre İran'ın bölgede terörizme destek vermesi, İslam Devrimi ihraç çabaları, kitle imha silahları artırma çalışmaları, Arap-İsrail Barış Süreci'ne karşı sert muhalefeti, bölge ülkelerinin olumsuz veya istikrarsız tutumları ABD'nin bölge çıkarlarındaki engelleri teşkil etmiştir.[1240]

ABD'nin Körfez Politikası'na yön veren en önemli etmenlerden birisi de bölgedeki ekonomik çıkarlarıdır. Dünyanın en önemli petrol tüketicilerinden birisi olan ABD petrol ithalatının büyük bir oranın bu bölgeden sağlamaktadır. Dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasının bu bölgede olması bölge güvenliğinin ABD ve diğer petrol ithalatçısı ülkeler açısından önemini artırmaktadır. Bölgede ABD, Japonya, Çin,[1241] Hindistan ve Avrupa[1242] arasında bölge enerji kaynaklarından en uygun fiyatla yararlanma konusunda büyük bir

---

[1237] Zbigniew Brzezinski, Differentiated Containment: Policy Toward Iran and lraq, Foreign Affairs, Cilt 76 Sayı 3 Mayıs/Haziran 1997, s:20.
[1238] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:16.
[1239] Jean Pascal Zanders, A New Security (Dis)Order for the Gulf, Brüksel, Centre for Peace and Security Studies, Vrije Universiteit.
[1240] Ramazan Kılınç, a.g.m., s:17.
[1241] Çin'in bölgede oynadığı rolle ilgili ayrıntılı bir çalışma için bakınız: John Calabrese, China and the Persian Gulf Energy Security, Middle East Journal, Cilt 52 Sayı 3, Yaz 1998 s. 351-366.
[1242] Avrupa ve ABD'nin bölgedeki faaliyetleri için bakınız: Simon Serfaty, Bridging the Gulf Across the Atlantic: Europe and the United States in the Persian Gulf, Middle East Journal, Cilt 52 Sayı 3, Yaz 1998 s. 337-350.

rekabet vardır. ABD'nin "ikili çevreleme" politikasında uluslararası konsensüsü sağlayamamasının sebeplerinden birisi de bu rekabettir. ABD dışındaki ülkeler daha ucuz enerji temini için İran'la da ikili ilişkiler kurmaya devam etmekte, bu durum da ABD politikasının başarısını engellemektedir. Ancak ABD, KİK ülkeleri ile çok sıkı ticari bağlara sahiptir. ABD bölgeyi ticari bakımdan yalnızca dünya piyasalarına enerji arz yeri olarak görmenin ötesinde bölgeye bir de pazar olma rolü atfetmiştir. ABD, bölgeden silah, ileri teknoloji ve know-how satışları sayesinde muazzam çıkarlar elde etmektedir. Özellikle İran ve Irak gibi iki tehdidin varlığı söz konusu ülkelerin silahlanma hızlarını artırmış, ABD de bu durumdan çıkarlarına en uygun şekilde istifade etmesini bilmiştir.

İran, Hazar-Basra Denizi jeopolitiğine dayalı stratejik değişim arayışlarında, 20 yıl sonra bir yeniden değerlendirme sürecinin gerekli olduğunun önemini fark eden mesajlarını uluslar arası topluma iletmeye başlamıştır.

İran, bir yandan kendi kamuoyu beklentileri çerçevesinde üstlendiği İslami Devrim misyonunun, meşruiyet koşullarını sorgularken, diğer yandan da, kullandığı enstrümanların 21. yüzyılın küreselleşen dünyası ile çelişkiler içermesinin çıkmazlarıyla baş başa kalmıştır. Bu manada, İran'ın uluslararası terörizme verdiği destek, İran toplumunun uluslararası platformda yalnızlığa düşmesine yol açmıştır. İran, bu bağlamda, Körfez Savaşı sonrasında kuvvetler dengesinde ortaya çıkan değişiklikler içerisinde, Devrimin başlangıcında planladığı hedeflere ulaşamaması, Irak, Kafkaslar, Orta Asya ve Afganistan'daki gelişmelerden aksi yönde etkilenmesi, yeni uluslararası meselelerin çözümünde Batı ile münasebetlerinde kurulan dengelerdeki stratejik bakış açısı ve buna bağlı diyalog yetersizliğini geç de olsa fark etmiştir. Bununla birlikte, İran, Arap Dünyası ve Körfez ülkelerine karşı takip ettiği politikadaki aşırılığın, Mısır ve Suudi Arabistan ile ilişkilerinin yeniden ele alınmasındaki rota değişikliğine neden olmasından dolayı, Irak Savaşı sonrasında; "Devrim İhracı" mitinin, mümkün olamayacağı gerçeğini ön plana çıktığının da hesaplamaktadır.

Bütün bunlara karşılık, İran'ın Rusya ile kurduğu İttifakın, savunma endeksli mevcut yapısının ötesinde yeterli boyutlara ulaşamaması, bu ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krize rağmen, modern teknoloji ürünü sistemleri üretebilecek yeteneğindeki ciddi aksaklıklar, "kitle imha silahlarını ön plana çıkarmıştır. İran, bu

noktada aksine bir değişiklik içerisine girmediği takdirde, geri dönülemez bir mecraya girmiş bulunmaktadır. İran'ın, bölgede Pakistan ve Hindistan'dan sonra "Nükleer Güç" olma ve Hava Kuvvetlerinin teknolojik ve taktik eksikliklerini balistik füzelerle takviyeye dayanan çözüm arayışlarını, 21. yüzyılda da sürdürmesi kuvvetle muhtemel görülmektedir. Buna mukabil, ekonomik yönden ABD'ne bağlı, teknolojik olarak, bu ülkeden geri konumdaki Rusya ile ittifakın zafiyetlerinden hareketle, Ermenistan-Suriye-Yunanistan ile hatta Irak ile İttifak arayışlarına ilaveten, periferik boyutta Çin ile münasebetlerin boyutlarının muhtemel risklerini İran'ın tam olarak kestirebildiği yolunda somut delillerin mevcut olmadığı değerlendirilmektedir.[1243]

Bu noktada vurgulanması gereken husus Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bölgedeki temel varlık nedeni olan Sovyet tehdidi ortadan kalkan ABD için Körfez Krizi'nin ne kadar uygun bir fırsat olduğu ve Saddam tehdidinin Sovyet tehdidi yerine koyulabilecek en uygun tehdit olduğudur. Bu sayede ABD, bölgedeki varlığını meşru bir zemine oturtabilmiştir. Ancak ABD ile KİK arasında bir pakt oluşturulmamıştır, aynı şekilde Washington ve KİK ülkelerinin paylaştığı bir stratejik konsept yoktur. İlişkiler daha sonra ele alınacağı üzere, çoğunlukla ikili düzeyde yürütülmektedir. O günden bu güne KİK ülkelerine karşı, Kuveyt örneğindeki gibi bir saldırı önlenmiş, Irak'a BM kararlarına tam olarak uymaması nedeniyle müdahale edilmiş olsa da İran'ın oluşturduğu tehdidin ortadan kalkması sağlanamamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi ABD'nin bölgedeki askeri varlığının temelini teşkil eden CENTCOM, Irak'a ilişkin bu amacın gerçekleştirilmesi için çeşitli operasyonlar gerçekleştirmiştir. Savaşa gerek kalmaksızın bu tür bir korumanın çok daha ucuza mâl olduğu düşüncesiyle hareket eden CENTCOM yetkilileri bugün bu birimin yetki alanına Sovyetler Birliği'nin beş eski cumhuriyetini de dahil etmişlerdir: Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan.[1244]

11 Eylül saldırılarından sorumlu olduğu iddia edilen kişilerin Körfez ülkeleriyle bağlantısının olduğunun ortaya çıkmasına karşılık KİK ülkeleri Amerika'nın mücadelesine sempatiyle bakmamışlardır. ABD liderliğindeki askeri harekatı

[1243] M.Hakkı Caşin, İran'ın İki Deniz Jeopolitiğine Bağlı Stratejik Değişim Arayışları, İran Özel, Avrasya Dosyası, Cilt:5, Sayı:3, Sonbahar 1999, s:283.
[1244] Joseph Kostıner, 'The United States and the Gulf States: Alliance In Need', Middle East Review of International Affairs, Cilt 2, Sayı 4, Aralık 1998, s.58.

desteklemekten özellikle kaçınmışlar ve desteklerini ABD çabalarından ziyade 'global' düzeyde tutmaya özen göstermişlerdir. Körfez ülkeleri terörist saldırılan kınamakla beraber temel olarak üzerinde durdukları nokta işgal altındaki İsrail'in Filistin topraklarında gerçekleştirdiği terörist saldırıların da sona erdirilmesi olmuştur. 11 Eylül saldırılarının sorumlularının yakalanıp yargı önüne getirilmesi gerektiği konusunda hem fikir olan ülkeler aynı şekilde İsrail'in uyguladığı terörden zarar gören Filistin halkının unutulmaması gerektiği konusunda da fikir birliği sağlamışlardır.[1245] Yani Körfez ülkeleri açısından çözülmesi gereken sorunların başında ABD'den farklı olarak İsrail-Filistin uyuşmazlığı gelmektedir ve ABD'nin bu konudaki tutumu Körfezdeki etkisini azaltmakta ve Körfez ülkelerinin hassasiyetini daha da artırmaktadır. Körfez ülkelerinde ABD liderliğinde yürütülen bu mücadele İslam karşıtı bir kampanya olarak algılanmakta bu da büyük bir sorun oluşturmaktadır. Körfez ülkelerinde ABD ile bağlar yöneticiler için giderek siyasi bir yükümlülük gibi gözetilmektedir. İsrail'in de parçası olduğu bir koalisyonda yer almamak, Suriye gibi kardeş ülkelere ve İsrail işgaline karşı mücadele veren Hamas, Hizbullah veya İslami Cihat gibi örgütlere saldırmamak ve benzeri çekinceler ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede, Körfez yönetimlerini terörizmle mücadelenin Washington'u memnun etmek için istemeyerek yapmaları gereken bir şeyden ziyade kendi varlıkları için çok önemli olduğuna inandırmanın zorunlu olduğu ifade edilmektedir. Çünkü başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin, iç tehdit olarak Usame bin Ladin'in ortaya koyduğu İslami radikalizmle mücadele etmekte isteksiz görünmeleri kendileri için bir tehlikedir. 11 Eylül olaylarının sorumluları arasında Suudi vatandaşların sayıca çokluğu da göz önüne alındığında bugünkü durum geçmiş tecrübeler kadar büyük bir tehdit teşkil etmektedir. Elbette bu ABD için göze alınabilecek bir durum değildir.

Kendi iç yapılarında hiyerarşik bir yapılanma ve buna dayalı bir bütünlük için çaba gösteriliyor olsa da, Körfez ülkelerinin ikili ve çoklu ilişkileri bu esaslara dayansa da, aralarında sağlam bir siyasi yapı görmek mümkün değildir. Bu ülkelerin birçoğu özellikle güvenlik konusunda bölge dışı aktörlerle ilişki içinde olmayı tercih etmektedirler. Bunun temel sebebi bu ülkelerin birbirlerinden algıladıkları tehdittir. Özellikle İran ve Irak'tan algılanan tehdit, diğer bölge aktörlerini her zaman alternatif ittifaklara yöneltmiştir. Bu

[1245] Gökçe Dalgıç, 'Soğuk Savaştan Bugüne ABD ve Petrolcü Müttefikleri', Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, s.284.

çerçevede İran'ın devrim sonrası benimsediği politikalar ve Irak'ın Kuveyt'i işgali ile belirginleşen yayılmacı hedefleri bu iki bölge gücüne göre oldukça az bir güce sahip olan diğer Körfez ülkelerinde endişe yaratmaktadır. Bu noktada yapılan diğer bir yorum ise, Körfez'deki bu anarşik yapıyı bölge ülkelerinin kendilerini meşru birer devlet ve bu devletlerin meşru halkları olarak tanımlamamış olmalarına, yani tam bir kimlik belirleyememiş olmalarına bağlamaktadır.[1246] Bu yoruma göre, kendi kimliklerini belirleyememiş bu ülkelerin bölgedeki diğer devletlerle uzlaşmaları oldukça güçtür.

Amerika'nın son dönemde kazandığı hızlı ve kesin askerî başarıların önümüzdeki dönemde özellikle devletlere yönelik caydırıcı tehditlere ilave bir inandırıcılık katacağı söylenebilir. ABD, askerî güç kullanma gücü, iradesi ve isteği olduğunu kanıtlamıştır. Başarılı askerî müdahaleler zamanla askerî tehditlerin inandırıcılığını arttırarak askeri gücün daha az sıklıkta kullanılmasını sağlayabilir. Tehditlerin başarılı olabilmesi için Amerika'nın 'zaman zaman' başarılı, etkili, düşük maliyet ve az kayıplı askerî müdahaleler düzenlemesi gerekmektedir.[24] Amerika'nın tek süper güç olduğu düşüncesi yaygınlaştıkça, Amerika'ya direnenlerin "güvenecek kimseleri kalmadığı" ortaya çıktıkça Amerika işini daha çok güç kullanma tehditleriyle görebilir. Washington askerî müdahalelerde Amerikan askerî teknolojisinin, ateş gücünün ve organizasyon becerisinin ve bunu kullanma iradesinin teşhirini de amaçlamaktadır. Günümüzde 19. yüzyılın "ganbot diplomasisi" yerini giderek "toma-hawk diplomasisi"ne bırakmaktadır.

ABD'nin Irak'ı işgal ederek elde ettiği yeni bölgesel jeostratejik yapı, "Amerika'ya, Asya ekonomisini de etkileme ve yönlendirme olanağı" vermektedir. Afganistan'dan başlayıp Kafkasya, Doğu Akdeniz ve Körfez'e uzanan egemenlik ve etkinlik halkası, Pakistan, Asya Türk Cumhuriyetleri, İran, Rusya ve Hindistan'ı iktisadi olarak etkileyecektir. Bu bölge Asya pazarının Batı bölgesidir ve Afganistan ile Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. ABD bu alana askeri olarak yerleştiği taktirde bölge ekonomisini de etkisi altına alabilecektir. Şöyle ki; iç Asya ve Batı Asya'da kara, demiryolu, havayolu ve denizyolu ticari hatlarını etkileyebilecektir, petrol ve doğalgaz yollarını belirleyebilecektir, Bölge ülkelerinin ekonomilerini, alacağı bazı

[1246] Ramazan Kılınç, a.g.m.; ayrıca bkz., Kenneth Katzman, 'Searching for Stable Peace in the Persian Gulf, US Army War College, Strategic Studies Institute, 1998, s:3.

kararlar ile doğrudan doğruya etkileyebilecektir, Bölge ülkelerinin aralarındaki işbirliğini sabote edebilecektir, Bölge pazarlarına, bölgesel ve yöresel çatışmalar yaratarak istikrarsızlık ortamı doğurabilecektir.[1247]

ABD'nin Irak'ı istiladan sonra elde ettiği bu ekonomik üstünlükler, bölge ülkelerinin kayıplarından sağlanan bir değer olmaktadır. Ortadoğu ve Asya ülkelerinin ABD'nin Irak'ı ve Afganistan'ı işgali sonucu ortaya çıkan ve çıkacak olan iktisadi kayıpları, ABD'nin kazanç hanesine yazılmaktadır. ABD kazanırken, diğerleri kaybetmektedir, ekonomi bu yüzden, karşılıklı dışsallıklar ve gelir artışı sağlayan bir unsur olarak değil, sadece Amerika'ya kazandıran bir faaliyet durumuna dönüşmektedir. Sistemin tek yönlü çalışması için, ABD'nin elinde bu zorlamaları yapacak askeri güç bulunmaktadır.[1248]

Türkiye ise bir Kürt devletinin ortaya çıkması korkusu ve nükleer silaha sahip bir Irak ve İran korkusu arasında kalmış bir durumdadır. Irak'ın toprak bütünlüğünün koruması, Ortadoğu'daki bütün devletlerce de paylaşılan açık bir Amerikan hedefidir. Bunun öncelikli nedeni, bu ülkelerin uluslararası ilişkilerdeki güç prizmasındaki dengeleridir. Zira kimse İran'ı, Körfezdeki tek güç olarak görmek istememektedir.

Basra Körfezi'ni kontrol altında tutmaya büyük önem veren ABD, askeri üsleri ve geliştirdiği askeri ittifaklarla, bölge ülkelerinden bir kısmı ile her yönlü ilişkilerini geliştirmeye önem vermektedir. Bu işbirliği sayesinde Türkiye, İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün'ün bölgede anahtar ülke konumuna geldikleri söylenebilir.

Dağılan SSCB sonrasında yeniden uluslararası alana dönme çabalarına girişen ve bölgenin eski aktörlerinden olan Rusya, etkinliğini arttırmaya yakın çevreden başlayarak Hazar Denizi ve Havzası'ndaki kontrolünü kaybetmemeye çalışmaktadır. Rusya'nın petrol ve doğal gaz hatlarına ilişkin politikaları açısından, Türkiye, Kuzey ve Güney Kafkasya ve Afganistan'daki siyasi gelişmeler büyük önem taşımaktadır. Rusya ayrıca İran, Türkmenistan ve Afganistan'da da etkili olmaya çalışmakta, Basra

[1247] Erhan Akça, a.g.e., s:166.

[1248] Erol Manisalı, ABD'nin Irak İşgalinin Bölgeye ve Türkiye'ye Etkileri, Jeopolitik Der., Bahar 2003, sayı-6, s:7-11.

Körfezi ve Hint Okyanusu ile de ilgilenmektedir. Nitekim son günlerde İran ile geliştirdiği askeri işbirliği dikkat çekicidir. Ayrıca Hürmüz Boğazı Rusya için büyük önem taşımakta, İran'ın bu bölgede gücünü kaybetmesi Rusya'yı doğrudan etkileyeceğinden, Rusya, İran ile ilişkilerini güçlü tutmaya özen göstermektedir.[1249]

Körfezin yeniden şekillenmesini, küresel ve bölgesel düzeyde süren sorunların ve meydana gelecek gelişmelerin yönlendireceği bir gerçektir. Soğuk Savaş'ın bölgedeki kırılma noktasını oluşturan Körfez Savaşı, makroplanda Ortadoğu'da mikroplanda Körfez'de köklü değişikliklere yol açmış, dengeleri sarsmış, bunu takiben yeni dengelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından ABD, tek süper güç olarak gücünü bu savaşla perçinlemiştir.

Bugün Asya bölgesindeki hakimiyet mücadelesinin dışında, ABD-Rusya ilişkileri de 2001 yılından itibaren tam bir işbirligi ve istikrar çizgisi çizmektedir. Bu istikrar ABD politikası için çok önemlidir. Rusya'nın önemi daha çok Amerikan çıkar sahalarında bu çıkarları engelleyici etkenlerin arzu edilmemesinden veya bu etkenlerin en asgari düzeyde tutularak çıkar amacını devamlı surette en üst düzeyde tutmaya çalışan küresel boyuttaki bir ABD stratejisi ile dünyanın karşı karşıya kalmasından ileri gelmektedir.[1250]

21.yüzyılın tehditlerine karşı ortak hareket edeceklerini 13 Kasım 2001 tarihli ortak bildiride açıklayan ABD ve Rusya; Afganistan, bio-terörizm, nükleer başlıklı füzelerin indirimi, ekonomik ilişkiler ve Rusya-NATO arasındaki iş birliğinin artırılması konularında ortak politikalar tespit etmişlerdir.[1251]

Soğuk Savaş döneminin iki rakibi olan Rusya ve ABD, Haziran ayı içerisinde ilk kez ortak tatbikat düzenlemiştir. Almanya'da gerçekleştirilen tatbikata, her iki ülkeden 500 asker katılmıştır. Tatbikat, Hitler'in ordularının eğitim alanı olan Grafenwohr askeri kampında gerçekleştirilmiştir. Tatbikata, II. Dünya Savaşı sırasında, Amerikan ve Sovyet ordularının birleşerek Hitler'in ordularına karşı hücuma geçtiği Torgau kentinden

---

[1249] Tayyar Arı, Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, Alfa Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1999, s:45-88

[1250] Bülent Aydın Ertekin, Amerika'nın Küreselleşen Hakimiyeti ve Saldırı Planı, IQ Yayınları, İstanbul, Şubat 2005, s:246.

[1251] Conference by President Bush and Russian President Vladimir Putin, The White House, 13 Kasım 2001.

esinlenerek, Torgau 2005 adı verilmiştir. Tatbikata katılan Amerikan birliklerinin sözcüsü, "Gelecekte birlikte çalışabilmek için bariyerleri kaldırmak istiyoruz" demiştir. ABD'li askerler, Rus askerlerine dijital fotoğraf makinelerini göstererek, sahip oldukları teknolojiyi ispatlamaya çalışmış, ABD ve Rus askerleri daha sonra Abraham tanklarının önünde hatıra fotoğrafı çektirmiştir.[1252]

Ayrıca Çin ile ilişkilerini tekrardan dengeleyen ABD için uluslararası sistem içinde Çin her bakımdan önemlidir. Bununla beraber Çin, Asya-Pasifik bölgesinin önemli ekonomik bir gücü olarak sayılmaktadır. Geniş boyuttaki ekonomik potansiyeli ile dünyanın en büyük nüfuslu milletini teşkil etmektedir. Aynı zamanda, dünyanın en eski ve en etkili medeniyetlerinden birisini temsil ederek yüz yıllar boyunca yabancıları büyülemiştir. Soğuk savaşın ilk başlarındaki evrelerde, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) militan ve devrimci ideolojisi ile bölgenin istikrarını bozmuştur. Bugün, hızlı gelişim 21.yüzyılda, ÇHC'ni dünyanın en büyük ekonomisi sırasına oturtmaktadır. Binaen, Çin'in uluslararası politikaya etkisi de durmadan artmaktadır.[1253]

Bu görüş açıkça ABD-Çin ilişkilerinin ele alındığı rapor ve makalelerde açıkça Amerikan görüşü olarak belirtilmektedir.[1254]

‘Birleşik Devletlerin Çin ile politik ve ekonomik taahhüdünün uzun vadedeki hedefi, demokratik kurumları ile piyasa ekonomisini birleştiren açık bir toplumun doğu-şunu sağlamaktır. Bu stratejik gaye hem Amerikan değerlerine uygundur hem de Amerikan çıkarları için yararlıdır. Piyasa reformuna ilişkin son on yıldaki trendler, Çin politik sisteminin dereceli bir açılımını gösteriyor olsa da, politik liberalleşmenin kat ettiği yol yavaş ve kararsız kalmakta, bu da bir çok Amerikalıyı, Çin ile gerçekleştirilen Birleşik Devletler taahhüdünün Pekin'de "yumuşak" ve "ılımlı" bir rejimin menfaatlerini gözetecek mi diye şüpheye itmektedir. Bununla beraber, sabırsızlık, hüsrana uğradığı için Çin'deki politik sistemin teşvik edilmesini bırakmak Birleşik Devletler için bir hata olacaktır.’

[1252] Akşam Gazetesi, 03 Haziran 2005.
[1253] Bülent Aydın Ertekin, a.g.e., s:219.
[1254] Bülent Aydın Ertekin, a.g.e., s:231.

Görünürde bu gelişmeler bölgede Suriye, Irak ve İran gibi radikal olarak tanımlanan rejimleri zayıflattıysa da, doğrudan Sovyet desteğinden yoksun kalan bazı ülkeler, ABD'nin zorlamasına rağmen, kendi olanakları ile ayakta kalma yeteneklerini artırarak, bir anlamda özgüvenlerini kazanarak güçlenmeye de fırsat bulmuşlardır. Geçmişe oranla daha bağımsız hareket etme olanağını da elde eden bu devletlerin bir kısmı, ortaya çıkan bu yeni durumdan istifade ile bölgesel güç olma çabası içine girmişlerdir.[1255]

Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilâtı (NATO)'na ve İslâm Konferansı Örgütü (İKÖ)'ne üye, AB'ye ise aday konumunda bir ülke olan Türkiye'nin; Avrupa'da oluşturulan ve üyesi olduğu uluslar arası silâhsızlanma ve bölgesel güvenlik rejimlerinin [Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilâtı (AGİT) ve Avrupa Konvansiyonel Silâhlı Kuvvetler Antlaşması (AKKA)] Ortadoğu bölgesinde de hayata geçirilmesi ve bu kapsamda Akdeniz diyaloğunun etkinliğinin artırılması yolunda çalışmalarda bulunabileceği değerlendirilmektedir.[1256]

11 Eylülde ABD'ye yapılan saldırılar ve Amerika'nın Afganistan'a müdahalesinin ardından oluşan yeni dengeler, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkenin, dış politikalarını yeniden gözden geçirmelerini zorunlu bir hale getirmiştir. Muhtemel gelişmeler ABD'nin "dünya jandarmalığı" ve "yeryüzü hakimiyeti" noktasındaki etkinliğini daha da artıracaktır. İşte tam da bu dönemi, Türkiye açısından yeni bir stratejinin başlangıcı saymak mümkündür.

Buna göre, jeopolitik olarak, Türkiye, İran'ın Batı'ya açılan penceresidir. Yüzyılın başında fevkalade önemli atılımlar yapan iki ülkenin, tarihten gelen dostluğu göz ardı edilemeyeceği gibi, mevcut bazı problemlerin varlığına rağmen hayati anlamda uçurumların bulunmamasının Ortadoğu gibi kaygan bir zemindeki en ciddi kanıtının, iki ülke arasındaki mevcut sınırların yüzyıllardır değişmemiş olduğu gerçeğidir. Türkiye'nin "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesinin anlamını çok iyi bilen İran'ın, bu avantajı, farklı boyutlara getirerek, rejim ve Atatürk düşmanlığını desteklemesi akılcı bir çözüm değildir. Nasıl ki, laik devlet bir siyasal gerçek ise,

[1255] Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:243.
[1256] 'Güvenlik Boyutunda Ortadoğu'nun Geleceği ve Türkiye' Konulu Beyin Fırtınası, SAREM, Ankara, 30 Ekim 2002.

rejimlerin halkın siyasal tercihi olarak Devletlerin mütekabiliyete dayalı saygıyı sürdürmeleri de, BM Şartı'nın ve modern devletin asli esaslarındandır.

Stratejik kuşakların kesişim bölgesinde olan Basra Körfezi'nde tarih boyunca büyük güçler bölgeye hakim olmak istemişlerdir. Bölgede petrol ve doğalgazın keşfi ve dünyanın enerji ihtiyacı, bölgeyi küresel güç mücadelelerinin merkezi haline getirmiştir. Günümüzde de kaynayan bir kazan olan Ortadoğu'nun alt sistemi olan Körfez'de, sahip olduğu konumu, tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle Türkiye tutarlı stratejiler geliştirmek zorundadır.

Küreselleşme dönemiyle beraber güvenlik ve tehdit algılamalarındaki değişmeler hem küresel anlamda hem de bölgesel anlamda Türkiye'nin yeni politikalar üretmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle, Ortadoğu ve Kafkasya bölgesinde mevcut radikalizm sorunları, Ortadoğu alanında mevcut savaş ortamı küresel terörle mücadele, enerji hammadde akım yollarının güvenliği gibi olgular yakın zamana kadar stratejik önemini yitirdiği söylenen Türkiye'nin önemini koruduğunu göstermektedir. Ortadoğu havzasında bulunan laik bir devlet olan Türkiye bu sorunlarla mücadelede ve bunun kalıcılığı ve başarısında Batılı güçlerin ihtiyacı olan bir oyuncudur. Türkiye bu avantajını şu an için yeterli düzeyde kullanmamaktadır.

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde bloklar arası çatışma riski ve bundan doğan güvenlik problemleri ile karşı karşıya iken küreselleşme dönemiyle beraber değişen uluslararası güvenlik parametreleri ile beraber Türkiye'nin milli güvenlik sorunlarında da köklüdeğişiklikler yaşanmıştır. İlk olarak ülkenin güvenlik problemlerinde artma meydana gelmiştir. Kafkasya, Ortadoğu alanları ele alındığında Türkiye'nin yakın karasal havzası olan bu bölgelerde travmatik güvenlik sorunlarının meydana gelmesi bu bölgelerle ilgili güvenlik politikaları üretmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle Kuzey Irak bölgesinde vuku bulan belirsizlik ve terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL'in bölgede kuvvetli biçimde konuşlanmış olması Türk milli güvenliği açısından büyük bir sakınca teşkil etmiş ve etmektedir. Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra tek taraflı ateşkes ilan PKK/KADEK/KONGRA-GEL'in yeniden aktifleşmesi durumun hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Milli güvenlik açısından diğer bir problem ise dış güvenlik çemberlerinde yaşanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde düşman veya rakip olarak addedilen ülke ve/veya ülke grupları daha net iken, küreselleşme dönemiyle beraber herkesin herkese rakip olduğu bir uluslararası ortam oluşmuştur. Genellikle seçilmiş belli güçler olan, Kürtler, Ermeniler ve Yunanistan'ın, Batılı güçler ve Türkiye'nin yakın komşuları tarafından dış siyasi ve ekonomik, askeri ve lojistik destekleme metoduyla Türkiye aleyhine kullanılması biçiminde karşımıza çıkan bu sorun gelecek yıllarda da Türkiye açısından büyük problem yaratacaktır.

Türkiye görüldüğü üzere bu dönemde, küresel güç mücadelelerinin tam ortasında kalmıştır. 1990'dan bu yana Türkiye'nin dış politikada maruz kaldığı sıkışmışlık bu bağlamda incelenirse konu daha net anlaşılacaktır.

Örneğin Yunanistan ile Adalar (Ege) Denizi'nde mevcut kara suları, FIR hattı... Kardak ve Gavdos kayalıkları ve buna bağlı Adalar (Ege) Denizi'ndeki gri bölgeler sorunları, çeşitli batılı devletlerin parlamentolarına sunulan ve bazılarında kabul edilen asılsız Ermeni soykırım yasa tasarıları, Kıbrıs adasından Türkiye'nin tasfiye edilmesi çalışılmaları (ENOSİS'in desteklenmesi), dış güçlerin ülkemizdeki PKK/KADEK/KONGRA-GEL etnik terörünü desteklemeleri, Dış destekleme ile Türkiye'de alt kimliklerin öne çıkartılmaya çalışılması; Pontus kimliği, ve buna benzer sözde 39 etnik kimliğin dış güçlerce belirlenip ülkeye dayatılması bu meyandaki gelişmelerdir. İyi kavranması gereken sonuç, Türkiye'nin güvenlik sorunlarının büyüklüğüdür. Türkiye'nin bulunduğu bölgede güçsüz, milli bütünlüğünü kaybetmiş, kültürel olarak çökmüş tabi bir devlet olması istenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin ülkesel bütünlüğü açısından da günümüzde de büyük tehlikeler bulunmaktadır. Güneyde büyük Kürdistan, kuzeyde büyük Ermenistan ve Pontus projeleri uygulanmak istenmekte ve bu sayede Türkiye'nin doğu ve güney alanları kopartılarak Türk dünyası ile bağlandısı kesilmek istenmektedir. Türkiye'nin batı alanı içinde aynı tehlike söz konusudur. Yaklaşık 150 yıldır Türk topraklarına doğru, ilerleyen Yunan yayılmacılığı ve Megali İdea bağlamında Yunanistan'ın Türkiye'nin batısı

ve İstanbul'u kendi toprağı olarak gördüğü bir gerçektir.

Bütün bu nedenlerle Türkiye yakın çevresiyle ekonomik, kültürel ve siyasi olarak işbirliğini geliştirmeli, Türkiye merkezli bir bölgeselleşme stratejisi oluşturmak mecburiyetindedir. Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu ve OrtaAsya havzalarının coğrafi merkezinin Türkiye olduğu bir gerçektir. Asıl sorun coğrafi merkezlikten ekonomik ve siyasi merkezliğe yükselmektir. Balkanlar'da ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi için KEİ dışında daha aktif bir Balkan işbirliği platformu derhal hayata geçirilmelidir. Kafkasya alanında ise özellikle Azerbaycan ve Gürcistan ile işbirliğinin boyutları artırılmalı, bu devletlerle Kafkas İşbirliği asamblesi mutlaka hayata geçirilmeli, ekonomik bütünleşmeye giden yolda her türlü girişim yapılmalıdır. Rusya ile Avrasya'da daha aktif bir Türkiye için işbirliği temkinli olmak kaydıyla yapılmalıdır. Orta Asya alanında Türkiye'nin aktifleşmesi, ekonomik ve siyasi açılımının kalıcı olabilmesi için kültürel anlamda Türkiye'nin bölgede varlığı gereklidir. Bu tamamlandıktan sonra siyasi ve ekonomik işbirliği oluşturulmasının yollan mutlaka aranmalıdır. Bunun için öncelikli adım, Orta Asya bölgesindeki Türk devletleriyle sadece hükümet düzeyinde kalmayan, bürokratik, teknik, ekonomik ve kültürel alanları da içeren işbirliğinin gerçekleştirilmesinden geçmektedir. Bu noktada tabii ki ABD ve İsrail göz ardı edilmemelidir.

Görüldüğü üzere son Irak krizi sonrası yeni ortam bütün ülkeler için homojen bir yapı arz etmemektedir. Örneğin günümüzde Avrupalı devletler için risk ve tehditler sadece asimetrik bir özellik taşırken, Türkiye için durum farklıdır. İçinde bulunduğu zor coğrafyada Türkiye için risk ve tehditler simetrikten asimetriğe doğru uzanan geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bu geniş yelpaze; bölücü ve irticai faaliyetler, uluslar arası terörizm, uyuşturucu trafiği ve yasadışı göçle mücadele gibi asimetrik özellikli risk ve tehditlerle, komşu ülkelerde oluşabilecek istikrarsızlıklar, Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkabilecek istenmeyen oluşumlar, Kafkaslardaki istikrarsızlıklar, Türkiye'nin menfaatlerine indirilebilecek büyük darbeler; su sorunu, kitle imha silahları tehdidi gibi Türkiye'nin güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilecek ve tesadüfi çatışmalardan kaynaklanan yüksek yoğunluklu bir çatışma ortamı oluşturabilecek simetrik risk ve tehditleri de içermektedir. Bu nedenle ülkemizin

sahip olduğu güvenlik stratejisinin dört temel dayanağı vardır. Bunlar;[1257]

- Etrafımızdaki simetrik tehditlere karşı mevcut dengeleri ve milli menfaatlerimizi korumak için caydırıcı bir gücün varlığı,
- Ülkenin bütünlüğüne, ulusal birliğine ve rejimin devamlılığına yönelik tehditlere karşı gerekli tedbirlerin alınması,
- Doğu Akdeniz'deki güvenliğimizin temel noktasını teşkil eden Kıbrıs'taki hak ve menfaatlerimizin korunması,
- Uluslar arası yeni risk ve asimetrik tehditlerin ve özellikle uluslar arası terörün ülkemizdeki faaliyetlerinin önlenmesidir.

Sonuç olarak Türkiye jeopolitik konumu itibariyle Basra Körfezi güvenlik kuşağının kritik noktasında bulunmaktadır. Uygulanacak çok yönlü önlem ve stratejiler bu coğrafi konum avantajını bölgede milli menfaate dönüştürebilecek hamleler olacaktır. Unutulmamalıdır ki satrançta oyun; düşünerek, tartarak, biçerek, alternatif stratejiler üreterek ve stratejik öngörülerde bulunarak kazanılmaktadır. Uluslar arası güç sisteminde de durum hiç farklı değildir.

Türkiye; kendisini bildiği, konumunun stratejik önemini kavrayıp istikrarlı politikalar üretebildiği takdirde Basra Körfezi bölgesinde bir aktör olmaktan çıkıp bölge lideri konumuna yükselecektir.

[1257] Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sayın Hilmi ÖZKÖK'ün Harp Akademileri Komutanlığındaki Yıllık Değerlendirme Konuşması, 20 Nisan 2005, s:9.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

1. Achar, Gilbert: Stratejik Üçlü: ABD, Çin ve Rusya, Evrenin Efendileri, OM Yayınevi, İstanbul, 2001.

2. Alkan, Necati: Gençlik ve Terörizm, TEMÜH Yayınları, Ankara 2002.

3. Aras, Bülent: Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu, TASAM Yayınları, İstanbul, 2004.

4. Arı, Tayyar: 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, Alfa Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1999.

5. Arı, Tayyar: Uluslar arası İlişkiler Teorileri, Alfa Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ekim 2004.

6. Arı, Tayyar: Irak, İran ve ABD, Alfa Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, Ocak 2004.

7. Arı, Tayyar: Ortadoğu, Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 2004

8. Armaoğlu, Fahir: 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, Alkım Yayınları, Genişletilmiş 12. Baskı, İstanbul, 2000.

9. Armaoğlu, Fahir: Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara,1989.

10. Ataöv, Türkkaya: Amerika NATO ve Türkiye, Aydınlık Yayınevi, 1969.

11. Ateş, Toktamış: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

12. Aydoğan, Metin: Bitmeyen Oyun, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, Mart 2003.

13. Bainerman, Joel: The Crimes of A President, S.P.I. Books, A Division of Shapolsky Publishers, Inc., Newyork, NY, 1992.

14. Bal, Mehmet Ali: Savaş Stratejilerinde Terör, IQ Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2003.

15. Bayat, Mert: Milli Güç ve Devlet, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.

16. Bayat, Mert: Deniz Gücü Dersi Notu, İstanbul, 1992.

17. Beyatlı, H. Kemal: Irak Türklerinin Tarih, Dil ve Kültürleri ve Musul, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

18. Bilgin, Mert: Avrasya Enerji Savaşları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2005.

19. Bolko von Oetinger, Tiha von Ghyczy, Christopher Bassford, Clausewitz ve Strateji, İstanbul 2002.

20. Bostanoğlu, Burcu: Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Yayınları, Ankara, 1999.

21. Brzezinski, Zbigniew (Çev.: Ertuğrul Dikbaş, Ergün Kocabıyık): Büyük Satranç Tahtası, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.

22. Buheiry, Marwan R: The Formation and Perception of the Modern Arab World, The Darwin Press, Princeton, New Jersey, 1989.

23. Bulloch, John, Danvish, Adel: Su Savaşları, Çev.: M. Harmanas, Altın Kitaplar, İstanbul.

24. Buzan, Barry: Strategic Studies: Military Technology and International Relations, Macmillan, London,1987.

25. Buzan, Barry: The Timeless Wisdom of Realism, Cambridge University Press, 1996.

26. Buzan, Barry: People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies In The Post-Cold War Era, 2.Baskı, Boulder, Co., 1991.

27. Cem, İsmail: Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Can Yayınları, İstanbul, 2002.

28. Cevizoğlu, Hulki: Amerika'nın Körfez Savaşı, Ceviz Kabuğu Yay., 2.Baskı, Ankara, Mart 2003.

29. Clausewitz, Carl: Savaş Üzerine, May Yayınları, İstanbul, 1975.

30. Çeçen, Anıl: Kemalizm, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998

31. Çelebi, Evliya: Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar.

32. Çeliktepe, Atilla: Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2002.

33. Çeşme, Ahmet: PKK, Psikolojik Harekat ve Kansız Mücadelenin Kanlı Yüzü, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart 2005.

34. Çobanoğlu, Macit: Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, 1994, Harp Akademileri Yayınları.

35. Hüseyin Dağtekin, Genel Tarih Atlası, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2002

36. Davutoğlu, Ahmet: Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2002.

37. Dedeoğlu, Beril: Uluslar arası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

38. Demirci, Faruk: Irak Türklerinin Dünü, Bugünü, Yarını, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

39. Demirel, Emin: Teşkilatı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002.

40. Demirel, Emin: 2002 Stratejik Dosyalar, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2003.

41. Doğanay, M.Zekai, A.Fikret Atun: Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Değerlendirilmesi, Körfez Harbi ve Alınan Dersler, Harp Akademisi Yayınları, İstanbul, 1994.

42. Donally, Thomas: Amerikan İmparatorluğunun Yeniden İnşası, ChiviYazıları Yayınevi, 2004.

43. Donanma Komutanlığı Tarihçesi.

44. Durmazuçar, Vedat: Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2002.

45. Dümen, Erdoğan: Jeopolitik/Jeostrateji, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1973.

46. Düzdağ, M.Ertuğrul: Barbaros Hayrettin Paşa'nın Anıları, Işık Yayınları, İstanbul, 2004.

47. Earle, Edward Mead: Modern Stratejinin Yaratıcıları, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

48. Emanet, Hakan: Türk Boğazları, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2003.

49. Erciyes, Erdem: Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004.

50. Erendil, Muzaffer: Çağdaş Ortadoğu Olayları, Ankara, 1992.

51. Erke, A.Ülker, Göksoy, Hasan Ali: Minyatürlerde Gemiler, T.C.Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997.

52. Ertekin, Bülent Aydın(Yrd.Doç.Dr.): Amerika'nın Küreselleşen Hakimiyeti ve Saldırı Planı, IQ Yayınları, İstanbul, Şubat 2005.

53. Gardels, Nathan (Çev.:Belkıs Dişbudak): Yüzyılın Sonu, İş Bankası Yayınları, İstanbul, Mart 1999.

54. Gilpin, Robert: War and Change in World Politics, Newyork, Macmillan Publishing Co.,1993.

55. Gleick, P.(Ed.): Water in Crisis: A Guide to the World's Fresh Water Resources, Oxford University Pres, NewYork, 1993.

56. Gönlübol, Mehmet: Uluslar arası Politika, Ankara, 1979.

57. Gray, Chris Hables: Postmodern Savaş, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

58. Gray, Colin S.- Sloan, Geoffrey (Çev.Tuğrul Karabacak): Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

59. Gürel, Şükrü Sina: Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, Ankara 1975.

60. Gürses, Emin: Ayrılıkçı Terörün Anatomisi IRA-ETA-PKK, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

61. 'Harp Tarihi Kavramları Ders Notu', Harp Akademileri Yayınları.

62. Hamilton, Charles W.: Americans and Oil in the Middle East, Gulf Publishing
Company, Houston, Texas,1962.

63. Hart, B.H.Liddell: Strateji-Dolaylı Tutum, Çev. (E.) Korgeneral Cemal Enginsoy, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

64. Herrman, Richard K.: The Middle East and the New World Order, America's Strategy in a Changing World, (ed. by Sean Lynn Jones, Steven Miller), Cambridge, MİT Press, 1993.

65. Hürmüzlü, E.: Irak Türkleri, Irak Türkleri Kült. Ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 1991.

66. İlhan, Suat: Jeopolitikten Taktiğe, Kara Harp Akademisi Yayınları, 1971.

67. İlhan, Suat: Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

68. İnan, Afet (Prof. Dr.): Atatürk'ten Hatıralar, T.T.K. Basımevi, Ankara,1950.

69. Inbar, Efraim: Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

70. İnci, Tevfik: Kadırgalar Devrinin Derya Kaptanları İstanbul, 1974.

71. İnci, Tevfik: Deniz Tarihimizin Şeref Sayfaları, Deniz Basımevi, İstanbul, 2005.

72. Kangas, Jack: Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin ABD Bakış ve Politikaları, Dünyada Yeni Güvenlik Anlayışlar, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 2003.

73. Kaplan, Morton A.: Variants On Six Models of The International System, James N.Rosenau (ed.), Newyork, The Free Pres, 1969.

74. Karaca, R.Kutay: Dünyadaki Yeni Güç- Çin, IQ Yayınları, İstanbul, Nisan 2003.

75. Karadağ, Raif: Petrol Fırtınası, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1969.

76. Karal, Enver Ziya: Osmanlı Tarihi, c.:V, Ankara, 1961.

77. Kayar, Mustafa: Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2003.

78. Kaynak, Mahir: Amerika-11 Eylül-Afganistan-Irak, İlk Yayınları, İstanbul, Ekim 2003.

79. Keagon, John: Savaş Sanatı Tarihi, Çev.: Füsun Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995.

80. Kekevi, Serkan: Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2004.

81. Kennedy, Paul (Çev.:Birtane Karanakçı): Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998.

82. Kennedy, Paul: Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

83. Kennedy, Paul: Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler, Eti Yayınevi, İstanbul, 1995.

84. Kent, Marian: Oil And Empire, British Policy and Mezopotamian Oil 1900-1920, Barnes and Noble Boks, 1976.

85. Kent, Sherman: Stratejik İstihbarat, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

86. Kissinger, Henry: Diplomasi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Mart 2000.

87. Kiverlioğlu, Orhan: Küresel Tuzak, IQYayınları, İstanbul, 1.Baskı, Mayıs 2004.

88. Klare, Michael: Serseri Devletler ve Yasadışı Nükleer Güçler, Çev.: Harp Akademileri Komutanlığı, Harp Akademileri Basım Evi, Mayıs 1996.

89. Koç, Süleyman Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2003.

90. Koçsoy, Şevket: Irak Türkleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

91. Kolko, Joyce and Gabriel: The Limits of Power, The World and United States Foreign Policy, 1945-1954, Harper Row Publishers:, Evanston, San Francisco, London, 1972.

92. Kona, Gamze Güngörmüş: Ortadoğu, Orta Asya ve Keşişen Yollar, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2003.

93. Kongar, Emre 21.Yüzyılda Türkiye:2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, Mayıs 1998.

94. Kosal, Nejat: Hint Yolu ve Osmanlı İmparatorluğu, Deniz Matbaası, İstanbul, 1936.

95. Kurtoğlu, Fevzi (Güncel Türkçe'ye çeviren ve derleyen: Abdülkadir Gerçeksever): XVI.Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler, II. Türk Tarih Kongresi Bildirisi, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

96. Kut, Gün: Ortadoğu Sorunları ve Türkiye, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, (Editör.: Haluk Ulman), İstanbul, Aralık 1991.

97. Kütükoğlu, Mübahat S.: Osmanlı- İngiliz İktisadi Münasebetleri 1580-1838, c.I, Ankara, 1974.

98. Laurent, Eric: Çöl Fırtınası, Çev.Erden Akbulut-T.Ahmet Şensılay, E Yayınları, İstanbul, Kasım 1999.

99. Lesser, Ian O. ve Graham Fuller, Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

100. Lewis, Bernard: The Shaping of the Modern Middle East, Oxford University Press, Oxford, 1994.

101. Lipson, Leslie: Uygarlığın Ahlaki Bunalımları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Ağustos 2000.

102. Little, Douglas: American Orientalism, The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London, 2002.

103. Livezey, William E. (Çev.Fidan İlyas): Mahan'a Göre Deniz Gücü, HAK Yayınları.

104. Machiavelli, Niccolo, Savaş Sanatı, (Çev.:A. Berna Hasan), Özge Yayınları, İstanbul, 1999.

105. Mahan, Alfred Thayer: The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783, Dover Publications, Inc., Newyork, 1987.

106. Mahmut Şevket Paşa Günlüğü, Arba, İstanbul, 1988.

107. Mc.H.Neill, William (Çev.Alaaddin Şenel): Dünya Tarihi, İmge Kitabevi,1998.

108. Memiş, Ekrem: Kaynayan Kazan Ortadoğu, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Eylül 2002.

109. Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Mart 1996.

110. Mütercimler, Erol: 21.Yüzyıl ve Türkiye, Güncel Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, Şubat 2000.

111. Oran, Baskın (Ed): Türk Dış Politikası, Cilt I-II, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, 2001.

112. Ökte, Ertuğrul Zekai: Osmanlı İmparatorluğunda Güvenlik Stratejileri, Beyazıt Devlet Kütüphanesinde verilen Konferans Metni, 18 Şubat 1999.

113. Özcan, Nihat Ali: PKK (Kürdistan İşçi Partisi), Tarihi İdeolojisi ve Yöntemi, ASAM Yayınları, Ankara 1999.

114. Özcan, Gencer, Kut, Şule (Ed.): En Uzun 10 Yıl- Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde 90'lı Yıllar, Büke Yayıncılık, 2000.

115. Özdağ, Ümit Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, Irak Krizi, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

116. Özdemir, Eşref: Bilgi Savaşları, IQ Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2003.

117. Özey, Ramazan (Doç.Dr.): Dünya ve Ülkeler Coğrafyası, Öz Eğitim Yayınları, Konya.

118. Özmen, Süleyman: Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002.

119. Öztuna, Yılmaz: Türk Tarihinden Yapraklar, M.E.B., İstanbul, 1999.

120. Pamir, Necdet: Bakü Ceyhan Boru Hattı, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.

121. Parlar, Suat: Ortadoğu, Vaat Edilmiş Topraklar, Bibliotek Yayınları, İstanbul, Aralık 1997.

122. Pirim, Oktay, Örtülü, Süha: Ömerli Köyünden İmralı'ya PKK'nın 20 Yıllık Öyküsü, Boyut Kitapları, İstanbul, Ağustos 1999.

123. Porter, Lawrence G. and Gary G. Sick: Security in the Persian Gulf: Origins, Obstacles, and the Search for Consensus, New York: Palgrave, 2002.

124. Primakov, Yevgeniy: 11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya, Doğan Ofset, İstanbul, 2002.

125. Redhouse, İngilizce-Türkçe Sözlüğü, 27. Baskı, SEV A.Ş., 1998.

126. Saatçi, Suphi: Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, TTT Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

127. Sander, Oral: Türkiye'nin Dış Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, Eylül 2000.

128. Sander, Oral: Siyasi Tarih (1918-1994), İmge Kitabevi, İstanbul, Nisan 2002.

129. Shalom, Stephen R.: Amerika Birleşik Devletleri ve Ortadoğu: ‘‘Onlar’’ Bizden Neden Nefret Ediyorlar, 11 Eylül, YKY Yayınları, Ekim 2001.

130. Soysal, İsmail: Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt:I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, 2.Baskı, 1989.

131. Sönmezoğlu, Faruk: Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

132. Starr, Joyce: ‘’Foreign Policy ‘Water Wars’’, Spring, 1991.

133. ‘Stratejik Öngörü’, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1994.

134. Sükan, Faruk: İhanetler Karşısında Türkiye, Kültür Ofset, Ankara, 1994.

135. Şen, Sabahattin(Der.): Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 1993.

136. Talat, Sait (Dz.Kaymakamı): Umman ve Hint Denizleri Hakimiyeti ve Türkler, Deniz Matbaası, İstanbul, 1934.

137. Tanilli, Server: Dünyayı Değiştiren On Yıl: Fransız Devrimi Üzerine (1789-1799), Say Yayınları, Ankara, 1990, s:118-138.

138. Taşlı, Ömer: Ortadoğu’ya Süper Güçlerin Etkileri, Fikir Yayınları, İstanbul, 1991

139. The World Factbook 2002.

140. ‘Timur’un Prensipleri’, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1971.

141. Tiryaki, Orhan: Sınıraşan Sular ve Ortadoğu Su Sorunu, Harp Akademileri Başkanlığı Yayını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.

142. Toffler, Alvin ve Heidi: 21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele, Çev.: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994.

143. Türk Deniz Kuvvetleri.

144. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998

145. Tyler, Patrick E.: "Saudis Plan to End U.S. Presence," The New York Times, February 8, 2003.

146. Tzu-Sun: Savaş Sanatı, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996.

147. Ucuzsatar, N.Ulunay: Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi, Ankara 1990.

148. Uluğbay, Hikmet: Petropolitik, Ayraç Yayınları, Ankara, 2003.

149. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Osmanlı Tarihi, c.II., İstanbul, 1949.

150. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

151. Üşümezsoy, Şener, Şamil Şen: Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2003.

152. Vasıllev, A.A. (Çev. A.Müfit Mansel): Bizans İmparatorluğu Tarihi, Ankara, 1943.

153. Viotti, Paul R.- Kauppi, Mark V.: International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, 2nd ed., Newyork:Macmillan Publishing Co., 1993.

154. Von Clausewitz, Carl: Vom Krige (Savaş Üzerine), 1831, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara,1991.

155. Woodward, Bob: Bush at War, Simon&Schuster, Newyork, 2002.

156. Yaresimos, Stefonos: Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

157. Yavi, Ersal: Hedefteki Adam Saddam, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2002.

158. Yenerer, Vedat: Düşman Kardeşler, ABD İşgalindeki Irak'ta Arap, Kürt ve Türkmen Çatışması, Bulut Yayınları, 2004.

159. Yeni bir Strateji–Hidro Strateji, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1996.

160. Yergin, Daniel - GusLafson, Thane: Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri, Sabah Kitapları, 1994.

161. Yergin, Daniel: Petrol- Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Mayıs 2003.

162. Yıldırım, Mustafa: Sivil Örümceğin Ağında, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 5.Baskı, Ağustos 2005.

163. Yıldız, Hakan Irak- Musul- Kerkük Üçgeni ve Büyük Oyun, IQ Yayınları, İstanbul Ocak 2004

164. Yıldız, Yavuz Gökalp: Oyun İçinde Oyun-Büyük Ortadoğu, IQ Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2004.

165. Yıldız, Y.Gökalp: Stratejik Vizyon Arayışları ve Türkiye, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

166. Yıldız, Y.Gökalp: Global Stratejide Ortadoğu, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

167. Yılmaz, İrfan: Güneydoğu ve Şer İttifakı, Kamer Yayınları, İstanbul, 1997.

168. Yılmaz, Veli: Siyasi Tarih, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul,1998.

MAKALELER/BİLDİRİLER/TEZLER/BÜLTENLER

1. Abromowitz, Morton: The Complexities of American Policymaking on Turkey, Insight Turkey, October-December 2000.

2. Ağır, Bülent Sarper: Büyük Ortadoğu Projesi Dayatması, Radikal, 25 Nisan 2004.

3. Akça, Erhan: ABD'nin Türkiye Ve Komşu Ülkeler Üzerindeki Stratejileri, GYTE, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze 2004.

4. Aklar, Yılmaz: Deniz Gücünün Milli Güç İçindeki Yeri, İkinci Denizcilik Gücü Sempozyumu, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1999

5. Aksaz Deniz Üs Komutanlığı, 'Stratejik Değişim', Deniz Kuvvetleri Dergisi, Temmuz 2003.

6. Akşin, Deniz: 'ABD'nin Ortadoğu Enerji Politikaları', Stratejik Analiz, Cilt:3, Sayı:26, Haziran 2002.

7. Aras, Bülent: 'Büyük Ortadoğu, Türkiye ve AB', 2023 Dergisi, Mart 2004.

8. Aras, Bülent: 'İran'ın Değişen Güvenlik Dengesi Çerçevesinde Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri ile İlişkileri', Avrasya Dosyası, Sonbahar, 1996.

9. Araş, O.N.: 'Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi', 2023 Dergisi, Kasım, 2001, Sayı:7.

10. Atalan, Sami: Irak'ta Gözden Kaçanlar, M5 Defence Technologies, Eylül 2003, Sayı:123.

11. Atay, Mehmet: ABD'nin Dünya Hegemonyası, Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Kış 2003, Sayı:5.

12. Atay, Mehmet: Jeopolitik, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, Ağustos 1997.

13. Ateş, Atilla: Terör ve Eğitim, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Mart 2002.

14. Ateşer, Aziz Rıfkı: Yeni Bir Savunma Anlayışı, Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Kış 2004, Sayı:9.

15. Ayman, Gülden: 'ABD'nin yeni Ortadoğu Vizyonu ve İran', Boğaziçi Üniversitesi TÜSİAD Dış Politikası Forumu, İstanbul, Aralık 2003.

16. Ayten, Adem: 'Ortadoğu Jeopolitiği', Jeopolitik Dergisi, Kış 2003, Sayı-5, s:84-85.

17. Bal, İdris: 'Ortadoğu'da Savaş, ABD ve Türkiye', Stradigma Dergisi, Mart 2002.

18. Baldwin, David A.: 'Güvenlik Kavramı', Avrasya Dosyası, Güvenlik Bilimleri Özel, Cilt:9, Sayı:2, Yaz-2003.

19. Bardakçı, Murat: "Irak'ı bu casus kadın tek başına kurdu.", Hürriyet, 05.01.2003.

20. Bayat, Mert: 'Strateji -Tarih - Coğrafya İlişkileri' konulu bildiri, Birinci Askeri Tarih Semineri, 1983.

21. Beyazid, Hüseyin: 'Askeri Alanda Devrim', M5 Savunma Strateji, Kasım, 2001.

22. Billingslea, Marshall: 'Teknoloji Vasıtasıyla Terörizmle mücadele', NATO Rewiev, Sonbahar 2004.

23. Biren, Işık: "Değişen Dünya Jeopolitiğine Türkiye'den Bakış: Yeni Dünya Koşullarında Değişen Jeopolitik Stratejiler ve Değerler.", 1998 Yılı Konferanslar Serisi, Marmara Üniversitesi Uluslar Arası Stratejik Araştırmalar Merkezi (USAM), İstanbul, 1999

24. Bostan, İdris (Prof.Dr.): 'Basra Körfezi'nin Güney Kesimi ve Osmanlılar'

25. Bradsher, K.: "China sees Caspian oil as alternative to Mideaset," International Herald Tribüne, 8-9 Mart 2003.

26. Brzezinski, Zbigniew: "Differentiated Containment: Policy Toward Iran and Iraq". Foreign Affairs, Cilt:76, Sayı:3.

27. Büyükkakıncı, Erhan: "Patterns of Integration in Central Asia', www.mfa.gov.tr.

28. Büyüksağnak, Barbaros (Dz.Kur.Bnb.): Deniz Terörü, Deniz Kuvvetleri Dergisi, Mart 2002.

29. Byman, Daniel, John Wise: 'The Persian Gulf in the Corning Decade, Trends, Threats, And Opportunities', RAND Corporation, 2002

30. Caşın, Mesut (Doç.Dr.): Irak Harekatında Kuzey Cephesi Sendromu ve Türk Amerikan İlişkilerinin Gelecekteki Olası Profilleri, Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Kış 2003, Sayı:5.

31. Caşın, M. Hakkı: ‘‘Çöl Tilkisi’’ Cheney ve Terörle Savaşın Ortadoğu Boyutu, M5 Savunma ve Strateji Dergisi Rapor.

32. Caşın, M. Hakkı: Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları II, Avrasya Dosyası, cilt 3, sayı 2, Yaz 1996.

33. Caşin, M.Hakkı: İran’ın İki Deniz Jeopolitiğine Bağlı Stratejik Değişim Arayışları, İran Özel, Avrasya Dosyası, Cilt:5, Sayı:3, Sonbahar 1999

34. Classer, Susan B.: "Qatar Reshapes Its Schools, Putting English over Islam," Washington Post, February 2, 2003.

35. Clennell, Andrew, Robert Verkaik: 'Terror Raids: Explosive Can Be Bought Online", Independent, London, 31 Mart 2004.

36. Cooper, Robert: "The New Liberal Imperialism," The Observer, April 7, 2002.

37. Cordesman, Anthony H.: Living With Saddam: Reshaping US Strategy in the Middle East, CSIS Middle East Studies Program Testimony to the Senate Armed Services Committee, March 25, 1998.

38. Cordesman, Anthony H.: The Middle East And War With Iraq, CSIS, 30 Kasım 2001

39. Cowell, Alan: Recipe For Middleast Conflict: Add Water, Newyork Times, April 16, 1989.

40. Çeçen, Anıl: Büyük Ortadoğu mu? Yeni Bizans mı?, 2023 Dergisi, Mart 2004.

41. Çeçen, Anıl: ‘Güney Komşumuz Irak’, Avrasya Dosyası, Cilt:6, Sayı:3, Ankara, Sonbahar 2000.

42. Çitlioğlu, Ercan: İran Irak olur mu?, Cumhuriyet Strateji, Sayı:24, 13 Aralık 2004.

43. Dalgıç, Gökçe: ‘Soğuk Savaştan Bugüne ABD ve Petrolcü Müttefikleri’, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel.

44. Döksat, M.Kerem (Prof. Dr.): “ABD’nin Irak ve Yeni Dünya Düzeni Politikası” (www.keremdoksat.com)

45. Dursun, Davut: Ortadoğu Neresi?- Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi, Stradigma, Kasım 2003.

46. Ekrem, Erkin: Büyük Ortadoğu Projesi ve Çin, Stratejik Analiz Dergisi, Nisan 2004.

47. Erhan, Çağrı: 'ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı', Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 56, Sayı 4.

48. Erkmen, Serhat: ‘11Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı’, Stratejik Analiz, Ekim 2001.

49. Erkmen, Serhat: "ABD nin Orta Doğuda Değişim İhtiyacının Nedenleri", Stratejik Analiz, Mart 2003, Cilt:3, Sayı:35.

50. Erkmen, Serhat–Hasan Yılmaz: “Ortadoğu Denklemi ve Dünden Bugüne ABD’nin Irak Politikası” Stratejik Analiz, cilt 1, sayı 12, Nisan 2001.

51. Erkmen, Serhat: 'SSCB' nin yıkılması ertesinde Moskova-Bağdat İlişkileri', Stratejik Analiz, Cilt 3, Sayı 26, Temmuz 2002.

52. Erkmen, Serhat: 'Suudi Arabistan-ABD İlişkileri: Zorunlu Bir İttifakın Geçmişten Bugüne Anatomisi', Stratejik Analiz, Sayı 20, Aralık 2001.

53. Serhat Erkmen, 'I.Körfez Savaşı Sonrası İran-Irak İlişkileri', Avrasya Dosyası, Irak Özel.

54. Eslen, Nejat (E.Tuğgeneral): ABD'nin Kitle İmha Silahları İle Savaş, Strateji ve Asıl Niyeti..., M5 Savunma ve Strateji, Sayı:116, Şubat 2003.

55. Eslen, Nejat (Em.Tuğg.): ABD'nin Vazgeçilmez Hedefi: İran, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-24.

56. Eslen, Nejat: 'ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi Nasıl Değişti?', M5 Savunma ve Strateji Dergisi, Kasım 2002, Sayı:113.

57. Fleming, Nic.: "The Cheap And Easy Recipe For Bombs", Daily Telegraph, London, 31 Mart 2004.

58. Friedman, Robert O.: 'Russian PolicyToward The Middle East', Middle East Journal, Cilt:55, Sayı:1.

59. Fuller, Graham E., Lesser, lan 0.: 'Persian Gulf Myths', *Foreign Affairs,* Mayıs/Haziran 1997, Cilt 76, No 3.

60. Gallagher, Anna: "Human Rights and New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis", Human Rights Quarterly, 23 Nisan 2004.

61. Gerçeksever, Abdülkadir, Çıtak, Metin: Yelken ve Kürek Dönemi Türk Denizciliği, Deniz Harp Okulu Lisans Bitirme Tezi, 2000-2001.

62. Gompert, David- Kugler, Richard: Free-Rider Redux, Foreign Affairs, January-February 1995.

63. Gökçora, Aslı: ABD'nin BM Karşıtlığı, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:25.

64. 'Greater Middle East Managing Change in Troubled Times, Washington: Institute for National Strategic Studies, Chapter 7, 1999.

65. Güler, Nermin: "Özbekistan Dış Politikasında Dönüm Noktası: 11 Eylül", Stratejik Analiz. Cilt 2, Sayı 20, Aralık 2001, Ankara.

66. Gün, Rengin: '11 Eylül Sonrasında Başat Tehdidin Yeni Adı: Uluslar arası Terörizm Olgusu', Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:24, Nisan 2002.

67. Gürel, Şükrü S., Özlem G. Ergün: 'İkinci petrol krizi sonrasında Ortadoğu Petrolleri ve OPEC', (Der.) Sabahattin, Şen: Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 1993.

68. Gürler, Ali İhsan: 'ABD'nin Yeni Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini', G.Y.T.E., Ocak 2005 Yüksek Lisans Bitirme Tezi.

69. Gürses, Emin: 'Afganistan'ın Coğrafi Önemi', Cumhuriyet, 03.11.2001.

70. Gürsoy, Barış: 'Uluslar arası Güvenliğin Bir Boyutu Olarak Askeri Alanda Devrim Tartışması', Avrasya Dosyası, Güvenlik Bilimleri Özel, Cilt:9, Sayı:2, Yaz-2003.

71. 'Güvenlik Boyutunda Ortadoğu'nun Geleceği ve Türkiye' Konulu Beyin Fırtınası, SAREM, Ankara, 30 Ekim 2002.

72. Hablemitoğlu, Necip: 'Kemal'in Askerleri', www.eurasianet.org.

73. Hacısalihoğlu, İ.Yaşar (Doç.Dr.): ABD'nin Kalıcı Egemenlik Anlayışı, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:19.

74. Harris, William: "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", Avrasya Dosyası, Cilt:6, No:3, Ankara, Sonbahar 2000.

75. Hatemi, Seyyid Muhammed: Hissin Doğusu ve Aklın Batısının Buluşmasına Bir Davet, Avrasya Dosyası, Cilt 5 Sayı 3, Sonbahar 1999.

76. Helicke, James C.: "İstanbul Suicide Attack Leaves Two Dead, 5 Hurt", Boston Globe, 10 Mart 2004.

77. Hollis, Rosemary: "Getting out of the Iraq Trap," International Affairs, Vol. 79, No. 1, 2003.

78. Ignatius, D.: 'Innocence Abroad: The New World of Spyless Coups', The Washington Post, September 22, 1991.

79. Indyk, Martin: "The Clinton Administration's Approach to the Middle East". Washington: National Security Council Soref Symposium, 1993.

80. 'Irak Zafer Gününü Kutladı', Milliyet, 9 Ağustos 1999.

81. İlhan, Suat (E. Korgeneral): 'Jeopolitik Kavramı ve Unsurları', Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt:8, Sayı:4.

82. Inbar, Efraim: "İsrail ve Amerikan'ın Irak Savaşı", Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı:4.

83. 'İran'ın Nükleer Hırsı', IISS Strategic Comments, Vol 9 Issue 2, Mart 2003.

84. Jerkins, Jr. H. W.: "A war for France's Oil," The Wall Street Journal, 23 Mart 2003.

85. Kahn, David: 'İstihbaratın Tarihsel Teorisi', Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel, Cilt:8., Sayı:2, Yaz-2002.

86. Kalafat, Yaşar: Büyük Ortadoğu Projesi; İsrail "Özne" Türkiye "Nesne", 2023 Dergisi, Mart 2004.

87. Karaca, R. Kutay (Hv. Yer Yzb.): 'Petrol ve Petrolün Stratejik Önemi', Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:1, SAREM Yayınları, Ankara, 2003.

88. Karakök, Hakkı: 'Konvansiyonel Savaşta Değişim', Ulusal Strateji Dergisi, Sayı:9, Kasım-Aralık, 1999.

89. Katzman, Kenneth: 'Searching for Stable Peace in the Persian Gulf, US Army War College, Strategic Studies Institute, 1998.

90. Kazancı, Hicran: Irak'ta Seçim Bilmecesi, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-24.

91. Kazancı, Hicran (Dr.): "ABD Ve Irak Şiileri İlişkisinde Yeni Süreç", TUSAM, Ortadoğu Araştırmaları Masası, 12-16 Nisan 2004.

92. Keten, Hüseyin: 'Bireysel Suç Out, Organize Suç In', Tempo Dergisi, 07 Temmuz 2004.

93. Ketken, Turgut: 'Türkiye'deki Enerji Dar Boğazının Üstesinden Gelinebilmesi İçin Önümüzdeki 20 yıllık Perspektifte Alternatif Çözümleri', Deniz Harp Akademisi Bitirme Tezi, 2001-2002.

94. Kılınç, Ramazan: "Soğuk Savaş Sonrası Basra Körfezi", Avrasya Dosyası, İlkbahar, Cilt:6, Sayı:1.

95. Kibaroğlu, Mustafa: 'Kitle İmha Silahlarının Gelişim Süreci, Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Yapılan Çalışmalar Ve Geleceğin Güvenlik Tehditleri', Stradigma, Eylül 2003.

96. Kiraz, Erman: Next Stop Iraq?, 'European Security and NATO's Future' Dersi dönem Ödevi Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2002.

97. Kissinger, Henry A.: "Expand NATO Now.", Washington Post, 19 Aralık 1994.

98. Koç, Şanlı Bahadır: ‘Amerikan Güvenlik Politikalarında Güç Kullanımı ve Caydırıcılık’, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:3, Sayı:28, Ağustos, 2002.

99. Kona, Gamze Güngörmüş: ‘Orta Asya da Yükselen Radikal İslamın Nedenleri". M5 Savunma ve Strateji, Şubat 2003-02, sayı:116.

100. Kostiner, Joseph: 'The United States and the Gulf States: Alliance In Need', Middle East Review of International Affairs, Cilt 2, Sayı 4, Aralık 1998.

101. Köktürk, Abdullah: Osmanlı Donanmasının 16. Yüzyılda Hint Okyanusu Faaliyetleri konulu bildiri metni, (II.Deniz Harp Tarihi Semineri için hazırlanmış fakat sunulmamıştır.), Gölcük, 2003.

102. Köni, Hasan: ‘Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri, Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirisi, Ankara 1989.

103. Köni, Hasan: ‘Makro Terörizmin Yayılışı ve Alınacak Önlemler’, Savunma ve Havacılık Dergisi, 2002.

104. Kuloğlu, Armağan: ‘11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye’nin Irak Politikası’, Stratejik Analiz, Cilt:2, Sayı:23, Mart 2002.

105. Külebi, Ali: Ortadoğu’da Stratejik Silahlanma, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:11.

106. Külebi, Ali: Silahlanma, Savaşlar ve Ekonomi, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:30.

107. Külebi, Ali: Bilgi Teknolojisi Savaşı ve Riskler, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:14.

108. Laçiner, Sedat: "Irak Krizi Orta Doğunun Yeniden Yapılandırılmasının İlk Adımı Mı?", Stratejik Analiz, Mart 2003, Cilt 3.

109. Manisalı, Erol: ABD'nin Irak İşgalinin Bölgeye ve Türkiye'ye Etkileri, Jeopolitik Der., Bahar 2003.

110. McCartney, R.: "French Oil Firm Sees Future in Iraq," Washington Post, 21 Şubat 2003.

111. Military Balance 2002.

112. Middle East Military Forces Report, 2004.

113. Milhollin, G. & Motz, K.: "A Vile Business, How the West Armed Saddam Hussein," The Wall Street Journal, 30 March 2003.

114. Moller, Bjorn: Resolving the Security Dilemma in the Region, ... [ONLINE]

115. Morse, E.L. ve Richard : "The Battle for Energy Dominance", Foreign Affairs, Mart/Nisan 2002.

116. Nafi, Tunç: 'ABD Milli Güvenlik Stratejisi', Türk Tarih Dergisi, Şubat 1998.

117. Ogan, Sinan: 'Azerbaycan, Petrol ve Politika', ASAM, 26 Mayıs 2005.

118. Okman, Cengiz: 'Su Sorunu ve Ortadoğu'da Stratejik Durum', (Der.)Sabahattin, Şen: Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 1993.

119. Orhunlu, C., T.Işıksal, 'Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Üzerine Araştırmalar, Dicle, Fırat Üzerinde Nakliyat, Tarih Dergisi, c.XIII, Sayı:17-18, İstanbul, 1963.

120. O'Sullivan: "True colors exposed, 'Gang of Three' must be put in check," Chicago Sun-Times, 15 Nisan 2003.

121. Öğütçü, M.: "China's Energy Security, Geopolitical Implications for Asia and Beyond", Fifth Asian Security Conference, 26-29 Şubat 2003.

122. Özbay, Mustafa: Milli Güvenlik Stratejisi ve Etkileri, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze, 2003.

123. Özdağ, Ümit: 'Stratejik İstihbarat', Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel, Cilt:8, Sayı:2, Yaz-2002.

124. Petras, James: 'Imperialism and NGO's in Latin America' Monthly Review, Vol.49, No.7, December 1997.

125. Rubin, Barry: 'Jeopolitik ve Ortadoğu', Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt:8, Sayı:4.

126. Rumsfeld, Donald H.: Transforming the Military, Foreign Affairs, May-June 2002.

127. Sağsan, Mustafa: 'Bilgi Savaşı: Bilgi Tabanlı Teknolojilerin Çatışma Boyutuna Kavramsal Bir Çerçeve', Stratejik Analiz, Sayı:4, Nisan, 2002.

128. Safire, W.: "French Connection II," The New York Times, 20 Mart 2003.

129. Sancar, Erdinç: Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21.Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi, GYTE, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze, 2004.

130. Saral, Talat: Paylaşım Savaşı ve Türkiye, Jeopolitik Der., Bahar 2003

131. Serkehni, C.: 'Petrol ve Doğalgaz Boru Hatlarının Millî Güce Etkileri', Stratejik İstihbarat Bülteni, SAREM Yayınları, Eylül, 2000.

132. Sezal, Rana: 'Irak'ta Devlet ve Şiiler', Avrasya Dosyası, Cilt:6, Sayı:3, Ankara, 2000

133. Shirley, Edward: ' The Iran Policy Trap', *Foreign Policy,* Sonbahar 1994, Sayı 96.

134. Slevin, P.: "3 Russian Firms' Deals Anger U.S"., Washington Post, 23 Mart 2003.

135. Solomon, Deborah: "Questions for Hans Blix: What Weapons?", New York Times Magazine, 28 Mart 2004.

136. Sprout, Margeret Tutle: 'Mahan', Modern Stratejinin Yaratıcıları (Editör Edward Mead Earle), ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

137. Starr, Joyce: ''Foreign Policy 'Water Wars'', Spring, 1991.

138. Stratejik Araştırma Ve Etüt Merkezi (SAREM)'nin 'Ulusal Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları' konulu Beyin Fırtınası Çalışması, 26 Haziran 2002, Ankara.

139. Sürücü, Bülent: İran'ın Etnik, Siyasi, Ekonomik Yapısı ve Komşu Devletlerle İlgili Stratejik Yaklaşımlar, GYTE Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze 2005.

140. Şimşek, Ayhan: Avrupa Birliğinin Anayasa Açmazı, Cumhuriyet Strateji, 5 Temmuz 2004.

141. Tatar, Ali: Bilgisiz Harp Olmaz, Ulusal Strateji Dergisi, Sayı:16.

142. Tavadoğlu, Tarık: Türkiye'ye kurulan Tuzak, Ortadoğu, 01 Mart 2004.

143. 'The National Security Strategy of the United States of America', White House, Washington, September 2002.

144. Timur, Necdet: 'Bilgi Çağında Savaş', Ulusal Strateji Dergisi, Sayı:22, Nisan, 2002.

145. Timur, Necdet: Kuzey Irak Sancılı Topraklar, Ulusal Strateji, Kasım 2002.

146. Türker Yıldırım, 'Bağdat Bir Düştü', Radikal Gazetesi, 14.04.2003.

147. 'Türkiye, Hazar ve Afganistan Ekseninde Petro-Politik', 2023 Dergisi, Kasım, 2001.

148. 'Türkiye, NATO, ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri' başlıklı II.Uluslararası Sempozyum Bildirisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

149. Uluğbay, Hikmet: Yirmibirinci Yüzyılın Petropolitiği ve Türkiye, Petropolitik Satranç, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:3.

150. Umay, H.Miray Ortadoğu'nun Terör Çıkmazı, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:32.

151. 'US Oil Policy in The Middle East', Washington: Foreign Policy in Focus, January 1997.

152. Uzel, Doç.Dr.İlhan: ABD Hegemonyası Yeniden Oluşturulurken Balkanlar, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:20.

153. Ütük, K.: 'Avrasya Ekseninde Enerji İpek Yolu', 2023 Dergisi, Haziran, 2001, Sayı:2.

154. Veliev, Cavid: Soğuk Savaş Devam Ediyor, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:19.

155. Wolfers, Arnold: 'National Security' As An Ambigious Symbol', Political Science Quarterly, Sayı:67, 1952.

156. Wolfowitz, Paul: "Iraq: What Does Disarmament Look Like?" speech to Council on Foreign Relations, January 23, 2003

157. Yavuz, Kemal: Irak'ta Yeni Dönem, Akşam Gazetesi, 23 Nisan 2004.

158. Yeniçerioğlu, Doğan Yıl: XVI. Yüzyılda Hind Okyanusu ve Seydi Ali Reis, 457 sayılı Donanma Dergisi.

159. Yıldız, Y. Gökalp: Enerji Havzaları ABD'nin, Akşam, 17 Mart 2004.

160. Yılmaz, Hasan: Irak'ta Muhalefet ve ABD'nin Irak Politikası, Avrasya Dosyası, cilt 6, sayı 3, Sonbahar 2000.

161. Yüksek, Hüseyin: Ortadoğu Terörü, Harp Akademileri Bitirme Tezi, Haziran 2001

162. Zehir, Cemal (Yrd.Doç.Dr.), Özşahin, Mehtap (Araştırma Görevlisi): 'Türkiye'nin Uluslar arası Su Politikaları ve Sınıraşan Sular', 2023 Dergisi, Sayı:25, Ankara, 15 Mayıs 2003.

163. Zubaida, Sami: "The Rise and Fall of Civil Society in Iraq," www.opendemocracy.net.

GAZETELER

1. Akşam

2. Cumhuriyet

3. Financial Times

4. Hürriyet

5. International Herald Tribüne

6. Milliyet

7. Radikal

8. Sabah

9. Yeni Yüzyıl

10. The New York Times

11. The Wall Street Journal

12. The Washington Post

DERGİLER

1. Avrasya Dosyası

2. Deniz Kuvvetleri Dergisi

3. Foreign Affairs

4. Human Rights Quarterly

5. Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi

6. M-5 Savunma ve Strateji Dergisi, Eylül 2003

7. Monthly Review

8. Stratejik Analiz Dergisi

9. 2023

10. Silahlı Kuvvetler Dergisi

11. Stratejik Araştırmalar Dergisi

12. Ulusal Strateji

İNTERNET ADRESLERİ

Energy Information Administration, International Database.

www.airpower.maxwell.af.mil.

www.aksam.com.tr.

www.bbcturkish.com.

www.biu.ac.il

www.centcom.mil.

www.cia.gov

www.ciabase.org

www.debka.com

www.e-cografya.com.

www.eia.doe.gov.

www.foreigntrade.gov.tr.

www.gerty.ncl.ac.uk.

www.gulf2000colombiaedu.com.

www.haberanaliz.com.

www.heritage.org

www.igeme.gov.tr.

www.iwar.org.uk.

www.lexisnexis@prod.lexisnexis.com.

www.mfa.gov.tr.

www.midyat.net.

www.newamericancentury.org.

www.ntvmsnbc.com

www.opendemocracy.net.

www.rand.org.

www.un.org.

www.washingtoninstitute.org

www.zmag.org

DİĞER

1. Ana Britannica", Ana Yayıncılık A.Ş.ve Encyclopaedia Britannica Inc., İstanbul 1991 ve 2003.

2. Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.

3. Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1991.

4. Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, Nisan 1992.

5. Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

6. The CIA Factbook 2002-2003.

7. Ülkeler Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1991.

EK-A

KÜRESEL HAKİMİYET TEORİLERİ

1. Kara Hakimiyet Teorisi

Dünya tarihine kısa bir göz atıldığında, kendinden söz ettiren çok sayıda devletler vardır. Bu devletlerin büyüklükleri, daha ziyade hükmettikleri toprakların genişliği ve insanların fazlalığı ile tespit edilse de, sosyal düzeni ve adaleti gözetmeleri de önemli rol oynar. Ne demişler; "At ölür semeri kalır, insan ölür eseri kalır:" Devletler de öyle. Devletler yıkılır ve tarih sahnesinden kaybolurlar ama tarihi izleri mutlaka kalır.[1258]

Devletlerin yayılması ve çok geniş topraklara ve hatta dünyaya hükmetmeleri, iki aşama da gerçekleşir. Birinci aşama teorik, ikinci aşama pratiktir. Devletin genişlemesi üzerinde, önce atılım politikaları üretilir. Çeşitli teoriler ve öneriler getirilir. En sonunda en akılcı ve gerçekçi teori, uygulama aşamasına geçirilir. Birinci dünya savaşı sonrasında, dünya hakimiyeti üzerinde

[1258] Ramazan Özey, Dünya ve Ülkeler Coğrafyası, Öz eğitim Yayınları, Konya, s:193.

çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Dünya hakimiyet teorileri adını verdiğimiz bu teorilerden biri de "Kara Hakimiyet Teorisi"dir.

Teori, İngiliz H. Mackinder tarafından ortaya konmuştur. Halford Mackinder (1861-1947), 1904 yılında "Tarihin Coğrafi Esasları" adlı eserini yayımlamış, teoriyle ilgili görüşünü 1918 yılında açıklamıştır. Mackinder, devletleri "kara ve deniz" devletleri olarak sınıflandırır, kara devletleri için "kara kuvvetlerini; deniz devletleri için deniz kuvvetlerini" esas alır. Ancak, dünya egemenliğini kara güçlerinin sağlayacağı görüşünü savunur. Mackinder'e göre; Asya, Avrupa ve Afrika bir bütün olarak "dünya adasını" oluşturur. Asya ve Avrupa ise bir bütündür ve Avrasya adı ile anılır. Akdeniz Atlas Okyanusunun bir girintisidir ve "Atlantik Körfezi" diye anılır. Öte yandan Mackinder "heartland-kalpgah-merkez bölgesi" tanımı yapmıştır. Buna göre: "Dünya adasında dünya çapında bir güç merkezi oluşturacak şekilde kendi kendine yeterli bir bölge vardır ve "merkez bölgesi-heartland" olarak adlandırılır."[1259]

Kara Hakimiyeti Teorisi, "Doğu Avrupa'ya hakim olan merkez bölgesini kontrol eder; merkez bölgesine hakim olan Dünya Adasını kontrol eder; Dünya Adasına hakim olan Dünya'yı kontrol eder" şeklinde özetlenebilir.[1260]

Mackinder, merkez bölgesi çevresinde, bir iç kenar ay (Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, Hindistan ve Çin) ile dış kenar ay (İngiltere, Afrika, Avusturalya, Japonya, ABD) bulunduğu görüşündedir. Bu görüşler birçok jeopolitikçi tarafından benimsenmiş, desteklenmiş, yeni ve karşı görüşler ortaya atılmasına sebep olmuş ve uygulanan politikalarda etkisi görülmüştür.[1261]

Dünya güç merkezlerinin politikalarında etkili olan teorilere bir örnek; İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD'nin Sovyetler Birliği (SB)'ne karşı uygulamaya başladığı "çevreleme stratejisi"nin temelinde, "merkez bölgesi"ni elinde bulunduran SB'nin "dünya adası"na hakim olmasını önleme çabasının yattığı söylenebilir.[1262]

[1259] Erol Mütercimler, a.g.e., s:98.
[1260] Hakan Emanet,a.g.e., s:30.
[1261] Suat İlhan, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s:25-27.
[1262] Mehmet Atay, Jeopolitik, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, Ağustos, 1997.

Merkez Bölgesinin sınırlarını batıda Volga, doğuda Sibirya, güneyde Himalayalar, kuzeyde Buz Denizi arasında kabul etmiş, daha sonrada bu sınırları genişleterek Avrupa Rusya'sının tamamını merkez bölgesi içinde dahil etmiştir. Mackinder dünya adasını ve merkez bölgesi sınırlarını böyle tanımladıktan sonra aşağıdaki tanımlamayı yapmıştır:

"Merkez bölgesine egemen olan dünya adasına egemen olur. Dünya adasına egemen olan, dünyaya egemen olur" Mackinder teorisini zamanla geliştirmiş ve Almanya hakkında klasik hale gelen bir formül öne sürmüştür. Bunun nedeni de merkez bölgesinin Batı'ya kaymış olmasıdır. Bu teze göre;

"Doğu Avrupa'ya egemen olan merkez bölgesini kontrol eder; merkez bölgesine egemen olan dünya adasını kontrol eder; dünya adasına hakim olan dünyayı kontrol eder." Mackinder merkez bölgesi tanımını yaptıktan sonra, dünyanın geri kalan bölgelerini de, sahip oldukları özelliklere göre jeopolitik bölgelere ayırmıştır. Buna göre, merkez bölgesini kontrol eden iki önemli kuşak vardır. Bunlar:[1263]

a- İç ya da Kenar Kuşak: Merkez bölgesinin çevresinde, Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin'i kapsayan kuşak.

b- Dış kuşak ya da Adalar kuşağı; İngiltere, kuzeybatı Afrika, Avustralya, ABD ve Kanada'dan oluşan kuşak.

Bu iki kuşak kademeli olarak merkez bölgesini kontrol etmekte ve bunlarda oluşturulacak güç merkezleri, merkez bölgeye egemen olabilecek gücün yayılmasını önleyebilecektir.[1264]

Mackinder'in fikirleri, önceleri pek fazla itibar görmemiştir. Ancak çağdaşı olan Alman Jeopolitikçi Karl Haushofer (1869-1946), Dünya adasını denetleme planını geliştirirken Mackinder'in bu görüşünden önemli ölçüde

[1263] Mustafa Özbay, a.g.e., s:43.
[1264] Mustafa Özbay, a.g.e., s:44.

yararlanmış ve bu görüşler; İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların savaş politikalarında etkili olmuştur.

Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisinde, Türkiye; İç veya Kenar Hilâl bölgesinde yer alır. Diğer bir ifadeyle Türkiye, dünya kalesine sahip olan bir milletin ilk hedef tahtası olan bölgenin orta bölümünde yer aldığı dikkati çeker.

Mackinder'in kalp sahası olarak nitelendirdiği bölgelerin tümü, iklim bakımından dünyanın en soğuk bölgeleridir. Bu bölgeler insan yaşamı için olumsuz şartlar taşırlar. Oysa kalp bölgesi, her türlü tehlikeden korunmuş olması gerekir. Öte yandan Kalp sahası olarak nitelendirilen bu bölgeler, tarihi devirlerde de önemli yerleşim alanlarından yoksundur. İnsanların yaşamadığı toprakların, kale görevini üstlenmesi mümkün değildir.[1265]

Peki, öyleyse kalp bölgesi yani dünyanın kalesi neresidir? Fiziki ve Siyasi dünya haritalarına bakıldığında, eski kara kütlelerinin orta kesiminde bir yarımada görülür. Bu yarımada, Asya Kıtasının guneyoatı ucunaa, Avrupa ve Arma ya doğru sokulmaktadır. Anadolu yarımadası adı verilen bu adanın gerek doğal ve gerekse beşeri şartlar incelendiğinde, kalede aranabilecek tüm şartlan taşıdığı anlaşılır. Anadolu yarımadası, Asya kıtasının 1/50 oranında küçültülmüş bir minyatürü gibidir. Bu sebeple, Anadolu yarımadasına "Küçük Asya" adı verilmektedir. Dünyanın en büyük kıtası olan Asya'nın minyatürü olan ve aynı zamanda dünyanın kalbini ya da kalesini oluşturan Anadolu yarımadası üzerinde, bugün Türkiye Cumhuriyeti devleti yer almaktadır. Günümüzde, yeni dünya düzenlerinin tartışıldığı bir ortamda, Türkiye'nin sürekli gündemde kalmasının sebebi bu olsa gerek.[1266]

2. Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi

Teori, ABD'li uluslararası ilişkiler profesörü Nicholas J. Spykman'ındır (1893-1943). Mackinder'in teorilerinin karşısında tutarlı bir seçenek oluşturan görüşleri "kenar kuşak teorisi" olarak bilinir. Spykman, Dünya Adasına hakimiyeti,

[1265] Ramazan Özey, a.g.e., s:196.
[1266] Ramazan Özey, a.g.e., s:197.

merkez bölgesini çeviren, kaynak ve imkanları daha geniş olan kenar kuşağa hakimiyet ile mümkün görür. Bu kuşak; Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya'dır. Mackinder ile aynı coğrafi değerlendirmeyi kullanır. Ancak, birisi merkezden dışa, diğeri dıştan merkeze gelişmeyi mümkün görür. Spykman, diğer coğrafi faktörleri de önemle dikkate almıştır.[1267]

1947'den sonra Türkiye ve Yunanistan'ı desteklemeye yönelik "Truman Doktrini'nin yürürlüğe girmesinin, NATO, CENTO, SEATO gibi organizasyonların kurulmasının asıl nedeni; kenar kuşağını, merkez bölgesi karşısında bütünleştirmek amacıdır.[1268]

Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi, Halford John Mackinder tarafından ortaya atılan kara Hakimiyet Teorisine karşılık ortaya atılmış bir dünya hakimiyet teorisidir. Spykman, Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisini ortaya atarken Kara Hakimiyet Teorisinden oldukça fazla yararlanmıştır. Spykman, çağdaşı ve meslektaşı gibi dünyayı hemen hemen aynı jeopolitik levhalara ayırmıştır.

Spykman, çağdaşı Mackinder gibi dünyayı şu şekilde bölümlüyor; "Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bütünü dünya adasını oluşturur. Bu Eski kara kütlelerinin dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antarktika gibi kıtalar ise, Dünya Adasının Uydularını teşkil ederler. Dünya Adası içinde kalan, Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi, dünyanın "Heartland'ı (kalp Sahası)" nı oluşturur. Heartland'm çevresindeki Balkanlardan Çin'e kadar uzanan saha ise "İç veya Kenar Hilâl" ya da "Rimland" kuşağıdır. Bunun dışında kalan Amerika-Afrika-Avustralya-Japonya hattı ise "Dış veya Kenar Hilâl" ya da "Dünya Adasının Peykleri" olarak kabul edilir." Spykman, dünyayı bu şekilde bölümledikten sonra, Mackinder'in görüşünden tamamen ayrılıyor ve Mackinder'in düşüncesinin tam tersini ileri sürüyor.

Spykman, Mackinder gibi zaman zaman değişiklik yaptığı görüşlerini kısaca şu şekilde sonuçlandırır; "Dünya hakimiyeti, ancak dışarıdan içeriye

---

[1267] Hakan Emanet, a.g.e., s:31.
[1268] Mehmet Atay, Jeopolitik, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, Ağustos, 1997, s:102.

doğru gerçekleşir. Kaleler, dışarıdan kuşatılır ve sonra alınır. Bu sebeple, dünya hakimiyeti sağlamak için, öncelikle dünya peykleri adı verilen topraklarda hakimiyet kurmak gerek. Dünyanın peyklerine sahip olan bir millet, öncelikle Dış-kenar Hilâl'e ve daha sonra İç-Kenar Hilâl'e ya da Rimland'a hükmeder. Rimland'a hükmeden bir millet ise, Doğu Avrupa'ya ve Heartland'a hakim olur. Heartland'a (dünyanın kalbi) hakim olan bir millet nihayet bütün dünyaya hükmeder."

Diğer bir ifadeyle bu görüş şu şekildedir; "Kuzey Amerika'ya sahip olan bir Millet, Güney Amerika'ya, Afrika'ya ve Avustralya'ya hakim olur. Bu topraklara hakim olan bir Millet de, Batı Avrupa, Balkanlar, Güneybatı, Güney ve Güneydoğu Asya'ya ve nihayet Doğu Avrupa ve Asya'nın tümüne hükmeder. Böylelikle dünya hakimiyeti kurulmuş olur."

Spykman'ın Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisinde, Türkiye; Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisinde olduğu gibi, İç veya Kenar Hilâl bölgesinde yer alır. Diğer Türk Ülkeleri ile birlikte düşünülürse, Türk Dünyası toprakları, İç veya Kenar Hilâl bölgesinin büyük bir bölümünü kaplar. Spykman'a göre, Türkiye; dünya kalesine sahip olmayı arzulayan bir Millet için kaleye yapılacak olan son kuşatma alanı olarak nitelendirilen bölgenin tam ortasındadır. Bu sebeple dünya hakimiyetinin yolu, Türkiye'den geçmektedir.[1269]

Hemen şunu belirtmekte fayda var. Dünya üzerinde bulunan sağlam kaleler hiçbir zaman dışarıdan fethedilmemiştir. Ancak içeriden yıkılmaya müsait olduğu zamanlarda fethi mümkün olmuştur. O halde, Türkiye 21.yüzyılda mutlaka iç dengesini korumalı, yabancı ellerin menfaat ilişkilerine dikkat edilmelidir.

3. Deniz Hakimiyeti Teorisi

Deniz egemenliği kuramı (ekolü), Barbaros Hayreddin Paşa'nın "Denizlere egemen olan, dünyaya egemen olur" özdeyişi ile açıkladığı tezin,

[1269] Ramazan Özey, a.g.e., s:199.

bilimsel yapısını ve yorumunu yapan bir jeopolitik ve jeostratejik görüş alanını oluşturur.[1270]

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkedir. Trakya ile Avrupa'ya, Anadolu yarımadasının doğusu ile Asya kıtasına karadan bağlantılıdır. Kuzeyden Karadeniz, batıdan Marmara Denizi ve Adalar Denizi, güneyden Akdeniz ile çevrilidir. Bu denizler, boğazlar yoluyla birbirlerine bağlantılı olup, Cebelitarık Boğazı ile atlas Okyanusu'na, Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz ve oradan Hint Okyanusu'na ve ötelerin ötesindeki Pasifik Okyanusu'na kadar ulaşma imkanına sahiptir. Diğer bir ifadeyle, denizden ve karadan tüm kara parçaları ile bağlantı kurma avantajına sahip olduğu için, aynı zamanda amfibi (karada ve denizde hareket kabiliyeti olma) devlet olma özelliğini taşımaktadır.[1271]

Türkiye, tüm bu gerçekler ışığında sahip olduğu avantajları değerlendirmelidir. Çevresinde her an çıkar sağlama peşinde olan ülkelerin olduğunu unutmamalıdır. Tarihte de bir çok örneğini gördüğümüz, diplomasi masalarında basit manevralarla bizden bir şeyler çalmaya çalışan ülkelerden birisi Yunanistan'dır. Yunanistan'ın basit gibi görünen ancak sonucu itibariyle önemli olan bir örnek manevrasıyla konuya devam edelim...

Ortaçağ Batı kaynaklarında "ARCHIPELAGO (Türkçesi Adalar Denizi demektir)" ve Osmanlı kaynaklarında ve 1940 yıllarına kadar Türkiye Cumhuriyeti kaynaklarında ise "Adalar Denizi" olarak yazılı olan denizin adının, Ege Denizi olarak benimsenmesi verilebilir. Lozan antlaşmasında dahi Adalar Denizi olarak anılan bu denizin günümüzde kullanılan adı bir kültürel zedelenmeye örnek teşkil etmektedir.

Ege kelimesi Eski Yunan mitolojisinden alınma bir kelimedir. Mitolojinin kısaca özeti şöyledir;[1272]

[1270] Mert Bayat, Deniz Gücü Dersi Notu, İstanbul, 1992, s:38.
[1271] Ramazan Özey, a.g.e, s:202.
[1272] Ramazan Özey, a.g.e., s:202-203.

" Ege, Mitoloji'de Bir Yunan Kralı'nın adıdır. Aigeus. Aegeus ya da Egee olarak bilinen bu kral Atina Kralı Pandion'un oğlu, Theseus'un babasıdır. Aigeus, Troizen kralının kızı Aithra ile gizli ilişkiye girer. Bu gizli ilişkiden, Aithra gebe kalır. Aigeus, Aithra'dan doğacak olan çocuğa babasının ismini bildirmemesi için söz alır. Aithra, çocuğu doğurur ve adını Theseus koyar. Ve babasının ismini söylemez. Theseus, büyüyünce Atina'ya gelir ve babasının kim olduğunu halktan öğrenir. Kral olan babasını yani Aegeus'a kendini tanıtır. I Theseus, tahtı ele geçirmek isteyen amca oğullarını öldürerek, babasının tahtta kalmasını sağlar.

Atina da düzenlenen Panathenaia bayramında, Giritli atlet Androgeus öldürülür. Girit kralı, bunun üzerine, her yıl kurban edilmek üzere, yedi kız yedi erkek gönderilmesini ister. Bu şart çok ağırdır. Aegeus, oğlu Theseus'dan bu Girit canavarını öldürmesini ister ve bir gemi ile Girit'e gönderir. Eğer kralı öldürmeyi başarırsa, gemiye beyaz yelken açmasını ve böylece uzaktan müjdeyi vermesini ister. Eğer öldürmemişse siyah yelken açmasını tembih eder.

Theseus, Girit adasına gider. Giritliler ile giriştiği savaşta, Girtliler'i yener ve Girit kralını öldürür. Zaferi kazandıktan sonra, Atina'ya geri döner. Dönüşte, babası deniz kıyısında onu beklemektedir. Ne var ki Theseus, babasının tembihini, zafer sarhoşluğundan unutur ve gemiye siyah yelken çeker. Siyah yelkeni gören Aegeus, oğlunun mağlup olduğunu zannederek, üzüntüsünden kendini denize atar ve intihar eder."

Aegeus'un intihar ettiği deniz, Atina Körfezi'dir. Bu yüzden, bu körfez ve yakın çevresine "Aegeus Pontos" yani "Ege Denizi" denmeye başlar, tşte böyle, Yunan tarih ve coğrafya kitaplarında, Atina Körfezi ve yakın çevresinin adı, "Ege Denizi" olarak geçer. Ancak Yunanistan Adalar Denizi'ne tam hakim olmak için, tamamına Ege Denizi demeye başlar ve 1940'lı yıllardan sonra bu siyasi manevrayı Türkiye de benimsemiştir.[1273]

Basit bir olay gibi algılansa da bu benimsemeleri, Yunanistan'ın çirkin siyasi manevraları takip eder... Ancak bugün ulu önder Atatürk'ün direktifleriyle

[1273] Ramazan Özey, a.g.e, s:205.

hareket eden Türkiye Cumhuriyeti ve Donanması küresel platformda Yunanistan'ın veya diğer düşman zihniyetli ülkelerin çirkin ve haksız manevralarını tarafsız edecek, tarihten gelen denizcilik ruhunu ve kültürünü asla terk etmeyecek güçtedir. Dosta güven, düşmana korku veren Türk Deniz Kuvvetleri, denizden gelebilecek tehditleri küresel stratejik anlayışla uzaklarda göğüsleyebilecek durumdadır. Sahip olduğu bu güç ile Türk Deniz Ticaret Filolarının da ülkeye ekonomik faydalarını emniyet içerisinde devam ettirmektedir.

4. Hava Hakimiyet Teorisi

Bu teori genellikle kara egemenliği kuramının kurucusu Mackinder'in kuramının uygulanmasında hava gücünün yerini ve etkisini saptar. Hava gücü teorisine temel teşkil eden çalışmaların onurunu İtalyan Generali Giulio Douhet'e (1869-1930) vermek haksızlık olmayacaktır. Aslında bir topçu subayı olan Douhet hava gücünün topyekün savaştaki anlamını anlamıştır ve 1909 yılında bu konudaki ilk yapıtını yayımlamıştır. Bu arada hükümetin askeri politikasını da eleştiren bir muhtırası yüzünden harp divanına verilip, bir yıl hapisle cezalandırılması ve sonra yeniden göreve çağrılması ve generalliğe kadar yükseltilip, İtalyan Havacılık Dairesi'nin başına geçirilmesi onun düşünceleri nedeni ile nasıl bir uğraşa girdiğini ve sonunda kazandığını belirtmektedir. Douhet'nin Amerikalı meslektaşı General William Mitchel'in (1879-1936) öyküsü de hemen aynıdır. O da bağımsız bir hava kuvveti için girdiği uğraştaki tutumu sonunda tuğgeneral iken harp divanı kararı ile rütbesinin beş yıl süre ile geri alınması cezasına çarptırılmış, istifa etmiş ve ömrünü bir düşünce adamı olarak tamamlamıştır.[1274]

[1274] Erol Mütercimler, a.g.e., s:98.

Jeopolitikçiler hava egemenliği kuramını, kara egemenliği kuramından yola çıkarak açıklamışlardır. Buna göre; "Merkez bölgesine (heartland) egemen olan Doğu Avrupa'yı da kontrol eder; Merkez bölgesine egemen olan, eğer hava kuvvetleri ile durdurulamazsa dünya adasını kontrol eder. Dünya adasına hakim olan dünyayı kontrol edebilir. Fakat bunun için hava kuvveti üstünlüğüne de sahip olması gerekir." Burada hava kuvveti üstünlüğünün her şey demek olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü uçaklar, hala daha yer komuta merkezine bağlıdır, yük taşıma kapasiteleri deniz araçlarına göre daha azdır. Ancak kara ve deniz kuvvetleriyle desteklenen hava kuvveti Körfez Krizi'nde de görüldüğü gibi önemli bir stratejik silahtır.[1275]

Teoriyi benimseyen ABD, bugün için teorinin uygulama aşamasına getirilmesi için çeşitli çalışmalar yapmış ve havacılıkta büyük bir gelişme ve ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişmeler, sadece dünyayı saran havaküre ile sınırlı kalmamış, havakürenin sınırlarını aşmış ve uzaya doğru genişlemiştir. Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA)'nin çalışmaları, güneş sistemini ve ötesini kapsar hale gelmiştir. Bugün için "Yıldız Savaşları Projesi"nden söz eden ABD, bu konudaki çalışmalarını büyük bir titizlik ve gizlilik içersinde yürütmektedir.

Hava Hakimiyet Teorisi'nde, Türkiye'nin yeri nerededir? Türkiye'nin Hava Hakimiyet teorisinde jeopolitik avantajları var mıdır? Varsa bunu yeterince kullanabilmekte midir? Kullanamıyorsa, ne gibi engellerle karşılaşmaktadır? Tüm bu sorular, Havacılığımız ve hava savunmamız açısından son derece önemlidir.

Hemen şunu belirtmekte fayda var. Türkiye jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Eski dünya karalarını ifade eden Asya-Avrupa ve Afrika kıtalarının tam ortasında yer alıyor. Bu kıtaların toplam yüzölçümleri ise, Antarktika hariç (çünkü bu kıtada insan yerleşmesi ve hayatı yok denecek kadar sınırlı), diğer karaların toplam yüzölçümünün (135 milyon km^2.), 2/3'sini (yaklaşık 84 milyon km^2.) teşkil ediyor. Dünya karalarının 2/3'lik bir

[1275] Mustafa Özbay, a.g.e., s:46.

bölümünün tam ortasında olan Türkiye toprakları üzerinde yer alan hava alanları, dünyanın önemli hava alanlarına eşit uzaklıktadır.[1276]

Hava hakimiyeti teorisi kapsamında Türkiye; her şeyden önce, tam bağımsız ve bağlantısız, bilimsel ve teknolojik yönden gelişmiş "Hava Sanayisi"ne sahip olmalıdır.

EK-B

TARİH VE STRATEJİ

İnsanların karakter unsurları arasında «merak» önemli bir yer tutar. Aslında kişileri (varlığının derecesine göre) rahat bırakmayan bu özellik, hemen bütün keşif ve icatların yapılmasında başlıca etken olmuştur.

İnsanın tabiatından asla atamayacağı bu özellik, kişilerde çeşitli biçim ve yönlerde görünebilir, ancak hemen herkeste, şu veya bu ölçüde ortak olan

[1276] Ramazan Özey, a.g.e., s:208.

bir şekli vardır ki, o da 'nereden gelip, nereye gittiğimiz' sorusunun cevabını aramaktır.[1277]

İşte bu meraktır ki, Jeoloji, Antropoloji, eski ve tükenmiş dillerle ilgili Filoloji ve Tarih bilimlerinin doğmasına ve günümüzdeki modern gelişim düzeylerine erişmelerine sebep olmuştur. Bu bir bakıma kişiler ve toplumların köklerini arama ve bu konudaki bulgu ve bilgilerini kuşaktan kuşağa aktarma çabasıdır.

İlk tarihi belge ve kaynakların da, neredeyse tümü savaşlardan ve onlarla ilgili kişi ve olaylardan bahsetmeleri de, ayrı bir özelliklerini oluşturur. Bunların hemen hiçbiri, kılıcın, kalkanın ve savaş arabasının kimler tarafından nasıl icat ve imal edildiğini yazmaz, ama onların kimlerce, nerede ve nasıl kullanıldığı veya kullandırıldığı ayrıntıları ile anlatılır. Sanki savaşlar, toplumla ilgili başlıca olayı oluşturuyor ve devletin güçlülük ve gelişmişliği bu alandaki başarılara göre ölçülüyordu.

Belki de bu nedenledir ki, M.Ö.6. yüzyılda filozof Heraklit, «Tabiata Dair» (Peri Pireos) adlı eserinde «Savaş her şeyin babasıdır.» demiştir. Şu halde ona göre savaş tarihin de babasıydı.

Bu yargıya çağdaş ölçüler içinde tümüyle razı olmak imkânsızdır. Ancak, coğrafya üzerinde sonucuna kan dökerek ulaşılan bir olay durumundaki harbin, çağlar boyunca, birçok yeni güç merkezlerinin, yeni devletlerin, yeni bilimsel buluş ve gelişimlerin, yeni hukuk anlayışları ve değer yargılarının, yeni yönetim ve yaşam biçimlerinin, kahramanların ve hainlerin ortaya çıkmalarına ve tarihe konu oluşturmalarına yol açtığını da inkar etmemek gerekir. Belki de bu nedenledir ki Heraklit savaşı doğuran ana olarak değil doğuma neden olan baba şeklinde nitelemiştir.[1278]

Sosyal bilimler ailesinin temel disiplinlerinden biri olan tarihin gelişim süreci izlendiğinde, genelde, pasiften aktife doğru uzanan bir evrim akışının

[1277] Mert Bayat, a.g.e., s:66.
[1278] Mert Bayat, a.g.e., s:67.

varlığını görürüz. Tarih, kanımızca, toplumlar, uluslar ve devletlerin köklerini belirttiği gibi, onların zamanın akışı içindeki özgeçmişlerini ve yazgılarını (kaderlerini) da açıklar. Tarih bu yönden milletlerin bir tür «sicil defteri» ve «sağlık raporu» gibidir. Bu kayıtlarda en önemli değer yargıları da ulusların karakterleriyle ilgili olanlardır ki, bu niteliği ile tarih, psikosyal ve kültürel gücün hem başlıca bir etkeni, hem de ölçüsü durumundadır.

Tarihi bilmek, insanlığı bilmektir, ulus ve devletleri ve hepsinden önemlisi bir ulus ve onun fertleri için «kendini -özünü- bilmektir». Kendini ve çevresindekileri bilmeyenlerin ise hemen hiçbir alanda kalıcı başarılar kazanması mümkün değildir.

'Tarihi bilmeyen, coğrafyayı değerlendiremez, coğrafyayı bilmeyen tarihi anlayamaz, her ikisini de bilmeyen asla strateji yapamaz.'[1279]

Bahsedilen tarihten amaç, saptırılmamış, doğru tarih bilgisidir. Atatürk'ün de dediği gibi; "tarih yazmak tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen gerçek, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır."

Yakın zamana kadar tarih bilgisi, olayları zaman içinde kronolojik olarak açıklamak ve bu olaylardan belirli dersler çıkarmak anlayışı içinde ele alınıyordu. Fakat son yıllarda tarih; olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini bulup çıkarmaya, gelişmeleri ve değişmeleri bu çerçeve içinde açıklamaya yönelmiştir. Bugün artık tarihçiler, "ne oldu?" sorusuna değil, "niçin oldu?" sorusuna yanıt aramaya çalışmaktadır.

Öte yandan geçmişe ilişkin olarak yapılan açıklamalar, getirilen yorumlar bugüne ışık tutmaktadır. Geçmişi anladığımız ölçüde bugünü anlayabiliriz. Böylece, tarih ve tarihçilik, bugünün toplumu ve onun bakış açılarıyla, dünün toplumu arasındaki karşılıklı etkileşim süreci içinde gelişiyor,

[1279] Mert Bayat, 'Strateji -Tarih - Coğrafya İlişkileri' konulu bildiri, Birinci Askeri Tarih Semineri, 1983.

değişiyor.[1280] Bu arada, tarihçilerin, politikacıların özellikle stratejlerin dikkat etmesi gereken en önemli nokta, tarihi olayları yada kesitleri incelerken, kendi içinde bulundukları zamandan yada konumdan değil de, tüm yönleri ile incelenmekte olan kesitten bakmalan gerekir. Başka bir ifade ile, bugünün değer ve yargılarından kendilerini arındırmaları gerekmektedir. Aksi halde, bugün için rahatlıkla görülebilen başarılar, küçümsenebilir yada küçük hatalar fazlasıyla abartılabilir. Tam aksi de mümkündür.

Unutmamak gerekir ki; "yarının stratejisi, mutlaka dünden alınan dersler üzerine inşa edilmelidir".[1281] Ancak yaygın olarak kullanılan "tarih tekerrürden ibarettir" deyişi hatalıdır. Çünkü, olayların aynen tekrarlanması mümkün değildir, ancak benzer olayların yaşanması mümkündür. Benzer olayların sonuçlan ise çoğunlukla benzer sonuçlar doğursa da bazen farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Stratejistlere düşen görev; tarihi her yönü (toplumsal, teknolojik politik, askeri, vb.) ile incelemek ve özümsemek, sonuçlarını bilmek, daha sonra geçmişin benzer olaylarına ait neden-sonuç ilişkilerini yerli yerine oturtmak, bir kısım dersler çıkarmak bunları (geçmişe birebir bağlı kalmaksızın) bugünün şartlarıyla sorgulayarak, bu sırada geleceği de kurgulayıp geleceğe dair stratejiler üretmektir.[1282]

Tarih bilmenin faydasını, Prof. Dr. Afet İnan bir konferansında şöyle açıklar;

“Tarih bilmenin büyük faydaları her sahada tecrübe edilmiştir. Tarih siyaset adamlarına lazımdır. Bir komutanın en çok bileceği şeylerden biri savaş tarihleridir. Her ilim adamı uğraştığı sahanın tarihini iyi bilirse, yeni keşifler için kendisini o kadar hazır bulur; edebiyatçı tarihten mevzu ve örnekler alır. Bir mimar eski tarihi abidelerden ilham alırsa, kendisi de bunlar gibi büyük eserler

[1280] Erol Mütercimler, a.g.e., s:141.
[1281] Hakan Emanet, a.g.e., s:32.
[1282] Hakan Emanet, a.g.e., s:32.

yapabilir. Velhasıl tarihin girmediği saha ve lüzumlu olmayan meslek tasavvur edemiyorum. Milli yurt tarihi ise her bilgimizin temelini teşkil etmelidir."[1283]

Ulu önderimiz Atatürk'ün, tükenmiş denilen bir ulusal gücü canlandırması, fiziki yapısı dışında ölmüş duruma gelen bir coğrafyayı diriltmesi ve tarih yapıcı bir yüce varlık olmasının sırlarını da kanımızca bu yaklaşımlarımız arasında bulmak mümkündür. Sonuç olarak; tarihe dayanmayan bir strateji, olsa olsa gelecek için bir temennidir.[1284]

EK-C

DENİZ GÜVENLİĞİ KONFERANSI SONUÇ RAPORU

11 Ocak 2005- Kopenhag

1. TOPLANTIYA KATILANLAR

[1283] Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk'ten Hatıralar, T.T.K. Basımevi, Ankara,1950, s:104.
[1284] Hakan Emanet, a.g.e., s:33.

Toplantıya 16 Devletten ve denizcilik sektörünün muhtelif kesimlerinden 84 kişi katılım sağlamıştır. Katılımcılar arasında halen emekli olup, sektörde görev alan eski ABD Sahil Güvenlik Atlantik Komutanı Koramiral James D. HULL, eski NATO-BALTIK Bölgesi Komutanı Korgeneral Keld HILLINGSO, Yunanlı Koramiral Athanasias OIKONOMOU, Organizasyon Danışmam Tümgeneral Claus AMOLLERUP, İngiliz Tuğgeneral Brian PARRITT, halen aktif askeri hizmette bulunmakta olan Danimarka Kraliyet Seyir Hidrografı İdaresi Başkanı Koramiral Knud J.E.BORCK, ABD Kopenhag Deniz Ataşesi Albay Geoffrey PACK, İsveç Savunma Bakanlığı Danışmanı Deniz Albay Johan FORSLUND, birisi Danimarka Deniz Kuvvetleri Harekat Başkanı olmak üzere 3 Danimarkalı Deniz Yarbay, Danimarka Güvenlik İstihbarat Servisi Başkan Yardımcısı Bay Erik Terp JENSEN, IMO Deniz Güvenlik Çalışma Grubu Başkanı Bay James F.WALL, ABD ICSA Başkam Dr.Robbin LAIRD, BÎMCO Deniz Bölümü Yöneticisi Bay Peter L.RASMUSSEN, A.P.MOLLER- MAERSK Genel Müdürü Kapt, Leon Moller JENSEN ve diğer bir çok üst düzey sivil ve askeri yöneticilerin bulunması konuya atfedilen önemin göstergesi olarak dikkat çekici bulunmuştur.

2. TOPLANTININ CEREYAN TARZI

a. Toplantı 3 bölüm halinde takdim edilen sunumları takiben yapılan panel müzakereleri şeklinde icra edilmiş olup, "Stratejik Genel Bakış" konulu Birinci Panelde; Moderator olan Korgeneral (E.) HILLINGSO, açış konuşmasında Dünyanın yaşadığı trajik olayları sıralayarak, ISPS Kodun nasıl oluşturulduğunu ve neleri içerdiğini anlatmış ve öncelikle tehdidin ortaya koyulacağını belirtmiş, II nci Dünya Harbinde Almanların Norveç'te ağır su üretim ve nakliyatını olağanüstü güvenlik tedbirleri İle korumalarına rağmen, direnişçiler tarafından ağır suyu taşıyan feribota sabotaj yapılmasını önleyemediklerini anlatmış, J dolayısıyla terörizm ile savaşmanın zorluğuna işaret etmiştir. ABD'de Devlet ve askeri makamlarla birlikte stratejik çalışmalar yapan ICSA adlı kumlusun Başkanı Dr.Robbin LAIRD; 21 nci Yüzyılda Deniz Güvenliği Başlığı altında, Dünya ticaretindeki gelişmeleri, ticarete olan bağımlılığı, petrol ve gaz boru hatları, iletişim kablo hatları gibi denizaltı

altyapısının öneminin arttığını, denizden saldırıların kolaylığını, denizde işlenen suçlarda artış olduğunu dile getirmiş, limanlar arasındaki güvenlik yetersizliğini büyümekte olan kansere benzeterek deniz yoluyla kasten veya kast olmaksızın bulaşıcı hastalıklar, bitki, hayvan, böcek, tek hücreli organizmalar ve bakterilerin taşınmasının sağlığımızı tehdit ettiğini, Batının gelişmiş konvansiyonel güçleri ile baş edemeyen düşmanın, batının hassas hedeflerini yerinde vurarak caydırıcı olmaya ve yandaşlarına güç vermeye çalışacağını ifade etmiştir. Dr. LAIRD sözlerine devamla;

- ABD nin teröristlerle etkin bir şekilde "uzaktan oyun" oynama ihtiyacında olduğunu,

- Deniz Ticaretinin resmini, ABD sınırlarının ve sularının ötesinden itibaren tesbite ve aynı zamanda seçilmiş eyleme izin veren etkin bir karar verme sistemine ihtiyaçları olduğunu,

- Federal Hükümetin, muhtelif devletlerle paylaşım yaratmak ihtiyacında olduğunu,

- ABD altyapısının çoğunlukla özel sektör ellerinde olduğundan, azami işbirliğine imkan verecek ve ticarete asgari engel yaratacak şekilde kamu-özel sektör işbirliği yaratılmasına ihtiyaç bulunduğunu,

- Büyük firmaların, büyük miktarlarda para ödeyerek konteyner güvenliği için çaba gösterdiklerini, ancak, ABD Kamu otoritelerinin henüz buna hazırlıklı olmadığını,

- ABD Deniz Kuvvetleri ile Sahil Güvenliği arasında işbirliği ihtiyacı olduğunu, Sahil Güvenlik rolünün yeniden tanımlanarak genişletildiğini ifade etmiş ve sonuç olarak;

- ABD'nin yeni bir güvenlik rejimi geliştirmeye başladığını,

- Yaratıcı organizasyonlar yaratmanın başarının merkezi olacağını,

- Yeni bürokratik engeller yaratılmasının başarısızlık olacağını,

- Yaratıcı düşünen ve bunun üzerinde hareket edebilen etkin bir güvenlik sistemi, diğer bir ifadeyle iç ve dış bağlantıları olan bir sistemler sistemi yaratılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

b. Güneydoğu Asya Çalışmaları Enstitüsü (ISEAS)'nden Araştırmacı Bay Michael RJCHARDSON, 9 Eylül 2001 sabotajları (bundan sonra 9/11 olarak anılacaktır), USS COLE ve M/T LJMBURG sabotajlarına değinerek, konteynerlerin 21 nci asrın Truva Atları olduğunu, mühürlendikten sonra dahi içerisine insan-malzeme koymanın zor olmadığını, Dünyada deniz ticaretinin yaklaşık 46,000 gemi ile ve 2800 liman arasında yapıldığını, 1,2 milyon gemi adamı ve yüz binlerce liman çalışanı olduğunu, yılda 17 milyon konteynerin 230 milyon sefer ile Uman değiştirdiğini, ABD'ye yılda 9 milyon konteyner geldiğini, bu yıl kontrol edilen konteyner oranının %5,2'ye çıkarıldığını, ancak dünyadaki konteynerlerin sadece % 1'inin X-ray veya Gamma-ray ile kontrol edilebildiğini, kapıdan kapıya taşımacılıkta bir konteynerin 25 kadar farklı elleçlemeden geçtiğini ve 40 kadar doküman üretildiğini dile getirdikten sonra, Dünyadaki yüklerin hacim olarak %80'inin denizyolu ile taşındığına, ve genel yüklerin %90'nın konteyner ile taşındığına dikkat çekerek, teröristler için başlıca iki tür hedef olduğunu belirtmiştir.

- Birincisi; Dünyadaki 30 mega liman şehrinin 20 sinde konteyner terminali bulunduğu dikkate alındığında, tahribatı halinde deniz ticaretine büyük ölçüde etkisi olacak bu mega limanlardır.

- İkincisi ise, bu yüklerin üçte birinin ve akaryakıtın yarısının geçtiği Malaka ve Singapur boğazlarının geçici de olsa bir kaza veya terörist eylem sonucu kapanmasıdır Bay RICHARDSON; sözlerine devamla, El-Kaide'nin deniz taşımacılığının önemini idrak ettiğini ve denize yönelik sabotaj eylemi yapma hazırlığı içinde olduğunun bilindiğini,. Nitekim Doğu Afrikada'ki iki ABD Büyükelçiliğinin bombalanması olayında kullanılan patlayıcıların El-Kaide tarafından denizyolu ile taşındığını, Aralık 2003'te ABD'nin muhtelif tekneleri kontrol ettiğini, üç uyuşturucu kaçakçı gemisini müsadere ettiğini ve gözaltına

aldığı 45 mürettebatın El-Kaide bağlantısını ve teşkilata finans sağlamak üzere uyuşturucu ticareti yaptıklarını tesbit ettiğini, yine El-Kaide'nin Cebelitarık boğazında, El-Kaide taraftarı Abu Sayef ve İslami Cemaat gruplarının Filipinlerde, Singapur'da veya açık denizde ABD harp gemilerine ve askeri üslere sabotaj hazırlığı içinde olduğunun tesbit edildiğini, El-Kaide'nin 1994'ten itibaren gemi satın aldığı ve 9/11 olayının 6 yıl öncesinden planlanmaya başladığı dikkate alınırsa bu tehdidin son derece ciddiye alınması gerektiğini, El-Kaidenin kolaylıkla, ticaret gemilerinde düşük ücretlerle çalışan ve Rusya, Romanya, Filipinler, Endonezya, Çin, Hindistan, Yunanistan, Polonya, Güney Kore, Hırvatistan'dan sağlanan Rus, doğu Avrupalı, Asyalı gemi adamlarının arasına sızmasının mümkün olduğunu, ayrıca 4.500 $ karşılığında sahte gemi adamı cüzdanı ve sertifikası alınabildiği cihetle, bu yolla da sızmanın mümkün olduğunu, saygın armatörlerin çalıştırdıkları gemi adamlarının sicil kayıtlarını tuttuğunu, ancak, birçok donatanın buna dikkat etmediğini, esasen denizlerde meydana gelen korsanlık ve soygun olaylarına bakıldığında birkaç silahlı adamın kolaylıkla bir gemiyi ele geçirebildiğini açıklamış, güvenlik için tedbirlerin her seviyede ve azami ölçüde artırılması ihtiyacını belirtmiş, son olarak. Genel Güvenliğin ancak zincirdeki en zayıf halka kadar olabileceğine dikkat çekmiştir

c. Soru-cevap periyodunda ABD Deniz Kuvvetleri ve Sahil Güvenlik K.lığı arasındaki rekabet ve işbirliği hususları ve bu İki makam ile endüstrinin işbirliği eksiklikleri ve ihtiyacı üzerinde durulmuş, BASK, ETA, IRA gibi örgütlerin EI-Kaide ile işbirliği yapmadığı hususu açıklanmıştır.

d. Tuğgeneral Brian PARRITT moderatörlüğünde "Güvenlik Kuralları, Politikaları Yapmak ve Uygulamak" konulu II nci Panelde, IMO Deniz Güvenliği Çalışma Grubu Başkanı Bay Frank WALL; 1985 yılındaki ACHILLE LAURO gemisinin kaçırılışından itibaren konunun IMO da ele alınışını, önceleri Deniz güvenliği tedbirlerinin, sadece cruise gemilerini kapsadığını, bilahare yolcu feribotlarım ve nihayet tüm gemileri ve limanları kapsamına aldığını belirtmiş, IMO rehberine uygun olarak sadece 3 devletin yasa çıkarmış olduğunu birçok devletin ise konuyu kısmen kapsayan yasaları olduğunu, SOLAS'ın kapsamadığı 30 kadar ülke olduğunu, ISPS tedbirlerinin uygulanmasına ilişkin temel hususları açıklamış, Aralık 2004'te kabul edilen MSC Circ. 1072, 1073 ve 1109

Rev.l uyarınca idarelerin gemi güvenlik alarmlarını alacak yetkili otoriteleri tayin edeceğini, Liman tesisleri ifadesinin, Avrupa için limanın bir parçasını; Asya veya Afrika'da bütün limanı ve çevreleyen suları, bazı durumlarda birçok limanı kapsayan daha geniş bir coğrafi alanı tanımladığını, Aralık 2004'te kabul edilen MSC Circ.1131 uyarınca SOLAS Hükümetlerinin liman güvenlik işlemlerini gönüllü olarak değerlendirmesinin önerildiğini (bu yıl ilk defa ve sonraki her 5 yılda bir) belirtmiş, ABD'nin MTSA (Maritime Transport Security Act) altında milli olarak koyduğu ekstra kuralların sorun yarattığına işaret etmiş, ancak , Mayıs 2005'te yapılacak olan MSC-80 Toplantısında güvenlik konusunda daha fazla tedbir getirileceğini, MSC Circ 1132 uyarınca gemi sahibi, temsilcisi, onarım personelinin gemiye girişlerinin kontrolü hususlarının Liman Güvenlik Planında yer alması gerektiği, sendikalar ve insani kuruluşların mürettebatın haklarının gözardı edildiği iddiası ile bu tedbirlere karşı çıktıklarını sonuç olarak; gerekli tedbirlerin alınmış olduğunu, ticarete mani bir durum olmadığını, gemilere yönelik alınan tedbirler arasında farklılıklar bulunduğunu, mürettebatın haklarına dikkat edilmesi gerektiğini açıklamıştır.

e. Koramiral (E) James D.HULL, Global Deniz Güvenliğinde USCG ve ABD Sahil Güvenlik Komutanlığının (USCG) Yeni Stratejisi Başlığı altında; ABD'nin Deepwater stratejisinden bahisle; yılda 10.000 gemi ve 6 milyon konteynerin, 3,3 milyon varil akaryakıtın geldiği ABD'de deniz güvenliğinin kıyıdan itibaren Gümrük, Sahil Güvenlik K.lığı, FBI, Milli İstihbarat ve Deniz Kuvvetleri K.lığı işbirliği ile sağlandığını, sahil tesislerinde Gümrük-FBI, İstihbarat ve Sahil Güvenlik, Karasuları içinde Gümrük Sahil Güvenlik, Münhasır Ekonomik bölgede Sahil Güvenlik, açık denizlerde ise Deniz Kuvvetlerinin sorumluluğunda olduğunu duruma göre bunlar arasında "overlap" bulunduğunu, Usame Bin Ladin'in bir bildirisinde 'ABD'yi yok edecek İslam Öncülerinin Tanrı tarafından kutsandığı' hususunun yer aldığını, tehdidin, mayınlar, intihar bombacıları-yüzücüler-küçük botlar ve barçlar-küçük uçaklar tarafından taşınacak patlayıcılar ve kitle imha silahlarından oluştuğunu, bu tehdide karşı koymak üzere oluşturulan "Integrated Deepwafer System" inin (C4ISR), deniz ticaretinin yabancı limandan başlayıp, ABD'de biten bir takip-kontrol sistemini ihtiva ettiğini, tehditte yer alan kitle imha silahının herkes tarafından "nükleer silah" olarak algılandığını, ancak bu silahın biyolojik veya kimyasal da olabileceğini, ABD deniz Stratejisinin kısaca,

Tespit - Sınıflandırma - Teşhis - Takip ve İcra olarak tanımlanabileceğini, halen asıl görevi anayurdu savunmak olan deniz kuvvetlerinin yetersiz kaldığını, bunu yapmak için gelecek 18 yılı kapsayan bir proje çerçevesinde sahil tesislerinden - insansız uçağa ve helikopteri havi gemilere kadar sistemleri İçeren bir yapılanma içinde olacaklarını, bu yıl Kongre'de bu konuların epeyce konuşulacağını umduğunu ifade etmiştir.

f. Danimarka İstihbarat Başkan Yardımcısı Erik T. JENSEN, Danimarka'ya yönelik tehdidin geleneksel olarak çok az olduğunu, ancak bunun hiç yok anlamında olmadığını, tehdid değerlendirmesi ve deniz güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak birçok ülke ve firma ile işbirliği içinde olduklarım, 9/11 sonrasında ve IRAK ve AFGANİSTAN operasyonlarına bağlı olarak batıya yönelik tehditte meydana gelen artış oranında kendilerine yönelik tehditte de artma olduğunu ifade etmiştir.

g. Soru-cevap peryodunda Michael RICHARDSON'un, IMO'nın LRIT (Longe Range Identification and Tracking) sistemini nasıl karşıladığı sorusuna cevaben Frank WÂLL; Konunun MSC-8"0'e getirileceğini ve zorunlu hale getirilmesinin istenileceğini, A.IS2e bakılacak olursa bunun güvenlik sisteminin bir parçası olduğunu düşünmediğini, Sistemin Bayrak Devletince, Liman Devletine 96 saat öncesinden (ABD'ye 2000 mil mesafeden-Avustralya'ya 1000 mil mesafeden) rapor verme esasına göre çalışacağını, Kıyı Devletlerine, kendi karasularına girmeyecek gemiler için yargılama yetkisi vermek istemediklerini, bunu, çevre konularını kapsayacak şekilde genişletmeyi düşündüklerini, AIS sisteminin güvenli olmadığını, bu sistemde yer alan bilgilerin internette de yer aldığını, bu suretle kötü niyetli kişilerin eline geçebilececeğinî ifade etmiştir.

h. Norveç Armatörler Birliği İhtimalat Planlama Direktörü Bay Arild WEGENER'in moderatörlüğündeki "Operasyonel Deniz Güvenliği, »Şimdi ve Gelecekte" konulu III. Panelde söz alan ilk konuşmacı Anvers Limanı Hesse Noord Natie (HNN) İşletmesi Güvenlik Müdürü Bay Johan V.DAELE, Anvers Limanının yapısını. Limanın korunması ile ilgili Mahalli Komite ve Federal Komitenin yapısını, işlevlerini açıklamış, deniz güvenliği konusunda geliştirdikleri yeni tedbirleri açıklamış, işlettikleri EUROPA, NOORDZEE, MSC HOME,

CHURCHILL ve DEURGENCK DOCK Terminallerinde kapasite ve değişik özellikleri hakkında bilgi vermiş, bu terminallerde ABD Mega Port Projesi ile uyumlu optik kimlik kontrol sistemine geçtiklerini belirtmiş, tüm kapılarda Görsel Kapı Kontrolü Sistemi yerleştirmeye başladıklarını ve smart konteyner uygulamasına geçtiklerini açıklayarak "uzun bir yolculuğun başlangıcında"' olduklarını ifade etmiştir.

i. A.P. MOLLER- MAERSK Genel Müdürü Bay Leon M. JENSEN; ISPS Sertifikaları ve Gemi Planları için IMS ile kontrat imzaladıklarını, 53 gemide 53 ayrı sınıflandırma çıktığını, bu planları önce USCG'ye verdiklerini ve onay aldıklarım, bilahare UK MCA'ye verdiklerini, ancak, onay alamadıklarını, nihayet bütün gemilerin planlarını Mart 2004'te (Lloyd + ABS + DNV) tanıtından onaylandığını, tamamının denetlendiğini ve sertifikalarının 27 Haziran 2004'te alınabildiğini, Tanınmış Güvenlik Kuruluşları olarak;

- Danimarka Lloyd,
- ABS
- DNV
- UKMCA
- Singapur Lloyd
- Fransa-Kanada- Hollanda- Mısır- Venezüella- Güney Afrika'yı saymıştır.

Bay JENSEN sözlerine devamla, armatörler tarafından yapılan değerlendirmeye göre gemilerdeki güvenlik tedbirlerinin küçük çaplı korsanlık, yankesicilik ve küçük hırsızlıklar için yeterli, anacak, terörizmi caydırmak için yetersiz olduğunu, korsanlık ve silahlı saldırı eylemlerinin yükselme eğiliminde olduğunu belirtmiş, özellikle ABD'deki güvenlik uygulamalarının zaman zaman mürettebatın kişilik haklarına tecavüz boyutuna ulaştığından şikayetçi olmuş, ABD'deki bir gemi kontrolü olayından bahsederken 'tarif edecek kelime bulamıyorum, ağlamak istiyorum.' İfadesini kullanmıştır.

j. Germanischer Lloyd Deniz Güvenliği Başkanı Kapt.Dirk EGGERS; GL Güvenlik Sertifika Sistemi hakkında bilgi vermiş, bugüne kadar eğitim verdikleri 150 denetçi ile 1 temmuz 2004 tarihine kadar toplam 2300 geminin Gemi

Güvenlik Planını (SSP) onayladıklarını, 2600 LSPS gerçeklemesi yaptıklarını, 1 Temmuz-9 Eylül arası 35 yetersizlik rapor edildiğini, bunun 9 unun ABD de olduğunu ifade etmiş, aşağıda sıralanan derslerin alındığını beyan etmiştir:

- Gemi kaptanının, güvenlik zabitinin ve mürettebatının ISPS ve SSP hakkındaki bilgileri artırılmalıdır

- Güvenlik görevleri hakkında mürettebatın bilgileri artırılmalıdır.

- Eğitim, talim sayısı ve kalitesi artırılmalıdır.

- Giriş kontrol tedbirleri artırılmalıdır.

- Güvenli Bölgelerin emniyete alınması ve kontrolü tedbirleri artırılmalıdır.

k. Büyük Kısmı (%75) İngiltere Savunma Bakanlığına ait olan QINETIQ Güvenlik Direktörü Bay Neil Fisher; Büyük ortaklarının "devlet" olduğunu, yılda 800 milyon £ ciroları olduğunu beyan etmiş, son terör olaylarını kronolojik sırada hatırlatarak, teröristlerin yaratıcı ve sabırlı olduklarını, tanınmama avantajı olduğunu dolayısıyla devamlı olarak uyanık bulunmak zorunda olduğumuzu ifade etmiş, Birinci öncelikli görevimizin, önceden yerleştirilmiş bir kitle imha silahının harekete geçirilmesinin önlenmesi, ikinci öncelikli görevimizin teröristlere akan uluslararası lojistik desteğin önlenmesi olduğunu ifade etmiş, güvenlik konusunda geliştirmiş oldukları Aktif MMW radarın, yürüyen insanı 800 m.den, sürünen insanı 500 m.den gösterdiğini, People Screening Sisteminin, bir insan üzerinde bulunan her türlü metalik cisimi gösterdiğini açıklamıştır.

l. Soru-cevap periyodunda, akıllı konteynerlerin seyahat başına 150 $, konteyner başına 70 dolara mal olduğu, konteynerin 5 yıl ömrü olduğu, cihazların ise 2 yıl ömrü olduğu, bir konteyner gemisinde en alt sırada bulunan bir konteynere GPS sinyalinin ulaşamayabileceği açıklanmış, AIS bilgilerinin www.aislive.com adlı sitede yayınlanmasının sakıncalı olduğu, nitekim, yakın zamanda Malakka'da olan bir olayda korsanların gemi hakkında bilgiyi internetten aldıklarının anlaşıldığı, esasen AIS'in çatışmayı önlemeye yönelik bir sistem olduğu

vurgulanmış, MAERSK Genel Müdürüne yöneltilen bir soruya cevaben; korsanlık olaylarında şirket politikalarının; 'Mürettebatın can güvenliğinin önde geldiği, 8 değişik olay şekli olduğu, gemilerinde silah bulundurmadıkları, gemilerinde para taşımadıkları, ''gemini koruyabilirsen koru ama direnme'' prensibinin yürürlükte olduğu' ifade edilmiştir.

Sonuç olarak;

- IMO, ABD ve Avrupa Birliği tarafından ISPS konusunda denetim yapılmasının gündemde olduğu hatırlatılmış,

- Terör olaylarının önlenmesinde istihbaratın önemine dikkat çekilerek, bu konuda alınacak tedbirler kapsamında gemi adamlarının bir sicile sahip olmasının önemi vurgulanmış,

- Tehdit sıralamasında terörizmin en alt sırada bulunmasının yanıltıcı olmaması gerektiği, en önemli tehdidin terörizm olduğu vurgulanmıştır.

3. SONUÇ VE TEKLİFLER

a.. Toplantıya 16 ülkenin sivil ve askeri makamlarından üst düzey 84 temsilci katılmış olup, bu husus başta ABD ve AB olmak üzere batılı devletlerin konuya verdikleri önem derecesini göstermektedir

b. El-Kaide'nin mevcut 4000 üyesinden...3500.'ünün öldürülme ve ele geçirilme yoluyla etkisiz kılınmasına rağmen bugün 2 düzine grupla faaliyette bulunmasının çoğalma gücünü gösterdiği, batının konvansiyona! güçlerine karşı etkisiz olan uluslararası terörist grupların, taraftarı olan diğer gruplarla birlikte batının yumuşak karnı sayılan hassas hedeflerini yerinde vurma ve deniz ticaretine darbe

vurma konusunda planlar yaptıklarının belirlenmiş olduğu, tehdidin kitle imha silahlarının kullanılmasını da içerdiği, ABD, Avrupa Birliği ve IMO tarafından deniz güvenliği konusunda bugüne kadar atılan adımlar ve alınması gereken ilave tedbirler konularında bilgi alışverişinde bulunulmuş, teröre karşı her alanda uluslararası işbirliğine ihtiyaç olduğu konusunda görüş birliği oluşmuştur.

c. Bu kapsamda; IMO, ABD ve Avrupa Birliği tarafından deniz güvenliği tedbirlerinin artırılması ve ISPS konusunda denetim yapılmasının yakın zamanda gerçekleşmesi beklenmekte olup, terör olaylarının önlenmesine yönelik İstihbarat tedbirleri kapsamında gemi adamlarının bir sicile sahîp olması temennisi dikkat çekici bulunmuştur.

d.. Toplantıya katılım, elde edilen bilgilerin değeri ve böyle bir platformda varlık gösterilmesi açısından faydalı olmuştur,

e. Konu hakkında bilgi edinilmesini, limanlarımızın ve gemilerimizin terör eylemlerine maruz kalmasına mani olmak üzere alman tedbîrlerin artırılmasını teminen Sonuç Raporunun ilgili makamlara gönderilmesini arz ve teklif ederim.

Murat TUNCER
Genel Sekreter

EK-D

GERTRUDE BELL

‘Arabistan’lı Lawrence’ın kim olduğunu biliriz, en azından dünyanın en ünlü casuslarından biri ve Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki Arap isyanını başlatıp, Arap Yarımadası'nı Osmanlı Devleti’nden kopartan kişi olduğunu işitmiş, onu anlatan ve başrolünü Peter O'Toole'un oynadığı filmi de birçoğumuz görmüşüzdür.

Ama 'Gertrude Bell' ismi bize yabancıdır. Bazı yönleriyle Lawrence'dan daha önemli olan ve Ortadoğu'daki Türk varlığının son bulması konusunda Lawrence kadar önemli roller oynayan Gertrude Margaret Lowthian Bell, Birinci Dünya Savaşı sonrasının Irak'ını kuran, sınırlarını cetvelle kendisi çizen ve yarattığı bu memleketin kralını bile bizzat tayin eden kadındır.

Bu çalışmada; Gertrude BELL okuyucuya tanıtılmaya çalışılacaktır. Aslında başlı başına bir tez konusu olabilecek bu kadının hayatını birkaç sayfaya tam anlamıyla sığdırmak tabii ki mümkün değildir. Ancak belirli noktalara değinilecek ve okuyucu aydınlatılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın büyük bölümü, internet ortamında arama yapılarak hazırlanmıştır. İşin üzücü yanı, Türkleri çok yakından ilgilendirmesine rağmen, bu kadına ait çalışmaların çok sınırlı sayıda ve içerikte olmasıdır. Bu nedenle, zaman darlığı nedeniyle şu an için yapılamasa da, Gertrude BELL'in tüm günlüklerini, mektuplarını ve çektiği fotoğraflarını içeren bir çalışma düşünülmektedir. Düşünülen bu çalışma İngilizce olarak Newcastle Üniversitesi Kütüphanesinde mevcuttur. Yapılması gereken şey; bu metinleri Türkçe'ye çevirmektir. Yine eksik bir takım hususların kalabileceği tahmin edilse de, en azından mevcut Türkçe kaynaklardan daha geniş kapsamlı bir çalışma olacağı düşünülmektedir. Bu konuda çalışma yapacakların da Türk tarihini aydınlatma adına büyük katkısı olacağı değerlendirilmektedir.

Gertrude BELL, 14 Haziran 1868'de İngiltere'de, Durham County'de doğmuştur. Sanayici, entellektüel bir ailenin çocuğu olan Bell, ilk eğitimi özel öğretmenlerden almıştır. Sonra Oxford Üniversitesi'ne girmiş, Oxford Üniversitesinde tarih ve arkeoloji eğitimi alan ilk bayan olmayı başarmıştır. Yirmi yaşındayken, Oxford Üniversitesi'ndeki eğitimini, ilk iki yılı okuyarak yarıda kesmiş ve ön lisans diploması almıştır.

Gertrude BELL

O dönemdeki İngiliz arkeologların, dilbilimcilerin ve eski Mısır uzmanlarının çoğu 'ek iş' olarak İngiliz istihbarat servislerinde de çalıştığı bilinmektedir. Mesela Arabistanlı Lawrence çok iyi bir arkeoloji tahsili görmüştür ve asıl faaliyetlerinin yanı sıra, Ortadoğu arkeolojisi konusunda dünyanın önde gelen uzmanlarından sayılmaktadır.

Gertrude Bell için de aynısı olmuş ve istihbarat servisleri, İngiltere'nin bu en önemli üniversitesini şeref payesiyle bitiren genç kızla hemen temas kurmuşlardır. Mesleki faaliyetleri sırasında aynı zamanda 'Majestelerinin Haber alma Örgütü' için de çalışacak, bu çalışmalar onun daha sonra asıl ve resmi vazifesi halini alacaktır.

Okulunun mezuniyetini izleyen yıllarda Londra ve Yorkshire şehrinde kendini sosyal içerikli konulara adamıştır. 1897-1904 yılları arasında, yoğun bir şekilde Avrupa ve dünyanın farklı ülkelerine yolculuklar yapmıştır. 1899-1904 yılları arasında İsviçre Alplerinin buzlu zirvesine tırmanarak dağcılık ününe kavuşan Bell, 1899-1914 yılları arasında Ortadoğu'ya (Türkiye, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, İran gibi ülkelere) bir çok arkeolojik geziler düzenledi. Bunlara ek olarak Arapça ve Farsça konuşmayı öğrendi ve yolculuklarına ilişkin kitaplar yazdı. 1899'da da Arapça öğrenmesi için Kudüs'e gönderildiğinde, Avrupalılar için hayli zor olan bu dili mükemmel bir şekilde öğrenmesinin yanı sıra o zamana kadar yapılmamış bir iş daha yapıp; Kudüs civarındaki Arap arkeolojik mekanlarının haritasını yayınlamıştır.[1285]

[1285] Murat Bardakçı, "Irak'ı bu casus kadın tek başına kurdu.", Hürriyet Pazar - 05.01.2003.

Bu yayınıyla önemli bir Ortadoğu arkeologu kabul edilmiş ve istihbarat örgütünün gözündeki değeri de artmıştır. Haber alma teşkilatında artık Sir Percy Cox ve Sir Arnold Wilson gibi Arap dünyasını çok yakından tanıyan uzmanların elinde yetişecektir.

Yazdığı kitaplar arasında seyahat anılarını yazdığı '*Safar Nameh' (1894)*, İranlı ünlü şair Hafız'ın şiirlerini İngilizceye çevirdiği '*Poems from the Divan of Hafiz' (1897),* Suriye gezilerine ait hatırlarını yazdığı '*The Desert and the Swon' (1907),* Türkiyede bulunan Bizans dönemine ait arkeolojik eserleri derlediği '*The Thousand and One Churches' (1909),* Türkiye'ye yaptığı gezilere ait notları yazdığı '*Amurath to Amurath' (1911),* Ukhaidir camii ve sarayını anlattığı, '*The Palace and the Mosque of Ukhaidir'(1914)* isimli kitaplar gezileri boyunca yaptığı izlenimlere dayanarak yazdığı kitaplardır.

Gertrude Bell, I. Dünya savaşı sırasında İngiliz İstihbarat Teşkilatının Arap Bürosu'nun merkezi olan Kahire şubesine atanmıştır. Bu büronun tek bir görevi vardı: Araplar'ın Türkler'e karşı başlattığı isyanı genişletip yönetmek... Gertrude burada, Arapların Osmanlı Devleti'ne baş kaldırması ve isyan etmesinde önemli bilgileri İngiltere'ye yolladığı, ayrıca I. Dünya Savaşı boyunca İngiliz hükümetine, Ortadoğu'yu karış karış gezdiğinden dolayı bölgedeki sosyolojik yapı, su kaynakları ve demiryolu güzergahları hakkında sürekli bilgi verdiği bilinmektedir.

1914-18 I.Dünya Savaşı başlayınca İngiliz arkeologlarının Ortadoğu'daki faaliyetleri konusunda Bell'den bahseden Prof. Dr. Semavi EYİCE şunları söylemektedir; "Miss Bell, 1914 Mayıs'ında İstanbul üzerinden İngiltere'ye dönmüş ve az sonra başlayan 1914-18 savaşına önce Boulogne'da savaş yaralı ve kayıplarını arayan komitede görev alarak katılmıştır. Fakat 1915 Ekim'inde Lord Robert Cecil'in emri ile geri alınarak, Kahire'de Albay T. E. Lawrence ile birlikte Arap ayaklanmasını hazırlayanlar arasında bulunması istenmiştir. Karkamis'taki İngiliz arkeologlarından Wooley de yüzbaşı olarak burada Intelligence Service'de görevli idi. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde (Girit, Teselya, Anadolu) yıllardır dolaşan arkeolog D. Hogarth da aynı serviste bulunuyordu. Ayrıca burada savaştan önce arkeoloji ile uğraşmış Sykes de bulunuyordu. Miss Bell 1916'da bir süre Kahire'deki arkeologların toplandığı istihbarat servisinde çalıştıktan sonra

Mezopotamya'daki İngiliz Başkomutanlığına atanarak General Sir Percy Lake'in yanına gitmiş ve Basra'da görevlendirilmiş. Miss Bell, önce General P.Cox'un yanında, 1923'ten itibaren de Irak Komiseri olan Sir H.Dobbs'un yanında ölümüne kadar Bağdat'ta kalmış, istihbarat servisinde görev yapmıştır."

Gertrude BELL'in 'Kahire'nin Mor Gülü' olarak anılmasının altında yatan nedenler EYİCE'nin yukarıdaki sözlerinden anlaşılmaktadır. Londra, Ortadoğu haritasına yeni bir şekil verme zamanının geldiğini farkedince, bu işin bir kısmını yapmak Gertrude Bell'e düşmüştür. 1921'de Kahire'de toplanan 'Ortadoğu Konferansı' ile öncelikle Mezopotamya'nın geleceği tayin edilip sınırlar çizilmesi amaçlanmıştır. İngiliz başbakanı Churchill'in, bu amaçla çağırdığı 40 kişilik komisyonda tek bayan Gertrude Bell'dir. Bell, Irak'ın sınırlarını işte bu toplantı sırasında kendi başına çizmiştir.

Sırada, yeni kurulan bu memleketin başına kimin geçeceği meselesi vardır ve Irak'ın ilk kralını da Gertrude Bell tayin etmiştir: Arap isyanını başlatan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı... Bilindiği üzere, Faysal daha önce Suriye'nin kralı olmaya çalışmış ama oraları elinde tutan Fransızlar tarafından kapı dışarı edilmiştir.

Faysal, Gertrude Bell'in kararıyla Irak tahtına geçirilir ve böylelikle Faysal'ın da üyesi olduğu Haşimi ailesi Ortadoğu'da yıllar sürecek önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu rol halen de devam ediyor ve bugün Ürdün tahtı da Haşimi ailesine ait bulunuyor. Osmanlı'nın bir parçası olan Irak'ta, Haşimi krallığının kurulmasını ve Faysal'ın Irak Kralı olmasında büyük roller üstlenen Bell, üstlendiği rollerin büyüklüğünden dolayı 'Irak'ın Taçsız Kraliçesi' olarak da anılmaktadır. Aynı yıl Mezopotamya'da Sivil Yönetimin İncelenmesi *'Review of the Civil Administration in Mesopotamia'* isimli kitabını yayınlamıştır.

Irak'ın İngiliz himayesinde bir devlet halini almasıyla, Gertrude Bell, kendisini siyasi kariyerinin sonuna gelmiş hissetmiş, artık asıl mesleği olan arkeolojiye dönmek istemiştir.

Bu amaçla hayatının geri kalan kısmını bu iş verip, siyasi kimliğinden sıyrılmaya çalışmış, Irak'ın ilk 'Eski Eserler Genel Müdürü' olmuş ve Bağdat'ta

1923'te bir müze kurmaya başlamıştır. Tüm parasını Irakta İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulması için bağışladığı ve üç yıl çalışıp bugünkü Mezopotamya medeniyetinin en önemli eski eser merkezlerinden sayılan Bağdat Müzesi'ni yarattığı bilinmektedir. Ancak, bilindiği üzere son Körfez Krizi'nden sonra bu müze dağılmış, talan edilmiştir.

Gertrude Bell, bizzat kurduğu Irak'a sanki aşıktır ve Bağdat'ta yapmak istediği her işi tamamladıktan sonra bile vatanı olan İngiltere'ye dönmemiş ve orada kalmıştır. Son derece maceralı bir hayat geçirmesine rağmen yapayalnızdır ve bunalıma girmiştir. 1926'nın 12 Haziran'ında uyuyabilmek için fazla miktarda sakinleştirici alıp yatağına yatmış ve bir daha kalkamamıştır.[1286]

Mirasını Irak'ta 'İngiliz Arkeoloji Enstitüsü' kurulması için bir vakfa bırakmış, seneler boyu çektiği fotoğraflardan ve binlerce belgeden meydana gelen arşivini de İngiltere'deki Newcastle Üniversitesi'ne bağışlamıştır. Vasiyetinin tamamı, hemen yerine getirilmiştir. İstediği enstitü kurulmuş, hatıraları hemen yayınlanmıştır. 1927 yılında da mektupları *'Letters of Gertrude Bell'* iki cilt halinde yayınlanmıştır.

Gertrude Bell 'in arşivinde 1600 tane çok detaylı mektup, 16 adet günlük defteri ve 1900-1918 yıllarında çekilmiş 7000'in üzerinde fotoğraf bulunmaktadır.

O yıllarda yalnız İngiliz değil, Almanlar da aynı meslek grubundan çok faydalanıldığı bilinmektedir. Tanınmış Alman arkeolog, sanat tarihçiler, jeolog, jeomorfolog ve jeofizikçilerinin ve de istihbaratçılarının arkeolog kimliğinde Osmanlı İmparatorluğu'na ilk geliş tarihi 1889'dur. Bu tarihte İstanbul'a gelen ve daha sonra 1898'de ikinci kez İstanbul'un yanısıra Hayfa, Kudüs, Şam ve Beyrut'u da ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm'in maiyetinde gelen sahte arkeologların faaliyetleri, II. Abdülhamit'in İstihbarat Servisi tarafından da saptanmış; ancak ikili ilişkilerin zedelenmemesi açısından herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır. Daha sonra, ajan arkeologlar, Alman Doğu (Orient) Enstitülerinin yanı sıra son dönemde de İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü kadrolarında faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bugüne kadar Türk topraklarında faaliyet gösteren binlerce ajan arkeolog arasında, özellikle Michael Buch, D. Hogarth, Delbrueck Herzfeld,

[1286] Türker Yıldırım, 'Bağdat Bir Düştü', Radikal Gazetesi, 14.04.2003.

Manfred Korfmann ve F. Hans Günther de vardır. Bu ajan arkeologlar hakkında ne Osmanlı döneminde ve ne de Türkiye Cumhuriyeti döneminde tutuklama, soruşturma ya da sınır dışı işlemi yapılmadığı bilinmektedir.[1287] Ancak, Osmanlı Arşivinde yapılan araştırmalarda bu konuda ilginç belgeler çıkmıştır. Örneğin; 19. yy ortalarında İngiltere adına Orta ve Doğu Arabistan'a seyahat etmiş olan Palgrave, kendisini Suriyeli bir doktor olarak tanıtmıştır. Hatıralarını yayınlayan bu kişiyi Avusturya hükümeti Bağdat'a konsolos tayin etmek istemiştir. Ancak Osmanlı devleti bu kişinin tüm faaliyetlerini takip ettiği için buna muhalefet etmiş ve tayin gerçekleşememiştir.

Dünyada belki de en çok casus ve etki ajanının benzetme yerindeyse -at koşturduğu- ülke olan Türkiye'ye gelince; gündemi istedikleri gibi değiştirme gücüne sahip etki ajanı gazetecilerin, politikacıların, akademisyenlerin ve işadamlarının güdümündeki Türkiye'nin ulusal çıkarlara dayalı politikalar üretmesi ve uygulaması olanaksız hale getirilmiştir. Örneğin, arkeoloji alanında acilen alınması gerekli önlemleri içeren bir devlet politikası bulunmamaktadır. Oysa hükümetler değişse de değişmesi söz konusu olmayacak bir arkeoloji politikasının hayata geçirilmesinin zamanı çoktan gelmiştir, hatta geçmektedir.[1288]

Çalışmaya; casus Gertrude BELL'in Anadolu'yu ne kadar yakından tanıdığının bir göstergesi olarak, kendi yazdığı Anadolu'ya dair bir izlenimle son verilmiştir.

Önünde geniş düzlükler uzanıyordu: Yağmurun kaynakların elverdiği yerde tahıl yetişmiş, burcu burcu kokan kuru çalılar dışında, bu kıraç topraklar millerce uzayan parlak tuz birikintileriyle benek benek olmuştu. Sıra sıra çıplak dağlar bu anlamsız boşluğun başında nöbet tutuyor: Tepelerin eteklerinde sıralanmış, rüzgara ve güneşe karşı korumazsız tek tük köyler kar sularının beslediği derelerden su bekliyordu. Köylerin altındaki düzlükte yama yama duran ekili araziye bu derelerin suları zor yetiyordu. Mevsimine göre, kimi zaman toz toprak içinde, kimi zaman çamura batmış çileli, çekilmez uzun bir yol ufka doğru çekip gidiyordu. Bütün genişliğiyle yaşamaya, rahata, yaşamın hoş yanlarına aldırmayan bütün

[1287] Necip Hablemitoğlu, Kemalin Askerleri.
[1288] Necip Hablemitoğlu, Kemalin Askerleri.

yabanıllığıyla bu ülke Asya'ydı. Bu, insanın binlerce yıllık çabasından sonra doğal ıssızlığına dönmüş ANADOLU 'ydu.

Gertrude BELL -1909

EK-E

IRAK'TA ETKİLİ BİR ABD STRATEJİSİ

01 Şubat 2005

ABD Dış İlişkiler Senato Komisyonu Öncesi Değerlendirme
CSIS (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi)
Anthony H. CORDESMAN

Aylar önce 'Aynı Şekilde Devam Etmek' adını verdiğim ve Irak'ı ele aldığım analizimdeki makalemde Irak'ı değerlendirmek için gerekli stratejinin temel elemanlarını ortaya koydum.

Bunu bu şekilde ortaya koyarken, eğer biz gerçek dünyadaki başarının yegane tanımını Irak'taki çoğulcu bir hükümetin doğrudan Amerikanın askeri yardımı olmadan yılların getirmiş olduğu politik ve ekonomik güçlüklerle baş edebilmesi olarak umuyorsak, Irak'taki başarının tekil çözümlerinin aslında çoğulcu bir yaklaşımdan geçtiğini belirttim.

Terk Etmek Bir Strateji Değil

Aynı zamanda ABD'nin Irak'ta bir yenilgiye hazır olması gerektiğini de belirttim, fakat Irak'tan çekilmek bir strateji değil, bir taktiktir. ABD'nin Irak'tan çıkması kayıplarını ve savaşın maliyetini azaltacaktır, fakat böyle yapmak en az çözdüğü kadar veya daha fazla sorun yaratacaktır.

Irak'ı politik mağlubiyet, kaos veya sivil karmaşaya terk etmek bir strateji değildir. Bir stratejiden bahsettiğimizde, Orta Doğu ve Güney Batı Asya'daki durumumuzu yeniden değerlendirmeli ve yeniden inşa etmeli, güvenlik politikamızı ve dünyanın kabul edilmiş petrol rezervlerinin % 60'ına sahip olan bir bölgedeki duruşumuzu yeniden yapılandırmalı, radikal İslamın kitlesel bir zafer olarak iddia ettiği ile baş etmeli, nükleer bir İran ile başa çıkmalı ve dünyadaki güvenilirliğimizi yeniden tesis etmeliyiz.

"Yık ve yapmadan bırak" bir zorunluluk olabilir, ama hiçbir zaman bir strateji olamaz, sadece muazzam bir mağlubiyet olur.

Bu, benim Irak'taki durumu kurtarmak için elimizden gelenin en iyisini yapmamız gerektiğini tartışmamın sebebi de aynı zamanda. Bunu ne pahasına olursa olsun yapmamalıyız, ciddi bir başarı umudu oldukça Irak'ı terk etmemeliyiz.

Yaptığımız Hataların Sonuçlarıyla Yüzleşmek

Şunu da fark etmeliyiz ki; şu an istikrarlı ve başarılı bir ulus olması için Irak'a yardım etmede içsel zorluklara atfen ABD politikası ve liderliğindeki kaçınılmaz hatalarından dolayı iki yıl önce neredeysek oradayız.

Özet olarak, dokuz tane önemli yanlış yaptık:

Savaşa yanlış istihbaratlara dayanarak ve dünyaya ve Iraklılara karşı savunamayacağımız bir mantık ile gittik.

Uluslararası kamuoyu sürecini pas geçtik. ABD istihbarat uzmanlarının, devlet yetkililerinin, bölge ile ilgili tecrübesi olan askeri yetkililerin, diğer dış uzmanların, kendi kaderlerini işgalcilerin ve dışarıdan gelenlerin belirlemesini istemeyen bölünmüş ve aşırı milliyetçi halk tarafından sadece savaş yapan özgürlükçüler olarak kabul edilmeyeceğimiz uyarılarını göz ardı ettik.

Savaşı Saddam'ı istikrar operasyonları ve ülke inşası için hiçbir anlamlı plan olmadan iktidardan uzaklaştırmak için planladık. İlerledikçe ve Saddam'ın devrilmesinin kötü sonuçlarından hemen sonra politik ve ekonomik kaosun oluşmasına izin verdik.

Silahlı güçlerimizi sivil-askeri görevler için, terörü ve isyanı kontrol etmekte, yabancı birdin, dil ve kültüre sahip ülkede işgalci rolünü oynamak veya insani istihbarat almak veya 'savaştan sonraki savaşta' ki ihtiyaç duyulan silahlar için hazırlamadık. Sonuç olarak, ordumuzu düşman karşısında ve baskı altında yavaşça adapte olmaya zorladık.

Bir yıldır, CPA(Geçici Hükümet) biçimindeki bir prokonsülün Iraklılardan çok Irak'ı yöneteceğini ve geleceğini planlayacağını varsaydık. Sadece 3 ile 6 aylık kısa turlarla ve zamanlarının hemen hemen tamamını güvenli yerleşim bölgelerinde geçiren tecrübesiz politik atamaları ve idelogları CPA(Geçici Hükümet)'da görevlendirdik.

Bir yıldır, gerçeklerle bağdaşarak yaşayamayan bir politik reform için idealize edilmiş planlar geliştirdik. Seçimler ve anayasa taslağı üzerinde aşırı yoğunlaştık. Fakat benzer bir yoğunlaşmayı milli ve bölgesel etkili bir hükümet kurulması konusunda gerçekleştiremedik.

Bir yıldır, Irak'ta CPA(Geçici Hükümet) yönetimiyle yakın çalışmayan askeri liderlik yaptık, git gide gelişen isyankarlık ve yaygın düşmanlığın seviyesini inkar eden bir durumda yaşadık.

Bir yıldır gelişen isyanlar, terörizm ve başıbozukluk ile mücadele etmede ayakta kalabilecek Irak'ın kendi askerini, güvenlik ve polis güçlerini oluşturmak için hiçbir ciddi girişimde bulunmadık. Bunun yerine çoğunlukla Irak güçlerini, idealize ettiğimiz demokrasi için potansiyel tehlike olarak gördük ve güçlerimizin önceki yönetim taraftarı 5000-6000 kişiyi mağlup edebileceğini sandık.

Bir yıldır, Irak'ın hızla ve kolaylıkla modern piyasa ekonomisine dönüştürülebilirmiş gibi olan kumanda ekonomisiyle başa çıkmak için uğraş verdik. Oraya tecrübesi ve sürekliliği olmayan CPA (Geçici Hükümet) danışmanları gönderdik. Doğru bir yaklaşıma -Irak halkının ihtiyaçlarına ve beklentilerine- sahip olmayan ve Irak'ın karşılaştığı ekonomik problemleri tetkik etmeyen anlamsız uzun dönem yardım planları oluşturduk. Hem ABD hükümetinin içerisinde hem de toplumda bu türden planları uygulayacak veya bu türde planlar ve Irak'ın gerçekten ihtiyacı olan kısa ve orta dönem gereksinmelerine odaklanmış programlar geliştirecek bir yetenek geliştiremedik.

Geçmiş Geleceğin Habercisi Olmak Zorunda Değil

Geçmiş geleceğin habercisi olmak zorunda değil. 2004 yılı boyunca, yaptığımız hatalarımızın çoğunu düzeltmeye başladık.

Pentagonda, başarısız neo-konzervatifleri zayıflatarak ve ciddi bir uluslar ar-ası yaklaşım uygulamaya başlayarak Irak politikasını felaket getiren politikaların ötesine taşıdık.

İsabetli bir sivil-asker işbirliği ekibimiz ve birlikte çalışabilecek bir büyükelçi ve bir komutanımız var. Hala güvenlik tehdidinin yüksek olduğu yerlerde ülkenin yapılandırılmasını sağlayacak sivil unsurlardan mahrumuz, ama ABD ordusu kısmen bu durumu telafi edecek yollar buldu.

Iraklılara bağımsızlıklarını verdik ve onu politik süreçte kullanmalarını sağladık.

Iraktaki politik problemlerin karmaşıklığının ve güçlerimizin karşı karşıya olduğu genel düşmanlığın farkına zamanla vardık.

İsyancılara ve teröristlere karşı savaşta mücadele etmek için Iraktaki ABD ve koalisyon güçlerini yeniden organize ettik ve güçlerimizi konvansiyonel güçlerle savaşmak için ileri teknoloji üzerine odaklamış bir durumdan gerçekte karşılaştığımız çok farklı asimetrik, politik ve ideolojik tehditlerle başa çıkabilecek bir duruma dönüştürmek için tüm süreç üzerinde yeniden düşünmeye başladık.

Irak ordusunu, güvenlik ve polis güçlerini tam bir güvenlik, istikrar ve demokratik ortam için değil gerçekten karşı karşıya kaldıkları tehditler için eğitmeye başladık.

Kısmen anladık ki yardım planlarımız tamamen gerçekle uyuşmuyor ve önceliği kısa ve orta vadede istikrara vermeliyiz, parayı kurşunların yerine ve onlara destek olarak kullanmalıyız. En azından anlamaya başladık ki Washington'daki USAID (ABD Uluslararası Gelişmeler Ajansı) karşılaştığı sorunla -Irak dışından gelen müteahhitler etkili bir yardım programını

gerçekleştirememesi sorunu ile başa çıkamıyor ve harcanan paralar dışarıya değil Iraklılara gitmeli.

Irak'taki Amerikalılara - özellikle de yeşil bölgenin dışındaki siviller ve askeri güçler -bu değişiklikleri yapmaları için tam kredi vermeliyiz. Onlar oraya uyum sağlamada veya Washington'dan aldıkları yetki ile sorunlara karşı meydan okumakta aptalca davranmadılar.

Amerikalı neo-konzervatifler (yeni muhafazakarcılar) Irak'a karşı olan politikaları şekillendirmede tam anlamıyla ulusal bir felaket olabilirler ve dış politikaya hemen hemen her yönden etkili olmayı başardılar. Bununla birlikte realistlerin - saha uzmanların ve uyarlayıcı uzmanların - daha iyi cevaplar verebildiklerini gördük ve geçmişteki bir çok hatamızı telafi etmeye başladık.

Ne Yapılmalı ?

Şu an ki soru şimdiye kadar atmış olduğumuz adımları güçlendirmek için ne yapmak olmalıdır.

Etkin Irak güçleri yaratmak için, Irak'ın karşılaştığı ekonomik sorunlar için' harcadığımız çabaların sonuçları ve yardımlarımızın gerçek etkileri ile ilgili çok küçük miktarda anlamlı bilgi edinebildik. Pozisyonumuzu doğrulamak için kendi kendine hizmet eden seçimleri ciddi ve nesnel olarak Irak algılamaları ölçen bir seçimle yer değiştirdik.

Ben Amerikan halkı ve kongresine raporlamanın kalitesinin artırmak için yapılması gerekenler üzerine kısa bir makale hazırladım makalenin kayıtlara da dahil edilmesini istiyorum.

Yine de başarının % 50 nin üzerine çıkartılması şansını artırabilecek 5 şeyin olduğunu göstermek için yeterli bilginin olduğuna inanıyorum ve gelecek yıl başarıya doğru gideceksek bu açıkça bazı şeyler gerektiriyor:

Halkı katılıma ve bazı federasyon biçimlerini teşvik ederken ve yönetim sürecine yardım ederken, ortaya çıkan Irak'ın politik yapısının bağımsızlığını göstermek için herşeyi yapmalıyız. Irak hükümetine herhangi bir üst düzeyde müdahaleleri gittikçe azaltırken, seçimlerle yapmış olduğumuz büyümüz yönetime yardım odaklı pratiklerle karşılanmaya ihtiyaç duyuyor.

Iraklılar meşruluğu aslında seçimlerle ölçmüyorlar. Tüm Iraklılara refahın ve gücün adil dağıtmak, kişisel güvenliklerini sağlamak, ekonomik fırsatlar ve iş imkanları vermek, eğitim ve sağlık hizmetleri sağlamak ve su, elektrik ve kanalizasyon hizmetleri vermek için gerçekteki yönetme kabiliyeti ile ölçüyorlar.

Onlar aynı zamanda meşruluğu Irak hükümetinin özgür politikalarını uygulama yeteneğine, ABD ve dış güçlere karşı çıkmalarına ve başkalarının bakış açılarından bakmamaya göre ölçerler.

Tavsiye vermeyi bırakamayız ama zorla bir şeyler yaptırmayı durdurmalıyız. Eğer Irak'a dışarıdan bir yardım gerektiğinde, Bu yardım BM, Britanya veya daha geniş bir uluslararası çaba sonucunda gelirse -sadece tek taraflı olarak ABD den değil- daha da iyi olacaktır.

Bunun dışında yaptığımız her şey Iraklılar kendi ayakları üzerinde durmaz veya görünürde öyle olmazsa başarısız olacaktır. Bir hükümeti kendisinden koruyamayız. Eğer öyle yapmaya kalkarsak onu mahvedeceğiz.

ABD ve koalisyon güçlerinin danışman pozisyonunda istendiği zamanlar hariç yerine getirilebilecek bağımsız bir Irak ordu, güvenlik ve polis kuvvetleri oluşturmak için net bir plana ihtiyacımız var. Bu bahsettiğimiz güçleri yarattığımıza dair çabalarımız hakkında Iraklılara, Amerikan Halkına veya dünyaya yalan söylemeye bir son vermemiz gerekiyor.

Bu kuvvetler içerisinde savaşmak için saldırgan, tecrübeli ve donanımlı tehditlerle savaşabilecek türde 127000 kişilik askere ihtiyacımız yok. Doğrudan isyancılara saldırabilecek ve bir kısmı gerekli teçhizatları olan güçleri

eğitebilecek 7 ile 11 bin civarında askerimiz var. Doğrusunu söylemek' gerekirse ciddi bir saldırıya karşı tek başına ayakta kalabilecek 2-3 taburumuz var ve hayatta kalmak için gerekli zırhlı 1. tabur ocak ayının ortasında göreve gitti.

Bu çabayla neyin doğru neyin yanlış gittiğinin analizini yapan bir rapor hazırladım ve onun tekrar kayıtlara dahil edilmesini istedim. Bununla birlikte bu analizin kritik noktası çok basit: Irak güçlerinin liderlik, tecrübe, teçhizat ve ülkelerini korumak için gerekli beceriye sahip bir Irak ordusu yaratmak için ikna edici bir plan geliştirmezsek ve bunu uygulamazsak Irakta yaptığımız her şey başarısızlığa uğrayacak.

Etkili bir Irak ordusunu koalisyon güçleriyle yer değiştirmek Amerikan askeri harekatı için olmazsa olmazdır. Amerikan politikalarında devam eden hatalar içinde kamuoyu formunda böyle bir planın eksikliğinden daha yıkıcı bir kritik olamaz. Bunun ötesinde plan Irak halkına, bölgeye, Kongre ve Amerikan halkına Irak'ta mantıklı bir başarıyı yakalayabileceğimizi göstermek zorunda.

Teçhizat ve olanaklar basit konular değil. Bugüne kadar yaptığımız hiçbir şey yeterli olmaya başlamadı. Bir Amerikalıyı kendinden daha zayıf düşmanların karşısında gönüllü olarak kullanmayacağı korumasız araçların içerisinde korunamayacakları olaylara gönderdiğimizde, kendi davranışları için Iraklı güçleri eleştirmemizi, aslında bir Amerikalı olarak utanç verici buluyorum. Iraklıların verdiği kayıplara bizimkilerden daha önemsizmiş gibi davranarak, bizimkilere kıyasla kayıplarını doğru bir şekilde raporlamayı reddediyoruz.

Herhangi bir Senatör veya Kongre üyesi eğer Iraklı olsaydı -bu koşullar altında olsaydı- oğlunu veya kızını askere gönderir miydi? Herhangi bir Kongre üyesi oğullarının ve kızlarının amaçsız olarak orada durup ölmelerini bekler miydi?

Yönetimin kesin olarak mevcut planlarımızın güçlü ve bağımsız Irak güçlerinin ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağını ve Irak güçlerine teçhizat, olanak ve yetenek verildiğinde ayaklananları kendi başına nasıl yenebileceği açıklamasının vakti geldi.

Kısa ve yakın dönem yardım planlarını getirmeye odaklanmak için yeniden organizasyonu tamamlamaya ve isyancılara karşı kampanyayı desteklemeye USlAD'nin Irak'a yardım çabalarının yönetimini yer değiştirmeyi ciddi şekilde düşünmeye ihtiyacımız var. Politika, yönetim, güvenlik kritik olan konular, fakat ekonomi de öyle. Irak'ın acil ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak, güvenliği getirmeye yardımcı olmak için bir programa ihtiyacımız var ve bu tüm parayı Iraklılara sağlayan bir çok yolla Iraklılar tarafından yapıldı.

Hayatları pahasına hakikaten yararlı projeleri gerçekleştiren sahadaki USAID ve müteahhit çalışanlarına saygı duymaktan başka bir şey yapmayacağımı net bir şekilde söylememe izin verin. Birçoğu silahlarla barışın sağlandığı, ulusun inşa edildiği ve insani müdahalenin çok sık gerçekleştiği bir dünyada savaşmayan savaşçılar oldular.

Birincil yardım isteklerimizi şekillendiren uzun dönem yardım çabalarını,. Iraklıların ihtiyaçlarını karşılayan, parayı Iraklılara veren, istikrar getiren ve güvenlik çabalarını destekleyen kısa dönem projeler için yeniden muazzam programlama ile yer değiştirilmesini gerçeğini takdir ediyorum.

Bununla birlikte, USAİD'nin web sayfasına giren herkes verimlilik ölçütüne bağlı olmayan veya savunulamaz gerekçeler ile sıralanmış uzun bir liste halinde planlar ve proje çabaları görecektir. Washington'daki USAlD'm hiçbir problemin ve gerçek sorunların olmadığı ve hiçbir kamu stratejisinin, planının ve başarının ihtiyaç olmadığı Panglossian bir dünyada yaşadığı görünüyor.

Nüfusu 26 milyon kişi olup tüm altyapısı 16-18 milyon kişi için yeterli olan bir ülke için ekonomik bir istikrara ihtiyacımız var. %30-40 işgücü şu anda işsiz olan Irak'ta 7.8 milyon insan için işe ihtiyacımız var. Şu an hala sahip olduğumuz şey Amerikan kararlarına dayalı neyin gerekli olduğuna yabancı müteahhitlerin karar verdiği çok fazla paranın Iraklı olmayanlara gittiği yardım programına -daha basit olarak sabotajlanan veya işlevsiz olan projelere sahibiz.

İyi haber şu ki şu ana kadar FY 2004 yardımındaki 18.4 milyar dolardan sadece 2.5 milyar dolar harcadık. Kötü haber şu ki Irak'ta para çok ciddi olarak ihtiyaç

ve bizim projelerimiz 7.8 milyon kişilik işgücünden sadece 121000 işçi çalıştırıyor ve toplam sayıdan haftada 8000-10000 kişi azalıyor.

Fonların ve sorumluluğun Irak hükümetine aktarılması için net bir plan sağlanması, projelerimizin aslında mevcut gereksinimleri karşılamada ne kadar başarılı olduğunu göstermek ve USAlD'ın liderliğinin doyurucu olduğunu kanıtlamak için USAlD'ın direktörü tarafından Irak'a yardım programımızın detaylarının açıklanmasını komiteden acilen talep edeceğim.

Eğer direktör komiteyi tatmin edecek cevaplar veremezse Irak yardım programı acilen başka ellere transfer edilmeli.

İlke ve amaçlarımızın açık bir şekilde deklare edilmesine ihtiyacımız var. Amerikan değerlerinin veya genel olarak iyi niyetlerin deklare edilmesine ihtiyacımız yok. İlişkilerimizi zehirleyen ve Irak hükümetinin meşruiyetini ortadan kaldıran komplo teorilerini reddeden net belirsiz olmayan açıklamaların başkanlık veya genel sekreterlik tarafından yapılmasına ihtiyaç duyuyoruz.

Açık olmak gerekirse Başkan tarafından şu açıklanın yapılmasına ihtiyacımız var. Irak hükümeti bizden istediği an: Irak güçleri işlerini yapacak duruma gelir gelmez güçlerimizi azaltacağımıza, kalıcı askeri üsleri sürdürmeyeceğimize, Irak'ın petrol zenginliğini veya ekonomisini herhangi bir şekilde kullanmayacağımıza, kullanımların geçerli olacağına ve bozulma ve yanlış kullanım olmadan sadece Iraklılar tarafından kullanılmak için yardım fonlarımızın Irak kontrolüne kaydıracağımıza dair Başkan tarafından yapılmış net bir açıklamaya - kullanılanların geçerli kılınacağına ve çar çür edilmeyecekleri - ihtiyacımız var.

Bunlar çok açık noktalar, fakat biz bunları geçirirken çok zayıf olarak yaptık veya anlamlı olacakları seviyenin çok aşağısında yaptık.

Son olarak, Arap-İsrail çatışmasının çözümüne önceliği vermeliyiz, çabalarımızın tamamen görülmesini sağlamalıyız, her ne zaman mümkün olursa ABD, AB, BM ve Rusya dörtlüsünün birlikte çalışması arayışına uğraşmalıyız.

Irak'a müdahalemizden başka hiçbir şey ABD'ye karşı kızgınlık ve düşmanlık yaratmıyor veya Bin Ladin gibi teröristlere ve radikallere daha fazla yaramıyor.

Terörizme karşı mücadelemize veya İsrail'in güvenliğini sağlamaya yönelik çabalara son vermemeliyiz. Bununla birlikte hem Irak'a ve Arap-İsrail anlaşmazlığına karşı doğru politikalar hem de Camp David ve Tabah'ta yaptığımız gibi İsrailliler ve Filistinlilere karşı dengeli bir yaklaşım gösterirsek Iraktaki güvenilirliğimizi sağlayabiliriz.

Çekilmek İçin Plan Yapmak

Şunu söyleyerek sözlerime son vermeliyim ki ne 2004 yılı boyunca yapmış olduğumuz doğru hareketler, ne de az önce belirtmiş olduğum öneriler başarıyı garanti edemez. Geciktik ve harcamamamız gereken kıymetli zamanı harcadık. Başarı her zaman belirsizdi ve Irak'ın Ortadoğu'yu değiştiren bir başarı olarak ortaya çıkacağı fikri her zaman için bir fanteziydi

Bu ifademin başında verdiğim başarı tanımını kısmen yakalamadan Irak'ı terk etmek zorunda kalabiliriz. Eğer seçilmiş bir Irak hükümeti bizden ayrılmamızı isterse, olabildiğince çabuk ve tamamen mümkün olduğunca bunu yapmalıyız. Aynı şey bizden ordumuzun etkinliği ve yardım sürecimizin güvenilirliği için de geçerli.

Başarısızlık da bir olasılık ve ancak zar zor ABD mağlubiyetle karşı karşıya gelirse bu durum olur.

Bununla birlikte vazgeçmek bir seçenek değil. Eğer Irak'ı terketmeye zorlanırsak, bunu üzüntü veya kızgınlık içinde yapmamalıyız. Yardım ve destek talebine hazırlıklı olmalıyız. Koşullardan bağımsız olarak ne yapacağımızı açıkça belirtmemiz gerekiyor. Vietnam ve Çin'in gösterdiği gibi tarih hüsran ve kızgınlıktan daha uzun süre etkisini gösteriyor ve aynı şey stratejik tercihlerimiz için de geçerli. Her koşulda - en iyi koşulda da - Irak'ı gelecek 2 veya 3 yıl içerisinde terk etmeliyiz ve bunu Irak güçleri bizim yerimizi alır almaz yapmalıyız. Bu bir seçim değil. Bir danışman ve dost olmak hem olası hem de istenen bir durum

olabilir. Bununla birlikte, Irak'ta, bu bölgede veya dünyada hiçbir politika ABD'nin "işgalci" olarak kalmaya devam ettiği veya üs olarak kalmayı araştırdığı durumda başarılı olamaz.

Şimdi bu olasılık için hazırlıklı olmalıyız ve bu hazırlık için gerekli olan şey iki kısımdan oluşuyor:

İlk olarak, Arap ve İslam dünyasındaki bize kaşı olan kızgınlığı azaltmak için İsrail-Filistin anlaşmazlığını ele almalıyız ve nihayetinde İsrail'e tam güvenliği vermeliyiz.

İkinci olarak, Güney Körfez Devletleri ve Arap dünyasındaki diğer müttefiklerimizle ilişkilerimizi yeniden inşa etmeli ve sağlamlaştırmalıyız.

Başarı için ikinci madde sesimizi çevreye duyurmada özne durumunda, Irak'ta ne olduğuna bakılmaksızın Körfezin Güneyindeki müttefiklerimizin güvenliğini sağlamak için harekete geçmemiz gerekiyor. Geri çekilmeyeceğiz; onları nükleer bir İran'a karşı savunmasız bırakmayacağız; ve dünyanın günlük petrol ihracatının %40'nın Hormuz boğazından geçtiği bir zamanda onların ne kadar önemli olduklarını ve Enerji Projelerinden sorumlu Departmanız bu oranın 2025'te %60'a çıkacağını tahmin ettiği sırada tamamıyla anladık.

Son olarak, eğer yönetim ve kongre hükümeti düşmanlarımızın bizim bölgedeki hükümetleri devirmek ve kendi liderlerimiz empoze etmek gibi yollar hakkında konuşurken daha dikkatli olursa bu oldukça yararımıza olur. Pratik olarak yapmamız gereken sakinlikle ve ısrarla bu ülkelerdeki reformcuları destelemek olmalı-sürgün edilmiş gürültücüleri değil.

Başarılabilir evrimsel bir ilerleme için baskı yapmaya ihtiyacımız var. İnsan hakları, hukuk kuralı, ekonomik reform, en azından demokrasi kadar önceliğe sahip olacak demografik reforma ihtiyacımız var ve hazırlık yapmadan ve yerinde akıllı politik partiler olmadan demokrasinin işlemeyeceğini anlamalıyız.

Açık olmak gerekirse, daha yumuşak bir diplomatik dile ve daha pragmatik hareketlere ihtiyacımız var. Her ülke için dengeli ve istikrarlı bir reforma doğru ilerleyecek strateji ve planlara ihtiyacımız var. Her ülke büyükelçiliklerinde dost hükümetlerle ve yerel reformcularla sakin ve evrimsel bir temelde çalışacak ülke takımlarına ihtiyacımız var. Bölgesel uzmanlar ve medya, müttefiklerimiz ve uluslar arası kuruluşlar ile çalışmaya ihtiyacımız var.

Sloganlara değil, mantıklı hareketlere ihtiyacımız var.

EK- F

BAZI ÜLKELERİN GÜNLÜK PETROL TÜKETİMİNDEKİ PAYLARI

Ülkeler	1980	1985	1990	1995	2000
ABD	27,0	26,2	25,7	25,0	25,9
Kanada	3,0	2,5	2,6	2,5	2,7
Meksika	2,0	2,4	2,5	2,5	2,6
K. Amerika	**32,0**	**31,1**	**30,8**	**30,3**	**31,2**
Arjantin	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6
Brezilya	1,8	1,8	2,2	2,6	2,8
Venezuella	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Fransa	3,6	3,0	2,8	2,7	2,7
Almanya(*)	4,9	4,5	4,0	4,1	3,6
İtalya	3,1	2,9	2,8	2,9	2,5
İngiltere	2,7	2,7	2,7	2,6	2,3
Türkiye	0,5	0,6	0,7	0,9	0,9
Batı Avrupa	**22,7**	**20,6**	**20,0**	**20,5**	**19,3**
Rusya(**)	14,3	14,9	12,7	4,2	3,3
İran	0,9	1,3	1,5	1,6	1,4
Irak	0,3	0,2	0,6	0,7	0,6
Kuveyt	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4
S. Arabistan	1,0	1,6	1,5	1,7	1,7
G. Kore	0,9	0,9	1,6	2,9	2,8
Çin	2,8	3,1	3,5	4,8	6,3
Japonya	7,9	7,3	7,8	8,2	7,3
Asya-Okyanusya	**17,0**	**17,8**	**20,6**	**25,7**	**27,3**
Dünya Tük. Art.	100,0	95,3	104,8	111,1	120,5

EK-G

2000 YILINDA DÜNYANIN İLK KIRK EKONOMİSİNİN PETROL VE DOĞALGAZ PAYLARI

Ülkeler	Petrol	Doğalgaz	Ülkeler	Petrol	Doğalgaz
ABD	38,7	23,7	Avusturya	41,1	22,7
Japonya	50,5	12,3	**TÜRKİYE**	**40,5**	**16,4**
Almanya	38,8	21,2	Danimarka	45,0	22,9
Fransa	33,2	13,4	Hong-Kong	60,6	13,7
İngiltere	35,9	37,8	Norveç	33,1	13,3
İtalya	52,6	34,5	Polonya	22,1	11,0
Çin	19,4	2,5	S. Arabistan	58,3	41,7
Brezilya	48,9	4,2	Endonezya	36,4	19,5
Kanada	34,7	29,4	Tayland	45,8	23,9
İspanya	52,1	12,2	Finlandiya	30,4	10,6
Hindistan	20,4	4,4	Yunanistan	56,1	6,1
Hollanda	38,5	46,8	G. Afrika	9,0	1,3
Meksika	61,8	21,7	İran	50,0	47,9
Avusturalya	33,2	17,5	Portekiz	63,4	8,3
Kore	53,6	8,8	Kolombiya	43,3	19,0
Rusya	21,1	51,8	İsrail	62,4	–
Arjantin	38,0	49,7	Singapur	94,9	4,8
İsviçre	46,8	8,9	Venezuella	44,1	45,7
Belçika	40,4	22,7	Malezya	46,5	43,9
İsveç	28,4	1,5	Mısır	57,6	35,4

EK- H

ÇEŞİTLİ ÜLKELERİN 1960- 2000 DÖNEMİ GÜNLÜK PETROL ÜRETİMİ PAYLARI

Ülkeler	1960	1970	1980	1990	2000
İran	5,1	8,3	2,8	5,1	5,4
Irak	4,6	3,4	4,2	3,4	3,8
Kuveyt	8,0	6,5	2,8	1,9	3,1
S. Arabistan	6,2	8,3	16,6	10,6	12,3
Körfez Bölgesi	**25,1**	**29,2**	**30,1**	**25,2**	**29,3**
Venezuella	13,6	8,1	3,6	3,5	4,3
Çin	0,5	1,3	3,5	4,6	4,8
Meksika	1,3	1,1	3,3	4,2	4,4
Norveç	0,0	0,0	0,9	2,8	4,7
Rusya(*)	13,9	15,2	19,6	18,1	9,5
İngiltere	0,0	0,0	2,7	3,0	3,3
ABD	33,5	21,0	14,4	12,2	8,5
Dünya	100,0	218,6	283,9	288,6	324,4

ÖZGEÇMİŞ

Tez yazarı Abdulkadir GERÇEKSEVER, 07 AĞUSTOS 1980'de Karaman'da dünyaya gelmiştir.

İlk ve orta öğrenimini Karaman'da tamamlamış, 1995 yılında Deniz Lisesi'ne, 1998 yılında Deniz Harp Okulu'na girmiştir. 2002 yılında Deniz Teğmen olarak mezun olmuştur. Mezuniyeti müteakip, TCG TRAKYA Yardımcı Makine Subaylığı görevine atanmıştır. Bu görevini müteakip TCG TRAKYA'nın hizmet dışına ayrılması periyodunda görevlendirilmiştir. Halen TCG BAFRA Elektrik Subayı olarak mesleki paternini devam ettirmektedir.

Tez yazarı Abdulkadir GERÇEKSEVER'in Deniz Harp Okulu 2000-2001 bitirme tezi olan 'Yelken ve Kürek Dönemi Türk Denizciliği' başlıklı çalışması kitap olma aşamasındadır. Ayrıca yazarın Deniz Harp Tarihine ilişkin yayınlanmış ve yayınlanma aşamasında olan makaleleri ve şiir çalışmaları bulunmaktadır.

Lise yıllarından itibaren başlayan Uluslararası İlişkiler, Harp Tarihi, Siyasi Tarih, Psikoloji ve Sosyoloji gibi konulara olan ilgisi neticesinde G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Bölümünde Milli Güvenlik Stratejileri üzerine Yüksek Lisans Programını takip etmiştir.

Bayan Tuğba GERÇEKSEVER ile evli olan Abdulkadir GERÇEKSEVER, iyi derecede İngilizce ve Almanca bilmektedir.